

Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana



2004

60

ÍNDIX

EDITORIAL: Entorn al Patrimoni Històrico-cultural	7
MONOGRAFIES	11
ANTONI MAS FORNERS: De toponímia andalusina a antroponímia feudal. Els llinatges toponímics andalusins a la Mallorca del segle XII	13
JUAN CARLOS SASTRE BARCELÓ: Documentació sobre l'orde del Temple a l'Arxiu de Santa Clara	39
JAUME SASTRE MOLL: Palaus rurals a Mallorca: la reestructuració del Palau de Sineu (1309)	63
MARIA BARCELÓ CRESPI: El casat de les possessions a la Mallorca baixmedieval. Estructura i funció	101
MARGALIDA BERNAT ROCA; NATÀLIA SOBERATS SAGRERAS: De l'alquena ... i altres herbes	127
ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ: Las facultades normativas de los Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca	145
ALFONSO ENSEÑAT DE VILLALONGA: ¿Quién era Miguel Ballester, el hombre de confianza de Colón en el Nuevo Mundo?	161
CARINE TUMBA COLOM: El puig de Randa: ¿el otro Estudio General de Mallorca?	181
BERNARDO MARTÍ: Sermones dedicados a San Miguel y Santa Cecilia sacados de 'El Mallorquín menor' (1677), sermonario de Nadal Feliu (1623-1681)	193
JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Don Mateo Cabrer, contrabajo mallorquín en la Capilla Real durante los reinados de Carlos II y Felipe V	233
DOMINGO GARCÍAS ESTELRICH: La actividad teatral en la Casa de las Comedias (1700-1800)	251
FRANCISCO SANLLORENTE: El tribunal de responsabilidades políticas de Baleares (1939-1942)	267
VÀRIA	283
AGNÈS VINAS; ROBERT VINAS; RODRIGUE TRETON: Donation aux templiers	285
GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY: Qui eren els jueus de l'Almudaina?	289
ANTONIO ORTEGA VILLOSLADA: Andreu Bonmacip, guardià del port de Mallorca	297
PEP BARCELÓ ADROVER: Versions del memorial 'De la vinguda a Mallorques de l'Emperador Carles I d'Espanya i V d'Alemanya'	303

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

**BOLLETÍ DE LA SOCIETAT
ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA**

REVISTA D'ESTUDIS HISTÒRICS

ANY CXX

Núm. 858

LX

TERCERA ÈPOCA

PALMA DE MALLORCA

2004

La Junta de Govern de la Societat Arqueològica Lul·liana, com a coordinadora dels treballs publicats al Bolletí no es responsabilitza ni necessàriament s'identifica amb els judicis i opinions exposades pels respectius autors que col·laboren en aquest número, els quals fan ús de la seva plena llibertat intel·lectual.

Local social: Monti Sion, 9 – 07001 Palma de Mallorca
Dipòsit Legal: PM 738.1960
ISSN: 0212.7458

© La SAL d'aquesta edició
© Els respectius autors dels articles corresponents
© Els dibuixants, fotògrafs i arxius fotogràfics de les il·lustracions

PRINTED IN SPAIN
Imprès a: Printed and bound in Spain by Graphycems
Adaptación preimpresión: Canon Editorial S.L.

EDITORIAL

Entorn al Patrimoni històrico-cultural

La Societat Arqueològica Lul·liana en vespres de complir el 125 aniversari de la seva fundació l'any 1880 i recollint el sentir dels seus associats, que encara mantenen l'esperit dels fundadors pel que fa a la defensa del Patrimoni Cultural de la nostra terra, es veu en l'obligatorietat d'expressar el seu desgrat davant les actuacions públiques que en aquest any 2004 han afectat a diferents indrets de la ciutat de Palma.

Per a la nostra Societat suposen uns greuges que atempten contra la Llei 16/85 en defensa del patrimoni històric, encara que els responsables que han de curar del seu manteniment afirmen que tals actuacions s'han fetes dins el més estricte compliment de la llei.

En conseqüència vol reiterar davant els poders públics els diferents acords de la Junta de Govern que al llarg de l'any s'han pres al respecte:

Primer:

La Junta de Govern de la Societat Arqueològica Lul·liana, reunida el dia 13 d'abril de 2004 en relació a l'edifici conegut amb el nom popular del Temple considera que forma part d'un recinte fortificat bastit al primer terç del segle XII amb modificacions medievals posteriors. Com a tal gaudeix de la protecció dels monuments d'arquitectura militar (Decret de 22 d'abril de 1949) sens comptar que en data 3 de juny de 1935 una declaració específica contemplava la salvaguarda de part de dit conjunt (M. H. A. D0265M)

Al segle XIX, per tal de donar-li una rendibilitat econòmica fou convertit en edifici de vivendes.

La SAL ja va denunciar l'any 1885 l'estat de degradació del monument i se'n féu ressó a les planes del Bolletí (*BSAL*, 1, 1885).

Davant l'alarma causada per les notícies sobre una possible rehabilitació que donàs lloc a un perjudici immediat per a l'edifici o un ús posterior degradant pel mateix és el parer de la SAL:

Instar a les institucions competents a l'estricta compliment de la llei tant en matèria de Patrimoni Històric com en matèria de regulació del sòl, de la qual deriva la vigent revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Palma.

Si s'arribàs a l'extrem de perillar la recuperació del monument sense una intervenció pública més efectiva no dubtarem en sol·licitar la intervenció de les administracions implicades, Consell de Mallorca i Ajuntament de Palma, per tal d'aconseguir la propietat i l'ús públic de l'edifici utilitzant qualsevol de les vies que es deriven tant de la Llei de Patrimoni Històric com de la legislació del sòl en matèria de gestió i planejament urbanístic.

Segon:

La Junta de Govern de la Societat Arqueològica Lul·liana, reunida el dia 5 d'octubre de 2004, en relació al projecte d'aparcament de l'Avinguda Antoni Maura, vol manifestar el següent:

A.- Considera, per unanimitat, que d'acord amb les previsions de la Llei de Patrimoni 16/85 resulta imprescindible la preservació de les restes arqueològiques aparegudes durant el procés d'excavació encara no conclòs.

B.- Així mateix la Junta, per majoria, es manifesta a favor de la conservació completa de dites restes, la qual cosa implica la impossibilitat d'execució del projecte d'aparcament.

Quan aquest tema es va sotmetre a la consideració de la Ponència Tècnica de la Comissió de Patrimoni Històric de Mallorca el dia 9 de juliol de 2004, la informació sobre les restes trobades durant el procés d'excavació -que estava en els seus inicis- no permetia fer objeccions al projecte puix en aquells moments no havien aparegut els elements d'època islàmica, la importància dels quals és el principal argument que ens indueix a mantenir la postura abans esmentada als punts anteriors.

L'autorització atorgada per la Comissió de Patrimoni del Consell Insular suposava l'acceptació de la prescripció exposada per la Ponència Tècnica que continuassin les excavacions. No es tractava segons el criteri del representant de la Societat Arqueològica Lul·liana, així com d'altres membres de la Ponència en qüestió, fins i tot aquells que votaren en contra

per consideracions alienes al valor de les restes arqueològiques, d'una carta en blanc per a que es realitzés l'aparcament amb independència del valor de les troballes que es produïssin amb posterioritat.

En conseqüència la Societat Arqueològica Lul·liana estima que l'Ajuntament de Palma, com a responsable de la conservació del Patrimoni del seu conjunt històric, declarat BIC, hauria d'escoltar les veus de les persones i entitats de reconeguda trajectòria en l'estudi i defensa del Patrimoni Històric i replantejar-se la realització de tal projecte que afecta de manera irremeiable els béns culturals de la nostra ciutat.

En aquest cas les actuacions realitzades amb posterioritat per part de la *Sociedad Municipal de Aparcamientos* suposen la destrucció d'una documentació arqueològica, de manera irremeiable, malgrat la preocupació ciutadana que rebutjà tal decisió, amb l'aggravant que era de tothom sabut que les excavacions al carrer Antoni Maura, ubicació dels antics ports de la ciutat en èpoques romana, musulmana i medieval cristiana, per força havien d'afectar a les restes arqueològiques conservades al subsòl. Restes que s'han posat al descobert i que avui han estat derruïdes, decisió municipal que suposa una prepotència sens parangó a la història de la ciutat, malgrat els disortats exemples de Can Bonapart (segle XIX), porta de Santa Margalida (1912), Can Verí (dècada dels anys seixanta del passat segle o son Oms (1971) es repeteixin de manera indiscriminada davant la benevolent complaença d'aquells que tenen l'obligació de salvaguardar el Patrimoni.

Tercer:

Endemés volem recordar al Govern de les Illes Balears la desatenció que manifesta envers la nostra Societat a l'hora d'adequar les seves competències sobre el Museu de Mallorca, de titularitat estatal i sota la gestió de la Conselleria d'Educació i Cultura. Els reiterats precés en pro de la regularització dels lligams que la Societat ha mantingut i ha de mantenir amb el Museu no han estat atesos en cap circumstància. Lligams reconeguts en el Decret de 2 de novembre de 1961, de creació del Museu de Mallorca i que des de la transferència de gestió a la comunitat autònoma no han estat reconeguts, malgrat les constants peticions formalitzades a les diferents administracions que des de 1983 han assumit el govern de l'autonomia.

Quart:

D'igual manera és de lamentar que la investigació arqueològica a cura dels consells insulars es mantengui en absoluta precarietat després de més de vint anys de paràlització dels programes d'investigació que els Museus Estatals transferits a la Comunitat Autònoma venen anul·lades les partides pressupostàries destinades a la investigació. L'exemple de les intervencions al poblat prehistòric d'Hospitalet vell (Manacor) en una suposada restauració, poc adequada, l'abandonament de certs monuments emblemàtics com Es figueral de son Real, propietat de la comunitat autònoma, la paràlització del procés d'expropiació dels terrenys de Pollentia i tant d'altres no tan sols de Mallorca sinó d'Eivissa, Formentera i Menorca, són prova clara del desinterés que l'administració presta al nostre passat històric.

Cinquè:

Pel que fa a la destrucció del paisatge insular als indrets afectats per les noves remodelacions viàries (Palma-Llucmajor, Inca, als voltants de la ciutat, Palma-Manacor a la zona de Xorrigo) hem de manifestar el nostre rebuig a tals actuacions que, en realitat no fan més que afegir asfalt al ciment que és característic de la nostra terra.

Sizè:

Cal rebutjar de manera contundent la solució aprovada de l'edifici en vies de construcció al solar del baluart de Berard afectat per la troballa del fossar dels apestats de 1348. Consideram que la sol·lució arbitrada suposa una ruptura de la façana de la ciutat que estèticament distorsiona de manera greu el perfil marítim del barri de la Calatrava.

MONOGRAFIES

De toponímia andalusina a antroponímia feudal. Els “llinatges” toponímics andalusins a la Mallorca del segle XIII *

ANTONI MAS I FORNERS

0. Els llinatges toponímics andalusins, un reflex del “mudeixarisme” mallorquí?

En l'antroponímia mallorquina del segle XIII no són estranyes les designacions personals que incorporen un apel·latiu consistent en un topònim de l'illa anterior a la conquesta del 1229. Això ha fet pensar que les persones designades amb aqueix sistema (prenom més un locatiu seguit d'un topònim mallorquí o, també, un prenom seguit d'un topònim andalusí) eren o podrien ser indígenes mallorquins (andalusins) cristianitzats. Així, segons en Gabriel Alomar

*ciertos apellidos que figuran en documentos de años muy próximos al de la conquista, tanto en Mallorca como en Ibiza, y que indican un lugar de procedencia o de residencia (y de propiedad, en algún caso, en las mismas islas, sólo pueden corresponder a aborígenes cristianizados, que no perdieron el disfrute de sus tierras. Entre estos casos se hallan los del Palmer, de Capucorp, de Bunyola, de Caimari, de Portmany, de Balanzat, etc....*¹

Aquesta asseveració, deixant a banda les connotacions ideològiques que la inspiren, no té cap suport documental. Els estudis d'en Ricard Soto² mostren que la

* Aquest treball reprèn i amplia el contingut de la comunicació “L'onomàstica com a mitjà per a l'estudi de l'origen dels colons de Mallorca en el segle XIII. El cas dels “llinatges” toponímics mallorquins”, que fou presentada a la XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Universitat de les Illes Balears. Binissalem, 22 de març de 2003. Els prenom i llinatges i altres formes de designació apareixen sempre en la forma en què foren publicats, llatina, castellanitzada o catalanitzada. Som conscient que les formes actualitzades en alguns casos poden haver estat interpretades de manera incorrecta, però les característiques d'aquest treball, pens, fan innecessari la consulta directa de tots els documents de què provenen. En tot cas, cal dir que aquestes referències provenen dels treballs d'especialistes en la documentació del segle XIII mallorquí, com en Ramon Rosselló i en Ricard Soto.

¹ Gabriel ALOMAR ESTEVE: *Cátaros y occitanos en el reino de Mallorca*. Palma, 1978, 80.

² Ricard SOTO COMPANYY: “Sobre mudèixars a Mallorca fins a finals del segle XIII”, *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayurqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*, Palma, 1982, 197-221; “Mallorca, 1229-1302: Del repartiment a las ordinacions”, *Historia de los*

pràctica totalitat dels andalusins –tret, potser, de la família Abennàsser— varen ser desposseïts dels seus béns i que la gran majoria foren esclavitzats. A més, els indígenes que es pogueren alliberar i que continuaren residint a l'illa normalment se convertien al cristianisme i, en aquest cas, adoptaven els sistemes de designació propis dels colons, sovint prenent el “llinatge” de l'antic propietari.

En Bartomeu Font i Obrador, recolzat per la consulta d'abundant documentació, és molt més caut. En paraules d'aquest autor:

“Ya sabemos que en este siglo [el segle XIII] empezaron a constituirse nombres y apellidos de persona; unos añaden al nombre el topónimo de procedencia, otros simplemente un onomástico o cualidad física o moral, otros su condición o profesión. Llama la atención que nos encontremos en el territorio de Lluçmajor a un Simón de Punxuat y un Pedro de Capocorp, lo mismo que en otras partes un Nicolás de Auriént, un Pedro Gotmar, un Jaime Gebelí, un Bartacus de Alcudía, un Guillermo de Belera, un Jaime Bunyola, un Guillermo Bóquer, etc. No hay duda de que en el caso de Pedro de Capocorp se trata de la adaptación del sobrenombre de lugar, porque era hijo de Berenguer Nadal. Pero ¿y en los restantes casos? ¿Hemos de pensar en un abandono del apellido ascendiente? O ¿pueden ser algunas gentes del sustrato insular? Parece no existir duda en que parte de estos topónimos son de la isla. Y como los documentos al tratarse de esclavos son explícitos y así lo hacen constar, todos los mencionados son gente libre, de semejante condición que cualquier otro repoblador venido de fuera. En el siglo XIV encontramos muchos otros distinguidos con el nombre de lugar mallorquín por apellido: Jaime Dayani, Pedro de Balig, Jaime Tuyent, Arnaldo Luchmajor, etc”³.

Per tractar d'esbrinar l'origen d'aquestes formes de designació és imprescindible, tal com feu en Bartomeu Font, situar-les en el context social en què s'inserien: una societat amb un sistema antroponímic encara no consolidat, i en la qual la condició d'esclau, de llibert o batiat es feia constar explícitament en la documentació, ateses les connotacions jurídiques que comportava. I en consonància amb l'anterior, s'ha tenir present també que les persones que apareixen referenciades amb designacions toponímiques mallorquines eren lliures, i que no s'indica mai que anteriorment haguessen tingut una situació jurídica diferent. L'anterior, i les dades que exposaré més endavant, em fan pensar que aquestes formes de designació es formaren quan colons que s'establiren o reberen terres en un determinat indret passaren a ser designats amb el topònim de la contrada. Però, per argumentar-ho adequadament, caldrà descriure abans les característiques del sistema antroponímic mallorquí del segle XIII.

pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano, Madrid, 1984, 117-129; “La situació dels andalusins (musulmans i batejats) a Mallorca després de la conquesta catalana del 1230”, *Mélanges de la casa de Velázquez*, XXX (1), Madrid, 1994, 167-206.

³ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor. Volumen primero. De la prehistoria al siglo XIV*, Mallorca, 1973, 137.

1. Les característiques de l'onomàstica dels colons cristians de Mallorca

El sistema antroponímic dels colons cristians de Mallorca no feia altra cosa que reproduir els de les seves zones d'origen. Com esdevenia en la mateixa època a l'Aragó, Occitània i Catalunya i el Regne de València, l'antroponímia dels colons es caracteritza per estar constituïda per un prenom seguit d'un o més apel·latius ("llinatges")⁴. Aquests apel·latius o designacions poden consistir, tal com indica n'Enric Guinot en⁵:

a. Prenoms, en ús o no durant el segle XIII (Alemany, Bernat, Cifre, Joan, Ramon...).

b. Malnoms, relacionats o no amb les característiques físiques (Arrapat, Roig, Verd...).

c. Noms d'ofici (Batle, Coc, Ferrer, Mestre...)⁶.

d. Noms de plantes, accidents geogràfics, elements de la natura i construccions⁷ (Carrera, Fàbrega, Puig, Serra...).

e. Hagiopotònims (Sant Boi, Sant Martí, Santa Coloma...)⁸.

f. Prenoms amb partícules especials, concretament:

1) Les partícules *-ez*, *-iz* i *-oz* de determinats llinatges aragonesos, castellans, navarresos i portuguesos, posteriorment catalanitzats a Mallorca en *-es*, *-is*, i *-os* (Ferrandis, Monyos, Nunis)⁹.

⁴ Cal recordar que, en la gran majoria dels documents, les dones apareixen designades únicament amb un prenom, que molt sovint apareix acompanyat d'una descripció, que solia consistir a indicar-ne la filiació paterna, de qui era esposa o de qui era mare. Si les dones únicament apareixen designades amb el prenom, la referenciació a partir d'una figura masculina, en la gran majoria dels casos, esdevé implícita pel context documental.

⁵ Tot i que aquesta enumeració es basa directament en l'exposició de n'Enric GUINOT RODRÍGUEZ: *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, 1999, 101-111, els exemples que les il·lustren procedeixen de documentació mallorquina i els comentaris que l'acompanyen són obra meua.

⁶ Aquest apel·latiu, en alguns casos, podia respondre a l'ofici que exercien les persones que hi eren anomenades. Així, el 1297 en Pere Ferrer de Santa Margalida ofería 100 lliures en una subhasta d'una fabrica (fàbrega) o obrador a Manacor (ARM ERC 354 f. 198). El 1268 en Berenguer Batle era el batle d'en Bernat de Santa Eugènia a Mallorca (Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí. Volum primer. De la prehistòria al segle XVI*, Mallorca, 1980, 48).

⁷ Jo hi afegiria un matis: sempre que no coincideixen amb noms de població, sobretot si van precedits d'un locatiu. En aquests casos resulta problemàtic destriar a quina realitat fa referència el topònim.

⁸ En aquests casos, cal tenir present que molts dels hagiopotònims poden fer referència a una localitat. Això darrer resulta relativament clar quan l'hagiopotònim apareix precedit d'un locatiu, però també són freqüents els que no hi estan precedits. També –en general– és habitual que l'apel·latiu d'un mateix individu aparega precedit o no de locatiu. A més, cal fer esment en la tendència a simplificar la designació prescindint del locatiu, en la qual farem esment més endavant.

⁹ Sobre l'antroponímia aragonesa, vegeu el treball d'en Carlos LALIENA CORBERA: "Los sistemas antroponímicos en Aragón durante los siglos XI y XII", *Antroponímia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995, 231-258 i el volum col·lectiu amb les referències (DIVERSOS AUTORS) *Antroponímia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-*

2) L'article salat que precedeix determinades designacions ("sa Fàbrega", "sa Torre"), en català o llatinitzat en *de*.

g. Les designacions toponímiques referides a noms de llocs, tinences, masos, poblacions, comarques regions i els gentilicis que en deriven, que poden indicar tant l'origen concret o recent del colon com el dels seus avantpassats¹⁰. Aquestes designacions poden ésser¹¹:

1) Simples. Prenoms seguit d'un gentilici o d'una designació toponímica, molt sovint precedida del locatiu de,¹²; per exemple: Alemany de Sadoa (1233),¹³ Berenguer de Falgueres (1237),¹⁴ Vicenç d'Exea (1239),¹⁵ Bernat d'Escala (1239),¹⁶ Bernat de Verdera (1239),¹⁷ Bernat de Llagostera i Vidal de Llagostera (1242),¹⁸ Pere de Granollers (1242),¹⁹ Marc de Taust (1242),²⁰ n'Arnau de Nàger (1242),²¹ Guillem de Valldoreix (1243),²² Vidal de Castelló (1244),²³ Ramon Sabadell (1245),²⁴ Bernat de Ripoll (1246).²⁵ Examenno de

cristianos en los siglos IX a XIII, Valladolid, 1995 i *Personal names studies of medieval Europe: social identity and familiar structures*, Michigan, 2002.

¹⁰ Aquestes designacions solen ésser emprades a fi d'estimar l'origen dels colons de la Catalunya Nova, València i Mallorca. Tal com indicava en un altre treball (Antoni MAS I FORNERS: "Ideologia, topònims i llinatges. Algunes consideracions sobre l'ús de la toponomàstica i de l'etimologia com a font per a l'estudi de l'origen dels 'repobladors' de Mallorca (Segles XIII-XIV)", *Mayurqa* 26, Palma, 2001, 123-143): "En aquells casos -de fet, la immensa majoria- en què no es coneix quina era la localitat o regió de procedència dels immigrants, el mètode més fiable per inferir-lo el constitueix la identificació dels llinatges toponímics (topònims convertits en cognoms) que portaven una fracció relativament àmplia dels colons amb els indrets als quals semblen remetre aquests llinatges, i considerar que la proporció que resulti d'aquest càlcul es pot considerar indicativa de l'origen de la resta de la població." A l'hora d'establir aquests càlculs, com indicava en aquell treball, cal tenir en compte que tant Catalunya com l'Aragó havien rebut una important migració occitana abans de la conquesta de Mallorca, cosa que es reflecteix en l'abundància d'antropònims consistents en designacions toponímiques occitanes en aquelles contrades. També cal tenir present que hi ha noms de població que es repeteixen a Catalunya, Occitània i l'Aragó.

¹¹ Els exemples següents són tots procedents de documentació mallorquina.

¹² Cal insistir que la designació toponímica fa referència a l'origen del colon, però això no implica que l'origen que indica el topònim fos la localitat o regió de residència del colons abans d'establir-se a Mallorca. Així i tot, en el cas dels colons amb designacions toponímiques aragonesos, castellans i navarresos l'origen regional -no l'exacte- que indica el topònim sembla relativament clar, sobretot quan es combina amb determinats prenom característics d'aqueixes contrades (com Garcia o Pelai).

¹³ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres (segles XIII-XVI)*, Porreres, 2001b, 7.

¹⁴ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres...7*.

¹⁵ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres...7*.

¹⁶ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca, I, 1232-1360, Palma de Mallorca, 1982, 199*.

¹⁷ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...201*.

¹⁸ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...233*.

¹⁹ Venedor de part de l'alqueria Benilaamex (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanix a mitjan segle XIII*, Felanitx, 1972, 21).

²⁰ Antic posseïdor de l'alqueria Benilaamex (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanix a mitjan segle XIII... 21*).

²¹ Posseïdor de l'alqueria Benilaamex (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanix a mitjan segle XIII... 21*).

²² Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...238*.

²³ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...240*.

²⁴ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...249*.

Fillera (1247),²⁶ Pere de Puigciuró (1247),²⁷ Bernat Guasc i Ramon Guasc (1247), Joan de Mont-roig (1247), Ramon Ripoll (1247),²⁸ Bernat d'Ivorra (1251),²⁹ Berenguer de Nuç (1259),³⁰ Pere de *Montsoliano* (1258),³¹ Pere Castelló (1258),³² Joan de Ripoll (1259),³³ Salvador de Pals (1263),³⁴ Guillem de Tuir (1262),³⁵ Pere Provençal (1264),³⁶ Romeu Manresa (1270),³⁷ *Garssias Aragonès* i *Xanxo Aragonès* (1273), Romeu de Santa Coloma (1278),³⁸ Guillem Canyelles (1280),³⁹ Guillem de Saragossa (1280),⁴⁰ Guillem d'Armentera (1280)⁴¹ i Hug *Provincial* (1284),⁴²

2) Compostes o complexes. Menys freqüents que les anteriors, consisteixen en un prenom seguit d'un apel·latiu (toponímic o no) i d'una altra designació toponímica, com Ferrer Albert de Sant Pere d'Arenys (1237),⁴³ Bartomeu de Comabella de Montblanc,⁴⁴ Domingo Esteve de Girona (1239),⁴⁵ Bartomeu Companyó de Girona (1239)⁴⁶ Guillem

²⁵ *Bernardo de Riuopullo* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials a mallorca en el segle XIII (1229-1301)*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991, IV, 102).

²⁶ Marmessor d'en Berenguer Redon (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23).

²⁷ Creditor d'en Mahumet de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII*, Felanitx, 1973, 6).

²⁸ Actuen a un document referent al pagament de drets sobre l'Alqueria Alcàsser de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23).

²⁹ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*265).

³⁰ Posseïdor de part de l'alqueria Blanca (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi. Segle XIII*, Santanyi, 1984, 28).

³¹ Tracta assumptes amb en Pere Castelló de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*6).

³² Tracta assumptes amb en Pere de Montsoliano (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*6).

³³ Batle de Santanyi i altres termes de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*8).

³⁴ Venedor de part de l'alqueria Galera de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*10).

³⁵ Comprador de part de l'alqueria Almunia a Santanyi (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...*21).

³⁶ Receptor en establiment de part de l'alqueria Benfuraca a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*11).

³⁷ Comprador d'unes cases a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*14).

³⁸ Posseïdor de drets sobre un rafal de la Galera (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*17).

³⁹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*19.

⁴⁰ Tinent de drets sobre l'alqueria Benilassar, al terme de Santanyi (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...* 24).

⁴¹ La seva vídua n'Arsenda establia part de l'alqueria Benilassar a Santanyi (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...* 24).

⁴² Marmessor del testament de Joan Jordi (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 34).

⁴³ Posseïdor de part de l'alqueria Blanca a Santueri (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 19).

⁴⁴ *Bartholomeo de Comabela de Montealbo* (ARM PN M-3 f. 88v).

⁴⁵ Receptor de dues jovades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 20).

⁴⁶ Receptor de dues jovades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

Joan de Llagostera,⁴⁷ Guillem de Collell de Bianya (1240),⁴⁸ Pere Gil de Palauverdera (1242),⁴⁹ Joan d'Eso de Montenis (1242),⁵⁰ Robert Gabador de Creixell (1242),⁵¹ Bernat Celler de *Minorisa* –Manresa– (1242),⁵² Miquel Oller de Vilafranca (1242),⁵³ Ramon Porter de Girona (1243),⁵⁴ Bernat de Vilardell de Rodor⁵⁵ (1252), Ramon Ros de Pollestre (1255),⁵⁶ Berenguer de Puig de Caldes de Montbui (1256),⁵⁷ Ramon Esteve de Castelló d'Empúries (1260).⁵⁸ En alguns casos, la designació encara pot ésser més complexa, com, el 1272, la del ciutadà de Mallorca Pasqual Martí de Balcerenys de Manresa (*Paschal Martini de Baussarenys de Minorissa civi eiusdem civitatis [Maioricarum]*).⁵⁹ En aquests casos, atesa la concreció del sistema de designació, és molt probable que la darrera designació toponímica indiqui l'origen concret de la persona. Un hom pot observar l'existència de designacions toponòmiques dobles (Bartomeu de Comabella de Montblanc, Bernat de Vilardell de Rodor). Possiblement, la primera designació feia esment a l'origen, antic o recent, d'aquestes persones, i la segona, a la localitat en la qual residien abans d'establir-se a Mallorca.

De vegades por esdevenir que la mateixa persona –o presumiblement la mateixa– aparega anomenada amb designacions toponòmiques dobles o simples; per exemple, en el documentari de la vila de Bunyola del segle XIII reunit per en Ricard Soto s'hi localitzen, entre moltes d'altres, les següents referències:

- Bernat de Ripoll de Reus (1266, *Bernardo de Ripullo de Reus*)⁶⁰
- Bernat de Ripoll (1268, *Bernardus de Riuopullo*)⁶¹
- Bernat de Ripoll des Castellnou (1275, *Bernardo de Ripol des Castronovo*)⁶²

⁴⁷ Receptor d'un rafal anomenat Cuchar, situat dins Padrina, a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁴⁸ *Guillemus de Coliolo de Biayna* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 39).

⁴⁹ Posseïdor de quatre jовades a l'alqueria de Búger (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Campanet, Sa Pobla i Buger en el segle XIII*. Separata de *Fontes Rerum Balearium*, vol. II, núm. 3, Palma, 1978. 641).

⁵⁰ Comprador d'un rafal d'en Ramon Macip (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁵¹ Posseïdor de dues jовades a l'alqueria Benilassar, al terme de Santanyi (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...* 24).

⁵² Posseïdor d'altres dues jовades a la mateixa alqueria (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...* 24).

⁵³ Posseïdor de dues jовades a l'alqueria Benilazad a Santanyi (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...* 26).

⁵⁴ *Raimundus Porter de Gerunda* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 76).

⁵⁵ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*267.

⁵⁶ Receptor de l'establiment d'unes cases a Felanitx (Ramon Roselló Vauer: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 27).

⁵⁷ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari d'Estellencs (segles XIII-XVI)*, Mallorca, 1997, 5.

⁵⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Cronicó felanitxer. Apèndix. s. XIII-XVI*, Mallorca, 1986, 7.

⁵⁹ ARM ECR 348 f.59.

⁶⁰ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV,213.

⁶¹ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV,234.

- Bernat de Ripoll (1282, *Bernardus de Riuopullo*)⁶³

2. La inestabilitat de les designacions antroponímiques

Els exemples anteriorment citats permeten il·lustrar una altra de les característiques de l'antroponímia mallorquina del segle XIII, la inestabilitat de les fórmules de designació dels colons –que no es consolidaren fins al segle XIV—, que es manifesta en el següents fenòmens:

a) La tendència a perdre el locatiu dels apel·latius toponímics, com també l'article salat que precedia un bon esplet de “llinatges”.

b) La simplificació de les designacions. A mesura que avança el segle les fórmules de designació complexes (aquelles constituïdes per un prenom, un “llinatge” i un topònim) esdevenen de cada vegada més estranyes, cosa que implica que els mateixos colons o els seus descendents reduïren la seva designació a un prenom i un “cognom”, que podia ser o no la designació toponímica. Així, el 1239 en Domingo Esteve de Girona,⁶⁴ en Bartomeu Companyó –o Company- de Girona⁶⁵ i en Guillem Joan de Llagostera⁶⁶ reberen en establiment terres a Felanitx. A més, aquests colons reberen plegats en establiment l'alqueria Benimartí; com a receptors d'aquest establiment apareixen anomenats Domingo Esteve, Bartomeu Companyó i Guillem Joan.⁶⁷ En principi, doncs, l'apel·latiu toponímic –de Girona, de Llagostera- no es consolidava com a llinatge. Però el 1242, quan el procurador del rei tornava a establir, després de la mort de Nuno Sanç, fins aleshores senyor feudal de la contrada, aquelles terres al colons anteriorment esmentats, en aqueixa ocasió apareixen anomenats com Esteve de Girona, Bartomeu Company i Guillem Joan.⁶⁸ Almanco en aquest document, en Domingo Esteve de Girona havia perdut el seu prenom –Domingo- que era substituït pel seu “cognom” (Esteve) que, a la vegada era substituït com a “llinatge” pel toponímic *de Girona*. És possible que aquesta fluctuació en la designació afectàs també en Guillem Joan de Llagostera i els seus descendents, ja que en el darrer quart de la centúria apareixen esmentats com a posseïdors de béns a Felanitx en Guillem Llagostera (1270)⁶⁹ i en Guillem Joan (1282)⁷⁰ –la mateixa persona?.

⁶² Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV,270.

⁶³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 162.

⁶⁴ Receptor de dues jovades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 20).

⁶⁵ Receptor de dues jovades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁶⁶ Receptor d'un rafal anomenat Cuchar, situat dins Padrina, a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁶⁷ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21.

⁶⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 22.

⁶⁹ Testimoni d'un testament a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*15).

⁷⁰ Comprador de terres a la Galera (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*23).

c) Diferents designacions per a la mateixa persona, fins i tot al mateix document. En paraules d'en Ricard Soto, "de vegades hom pot trobar membres de la mateixa família que utilitzen llinatges diferents, en un sistema de filiació no plenament soldificat, i així és freqüent que una persona utilitzi alternativament un llinatge, un malnom i un apel·latiu de procedència. A la inversa, un "cognom" no garanteix consaguïnitat,⁷¹ el 1279, en Berenguer sa Creu, posseïdor de la meitat d'una alqueria a Valldemossa, també era anomenat Berenguer sa Fàbrega (*Berengarius de Cruce qui alias vocat Berengarius de Fabrica*);⁷² el mateix any apareix anomenat únicament com a Berenguer sa Fàbrega (*Berengario sa Fàbrega*).⁷³ El 1281, en Pere Vaquer, posseïdor de béns a la Vall d'Orient, és descrit com a fill d'en Guillem Alcover, també anomenat Guillem Vaquer (*Petrus Vacher, filius et heres Guillelmi de Alcoerio, quondam, qui aliter vocabatur Guillelmi Vacher*).⁷⁴ El 1298-1301, en Jaume Rocabertí (*Jacobus de Rochabertino*), posseïdor de terres a Pollença també era conegut com en Jaume de Molnerio. La diferència, fins i tot, es podia estendre al prenom: en els mateixos anys, en Guillem Massana (*Guilelmus Massana*), un altre colon de Pollença, també era anomenat Jaume de Grada (*Jacobus de Grada*).⁷⁵

d) Tot i que la tendència absolutament majoritària era la d'expressar la filiació amb l'adopció de l'apel·latiu patern o "cognom", també es pot documentar com pares i fills eren coneguts amb diferents "llinatges". Qualque exemple: el 1249, en Bernat Piquer i Pere de Begur apareixen descrits com a fills del difunt Berenguer de Begur.⁷⁶ En Bernat Cabrer, posseïdor (1293) de part del Rafal Roig (Santanyí) era fill d'en Berenguer de Ferreres, posseïdor (1266) de la mateixa tinença.⁷⁷

e) En alguns casos, adopció com a apel·latiu o "llinatge" del prenom patern. Aquest sistema de designació onomàstica, habitual a Catalunya, Occitània i Aragó en centúries anteriors, encara era freqüent a l'Aragó, tot i que es trobava en recessió. Allà, bona part de les designacions consistien en el prenom seguit del nom del pare acabat en -ez o -oz (a Mallorca catalanitzades en -es, -is o -os), que podem trobar encara entre els colons i beneficiaris d'origen aragonès, castellà, navarrès i portugués que reberen béns a Mallorca,⁷⁸ per exemple, en Nunyo Peris (1277) era fill d'en Pere Nunyis⁷⁹ i en Pere

⁷¹ L'autor fa referència als colons del segle XIII del terme de Bunyola, però aquestes afirmacions es poden fer extensives a la totalitat de la ruralia, com a mínim, de Mallorca durant el segle XIII (Ricard SOTO COMPANYY: "Colonització i diferenciació pagesa a la Mallorca del segle XIII", *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Vol. I. Barcelona, 1999, 375- 401, 392).

⁷² Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 386.

⁷³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 392.

⁷⁴ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 453.

⁷⁵ Àngel RODRÍGUEZ CARREÑO: *El territori de Pollença sota el Temple (1298-1304)*, *Anuari 2000, Ajuntament de Pollença*, Mallorca, 2002, 248.

⁷⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII. I*, Mallorca, 2001a, 35.

⁷⁷ Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 19-20.

⁷⁸ Les persones originàries d'aquest origen són relativament freqüents a la porció reial i als dominis de Nunó Sanç, atès que eren nombroses en la seva mainada. Es tracta sobretot de cavallers i beneficiaris al repartiment que, en la majoria dels casos, no arrelaren a Mallorca i que alienaren les seves possessions. La seva onomàstica és molt diferent de la gran majoria de colons, originaris de Catalunya —la gran majoria— i, també, d'Occitània. Vegeu-ne alguns exemples, extrets dels documentaris de Felanitx elaborats per en

Ferrandis (1284) ho era d'en Ferrando Ivanyes.⁸⁰ Però aquest sistema (prenom més prenom patern) també s'observa en colons que, en la seva majoria, eren d'origen català: el 1258 els fills d'en Montaner Salat, difunt, i de la seva esposa Elvira, habitants de la vall de Bunyola nomien Ramon Muntaner, Guillem Muntaner i Ferrer Muntaner,⁸¹ el 1259, el fill d'en Genís de Reus, colon establert a Alcúdia, documentat sempre amb aquesta designació, és anomenat Jaume Genís.⁸² Els fills d'en Constantí de Solsona i la seva esposa Barcelona, posseïdors de l'alqueria Beniapulxor a Felanitx eren anomenats, respectivament, Bernat Constantí —el 1262— i Pere Constantí —el 1281—. ⁸³ En aquest cas, i en d'altres on el nom també podia ser un cognom.⁸⁴ hom pot dubtar si el terme que fa documentalment les funcions de prenom ho era en origen o en la llengua parlada, ja que seria possible que una designació complexa (prenom + "llinatge" + designació, toponímica o no) s'haguera simplificat, potser només documentalment, eliminant de la referenciació documental la primera part d'aquesta. Més clar és el cas Bernat Perpinyà (1290), fill d'en Perpinyà Torrella, posseïdor d'una alqueria a Santa Maria del Camí.⁸⁵ El 1291, el fill de n'Andreu de Tortosa apareix descrit com en Jaume Andreu.⁸⁶ Cal fer esment, tanmateix, que les persones d'origen aragonès (o castellà, o navarrès) també eren designades amb els sistemes onomàstics habituals en la majoria de la població. Les seves designacions també podien consistir en un prenom seguit d'una apel·latiu toponímic (per

Ramon Rosselló: en Gonsal. nebot d'en García Gonsal (1246), posseïdor de part de l'alqueria Benimarti (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 22); en Miquel Nunis (1246) comprador de l'alqueria Benimarti i de dos rafals a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23); en García Garcies (1246), venedor de l'alqueria Benimarti i de dos rafals a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23); en García Ortís (1278), posseïdor d'una tinença vora cala Murada (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...* 17); n'A.M. Peris (1281), antic posseïdor del rafal Alpassar, comprat a García Gonsalvis, tengut a delme i tasca pels hereus d'en Miquel Nunis i de na Bruna, vídua d'en Gonsal Ruis (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...* 21); n'Arnau Peris (1280), rector de Santa Maria de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...* 19).

⁷⁹ Segons en Jaume Albertí i en Ramon Rosselló en Pere Nunis, propietari alodial de part de l'alqueria de *Xilvar* (Selva) al Repartiment, probablement era de la host d'en Pere de Portugal. Aquests autors afirmen que "el successor de Pere Nunis fou el seu fill Nunyo Peris. El trobam documentat el 1277 quan ostentava el domini directe d'una vinya i figueral de la qual percebia delme i tasca". A més, cal esmentar que en el primer quart del segle XIV, abans del 1330, na Margalida, muller de Nuno Peris i el seu fill Pere Nunis varen alienar els seus honors de al vila de Selva (Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Selva (1229-1600)*, Mallorca, 2003, 37). Per tant, aquesta família, entrat el segle XIV, continuava mantenint aqueix sistema de transmissió antroponímica.

⁸⁰ Posseïdor del delme i tasca sobre el camp anomenat de les Llebres (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...* 17).

⁸¹ *Ego Alvira, uxor quondam Montanari Salat, comorans in valle de Boynola, in alqueria de Barchinona, consilio et voluntate Raimundo Montaner et Guillermo Muntaner et Ferrario Muntaner, filii mei et dicti Montanari...* (transcripció d'en Ricard Soto a Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 143).

⁸² Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Documentari", Antoni MAS I FORNERS; Guillem ROSSELLÓ BORDOY; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*, Alcúdia, 1999, 339-538, 344-345.

⁸³ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...* 9, 21.

⁸⁴ És a dir, un prenom convertit en "llinatge" fossilitzat (com Cífre) o no (com Bernat o Ramon).

⁸⁵ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...* 47.

⁸⁶ Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Selva...* 47.

exemple, Vicenç d'Exea⁸⁷ o Examen de Fillera)⁸⁸ i també s'hi observa la mateixa inestabilitat onomàstica que en la dels colons d'origen català i occità. El 1273, en *Garssias Aragonès* era descrit com a fill d'en *Xanxo Aragonès habitatori d'Artan*.⁸⁹ El seu fill, però, era anomenat Pere Garcia i el seu nét ho era Garcia Aragonès.⁹⁰

f) Germans amb apel·latius diferents⁹¹: el 1234 apareix esmentat a Muro en Pere Andreu, germà d'en Guillem d'Abadenques.⁹² El 1245, en Vidal de Castelló feia donació al seu germà Guillem de Llagostera dels béns que tenia a Deià (*Vitalis de Castilione (...) dono et concedo tibi Guillemo de Lacustaria patri meo*).⁹³ Molt possiblement, aquest Vidal de Castelló és el mateix que, el 1243, és anomenat Vidal de Llagostera en un instrument en què rebia terres en establiment a Deià, juntament amb en Bernat de Llagostera (*Bernardo de Lacustaria et Vitali de Lacustaria*).⁹⁴ El 1283 en Bernat de Montblanc de Santa Margalida, en el seu testament, nomenà marmessors en Domingo Monjo i en Pere de Montblanc, els seus germans (*Domenici Monje et Petri de Monte albo patris dicti testatoris*).⁹⁵ De vegades, en les fórmules de designació compostes, les diferències podien consistir a la pèrdua de la darrera partícula (el topònim) o, fins i tot, en el canvi d'aquesta. Així, el 1298, en Viurevol Ferrer, posseïdor d'unes cases a la parròquia de Guinyent i fill d'en Joan Ferrer de Breto, era germà d'en Bernat Ferrer de Lloret.⁹⁶

g) De vegades, hi ha indicis que permeten suposar que la mateixa persona —o la mateixa família— podia aparèixer esmentada amb apel·latius diferents, tot depenent de l'indret en què fos registrada documentalment. El 1241 en Nicolau Bonet establí l'alqueria Albocara, al terme de Santanyi, a en Feliu Torrelles de Montgrí i al seu fill Esteve. El 1296, en Pere Arrapat i la seva esposa Guerava, residents a la parròquia de Santa Maria del camí venien la meitat d'aquella alqueria, tot indicant que l'esmentat Pere Arrapat la tenia per successió de son pare, *n'Esteve Arrapat en altra manera anomenat Esteve de Torrelles*.⁹⁷ Tot plegat permet observar les variacions que experimenta l'onomàstica de la mateixa família: l'apel·latiu toponímic del pare, que segurament indicava, per la seva concreció, la procedència directa del colon (la vila del Baix Empordà del mateix nom), es va reduir a *de Torrelles* en la designació documental del seu fill Esteve, aquell mateix que també era conegut com n'Esteve Arrapat, designació que fou la que acabà per arrelar. El 1271 es documenten n'Esteve i en Feliu Arrapat com a

⁸⁷ El 1239 (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres*...7).

⁸⁸ Marmessor d'en Berenguer Redon el 1247 (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitz a mitjan segle XIII*...23).

⁸⁹ ARM ECR 348 f. 102

⁹⁰ ARM PN M-2 f. 187v-188v; M-3 f. 88v-89.

⁹¹ Tot i que és possible que això es dega al fet que només fossen germans per part de mare, aqueixa circumstància no sembla gaire probable, sobretot en els germans documentats a època més primerenca.

⁹² Gabriel ALOMAR ESTEVE; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Muro. 1229-1349*...164.

⁹³ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca*...240.

⁹⁴ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca*...233.

⁹⁵ ARM ECR 350 f.230-230v.

⁹⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Documentari"...354

⁹⁷ Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi*... 20.

posseïdors de béns a Santa Maria del Camí.⁹⁸ on, el 1359, en Bernat i en Pere *Arapat* apareixen a la llista d'homes d'armes.⁹⁹ Es tracta de la mateixa parròquia a la qual residia (1296) en Pere Arrapat, nét d'en Feliu de Torrelles de Montgri. Però aquesta darrera designació –Arrapat— ja apareix anteriorment (1246), referida a en Guillem Arrapat i a n'Esteve Arrapat, posseïdors de terres a la parròquia de Santa Maria del Camí.¹⁰⁰ Aquests, molt probablement, devien estar emparentats amb en Feliu de Torrelles de Montgri; això, si l'esmentat Esteve Arrapat no era el seu mateix fill. Aqueixa fluctuació onomàstica que es detecta en la documentació, potser indicava que les mateixes persones podien ser conegudes amb designacions diferents segons quin fos l'indret en el qual apareguessen esmentats. Al terme de Santanyi, una designació basada en la procedència concreta del colon –la vila de Torroella de Montgri— era suficient per defugir els riscos d'homonímia, però no a la parròquia de Santa Maria del Camí. Bona part dels terrenys d'aquesta parròquia estaven ocupats pels feus de la família Torrella, senyors feudals a aquella població de Catalunya. Així mateix, a la mateixa parròquia es documenten altres colons que, de manera més o manco segura o només probable, devien procedir d'aqueixa mateixa vila: en Bartomeu de Torrella de Montgri (1244), en Bonet de Torroella de Montgri (1245), en Marquès Torrella (1268) i en Perpinyà Torrella (1269).¹⁰¹ Significativament, el "llinatge" Torrella o Torrelles desaparegué de Santa Maria del Camí. Aquesta desaparició, és clar, podria haver estat causada per a l'emigració o a la manca de descendència, però també pel fet que aquestes famílies haguessen estat anomenades –o s'haguessen autoanomenat— amb altres apel·latius a fi d'evitar l'homonímia. El cas de n'Esteve Arrapat o de Torrelles en podria ser un bon exemple.

h) Finalment, cal tenir sempre en compte el caràcter documental d'aquestes designacions, cosa que pot fer dubtar si, almanco en alguns casos, com el de les designacions complexes, els colons eren anomenats –o s'anomenaven a ells mateixos— de paraula amb les mateixes designacions que apareix en la documentació.¹⁰² Si això fos

⁹⁸ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí*...40.

⁹⁹ JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, 1997, 434.

¹⁰⁰ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí*...51, 53.

¹⁰¹ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí*...42, 47-49.

¹⁰² Sembla que aquest era un tret general dels sistemes antropònims ibèrics i occitans, sobretot en aquells afectats per moviments migratoris més o manco importants. Així ho indica en Carlos Laliena, tot fent referència a l'impacte de la immigració franca en l'antroponímia medieval aragonesa: "Esta circunstancia plantea un problema que apenas se da en el sistema aragonés del siglo XI, pero que encontraremos de nuevo en las zonas de repoblación zaragozana. Se trata de la constatación de que no podemos de ninguna manera rebasar la barrera que los escribanos crean entre nosotros y las gentes que ostentaban estos nombres. No es tanto un problema lingüístico como podría pensarse, cuanto una cuestión formal: la redacción de un escrito que registraba derechos incitaba a una identificación más precisa de lo habitual y, al mismo tiempo, menos rigurosa –por ejemplo, mediante la elección de un corónimo en vez de un segundo nombre en nominativo, para adaptarse al modo más común de designar una persona—. Con toda probabilidad, estas gentes disponían de un sistema antropónimo más o menos bien establecido en sus regiones de origen, que podía incluir dos elementos, pero su instalación en la ciudad lo transformaba en la medida en que con el nombre individual bastaba, mientras la adición de otros documentos puede ser un efecto de la oficialidad del documento. Cómo se llamaban, cómo eran llamados por sus vecinos y como eran designados en los pergaminos pueden ser tres cosas distintas que coinciden sólo parcialmente. Incluso las designaciones podían cambiar a lo largo de la trayectoria vital de un individuo, en estas

així –com ho suggereixen bona part dels exemples citats fins ara– part de les designacions documentals es podrien deure a la voluntat de l'escrivà d'identificar clarament el subjecte, i això amb diversos mitjans. Per exemple, precisant el seu origen (com podria ser el cas de Berenguer de Puig de Caldes de Montbuí o de Pasqual Martí de Balcerenys de Manresa) o, també, remarcant la possessió de béns o la residència del subjecte en un determinat indret, com podria esdevenir amb els apel·latius toponímics mallorquins que són l'objecte d'aquest treball. Fins i tot, no seria estrany que, en molts de casos, l'adopció definitiva d'un o altre "llinatge", ja en la primera meitat del segle XIV, fos el resultat de la influència de la documentació notarial i del desenvolupament de l'aparell administratiu i fiscal, que feien indispensable l'existència d'un sistema d'identificació consolidat.

3. Les característiques de les designacions amb topònims andalusins

Una vegada descrits els trets generals del sistema antroponímic dels colons cristians de Mallorca en el segle XIII, podem referir-nos a les característiques de les designacions amb topònims mallorquins:

a) Com indica en Bartomeu Font,¹⁰³ els individus que apareixen designades amb un apel·latiu toponímic mallorquí són sempre persones lliures, i amb prenom propis dels colons.

b) Les designacions onomàstiques amb topònims mallorquins que acompanyen els seus prenom es refereixen sempre a topònims de tinences (alqueries, rafals, honors,...) i termes, i mai ho fan a altres àmbits territorials; són apel·latius com Llodrà (1239),¹⁰⁴ de Binicanella (1243)¹⁰⁵ o de Baltàx (1331).¹⁰⁶ Es tracta de tinences i termes amb les quals les persones que portaven el seu topònim com a designació hi tenien o havien tingut una relació jurídica –normalment, la possessió de béns- o, com es desprèn del locatiu *de* i de les referències documentals, feien o havien fet residència a la mateixa contrada o, a tot estirar, en les seves proximitats. Un cas ben documentat és el dels posseïdors de béns a l'alqueria Lluc, situada al terme de Bunyola a la vall d'Orient. El 1243 en Ferrer de Lluc (*Ferrario de Luc*) va rebre en establiment diversos béns a l'indret anomenat Lluc de la vall d'Orient al terme de Bunyola, part dels quals confrontaven amb dos casals que l'esmentat Ferrer ja tenia a Lluc (*omnes illos casalacios quos tu iam tenes infra ortos tuos de Luch*), i altres amb les terres d'en Guillem de Lluc (*vinee Guilelmi de Luch*).¹⁰⁷ El 1247 es fa referència a en Pere de Lluc, habitador d'Orient (1247 *Petrus de*

sociedades urbanas en un fluido proceso de formación" (Carlos LALIENA CORDERA: "Los sistemas antroponímicos en Aragón durante los siglos XI y XII", *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995, 313-314). Aquesta darrera frase pot aplicar-se, i fil per randa, al sistema antroponímic mallorquí del segle XIII.

¹⁰³ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor...* 137.

¹⁰⁴ Guillem Llodrà, testimoni d'una acta (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

¹⁰⁵ Ferrer de Binicanella, posseïdor de drets a Manacor (Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor. El segle XIII*, Mallorca, 1977, 108).

¹⁰⁶ *Guillemo de Balig* (Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*478).

¹⁰⁷ Ricard SOTO COMPANY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 59.

Luch comorans apud Aurient in alqueria Johannis de Galiana).¹⁰⁸ El 1262 en Guillem Padró de Lluç (*Guillelmus Pedro de Luch*) —el Guillem de Lluç que apareix en el document del 1243?— establia a n'Eimeric de Talavera un ferraginal que segregava de la seva alqueria de Lluç (*unum ferragenalem prout tibi terminavi et assignavi in alqueria nostra de Luc*).¹⁰⁹ El 1266 en Berenguer de Lluç, fill d'en Ferrer de Lluç, va vendre la seva heretat o honor a l'alqueria Lluç, a la vall d'Orient.¹¹⁰ Desconeixem, tret de d'aqueix darrer cas, si els posseïdors que apareixen designats amb el locatiu de Lluç unit al seu prenom estaven emparentats o si apareixen designats així pel fet de posseir tinences —i residir-hi— a l'alqueria Lluç.

Vegem-ne un altre exemple, referit a la parròquia de Santa Margalida. El 1273 hi fou venuda una vinya situada *apud Columbars*,¹¹¹ i el mateix any, com a confrontant, s'esmenten les *tenedonibus alquerie voccate Columbars*.¹¹² Dos dels tinentes de parts de l'alqueria apareixien amb el nom de l'alqueria com a part de la seva designació; l'un, en Bernat de Colombars (*Bernardi de Columbars*),¹¹³ la tenia com a l'única; l'altre, en Pere Domènec (o Domingo) de Colombars (*P. Dominici de Columbars*),¹¹⁴ l'afegia al seu "lminatge". Aquest darrer, molt probablement, és el mateix que el mateix any apareix designat, simplement, com a *Domenicus de Columbars*.¹¹⁵ Com en el cas dels posseïdors de l'alqueria Lluç, resulta impossible saber si en Bernat i en Pere Domènec/Domingo de Colombars estaven emparentats o si, simplement, el topònim de l'alqueria de la qual posseïen fraccions s'havia convertit en el seu mitjà de designació. Fins i tot, no seria gens estrany que en Pere Domènec de Colombars fos el mateix que, el 1260, era conegut com a Pere Domènec d'Hero.¹¹⁶ atès que Hero era una alqueria que confrontava amb la de Colombars. Fos com fos, Colombars acabà per convertir-se en un lminatge, documentat com a tal a Santa Margalida en el segle XIV i en el segle XV.

A més dels anteriors, un hom pot esmentar també els casos d'en Guillem de Tortix, del qual s'indica, el 1242, que temps enrera havia comprat l'alqueria de Tortix, a Felanitx, juntament amb en Ramon Massip,¹¹⁷ també, d'en Guillem Llodrà i la seva muller Arsenda, posseïdors (1243) d'un rafal que confrontava amb el terme de Llodrà a Manacor,¹¹⁸ el

¹⁰⁸ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 111.

¹⁰⁹ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 311.

¹¹⁰ *Berengarius de Luc et uxor mea Berengaria (...) vendimus (...) totam illam hereditatem sive honorem quam et quem habemus et habere debemus in alqueria Luc in valle de Aurient (...). Firmavit F. de Luc pater dicti Berengari de Luc* (Transcripció d'en Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 209).

¹¹¹ ARM ECR 348 f. 72

¹¹² ARM ECR 348 f. 149

¹¹³ ARM ECR 348 f. 72.

¹¹⁴ ARM ECR 348 f. 72.

¹¹⁵ ARM ECR 348 f. 113v.

¹¹⁶ Arxiu Parroquial de Santa Margalida.

¹¹⁷ Rosselló (1972: 22). El 1287 en Jaume de Tortix venia al seu germà Guillem de Tortix la part i els drets que tenia sobre l'alqueria de son pare, Joan de Tortix, i de la seva muller Guillema, difunts, que consistien en l'alqueria Tortix i dos rafals, en el terme de Felanitx (Rosselló 1973: 30).

¹¹⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...* 108.

1244, d'en Bernat de Caimaris,¹¹⁹ el 1247, de n'Arnau de Mari de Beniforani (alqueria del terme de Bunyola),¹²⁰ també el 1247, d'en Ramon de Cunies –tinença de Felanitx-¹²¹ i d'en Guillem i en Joan de Lluç Roig, posseïdors de l'alqueria Lluç Roig a Santa Margalida,¹²² el 1255, d'en Guillem d'Olivar de Deià (*Guillemí de Olivari de Addayano*);¹²³ el 1260, d'en Garcia sa Tafal i, el 1269, d'en Gispert sa Tafal –sa Tafal era una alqueria del terme de Manacor,¹²⁴ el 1256, d'en Ferrer d'Estellencs, posseïdor d'un alberg a Estellencs,¹²⁵ el 1262, d'en Bartomeu, d'en Jaume, d'en Joan, d'en Miquel i d'en Pere Binimelis, que donaren al seu germà Berenguer Benimelis unes cases i corral a l'alqueria Benimelis, al terme de Manacor,¹²⁶ el 1264, d'en Pere de Torre de Calonge –Calonge era una alqueria del terme de Santanyi—,¹²⁷ el 1268, de n'Arnau d'Algaida –alqueria del terme de Castellitx, on es posteriorment es consolidà la vila que dona nom a l'actual terme municipal d'Algaida—¹²⁸ el 1273, de n'Arnau Borser de Lluçalari¹²⁹ –tinença del terme de Valldemossa— i d'en Vidal d'Estallencs –vall del terme de Puigpunyent—,¹³⁰ el 1279, de n'Escarp i en Guillem de Rotana –tinença situada a Manacor—,¹³¹ el 1280, d'en Guillem Oliver d'Algorefa, posseïdor de l'alqueria Algorefa a Felanitx,¹³² el 1281, d'en Nicolau d'Orient (*de Aurient*), receptor en establiment un pati de terra per fer-hi cases a l'alqueria Lluç, situada a la vall d'Orient,¹³³ el 1284, d'en Guillem Portocolom, en Pere Portocolom i en Ramon Portocolom, posseïdors (1284) de l'alqueria Blanca, també anomenada Portocolom, a Felanitx,¹³⁴ el 1296, d'en Pere *Maymona* fill de Jaume *Maymona*, posseïdor del rafal *Maymona* a Porreres.¹³⁵ El 1297 en Jaume Cauha rebia en establiment una alqueria a Santa Maria del Camí que confrontava amb amb el rafal Cabàs, també anomenat Real Cahuas o Cavas, l'únic topònim andalusi que s'hauria conservat en aquella parròquia.¹³⁶ De vegades, hom pot intuir que la mateixa persona era designada

¹¹⁹ Joan ROSSELLÓ LLITERAS: *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, Palma, 2000. Caimari era una alqueria de la parròquia de Sant Llorenç de Selva, al terme d'Inca, i en Bernat de Caimaris era posseïdor de terres a l'alqueria Urxella a Inca.

¹²⁰ *Arnaldus de Mari de Beniforani* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 104).

¹²¹ Posseïdor d'un honor a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Felanitx a mitjan segle XIII...* 26).

¹²² Gabriel ALOMAR ESTEVE; Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Història de Muro, 1229-1349*. Vol II, Mallorca, 1989, 169.

¹²³ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*273.

¹²⁴ Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...*39, 42.

¹²⁵ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Noticiari d'Estellencs (segles XIII-XVI)*, Mallorca, 1997, 5.

¹²⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...*114-115.

¹²⁷ Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyi...* 24.

¹²⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Porreres en el segle XIII*, Mallorca, 1974, 23.

¹²⁹ *Arnaldus Borser de Luc alcarí* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 324).

¹³⁰ Ramon Roselló Vaquer: *Noticiari d'Estellencs...* 5.

¹³¹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...*66.

¹³² Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*18.

¹³³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 463.

¹³⁴ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*24.

¹³⁵ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Porreres en el segle XIII...*51, 54.

¹³⁶ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*46, 50. El 1274 es documenten terres posseïdes per en Cauha a una venda de terres de la mateixa contrada (Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*45).

documentalment amb diferents designacions toponímiques andalusines. El 1241 el procurador del bisbe de Tarragona establí a en Bertran *de Benizén* i a la seva muller Pereta unes cases i una algorfa que el paborde s'havia retengut a l'alqueria *Benizén*. L'any següent el paborde confirmà la possessió de l'alqueria *Benizén* a en Bertran *de Beniamar* i a la seva muller Pereta. En Bertran *—de Beniamar o de Benizén—* tengué un fill que apareix documentat el 1263 com en Ramon Bertran, fill d'en Bertran de Benizén, fill d'en Domingo.¹³⁷ Això darrer, a més, permet observar la fugacitat de bona part de les designacions toponímiques, la majoria de les quals havien desaparegut a mitjan segle XIV (vegeu l'apèndix). D'altra banda, cal tenir present que les designacions toponímiques fan referència també al nom de viles i de districtes; així, el 1239, apareix esmentat en Bernat de Bunyola (*Bernardus de Boinola*), posseïdor de cases a Bunyola;¹³⁸ el 1241, a Ciutat, en Ramon Bunyola¹³⁹ i, en relació a Muro, en Bernat de Muro.¹⁴⁰ el 1260, en Carbonell de Felanitx,¹⁴¹ el 1266, en Pere Rovira de Bunyola (*Petri de Rovira de Bunyola*)¹⁴² i, el 1270, en Balaguer de Valldemossa (*Balagerio de Valldemussa*).¹⁴³

c) De vegades la documentació aclareix explícitament que la persona designada amb un topònim mallorquí tenia o havia tengut un altre apel·latiu, o que és fill d'una persona que n'havia portat un altre. Així, en Bartomeu Font i Obrador fa esment que, en el cas d'en Pere de Capocorp (1296) *se trata de la adaptació del sobrenombre de lugar, porque era hijo de Berenguer Nadal*,¹⁴⁴ allò mateix cal pensar d'en Bernat "Natalis o de Cabocorp".¹⁴⁵ El 1268 en Ramon Rafal i en Domingo Rafal, posseïdors d'un rafal a la Galera, a Felanitx, eren descrits com a fills d'en Ramon Llobet.¹⁴⁶ El 1284 torna a aparèixer documentat, a Porreres, l'apel·latiu toponímic Rafal, però en aquesta ocasió com a àlies d'en Guillem Galí, "altrament anomenat Guillem Rafal".¹⁴⁷ El 1281, en Pere de Benifet (alqueria situada a Porreres), era descrit com a fill d'en Pere Roig, altrament anomenat Benifet.¹⁴⁸ El 1283 apareix esmentat en Maimó de Femenia (*Maymoni de Femenia*), posseïdor de l'alqueria Femenia a Santa Margalida. És el mateix que deu anys abans (1273) apareix anomenat com a Mateu Aham, també anomenat Maimó (*Matheo Aham qui alias per gentes voccaris Maymon habitatori Sancte Margarite de Muro*) i que tretze anys després, el 1296, és descrit com en Mateu Am, també anomenat Maimó de

¹³⁷ Jaume ALBERTI ALBERTI; Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Història de Selva...* 43-45.

¹³⁸ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 10.

¹³⁹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII...* 53.

¹⁴⁰ Gabriel ALOMAR ESTEVE; Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Història de Muro. 1229-1349*. Vol II, Mallorca, 1989, 167.

¹⁴¹ Ramon Rosselló Vaquer: *Cronicò felanitxer...* 7.

¹⁴² Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 203.

¹⁴³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 287.

¹⁴⁴ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Llucmajor...* 137.

¹⁴⁵ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Llucmajor...* 134.

¹⁴⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*17.

¹⁴⁷ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Porreres en el segle XIII...*41.

¹⁴⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER *Porreres en el segle XIII...*36.

Femenia (*Mathei Am qui alias nuncuparis Maymonus de Femenia comoranti apud Sanctam Margaritam de Muro*).¹⁴⁹

d) El canvi onomàstic també es pot confirmar indirectament resseguint la documentació, sobretot si aqueixa és abundant i abraça un període relativament ampli de temps. Això ha permès observar que el llinatge Mesquida, originat a la vila de Porreres, es va formar quan dos colons, en Berenguer i Pere Bartomeu, posseïdors de l'alqueria sa Mesquida a Porreres, passaren a ser coneguts en el darrer quart del segle XIII com en Pere Mesquida i en Berenguer Mesquida.¹⁵⁰ De la mateixa manera, n'Antoni Gili ha mostrat clarament com en Ferrer de Valls, la seva muller Maria i els seus fills en Bernat i en Guillem de Valls, que el 1233 reberen en establiment l'alqueria de Banyeres – catalanització d'*Albajnaira* o d'*Albaynhayra*— passaren a ser coneguts, a partir del 1236, amb la designació de Banyeres.¹⁵¹ Un altre exemple: el 1255 apareix esmentat en Bernat de Deià,¹⁵² el mateix que, tres anys més tard, el 1258, cedia, juntament amb la seva muller Guillemma de Castellar (*Bernardus de Dayano et uxor mea Guillemma de Castellario*), un rafal situat a la Vall de Deià, a la porció del monestir de la Reial, a en Berenguer, fill d'aquesta i del seu primer marit, en Berenguer de Puig.¹⁵³ L'estudi de les transaccions de terres dutes a terme a l'alqueria Deià indueix a pensar que aquest Bernat Deià, posseïdor d'un rafal a Deià, és aquell mateix que, en la documentació del 1239-1245, és conegut com en Bernat d'Escala, colon que assoli un important patrimoni a l'alqueria i que no torna a aparèixer documentat a partir del 1245; és a partir d'aleshores (1255 i 1258) quan apareix esmentat en Bernat de Deià. Aquesta suposició sembla confirmar-se pel fet que la dona d'en Bernat d'Escala, que apareix signant diversos instruments juntament amb el seu marit, nomia Guillemma,¹⁵⁴ com l'esposa d'en Bernat de Deià –Guillemma de Castellar—, aquella que signa el mateix document del 1258 únicament com a Guillemma. Però també caldria la possibilitat que en Bernat de Deià fos aquell que, el 1247, era anomenat Bernat de Llagostera, casat també amb una dona que nomia Guillemma,¹⁵⁵ i posseïdor d'una alqueria a Deià que li havia subestablit en Bernat d'Escala.¹⁵⁶

e) L'anterior permet apreciar que les designacions amb topònims mallorquins experimentaven els mateixos fenòmens que afectaven les designacions toponímiques de la resta dels colons establits a l'illa i dels seus descendents: d'una banda, l'existència de

¹⁴⁹ Antoni MAS I FORNERS; Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ: "Femenia: un llinatge toponímic mallorquí", Comunicació presentada a la XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia, Universitat de les Illes Balears, Binissalem, 22 de març de 2003 (en premsa).

¹⁵⁰ Antoni MAS I FORNERS: "Ideologia, topònims i llinatges...", 135-136.

¹⁵¹ Antoni GILI FERRER: "Banyeres un topònim de cap de brot", Sobre onomàstica, *Jornades d'Antroponímia i Toponímia* (1993-2002), Mallorca, 2004, 179-180.

¹⁵² Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*273.

¹⁵³ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*289.

¹⁵⁴ Na Guillemma apareix signant un establiment duit a terme per en Bernat d'Escala el 1241, un altre del 1244, i el 1245 venia, juntament amb el seu espòs, una tercera part de l'alqueria Deià (Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*234, 243, 249).

¹⁵⁵ Álvaro SANTAMARÍA ARÁNDIZ: *Ejecutoria del Reino de Mallorca*, Palma, 1990, 625.

¹⁵⁶ Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*233-234.

fórmules de designació simples (prenom seguit d'una designació toponímica, com Guillem Llodrà o Bernat de Bunyola) i compostes (prenom seguit d'un "cognom" i d'un topònim, com Arnau Borser de Llucalcari o Guillem Oliver d'Alcorefa); de l'altra, la inestabilitat i els canvis de designació que propiciaven que apareguessen fills amb un "lminatge" diferent als del pare (Ramon Rafal i en Domingo Rafal, fills d'en Ramon Llobet) o que la mateixa persona aparegués esmentada amb designacions diferents (en Berenguer Bartomeu de sa Mesquida o en Berenguer Mesquida; en *P. Dominici de Columbars* o en *Domenicus de Columbars*). A més, en relació a l'anterior cal dir que les formes de designació composta o complexa que incorporen un topònim, mallorquí o no, és poc habitual que es repetesquin, i que en altres ocasions —o en el mateix document— la persona a la qual descrivia ho siga amb una designació simple (un prenom seguit un altre apel·latiu). Això fa pensar la designació toponímica que acompanyava el prenom i l'apel·latiu (que també podia ser toponímic)¹⁵⁷ era emprada a fi d'indicar l'origen de l'individu (com el cas d'en Guillem Joan de Llagostera, que el 1242 només és anomenat Guillem Joan) o la residència o la possessió de béns a un indret de Mallorca (com el cas d'en Pere de Rovira de Bunyola, o en *Domenicus de Columbars*) i que, per això mateix, podia canviar quan variava la residència o no era emprada en altres contextos; és a dir, podia tenir unes funcions semblants a les dels malnoms que apareixen en la documentació més tardana. De més a més, esdevé difícil —o impossible— de dilucidar, en els casos en què el prenom podia ser també una designació o "lminatge", si la partícula que en fa les funcions ho era en origen, o si aquest era originàriament un "cognom". Per exemple, sembla més o manco clar que el "prenom" d'en *Domenicus de Columbars* n'era originàriament el "lminatge" (*P. Dominici de Columbars*), i potser continuava fent aqueixa funció en altres contextos. Era també el cas d'en Bertran d'en Bertran Benizén, pare d'en Ramon Bertran, o el fill va adoptar com a designació el prenom de son pare?

4. Innovació o tradició?

Aquesta inestabilitat antroponímica no era cap particularitat de l'onomàstica mallorquina, tot i que —pot ser— hi era més accentuada pel fet que es tractava d'una població d'assentament recent, que procedia d'un gran nombre de masos, viles i poblacions del continent. A la Catalunya dels segles XII i XIII, d'on procedien la gran majoria dels colons establits a Mallorca,¹⁵⁸ era habitual que els pagesos adoptassen com a designació el nom del mas o la tinença que posseïen o en la qual feien residència. Segons en Lluís To,

Dans l'évolution générale de l'anthroponymie masculine du XIII^e siècle, on a déjà signalé l'importance croissante des anthroponymes formés par un nom et un toponyme. On ne peu pas oublier la part de ce dernier

¹⁵⁷ En pot servir d'exemple en Pere de Rovira de Bunyola (*Petri de Rovira de Bunyola*, Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 203).

¹⁵⁸ Hi escau de recordar que l'emigració colonial de Mallorca es perllongà, amb flux més o manco estable, entre el 1230 i el 1348 (Antoni MAS I FORNERS: "El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma, Tom 50, 1994, 167-198).

*groupe qui correspond aux paysans en général. Il n'est pas difficile, par exemple, de repérer de nombreux individus qui seront désignés à partir du premier tiers du XIII^e siècle d'après le nom de leur maison ou plutôt de l'exploitation agricole où ils sont astreints à résider. De même chez les roturiers on sait que depuis le XIII^e siècle certains individus prennent le nom de leur tenure, de leur mas. Il s'agit comme on l'a vu d'un terroir familial où ils ont fixé leur résidence et où les générations d'héritiers vont se succéder, parfois pendant des siècles.*¹⁵⁹

De més a més, cal fer esment que els canvis de cognom encara hi eren freqüents a la segona meitat del segle XIV. El mateix autor, estudiant les estratègies familiars de la regió de Girona en la segona meitat del segle XIV assenyala que els canvis de llinatge se solien produir quan un hom passava, normalment com a conseqüència d'un matrimoni, a residir a un altre mas:

El hombre que se casaba con la heredera de un manso a menudo aparece con su apellido cambiado o tomando el de su esposa que a su vez es el del manso como un "alias", de modo que el apellido de la casa no se "pierde" a pesar de la falta de herederos de sexo masculino y así se refuerza la imagen de continuidad. Por ejemplo Antonio Collell, oriundo de Llagostera, *nunc vocato Antonius Proença*, cambió su apellido tras casarse con la hija de Guillermo Provençal y entrar en el manso Provençal. Y en relación al uso del "alias" *Bernardus Ribaçayada alias nominatum Bernardus Gili*, es quien declara en el cabreve que sin duda perteneció a la familia de su mujer, Geralda, hija y heredera de Pedro de Ribaçayada. En general un hombre toma el nombre del manso en el cual se instala aunque no sea mediante su matrimonio con la heredera. Por ejemplo *Bernardus Blanch oriundus vicinatus termini castris Locustaria nunc vero vocatus Bernardus Puiolli* recibe este nombre tras convertirse en titular del manso Pujol que recibió de su tía Geralda antes de 1375.¹⁶⁰

Per tant, l'adopció del nou apel·latiu —que feia referència al mas en el qual s'establien— respon a les vinculacions jurídiques i d'habitat que en derivaven. Resulta

¹⁵⁹ Lluís TO FIGUERAS: "Anthroponymie et pratiques successorales (à propos de la Catalogne, Xe-XIII^e siècle)", *L'anthroponymie document de l'histoire sociale des mondes méditerranéens médiévaux*. École Française de Rome, Palais Farnèse, Roma, 1996, 421-436, 433.

¹⁶⁰ Lluís TO FIGUERAS: "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", *Aragón en la edad media. Demografía y sociedad en la España Bajomedieval*. Saragossa, 129-156, 2002, 153. L'autor també reporta els casos d'en Guillem Dalmau i de n'Arnau Joan. En Guillem Dalmau, del terme de Llagostera, quan va "entrar" en el Mas Salom d'Aro, va afegir al seu nom *nominatum Guillelmus Çalom*. El mateix feu n'Arnau Joan quan va entrar al mas Deulofeu de la parròquia de Santa Maria de Fenals —*Arnaldus Johannis alias cognominatus Deulofeu qui intravi mansum Deulofeu*— (Lluís TO FIGUERAS: "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas"...142-143). Anys enrera (1994) en una cata a l'atzar en els protocols notarials de l'Arxiu Històric de Girona, tot cercant notícies sobre Mallorca vaig recollir, per curiositat, aqueixes dues referències a l'Arxiu Històric de Girona, (Protocols notarials, Sant Feliu de Guixols, Gispert Roig, 2): a) Berenguer Pujol *olim cognominatus Gamundini* de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, (1348, desembre, idus, 7); b) *Bn. Catalani postea vocati Bn. de Pulcroloco de Episcopali* (1349, març, calendes, 8).

difícil no relacionar aquesta pràctica amb el sistema antroponímic de Mallorca en el segle XIII i, particularment, amb l'aparició de llinatges toponímics andalusins. Com hem vist, les persones que els portaven eren lliures, de les quals no s'indica mai que haguessen estat andalusines o esclaves. De més a més, tenien prenom propis dels colons i, en alguns casos, hem pogut documentar que havien tengut designacions diferents al topònim andalusí, cosa que reforça encara més la idea que eren colons i no andalusins, batiats o no. D'altra banda, també es documenta que les persones que apareixen designades amb topònims mallorquins, o els seus avantpassats, tenien o havien relacions jurídiques — normalment, possessió de terres— o de residència amb la tinença nomenada amb el topònim (o amb l'indret on era ubicada). Tot plegat em fa pensar l'aparició d'aquests apel·latius amb topònims mallorquins no és altra cosa que la perpetuació a Mallorca dels hàbits de creació onomàstica de les àrees d'origen dels colons, en les quals bona part de les designacions es basava en la toponímia referida a regions, comarques, poblacions, masos i tinençes. En aquests casos, tant a Catalunya com a Mallorca, la designació toponímica indicava l'origen, antic o recent, de l'individu que la portava o, també, quina era la seva residència o l'indret on posseïa terres i, per això mateix, podia variar quan aqueixa residència canviava o quan variaven els vincles jurídics amb la tinença. I, a més, un hom ha pogut documentar com, en altres contextos, part de les persones que eren conegudes amb una designació toponímica ho eren, o es feien anomenar, amb un "llinatge". Per exemple, el toponímic Moscari, que apareix a la llista d'homes d'armes de Montuiri com si fos un "cognom" era en realitat una espècie de malnom (*En Pericó Pons, en altra manera apelat Mosqari*).¹⁶¹ Això, segurament, explica la desaparició de la majoria d'aquestes designacions durant els segle XIII i XIV i que molt poques arribassen a consolidar-se com a llinatges més enllà de l'edat mitjana (com Binimelis, Bunyola, Deià, Caimari, Colombar, Femenia, Fornari, Llodrà o Mesquida, i potser qualcun més). De fet, al *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, de Joan Miralles¹⁶², només hi hem sabut localitzar els següents: Alcanella, Algaida, Bàlitz, Beniagol, Beniamar, Benifila, Benimala, Binimelis, Benitaref, Bunyola, Campos (?), Colombar, Deià, Femenia, Fornari, Llodrà, Lluc, Lluc-roig, Maimona, Melis (contracció de Binimelis?) (?), Mesquida, Moscari, Portocolom, Randa, Rafal, i Tuiet. La majoria d'aquests apel·latius es continuaven localitzant a les parròquies on s'ubicava el topònim o a les seves proximitats, tot i que cal assenyalar que alguns també eren presents a les majors poblacions de l'illa (Inca i Ciutat), segurament com a conseqüència dels moviments migratoris arreu de l'illa (vegeu l'apèndix).

¹⁶¹ JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Un llibre de cort Reial Mallorquí del segle XIV*, 2 vol, II, Mallorca, 1984, 156, 254.

¹⁶² JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*.

Apèndix

Llinatges toponímics localitzats al *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*(Font: Joan MIRALLES MONTSERRAT: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*)

Llinatge	Designació documental	Lloc
Alcanella	d'Alcanela, Pere	Manacor, 1359; MA Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 1r; Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 18v
Algaida	d'Algaida, Jacme	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 1v; Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 24r
Bàlitz	de Bálitz, Jacme	Parròquia de Sant Jaume (Ciutat), mitjan segle XIV; SJ, 3v
Beniagol	Beniagoll	Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1364; PSM1, 2v
Beniamar	de Beniamar, Bernat	Inca, 1336; IN2, 9r, 10r, 11r, 13r, 14v, 14r, 16r, 17v, 21r, 22r, 22v, 23r, 23v, 24r
	de Beniamar, Guillem	Inca, 1336; IN2, 1r
Benimala	de Benimala, Vanrell	Inca, 1336; IN2, 8r
Benifila	Beniffila, Bernat	Manacor, 1359; MA, 44v
Benimelis	Benimelis [m.]	Inca, 1329; IN1 17 r.
	Benimelis, Jacme	Inca, 1359; IN3, 3r
	da Benimelis, Jacme	Manacor, 1359; MA
	da Binimelis, Miquel	Manacor, 1359; MA, 44v
	de Benimelis, Bertomeu	Inca, 1336; IN2, 9v Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 18r
(?)	Melis, Pere	
(?)	Melis, Salvador	Artà, 1359; AR, 43r
Benitaref	de Benitareff, Macip	Sineu, 1359; SI, 35v Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390;
Bunyola	Bunyola [f]	PSM2, 53 r
	Bunyola, Antoni	Inca, 1336; IN2, 8v Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1336; , 8v
	Bunyola, Arnau	
	Bunyola, Bernat	Biniamar (Selva), 1359; BIN, 53r
	Bunyola, Guillemó	Inca, 1359; IN3, 2r; Inca, 1359; IN3, 4v
	Bunyola, Pere	Inca, 1336; IN2, 5r; Inca, 1336; IN2, 12v
	Bunyola, Ramon	Inca, 1329; IN1, 11v

Campos (?)	Campos, Guillem	Huialfàs, 1359; Hu, 43v
Colombars	Colombàs, Johan	Santa Margalida, 1359; SMG, 36v
Deià	Dayà, Bartomeu	Valldemossa, 1359; VA, 6v
	Dayà, Esteva	Valldemossa, 1359; VA, 6v
	Dayà, Guillemó	Valldemossa, 1359; VA, 6v
Felanitx	da Falanig, Moxí	Call de Mallorca, 1350, 23v
Femenia	da Famania, Bernat	Santa Margalida, 1359; SMG, 36v Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 17v; Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 21v
	de Ffamania, Pere	
	de Ffamania, Pere	Santa Margalida, 1359; SMG, 36v Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan XIV; PSN2, 13v
	Famaniya, Pere	
Fornari	Antoni	Huialfàs, 1359; Hu, 32v
	Valenti	Inca, 1336; IN2, 1r
	Visens	Inca, 1336; IN2, 2r
Llodrà	Lodrà, Bernat	Manacor, 1359; MA, 44v
	Lodrà, Guillemó	Manacor, 1359; MA, 44v
	Lodrà, Mateu	Inca, 1336; IN2, 15v
	Lodrà, Pere	Inca, 1359; IN3, 2r
	Lodrà, Pericó	Inca, 1336; IN2, 15v
	Lodrà, Ramon	Inca, 1336; IN2, 15v
	Lodrana	Inca, 1329; IN1, 33v; Inca, 1329; IN1, 34r Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 10v; Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 19r Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1336; , 12r
Lluc	de Luc, Fransesc	
	de Luch, Pere	
Lluc-Roig	Luch Roig, Jacme	Santa Margalida, 1359; SMG, 37v
Maimona	da Maymona, Jacme	Llucmajor, 1359, LLU, 14v
	de Maymona, Asteva	Llucmajor, 1359, LLU, 15r
	de Maymona, Bernat	Binimala (Selva), 1359; BI, 52v Call de Mallorca, 1350, 12r; 17v; 47v; Inca, 1329; IN1, 7v; Inca, 1336; IN2, 6r, 19r; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 4r, 9v; PSe2, 36v Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan XIV; PSN2, 13v
	Maymona	
	Maymona, Fransesch	

Mesquida	Mesquida [f]	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 25r
	Mesquida, Anthoni	Porreres, 1359; PO, 21r
	Mesquida, Berenguer	Porreres, 1359; PO, 21r
	Mesquida, Bernat	Montuïri, 1308; MO1, 5r Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 6r; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1336; , 18v Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan XIV; PSN2, 5v
	Mesquida, Johan	
	Mesquida, Masiyà	
	Mesquida, Miquel	Porreres, 1359; PO, 19v Montuïri, 1359; MO2, 58r; Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390; PSM2, 52v
Moscari	Moscari, Pere	Montuïri, 1308; MO1, 2v Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390; PSM 1, 10r
	Moschari, Berenguer	
	Moschari, Pere	
	Mosquari [m]	Petra, 1359; PE, 54v
	Mosqueri, Pere	Montuïri, 1359; MO2, 9v Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 7r Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 4r
Portocolom	de Portocolom, Pere	
Randa	de Randa, Maymó	
	Portocolom, Antoni	Felanitx, 1359; FE, 48v
	Portocolom, Guillemó	Felanitx, 1359; FE, 48r
Rafal	Portocolom, Ramon	Felanitx, 1359; FE, 48r Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), 1336; PSN1, 3v
	Rafal, Arnau	Sant Joan, 1359, SJ, 63r
	Rafal, Jacme	Sant Joan, 1359, SJ, 63r
	Rafal, Johan	
	Raffal, Berthomeu	Llucmajor, 1359, LLU, 15v
	Raffal, Ffrancesch	Montuïri, 1308; MO1, 3r
	Raffal, Ffrancesch	Llucmajor, 1359, LLU, 15v
	Raffal, Jacme	Castellitx, 1359; CAS, 30v Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390; PSM2, 54v
	Raffal, Johan	
	Raffal, Miquel	Inca, 1359; IN3, 1r
	Raffal, Monet	Montuïri, 1308; MO1, 2r
Raffal, Pericó	Castellitx, 1359; CAS, 30v	
Raffal, Romeu	Selva, 1359; SE, 28v	

	Raffala	Parròquia de Sant Jaume (Ciutat), mitjan segle XIV; SJ, 5r
	Rafall, Guillem	Montuiri, 1359; MO2, 59r
Randa	de Randa, Maymó	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 4r
Tuient	Tuyent, Bernat	Benibassi (Sóller), 1359; BEN, 27r
	Tuyent, Jacme	Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan segle XIV; PSN2, 5r; Sóller, 1359; SO 26v

BIBLIOGRAFIA

- Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Selva (1229-1600)*, Mallorca, 2003.
- Gabriel ALOMAR ESTEVE: *Cátaros y occitanos en el reino de Mallorca*, Palma, 1978.
- Gabriel ALOMAR ESTEVE; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Muro. 1229-1349. Vol II*, Mallorca, 1989.
- Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí. Volum primer. De la prehistòria al segle XVI*, Mallorca, 1980.
- DIVERSOS AUTORS: *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995.
- DIVERSOS AUTORS: *Personal names studies of medieval Europe: social identity and familiar structures*, Michigan, 2002.
- Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Llucmajor. Volumen primero. De la prehistoria al siglo XIV*, Mallorca, 1973.
- Antoni GILI FERRER: "Banyeres un topònim de cap de brot", *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponimia i Toponimia (1993-2002)*, Mallorca, 2004, 179-180.
- Manuel GONZÁLEZ MARTÍNEZ: *En torno a los orígenes de Andalucía. La repoblación del siglo XIII*, Sevilla, 1988.
- Enric GUINOT RODRÍGUEZ: *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, 1999.
- Carlos LALIENA CORBERA: "Los sistemas antroponímicos en Aragón durante los siglos XI y XII", *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995, 231-258.
- Antoni MAS I FORNERS: "El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Palma, Tom 50, 1994, 167-198.
- Antoni MAS I FORNERS: "Ideologia, topònims i llinatges. Algunes consideracions sobre l'ús de la toponomàstica i de l'etimologia com a font per a l'estudi de l'origen dels 'repobladors' de Mallorca (Segles XIII-XIV)", *Mayurqa* 26, Palma, 2001, 123-143.
- Antoni MAS I FORNERS: *Repoblació o colonització? Indígenes, colons i esclaus a la Mallorca medieval*, Memòria de llicenciatura, Universitat de les Illes Balears, 2002.
- Antoni MAS I FORNERS-Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ: "Femenia: un llinatge toponímic mallorquí", Comunicació presentada a la *XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia*, Universitat de les Illes Balears, Binissalem, 22 de març de 2003 (en premsa).
- JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Un llibre de cort Reial Mallorquí del segle XIV*, 2 vol, Mallorca, 1984.
- JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Corpus d'antroponims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, 1997.
- Pau MORA; Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca, I, 1232-1360*, Palma de Mallorca, 1982.
- ANTONI MUT CALAFELL; Guillem ROSSELLÓ BORDOY: *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993.
- Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí. Segle XIII*, Santanyí, 1984.
- Àngel POVEDA SÁNCHEZ: "Repertori de toponímia arabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)", *Fontes Rerum Balearium*, volum III, Mallorca, 1979-1980, 81-119.
- Àngel RODRÍGUEZ CARREÑO: *El territori de Pollença sota el Temple (1298-1304)*, Anuari 2000, Ajuntament de Pollença, Mallorca, 2002.

- Joan ROSSELLÓ LLITERAS: *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, Palma, 2000.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII*, Felanitx, 1972.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII*, Felanitx, 1973.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Porreres en el segle XIII*, Mallorca, 1974.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Campanet, Sa Pobla i Buger en el segle XIII*. Separata de *Fontes Rerum Balearium*, vol. II, núm. 3, Palma, 1978.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Cronicò felanitxer. Apèndix. s. XIII-XVI*, Mallorca, 1986.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari d'Estellencs (segles XIII-XVI)*, Mallorca, 1997.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII. I*, Mallorca, 2001a.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres (segles XIII-XVI)*, Porreres, 2001b.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Documentari", Antoni MAS FORNERS; Guillem ROSSELLÓ BORDOY; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*, Alcúdia, 1999, 339-538.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER- Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor. El segle XIII*, Mallorca, 1977.
- ÁLVARO SANTAMARÍA ARÁNDEZ: *Ejecutoria del Reino de Mallorca*, Palma, 1990.
- Ricard SOTO COMPANYY: "Sobre mudèixars a Mallorca fins a finals del segle XIII", *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayurqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*, Palma, 1982, 197-221.
- Ricard SOTO COMPANYY: "Mallorca, 1229-1302: Del repartiment a las ordinacions", *Historia de los pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano*, Madrid, 1984, 117-129.
- Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials a mallorca en el segle XIII (1229-1301)*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991 (Els números romans es refereixen al volum de la tesi).
- Ricard SOTO COMPANYY: "la situació dels andalusins (musulmans i batejats) a Mallorca després de la conquesta catalana del 1230", *Mélanges de la casa de Velázquez*, XXX (1), Madrid, 1994, 167-206.
- Ricard SOTO COMPANYY: "Colonització i diferenciació pagesa a la Mallorca del segle XIII", *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Vol. I, Barcelona, 1999, 375- 401.
- Lluís TO FIGUERAS: "Anthroponymie et pratiques successorales (à propos de la Catalogne, Xe-XIIe siècle)", *L'anthroponymie document de l'histoire sociale des mondes méditerranéens médiévaux. École Française de Rome, Palais Farnèse*, Roma, 1996, 421-436.
- Lluís TO FIGUERAS: "Antroponimia de los condados catalanes (Barcelona, Girona y Osona, siglos X-XII)", *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*. Valladolid, 1995, 231-258.
- Lluís TO FIGUERAS: "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", *Aragón en la edad media. Demografía y sociedad en la España Bajomedieval*, Saragossa, 129-156, 2002.

Resumen

La documentación feudal generada poco después de la conquista de 1229 da a conocer como los nuevos pobladores de Mallorca dejan de lado sus apellidos o gentilicios de origen para aceptar como signo distintivo los topónimos de aquellos lugares que les fueron asignados en premio a su participación en la empresa.

Este sistema de identificación ha permitido que muchos nombres de lugar habituales en época islámica hayan permanecido como nombres de familia, en muchos casos vigentes aun hoy día.

Abstract

Feudal documents, drawn up shortly after the 1229 Conquest of Mallorca, reveal how the island's new settlers dropped their surnames and regional identities. Instead, as a sign of identity, they assumed the toponyms of the places granted to them in reward for taking part in the conquest.

Thanks to this system of identification, many place names that were typical in Islamic times have been preserved as family names and, in many cases, they are still in use even today.

Documentació sobre l'orde del temple a l'Arxiu de Santa Clara

JUAN CARLOS SASTRE BARCELÓ

La primera època

El calendari de l'Occident cristià comptava l'any del Senyor de 1307, quan a França començarien a desencadenar-se un fets que commocionarien la gent de l'època a molts indrets, i que deixaren unes seqüeles pràcticament inesborrables, tant a la veritable memòria històrica de moltes generacions posteriors com a la seva memòria legendària. Estic parlant del desencadenament de la caiguda de l'orde del Temple, que tanta tinta ha fet vessar durant segles, i que ha merescut les més variades explicacions i versions, per desgràcia no sempre a la recerca del rigor històric. De fet, per cada obra eminentment impulsada per l'objectivitat històrica que s'ha escrit sobre el tema, en trobaríem no menys de quatre d'orientació purament esotèrica o fantasiosa, com ho denuncien historiadors de la talla de R. Pernoud¹ o J. Mestre,² entre d'altres.

Pels temps dels quals estam parlant, el Temple iniciava el seus 187 anys d'existència, si bé la seva presència a Mallorca era molt més recent, donat que la conquesta de l'illa per Jaume I d'Aragó no s'havia produït fins el 1229. Pel que fa a l'origen de l'orde, l'opinió dels historiadors és pràcticament unànime en el sentit que va lligat al fenomen de les croades, del que seria una conseqüència directa. Per exemple, J. Mestre s'afegeix a l'opinió que la fundació de l'Orde del Temple va ser fruit de l'acció de les croades,³ coincidint també amb la idea de Sans i Travé. Per la seva part, G. Martínez Díez es mostra fins i tot rotund a l'hora de defensar aquesta afirmació: *Sin las Cruzadas y las peregrinaciones no hubiera habido Orden del Temple.*⁴ Amb un afany encara més puntualitzador, M.C. Gálvez considera que la fundació dels ordes militars és conseqüència directa de la primera Croada, predicada a Clermont-Ferrand pel papa Urbà II l'any 1095.⁵ El que és evident, és que el Temple és fruit d'un context sòcio-polític, econòmic i de mentalitat molt concret, on hi havia una predisposició cap a l'aventura cavalleresca de signe religiós (són ben vius els ressons de les gestes dels grans herois dels cantars de gesta), com bé ho reflexaran les novel·les de Chrétien de Troyes a la segona meitat del segle XII, i on la Croada hauria

¹ R. PÉRNAUD: *Les Templiers*. Vendome, 1977

² J. MESTRE GODES: *Los Templarios. Alba y crepúsculo de los caballeros*. Barcelona, 1999

³ J. MESTRE GODES: *Los Templarios*.

⁴ G. MARTÍNEZ DÍEZ: *Los templarios en los reinos de España*. Barcelona, 2002

⁵ M. C. GÁLVEZ DE LA CUESTA: "Del miedo político al miedo religioso: la abolición de la orden del Temple en el siglo XIV", www.ull.es/congresos/conmirel/GALVEZ.htm

actuat fàcilment com a detonant, en descobrir una realitat diferent a la del món occidental. Sobre la datació de la fundació per part d'Hug de Payns, per cert, els estudis de R. Hiestand conclouen, segons la nostra opinió de forma prou versemblant, que la verdadera data s'hauria de fixar a 1120, corregint el ball de mesos que suposa el còmput *ab incarnato Dei Filio*.⁶ La data tradicionalment donada per la historiografia era la de 1118, basant-se en la interpretació dels fets contats per Guillem de Tiro a la seva obra *Fontes Rerum Gestarum*; la mateixa data apareix, per exemple, a les *Dissertationes Historicas del Orden y Cavalleria de los Templarios*, obra escrita per Rodríguez Campomanes en el segle XVIII i M.L. Bulst-Thiele, autora d'una densíssima història sobre els mestres del Temple,⁷ remunta igualment a la mateixa data la fundació de l'orde, perquè seria el moment en què Balduí hauria lliurat a Hugues de Payns i als seus companys un local del seu palau, prop del temple de Salomó. G. Bordonove, per la seva part, no dona una data exacta de fundació del Temple, però segueix l'explicació del bisbe d'Acre Jacques de Vitry, de la qual pareix deduir-se que aquesta s'hauria produït nou anys abans del concili de Troyes, que l'autor de *La vie quotidienne des Templiers au XIIIe siècle* situa el gener de 1128⁸ -per tant, la data seria el 1119-. Del mateix parer seria A. Demurger, qui cita com a element impulsor de la fundació un fet que, aquell mateix any, va commocionar l'opinió pública a Terra Santa: l'atac sofert per un grup de pelegrins entre Jerusalem i el Jordà. L'historiador francès indica que *Cette détresse a pu servir de détonateur*⁹, i que un dels seus efectes seria la presa de consciència que *Il convient de mettre sur pied une organisation originale pour assurer une police efficace*.¹⁰ Tanmateix, els estudis de R. Hiestand no ofereixen dubtes respecte al fet que el vertader any de celebració del concili seria el 1129 i, respectant la dada esmentada per Jacques de Vitry, el de l'aparició del Temple, 1120.¹¹ En tot cas, el tema de la data fundacional no passa de ser una qüestió anecdòtica.

Reprenquem, emperò, el cas de Mallorca, on els templers havien format part del contingent de conqueridors desembarcat amb Jaume I. Després de les primeres operacions militars, la mort en combat de Guillem i Ramon de Montcada va obrir, un tant inesperadament, les portes de la comissió per al repartiment dels béns conquerits al mestre del Temple. En qualsevol cas, la profunda remodelació soferta per aquesta (de la inicial

⁶ R. HIESTAND: "Kardinalbischof Matthäus von Albano, das Konzil von Troyes und die Entstehung des Templerordens", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 99 (1988), 295-323

⁷ RODRÍGUEZ CAMPOMANES: *Dissertationes Historicas del Orden y Cavalleria de los Templarios o Resumen historial de sus principios, fundacion, instituto, progressos y extincion en el Concilio de Vienne*. Madrid, 1747. Ed. Facsimil Paris-Valencia, 1993.

⁸ M. L. BULST-THIELE: *Sacrae domus militiae Templi Hierosolymitani magistri, Untersuchungen zur Geschichte des Templerordens, 1118/9-1314*, Göttingen 1974.

⁹ G. BORDONOVE: *La vida cotidiana de los templarios en el siglo XIII*. Madrid, 1993. p. 32 de l'edició de butxaca.

¹⁰ A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, Paris 1985, p. 21.

¹¹ A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, 22.

¹² D'aquesta manera queda ja reflexat a les obres de L. GARCÍA-GUJARRO: *Papado, Cruzadas y Órdenes Militares, siglos XI-XIII*. Madrid, 1995; de J. Mestre Godes: *Els Templers: Alba i crepuscle dels cavallers*. Barcelona, 1996; o de G. MARTÍNEZ DIEZ: *Los templarios en los reinos de España*, nota 3, per citar-ne tres de més recents.

amb un eclesiàstic i 5 nobles es va passar a 3 religiosos, 2 barons, 2 ricshomes aragonesos i 2 cavallers catalans), parla clarament de la intenció reial de reflectir el nou equilibri de forces, donant un major protagonisme a les forces de més confiança, com era el cas dels propis templers. No debades l'educació del monarca havia estat tasca de l'esmentat orde militar. Per ventura aquestes circumstàncies pesarien a l'hora d'entendre que l'obtenció per part de l'orde de l'anomenat després Castell del Temple es produís, fins i tot, abans de la legitimació oficial del *Repartiment*. Tant J. M. Quadrado,¹³ com A. Santamaría,¹⁴ i A. Mut i G. Rosselló Bordoy¹⁵, indiquen la data de l'1 de juliol de 1232 com la d'aqueixa legalització, per part de l'escrivà reial Pere Meliò, en presència del rei mateix i de l'infant Pere de Portugal,¹⁶; per cert, que el document es depositaria a la casa del Temple. Doncs bé, el lliurament del castell de l'Almudaina de Gumara¹⁷ als templers per part del rei s'havia produït el 17 d'abril de 1230. Aquest fet vendria corroborat en el mateix *Llibre del Repartiment*, on apareix el topònim Almudaina del Temple com un dels límits corresponents a l'hort reial anomenat Alcazuci, senyal que la fortalesa ja estava ocupada per l'orde quan es redacta el còdex.¹⁸

La divisió de les cavalleries de Mallorca es va fer en dues parts no exactament iguals, ja que la part del rei i els seus mainaders assolia les 6.692 cavalleries i mitja, superant amb més de 200 la part dels altres porcioners. Dins aquesta porció reial s'inclourien les 525 cavalleries i mitja que li correspongueren al Temple,¹⁹ la qual cosa representava el 7'42% de les cavalleries de la part reial,²⁰ percentatge només superat pels d'altres tres porcioners (les milícies urbanes de Lleida, Marsella i Barcelona), a banda de la part que s'havia reservat Jaume I per a si mateix.

En el *Llibre del Repartiment* trobam notícia d'altres possessions cedides al Temple. És el cas dels molins. Sobre la sèquia de Canet, al nord-est, es parla del molí "Pauc" (Petit), o Vell Menor de Tafona,²¹ i del molí de Ficaria,²² després, sobre l'aigua de la font Ayn

¹³ J. M. QUADRADO: *Historia de la Conquista de Mallorca*, Palma 1957, p. 433.

¹⁴ Àlvaro SANTAMARÍA ARÁNDEZ: "Alba del Reino de Mallorca", *Historia de Mallorca* coordinada per J. MASCARÓ PASARIUS, Palma 1970, III, 1-134.

¹⁵ A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLÓ BORDOY: *La "Remembrança" de Ninyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma 1993, p. 43.

¹⁶ La data i els testimonis figuren en el mateix còdex. Cf. *Còdex català*, f. 24 v.

¹⁷ *castrum siue Almudaina judeorum contiguum muro Ciuitatis a parte meridiana*. Cf. MIRET I SANS: *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, p. 85, citat per A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLÓ BORDOY: *La "Remembrança" de Ninyo Sanç*, 43.

¹⁸ *Riat, i. ort qui es dit Alcazuci e es clos entre lalmudayna del Temple, el mur de la Ciutat, et alcunes parets enves aquilo*. Cf. *Còdex català* f. 41 r (edició de R. Soto, Palma 1984, p. 123).

¹⁹ 544 de la *Remembrança*. A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLÓ BORDOY: *La "Remembrança" de Ninyo Sanç*, 162.

²⁰ A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLÓ BORDOY: *La "Remembrança" de Ninyo Sanç*, 167.

²¹ *Lo viii es dit molin Pauc o Veyl Menor de tafona, es del Rey e del Temple*. Cf. *Còdex català* f. 27 r (edició de R. Soto p. 95) i *Còdex llatí n° 19* f. 14 r (edició A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLÓ BORDOY: *La "Remembrança" de Ninyo Sanç*, 188).

²² *Lo xxix es dit molí de Ficaria, es del Rey, e del Temple*. Cf. *Còdex català* f. 28 v (edició de R. Soto p.98) i *Còdex llatí n° 19* f. 14 r (edició d'A. Mut i G. Rosselló p. 189).

Alemir trobam la *reha* d'Azanaca.²³ En tots els casos apareix un domini compartit del rei i el Temple. És possible que aquest fet enganyàs l'apreciació de J. M. Quadrado, qui va apuntar la hipòtesi de la inclusió de l'Orde del Temple a la porció reial per una mera qüestió "tècnica" a l'hora del repartiment: la disimetria de les dues meitats que s'havien de fer. Segons aquest autor, el fet que al rei li hagués de tocar menys de la meitat de l'illa (d'acord amb les forces aportades a la conquesta) va propiciar que altres contingents d'altres barons fossin inclosos finalment amb el monarca; entre ells l'esmetat orde militar.²⁴ La realitat documentada és que els templers sempre actuaren com a magnats, amb cùria pròpia i registres, exercint alta i baixa jurisdicció i mer i mixte imperi, en aquells llocs de l'illa que eren de la seva competència, com ho demostra la protesta formal del comanador fra Bernat de Montoliu davant el rei Jaume II (1279), pel que considerava una intromissió del monarca dins la jurisdicció de l'orde (l'acusació concreta és que homes de Pollença i d'altres territoris illenes dels templers prometien servir el rei sense sol·licitar prèviament el beneplàcit del comanador.²⁵

El *Llibre del Repartiment* també conté altra informació sobre possessions del Temple. Entre les alqueries situades en el terme de Ciutat, cita com a possessió de l'orde l'anomenada Dunen Almancha Hua umin Almunia Alcobra Huat Min Axarea, de 3 jovades,²⁶ també apareix citada una alqueria en el terme d'Inca, l'Alqueria Marniza, de 15 jovades²⁷, i encara P. de Bofarull, qui va publicar una transcripció del còdex llatí del *Repartiment de Mallorca* pertanyent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1856), parla del rafal Almaiori, de 4 jovades, en el mateix terme. En el terme de Petra, els templers rebrien l'Alqueria Benihaquim, de 10 jovades²⁸ En canvi, pareix haver estat una possessió a títol individual l'Alqueria Attayr, en el terme de Pollença, que apareix consignada com de Domingo Navarro de la Casa del Temple²⁹

Tampoc és fàcil destriar les possessions del Temple de les d'altres porcioners que les reberen del rei, perquè a determinades parts del *Llibre del Repartiment* apareixen mesclades amb les de Guillem de Montcada, Ramon Alemany i Guillem de Claramunt. És el cas de tres alqueries (Montalutz, Almicetz i Minargrastes) i dos rafals (Alhaquim i Abenanti) situats en el terme de Ciutat, amb un total de 66 jovades i mitja,³⁰ de 53 alqueries del terme de Pollença, amb un total de 285 jovades,³¹ de 38 alqueries de Montuïri que representaven

²³ *Lo vii es dit Reha de Azanaca, zo es assaber de Vic del Rey lo Temple. Cf. Còdex català f. 28 v (edició de R. Soto p. 98) i Còdex llatí n° 19 f. 14 r (A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLÓ BORDOY: La "Remembrança" de Ninyo Sanç, 189).*

²⁴ *Como al rey tocaba menos de la mitad de la isla por la gente que había traído incluyose en su porción a la que pertenecía a otros barones, tales como [...] la órden de los Templarios. J. M. QUADRADO: Historia de la Conquista de Mallorca, Palma 1850, p. 437).*

²⁵ ARM, ECR., Reg. 341, f. 74.

²⁶ *Còdex català f. 3r-3v (edició de R. Soto, 47-48).*

²⁷ *Còdex català f. 5 r (edició de R. Soto, 51).*

²⁸ *Còdex català f. 62 v (edició de R. Soto, 166).*

²⁹ *Còdex català f. 8 v (edició de R. Soto, 58).*

³⁰ *Còdex català f. 50r-50v (edició de R. Soto, 141-142).*

³¹ *Còdex català f. 57r-57v (edició de R. Soto, 155-156).*

altres 186 jовades.³² i també de 26 alqueries de les Muntanyes, amb un total de 126 jовades.³³ Tanmateix, al llarg del segle XIII l'Orde del Temple acabaria per fer-se amb les baronies d'aquests tres personatges, obrint precisament amb això un front de seriosa discrepància amb la monarquia.

Quant als immobles urbans, dels molt nombrosos obradors que correspongueren a la porció reial a Ciutat, el monarca en va cedir 55 al Temple, entre els quals 5 eren llocs de venda de carbó o tallers d'argenteria.³⁴ També consta que l'orde va rebre 12 cases a l'Almudaina³⁵ i altres 389 a diversos barris de Ciutat (unes 26 zones són esmentades en el *Còdex català*).³⁶ algunes incloent l'hort d'Azuci. Respecte dels forns, hi ha constància de la cessió de quatre (Dalahazafari, Dacepti, Dacapzani i de Sequo),³⁷ i encara es parla de tres molins més: Vicedo, a la sèquia Daclnamir, la Figuera, a la de Canet, i Almuqueiza.³⁸

La conquesta de Mallorca, doncs, va deixar el Temple en una situació interessant a l'illa, on ràpidament hi establiria una encomanda (1230). Tot i així, aquest panorama aparentment tant positiu, no feia més que encobrir una realitat palesa: era Jaume I, precisament un rei educat pels templers, el més decidit a reforçar la posició de la corona davant l'orde, en negar-se a mantenir les concessions fetes pels seus antecessors i en retallar-les dràsticament. El 27 de novembre de 1143, Ramon Berenguer IV havia donat a l'Orde del Temple sis castells (dos a Aragó i quatre a Catalunya) i un feu, que podrien hipotèticament haver constituït la compensació territorial a la renúncia d'aquesta als drets rebuts en el testament d'Alfons I.³⁹ Tanmateix, el fet és que l'esmentada donació territorial aniria acompanyada d'altres donacions i privilegis que convertirien el Temple en un poder fàctic considerable a la Corona d'Aragó: l'orde rebria el 10% de les rendes percebudes pel rei, inclòs el quint de les cavalcades, podria construir tots els castells i forteses que volgués, aportaria el consell decisiu per a la firma de qualsevol pau o treva amb els musulmans, obtindria la cinquena part de les conquestes fetes en terres musulmanes, i no pagaria el quint reial a les cavalcades pròpies. Certament, en arribar al tron Alfons II (1162) ja es va produir un intent de neutralitzar el poder dels templers, quan va afavorir l'ascens de l'orde de Montegaudio i va aturar l'expansió territorial del Temple amb la concessió de rendes i de promeses sobre futures conquestes. Però, ironies del destí, l'orde de Montegaudio no va poder superar una greu crisi interna, i va acabar amb tots els seus béns

³² *Còdex català* f. 65v-66r (edició de R. Soto, 172-173).

³³ *Còdex català* f. 68v-69r (edició de R. Soto, 178-179).

³⁴ La resta eren 5 a la porta de l'Almudaina, 14 a la costa Miscar (cap a l'abeurador), 11 entre la casa Dabolacat i la porta de Belbelet i 20 a l'Alcazeria dels alatars (cf. *Còdex català* f. 76r-76v; edició de R. Soto, 190-191).

³⁵ *Còdex català* f. 78 v (edició de R. Soto, 195).

³⁶ *Còdex català* f. 80 v-81 v (edició de R. Soto, 199-201).

³⁷ *Còdex català* f. 82 r (edició de R. Soto, 202).

³⁸ *Còdex català* f. 85 v (edició de R. Soto, 209).

³⁹ Això no passa de ser una hipòtesi versemblant perquè, en paraules de G. Martínez Díez: *No se ha conservado un segundo convenio que, poco después del alcanzado por el Santo Sepulcro y el Hospital, negociaría el Temple*. G. MARTÍNEZ DÍEZ: *La cruz y la espada. Vida cotidiana de las órdenes militares españolas*, Barcelona 2002, p. 132.

incorporada al Temple, malgrat les reticències del monarca. G. Martínez Diez, qui fa un repàs prou interessant sobre el grau de compliment per part dels monarques catalano-aragonesos del compromís contret per Ramon Berenguer IV amb els templers, sobretot pel que fa a la cessió de la cinquena part (20%) de les terres conquerides pel rei, conclou que, en el cas de la conquesta de Mallorca, el percentatge de les terres cedides a l'orde per Jaume I no arribaria ni al 4%.⁴⁰ Amb això, quedava clara la intenció del rei d'anar cap a un repartiment de terres més proporcional a les forces aportades, i de desprendre's definitivament del compromís signat pel seu avantpassat del segle XII.

Com a fita important per al repoblament, per cert, A. Demurger senyala que els templers mallorquins haurien colonitzat els seus dominis illenes a força de serfs sarraïns, fins al punt de caure en l'abús.⁴¹ La seva apreciació deriva d'un document de 8 de juliol de 1231, amb el qual Jaume I concedeix permís als templers per a instal·lar 30 famílies de serfs sarraïns en terrenys d'Inca.

Quant a les relacions entre el futur Jaume II de Mallorca i l'Orde del Temple devien ser prou cordials el 1266, encara que darrere hi poguem intuir la influència de son pare. Quan s'elabora el trasllat dels capbreus que contenen el *Repartiment* (depositats, per cert, a la Casa del Temple, com ja hem indicat més amunt), dos freires del Temple (juntament amb dos frares predicadors i dos prohoms de la Ciutat) actuaren com a testimonis.⁴² El Temple apareix així com un poder important en el nou regne cristià que s'anava perfilant a la Mediterrània occidental.

Precisament d'uns quants anys abans és el primer dels documents de l'arxiu de Santa Clara de Palma relacionat amb els templers, concretament de 1262. El primer acostament entre l'orde militar i les clarisses està relacionat amb l'abastiment d'aigua dels dos convents, i acabarà amb un acord positiu per ambdues bandes. L'ús de l'aqüeducte que proporcionava l'aigua a l'hort i als edificis que constituïen els terrenys del monestir de Santa Clara, havia estat adquirit per les monges juntament amb aquests, el 1257. Tanmateix, la mateixa procedència tenia l'abastiment d'aigua per a la Casa del Temple i per al reguiu dels seus horts, la qual cosa plantejava la necessitat d'arribar a un acord entre els dos ordes, el militar i el contemplatiu, entre els que sembla haver-hi més punts d'acostament que possibles diferències.

L'acord es va signar, aparentment sense problemes, el 12 d'agost de 1262. En el document que el conté no hi apareix cap referència a litigis ni a demandes anteriors pel tema de l'aigua, la qual cosa, afegida al mateix plantejament formal de la seva redacció, presenta un panorama d'una certa distensió, reflexada expressament en el text amb una declaració inequívoca de bones intencions: *volentes inquirere prout detet pacem et*

G. MARTÍNEZ DIEZ: *La cruz y la espada...*, Barcelona 2002, 134, i G. MARTÍNEZ DIEZ: *Los templarios en los reinos de España*, Barcelona 2002, 64.

⁴¹ *au point de s'attirer un blâme du pape Grégoire IX en 1240*. A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, 145.

⁴² *los quals tot dia e continuament presens foren quan lo dit traslat*. Cf. *Còdex català*, f. 90 v (edició de R. Soto p. 219).

*concordiam ut inter homines religiosos debet existere.*⁴³ Poc abans d'aquesta ratlla, el convent de Santa Clara ha manifestat la seva intenció de defugir tota ocasió de polèmica amb els templers pel tema de l'aigua: *volentes omnem occasionem ingratitude inter nos euitare que posset emergi inter nos super illo canono aqua.*⁴⁴

Obertes les dues parts a l'enteniment mutu, s'acorda la construcció d'una canonada per a cobrir les necessitats d'aigua del castell del Temple, la forma i amplària dels dos extrems de la qual apareix dibuixada al peu del mateix document. Per cert, que la mesura sobre el pergami dona un diàmetre d'uns 7'2 cm. per al cap que recollia l'aigua del recipient de la síquia, i d'uns 3'8 cm. per al cap destinat a distribuir l'aigua al castell. Les despeses de construcció correrien a càrrec dels dos monestirs a parts iguals, pel que fa a la part que s'havia d'adaptar a la síquia, fins al lloc on es dividiria l'aigua entre els dos, la qual cosa significava que tota la part que entrava en el castell dels templers seria pagada pels frares; el càlcul que se'n fa és d'una sisena part més de despeses per part del Temple. La divisió de l'aigua meitat per meitat es faria de manera escrupulosa: quatre canes i mitja mallorquines de baixada per cada part.

Resulta interessant el fet que dins el mateix document s'inclou la transcripció de l'autorització rebuda pel comanador del Temple a Mallorca, aleshores Ramon de Baco, per a què pogués negociar l'acord amb l'abadessa i el convent de Santa Clara. Va ser escrita a Gardeny el 12 de juliol del mateix 1262, i ratificada amb el segell del mestre de les cases de la milícia del Temple a Aragó i Catalunya, fra Guillem de Pontons. L'esmentat permís, com s'indica, es lliurava després d'escollar el consell i rebre l'assentiment d'una sèrie de comanadors de l'orde en aquelles terres, concretament de fra Dalmau de Fenollar (comanador de Tortosa), fra Guillem de Monteguino (comanador de Masdú), fra Berenguer d'Altariba (comanador d'Horta), fra Guillem de Vilalba (comanador de Cantavieja) i fra Berenguer de Vilafranca (comanador de Castellote). Amb aquesta autorització quedava nomenat procurador fra Ramon de Baco, per a negociar, amb ple i lliure poder, l'acord que resolgués el tema de l'abastiment de l'aigua al castell templer de Ciutat de Mallorca. La disciplina militar i monàstica alhora es palesa en el manteniment del nombre de frares que intervenen en els afers importants: cinc comanadors aconsellen el mestre quan aquest ha d'autoritzar Ramon de Baco per a que negociï amb les clarisses, i cinc frares reforçaran l'acord al qual arriba el comanador de Mallorca amb elles. Els seus noms també figuren en el document: fra Berenguer de Montseny, fra Llop, fra Pere Tomàs, fra Gerald d'Arzach i fra Ramon de Celada, el cambrer de la Casa del Temple de Mallorca.

Sembla que els bons propòsits invocats en aquesta escriptura del notari Pere de Tovars es van veure complits, perquè el tema de l'aigua, o el de la canonada resultant de l'acord, no torna a aparèixer amb posterioritat a la seva signatura. Curiosament, tampoc apareixen a l'arxiu de Santa Clara documents que tornin a relacionar el convent amb el Temple, fins a la caiguda de l'orde militar. El següent que trobarem fa referència als moments de persecució d'aquest.

⁴³ ASC Pergamins A (1262) n. 129.

⁴⁴ *Ut supra.*

Els moments finals

Malgrat la seva condició d'orde militar, el Temple mostra, en principi, la mateixa capacitat per a atreure donacions que els altres ordes religiosos. Des del punt de vista espiritual, l'efecte d'una donació als templers no diferia, pel que fa a la recompensa salvífica, de les que poguessin fer-se als monjos de Cluny o del Cister. Però la gran diferència entre aquests dos tipus d'ordes es pot rastrejar a la intensitat i, sobretot, a la durada d'aqueixa atracció sobre els fidels que els movia a la caritat. En el cas del Temple, la força del seu atractiu espiritual sembla córrer paral·lela a la de la seva presència a Terra Santa, quan en els cors dels cristians de tota Europa arrelava l'esperança de mantenir els Llocs Sants lliures d'enemics. En canvi, quan es perd Jerusalem i la posició dels cristians a Palestina es deteriora per moments, s'assisteix primer a un estancament en les donacions, i des de 1250 a una corba descendent de les mateixes. A aquest indubtable factor de perspectiva de la situació política a Terra Santa, s'afegiria, a més, l'extensió de la idea de què el Temple era ja una potència econòmica, independentment de les magres aportacions que poguessin fer-li els fidels, tal com apunta J. Mestre.⁴⁵ En qualsevol cas, el fet evident és que fins poc abans del procés que destruiria l'orde, el Temple havia anat acumulant el favor dels poderosos i captant les simpaties dels estaments més influents, començant pel mateix Pontificat i continuant pels reis cristians occidentals (amb l'excepció de Frederic II). Climent IV (1265), Nicolau III (1278) i Nicolau IV (1289), des del solí pontifici, havien otorgat als templers privilegis molt importants, tant espirituals (cap altre eclesiàstic podia excomunicar-los) com econòmics (percepció exclusiva de tots els delmes associats a les esglésies de l'orde, o exempció del pagament d'un nou delme). Fins i tot el poc afortunat Climent V, causant de la desfeta de l'orde, considerava, el desembre de 1307, de tot punt increïbles i inaudites les acusacions que se'ls feien.

El poder econòmic del Temple, en qualsevol cas, no era un mite, com tampoc ho era el prestigi que havia assolit dins la societat medieval d'arreu d'Europa la seva gestió financera. Això era especialment apreciat per distintes monarquies, començant per la francesa, que hi dipositava el tresor reial i, fins i tot, els comptes dels funcionaris,⁴⁶ i seguint per la corona catalano-aragonesa, que hi dipositava les seves joies. Però aquestes circumstàncies, unides a la mateixa adscripció directa a la Santa Seu, el convertien també en un orde perillós a ulls dels governants, en molt casos deutors dels templers. M.C. Gálvez, defensora de la teoria de la por al poder del Temple com a detonant dels fets que conduïren a la seva persecució, ho expressa d'una manera molt adient: *Una milícia organitzada, con una gran provisión de fondos económicos, acreedora de varias monarquías, y ciertamente, sin ninguna misión concreta que cumplir, significaba un grupo de alto riesgo para cualquier estado en el que estuviese establecida, y obviamente podía crear celos y miedos: miedo político.*⁴⁷ Sens dubte, aquesta consideració no devia ser la de menor pes en el pensament de monarques com el francès.

⁴⁵ J. MESTRE GODES: *Los templarios...*

⁴⁶ L. DELISLE: "Mémoire sur les opérations financières des Templiers", *Mémoire de l'Académie d'Inscriptions et Belle-Lettres*, Paris 1889, vol. XXXIII.

⁴⁷ M. C. GÁLVEZ DE LA CUESTA: "Del miedo político al miedo religioso...", 6-7.

Felip IV el Bell, rei de França, pareixia tenir més motius que ningú per a tèmer el poder dels templers, especialment en la seva qualitat de creditors de la monarquia. Però en començar el segle XIV ell tampoc era un jove monarca ambiciós, sinó un autèntic expert en manejar el poder en el seu propi benefici, emmascarat com a benefici de l'Estat i com aspiració a convertir-lo en una entitat forta, controlada amb mà ferma. Durant tots els seus anys de regnat no havia perdut ocasió de demostrar les seves intencions d'estadista, i s'havia rodejat convenientment de "legistes" imbuïts com ell d'antigues idees sobre l'omnipotència de l'Estat, suportades pel dret romà. La seva política havia donat mostres repetides d'intransigència i d'agressivitat desmesurades (sobretot en el seu atac al papa Bonifaci VIII, 1296-1303, però també a Flandes, 1297-1305). A més a més, Felip el Bell i la seva cort de legistes s'havien revelat com experts en maquinacions emparades en la calúnnia, com a mínim des del seu conflicte amb el papa, a qui pretenia fins i tot jutjar en terres franceses pel càrrec d'heretgia. Les acusacions contra Bonifaci VIII presenten elements que després es faran molt coneguts en altres processos: l'heretgia, la sodomia i la simonia. El *modus operandi* dels legistes anuncia punt per punt la mecànica que seguirà el procés als templers, la qual cosa delata la inconsistència dels arguments esgrimits.

Per altra part, la pràctica d'apoderar-se de béns que no eren seus, recurrent a la força, també formava part de les especialitats del monarca francès a l'hora de plantejar la seva política, com ho havia demostrat sobradament davant els mercaders llombards (1291), els jueus de França i el mateix Bonifaci VIII (exigència d'entrega del tresor de l'Església durant l'episodi d'Anagni de 1303). Tanmateix, el poder reial s'havia enfortit en aquests casos quasi amb el mateix ritme regular amb què s'havien anat buidant les arques de l'Estat. El "rei de ferro", per tant, anava perdent sense remei la seva batalla contra la ruïna econòmica. Ni la seva política monetària, inclosa l'alteració mateixa de les monedes,⁴⁸ ni la submissió, de grat o per força, de la noblesa i de la burgesia flamenques, ni tan sols l'habitual expoli dels jueus havien servit per a allunyar l'amenaça de la fallida estatal. L'Església, en aquestes circumstàncies, havia esdevingut un graó més a l'escalada del rei per a fugir de la ruïna, quan el 1296 va decidir imposar delmes al clergat. Es va embarcar així en una llarga lluita contra el papa, que el va col·locar al límit de l'excomunicació i que no va culminar fins a la detenció vergonyosa del pontífex a Anagni, cosa que precipitaria la seva mort (1303). De tot això no se'n derivaria el benefici econòmic esperat pel rei, però sí una situació nova en el si de l'Església, molt més favorable als seus interessos. A. Demurger reconeix un fet evident del regnat de Felip IV: *durant tout son règne, il a cherché de l'argent*.⁴⁹ La conseqüència, pel que fa a les motivacions econòmiques de la intervenció contra el Temple, és que aquesta es trobaria en el mateix àmbit de les efectuades contra els llombards, els jueus i els usurers en altres moments del mateix regnat; en essència: *d'autres groupes minoritaires... également riches, également impopulaires*,

⁴⁸ Resulta curiosa la postura de Demurger sobre l'acusació de moneder fals que sovint li adjudica la historiografia a Felip el Bell, per haver trastocat el valor de la moneda francesa a fi de fer front a la crisi. Aquest historiador, aferrant-se a la legalitat vigent a França a finals del segle XIII i principis del XIV, opina que el rei només actuava fent ús d'una prerrogativa de la corona, la de mudar la moneda.

⁴⁹ A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, 265.

également impliqués dans le fonctionnement des finances royales.⁵⁰ Per a Demurger, les causes que mouven a Felip el Bell a procedir contra el Temple són molt complexes, encara que bàsicament es tracta de resoldre un doble problema del seu regnat: l'afirmació del seu poder i l'escassetesa de medis econòmics.⁵¹

És perillós, de totes maneres, deixar-se dur per la simplificació a l'hora d'afrontar la complexitat del procés contra els templers. Si bé es cert que els templers de França varen donar suport a Felip el Bell en el seu conflicte contra el papa, la realitat és que l'orde com a tal estava al costat del pontificat i, el que és més important, disposat a defensar-lo. El ja esmentat A. Demurger ens ofereix una perspectiva molt interessant de la situació que tots aquests fets plantejaven: la postura dels templers francesos no hauria estat més que l'excepció que confirmaria la regla de tot l'orde donant suport al papa, i la força militar que això podia representar a favor del pontificat resultava, com a mínim, inquietant per a un rei obsessionat pel poder.⁵² Això significa que el tema econòmic, tot i el seu pes indubtable, no hauria estat l'únic element valorat pel monarca francès en plantejar-se el seu atac immisericorde contra el Temple. És clar que Felip el Bell cercava les riqueses de l'orde, però en el mateix lot sabia que podia obtenir el debilitament definitiu del pontificat, procedint al seu veritable "desarmament". La pregunta és: ¿era realment tan important la força militar del Temple, a principis del segle XIV, com per a inquietar seriosament un rei suposadament poderós com el de França?

També s'ha de dir que la identificació del Temple amb una força pontificia fonamental venia de lluny; concretament, d'ençà que l'emperador Frederic II l'havia escampat mitjançant la seva propaganda, al temps que identificava l'Hospital de Sant Joan amb una força lleial a l'emperador. Per tant, els templers apareixien com a sospitosos d'oposar-se als interessos autoritaris de les monarquies. J. Prawer pensa que la impopularitat dels templers hauria sorgit entre 1239 i 1240, com a conseqüència de dos motius: la divisió manifesta entre els ordes militars, i la creixent recollida de recursos a Occident per a fer front a les també creixents despeses d'Orient.⁵³

⁵⁰ A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, 264-265. Coincideix amb la postura manifestada per M. BARBER: *The Trial of the Templars*, Cambridge 1978, 32-40. Aquest, per cert, afirma que l'experiència adquirida per la policia reial a les seves accions contra els llombards i els jueus va ser determinant en l'èxit de l'execució de l'operació contra els templers.

⁵¹ A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, 264.

⁵² *Benoît XI savait pouvoir compter sur l'ordre pour endiguer les assauts de la monarchie française contre la papauté. L'attitude des préceptoires de France était l'exception a la règle du soutien a la papauté. Dangereuse contradiction, c'est certain, quand l'État, toujours à la recherche de moyens financiers, peut avoir la tentation de se servir des richesses, vraies ou supposées, des ordres. Sans compter que leur force militaire peut inquiéter.* A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, 197.

⁵³ J. PRAWER: "Military Orders and Crusader Politics in the Second Half of the 13th Century", *Die geistlichen Ritterorden Europas*, "Vorträge und Forschungen", XXVI, Sigmaringen 1980, 222 i següents.

En accedir al solí pontifici el francès Bertrand de Got, amb el nom de Climent V (1305), l'Església vivia circumstàncies especialment doloroses, assetjada per les pressions i els interessos del rei de França. Aquest havia fixat ja els seus objectius expoliadors fora del pontificat mateix, però l'empresa requeria la condescendència pontificia. Les possessions del Temple, i la possibilitat de desfer-se'n alhora d'un creditor important, havien posat ja l'orde en el punt de mira de Felip el Bell i dels seus consellers. Només es necessitava una justificació irrefutable per a actuar, i a Felip li va arribar fàcilment, en forma de certes denúncies realitzades per templers expulsats de l'orde: els templers eren, segons aquestes, un grup de sacrilegs i heretges de la pitjor espècie. Per això, el 14 de setembre de 1307 es cursaria l'ordre de detenció de tots els templers de França, per al seu posterior lliurament a la Inquisició. Segons M.C. Gálvez, Felip IV de França hauria donat un salt qualitatiu en transformar la seva "por política" en una "por religiosa" (d'aquí l'acusació d'heretgia contra l'orde),⁵⁴ molt més eficaç de cara a l'opinió pública i, sobretot, de cara a negociar amb el papat el futur dels templers.

La reacció per part de les altres corts d'Europa no va ser, amb tot, l'esperada pel monarca francès. Eduard II d'Anglaterra, per exemple, remet cartes als monarques de tots els regnes ibèrics, a les que expressa obertament la seva negativa a formar part del bàndol acusador: *no podemos sumarnos a las acusaciones presentadas*,⁵⁵ al·legant l'alta consideració en què té els templers i la confiança en la seva fe. Quant a l'àmbit hispànic, G. Martínez⁵⁶ és de l'opinió que les repercussions negatives per als templers de la caiguda dels Estats cristians de Terra Santa, en forma d'ambicions inconfessables dels reis d'apoderar-se dels béns de l'orde, no s'hi varen reproduir, perquè la pròpia dinàmica de "Reconquesta" donava encara una raó de ser als monjos-guerrers, ara que la seva pròpia existència es començava a qüestionar a Occident. L'enemic musulmà, a diferència del que succeïa, per exemple, a França, era ben present a les fronteres dels regnes ibèrics, i les forces mobilitzades pel Temple o per l'Hospital constituïen un referent militar encara vital per als seus monarques.

Per a A. Demurger, qui deixa clar que les mateixes crítiques contra l'Orde del Temple també es feren, en distints moments, contra d'altres ordes, tant militars (hospitalers, teutònics...) com monàstics (cistercencs) i mendicants, el procés als templers s'hauria d'enquadrar en el sí de l'enfrontament entre els poders espiritual i temporal: *Le Temple a été un enjeu, en bouc émissaire dans une partie où s'affrontent pouvoir spirituel (le pape) et pouvoirs temporels (les monarchies administratives et territoriales)*.⁵⁷ A la base d'aquesta lectura dels fets es trobaria la interpretació que fa de l'actuació de diferents personatges (tant reis com eclesiàstics) de fora de França. Algun episodi dels fets succeïts a França sembla donar-li part de raó. Per exemple, està clar que una altra espina clavada a les ambicions de Felip el Bell, i per tant un altre motiu d'odi personal contra els templers, era el seu fracàs en l'intent de fer prosperar la proposta d'unificar el Temple i l'Hospital en un sol orde, davall el comandament d'un fill seu. L'ambiciós rei francès hagués disposat així

⁵⁴ M. C. GÁLVEZ DE LA CUESTA: "Del miedo político al miedo religioso...", 7.

⁵⁵ J. MESTRE GODES: *Los templarios* ..., 184.

⁵⁶ G. MARTÍNEZ DIEZ: *Los templarios en los reinos de España*.

⁵⁷ A. DEMURGER: *Vie et mort de l'ordre du Temple*, 10.

d'una força militar i econòmica absolutament desequilibrant davant la resta d'Occident. Jacques de Molay, el mestre del Temple, s'havia oposat frontalment a tal proposició, i els seus arguments li havien vingut prou bé a un pontificat massa preocupat per no perdre la influència política (ni econòmica) dins el món cristià. L'afrenta de De Molay als interessos del rei francès no podia quedar impune, màxim quan a França el Temple havia deixat de ser una molèstia necessària, per a esdevenir un obstacle a l'expansió de l'autoritat reial, almenys des del punt de vista de la idea legalista de l'Estat que movia al monarca, i des de la perentòria fretura econòmica que passaven les seves arques. El suposat enfrontament entre poder temporal i poder espiritual no ha convençut, emperò, a tots els autors. Lluny de qualsevol controvèrsia sobre aquest possible enfrontament en el cas del procés als templers, M. Bruguera es mostra molt contundent en el judici que emet sobre la posició dels dos personatges principals implicats:

Que entre Felipe el Hermoso y Clemente V, hubo una connivencia para la ruina de la Orden del Temple, es tan claro y evidente que nadie puede ponerla en duda, si se mira y observa la conducta que siguieron los dos Soberanos desde la elevación del último al trono pontificio.⁵⁸

Els arguments que presenta per a avaluar l'actuació del papa són igualment implacables:

En todos los actos de Clemente V se observa evidentemente y de un modo muy particular que se secundó y dio un gran impulso a los planes maquiavélicos de Felipe el Hermoso, persiguiendo a la Orden del Temple.

"Su solicitud y actividad en expedir bulas, breves y disposiciones contra dicha Orden, lo evidencia de una manera innegable.⁵⁹

No fa falta aclarir que l'esmentat autor planteja la seva obra magna des d'una òptica pro-templera.

Anem a centrar-nos, tanmateix, en els darrers moments de l'orde en el Regne de Mallorca. Les males noves d'allò que estava succeint a França li arribaren al comanador del Temple a Mallorca, aleshores fra Arnau de Castellví, a través de les lletres d'un tal García Fernández. Del contingut d'aquesta carta en parla J. Mestre, sense citar la personalitat del seu remetent. Seria una missiva a la qual es prevendria el comanador de Mallorca de la desfeta del Temple i se'l convidaria a desfer-se d'alguns béns, en termes prou clars:

Vos fazo saber que los comanadors de Aragon venden et pensen de vender todas cosas, de que ellos puedan haver dineros... vendeseis algunas cosas de vostra baylia et que

⁵⁸ M. BRUGUERA: *Historia General de los Caballeros del Temple*, Madrid 2000, vol. IV, 19.

⁵⁹ M. BRUGUERA: *Historia General de los Caballeros del Temple*, IV, 27.

*fiessets dineros et que los mandasseis a algun de vostros amigos... entendo que la orden del Temple se desface.*⁶⁰

De la procedència de la carta no se'n diu res a l'obra de Mestre; per la mateixa època, tanmateix, està documentat un fra Garcia Fernández com a comanador de Ceinos de Campos (Valladolid), però res confirma que es tractàs de la mateixa persona. El fet, de totes maneres, és que Jaume II de Mallorca va procedir, el 23 de desembre de 1307⁶¹ i després de rebuda la bul·la *Pastoralis praeminentiae*, a empresonar sense presses els templers i ocupar els seus béns. Alguns autors, com A. Marimón, apunten el fet que en aquelles dates ja s'havia produït un deteriorament important de les relacions entre el Temple i la monarquia mallorquina.⁶² Els motius del malestar dels monarques cap als templers es trobarien en el fet que aquests s'havien estat en reforçar la seva posició de senyors jurisdiccional, desafiant obertament les pretensions d'afiançament del poder reial. Quatre episodis apareixen especialment lligats a aquesta pugna entre els dos poders que explicaria, al cap i a la fi, l'estranya manera de procedir de Jaume II i de Sanç I a l'època de la caiguda i desaparició de l'orde fundat per Hugues de Payns. El primer episodi tendria lloc el març del 1268, quan l'infant En Jaume es va veure obligat a nomenar un jutge volant, Pere de Montsó, com a conseqüència de les queixes presentades contra el Temple, l'Hospital i alguns cavallers amb motiu d'utilització de recursos comuns i de qüestions de propietat; en aquest cas, tanmateix, la fricció no era només amb els templers. El segon, més interessant quan al xoc de poders, seria la ja esmentada incorporació de les baronies de Guillem de Montcada, Ramon Alemany i Guillem de Claramunt, assolint amb això un total de 122 explotacions agràries (7.648'5 Ha.); segons pareix, no es va produir en aquest cas el preceptiu consentiment reial, per la qual cosa la monarquia va considerar que s'havia donat una usurpació jurisdiccional. Precisament aquest argument seria esgrimit per Sanç I amb la idea de justificar el pas dels béns dels templers a la monarquia, quan es va decretar pel Papat la seva transferència a l'Orde de Sant Joan.⁶³

El tercer episodi d'enfrontament amb els interessos del rei arribaria amb motiu de la pretensió de Jaume II d'estendre la fiscalitat reial fins i tot als habitants de Pollença. Transcorria l'any 1279 i fra Bernat de Montoliu, comanador de l'Orde, va encapçalar una reacció contundent en defensa de la jurisdicció d'aquest que va obligar el monarca a desistir. Tanmateix, la monarquia es treuria l'espina en el que constitueix el darrer episodi a comentar; aleshores, 1301, el rei imposaria un batle propi a Pollença, reforçant el senyoriu preminent de la corona. El Temple havia perdut el pols amb el rei en aquesta ocasió.

Així i tot, la situació no era tan tibant entre els dos poders en el Regne de Mallorca com per a què Jaume II emprengués el mateix camí del francès Felip el Bell. Un document de l'any 1308 trobat casualment per mi a l'arxiu del Monestir de Santa Clara, ja fa bastants

⁶⁰ J. MESTRE GODES: *Los templarios* ..., 253.

⁶¹ La data ve citada per G. MARTÍNEZ DíEZ: *Los templarios en los reinos de España*, 256.

⁶² A. MARIMÓN RIUTORT: "Temple, Orde del", *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 17, Palma 1991, 150-151.

⁶³ *Sanç de Mallorca pretenia aconseguir tots els béns de l'orde, o almenys part, ja que els reis de Mallorca sempre havien reivindicat el domini directe i, segons ell, el Temple havia duit a terme diverses usurpacions jurisdiccionals*. A. MARIMÓN RIUTORT: "Temple, Orde del", 151.

anys, sembla contar la verdadera orientació dels esdeveniments que encetaren el procés als templers a Mallorca. La troballa va ser casual, en buidar la secció de pergamins, doncs l'existència de tal document no apareix recollida a l'inventari que es va realitzar d'una part de la secció en el segle XVII. El deteriorament que presenta tampoc sembla deure's exclusivament a l'acció del temps, perquè mostra marques evidents de mutilació en temps pretèrit, amb l'objectiu aparent de fer desaparèixer els noms dels seus protagonistes –cosa que, per cert, no es va aconseguir completament-. Del seu contingut, en canvi, en parla ben a les clares la nota manuscrita que s'havia inclòs al dors, també en el passat: *Instrumenta facientia pro bonis que fuerunt templariorum*. Aquest document, datat a 6 de les calendes de juny de 1308, desvetla com Pere de Bellcastell, lloctinent del Regne de Mallorca per aquelles dates, va cursar instruccions precises, presumiblement a instàncies del rei Jaume II mateix,⁶⁴ al procurador Miquel Rotlan per a que es fes càrrec de tots els béns, mobles i immobles, i drets de l'Orde del Temple en diversos punts de Mallorca,⁶⁵ donant-li plens poders per a administrar-los i, especialment, per a defensar-los contra qualsevol persona que volgués aprofitar-se de la situació de precarietat en el domini deixat per la detenció i empresonament dels templers. El document confirma que el desig de Climent V (pressions incloses) de què els templers de Mallorca fossin arrestats s'havia complit, perquè fa referència a transaccions que s'haguessin fet *ante captionem dictorum Templariorum*.⁶⁶ Però no sembla, en absolut, que la monarquia mallorquina es mostrés disposta a claudicar davant l'altra part de la voluntat pontificia: el lliurament de l'administració dels béns de l'orde al bisbe. Les ordres són molt clares, i ni l'inventari que se li encomana fer a Rotlan ni els poders d'administració que se li donen sobre els béns del Temple demostren un tarannà col·laboracionista cap a les pretensions del papa; és més, resulta ben significativa l'ordre expressa *et deffendendi bona dictorum Templariorum que habent in tota Ciuitate et terminis eiusdem, nec non et in dictis parrochiis aduersus quascumque personas*, perquè fa pensar que entre aquestes persones quedaven incloses les autoritats eclesiàstiques mateixes. Miquel Rotlan era, a més, un personatge que gaudia de tota la confiança del rei, i no només per la seva condició de funcionari reial. El 9 d'agost de 1298 havia actuat com a notari, quan Jaume II de Mallorca va atorgar a Pere de Fenollet el nomenament per a rebre el Regne de Mallorca dels mandataris de Jaume II d'Aragó, en compliment de la devolució contemplada en el tractat d'Anagni. A més, havia participat al costat del rei en tots els canvis polítics i jurídics impulsats pel mateix monarca mallorquí des de 1305, i va col·laborar també en l'actualització impulsada per aquest del cadastre de 1230, que s'havia quedat obsolet.⁶⁷ El seu nomenament pareixia una garantia tant d'honestedat (per a la conservació dels béns) com de fidelitat a la defensa dels interessos del rei.

⁶⁴ De fet, en el document s'invoca expressament l'autoritat reial per a concedir els plens poders a Miquel Rotlan.

⁶⁵ En concret es parla de Ciutat, Montuïri, Castellitx (Algaida), Petra, Inca i Sóller, però no hi ha cap referència a Pollença, important enclau templer.

⁶⁶ A.S.C. Pergamins. Sense classificar (1308).

⁶⁷ Els altres personatges encarregats d'aquesta delicada tasca varen ser Ramon Desbrull i el canonge Pere de Torrella.

Dins el Regne de Mallorca, sembla conèixer-se molt millor el que va succeir als territoris del Rosselló que als de l'illa. Així, es sap que l'empresonament dels templers va ser immediat tot just rebre's la butlla pontificia corresponent, que no hi va haver interrogatoris previs, ni tan sols per part dels inquisidors, i que el procés diocesà dirigit pel bisbe d'Elna es va retardar fins al gener de 1310, tot i que la comissió s'havia constituït l'agost del 1308. Tots els templers d'aquella diòcesi, inclòs el comanador de Mas Déu, Ramon Sa Guàrdia, qui havia estat extraditat al Rosselló després de la seva detenció a Miravet, negaren les acusacions fetes contra l'orde, i coincidiren en qualificar de mentides les declaracions de Jacques de Molay admetent-les. El resultat fou el tancament de la investigació sense proves inculpatòries cap als frares.

Va ser Climent V mateix qui anomenà la comissió per a instruir les causes contra els templers a l'arquebisbat de Tarragona. En formaria part Joan Borgonyó, procurador de Jaume II a la cort pontificia i sagrista de Mallorca. Ell mateix, precisament, i un altre membre de la mateixa comissió, el canonge de Rieti Berardo de Poggio Bustone, s'encarregarien d'interrogar els templers de Mallorca, des del 13 de juliol de 1310. És probable que mai sapiguem què movia realment el papa a mantenir a ultrança el seu posicionament al costat del rei de França, però la seva inflexibilitat no va trobar pertot la submissió que mostraren monarques com Jaume II d'Aragó (a la vista del seu comportament a l'afer del Temple, es podria mantenir encara el sobrenom "el Just"?). Una explicació vàlida a la posició submissa de Jaume II d'Aragó envers el Papat a l'afer dels templers podria venir de la consciència d'inferioritat que tenia respecte de França, i en aquell moment l'actuació de Climent V anava, inequívocament, orientada a afavorir els interessos de Felip el Bell. Hem de tenir present, com cita J. N. Hillgarth, que el 1312 un conseller del malastruc rei francès escriurà: *Tenim a l'abast allò que la Casa de França fa temps que desitja: el domini d'Espanya.*⁶⁸ El cronista Desclot, gens sospitós d'alinejar-se a posicions crítiques cap a la monarquia catalano-aragonesa, reconeixia que Castella i França eren *los pus poderosos del món.*⁶⁹ Si aquest era el panorama negatiu en què es debatia la Corona d'Aragó, pitjor era encara allò que contemplava Jaume II de Mallorca des del seu tron. El seu reialme heterogeni tenia una part important del territori enclavat entre una potència expansionista dirigida per un monarca prepotent, França, i un regne més fort que el mallorquí, dirigit per una dinastia emparentada però absolutament irredenta quant al tema del testament de Jaume I. A més a més, el monarca mallorquí estava en deute amb el Papat, per mediació del qual havia recuperat la corona que li usurpàs Alfons el Liberal.

En canvi, ni Ferran IV de Castella, ni els bisbes de les seves terres, volgueren carregar amb el paper de corifeus d'un papa que actuava com un autèntic fanàtic descervellat. El concili de Salamanca (21 d'octubre de 1310), va emetre una sentència plenament exculpatòria pel que fa a tots els templers de la Corona de Castella. Encara que reservava al papa la sentència judicial definitiva sobre l'orde, sa santedat seria complidament informat de la decisió presa a terres castellanes. A Climent V, en poc temps,

⁶⁸ J. N. HILLGARTH: *El problema d'un imperi mediterrani català, 1229-1327*, Palma 1984, p. 41.

⁶⁹ B. DESCLOT: *Llibre del Rei En Pere*, cap. LXXVI. Cf. F. SOLDEVILA: *Les quatre grans cròniques*, Barcelona 1983, 466.

li plourien els informes favorables a l'absolució dels templers. La declaració d'innocència a Castella coincidiria amb les de Portugal, Llombardia, Xipre (on el papa anul·laria el procés i pressionaria el rei per a que es venjàs dels templers i els eliminàs), Toscana, els principats llatins de Grècia, Alemanya, Escòcia, Irlanda, Anglaterra (1311)... i Aragó. El fet és que el concili de Tarragona, en primera convocatòria (1311), no va trobar elements condemnatoris per a pronunciar-se contra els templers, i va posposar l'emissió d'una sentència per a una convocatòria posterior.

Per tots els regnes, de totes maneres, s'obria descarnadament la qüestió dels béns del Temple. Si s'analitza el plantejament rebut per aquesta qüestió en els diferents territoris, arribarem fàcilment a la conclusió que es demostren dos fets evidents en aquest afer. En primer lloc, la preocupant manca de previsió i de personalitat de Climent V. Es cert que en a França Felip IV li va guanyar la iniciativa al papa des del primer moment, però en el cas dels altres regnes va ser el mateix pontífex qui va posar en mans dels reis uns béns massa atractius, i la seva posterior maniobra per a recuperar-los esdevindria així una pretensió impossible i il·lusòria. La *Pastoralis praeeminentiae* (22 de novembre de 1307, encara que a alguns territoris no va arribar fins ben entrat el 1308) havia constituït, a la fi, un monument a la incompetència de la cúria pontificia, a més de la constatació que, en aquella data, la decisió de sacrificar l'orde del Temple ja estava presa... si no es tracta de la demostració de les poques llums del papa (suposant que de veritat cregués que la postura dels monarques seria honesta, i es limitarien a custodiar els béns fins que fossin tornats als seus legítims posseïdors), o simplement d'un moviment impulsu provocat per la por a les represàlies que pogués prendre en la seva contra el rei de França. Certament, es tractava de justificar, o més bé de legalitzar, l'expoli desencadenat pel rei francès, fet que tampoc tenia remei, però la forma adoptada tendria com a efecte immediat la multiplicació d'aquest expoli, en estendre'l als altres territoris de la cristiandat. Això, no només no estava justificat sinó que, a més a més, constituïa una maniobra absurda que perjudicava la mateixa autoritat pontificia.

En segon lloc, es posa de manifest l'ambició, o la cobdícia, de tots els monarques per igual, en una mescla d'exercici de reforçament de l'autoritat reial i d'aprofitament econòmic de la situació. Els ingressos inesperats que suposen els béns dels templers resulten massa temptadors com per a adoptar un posicionament de mera custòdia per part dels reis. No cal oblidar, tampoc, que ens trobam a una època a la qual el concepte legal de la propietat privada es veu fàcilment conculcat quan apareix per mig l'ús de la força, i que aquesta es fa servir encara massa sovint per a fer canviar de mans algunes propietats. Interessos polítics i econòmics dels reis entraran en sòlida convergència quan es posi en marxa el procés contra els templers, i d'ençà d'aquest moment el viatge de retorn –la devolució dels béns, en aquest cas– era absolutament impossible. Felip IV de França, en desafiar l'autoritat del papa en aquest assumpte, havia obert el camí de les mostres indiscriminades de poder i de reforçament de l'autoritat reial a altres regnes. La rapidesa amb què els monarques disposen dels béns “en custòdia” –cosa que després tenen la barra d'al·legar per a no posar-los a disposició del papa– resulta paradigmàtica d'aquesta conducta d'exaltació de l'*ego* reial. Entre el gener de 1308, quan es posa en marxa la maquinària contra els templers a la Corona d'Aragó, i el març de 1310, en què el papa li

reclamava amb insistència a Jaume II els béns de l'orde, el rei ja havia disposat de tot com si fos el seu propi patrimoni –de fet, considerava que, en gran part, eren possessions que havien revertit a la corona, ja que havia estat aquesta qui les havia lliurat, en diferents moments, als templers-. Però encara resulta més espectacular l'actitud de Ferran IV de Castella qui, en qüestió de mesos, se n'havia ja desfet d'alguns castells donant-los a tercers (o venent-los). En aquest context, tota pretensió pontifícia de mantenir els béns del Temple baix l'administració de l'Església –i no diguem ja de supervivència de l'orde, si s'ho hagués arribat a plantejar- havia esdevingut inviable.

A la vista d'aquestes evidències, fàcils de preveure per altra part per qualsevol intel·ligència oberta a l'anàlisi dels fets que se vivien a França des del 13 d'octubre de 1307, qui escrigués la carta a Arnau de Castellví prevenint-lo de la desfeta del Temple no anava gens errat. Des del moment que el papa no havia tengut el valor –ni l'honor, caldria dir, seguint la mentalitat de l'època- d'oposar-se al rei francès, fins a les darreres conseqüències, l'orde del Temple tenia dictada la seva sentència de desaparició. Si sospesam les actuacions d'uns i altres en els esdeveniments que varen portar a la fi de l'orde, podríem interpretar que Felip el Bell li va assestar la coltellada mortal, però també que va ser Climent V qui el va enterrar –quan encara alenava- i en va repartir les despulles. Els motius íntims del pontífex per a un comportament tan desafortunat segurament mai els sabrem, però els públics que solen donar els historiadors ja són prou encertats: debilitat, por, incompetència i, fins i tot, desig de mantenir l'aparença de solidesa de l'autoritat papal. De totes maneres, l'actuació final del pontífex denota una ofuscació malsana, l'origen de la qual tampoc ens serà mai revelada pels documents. ¿Va arribar a creure de veritat en la culpabilitat de l'orde, o només intentava rentar la sang de les seves mans fent vessar més sang, en un intent boig per desfer-se'n de tots els testimonis de la seva culpa? L'única cosa que sí revelen els documents és la insistència en fer confessar als templers la seva culpabilitat a tots els regnes, obligant a torturar-los (ell, que hauria d'haver estat el seu màxim defensor!), i la ceguesa recalçant davant els resultats favorables a l'orde que li arribaven des de diferents indrets. Alhora, la poca documentació conservada ens parla també de la poca entitat moral i de la nul·la autoritat demostrada per alguns reis (entre ells Jaume II d'Aragó) davant les ingerències d'un papa moralment deslegitimad per exercir de corifeu del rei de França (ell sí que s'havia sabut imposar a Climent V).

De la sort de les negociacions de Miquel Rotlan per a protegir els béns del Temple a Mallorca no es troba a l'arxiu de Santa Clara cap document posterior a l'esmentat de 1308, però el fet conegut és que la butlla *Ad providam* (2 de maig de 1312), que disposava el pas dels béns del Temple a mans de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, exclouïa expressament els de tots els regnes ibèrics, inclòs el de Mallorca, cosa que es ratificaria després amb una nova bul·la, l'anomenada *Nuper in generali*. Jaume II d'Aragó es va mostrar en tot moment frontalment oposat a l'engrandiment de l'orde de l'Hospital amb els béns dels templers. Tanmateix, la seva posició tampoc era favorable al Temple, sinó que la movia el simple interès material de controlar personalment la sort d'aquells béns, que veia perduts per sempre si acabaven en mans dels santjoanistes. En aquest context, la proposta de creació de l'orde de Montesa no seria més que una peça important en la consecució de l'objectiu materialista del monarca. Del fet que les postures mantingudes per Climent V i Jaume II

d'Aragó fossin irreconciliables n'és una prova significativa que mentres el primer va ser viu el nou orde no va veure la llum. Però si Jaume d'Aragó mostrava la seva persistència a l'hora d'assegurar-se la part del lleó dels béns dels templers, en el cas del Regne de Mallorca les coses no seguirien una evolució paral·lela. En el cas de Mallorca, G. Martínez Díez apunta el fet que el rei Sanç I no va enviar els seus ambaixadors al papa, per a explicar que aquest acabàs cedint el patrimoni dels templers del regne insular a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan (recordem que aquest regne havia estat exclòs de tal solució a la butlla del 2 de maig de 1312). La realitat és que Sanç I va tenir molta més pressa per negociar un acord econòmicament favorable i, a canvi d'un bon pessic, va consentir el traspàs dels béns a l'Hospital el mateix 1312. Després, el mateix autor, sense citar les fonts, conclou que el rei de Mallorca va poder fer-se finalment amb els béns mobles no litúrgics de l'orde, com a conseqüència de la protesta presentada davant el pontífex.⁷⁰ Un altre fet curiós és que la butlla del papa Joan XXII datada el 10 de juny de 1317 contemplava el pas dels béns dels templers en el Regne de Mallorca a l'Orde de Santa Maria de Montesa,⁷¹ de la qual l'historiador burgalès indica: *no tenemos noticias de que ingresara en ella ni uno solo de los caballeros de la antigua milicia templaria.*⁷²

A la vista dels resultats del concili de Tarragona d'octubre-novembre de 1312, que declararia innocents tots els templers de la Corona d'Aragó, caldria demanar-se si, en el fons, la mateixa ofuscació papal no hauria deixat una reixillera a la porta que havia tancat immisericordement l'existència de l'orde. Reflexionem un poc sobre els fets. El concili, presidit per l'arquebisbe tarragoní Guillem de Rocaberti, proclamava amb tota solemnitat la innocència de tots els templers de la Corona d'Aragó (4 de novembre), però obria una etapa diferent d'un orde ja oficialment abolit, des de la publicació de la butlla *Considerantes dudum* (2 de maig de 1312), on Climent V havia certificat definitivament la sort dels extemplers: *Nos la abolimos, suprimimos y casamos la que fue en otro tiempo Orden del Temple, su hábito y su nombre, sujetándola a una prohibición perpetua.*⁷³ ¿Quina sort havien de córrer els templers que, lliures de tota culpa segons el concili tarragoní, es trobaven sense la seva "casa"? Sembla curiós com un cec i fanatitzat Climent V havia previst la contingència: haurien de ser mantenguts, segons la seva categoria, amb els béns que havien estat de l'orde. El concili de Tarragona aniria més lluny, assignant una pensió on es recollia la categoria i la dignitat que cada un havia assolit en el seu servei, amb càrrec als béns del Temple naturalment. La qüestió que això planteja és curiosa. L'orde no existeix des del punt de vista legal, perquè ha estat abolit, però és evident que els seus béns encara s'han d'administrar mínimament per a pagar als seus membres. Tal vegada això expliqui la presència de la Casa del Temple com a entitat diferent de l'Hospital de Sant Joan fins i tot molts anys després que els seus béns haguessin revertit a aquest orde. Abundant en aquest

⁷⁰ G. MARTÍNEZ DíEZ: *Los templarios en los reinos de España.* , 142.

⁷¹ G. MARTÍNEZ DíEZ: *Los templarios en los reinos de España.* , 143.

⁷² G. MARTÍNEZ DíEZ: *Los templarios en los reinos de España.* , 144. L'orde de Montesa va ser fundat el mateix 1317, segurament amb la intenció de succeir el del Temple, els béns del qual incorporaria, així com els de Sant Jordi d'Alfama, però només es va donar el cas a la Corona d'Aragó.

⁷³ M. BRUGUERA: *Historia General de los Caballeros del Temple*, 134.

tema, confirmaria l'estranya situació jurídica dels templers el fet que s'hagués fixat com a residència permanent per als seus ex-membres antigues encomandes de l'orde. En aquest sentit, caldria un estudi profund sobre què va canviar a la vida d'aquests homes després de ser declarats innocents. Seguien sent religiosos, per suposat, però... com vivien? Què va canviar, externament, als antics convents templers? El nom, per exemple, no va desaparèixer, maldament Jaume II d'Aragó mantingués ben fermat el tema de l'administració dels béns. També queda en l'aire el tema dels objectes de culte requisats, la devolució dels quals fou reclamada per Guillem de Rocaberti mateix; si es tornaren, no resulta massa significatiu que es seguissin celebrant cerimònies religioses amb els mateixos símbols d'un orde suprimit?

La butlla pontifícia *Vox in excelsis*, llegida de manera inesperada pel papa Climent V al començament de la segona sessió del concili de Vienne (abril de 1312), posaria de manifest de manera molt clara i contundent, que se tancaven definitivament les portes a la supervivència de l'Orde del Temple, tot i reconèixer la possibilitat de què molts dels seus membres fossin innocents. De res va servir la valenta intervenció del bisbe de València en defensa de la justícia i de la raó, proclamant el tracte injust que rebrien els innocents en suprimir-se l'orde. És evident que la decisió pontifícia era irreversible d'ençà que Climent V l'havia presa –o l'havien forçat a prendre-la-. Però el problema es planteja després, a partir d'aquestes paraules de la butlla mateixa: *Nos suprimimos por una sanción irrefragable y legítima perpetuamente (no sin amargura y dolor en el corazón) la Orden de los Templarios, su estado, su hábito y su nombre, no por una sentencia definitiva, sino por modo de provisión u Ordenanza Apostólica, y Nos la sostenemos a una interdicción perpetua, con la aprobación del Concilio, prohibiendo expresamente a cualesquiera que sea entrar de ahí adelante en dicha Orden, recibir o llevar su hábito, ni hacerse reconocer por Templario, y quien contraviniere incurrirá ipso facto en la sentencia de excomunión.*⁷⁴ Si fins i tot el nom estava prohibit, perquè apareix, com si d'una entitat vigent es tractàs, en documents posteriors a 1312? M. Bruguera es fa ressò de diversos casos de pervivència del nom del Temple a transaccions fetes molt després de la desaparició de l'orde. En concret, parla de la utilització del terme Templers de Sant Joan de Jerusalem, referit als Hospitalers de Tolosa a un document de 1482, i d'una transacció amb el Mestre del Temple de Spelee l'any 1553 en què l'altra part era precisament un bisbe. La conclusió és que els llocs antigament ocupats pels templers, inclosos els que passaren a l'Hospital, conservarien els topònims que els vinculaven a l'antic orde.⁷⁵ Per la seva part, A. Demurger indica que el prior de l'Hospital que es va instal·lar al Temple de Paris a 1350 va adoptar el títol de "prior

⁷⁴ M. BRUGUERA: *Historia General de los Caballeros del Temple*, 124. La versió de J. MESTRE GODES: *Los templarios ...*, 234-235, coincideix amb la de Bruguera, tret de la traducció d'alguns qualificatius, però anomena la butlla com a *Vox in excelso*. En canvi, la versió de G. MARTÍNEZ DIEZ: *Los templarios en los reinos de España*, 356, és molt més reduïda: *suprimimos la dicha Orden del Temple y el hábito establecido en la misma, y prohibimos su nombre con una decisión incuestionable y valedera perpetuamente.*

⁷⁵ M. BRUGUERA: *Historia General de los Caballeros del Temple*, 187.

del Temple”, i que a un document de 1486 fra Charles Chapperon, de l’orde de Sant Joan, es titula “comanador del Temple de Mauléon”.⁷⁶

A l’arxiu de Santa Clara també trobam restes d’aquesta pervivència toponímica, que en el cas de Palma ja es fa evident amb la conservació fins a l’actualitat del nom Castell del Temple, que designa l’antiga fortalesa de l’encomanda. Els documents als quals faig referència són quatre pergamins, un del segle XVI i tres del XVII, dos dels quals estan a més catalogats amb la signatura *Alou del Temple*. El més antic data del 15 de juliol de 1533 i forma part de la secció de *Pergamins* inventariats el segle XVII. Parla de l’establiment d’unes cases en emfiteusi, fet per l’abadessa sor Francina Flaquer i el convent al teixidor de llana Miquel Vanrell, situades en el carrer de “l’Adobaria vella”, dins el terme parroquial de Sant Nicolau; segons el document, aquestes cases se tenien davall el directe domini de la *Sagrada Casa del Temple*.⁷⁷ Els altres tres pergamins corresponen ja al segle XVII. Dels dos catalogats com *Alou del Temple*, un és del 16 de novembre de 1634, quan el mercader Joan Marc Reynés estableix una botiga en emfiteusi al carnisser Bartomeu Carrió, en el carrer d’en Sans (parròquia de Santa Eulàlia), i es fa constar que era tenguda davall l’alou i la jurisdicció de la *S.D.T.*⁷⁸, és a dir, *Sagrada Casa del Temple*. Per cert, que entre les signatures del document hi ha un senyal ben significatiu, un escut amb una creu central, seguint un model paregut a: P. L’altre que rep la mateixa catalogació és del 4 de juny de 1636, quan l’esmentat Joan Marc Reynés i sa dona venen a sor Beatriu Moix, en qualitat d’abadessa, i al convent de Santa Clara, el censal de 8 lliures que pagava Bartomeu Carrió per la tinença de la botiga ja esmentada.⁷⁹ El fet curiós és que en aquest document hi torna a figurar el mateix escut que referia en el cas anterior. El darrer document d’aquest tipus que apareix a l’arxiu conventual de les clarisses està catalogat com a corresponent a la secció *Alou de Sant Feliu de Guixols*, i porta data de novembre del 1635; l’assumpte de què tracta és un llegat de cases fet a la cúria de la *Sagrada Casa del Temple*, corresponent a l’herència de l’honorable Sebastià Fiol, blanquer.⁸⁰ Les cases objecte del llegat estaven situades a la Calatrava, i es tenien davall la jurisdicció de l’abat de Sant Feliu de Guixols. Com veim, almenys el nom de l’orde, la utilització del qual havia prohibit i tot Climent V, havia sobreviscut fins unes dates ben tardanes, i el Temple a Mallorca no havia perdut en cap moment la seva consideració de “*Sagrada Casa*”.

⁷⁶ A. DEMURGER: *Chevaliers du Christ. Les ordres religieux-militaires au Moyen Âge XIe-XVIIe siècle*, Paris 2002, 225. Aquest autor, a la mateixa pàgina per cert, diu sobre la supressió del Temple: *il a été supprimé parce que, diffamé, il ne pouvait plus se remettre des coups qui lui avaient été portés et était devenu inutile.*

⁷⁷ A.S.C. Pergamins C (1533) n° 30.

⁷⁸ A.S.C. Alou del Temple (1634) n° 4.

⁷⁹ A.S.C. Alou del Temple (1636) n° 4.

⁸⁰ A.S.C. Alou de Sant Feliu de Guixols (1635).

DOCUMENTS

I

A.S.C. Pergamins. A (1262) n° 129

Sit omnibus manifestum tam presentibus quam futuris Quod nos frater Raimundus de Baco Comendator domus militie templi in Mayoricis auctoritate et speciali mandato vobis facto per fratrem Guillermmum de Pontons domorum militie templi in Aragonia et Catalonia magistri humilis cum instrumento sigillo dependenti eiusdem magistri sigillato tenor cuius instrumenti talis est. Nouerint uniuersi Quod nos frater Guillelmus de Pontonibus domorum militie templi in Aragonia et Catalonia magister humilis de consilio et assensu fratris Dalmacii de Fenoillario comendatoris Tortose, fratris Guillermi de Monteguino comendatoris Massidei, Berengarii de Altariba comendatoris Orte, fratris Guillermi de Vilalba comendatoris Cantevetule et fratris Berengarii de Villafrancha comendatoris Castelloti et aliorum quam plurium fratrum nostrorum constituimus procuratorem vos fratrem Raimundum de Baco comendatorem Maioricarum ad faciendam compositionem super aquam cuiusdam canonis et eius usu inter vos et domum vestram ex una parte et Katerina abbatissa Tarrachone ordinis Sancti Damiani et fundatricis monasterii eiusdem ordinis in Mayoricis, dando vobis et cedendo plenam et liberam potestatem faciendi in compositionem et quicquid vobis videbitur faciendum, ratum habentes et firmum quicquid per vos actum fuerit siue pactatum, in cuius rei testimonium hanc cartam nostri sigilli munimine fecimus roborari. Data Guardeni III^o idus iulii, anno domini M CC LX^o secundo. Testes etiam sunt, Guillelmus d'Alantorn, et Guillelmus Calbeti jurisperitus. Et voluntate et totius conuentus domus nostre Mayoricarum, ex una parte et nos Katerina dei gratia abbatissa monasterii Tarrachone ordinis sancti Damiani ac fundatrix monasterii eiusdem Ordinis siti in Mayoricis ex altera auctoritate domini Episcopi Mayoricarum et voluntate totius conuentus domus nostre Mayoricarum volentes omnem occasionem ingratitude inter nos euitare que posset emergi inter nos super illo canone aqua Lege mayoricarum, Cuius usum aquam domus templi mayoricarum consuevit habere ad bibendum et rigandum ortos et ad alias necessitates sui seruicia eiusdem domus complendas et cuius aquae usum similiter nos Katerina abbatissa cosueuimus habere ad bibendum et ortos rigandum et balnea que quondam fuerunt domini Nunoni Sancii et nec ea habemus ratione emptionis qua fecimus a Bernardo de Santa Eugenia prout quondam dominus Nuno Sancii bone memorie ipsum usum aqua habere consueuerat ad predicta balnea domos et ortos, volentes inquirere prout detet pacem et concordiam ut inter homines religiosos debet existere, gratis et bona voluntate, et ut remoueat inter nos omnis occasio malignandi venimus inter nos ad bonum finem et amicabilem compositionem et transactionem super toto illo canone aqua et eius usu. In hunc modum quod leuato quodam canone ad opus necessitatum ipsius Castri domus templi cuius forma canonis inferius subscribitur et eius amplitudo a capite recipientis aquae de Cequia siue de aqua comuni inter nos et amplitudo est alterius capitis canonis inferius signate, et mayor amplitudo ipsius canonis erit a capite recipientis dictam aquam, ad opus sui seruicium ipsius Castri. Residuum vobis ipsius aqua medium per medium inter nos diuidatur legaliter, et habeamus unusquisque ad suas voluntates perpetuo faciendas, hoc tamen attento quod missiones quomodo fiunt in cequia adaptanda fiant medium per medium inter nos, et vos usque ad illum locum ubi diuiditur aqua, hoc addito que domus templi ratione illius canonis que intrat castrum predictum teneatur facere Sexta partem plus de missionibus et expensis in predicta cequia adaptanda usque ad cequiam mayorem ubi recipitur dicta aqua, hoc est attento que ratione missionum fratrum in dicta cequia adaptanda usque ad presentem

diem nullus nostrum alteri possit facere petitionem aliquam vel demandam, set perpetuo sint remisse, hanc autem compositionem et transactionem volumus ut perpetuo et omni tempore valida atque firma. Intelligatur etiam in hoc instrumento quod illud locus ubi aqua diuidatur inter nos et vos cum liello non discooperiatur sine voluntate utriusque conuentus monasterii nostri nec cequia propria possit bexare aliquis nostrorum ab illo loco ubi diuiditur aqua usque ad illum locum ubi bexant. Qui locus ubi bexatur est ex parte domus templi de quatuor canis et media, et ex parte monasterii Katerine de quatuor canis et media ad canam videlicet de mayoricis, et si forsan bexarent fraudulose per aliquem quod discooperiatur ille locus ubi aqua diuidint et apcetur cequia ne plus possit ire ad unam partem de aqua quam ad aliam set mediocriter diuidatur occulta fratrum magistrorum et proborum hominum. Actum est hoc pridie idus augusti, anno domini Millessimo CC^o LX^o secundo. Signum fratris Raimundi de Baco comendatoris predicti. Signum fratris Berengarii de Montesenis. Signum fratris Lop. Signum fratris Petri Tomas. Signum fratris Gueraldi de Arzach. Signum fratris Raimundi de Celada cambrierii dicte Domus templi Mayoricarum, Qui hoc laudamus concedimus et firmamus. Signum Katerine abbatisse predictae. Signum sororis Clotes. Signum Sancie Peris. Signum sororis Guillerme de Benayes. Signum Marie de Turri. Signum sororis Agnetis Riquere. Signum sororis Dulcie Dadri. Signum sororis Eliesendis Ferrie. Signum sororis Maria Deusgratie. Signum sororis Eliesendis de Fontaneto. Signum sororis Berengarie Ferrie. Signum sororis Rumie. Signum sororis Johanne. Signum sororis Francescha de Almussara, Que hoc laudamus et firmamus. Testes huius rey sunt, Raimundus de Cloquerio, Guillermus de Guadellis canonicus, Petrus Ros, Magister Poncius de Podio cervano, Gr. de Cerrancha canonicus, Berengarius Blanch, Berengarius Bovis et Romeus de Castellino et Ego Raimundus Maioricensi episcopus subscribo.

Signum Petri de Tovars notarii publici Maioricarum, Qui hoc scribi fecit cum literas superponitis in linea VII ubi dicitur fecimus.

II

A.S.C. Pergamins. Sense classificar (1308)

[tallat] Petrus de Pulcro Castro *[tallat]* mo*[tallat]* g*[tallat]* et Regni M[aioricarum] *[romput]* ...entium dicto Reg[no] *[romput]* Micheli Rotlandi *[romput]* procuratori dic*[romput]* ...rere efficaciter super *[romput]* autem sit valde aliquam perso[nam] *[romput]* Ciuit[ate] Maioricarum qu*[romput]* ...alem administra*[romput]* negocia exitus et proventus *[romput]* [Te]mplarii habent et percipiunt in d[icta Ci]uitate et terminis eiusdem quoqu[omodo] *[romput]* ...iucius et diligen*[romput]* mobilia et immobilia et dicti *[romput]* conuentus procurentur et conferuentur. Idcirco nos de vestra diligentia et legalitate g*[romput]* ...rem auctoritate Regis *[romput]* fungimur in hac parte, preferimus *[romput]* [consig]namus et statuimus vos dictum Michelem Rotlandi ad perquirendum recipiendum et conserua[ndum] [omnia bona] mobilia et immobilia exitus et proventus et alia uniuersa iura qui et que dicti Templarii habent et percipiunt et habere et percipere consueuerunt in tota dicta Ciuitate [et termin]is eiusdem et in parrochia de Muntueri et de Castelig et de Petra et terminis eiusdem, et in parrochia de Incha et de Soller et terminis earumdem. Dantes vobis auctoritate qua fungimur in hac parte plenum posse faciendi inuentarium per manum publicam et in presentia plurium bonarum personarum de omnibus bonis mobilibus et semouentibus que dicti fratres habent in dicta Ciuitate et terminis eiusdem, ac vendendi palam et public*[romput]* ...que como de et sine deterioratione aut detrimento seruando seruari non possent et firmandi et laudandi venditiones et alias alienaciones factas a te *[romput]* fuerunt capti et detenti, nec non et alias venditiones et alienaciones factis ante captionem dictorum Templariorum que firmate adhuc non essent et decetero faciendas de *[romput]* directi domini pro dictis Templariis tenentur in dicta Ciuitate et terminis eiusdem, et in parrochiis supradictis et recipiendi laudimia et foriscapia inde pertinentia, et deffendendi bona dictorum Templariorum que habent in tota Ciuitate et terminis eiusdem, nec non et in dictis parrochiis aduersus quascumque personas. Et generaliter omnia alia faciendi querumque expedienda et necessaria fuerint circa dicta bona, tractanda procuranda ac etiam ministranda. Super quibus omnibus auctoritate dicti domini Regis qua in hac parte fungimur, damus et concedimus vobis generalem administrationem et plenam et liberam potestatem, ratum et gratum perpetuo habituri, quicquid per vos actum et factum fuerit iuste tamen fideliter in premissis. Et in testimonium premissorum hanc presentem litteram sigillo nostro appendicio duximus concedendam. Data Maioricarum, Sexto kalendas junii, Anno domini Millesimo Trecentesimo Octauo.

Resumen

La presencia de la Casa del Temple en Mallorca es analizada para pasar después al estudio de dos documentos conservados en el Archivo del monasterio de Santa Clara de Mallorca. El primero, del año 1262, es la concordia entre templarios y monjas clarisas en referencia al aprovechamiento de las aguas que, mancomunadamente, proveían a ambos órdenes: el militar y el contemplativo. El segundo documento, fechado en 1308, pese a su mutilización parcial, trata de las instrucciones dadas por el lugarteniente real Pere de Belcastell al procurador Miquel Rotlan para que se hiciera cargo de todos los bienes y privilegios del Temple a raíz de su violenta disolución.

Abstract

An analysis is made of the presence of a Templar House in Mallorca, followed by an examination of two documents from the Archives of the Convent of Santa Clara in Mallorca. The first, dating back to 1262, is an agreement between the Knights Templar and the Clarist nuns for the use of water supplies shared by both the military and the contemplative orders. Despite its partial defacement, the second document, dated 1308, contains instructions from the Royal Deputy, Pere de Belcastell, to the Administrator General, Miquel Rotlan, to take charge of all the goods and privileges belonging to the Knights Templar after the violent dissolution of the order.

Palaus rurals a Mallorca: la reestructuració del Palau de Sineu (1309)

JAUME SASTRE MOLL

La decisió de Jaume I el Conqueridor de repartir els estats entre els seus fills va tenir nefastes repercussions polítiques pels seus descendents, a causa de les ànsies imperialistes del primogènit i del desig d'independència i autogovern del príncep Jaume.

També podríem afegir que a les dues branques dinàstiques que iniciaren Pere i Jaume hi hagué personatges amb postures encontrades: la del sobirà pactista, amant de la concòrdia; i la del rei altiu i de tarannà cavalleresc, que actuà d'una manera impulsiva, a vegades poc reflexiva, o maquiavèlica i sense escrúpols.

L'alternança d'aquests dos models humans en les figures de Pere III el Gran, Alfons III el Liberal, Jaime II d'Aragó, Alfons IV el Benigne i Pere IV el Cerimoniós per part de la Corona d'Aragó i de Jaume II, Sanxo I, Felip de Mallorca i Jaume III a la Corona de Mallorca, van fer perillar, en un primer moment, la pròpia existència del regne insular com un reialme independent i sobirà, però al final del segle XIII la Fortuna va fer coincidir les figures de Jaume II de Mallorca i Jaume II d'Aragó que, malgrat la fermesa de caràcter d'ambdós, eren sobirans més partidaris del pacte i de l'avinentesa, en els quals primà el seny i la concòrdia sobre altres pretensions.

No succeí el mateix quan coincidiren a cadascun dels regnes personatges com Jaume III i Pere IV, en els quals l'altivesa, l'orgull, la rencúnia i l'odi els portaren a un enfrontament directe, del qual resta com epíleg la fugaç, però brillant Història de les Illes Balears, que es tanca amb la tràgica mort del sobirà mallorquí en el camp de la Batalla de Lluçmajor l'octubre de 1349.

Així doncs, quan Jaume II de Mallorca va recobrar el regne de mans del seu nebot Jaume II d'Aragó, el 1298, el nou rei va aplicar a les illes de Malloca i Menorca tot un seguit de mesures amb les que pretenia organitzar el territori illenc per convertir-lo en l'eix principal dels seus estats.

Aquelles directrius, encaminades a consolidar diferents aspectes dels territoris insulars apuntaven cap a una concentració del poder senyorial en la persona del monarca, en detriment del poder dels grans nobles descendents de la conquesta; les mesures preses servien per estimular la repoblació de les àrees rurals, minvant la població ciutadana i atraient gent d'altres zones continentals; fixarien les bases d'una política econòmica

pròpia, amb la pretenció d'independitzar-se dels lligams que l'unien amb la Corona Catalano-Aragonesa i capgirarien l'aspecte islàmic que encara tenia la Ciutat de Mallorca, per revestir-la del nou gust artístic que, amb una extraordinària vitalitat, s'extenia amb èxit per tota Europa occidental: el gòtic.

És evident, que a Mallorca la monarquia pretenia potenciar dos espais diferenciats, però alhora complementaris: la Ciutat, com a centre neuràlgic dels seus territoris insulars, i l'àrea rural, com l'espai de provisió de l'àrea urbana.

A l'àrea rural, la planificació reial pretenia tres objectius bàsics: potenciar la repoblació d'un territori buit a resultes dels esdeveniments posteriors a la conquesta de 1229; procurar la defensa del territori amenaçat constantment des de la mar i crear àrees d'esbargiment pels monarques, aptes per practicar la caça.

El primer objectiu s'aconseguiria mitjançant la promulgació de les ORDINACIONS, de data incerta però propera al 1300, que reglamentaven l'actuació dels nous repobladors a les àrees assignades com a noves pobles i en els petits nuclis urbans ja existents.

El segon, tenia per finalitat reforçar els nuclis de població costaners: Alcúdia, Felanitx (¿) Capdepera i La Palomera, als quals desitjava encerclar de murades per fer front a la constant amenaça piràtica i corsària; també es reforçarien els castells roquers de l'interior de l'illa (Alaró, Santueri i del Rei a Pollença) amb la idea d'acollir la població dels seus voltans en cas d'una imminent invasió, una vegada convertides les seves propietats en terra esvaïda; però també es remodelaven tres palaus residencials pels monarques a Sineu, Manacor i Valldemossa, i es compraven terrenys per crear dues deveses, una a Ferrutx (Artà) i l'altra a El Teix (Valldemossa).

És evident, que la monarquia mallorquina havia elegit el regne de Mallorca com a lloc d'estança ocasional i d'esbarjo, i per aquesta raó manà construir de nova planta i acondicionar acuradament el castell de Bellver, en el Puig de la Mesquida, proper a la ciutat; però a més, manà reestructurar unes velles propietats que convertí en palaus, com els de Sineu i Manacor, en el centre de l'illa, a poca distància de la devesa de Ferrutx, i el Palau de Valldemossa, que junt a la casa del Rei Sanxo a les proximitats d'El Teix, també posava de manifest l'afició dels sobirans mallorquins a les activitats cinegètiques.

El castell de Bellver, construït entre 1305 i 1316, era concebut més com a castell residència que reducte defensiu. Iniciat en temps de Jaume II, va ser finalitzat durant el regnat de Sanxo el qual, durant les seves curtes estances a Mallorca, preferia els aires frescs de Bellver i Valldemossa que les molestes i desagradables olors d'una ciutat abigarrada de gent i en plena transformació.

No pot sorprendre doncs que un document tan important com era la Setència Arbitral, que dirimia entre els síndics de Ciutat i els síndics forans sobre el repartiment o contribució entre uns i altres de les despeses fetes per raó de certes embaixades, fos signat

per Sanxo I en el castell de Bellver de Ciutat de Mallorca a principi de juliol de 1322.¹ El document, per si mateix important, és una primera prova de la tensió existent entre la Ciutat i la Part Forana de l'illa.

En aquesta reunió, a més del rei, hi havia en qualitat de testimoni el bisbe Gui Terrena, acompanyat del canonge Bernat; el noble senescal Guillem de Canet; Berenguer Maynard, canceller de Narbona; Galceran Sacosta, arxidiaca de l'església d'Urgell; Ramon Villar, jutge i doctor en lleis; Dalmau de Banyoles, senyor de Banyoles; Huc de Totzó, almirall de l'estol reial; Guillem de les Fonts, porter major i cavaller; Nicolau de Sant Just, tesorero, i tots els consellers del rei. Actuava de secretari el notari Bernat de Vilanova.

La celebració d'una reunió d'alt nivell com aquella en el mes de juliol, en la qual s'havien congregat personatges de rang, molts d'ells residents a Ciutat, es devia més a una qüestió de salut del rei que a altra cosa. El mes de juliol a Mallorca sempre s'ha caracteritzat per les altes temperatures i la xafogor. I el rei, present aquells dies a l'illa, residia a Bellver segurament per evitar la calor. El rei Sanxo patia d'ofegor i durant els estius preferia els llocs elevats i frescs i els espais oberts, com Bellver i Valldemossa, i rebutjava l'aire calent i sofocant de la Ciutat.²

A més, al voltant de Bellver els reis havien manat crear una devesa que, amb la seva típica vegetació mediterrània, ha arribat a nosaltres amb no poques modificacions.

Les breus notícies de què disposam del palau de Manacor, del qual tan sols resten indicis, les devem a les protestes fetes en el seu moment (1924 i 1925) per alguns membres de la Societat Arqueològica Lul·liana de Palma, en assabenter-se de la intenció del seu enderroc.

Marcel Durliat³ dubta que la construcció fos anterior al segle XIV, recolçant-se en què el rei Jaume II havia comprat unes cases a Manacor el 1300, i que entre 1307 i 1309 queda constància documental d'alguns treballs en elles per la seva adequació.

De fet, en el mes de març de 1300, els Procuradors reials compraven a Pere carnisser i a la seva esposa Geraldina unes cases a Manacor,⁴ i el domini directe que sobre aquelles *tenia Pere Corney i la seva dona Margarita*.⁵

Però aquelles cases pareix que sofriren una important reestructuració entre el mes de juny de 1322 i el mes de gener de 1323, amb la qual el mestre picapedrer Llorenç de Santa Creu les convertí en una residència reial.

Encara que desconexim moltes de les seves estructures formals, podem dir que les *cases ocupaven el contorn d'una clastra, el traçat de la qual encara subsisteix avui. La*

¹ Álvaro CAMPANER: *Cronicón Maioricense*, Palma 1967, 135-138, doc. 122.

² Jaume SASTRE MOLL: "Realitzacions urbanístiques de Jaume II i el Castell de Bellver de la Ciutat de Mallorca, a Bellver 1300-2000", *700 anys del castell*. Ajuntament de Palma, Palma, 2001, 30-31.

³ Marcel DURLIAT: *L'Art en el Regne de Mallorca*, Mallorca, 1964, 160-161.

⁴ ARM, Real Patrimoni (RP) 2035, 11; Publ. Per J. MUNTANER; J. VICH: *Documenta Regni Maioricarum (miscelànies)* ... doc. 50.

⁵ ARM, RP 2.035, 10v-11.

*façana principal, composta d'una planta baixa i un pis, vorejava la Plaça del palau, al cap de l'església parroquial. Tenia un aspecte sever, amb finestres i un portal de mig punt.*⁶

El mestre Pere Johan, un menestral d'un cert renom a Ciutat i fuster reial, anà a Manacor per dirigir les obres de fusta del palau. Però abans, va fer embarcar les grans bigues de fusta necessàries per l'obra a les Darassanes de Ciutat, en la nau d'en Domènec Julià, perquè les transportàs a Porto-Colom, des d'on serien duites amb més facilitat a Manacor.

Però com les 34 bigues transportades no foren suficients, els barquers Francesc Moragues, En Noguera i En Cardona en transportaren altres 60 en altres tres viatges.⁷

En aquesta obra s'utilitzà almagre per pavimentar les estances del palau, trespol que recorda aquell mateix descrit per G. M. de Jovellanos en el castell de Bellver.

Malgrat tot, la història d'aquesta residència reial resta en un fosc anonimat. Sabem que a finals del segle XV el seu estat era llastimós, de manera que el rei Ferran el Catòlic el donà a Joan Ballester, el seu secretari, amb un document datat a Toledo el 2 d'agost de 1480.⁸

A la població de Sineu, per ser un lloc estratègic de l'interior de l'illa i on es celebrava un concurrít mercat, la monarquia disposà la construcció d'una altra residència reial.

Els treballs d'acondicionament del palau per rebre els sobirans mallorquins sembla que començaren a finals de setembre de 1309 a corre-cuita, ja que en aquelles dates el rei Jaume II i el seu fill Sanxo tenien intenció de fer-hi una estada temporal. Això fa pensar a Durliat que les obres es tractaven més d'una remodelació d'un immoble antic, possiblement en part d'època musulmana, que de la construcció d'un edifici de nova creació.⁹

Els dos palaus, un situat al centre de l'illa (Sineu) i l'altre més a la part oriental (Manacor), pareix que foren utilitzats per la monarquia privativa com a centres d'esbarjo, sobretot quan els monarques decidiren practicar la caça a la devesa de Ferrutx, creada en uns terrenys pròxims a la parròquia d'Artà, i a les zones d'aiguamolls propers a Manacor, on proliferaven les aus i era un lloc adient per a practicar la caça amb falcó.

A la documentació de la Procuració Reial resten encara testimonis de la formació d'aquella devesa. Al 1302 els tresorers reials compraren d'en Arnau Benet tots els drets,

⁶ Marcel DURLIAT: *L'Art en el Regne de Mallorca*, 161.

⁷ Jaume SASTRE MOLL: "El alcázar de Manacor (Mallorca). Datos para su estudio", *Estudios Baleàrics*, Palma, 1984, 75-81.

A. T. "El Alcázar de Manacor", *BSAL*, XII, Palma, 1908-9, 106-109.

J. M^o Bover: *BOVER, J. M^o Noticias Histórico-Topogràficas ...*, 69.

Marcel DURLIAT: *L'Art en el Regne de Mallorca*, 161.

Gabriel FUSTER: *Historia de Manacor*, Palma de Mallorca 1966, 64.

⁹ Marcel DURLIAT: *L'Art en el Regne de Mallorca*, 160, notas 80-84..

domini directe, laudemí, fatiga i les 22 lliures 16 sous censals que rebia sobre l'alqueria de Ferrutx, per 460 lliures mallorquines.¹⁰ Aquell mateix any, compraren els censals que Nato Ferragut rebia sobre les alqueries de Ferrutx, Benialgorfà i el rafal de s'alqueria d'es Camí (Artà).¹¹ El 1308 compraren a Pere Pasqual mig rafal també a Artà per 12 lliures,¹² mentre que al 1313, ja en època de Sanxo I de Mallorca, els Procuradors Reials compraren a P. Biscarra part d'una alqueria, per integrar-la a la Devesa de Ferrutx per 62 lb. 10 sous.¹³

Una vegada adquirits tots aquests territoris, els límits assolits per la devesa foren aquests, segons L. Lliteras.¹⁴ *Del cabo de Ferrutx a la desembocadura del torrente de Na Borges y de la costa del Puig Morey, las Oscas, Ermita, Puig de Sa Marta, Xeroi, Bec d'En Ferrutx y las llanuras de Sa Canova y rafal Pall, hasta el cauce del antedicho torrente, en el interior.*

La formació d'una altra devesa, o lloc de caça, queda palesa amb les compres territorials fetes pels Procuradors Reials a les parròquies de Bunyola i Valldemossa.

Els tresorers compraren pel rei, el 1301, dues jovades de terra i unes cases a Pere Roig i a la seva esposa Elisen que tenien al Puig del Teix per 32 lliures.¹⁵ I a Pere Terrasa i Na Celia el dret senyorial que tenien i un censal de 5 morabatins que rebien sobre el Puig del Teix.¹⁶

Juntament amb aquestes propietats, compraven altres 16 lliures censal a Tomàs de Quintana que rebia sobre les alqueries de Valldemossa i d'una altra de propietat d'Arnau Johan, per un valor de 210 lliures mallorquines.¹⁷

Aleshores, disposam de poques notícies que ens informin de la construcció de l'antiga residència valldemossina convertida en palau reial, conegut com Palau del rei Sanxo. Tot fa pensar que en aquesta ocasió s'aprofitava una antiga edificació aixecada sobre el Pujol, que dominava el camí de l'Estret de Valldemossa, únic accés a la vila.

Segons Durliat sembla que al 1309 les obres d'acondicionament eren a punt d'acabar. Però anualment la Procuració Reial va destinar certes quantitats per fer front a les possibles reparacions i desperfectes que sofria el palau: acondicionar els estables (1320),

¹⁰ ARM, RP 2035, 25v; Regestat Maria BARCELÓ CRESPI: "Promoción del área rural de Mallorca: Adquisiciones territoriales de Jaime II", *XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Palermo, 1983, 141 doc. 16.

Jaume SASTRE MOLL: "Economía y Sociedad de Mallorca en la primera mitad del siglo XIV", *Quinze anys dels Premis d'Investigació Ciutat de Palma (1970-1984)*, Palma, 1986, 44-45.

¹¹ ARM, RP 2.035, 25v-26; Publ. Llorenç LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, Palma 1972, 307.

¹² ARM, RP 2.035, 28; Publ. José RAMIS DE AYREFLOR: *Antigues Possessions d'Artà*, Ciutat de Mallorca, 1933, 97-8 i Llorenç LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, 308-9.

¹³ ARM, RP 2.035, 4; Jaume SASTRE MOLL: "Economía y Sociedad de Mallorca en la primera mitad del siglo XIV", 45.

¹⁴ Llorenç LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, 143.

¹⁵ ARM, RP 2.035, 13; Publ. J. MUNTANER; J. VICH: *Documenta Regni Maioricarum...* Palma de Mallorca, 1945, 77-78, doc. 56.

¹⁶ ARM, RP. 2.035, 25v.

¹⁷ ARM, RP 2.035, 17-17v.

reparació de les teulades de la cambra de la reina, substituir els canons que conduïen les aigües pluvials...

La documentació també és parca quant a notícies de la seva estructura. Les diferents cambres que configuraven el palau es disposaven entorn d'una gran clastra de 42 metres per 14'5 metres, les quals rebien aquests noms: *el palau* o sala reial, *la cuina i el rebost*, *la cambra de la regina* ... conjunt provist d'un portal d'entrada de pedra viva i envoltat d'un vall.

Entre les conduccions d'aigua més rellevans cal esmentar l'existència d'un aqüeducte que portava l'aigua d'una font, situada al nord de la vila, fins a uns estanys, situats al centre de la clastra, on hi havia un brollador.¹⁸

Segons les anotacions de J. Binimelis,¹⁹ les parets de la sala noble estaven adornades amb cervols esculpits en baix relleu, decoració que s'atribueix a una iniciativa del rei Martí I (1396-1410), encara que aquest rei mai visità Mallorca, ni residí a Valldemossa, ni utilitzà la devesa per practicar la caça.

Al respecte, Durlíat apunta que en aquestes escenes faunístiques es representaria la caça del cervol, tan de moda a les pintures senyorials de l'època, i serien fetes de guix seguint una tècnica musulmana o mudèixar.²⁰

Els reis de la Casa de Mallorca degueren fer curtes estances al palau de Valldemossa, que era custodiat per un *obrer del palau*, al qual els Procuradors Reials li pagaven una soldada de 25 lliures l'any.

Però si els reis mallorquins feren curtes estades en aquest petits palaus, els reis de la Casa d'Aragó es desentengueren de les residències mallorquines. I aquesta mateixa desídia va fer que l'obrer del palau valldemossí Jaume Des Puig, a més de la paga anual que rebia, llogava les cases i altres dependències del palau a particulars (1397) sense el consentiment dels procuradors.

Així doncs, quan el bisbe i els principals del regne van demanar al rei Martí I que permetés l'assentament d'una comunitat de cartoixans a Mallorca, el sobirà va resoldre aquella situació cedint el palau valldemossí el 15 de juny de 1399 als monjos, amb alou franc, exempt de càrregues fiscals i a perpetuïtat.²¹

¹⁸ (1344) *Item feu adobar los aljups radons, que són en mig del palau on ve l'ayga* ARM, RP 3,547, 61.

¹⁹ Juan BINIMELIS: *Nueva historia de la isla de Mallorca ... any 1593*, Palma 1927, IV, 70.

²⁰ Marcel DURLIAT: *L'Art en el regne de Mallorca...*, 156-157.

²¹ Mateo ROTGER: "Documento del Rey d. Martín I. Donación del Palacio de Valldemossa para la erección de la Cartuja de Jesús Nazareno (1399)", *BSAL*, XII, Palma, 1909, 56-57.

D. GIRONA I LLAGOSTERA: "Itinerari del Rei Martí (1396-1402)", *Anuari Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, 1911-12 (any 1397, doc. 68).

De les obres de remodelació de les Cases del Teix queden molts pocs rastres.

Construïdes més com a pavelló de caça que d'estança reial, l'edificació era accessible, des de Valldemossa, a través d'un viarany que partia de la possessió de Sa Coma.

Les construccions del pavelló es disposaven entorn d'una clastra interior que, en conjunt, ocupaven un espai rectangular quasi quadrat, de 36 x 30 metres. De les diferents habitacions i de la torre de l'època tan sols queden testimonis originals. A l'actualitat les cases i dependències han estat restaurades, intentant seguir els plànols originals.

La documentació del Reial Patrimoni de 1309 ens informa que la remodelació de l'edificació estava en una fase terminal, i que l'artista que intervingué en la decoració dels murs de la Casa del Teix fou Perpinyà Bonaventura, el mateix pintor que va embellir les sales del palau de Sineu.

Però és evident que l'interès d'aquest pavelló de caça no gaudia de la importància dels altres palaus, tant des del punt de vista constructiu com decoratiu, ja que fou construït i decorat amb les mínimes despeses, i per tant, amb materials de baixa qualitat. Pel que si resulta interessant el seu estudi estructural és per conèixer el sistema constructiu de caràcter popular en voga a principis del segle XIV, que amb poques modificacions ha perdurat a la ruralia fins el segle XX.

La política cinegètica

La política cinegètica practicada pels monarques privatis a Mallorca, no té un altre precedent ni una actuació similar posterior.

Els monarques mallorquins, com la majoria dels nobles i grans senyor feudals eren aficionats a la caça amb les seves diferents modalitats: monteria, cetreria ... activitats que gaudien d'una gran acceptació entre les altes dignitats tant civils com eclesiàstiques i en les quals nobles i reis invertien grans sumes de diners.

Però el panorama faunístic a les illes no era molt encisador per un rei amant de les bones caceres. Tant a Mallorca com a Menorca predominava la caça menor, circumstància poc atraient per l'amant de la cinegètica. I segurament per això, tota vegada que Jaume II comprà els terrenys de Ferrutx, ho va fer per repoblar aquells territoris amb animals venatoris.

Sembla ser que a les mateixes marines de Llucmajor i en altres zones de garriga del SE de l'illa, es criaven cérvols en estat salvatge que, una vegada capturats, foren transportats a l'illa de la Porrassa.²² des d'on, via marítima, foren translladats a la devesa de Ferrutx per repoblar-la. Més tard, ja en època de Sanxo I, la devesa, a més d'aconseguir la seva màxima extensió territorial, va ser repoblada amb porcs senglars,²³ faisans i garces; els

²² (1309) *Item donarem an Castexó, saig que seguí en Michel Rotlan a Luchmaior, e menà seros del Senyor Rey a la Porrassa* 4 s. 3 d. ARM, RP 3.392, 14.

²³ (1311) *Item pagarem a l macip que menà senglars a la devesa de Ferruig* 6 s. ARM, RP 3.035, 63 i RP 1.865, 183.

primers duts segurament de Catalunya o del sur de França, mentre que les aus foren adquirides i dutes de València.²⁴

També els camps de Sóller, Valldemossa i Canet, entre altres, varen ser repoblats amb perdius i garces, i els governadors dictaren mesures proteccionistes perquè aquelles es poguessin reproduir amb facilitat.²⁵

És evident que una política cinegètica semblant no tornà a practicar-se fins èpoques modernes a Mallorca, circumstància que converteix als dos primers monarques mallorquins en uns reis amb una visió moderna de la caça.

Però si a les illes no hi havia llocs adients per practicar grans caceres, en els penya-segats de les seves muntanyes i costes es criaven nombrosos falcons que eren capturats pels *urxellers*, per després ser tramitats a Perpinyà pel seu ensinistrament i convertits en apreciades aus de caça.

De fet, en el palau reial de l'Almudaina el rei Jaume hi havia fet construir un falconar per guardar-hi les captures, que degudament ensinistrades eren un dels regals més preutats inclosos en les ambaixades dirigides als reis i sultans nord-africans, per respondre a les atencions i regals oferits per aquells.

Regalar un falcó era un detall de bon gust i d'alta distinció entre cavallers.

La utilització dels palaus forans mallorquins

Són poques les notícies que tenim sobre l'estada dels sobirans mallorquins als palaus forans. Sembla que al mes de setembre de 1309 els rei Jaume i el seu fill Sanxo tenien intenció d'ocupar el palau de Sineu (¿per practicar la caça a Ferreutx ?); al 1310 també tenim notícies de què Jaume II practicava la caça amb falcó a la bassa de Manacor.

Alguns anys després (1322), una breu notícia ens informa d'una altra cacera practicada a Ferrutx amb gossada per Sanxo I i la seva comitiva, segurament amb la intenció de minvar el nombre de senglars i cérvols que habitaven la devesa.²⁶ O aquella altra, celebrada per Jaume III, el 1337, en el Vall de la Nou, en la qual es practicà la caça del cérvol.²⁷

Aquestes breus notícies fan creure que els monarques mallorquins ocuparen accidentalment les residències de Sineu i Manacor. I que el rei Sanxo, afectat per l'ofegor,

(1313) *Item pagarem per VII quarteres d'ordi que despesen los pocs senglars que foren trameses a la devesa a raó de III sous la quartera* 1 lb. 8 s. ARM, RP 3.036, 18.

²⁴ (1320) *Dimecres a VII de maig donam an Ramon Bernat traginer que portà VI fayzans a la devesa de Artà los quals hi tramès lo Lochtinent en Dalmau de Banyuls per III jorns que hi estech a raó de III sous lo iorn* 12 s. ARM, RP 3.395, 131 i RP 3.396, 101.
Publ. per Llorenç LLITERAS: *Artà en el siglo XIV* ..., 324.

J. MUNTANER; J. VICH: *Documenta regni* ..., doc. 115.

²⁵ Eusebio PASCUAL: "Nuevas noticias sobre caza en Mallorca", *BSAL*, VI, Palma, 1895, 184-185.

²⁶ Llorenç LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, 147.

²⁷ (1337) *Item pagam an R. barquier qui anà a la Vayl de la Nou quant lo Senyor Rey anà cassar los seros i assò de manament d'en Andreu Guitar* 1 lb.

residí algun temps en el palau de Valldemossa. Però els monarques mallorquins preferiren romandre a les seves terres continentals del Rosselló, Montpeller i Perpinyà que a les illes.

Reincorporades les illes a la Corona d'Aragó el 1343, el monarques prestaren poca atenció als palaus forans mallorquins.

El palau de Sineu va ser ocupat en alguns moments pel veguer de fora, el qual hi tingué la seva cort. Però també serví de residència ocasional als Procuradors Reials quan aquests, des de la Ciutat, recorrien les viles d'Inca, Pollença, Sa Pobla, Santa Margalida, Sineu i retornaven a Ciutat, venent o recaptant l'import de les rendes reials.

Quan al 1395 Joan I el Caçador va arribar a Mallorca fugint de la pesta que assolava Catalunya, durant la seva curta estança el rei romangué a Bellver i en cap moment aprofità la visita per realitzar alguna cacera a les deveses mallorquines. És evident que els monarques aragonesos no es van interessar per Mallorca i menys pels seus petits i poc confortables palaus forans mallorquins.

La cessió del palau de Valldemossa als cartoixans, el 1399, i la donació del palau de Manacor a Joan Ballester per Ferran el Catòlic, el 1480, són proves evidents del precari interès de la Corona. Posteriorment, la donació del palau de Sineu a les religioses agustines al 1583 tancava un llarg procés d'abandó, que s'havia iniciat el 1343 amb el canvi de dinastia.

La reestructuració del palau de Sineu

La població de Sineu, situada al centre de les propietats reials del Pla de Mallorca, era el lloc més adient per a ubicar els òrgans administratius i de govern de la part forànea.

Creiem poder afirmar que l'impuls de la població de Sineu, com a cap de les viles forànees del seu entorn, es degué a la iniciativa de Jaume II quan, el 1309, va decidir reestructurar unes velles cases, d'un passat incert, per a convertir-les en un palau residència. Però a més s'observa, amb el pas del temps, que l'adequació del palau formava part d'una planificació més complexa que pretenia convertir la vila en el centre d'atracció dels camperols que habitaven els rafals i les alqueries del seu entorn.

Així doncs, en el decurs del temps, la presència d'aquell palau convertí la vila en un dels principals centres de comerç del Pla, en lloc de venda i recaptació de les rendes reials, ja que en ell hi feren residència els Procuradors Reials quan recorregueren l'illa, i en residència i cort del veguer de fora. Així doncs, en pocs anys, la vila es convertí en un dels mercats més importants de la ruralia mallorquina.

Les obres del palau.

En esser considerada una obra menor per M. Durlíat, la reforma del Palau de Sineu no ha merescut l'atenció que es mereix, tot i que d'ella es conserva un dels llibres d'obra més antic del Regne de Mallorca.

Aquest petit registre és un llibre confeccionat amb 16 fulls de paper de tamany major doblats, dels que resulten 32 pàgines (37'5 x 14'5 cms.), amb cobertes de pergami,

l'encapçalament del qual diu així: *En l'any de MCCC IX disapte XX jorns de setembra de menament d'En Miquel Rotlan e d'En Pere Figueru procuradors de les rendes del Senyor Rey comensam de pagar la manobra e les altres cozes del Palau de Sineu.*²⁸

Aquesta nota inicial ens informa que les obres en ell contingudes començaren a mitjan setembre de 1309, i acabaren a mitjan febrer de l'any següent, poc moments abans de que el rei Jaume i el seu fill Sanxo, acompanyat de la seva esposa, fessin la seva entrada a Sineu.

El document no diu sobre quines cases o grup de cases actuaren els treballadors. Tot fa pensar que, com ja diu M. Durliat, es tractava d'unes propietats reials que presentaven un estat llastimós i necessitaven d'una important reparació. Però l'immoble sembla que no era exempt. Junt a les primitives cases del palau n'hi havia d'altres: una de propietat de G. Davi de Muro i altres tres d'en Bartomeu Toreyó notari, que pocs anys després varen esser adquirides per la Procuració Reial per procedir a l'ampliació del palau.²⁹

De ser així, creiem poder identificar una de les illetes del nucli més primitiu de la vila de Sineu.

Els treballs de remodelació d'aquell alberg es concentrà en dues cambres, una destinada al rei i l'altra pels Infants reials. Però, en el decurs de les obres, els obrers necessitaren fer unes adequacions en altres indrets que ens permeten intuir l'estructura global de l'edifici.

Els mestre principal i director de les obres va ser el mestre fuster Jacme Thomàs, el qual, a mitjan setembre començà a descobrir la cambra on havien de romandre els Infants, en el segon pis.

Seguidament es reforçaren les cantoneres de les edificacions amb pedres escairades, ja que els murs originaris eren de tapial i oferien poca consistència per a suportar un bigam més ostentós.

A finals d'octubre es col·locaren les bigues, comprades per Jacme Dachs a un fuster de Ciutat, de manera que una vegada aixoplugades les estances, el pintor Perpinyà Bonaventura va poder decorar-les a preu fet.

²⁸ ARM, RP 1.104, 2

²⁹ (1323) *Item pagarem an G. Davi de Muro per l'alberch que'n comprarem de manament del Senyor Rey, lo qual eyl avia en Sineu per fer Cort e presó al dit loch, cor no n'ia* 30 lb.

Item pagam an P. Perera de Sineu per V morabatins e quart que eyl prenia sobre lo dit alberch de cens, los quals hom feu estimar a prohomens dignes de fe, qui aquels estimaren a III lliures qui és a eyl per cascun morabatí, muntan 21 lb.

ARM, RP 3.039, 27v; RP 3.400, 40.

(1323) *Item pagarem an Berthomeu Toreyó notari per III cases, so és les II condretes e la I^a era cahuda, qui's tenien ab lo dit alberch d'en G. Davi que'n comprarem per aver compliment de pati a la dita Cort e pressó, en les quals eyl prenia de cens V morabatins e II sous abatuts II sous quel dit Toreyó ne feva de cens al Senyor Rey, e axí donaren li per la dita rahó* 17 lb.

ARM, RP 3.039, 28; RP 3.400, 40.

Tota vegada que les bigues foren col·locades, els manobres s'afanyaren en cobrir els porxos de teula i prepararen morter gros i prim, mentre els fusters eren ocupats en fer perxes i asserrar fusta pels travessers, col·locaven els xabrons i els picapedrers reforçaven els portals de les cambres sobiranes (de dalt) i *jusanes* (de baix) amb pedra blanca extreta d'una pedrera pròxima a la vila.

A mitjan gener de 1310, el fuster Esteva Peliser col·locava els premodels, picats a preu fet per G. Besseyha, mentre Jacme Thomàs posava fulla pintada a les cambres reials.

Pel mateix temps, el picapedrer Bernat Terrat s'ocupava de *picar e aseer l'escala de la capela e esplegà los portals de les cambres noves*.

En finalitzar el mes de gener es col·locava el trespol a les cambres, utilitzant una lliura d'almangra per coloretjar aquell. I finalment, dos picapedrers *exelbaren* (allisaren) a preu fet les tàpies noves dins e defora e axelbaren tots los padrisos de tot lo palau e taparen e exelbaren alguns forats tasques amb les quals acabava la reforma.

Abans de l'arribada dels reis, 26 dones *granaren totes les cazhes e els portxos dalt e de baix dels ayres dintra*. Pocs dies abans de l'arribada dels il·lustres personatges, en Jacme Thomàs acabava una part del mobiliari, com les taules de menjar, mentre que algú s'havia ocupat de *tirat grana de la carera defora lo palau e en feem aportar dues somades de romani* per festejar la benvinguda.

Acabades les obres, l'estructura del palau podria ésser aquesta:

Al voltant d'un pati rectangular, empedrat en alguns llocs o en la seva totalitat, en mig del qual hi havia un pou, es disposaven les estances en dos pisos, aixoplugades per unes teulades de doble vessant i per galeries cobertes d'una volada de fusta. Abaix, al primer pis, una petita estança servia de capella, que s'accedia per una escala feta de pedra en aquesta remodelació, el rebost del rei i la cambra del monarca, contigües a la cuina i les *privades* (latrines). El celler, també a la part baixa, disposava d'una porta que el comunicava directament al carrer nou.

El segon pis és menys conegut. Saben que sobre l'estança del rei s'ubicava la cambra dels Infants reials, la qual fou pintada i decorada per Perpinyà Bonaventura.

El conjunt disposava d'una torre quadrada, la qual el 1348 va ser enderrocada per un llamp i posteriorment reparada.

Els artifexs de l'obra.

Les obres de remodelació del palau va ser una iniciativa reial duta a terme pels dos Procuradors: Michel Rotlan i Pere Figuera, però ambdós delegaren en un ajudant seu, en Jacme Dachs³⁰ que feia d'enllaç entre aquells i el mestre principal de l'obra, el fuster Jacme Thomàs.

³⁰ (1311) *Item donam an Jacme Dachs per la sua quitació del dia de Santa Maria de mars estro a la festa de Sent Johan de juny e són III meses a raò de XVIII lliures X sous l'any puy no-li fo res donat de manament d'en A. de Codolet e manà que s sobresegues* 4 lb, 17 s. 6 ARM, RP 3.035, 43v.

A més, Jacme Dachs fou qui s'encarregà de comprar les grosses bigues a G. Mayosha de Ciutat i la fusta adient per confeccionar les taules de menjar, per tant, hem de creure que aquell degué restar atent a les necessitats de les obres i romandria algun temps en ella.

La intervenció dels mestres i personal no qualificat a les obres posa de manifest la seva importància. En elles hi treballaren un total de 10 fusters, 8 picapedrers, uns 3 tapiadors més un nombrós grup de manobres i dones, personal que dividim en dos grups perfectament diferenciats: els mestres i la mà d'obra no qualificada.

En total, els jornals pagats pels procuradors segons el quadern redactat i presentat per Jacme Dachs, sumaren un total de 1047, que es distribuïren així:

	Set.	Oct.	Nov.	Dec.	Gen.	Feb.	Març	Total
Fusters	8	20	59	90	121	7	4	309
Picapedrers	-	37	-	4	58	-	-	99
Tapiadors	-	8	-	-	7	-	-	15
Manobres	13	128	3	46	132	14	-	336
Dones	6	106	5	48	132	14	-	288
Total	27	299	67	188	435	26	5	1047

Entre els professionals, els mestres fusters foren els que tingueren una major intervenció dirigits tots ells per Jaume Tomàs, mestre major de fusta, que va percebre un salari de 24 diners, mentre que els altres cobraren 20 diners. Tan sols Joan Comes fuster va ser l'únic que cobrà un salari de la mateixa quantia que el mestre major.

Professionals:	
Mestres fusters	309
Mestres picapedrers	99
Mestres tapiadors	15
Total	423
Mà d'obra	
manobres	336
Dones obreres	288
Total	624

Els picapedrers pareix que eren dirigits per Bernat Terrat, el qual va rebre un salari de 30 diners, quantitat molt superior als altres mestres picapedrers que s'hagueren de conformar cobrant 24 diners, remuneració més alta però que la dels fusters i els tapiadors que intervingueren, aquests darrers amb salaris de 18 diners.

Tot fa pensar que tots aquests mestres era gent de Ciutat, contratada pels procuradors i desplaçada a Sineu per a treballar a l'obra del palau. Mentre que la mà d'obra i les dones que intervingueren eren gent de la mateixa vila de Sineu.

El salari cobrat pels manobres (homes) oscil·là entre els 14 – 15 - 16 diners, mentre que el de les dones contratades fou de 6 – 7 – 8 diners, la meitat de la remuneració masculina.

Segons el càlcul realitzat del seu treball, el 40% dels jornals foren treballat pels mestres i el 60% per la mà d'obra i les dones.

Quan al seu treball, els picapedrers, encara que tingueren una modesta actuació (intervingueren un total de 99 dies), treballaren en dues ocasions, en octubre de 1309 i en el gener de 1310.

Durant la primera intervenció reforçaren els angles de l'edificació, ja que els murs fets de tapiàl no eren suficients per a suportar la pressió de la cuberta de doble vessant. Una vegada cobertes les estàncies van *possar los premodels de les dites cambres, asech los portals de les dites cambres* i revestiren de pedra els llindars de les portes i les finestres. En el mes de gener Bernat Terrat també feu construir una escala, a la planta baixa *de la capela e esplegà los portals de les cambres noves*.

Acabant el mes de gener, els picapedrers Guillem Urgel i Berenguer Fiol *exalbaren a preu fet les tàpies noves dins e de fora, e exalbaren tots los padrisos de tot lo palau e taparen e axalbaren alguns forats*. Així doncs, creiem que el pis del pati i altres llocs (possiblement l'entrada del palau) eren emmacats amb pedra de riu, disposició tan comuna a les construccions rurals mallorquines.

La pedra blanca que utilitzaren pel reforçament de les parets i escala de la capella foren extretes d'una cantera pròxima a Sineu, que en aquells moments devia estar en plena activitat, ja que a més de proporcionar els materials utilitzats per a la construcció del palau, s'estava construint l'església parroquial baix la supervisió dels obrers Bernat Rabassa i P. Vaylfegó, els quals veneren a l'obra les pedres que els mestres necessitaren.

La calç utilitzada per a la fabricació del morter era portada d'un forn de calç proper a la vila; les teules foren servides per quatre teulers que treballaven prop de Sineu; l'arena, la terra, el pertreit, la pedra roja ... també eren materials servits del mateix lloc.

Una vegada acabades les estances reials, el pintor Perpinyà Bonaventura cobrà 14 lliures, a preu fet, per pintar els murs i decorar les parets, breu notícia que no permet afegir res més.

Els fusters, dirigits Jacme Tomàs, foren els professionals que tingueren una major intervenció, però el seu treball no és tan detallat. La seva tasca consistí en descobrir i tornar a cobrir les estances del palau, substituir les bigues velles per altres noves, col·locar els xabrons entre les vigues i clavetjar les planxes pintades del sostre, reutilitzant segurament aquelles que s'havien recuperats de la coberta anterior. La documentació ho expressa així: *enfustar fuyla e de cabirons els enbans dels ayres...* També fou el mestre fuster qui dirigir el treball de cobrir amb teules els terrats, i *de trespolar en los trespols de les dites cambres, simentar e planyar en les portes...* Els fusters acabaren la seva actuació construint portes, finestres i el mobiliari de les estances com les taules per a menjar, perxes...

La mà d'obra és representada per un nombre indeterminat de persones que diàriament cercaven un jornal.

Els dies treballats per jornalers munten 336 i els treballats per les dones 288, conjunt que representa el 60% dels jornals pagats per Jacme Dachs.

Els jornales eren ocupats en:

serviren les tàpies, aparelaren lo pertret, serviren lo maestra de pera blanca, serviren los maestres de les tàpies e los maestres qui cobriren en los portxos de teula, aparelaren mortar gros e prim, aseunar terra a ops de les tàpies, mudaren tota la fusta nova e vela del rebost del Rey al portxo del seler... les dones, serviren los dits maestres, aplegaren paylas, escuraren la privada de la recambra del Senyor Rey, agranar e a escombrar, granaren totes les cases ...

En el grup dels jornalers una figura a destacar era el traginer. Solien ser persones que, provistes d'un ase, realitzaven tasques de transport de les que obtenien un rendiment més alt que els simples manobres, ja que el seu sou s'adjuntava al treball que realitzava la cavalladura.

En aquest tipus d'obra era freqüent contractar a un home que amb un ase o un mul transportàs pedra, aigua, arena i la calç al palau, o que en altres ocasions transportàs la fusta des de Ciutat. El que apareix aquí cobrava 16 diners, i les tasques a ell encomanades foren: *tiraren pedra blanca de la padrera tro al palau i tirà pera roya a obs de fonaments de les dites cambres*. Però era normal que el transport de les bigues i fustes llargues fos a càrrec d'esclaus. En el llibre hi ha constància del lloguer d'alguns cautius utilitzats pel transport: n'Issa i en Sayt d'en P. Barba i en Joan batiat d'en Bru carregaren amb XI somades de fusta. Però la cita més il·lustrativa és el transport de 3 necles (bigues llargues) a càrrec de R. d'en Francho de Negro, Abdela, Abraham, Asmet e Abderresmen d'en G. d'es Bruyl, que dugueren "a col de la Ciutat tro a Sineu que'ns logà en Bernat Mertí.

El cost total de les obres muntà unes 241 lliures mallorquines que es desglosen d'aquets manera:

Mestres contratats (fusters, picapedrers i picadors)	42 lliures
Mestres a preu feyt	19 lliures
Manobres i dones	28 lliures
Transport de materials	80 lliures
Cost dels materials	72 lliures
TOTAL	241 lliures

El cost de la mà d'obra (89 lliures), el preu del transport dels materials (80 lliures) i el cost d'aquells (72 lliures) són en una mateixa proporció.

El cost dels material fou d'aquesta:

Fusta	32 lliures	
Calç	12 lliures	10 sous
Ferreteria	8 lliures	
Pedres	6 lliures	
Teules	6 lliures	

Guix	2 lliures	10 sous
Altres	5 lliures	

Molts dels proveïdors de materials eren els mateixos mestres que treballaven a l'obra.

En Bernat Terrat i Bernat Besseyha veneren respectivament 10 i 5 dotzenes de pedra blanca per les cantoneres i els portals de l'obra. Bernat Rebassa i P. Vaylfegó, obrers de l'obra de la parròquia, també aportaren 16 pedres al palau.

La fusta fou comprada a G. Mayosha, de Ciutat, el qual vengué a Jaume Dachs 18 bigues grosses (a 26 sous cadascuna) i 2 necles (a 30 sous cadascuna). Altres venedors de fusta foren Jacme Cosí, Berenguer Mayossa i Simon de Puig Malvert.

El principal proveïdor de calç fou el mateix Jacme Tomàs, que rebé 10 lliures per les 480 quarteres que n'aportà, material que es pagava a 6 diners la quartera. També veneren calç a l'obra els obrers de l'església parroquial. Els proveïdors de guix foren en G. des Camps, R. Masaguer, Bernat Figuerola, Bernat Palau i Raolf guixer, alguns d'ells de Ciutat. El guix es pagava a 18 diners la quartera.

Les 1920 teules emprades per cobrir les teulades es pagaren a 60 sous el miler. Els proveïdors foren Bernat Palau, Berenguer Forner, G. Rosselló, Bartomeu Toralló i Esteva Palars.

Altres obres posteriors:

Anys abans de l'estructuració del Palau de Sineu sembla que les cases eren custodiades per un tal Bernat Calafell, personatge que també apareix al 1311 exercint com a obrer de la obra del palau de Sineu, càrrec que comportava, a més de la custòria, la facultat per realitzar petites reparacions a l'immoble. Però aquell mateix any, *Bernat Calafeyl* era substituït per Jacme Thomàs, *mestre d'aixa, qui hi fo mes per guardià de manament del Senyor Rey, per tenir condret lo dit Palau,* amb un salari anual de 10 lliures.³¹

Jacme Tomàs cobrà aquelles 10 lliures durant molt temps, ja que el 1330 la procuració encara anotava aquella assignació al seu nom.³² Ell era qui anualment entregava a la procuració la relació de les quantitats pagades en la reparació de certs desperfectes que s'havien reparat durant l'any.

El **celler reial** de Sineu estava ubicat als baixos del mateix palau, i com diu el Llibre d'obra, treia portal al carrer.

Al 1309 la procuració anotà la construcció de 3 sitgues al palau per emmagatzemar gra, fruit de les rendes pagades pels pobladors en blat, ordi o mestall. Anualment la procuració pagava a un boter de Ciutat que visitava els cellers de certes viles, amb la finalitat de reparar les botes, comprar cercols, substituir dogues i altres coses necessàries

³¹ ARM, RP 3.03, 51v (Apèndix).

³² ARM, RP 3.043, 48.

pel manteniment dels cellers forans, i entre ells hi figura, de una forma reiterada el de Sineu.

A una dependència propera al Palau hi havia una habitació adequada per tenir-hi **presó**. L'anotació més primerenca que tenim data de 1313 quan la procuració pagava a Matheu Vaylfegó 2 lliures 4 sous per una cadena i 2 collars de ferro³³ per la presó de Sineu. Però la població no disposà d'un edifici adequat com a residència i cort del batle fins al 1323.

En aquesta data els procuradors comparen a Guillem Davi de Muro una casa per fer cort i presó, per la qual pagaren 30 lliures.³⁴ Però sobre la casa hi gravava un cens anual de 5 morabatins i un quart de morabatí que cobrava Pere Pereta de Sineu. La procuració també comprà el dret que pertanyia a P. Pereta, pagant 21 lliures (4 lliures per morabatí).³⁵ de manera que sobre aquell alberg la procuració va ubicar la cort del batle.

Des d'antic Sineu gaudia d'un **form** de dret senyorial, el qual era llogat a forners de la localitat. Però el 1321 la procuració reial comprà un altre form, aprofitant les deutes concretes per Bernat Matheu de Sineu.

El rei havia fet intervenir al Batle de Mallorca, Guillem de Buadella, els béns de Bernat Mateu i d'aquells manà comprar la meitat dels forns que tenia a Sineu per 800 lliures,³⁶ quantitat que fou dipositada en la banca de P. Reveyl i d'en G. Trobat per esser repartida entre els acreadors del dit Bn. Mateu.

El rei aprofitava una situació compromesa i difícil per comprà, segurament, a baix preu un bé que li reportaria uns beneficis segurs. Però també demostrava la seva bona voluntat quan manà no exigir el pagament del preu del lluïsmo de la venda del forn, valorat en 25 lliures.³⁷

La propietat del forns en mans reials permeté invertir en unes obres de millora, con fou la construcció d'un porxe (1328), de fusta i teula, per aixoplugar la gent, obra que costà 46 lliures i mitja i foren dirigides per Jacme Thomàs, el guardià del palau. A l'any següent, el carnisser Berenguer d'Ortha també va vendre a la procuració unes cases que tenia "*per amplianda domus furni de Sisneu dicti domini Regis*", testimoni edivent del desenvolupament sostingut de la vila.

Conclusió:

Sembla que l'estructuració d'un caser d'un passat incert, convertides en Palau Reial (1309-10), va ser el punt de partida del desenvolupament econòmic de la vila de Sineu, que en pocs anys va veure com les continuades intervencions de la monarquia en

³³ ARM, RP 3.036, 15v. (Apèndix).

³⁴ ARM, RP 3.036, 27v (Apèndix).

³⁵ ARM, RP 3.039, 28 (Apèndix).

³⁶ ARM, RP 3.398, 48; RP 3.399, 48. (Apèndix).

³⁷ ARM, RP 3.398, 37 (Apèndix).

obres sumptuàries i d'infraestructura convertien la vila en un centre de trobada dels habitants de la comarca i el seu mercat una millora per a la vida del vilatans.

Les obres del palau en si no suposaren un gran impacte en la població, però durant mig any, algunes persones es van veure beneficiades de la inversió realitzada per la procuració reial, ja cobrant uns jornals o en vendre alguns dels seus productes.

Però el més rellevant és que el Palau es convertí en el punt de referència de la vila. La construcció de la cort pel batle, el celler, els forns i altres serveis van fer que Sineu ocupàs un lloc preferent davant les altres poblacions. Molt prest la vila es convertí en lloc de residència del veguer de fora i els Procuradors citaven allà a les gents de les altres viles per assistir a les subhastes de les vendes de les rendes reials. Per aquestes raons també va ser una de les primeres poblacions en gaudir d'escribania i notari, per tant, un lloc d'encontre d'aquells que volien comprar i vendre, dels que volien concertar matrimoni i de totes aquelles altres activitats que ocupaven els quefers diaris de la població medieval d'un segle que just acabava de començar.

Mestres	S	O	N	D	G	F	M	Total	salari/dia
Jacme Thomàs	8	19	21	15	27	2	2	94	2 sous
Bernat Montagut		1	10	6		1		18	20 diners
Berenguer Fiol			6	17	23	2		48	20 diners
Tomàs des Pujol			11	21	22	2		56	20 diners
Nadal Sa Manera			7					7	20 diners
G. d'Urgel			4	15	22		2	43	20 diners
Johan Comes				6				6	2 sous
Bernat Comes				1				1	20 diners
Nadal Lobet				9	21			30	16 diners
Alí sarray					6			6	20 diners
TOTAL	8	20	59	90	121	7	4	309	
PICAPEDRERS									
Bernat Terrat		11			13			24	2s /2s 6d.
G. Roseló		13			10			23	2 sous
R. Merti		13						13	2 sous
Esteva Peliser				4	8			12	2 sous
Bernat Besseyha					9			9	2 sous
G. Toyha					9			9	2 sous
Berenguer Toyha					6			6	2 sous
G. Besseyha					3			3	2 sous
TOTAL		37		4	58			99	
ALTRES OBRERS									
manobres	13	128	3	46	132	14		336	14 diners
tapiadors/picadors		44			20			64	18 diners

fembres	6' 5	106	5	48	117	5	1	288' 5	6/7 diners
TOTAL	19' 9	278	8	94	269	19	1	688' 5	

TRASCRIPTIÓ DOCUMENTAL

Cobertes Tapes de Pergamí.

Localització: Arxiu del Regne de Mallorca

Signatura: ARM RP 1104

Dimensions: 37'5 X 14'5 cmts.

fol. 1 blanc

fol. 2

En l'any de M CCC IX disapte XX jorns de setembra de menament d'en Miquel Rotlan e d'en Pere Figuera procuradors de les rendes del Senyor Rey comensam de pagar la manobra e les altres cozes del Palau de Sineu.

Primerament pagam an Jacme Tomàs per III jorns que fo a descobrir en la cambra dels Infants a raó de dos sous	6 s.
Item pagam per loguer de III omens que foren manobra a raó de setze diners	4 s.
Item pagam per loguer de I ^a fembra que fo a la dita obra I jorn e mig	10 d. meala
Disapte XX VII jorns de setembra pagam an Jacme Tomàs fuster per V jorns que fo a descobrir en la dita cambra e ha estoyar la fusta a raó de II sous lo jorn	10 s.
Item pagam per loguer de X homens que foren manobra a raó de setze diners	13 s. 4 d.
Item pagam per loguer de V fembres que foren a la dita obra a raó de oyt diners lo jorn	3 s. 4 d.
Suma	1 lb. 17 sous (6 d. meala)

f. 2v

Disapte IIII jorns de oytobri

Pagam an Jacme Tomàs per IIII jorns que fo a fer aperelar terra a obs de les tapies ab los dos jorns que fo a la Ciutat per misatye que'n Jacme Dachs li tramés per raó de la obra	8 s.
Item pagam per loguer de oyt omens a raó de quinze diners los set e la I per XVIII diners	10 s. 3 d.
Item pagam per loguer de set fembres	3 s. 6 d.
Item pagam an G. Roseló per loguer de I seu aze per I jorn e an Ribes per altre aze seu I jorn e an Bernat Sale per altre aze seu II jorns e an Simon Palau per altre aze seu I jorn a lur misatye cascú a raó de setze diners cascú que aportaren aygua	6 s. 8 d.
Item pagam an Bernat Terrat per V dotzenes I pera de pera blanca que del compram a raó de sis sous la dotzena	1 lb. 10 s. 6 d.
Item pagam que costà de aportar la dita pera de la pedrera tro al palau	12 s. 2 d.
(Suma)	3 lb.) 11 s. 1 d.

f. 3

Disapte XI de oytobri

Pagam an Bernat Terrat picaperes per sis jorns que fo a picar e aseer als cantons de la dita cambra a raó de II sous VI diners lo jorn	15 s.
Item pagam an Jacme Tomàs per sis jorns que fo aseer e a coces perlar los cantons ab lo dit Bernat Terrat e fer altres cozes	12 s.
Item pagam an G. Roseló maestra de tapies per IIII jorns que tapià en la dita cambra a raó de II sous lo jorn	8 s.
Item pagam als dos picadors a raó de de (sic) oytan diners cascú lo jorn	12 s.
Item pagam an R. Mertí maestre de tapies per IIII jorns que fo a tapiar a la dita cambra	8 s.
Item pagam als dos picadors	12 s.

Item pagam an G. Roseló per loguer de I seu aze ab son treginer per sis jorns e an Bernat Sala per altra aze sis jorns ab lurs traginers a raó de setzen diners cascú per jorn que aportaren aygua e calz 16 s.
Suma 4 lb. 3 s.

fol. 3 v.

Item pagam per loguer de VIII azens a raó de VIII diners cascú lo jorn menys da(...)es que aportaren calz del forn tro al palau 5 s. 4 d.
Item pagam per loguer de XL IX omens a raó de quinze diners cascú lo jorn qui'a tiraren lo pertret e serviren les tapies de tapies e de pera blanca 3 lb. 1 s. 6 d.
Item pagam per loguer de XXX VIII fembres a raó de sis diners cascuna lo jorn que serviren los maestres de les tapies e de la pera blanca 19 s.
Item pagam per loguer (....) viatyes de calz que'n Noset feu del forn tro al palau 10 d.
Suma 4 lb. 6 s. 8 d.

f. 4

Disapte XVIII jorns de oytobri

Pagam an Bernat Terrat picaperes per sinch jorns que fo a picar e a seer als cantons de la cambra a raó de dos sous e mig lo jorn 12 s. 6 d.
Item pagam an Jacme Tomás sinch jorns que fo a reespetlar los cantons e a xelbar les tapies 10 s.
Item pagam an G. Roseló maestra de tapies per V jorns que tapià a raó de II sous lo jorn 10 s.
Item pagam als dos picadors de les tapies a raó de de oytan diners cascú 15 s.
Item pagam an R. Merti tapiador per V jorns que tapià 10 s.
Item pagam als dos picadors 15 s.
Item pagam per loguer set bèsties miya azines que aportaren aygua e cobtores a les tapies a raó de setza diners la bèstia cascuna ab son treginer 10 s.
Suma 4 lb. 2 s. 6 d.

fol. 4 v.

Item pagam an R. Jordá per part de XL IIII quarteres de calz del forn tro al palau e an Petro Roseló per XL V quarteres e an Jacomo Ros per VIII quarteres e an P. Feriol per IIII quarteres miya e axí són C I^a quartera miya que costaren de aportar del forn tro al palau a raó de I diner la quartera 16 s. 6 d. meala
Item pagam per loguer de XL IIII homens a raó de quinze diners cascú qui serviren les tapies e aperelaren lo pertret e serviren lo maestra de pera blanca 2 lb. 15 s.
Item pagam per loguer de XXX VII fembres a raó de sizem diners qui serviren los dits maestres 18 s. 6 d.
Item pagam per dos fusts d'uyastre que compram a fer sivera per a puyar la pera als cantons e per II furteres a obs d'escampar aygua sobre la terra e el morter 12 d.
Item pagam per I garbel de terra a guerbelar 7 d.
Suma 4 lb. 11 s. 7 d. meala

f. 5

Disapte XXV jorns de oytobri

Pagam an G. Roseló maestra per IIII jorns que tapià a raó de dos sous lo jorn 8 s.
Item pagam als dos picadors qui picaren ab el a raó de XVIII diners lo jorn cascú 12 s.
Item pagam an R. Merti maestra per IIII jorns que tapià a raó de dos sous 8 s.
Item pagam enfre ab dossos los picadors qui ab el picaven 12 s.
Item pagam an Bernat Sala per loguer de si ab I aze per IIII jorns que fo a tirar aygua e arena a la obra a raó de XVI diners lo jorn 5 s. 4 d.
Item pagam an Simon de Palau per loguer de I seu aze de III jorns qui tirà aygua 2 s.
Suma 2 lb. 7 s. 4 d.

fol. 5v

Item pagam an Jacme Tomàs per IIII jorns que fo enfre axelbar les tapies e desarmar los bestimens dels cantons	8 s.
Item pagam an Bernat Montagut per I jorn que fo a xelbar a les tapies	18 d.
Item pagam per loguer de XXVII omens que foren manobres de la dita obra a raó de quinze diners cascú lo jorn	1 lb. 13 s. 9 d.
Item pagam per loguer de 24 fembres a raó de sizen diners qui serviren la dita obra	12 s.
Item pagam an R. de Palau per senales d'espert e soges e troyeles e garbels que compram a obs de la dita obra	13 s. 6 d.
Suma	3 lb. 8 s. 9 d.

fol. 6

Item pagam an Jacme Tomas fuster per CCCC LXXX quarteres de calz crua a raó de V diners la quartera que del compram, les quals li donà per nos en Miquel Rotlan e en Pere Figuera que axi'ns ho an més el comte de la nostra reebuda en aquest	10 lb.
Item pagam an G. Mayosha fuster en la Ciutat per XVIII biges que Jacme Dachts ne comprà a obs de la obra del palau de Sisneu a raó de XX VI sous la necla que li deu Miquel Rotlan	23 lb. 8 s.
Item pagam a dit G. Mayosha per dues necles a raó de XXX sous la necla que li deu en Miquel Rotlan	3 lb.
Costaren les XVIII biges d'en cavelcar	3 s. 6 d.
Item pagam als seradors d'en Simon de Pug Malver per sis fils que seraren a raó de I sou lo fil	6 s.
Suma	36 lb. 17 s. 6 d.

fol. 6v

Item pagam an Bertomeu serador del Senyor Rey per V fils que serà	5 s.
Item pagam an Pera serador d'en Avela per sis fil que serà	6 s.
Item a n'Esdela d'en Puyol per dos fils que serà	2 s.
Item an Berenguer serador d'en G. Mateu per dos fils	1 s. 4 d.
Item pagam a les besties que portaren XL V somades de (fus)ta de la porta de Portopí tro a la porta de Sent Antoni a raó de II diners la somada	15 s.
Item pagam an Jacme Tomàs fuster per V jorns que fo a reebra e a serar e a troseyar la dita fusta a raó de II sous lo jorn	10 s.
Suma	42 s. 8 d.*

*(la suma hauria de dir 39 sous 4 diners)

f. 7

Disapte oyt de novembra	
Pagam an Jacme Tomàs fuster per dos jorns que fo a obrar de la dita fusta a obs de la cambra dels Enfans	4 s.
Disapte XV de novembra	
Pagam an Jacme Tomàs per V jorns que a obrat en la dita fusta	10 s.
Item pagam an Tomàs des Pugol an Bernat Montagut seradors per III jorns que seraren cabirons a raó de XX diners lo jorn cascú	10 s.
Item pagam an Nadal Sa Manera e an G. d'Urgel seradors per III jorns que seraren cabirons a raó de vint diners lo jorn cascú	10 s.
Suma	1 lb. 14 s.

fol. 7v

Item pagam an Bernat Sala per loger de si mateix ab son aze per V jorns que aportà payhas del palau a raó de setza diners lo jorn	6 s. 8 d.
Item pagam per loger de dues fembres que aplegaren paylas	12 d.
Item pagam an Nadal Sa Manera e an G. d'Urgel per XII fils que seraren a obs de fuyla a raó de	X diners 10 s.
Suma	17 s. 8 d.

f. 8

Disapte XXII jorns de novembre

Pagam an Jacme Tomàs per sis jorns que fo a obrar en la fusta	12 s.
Item pagam an Tomàs des Pujol per V jorns que fo a obrar en la dita fusta a raò de vint diners lo jorn e an Bernat Montagut per altres sinch jorns a raò de vint diners lo jorn que seraren cabirons e listons a la dita obra	16 s. 8 d.
Item pagam an Nadal Sa Manera e an Berenguer Fiol a cascú per III jorns de vinten diners lo jorn cascú que seraren cabirons e listons e bares	10 s.
Suma	1 lb. 18 s. 8 d.

f. 8v

A XX VII de novembra

Pagam an Jacme Tomàs per III jorns so és que fo los dos a recobrir en la cassha qui és enfre en la rere de cuyna e la privada e labora jorn obra (sic) en la fusta a raò de dos sous	6 s.
Item pagam per loger de III omens qui serviren lo dit Jacme Tomàs	3 s. 6 d.
Item pagam per loger de III fembres qui serviren lo dit Jacme	21 d.
Item pagam an Tomàs des Pigol fuster per III jorns e an Bernat Montagut per dos jorns que foren a serar a jormals a raò de vint diners cascú	8 s. 4 d.
Suma	19 s. 7 d.

fol. 9

Item pagam an Berenguer Fiol per III jorns que adobà fusta so és planeyar aredonir per fer pereyes a les casshes	5 s.
Item pagam an Tomàs des Pigol , an Bernat Montagut per XX IX fils de necla a obs de fuyha a raò de deun diner lo fil	24 s. 2 d.
Item pagam an Bernat Montagut an Berenguer Fiol per XII fils e mig de necla a obs de fuyha a raò de deen diners lo fil	10 s. 5 d.
Suma	1 lb. 19 s. 7 d.

fol. 9v

Item pagam que costaren III fils de necla a serar a raò de S diners lo fil de que exiren III necles e I taula a obs de tirants e d'encavelar sis diners e axi són	3 s.
Item pagam an Simon de Puig Malver per dos milers de segicials majors a raò de vint diners lo sent	38 s.
Item pagam per port dels dits segicials ab I senala de palma en que vengueren cozitz	10 d.
Item pagam an Simon de Pug Malver que Miquel Rotlan li de per nos per serar dues neclas on feren IIII fils	2 s. 8 d.
Item pagam per tirar biges que Jacme Dachs avia prestaz	1 s. 4 d.
Suma	45 s. 10 d.

f. 10

Disapte VI jorns de deembre

Pagam an Jacme Tomàs per VI jorns que fo a obrar en la fusta de la dita cambra a raò de dos sous lo jorn	12 s.
Item pagam an Tomàs des Pigol fuster per VI jorns que fo a obrar en la dita fusta a raò de vinten diners lo jorn	10 s.
Item pagam an Bernat Montagut per V jorns que obrà en la dita fusta a raò de vint lo jorn	8 s. 4 d.
Item pagam an Berenguer Fiol per IIII jorns que obrà en la dita fusta a raò de vint diners lo jorn	6 s. 8 d.
Suma	1 lb. 17 s.

f. 10v.

Item pagam an Berenguer Fiol e an G. de Urgel e an Nadal sa Manera per XII fils de fuyla que seraren a raò de deen diner lo fil	10 s.
Item pagam an G. de Urgel e an Berenguer Fiol per sis fils de taules a obs de peret a raò de VIII diners lo fil	4 s.
Item pagam an Tomàs d'es Pigol e an Bernat Montagut per IIII fils que seraren a obs de taules de peret a raò de VIII diners lo fil	2 s. 8 d.
Item pagam per loger de I omen e dues fembres qui escuraren la privada de la reecambra del Senyor Rey	2 s. 4 d.
Suma	19 s.

f. 11

Item pagam an Perpiyhà Bona e Bonaventura (sic) pintor per lo pintar de la cambra dels enfans primerament, los quals li de per nos en Miquel Rotlan que axins ho més en conte de les quinze liures axí com el comte de la nostra reebuda és escrit	5 lb.
Item li pagam que li do A. Calafel per nos	10 s.
Item que li do per nos A. Calafel	2 s. 8 d.
Item li pagam que li donà contants en Miquel Rotlan per nos en la Ciutat	50 s.
Item li pagam contants que'l matex (.....) tech de les quinze liures que'n Miquel Rotlan a nos tramès per vos deit Perpiyhà Bonaventura lo divenres II jorns de yaner	50 s.
Item li pagam los quals nos li aviem ya prestats d'abans	10 s.
Item li pagam contants al nostre (.....).	10 s.
Item li pagam contants ab dotze sous e set diners que donam per el a na Vidala flequera a qui'ls devia de paa	2 lb. 7 s. 4 d.
E axí és pagat lo dit en Perpiyhà per lo pintar de la obra del Enfant que la pintà a preu fet per deu liures e de quatre liures que ach de perfilar ab dues les cambres.	
Suma	14 lb.

f. 11v

Disapte XIII de deembra

Item per loger de port de la fusta de la Ciutat tro a Sisneu, primerament an F. Sabater per dues somades	5 s.
Item an G. Gariga per III somades	10 s.
Item an F. Carniser per sis somades	16 s.
Item an Bernat Palau per III somades e miya	8 s. 9 d.
Item an Selveló per I ^a somada	2 s. 6 d.
Item an G. Mayol per I ^a somada	2 s. 6 d.
Item an Bernat Mertí per I ^a somada	2 s. 6 d.
Item an Bertomeu Rabassha per I ^a somada e miya	3 s. 9 d.
Item pagam per XII somades e miya que aportaren azens	12 s. 6 d.
Item pagam an Casteló sag per menamens que feu als senyors de les bèsties que aportasen fusta	1 s.
Suma	3 lb. 4 s. 6 d.

f. 12

Item pagam an Berenguer Payés per II somades	5 s.
Item pagam an Selveló per III somades	9 s.
Item an P. Manressa per II somades	6 s.
Item an Bertomeu Rabassha per II somades	5 s.
Item pagam an Bernat Berga per III somades que li deviem de fusta de la cambra del Senyor Rey	7 s. 6 d.
Item pagam an Issha e an Sayt sereyns d'en P. Barba e an Joan batiat d'en Bru per IX somades de fusta que aportaren, les quals nos loga en Bernat Mertí en la Ciutat a raó de III sous VIII diners la somada	34 s.
Suma	3 lb. 5 s. 6 d.*
(la suma hauria de dir 3 lb. 6 s. 6 d.)	

fol. 12v

Item pagam an R. d'en Francho de Negro e an Apdela d'en G. d'es Bruyl e an Esmet e an Apleresmen del dit G. d'es Bruyl e an Abrafim d'en Berenguer d'es Bruyl, en Asmet de Na Vayl Guarnera, e an Mussa d'en Berenguer Nabot e an Fasen d'en G. d'es Bruyl per III necles que aportaren a col de la Ciutat tro a Sisneu que'ns logà en Bernat Mertí	30 s.
Item pagam an Jacme Comas fuster per VI jorns que obrà en la cambra enfre les barderes e en fustar a raó de II sous lo jorn	12 s.
Item pagam per tres dos poals que eren cautz el pou havia dos anys	6 d.
Suma	42 s. 6 d.

fol. 13

Item pagam an Tomàs d'es Pigol fuster per sis jorns que fo a en cabironar la dita cambra a raó vint diners lo jorn	10 s.
Item an G. de Urgel per sis jorns que fo a en fustar en la dita cambra a raó de vint diners lo jorn	10 s.
Item pagam an Berenguer Fiol per sis jorns que fo a en fustar a raó de vint diners lo jorn	10 s.
Item an Bernat Montagut per I jorn que'y fo a en fustar	1 s. 8 d.
Item pagam an F. Sabater per port de dues somades de fusta	7 s. 6 d.
Suma	39 s. e 2 d.

fol. 13v

Item an Bertomeu Comes que'y fo I jorn a en fustar	1 s. 8 d.
Item pagam per VI somades de fusta que aportaren azens	6 s.
Item pagam per loger de XVI omens que foren menobra dels dits maestres a raó de XIII diners per ome lo jorn	18 s. 8 d.
Item pagam per loger de XV fembres a raó de VI diners cascuna lo jorn	7 s. 6 d.
Item pagam an Bernat Palau traginer que'ns aportà diners que Miquel Rotlan nos tremès	8 d.
Suma	34 s. 6 d.

fol 14

Item pagam an Bernat Sala per loger de si matex ab son aze que apotà aygua II jorns	2 s. 6 d.
Item pagam an G. des Camps e an R. Masaguer e an Bernat Figuerola e an Bernat Palau per IIII quarteres e miya de guix a raó de oyt diners lo quintar, que pesa tot XIII quintars mig	9 s.
Item pagam an G. sag per menaments que feu als senyors de les besties que'ns aportasen de la fusta	1 s.
Suma	12 s. 8 d.

fol. 14v

Disapte vespra de Sent Tomàs.

Item pagam an R. Mulet ferer per cent e oyt lliures e miya de fere que'ns obrà a obs de landes e les tirans e claus grosos e altres cosses e feradures de nou a un caval	23 s.
Item pagam an Bernat Palau per port de V somades mulars	14 s.
Item pagam an G. Mayol per dues somades mulars	5 s. 6 d.
Item an G. Gariga per una somada mular	2 s. 6 d.
Item costà I ^a xeta	4 d.
Item I ^a granera de palma	1 d.
Suma	45 lb. 5 d.

fol. 15

Item pagam an Jaume Tomàs per sis jorns de la dita setmana passada a raó de dos sous lo jorn que fo a cobrir de teula en la dita cambra	12 s.
Item pagam an Tomàs d'es Pujol per sis jorns a raó de vint diners lo jorn que obrà de fusta als pereys	10 s.
Item pagam an G. d'Urgel per sis jorns que'y fo a cobrir de teula a raó de vinten diners lo jorn	10 s.
Item pagam an Berenguer Fiol per sis jorns que fo a en teular a raó de vinten diners lo jorn	10 s.
Item pagam an Esteve Peliser per IIII jorns que'y fo enteular a raó de II sous lo jorn	8 s.
Suma	50 s.

fol. 15v

Item pagam an Nadal fuster per sis jorns que'y fo a raó de XVI diners lo jorns	8 s.
Item pagam per loguer de XXVII omens que foren manobra dels ditz maestres a raó de XIII diners cascú lo jorn	31 s. 6 d.
Item pagam per loguer de XXX I ^a fembra que foren menobra dels ditz maestres	15 s. 6 d.
Item pagam an Bernat Sala per loguer de si ab I aze que tirà aygua per III jorns	4 s.
Suma	49 s.*

*(la suma hauria de dir 59 sous)

f. 16

Dimecres a vespra, vespra de Nadal.

Pagam an G. Rovira que desha grava que era exida de les siyes a preu fet	10 s.
Item pagam an Jaume Tomàs per tres jorns que fo a poshar los pereys de la cambra	6 s.
Item pagam an G. d'Urgel per tres jorns que fo a possar lo ditz pereys	5 s.
Item pagam an Tomàs d'es Pujol per tres jorns que fo a possar lo ditz pereys	5 s.

Item pagam an Berenguer Fiol per II jorns que fo a possar los dits pereys	5 s.
Item pagam an Nadal Lobet per tres jorns que fo a enbosar fontz e altres cosses a raó de XVI diners lo jorn	4 s.
Item pagam per loguer de tres omens que foren menobres dels ditz mestres	3 s. 6 d.
Suma	40 s.*

*(la suma hauria de dir 38 sous 6 diners)

f. 16v

Disapte III jorns de yaner pagam per V jorns

Pagam an Jacme Tomàs per V jorns que fo a possar los pereys e boyetz e listons	10 s.
Item pagam an G. d'Urgel per V jorns	8 s. 4 d.
Item pagam an Berenguer Fiol per V jorns	8 s. 4 d.
Item pagam an Nadal Lobet per sinch jorns	6 s. 8 d.
Item pagam per loguer de X homens que foren menobres e desharen fusta e aplegaren terra qui era escampada	11 s. 5 d.
Suma	54 s. 4 d.*

*(la suma hauria de dir 44 s. 9 d.)

fol. 17

Item pagam per loguer de I ^a fembra que fo a granar e a escombrar (...) feu (...) blanch a obs de tapar fonts VI sous	6 s.
Item pagam an Jacme Tomàs e an Tomàs d'Es Pigol e an Bernat Montagut per la fuyla aslaveyan a estar	14 s.
Item pagam an G. des Camps an Bernat Figuerola e an Bernat Palau e an R. Mesaguer per part de II quarteres miya de gix	5 s.
Item pagam que costaren IIII quarteres miya de gix a raó de II sous IIII diners la quartera qu'En Miquel Rotlan nos-hi ania prestats	10 s. 6 d.
Suma	32 s. 6 d.*

*(la suma hauria de dir 35 s. 6 d.)

f. 17v.

Disapte X jorns de yaner

Pagam que costaren dos forelats ab lurs panys e claus de les quals messem la I en lo portal miyà del saler qui ix al carer nou	12 s.
Item pagam an G. des Camps e an Bernat Figuerola e an Bernat Palau per port de III quarteres de gix	6 s.
Item costaren I ^a ola que en Perpiyhà pintor feu aygua cuyt con perfilà les cambres	11 d.
Item pagam an Jacme Tomàs fuster per sinch jorns que fo a possar la fuyla pintada en la cambra a raó de II sous lo jorn	10 s.
Item pagam an Berenguer Fiol per V jorns que fa axelbar en les cambres a raó de vint diners lo jorn	8 s. 4 d.
Suma	1 lb. 17 s. 3 d.

fol. 18

Item pagam an Tomàs d'es Pujol fuster per V jorns que fo pleneyar perxes a obs de les cambres ab dos jorns que serà neclas de que foren fetes les dites perxes a raó de vint diners lo jorn	8 s. 4 d.
Item pagam an G. d'Urgel fuster per sinch jorns que fo aserar per fer perxes a raó vint diners lo jorn	8 s. 4 d.
Item pagam an Nadal Lobet qui servi los maestres qui asigeren los portals de les cambres baixes a raó de setza diners lo jorn	6 s. 8 d.
Item pagam an Bernat Terrat picaperes per IIII jorns que fo a picar peres blanques a obs dels portals de les cambres juzanes a raó de II sous	8 s.
Suma	1 lb. 12 s. 4 d.*

*(la suma hauria de dir 1 lb. 11 s. 4 d.)

fol. 18v

Item pagam an Bernat Besseyha picaperes per III jorns que fo a picar de les peres dels portals de les cambres a raó de II sous	6 s.
Item pagam an G. Toyha picaperes per III jorns que fo a picar de la pera dels ditz portals a raó de II sous lo jornsó s.	6 s.
Item pagam an Berenguer Toyha picaperes per III jorns que fo a picar de la pera dels ditz portals a raó de II sous lo jorn	6 s.
Item pagam an G. Roseló tapiador per III jorns que tapià en les cambres juzanes a raó de II sous lo jorn	6 s.
Suma	1 lb. 4 s.

fol. 19

Item pagam per loguer dels dos picadors qui picaren ab lo maestra en les tàpies a raó de XVIII diners cascú lo jorn per III jorns	9 s.
Item pagam an A. Coll e a son fil A. a cascú per III jorns cascú ab I aze que tiraren pera blanca de la padrera tro al palau a obs dels portals de les dites cambres a raó de XX diners cascú lo jorn	10 s.
Item pagam an R. Jordà per loguer de sí matex ab I aze de V jorns que tirà pera roya a obs de fonamens de les dites cambres e cobertores a les tàpies a raó de XX diners lo jorn	8 s. 4 d.
Suma	1 lb. 7 s. 4 d.

fol. 19v

Item pagam an P. Yeme d'En R ^o . Feriol per loguer de sí matex ab I aze que tirà pera roya	1 s. 8 d.
Item pagam an Simon Palau per loguer de I seu fil ab I aze per dos jorns mes arena dins lo palau a obs de les tàpies a raó de XV diners lo jorn	2 s. 6 d.
Item pagam an R. Roseló per loguer de I seu aze per V jorns a raó de set diners lo jorn que tirà aygua e terra negra a obs de les tàpies	2 s. 11 d.
Suma	7 s. 1 d.

fol. 20

Item pagam per loguer de XX IX omens qui serviren los maestres de les tàpies e los maestres qui cobrien en los portxos de teula e aparelaren mortar gros e prim e aseunar terra a obs de les tàpies e altres cosshes (sic) a raó de XIII diners lo jorn cascú	1 lb. 14 s. 10 d.
Item pagam per loguer de XX VII fembres a raó de sizen diners cascuna lo jorn qui serviren los ditz maestres	13 s. 6 d.
Suma	2 lb. 7 s. 4 d.*

*(la suma hauria de dir 2 lb. 8 s. 4 d.)

f. 20v

Disapte XVII de yaner

Pagam an Jacme Tomàs fuster per sis jorns que fo a en fustar de fuyla e de cabirons los enbans dels ayres dintra a raó de II sous lo jorn	12 s.
Item pagam an Bernat Fiol y an Tomàs des Pujol a cascú per sis jorns que foren aserar cabirons a obs dels enbans dels ayres de dintra que són cuberts a teula secha a raó de vint diners cascú lo jorn	1 lb.
Item pagam an G. d'Urgel e an Ali serey per sis jorns a cascú que foren aserar dels dits cabirons e files a obs dels premodols de les dites cambres a raó de vint diners cascú lo jorn	1 lb.
Suma	2 lb. 12 s.

fol. 21

Item pagam an G. Roseló tapiador per sis jorns que tapià en les dites cambres a raó de II sous lo jorn	12 s.
Item pagam als dos picadors de les dites tàpies a raó de doytem diners lo jorn cascú	18 s.
Item pagam an Bernat Terrat picaperes per sis jorns que fo a picar e aseer los portals de les dites cambres a raó de II sous lo jorn	12 s.
Item pagam an Bernat Besseyha picaperes per sis jorns que fo a picar de la pera dels ditz portals a raó de II sous lo jorn	12 s.
Suma	2 lb. 14 s.

fol. 21v

Item pagam en Berenguer Toyha picaperes per sis jorns que picà de la pera dels ditz portals a raó de II sous lo jorn	12 s.
Item pagam a n'Esteva Peliser maestra per sis jorns que fo a cobrir de teula als enbans dels ayres dintra e fo a posar los premodels de les dites cambres a raó de II sous lo jorn	12 s.
Item pagam an Nadal Lobet per sis jorns que fo a servir lo maestra qui asech los portals de les dites cambres a raó de XVI diners lo jorn	8 s.
Suma	1 lb. 12 s.

fol. 22

Item pagam an G. Besseyha picaperes per loguer de XVIII premodels qu'ens tragè e picà a preu fet a obs de les dites cambres	10 s.
Item pagam an Bernat Besseyha picaperes per V dotzenes e dues peres de pera blanca a raó de V sous VI diners la dotzena a obs dels portals de les dites cambres	1 lb. 8 s. 5 d.
Item pagam an Bernat Terrat picaperes per VIII dotzenes de pera blanca qu'en compram a obs dels ditz portals a raó de V sous VI diners la dotzena	1 lb. 2 s.
Item costaren sis peres a obs de la dita obra	3 s. 10 d.
Suma	3 lb. 4 s. 3 d.

fol. 22v

Item pagam an R. Jordà per loguer de si matex ab I aze per V jorns que tirà tera e pera roya e cals a raó de vint lo jorn	8 s. 4 d.
Item pagam an Bertran Uget per loguer per loguer (sic) de si matex ab I aze que tirà pera roya I jorn	1 s. 8 d.
Item pagam an P. Dalçamora per loguer de I serey e I aze seu que tirà aygua e terra per VIII jorns a raó de vint lo jorn	6 s. 8 d.
Item pagam an G. Roseló per loguer de I aze seu a raó de VII diners lo jorn que foren V jorns	2 s. 11 d.
Suma	19 s. 7 d.

fol. 23

Item pagam an A. Coll per loguer de si matex ab I aze per II jorns a raó de vint diners lo jorn que fo a tirar pera blanca de la padraera	3 s. 4 d.
Item pagam an P. Domenech per loguer de son fil ab I aze que tirà aygua I jorn	1 s. 4 d.
Item pagam per loguer de XL VIII homens que foren manobra dels dits maestres e aperelaren tera a les tàpies de les cambres baxes e mortar gros e prim als maestres a raó de XIII diners lo jorn cascú	2 lb. 16 s.
Suma	3 lb. 8 d.

fol. 23v

Item pagam per loguer de XL VII fembres que foren menobra d'esta setmana pasada a raó de VI diners lo jorn cascuna	1 lb. 3 s. 6 d.
Item pagam que costaren M DCCC e XX teules, so és d'en Bernat Palau D L e d'en Berenguer Forner DC LXXX e d'en G. Roseló CC LX e d'en Bertomeu Toraló CC e d'en Esteva Palarès C XXX a raó de LX sous lo miler	5 lb. 9 s. 4 d.
Suma	6 lb. 12 s. 10 d.

f. 24

Disapte XX IIII de yaner

Pagam an Jacme Tomàs fuster per V jorns que fo a poshar fuyla y tespolar en los tespols de les dites cambres e simentar e planeyar en les portes de les dites cambres	10 s.
Item pagam an Tomàs des Pujol per V jorns e an G. d'Urgel per V jorns e an Berenguer Fiol per V jorns que foren a serar neclas per fer pertxes e a pleneyar e metra en les cazes noves e en alcunes cazes del (...)re de fora a raó de XX diners lo jorn per cascú	1 lb. 5 s.
Item pagam an G. Roseló tapiador per I jorn que fo a tapiar en les dites cambres e foren esplagades de tapiar	2 s.
Suma	1 lb. 17 s.

fol. 24v

Item pagam als dos picadors per I jorn que foren a tapiar	3 s.
Item pagam an Bernat Terrat picaperes per III jorns que fo a picar e aseer l'escala de la capela e esplegà los portals de les cambres noves a raó de II sous lo jorn	6 s.
Item pagam an Berenguer Tonyha picaperes per III jorns que fo picar de la pera de la dita escala a raó de II sous lo jorn	6 s.
Item pagam an G. Besseyha per III jorns que fo a picar de la pera de la dita escala e picà e mes lo batedor del seler	6 s.
Suma	1 lb. 1 s.

fol. 25

Item pagam an Esteva Peliser per II jorns que fo a peredar de pera roya de sobre los portals de les dites cambres e tapà forats	4 s.
Item pagam an Nadal Lobet per V jorns que fo a servir los maestres a raó de XVI diners lo jorn	6 s. 8 d.
Item pagam an R. Dalsamora per loguer de II besties mulars que aportaren la pera blanca a obs de l'escala e puyt gitaren brossa dels ayres	4 s. 6 d.
Item pagam per loguer de I aze per III jorns que tirà aygua a obs de la dita obra lo qual aze fo d'en G. Roseló1 s.	9 d.
Suma	16 s. 11 d.

fol. 25v

Item pagam an Bernat Terrat per II peres blanques que són messes en la escala de la capela	10 s.
Item pagam per loguer de XIX homens a raó de XIII diners per ome lo jorn que foren a servir los ditz maestres	1 lb. 2 s. 2 d.
Item pagam per loguer de XVII fembres que serviren los ditz maestres a raó de sis diners cascuna lo jorn	8 s. 6 d.
Item pagam an R. Mulet ferer per mig quintar e quartó de fera que compram a obs de les reyles dels portals de les cambres noves a raó de vint e II sous lo quintar	13 s. 9 d.
Suma	2 lb. 14 s. 5 d.

fol. 26

Item pagam per obrar I quintar e I quartó de fera de que feu reyles e vibrans a les portes noves e golfons e claus grosses al dit R. Mulet farer	1 lb. 2 s. 6 d.
Item li pagam al dit R. Mulet ferer per calsar e aserrar I picasha e aserrar III broques de picassa	5 s.
Item pagam a la muler d'en G. des Camps per senales d'espert que presem a obs de la obra	1 s. 11 d.
Item pagam an Bernat Palau treginer per loguer aportà I miler enfre segicials e barcarols e I ^a senala qu'y comprà del seu e vint liures que'ns aportà que'n Miquel Rotlan e en Pere nos tremateren per el a obs de la dita obra	1 s. 4 d.
Suma	1 lb. 10 s. 9 d.

f. 26v

Disapte XXX I derer dia de yaner	
Pagam a n'Esteva Palarés per XIX peres blanques que del compram en la vila de Sisneu a raó de V sous la dotzena la qual pera fo messa en los cantons de la cambra del Senyor Rey con la obran a dues cubertes de fusta que agren a puyar los cantons de pera	7 s. 11 d.
Item pagam per sis sercols de portadores e per I ^a lliura d'alanguera a obs de la dita obra	8 d.
Item pagam an Jacme Tomàs per sis jorns que fo a des piyar e trer les colones de les cambres noves e metra les reyles e vibrans en les portes de les dites cambres e fer a alguns caps de taules a obs de taules de menyar	12 s.
Suma	1 lb. 7 d.

fol. 27

Item pagam an Tomàs des Pigol fuster per sis jorns que fo a obrar en les dites cazes ab lo dit Jacme Tomàs a raó de vint diners lo jorn	10 s.
Item pagam an Berenguer Fiol per dos jorns e an G. d'Urgel per I jorn que foren a serar e a fer dels caps de les taules a raó de vint diners lo jorn cascú	5 s.

Item pagam an G. d'Urgel e an Berenguer Fiol qui axelbaren a preu fet les tàpies noves dins e de fora e axelbaren totz los padrisos de tot lo palau e taparen e axelbaren als cun foratz 1 lb.
Suma 1 lb. 15 s.

fol 27v

Item pagam an R. Jordà per loguer de I seu aze de IIII jorns a raò de oyt diners lo jorn que tirà aygua a obs del morter gros e prim 2 s. 8 d.
Item pagam an G. Roselò per loguer de I^a somera sua de III jorns que tirà cals e aygua e gità brossha de fora lo palau 1 s. 9 d.
Item pagam per loguer de XX VI homens qui mudaren tota la fusta nova e vela del rebost del rey al portxo del seler e serviren los maestres e agranaren tot lo palau a raò de XIII diners per ome lo jorn 1 lb. 10 s. 4 d.
Suma 1 lb. 14 s. 9 d.

fol. 28

Item pagam per loguer de XX VI fembres qui serviren los ditz maestres e granaren totes les cazhes e els portxos dalt e de bax dels ayres dintra a raò de sis diners cascuna lo jorn e gitaren terra dels ayres al portxo del seler 14 s.
Item pagam per loguer de port de sis postz quen Jacme Dachs nos tremès a obs de taules de menyar al dit palau per I sarey 4 s.
Suma 16 s.*
*(la suma hauria de dir 18 s.)

f. 28v

Disapte XV de febrer
Pagam an Jacme Tomàs fuster per II jorns que fo a fer peus a les taules de menyar 4 s.
Item pagam an Tomàs d'es Pujol per II jorns que fo a serar e troseyar fusta a obs de fer peus a les dites taules 3 s. 4 d.
Item pagam an Berenguer Fiol per II jorns que fo a serar aplenoyar e fer dels peus a obs de les dites taules 3 s. 4 d.
Item an Bernat Montagut per I jorn quel trematem a la Ciutat per reebra fusta a obs de les tirans de la cambra dels enfans 1 s. 8 d.
Suma 12 s. 4 d.

fol. 29

Item pagam per loguer de XIII homens que mudaren tota la fusta veyla e nova del rebost del Rey al portxo del seler e agramaren e escombraren tot lo palau con lo Senyor Rey dech entrar en Sisneu ab lo senyor en Sanxo e de Madona Sa Enfantia 14 s. 2 d.
Item pagam per loguer de V fembres qui foren en lo demunt dit servey 2 s. 6 d.
Item pagam a na Camps tendera per cinquanta segecials e olii que'n compram a obs de untar los golfons de les portes dels ayres dintra 1 s. 5 d.
Suma 18 s. 1 d.

fol 29v

Item pagam an G. de Puig Vert per III lanterns de cànem quen compram a obs de tencar e obrir les porteles con lo Senyor Rey fo a Sisneu 8 d.
Item pagam an P. Dalsamora per loguer de I^a sua somera e an R. Jordà per loguer de I aze a cascú per II jorns que feem gitar grana de la carera de fora lo palau e en feem aportar dues somades de romani 2 s.
Item pagam an P. Ferrer per hadobar dos panys del palau e per I^a balda que compram a obs del portal del pas qui és prop la tora 2 s.
Item pagam an Bernat Palau per port de I miler de segecials ab I^a senalla de palma qu'y comprà 8 d.
Suma 5 s. 4 d.

f. 30

A III jorns de mars

Pagam a Na Clara mulier d'en R. de Palau per senales e seges e troyheles d'espert e altres cozes 8 s. 4 d. mela

Item pagam per loguer de 1ª fembra que gità la terra defora lo palau la qual isqué dels forats en que foren mezes
les boquets de sota los enbans del ayre mayor 8 d.
Suma 20 s. 6 d. meala

fol. 30v

Item pagam an Bernat Rabassha e an P. Vaylfegó obres de la obra de la esgléyha de Sisneu per setza peres
blanques que avien manlevades a obs del dit palau a raó de VI sous VIII diners la dotzena possades de la padrera
a la dita esgléyha 8 s. 10 d. meala
Item pagam als demunt dits obrers per C 1ª quartera de cals amerada que manlevam e a obs de la obra del dit
palau a raó de VI diners la quartera 2 lb. 10 s. 6 d.
Item pagam an Jacme Tomàs fuster per metra a preu fet los boquets de sota los enbans de la ayre mayor que li de
per nos comtan en Miquel Rotlan 2 s.
Suma 4 lb. 19 s. 4 d.*
(la suma hauria de dir 3 lb. 1 s. 4 d.)

f. 31

Disapte XX VIII de mars de l'any de MCCC X

(.....) an Jacme Tomàs fuster per dos jorns (.....) aparelan e apiyar en la cuberta so (...) barana de la capela a
raó de II sous lo jorn 4 s.
Item pagam an G. d'Urgel per dos jorns que fo ab lo dit Jacme Tomàs a la dita obra a raó de vint diners lo
jorn 3 s. 4 d.
Item pagam an Simon de Puig Malver per D segicials mayors e per D barquerols quens tramés per en Bernat
Palau treginer a XV de yaner prop pasat 13 s. 4 d.
Item pagam al dit Simon de Puig Malver per VIII Taules d'avet que pres per nos en Jacme Dachs a obs de fer
taules de menyar al (...) palau a raó de V sous la taula 2 lb.
Suma 3 lb. 8 d.

fol. 31v

Item pagam que costaren de portar les dites taules a la porta de Sent-en Antoni (...))
Item pagam an Simon de Puig Malvert per V taules d'avet que compram per nos en Bernat Mertí a III jorns de
fabrer prop pasat de que feem taules de menyar a obs del dit palau a raó de V sous la taula 1 lb. 5 s.
Item pagam al dit Simon de Puig Malver per I miler de sagicials mayors a raó de vint diners lo cent que sen
portaren Bernat Palau treginer a X jorns de mars 15 s.
Suma 2 lb. 2 s. 8 d.

fol. 32.

(....) pagam a na Girarda Yenavessa per IIII quintars (...) debata a raó de XXI sous lo quintar (...) a obs del dit
palau les quals dix an Domenech de Pont Tremol 4 lb.
Item pagam per port del dit ferre 4 s. 8 d.
Item pagam an F. Sabater per port de (....) 6 s.
Item pagam per II forelatz yenoveschs 9 s.
(...) pagam que Miquel Rotlan pagà per nos a (...) quarteres miya de gix 10 s. 6 d.
(...) que Miquel Rotlan pagà per nos a (...) miya (...) 12 s. 10 d.
Suma 6 lb.*
*(la suma hauria de dir 6 lb. 3 s.)

fol. 32v.

Item pagam que compram I necla quen Jacme Dachs comprà d'en Jacme Cossí a obs de tirans 2 s. (...)
Item pagam que'n Miquel Rotlan comprà a IIII jorns de febrer per portar fusta al palau de Sisneu 5 s. (...)
Item pagam que Miquel Rotlan donà an Berenguer Mayossa per 1ª necla de que fo feyta XX 1ª fuyla a obs de la
dita obra 2 lb. 5 s.
Item pagam que Miquel Rotlan donà per nos a (...) Rolf per 1ª quartera miya de gix 3 s.
Item pagam an Rº Mulet farer per adobar claus grosses e landes de fer (...)
Suma 5 lb. 3 s. 6 d.

Índex antroponímic

Abdela, d'en G. d'es Bruyl		12
Abderasmen, d'en G. d'es Bruyl		12v
Abrafim, d'en G. d'es Bruyl		12v
Ali, serrey		20v
Asmet d'en G. d'es Bruyl		12v
Asmet, de Na Vayl Guarnera		12v
Barba, P.		12
Berenguer, d'en G. Mateu		6v
Berga, Bernat		12
Bartomeu, catiu del Senyor Rey		6v
Bessenya, Bernat	(picapedrer)	18v, 21, 22
Besseyha, G.	(picapedrer)	24v
Bruyl, Berenguer d'es		12v
Bruyl, G. d'es		12, 12v
Calafel, A.		11,
Camps, G. d'es	(traginer)	14, 17, 17v, 26, 29
Carniser, F.	(traginer)	11v
Cossi, Jacme	(fuster)	32v
Castelló, En	(saig)	11v
Clara, Na		30
Coll, A.		19, 23
Comas, Jacme	(fuster)	12v
Comes, Bartomeu	(fuster)	13v
Dachs, Jacme	(de la procuració)	2v, 6, 9v, 28, 31, 32v
D'Alçamora, P.	(traginer)	22v, 29v
D'Alçamora, R.	(traginer)	25
Domenech, P	(traginer)	23
Esdela (Abdel.la) d'en Puyol		6v
Fasen d'en G. d'es Bruyl		12v
Ferriol, P.	(traginer)	4v
Ferriol, R.	(traginer)	19v
Ferrer, P.	(ferrer)	29V
Figuera, Pere	(Procurador Reial)	2, 6
Figuerola, Bernat	(traginer)	14, 17, 17v
Fiol, Berenguer	(fuster)	8, 9, 10, 10v, 13, 15, 16, 16v, 17v, 24, 27, 28v
Fil, Bernat	(fuster-serrador)	20v
Foner, Berenguer	(teuler)	23v
Garriga, G.	(traginer)	11v
Girarda, <i>venovessa</i>		32
Issa, d'en P. Barba		12
Johan, batiat d'en Bru		12
Jordà, R.	(traginer)	4v, 19, 22v, 27v, 29v
Lobet, Nadal	(fuster)	15v, 16, 16v, 18, 21v, 25
Manera, Nadal Sa	(fuster-serrador)	7, 7v, 10v
Manresa, P.	(traginer)	12
Masaguer, R.	(traginer)	14, 17
Mateu, G.		6v
Mayol, G.	(traginer)	11v, 14v
Mayosha, Berenguer	(fuster)	32v
Martí, Bernat		11v, 12, 12v, 31v
Mertí, R.	(tapiador)	3, 4, 5
Montagut, Bernat	(fuster)	5v, 7, 8, 8v, 9, 10, 10v, 13, 17, 28v.

Mulet, R.	(ferrer)	14v, 25v, 26, 30, 32v
Mussa, d'en Bng. Nabot		12v
Nabot, Bereguer		12v
Negro, Franco de		12v
Noset, En	(traginer)	3v
Palarés, Esteva	(teuler)	23v, 26v
Palau, Bernat	(traginer)	11v, 13v-14v, 17, 17v, 23v, 26, 29v, 31, 31v
Palau R. de		5v, 30
Palau, Simon de	(traginer)	2v, 5
Payés, Berenguer	(traginer)	12
Peliser, Esteva	(picapedrer)	15, 21v, 25
Pere, cautiú d'en Avela		6v
Perpinhà, Bonaventura	(pintor)	11, 17v
Pont Tremol, Domenech		32
Puig Malvert, Simon de	(fuster)	6, 9v, 31, 31v
Puig Vert, G. d'es		29v
Pujol, Tomàs d'es	(fuster)	7, 8-9, 10, 10v, 13, 15, 16, 17, 18, 20v, 24, 27, 28v
R. d'en Francho Negro		12v
Rabassa, Bartomeu	(traginer)	11v, 12
Rabassa, Bernat	(obrer església de Sineu)	30v
Ribes, En	(traginer)	2v
Rolf, En	(guixer)	32v
Ros, Jacomo	(traginer)	4v
Roseló, G.	(tapiador)	2v, 3, 4, 5, 18v, 21, 22v, 23v, 24
Roseló, G.	(traginer)	25, 27v
Roseló, Petro	(traginer)	4v
Roseló, R.	(traginer)	19v
Rotlan, Miquel	(Procurador Reial)	2, 6, 9v, 11, 17, 26, 30v, 32, 32v,
Rovira, G.	(traginer)	16
Sabater, F.	(traginer)	11v, 13, 32
Sayt, d'en Barba		12
Selveló, En	(traginer)	11v, 12
Terrat, Bernat	(picapedrer)	2v, 3, 4, 18, 21, 22, 24v, 25, 25v
Tomàs, Jacme	(fuster)	2-3, 4, 5-7, 8, 8v, 10, 15, 16-17v, 20v, 24, 26v, 27, 28v, 30v, 31
Tonyha o Toyha, Berenguer	(picapedrer)	18v, 21v, 24v
Toraló, Barthomeu	(teuler)	23v
Toyha, G.	(picapedrer)	18v
Uguet, Bertran	(traginer)	22v
Urgel, G. d'	(fuster)	7, 7v, 10v, 13, 15-16v, 18, 20v, 24, 27, 31
Vayl Guarnera, Na		12v
Vaylfegó, P.	(obrer església de Sineu)	30v
Vidala, Na	(flaquera)	11
Yeme, P. d'en R. Feriol		19v

Noms de lloc

Carrer nou (Sineu)	17v	Pedrera	2v, 19, 23, 30v
Ciutat	2v, 6, 11-12v 28v,	Porta de Portopí	6v
Església de Sineu	30v	Porta de Sant Antoni	6v, 31v
Forn de calç	3v, 4	Sisneu (Sineu)	11v, 12, 26v, 29, 29v, 30v, 32v,

Estances del palau

Cambra	4, 10, 11, 12v, 13, 15, 16, 17v-19, 20v-22, 24, 25
Cambra baixa	23,
Cambra del Senyor Rey	12
Cambra dels Enfants	2, 7, 11, 28v
Cambra juzana	18, 18v
Cambra nova	24v, 25v
Capella	24v, 25, 25v, 31
Celler	24v
Cuyna	8v
Escala	24v, 25, 25v
Portal	18 - 19, 21-22, 24v, 25v
Portal mitjà	17v
Porxo	20,
Porxo del celler	27v, 28v, 29
Privada	8v, 10v
Rebost	27v, 29
Recambra del Senyor Rey	10v
Torra	29v

Addenda documental

I

1301 *Cerdana, filla i hereva de Pons de Oltzeto, venia al rei Jaume II dos sous i un diner censal que rebia anualment sobre les cases que Ferrer carnisser rebia d'aquelles a la vila de Sineu pel preu de 25 sous reials de Mallorca.* ARM RP 2.035 f. 14

II

1311 *A la obra del Palau de Sineu.*
Item pagaren an Berenguer Calafeyl, obrer de la obra del Palau de Sisneu, per la messiò e despesa la qual feu en la dita obra, de manament del Senyor Rey, segons que en lo libre de la damunt dita obra, lo qual assigna als dits procuradors per partides, és contengut 20 lb. 9 s. 11
Item pagaren an Jacme Thomàs, mestre d'aixa, lo qual hi fo mes per guardia de manament del Senyor Rey, per tenir condret lo dit Palau dessà maestria per 1 any 10 lb.
 ARM RP 3035 f. 51v

III

1314.1315 *càrcer de Sisneu.*
Item an Matheu Vailfegó per 1^o cadena e II coyars que comprà a ops de la presó de Sisneu 2 lb. 4 s.
 ARM RP 3036 f. 15v

IV

1316 *Celler de Sisneu*
Item pagaren per man d'en Berenguer Jener fuster per diverses obres e messions que feu en adobar e en recorer les botes del ceiler de Sisneu e en compra de dogues e de migans e de vimens, segons que per menut ne reté compte 21 lb. 3 s. 3 d.
 ARM RP 3037 f. 28

V

A la obra del celer de Sisneu Diluns a VIII d'agost pagam an Berenguer Jener fuster per XXII iorns que obrà al dit celer a III sous lo iorn 3 lb. 6 s.
Item an Berenguer d'es Pi per XXII iorns 2 lb. 17 s. 4 d.
Item an Lorens d'es Puig per XXII iorns 2 lb. 17 s. 4 d.

<i>Item an Francesc Gerona per XX iorns</i>	2 lb. 13 s. 4 d.
<i>Item Ali Prexi jueu per XVI jorns</i>	1 lb. 4 s.
<i>Item I fedri d'en Jener per X iorns</i>	10 s.
<i>Suma per tot</i>	13 lb. 8 s.
<i>Item de lloguer de bèsties, e compra de dogues e de migans e de viments</i>	7 lb. 15 s. 3 d.
<i>Suma per tot</i>	21 lb. 3 s. 3 d.
	ARM RP 3.393 f. 55v.

VI1318 *forn de Sineu*

Item pagaren an Bernat Argimon forner per algunes obres que feu en lo forn de Sisneu, segons que per menut ne compta

1 lb. 15 s. 11 d.
ARM RP 3.038 f. 51

VII1321-1322 *Dades de compres fetes ops del Senyor Rey*

Dimecres a XIX d'agost pagam an Guillem de Buadela, Batle de Malorques, les quals li feem dar a la taula d'en Pere Reveyl e d'en Guillem Trobat e foren per la compra que feeren d'en Bernat Matheu de la meytat dels forns de Sisneu, e les quals lo dit Batle deu departir per los creadors del dit Bernat Matheu

800 lb.
ARM RP 3.398 f. 48;
ARM RP 3.399 f. 48

VIII*Dons fetes de manament del Senyor Rey.*

Item donam de manament del dit Senyor Rey, fet a nos per l'etre sua, an Bernat Matheu de Sisneu les quals li mana relaxar de gràcia del preu del luysme de la venda del forn de Sisneu

25 lb.
ARM RP 3398 f. 37

IX1322.1323 *Palau de Sineu*

Als honrats e discrets los senyers en Michel Rotlan, en Pere Burgués, procuradors del molt alt Senyor Rey de Maylorches, de-mi en Jacme Thomàs, servidor vostre, salut e honor: Fas vos saber senyors que Nuianyes ab II infans seus e en Francesch guixer han obrat assi en la examenea e forn del Palau del Senyor Rey IIII iorns faeners. E axi senyors, pensats los de pagar que yo no'ls he res donat. Foren fetes divenres a XXI iorns anats d'octobre

ARM RP 3399 bis (paper solt nº 43).

X*A la obra del pakau de Sineu*

Dissapte a XXIII de vuytubri pagam an Juannys guixer per V iorns que obrà en la examenea ab I iorn que li donam per anar e venir a III sous per iorn

15 s.

Item li pagam per II masips seus per los dits V iorns a II sous per iorn e per hom

1 lb.

XXX de mars de M CCC XXIII vench a compte en Jacme Thomàs de Sisneu ab los procuradors de tot so que avia despès ne bestret en la obra del Palau de Sisneu

121 lb. 5 s. 7 d.
ARM RP 3.399bis f. 56-56v

XI*A la obra del forn de Sisneu (forn menor)*

... an Jacme Thomàs ... en fer la lar de nou e de portar de Montueri estrò a Sisneu e ab so que costà la dita lar de taylor

8 lb. 2 s.
ARM RP 3.399 bis f. 57v

XII1323-1324 *A la obra del palau de Sisneu*

Item pagam en adobar e recorrer les cubertes de les cases del dit Palau, segons que en Jacme Thomàs que'n fo obrer, ne reté compte a menut

3 lb. 12 s. 8 d.
ARM RP 3.039 f. 30 ; ARM RP 3.400 f. 51

XIII*Cort i presó*

Item pagaren an Guillem Davi de Muro per l'alberch que'n compraren de manament del Senyor Rey, lo qual eyl avia en Sisneu per fer Cort e presó al dit loch, cor no ni-a 30 lb.

Item pagaren an Pere Perera de Sisneu per V morabatins e quart que eyl prenía sobre lo dit alberch de cens, los quals hom feu estimar a prohomens dignes de fe, qui aquels estimaren a IIII lliures qui ci és a eyl per casun morabati 21 lb.

ARM RP 3039 f. 27v;

ARM RP 3400 f. 40

XIV

Item pagaren an Berthomeu Toreyó notari, per III cases, so és, les II condretes e la Iª era cahuda qui's tenien ab lo dit alberch d'en Guillem Davi, que'n compraren per aver compliment de pati a la dita Cort e presó, en les quals eyl prenía de cens V morabatins e II sous, abatuts II sous que'l dit Toreyó ne feya de cens al Senyor Rey, e axi donaren li per la dita rahó 17 lb.

ARM RP 3039 f. 28; ARM RP 3400 f. 40

XV

Palau de Sisneu i presó

... recorre e adobar lo palau e l'alberch que hom comprà d'en Davi a ops de presó 3 lb. 18 s. 3 d.

ARM RP 3.040 f. 53; ARM RP 3.401 f. 65

XVI

1328-29 Forns de Sisneu

Item pagaren per alcunes obres que foren fetes en les lars adobar e tornar de nou en los forns de Sisneu, ab l portxe que hi fo fet de nou, segons que en Jacme Thomàs que fo obrer ho mostre prestat ab X lliures que en Jacme de Lilet pagà en les lurs a taylor 46 lb. 14 s. 2 d.

ARM RP 3042 f. 47v.

XVII

1329 Abril 17 kal

Berenguer d'Ortha carnisser ven a Michel Rotlan i Pere Roig, procuradors reials, "per amplianda domus furni de Sisneu dicti domini regis" la part inferior d'una casa, que l'indava amb la porció reial, que tenia per 10 sous de Na Pereta. El preu de la venda fou de 8 lliures

ARM RP 2035 f. 58v.

XVIII

1335 A la obra del palau de Sisneu

... so és, en compra de fusta que hom comprà d'en Berthomeu Passamar, que costà XXVI lliures IX sous VI diners, e en jornals de mestres e de manobres, e en recorre les taulades e en diverses altres messions manudes, segons que en l libe que'n Barnat Pocovi que'n fo obrer nos consignà ... (borrat)

ARM RP 3047 f. 36

XIX

1336 A la obra del palau de Sisneu

Item pagaren per la messió que fo feta en lo dit any a la obra del Palau de Sisneu, e en cobrir de nou lo ceyler del dit loch, per so con la cuberta era podrida e los cups guastaven se, so és en compra de fusta e de canyes e de pera e de caus e de teula e en jornals de mestres e de manobres, e ab l pati de terra que hom hi comprà, hon foren e ordonades de fer forques, que costà X lliures, e en diverses altres messions menudes, segons que en l libe que'n Bernat Pocovi de Sisneu, qui fo obrer, nos consignà, e en lo libe damunt dit de les obres largament e per menut se conten 195 lb. 17 s. 7 d.

ARM RP 3048 f. 29

XX

1338 Obres: palau de Sisneu

Item pagaren per la messió que fo feta en lo dit any (sic) en la obra del Palau de Sisneu, e en los forns del dit loch e en les cases que compraren a ops de tenir Cort, e en la obra qui fo feta a ops de la presó, ab lª caza que si cobri de nou, so és asaber, en jornals de mestres e de manobres e en compra de fusta e de pera e de caus qui costaren DCCC quarteres XXXIII lliures X sous, e pera que costà a ops de lª lar del forn de lª scala XVII lliures X sous, e II milia teules ab lo port VII lliures XIII sous, e moltes altres messions menudes e diverses que

foren fetes per rahó de les dites obes, segons que en lo libre de les dites obres en l quern que 'n Bernat Pocoví nos consigna largament és contengut

144 lb. 12 s. 6 d.
ARM RP 3050 f. 54v

XXI Celler de Sisneu

Item pagaren per la mesió que fo feta en lo dit any al ceyley de Sisneu, so és en adobar erecorrer los cups e lebotes e en adobar e recorreer lo dit ceyley, e en compra de fusta de castanyer e en compra de altre fusta a ops de forns e de bares e en jornals de mestres boters, qui adobaren en lo dit any tota la estada del ceyley de lonch en loch e en compra de sèrcols e de cadiretes e IIII botes qui hom hi comprà, munta per tot, segons que Pere d'Orpí, mestre boter, nos dóna compta e en Bernat Pocoví e en lo libre desus dit largament és contengut

90 lb. 11 s. 6 d.
ARM RP 3050 f. 56

XXII

1349 *A l'obra del palau de Sisneu*

Item en la obra la qual fo feta en lo Palau de Sineu so és, en adobar e fer 1ª clavaguera en mans de mestres e pera e cals. E en la obra qui's feu en la presó de Sineu, so és en fer 1ª escala de pera e l portal so és, pera e mans de mestres e clavo e caus. E en la obra la qual se feu en los forns de Sineu axi con tot assò largament és contengut en lo dit libre de dades del dit ayn (sic) en cartes L VIII

23 lb. 10 s. 6 d.
ARM RP 3052 f. 45

XXIII

1340 *Ceyler de Sisneu*

Item en la messió la qual se feu en l'ayn present en lo seyley de Sisneu so és asaber, en simentar II cups e adobar la vayela, en jornals de mestres e fusta per a fons e per mijans, axi con apar el dit libre de dades en cartes L IIII

31 lb. 9 s. 2 d.
ARM RP 3052 f. 46

Antroponímia i noms de lloc de l'addenda

Argimon, Bernat	former	VI,
Buadela, Guillem de	(Batle de Mallorca)	VII,
Burgués, Pere	procurador reial	IX,
Calafell, Berenguer		II,
Davi, Guillem	de Muro	XIII, XIV, XV,
Gerona, Francesc		V,
Jener, Berenguer	fuster	IV, V,
Juannys	guixer	IX, X,
Lilet, Jacme de		XVI,
Matheu, Bernat		VII, VIII,
Orpí, Pere	mestre boter	XXI,
Ortha, Berenguer	carmisser	XVII,
Passamar, Bartomeu		XVIII,
Perera, Pere	de Sineu	XIII,
Pi, Berenguer d'es		V,
Pocoví, Bernat	mestre de Sineu	XVIII, XIX, XXI,
Pons de Olzeto		I,
Prexi, Ali jueu		V,
Puig, Lorens d'es		V,
Reveyl, Pere	banquer	VII,
Roig, Pere	procurador reial	XVII,
Rotlan, Michel	procurador reial	IX, XVII,
Thomás, Jacme	mestre d'aixa	II, IX, X, XI, XII, XVI,
Toreyó, Bartomeu	notari	XIV,
Trobat, Guillem	banquer	VII,
Vaillegó, Matheu		III,

Celler de Sineu	IV, V, XIX, XXI, XXIII,
Cort de Sineu	XIII, XIV, XX,
Forn de Sineu	VI, VII, VIII, IX, X, XI, XVI, XVII, XX, XXII,
Forques de Sineu	XIX,
Montuïri	XI,
Presó de Sineu	III, XIII, XIV, XV, XXII,
Ximenea	IX, X,

Resum

El palacio de Sineu fue una de las tres residencias reales construidas por el rey Jaime II de Mallorca y usado para su solaz. También fue usado por los Tesoreros Reales cuando éstos salían de la Ciutat para recaudar las rentas reales. El Veguer Foráneo también fijó allí su residencia y su escribanía. A partir del libro de fábrica (objeto de este estudio) se puede seguir el proceso constructivo de este palacio. Este libro, escrito entre 1307 y 1308, es el libro de construcción más antiguo de Mallorca. El palacio fue de gran importancia para Sineu, pues convirtió la villa en uno de los centros comerciales más importantes de Mallorca.

Abstract

The palace of Sineu was one of the three royal residences restored by the king Jaume II of Mallorca, and used for his own entertainment. It was also used by the Royal Treasurers at their frequent journeys out of the city (Ciutat de Mallorca) to collect rents. More over the *Veguer foràà* established his residence and bureau. From the accounts book we can find out the building process of the palace. This is the most ancient accounts book in Mallorca and was written between 1307-1308. The palace converted the village of Sineu in one the most populated and commercial places in Mallorca.

El casat de les possessions a la Mallorca baixmedieval. Estructura i funció

MARIA BARCELÓ CRESPI

El terme de cases, en plural, que és el vigent avui a Mallorca, denota un conjunt d'edificacions destinades a habitatge, emmagatzement de la collita i aixopluc del bestiar, així com dels estris agrícoles, és a dir, tot allò que es necessitava per a la vida en una possessió. L'existència d'unes cases, juntament amb una porció bastant extensa de terra, condicionaran la seva qualificació com una possessió.¹ Amb igual significat, a la Mallorca tardomedieval s'emprava, sobretot, el terme de casat així com el de casament, forma encara usual a Eivissa.

El volum i la complexitat del casat o cases de possessió venien condicionats per distints factors, entre els quals cal destacar, l'estatus socio-econòmic del propietari i la importància agrària (superfície, rentabilitat). A més, cal dir que al llarg dels segles s'ha pogut constatar un procés que portà a un creixement quantitatiu i qualitatiu dels espais edificats però el nucli essencial s'ha de remontar a la baixa Edat Mitjana tot i que, quasi segur, les més destacades possessions tenien el seu origen en les més importats alqueries i rafals d'època islàmica encara que no en quedi rastre edilici.

L'aspecte actual de bona part dels casats de possessió que es poden admirar aixecats enmig dels camps mallorquins són obra dels segles XVIII-XIX.² A la tardor medieval, n'hi havia que tan sols disposaven dels espais per aixoplugar el bestiar i poca cosa més. Són els casos de L'Ofre, Es Teix, Son Vida, Termenor, entre d'altres.³

Les fonts documentals utilitzades per a aquest article són bàsicament els inventaris, localitzats als protocols notariais de l'Arxiu del Regne de Mallorca. Aquests són una relació

¹ Definició extreta del pròleg d'Isabel Moll Blanes al llibre Maria BARCELÓ CRESPI; Rafel FERRÀ MARTORELL; Bartomeu SERVERA SITJAR: *Les possessions de Porreres. Estudi històric*, Porreres, 1977.

² Neus GARCÍA INYESTA; Guillem OLIVER SUNYER: *Cases de possessió*, I, Palma, 1986.

³ A tall d'exemple, la possessió de Bendinat (Calvià), propietat del procurador reial Gregori Burgues, en un inventari del 24 de gener de 1506 no s'esmenta casat però sí 4.000 teules així com *dues rodes de fust per fer la obra de terra i quatre malls de alzina de picuar terra*. Sembla que estava en construcció. ARM, Prot. M-612, 188v-189.

més o menys exhaustiva dels béns immobles i mobles, les propietats rústiques, esclaus i censos que rebia el titular de l'heretat, passant pels elements més curiosos i de vegades més insignificants. Una informació complementària pot provenir dels contractes d'arrendament.

No resulta fàcil situar les diferents parts de la casa en una successió d'espais en el conjunt de l'immoble, ni en horitzontal ni en vertical. És a dir, els inventaris sols indiquen la ubicació, si ho fan, amb els mots davant, darrere, dreta, esquerre, damunt o davall.

En el present article es deixen de banda l'explicació de conceptes, formes i funcions de molts objectes així com la relació dels mateixos en cadascuna de les estances de l'habitable per no repetir el que ja s'ha estudiat.⁴ Si en alguns casos es detallen és per concretar millor la funció d'una part de la casa.

1. L'habitatge

Entrada, sala o porxo

Era la part d'accés a la vivenda des de l'exterior. La seva funció era múltiple, doncs a més d'accés, servia, en el cas de les més senzilles, per a cuina, dormitori o sala d'estar, acaramullant-s'hi gran part de l'instrumental agrícola, malgrat haver-hi altres espais per a aquests menesters. S'hi podien trobar estris per filar, atuells de cuina, armes, robes, etc. Tota una barreja d'objectes devia esser la imatge més comuna.⁵

El cas de l'entrada o menjador d'Albocàsser és un bon exponent de la multiplicitat de funcions perquè a més s'hi inventarià *hun lit de posts ab sa màrfaga a hont jauen les esclaves*. El cas de la sala de Santa Eulàlia és un bon exemple de la diversitat d'objectes perquè, entre molts altres, es trobaven un *raloget de vidre de mitja hora, una esqualeta per tocar a missa o una butzina per anar a cassa*.

Un portal de mig punt devia ser l'element d'enllaç entre defora i dedins les portes del qual podien tenir certa prestància.

En lo portal unes portes bollades bones (Biniatzar).

Cambra, recambra, retret

Era una altra de les parts fonamentals de l'habitable. En aquest podia mancar la cuina o altres espais però no la cambra, la qual, sens dubte, constituïa el racó més íntim del conjunt de la vivenda. Per això, s'hi solia guardar el més preuat, com per exemple les joies o els documents que acreditaven propietats o censos a cobrar, però també la majoria de la roba tant la personal com aquella més pròpia de la llar. Amb tot, però, en aquesta peça

⁴ Maria BARCELÓ CRESPI: *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (part forana)*, Palma, 1994.

⁵ Al casament d'Alfàbia es fa referència a aquest espai *entrant per la porta i es diu hon sol star lo porquer*. A més hi havia una *litera de cattu ab càrrig per dormir los cattius*.

específica de la casa es podien localitzar objectes molt variats des d'aquells de cuina fins a estris per tasques camperoles.

Per altra banda, s'hi trobaven el llit i els mobles que guardaven els objectes. Tot plegat era un reflex de l'estatus socio-econòmic del propietari en un determinat moment i la importància de la possessió. Un exemple seria Es Pagos l'any 1516, data en què el propietari estava endeutat i va vendre una part de la seva possessió que donaria lloc al rafal anomenat Ses Talaies. Això es reflectí en un inventari en el qual les habitacions estaven gairebé buides i on a la recambra trobam sols un llit i poca cosa més.

El número de dormitoris variava segons la casa i es desconeixen, en la majoria dels casos, la seva exacta ubicació. En les més destacades possessions el número de dormitoris era major perquè segur que hi vivien i treballaven bastantes persones. La cambra reflectia el benestar del propietari de la casa tant pel contingut del mobiliari com pels objectes que s'hi guardaven, en especial pel que respecte a les robes.

Una altra accepció seria la recambra. Amb una funció potser no tan definida. Així, a Cubet, l'espai de la recambra, amb objectes com un llit o llensols, era compartit per 3 ases, 4 someres i *hun bort de XVIII mesos nat en casa*.

Pel que fa al retret, a moltes cases se'n prescindia. Era una cambra amb sentit més privat o lloc retirat.

Cuina

Aquesta peça tenia una doble funció: de preparació dels aliments i de relació de les persones que vivien i treballaven a la possessió al voltant de la foganya. Vora el foc sovint s'organitzava la vida familiar. Caldria esmentar la falta quasi total de mobiliari, ja que només apareix alguna vegada un banc com a seient més usual, una taula i posts per a escudellers on es col.locava l'aixovar. També sol situar-s'hi el cossi, ja bé plantat a un recó ja bé mòbil. A vegades hi apareix instrumental agrícola i fins i tot un molí de sang.

Menjador

El menjador com un espai específic, no era present a totes les cases. Sols a les més destacades: Biniatzar, Bunyolí, Galdent, Pastoritx, S'Àguila, Sa Bastida, Sant Martí d'Alanzell, Santa Ponça, Valldurgent... A més del mobiliari propi, s'hi arplegaven els més variats objectes.

En el menjador o sala s'inventariaren: hun artibanch de dos caxes vell buyt, hun altre artibanch de dos caxes molt vell buyt, una caixa de àlber ab son pany e clau buyda, hun cinell vell e sotil, hun altre artibanch de dos caxes vell e sotil buyt, una taula de camp petita ab sos petges de tizora ab cadena e ab una catifeta vella damunt, una altra taula de camp ab sos petges cuberta de una catifa sotil, una taula larga de noguer vella ab sos petges, hun altre artibanch de dos caxes vell e sotil buyt, una cadira plegadissa de tres costelles, dos banchs mitgensers, dos canalobres de lautó ab hun pom de lumenera tot fet de stany, una concha de aram poqueta vella. Dins un

armari es guardava *una salsera e hun pot de terra ab unas poques de tàpares*. A la xemeneia hi havia *dos cavalls de ferro* i a la paret penjaven *dos draps de pinzell* com elements decoratius (Bunyolí).

Escriptori

Era una estança poc present a les possessions i no sempre la seva funció obeïa al seu nom perquè podia tenir diferents usos. En el de Ternelles hi havia un objecte certament curiós *hun instrument de fust ab que.s coneix quina hora és*.

Estudi

Igualment era poc habitual a les possessions i molt més freqüent a les cases de Ciutat. A deduir dels objectes que s'hi relacionen devia servir més bé per emmagatzemar coses molt diverses. A l'estudi de Bunyolí, a més de mobles, cal ressenyar *hun penestatge hon havia vuyt llibres cuberts de poch valor*.

Rebost

S'hi guardaven els aliments i l'aixovar propi de la cuina. Compartia amb la salera la funció de guardar la xulla i els formatges salats. La salera era una cambra per a tal propòsit, documentada sobretot a partir del segle XVI.⁶

Despensa

Sovint considerada sinònim de rebost, de fet, complia amb una funció semblant. Fins i tot, era utilitzada com el lloc de pastar com era el cas de la despensa de la possessió de Santa Eulàlia o la de Sa Bastida, aquesta localitzada dins la cuina, en les que es trobaven els següents objectes:

Tres sadassos dolent, una pastera ab sa sarnadora, quatre taules de pastar ja usades, un trosset de drap de mija lana, quatre posts de metra lo pa, una portadora, dos librells, una fanyadora, un garbell dolent, una sanala aronera, un cossi per tenir farina trenquat, un artibanch tot sclaffat, un cubell ab que sta al pa, un carratell en què estan olives, una portadora vella (Santa Eulàlia).

Dues pasteres velles la una de pestar l'altre de tenir segó, sinch posts de tenir pa ja usades, un fanyador e una scaleta de sedassar, dos sedassos la hu de serres l'altre de seda ja usats, quatre tovalles de pastar ja usades, tres sanalles de palma de tenir farina la una de dos barcelles e les dos de mitge quartera ja usades (Sa Bastida).

⁶ A la possessió de Es Rossells (Felanitx), propietat de Joan Obrador, en un inventari del 1591 s'indica la botiga dita *la salera del formatge* on hi havia *sinch posts per panastages de formatge*, i 124 peces de formatge que pesaven prop de quatre quintars. ARM, Prot. G-164, 46.

Pastador, cambra de pastar, casa de pastar

En aquest espai específic solien destacar els estris per realitzar aquesta activitat des d'una pastera o moble de fusta que solia tenir una tapadora i que podia servir de taula, fins a un sedàs de serres per sendre la farina.⁷

A la casa de pastar: hun librell de pastar envernissat, unes tovalles de pastar velles, unes bonetes velles, hun corder de carn sellada, dues posts de pastar, hun barrall de vidre cubert de palma de tenor de III quartans o aquen entorn, hun spiador de fust, una barrilla de sis quarters, hun martell poch, hun paner de vergua poch de levar pa de taula (Caubet).

Al pastador: dues stovalles de pastar squinsades, un cofre ferrat molt vell e rumput, una caldera gran de coura vin blanch ab una cadena, una concha de lautó gran tota foredada, tres sadassos dos de serres e un de seda tots vells squinsats, una pestera gran de noguer ab sos petges, quatre posts de tenir pa i una ampolla e un got (Galdent).

Forn, casa del forn

Com bé indica el seu nom era el lloc on s'ubicava el forn per a coure el pa i altres aliments. S'hi trobaven objectes diversos, fins i tot per fer la bugada, a més dels necessaris per a la preparació i cocció del pa.

Berenguer Pardo, a la casa del forn de la seva possessió esporlerina, tenia una *caldera gran plantada per coura vimblanch, huna altre caldera mitgensera plantada per fer bugada, dos cossiets plantats, dues posts per tenir pa e aportar al forn, dues tovalles de pastar demunt les dites posts i huna pala sotil e dos brugons per lo dit forn (Canet).*

En *lo forn* de la possessió d'Elionor de Lloscos, vidua de Mateu de Pacs, el 1525 s'inventarià *una pala y tres brugons y dos forcas* (Bunyolí).

Botiga

Amb aquest nom es feia referència a una cambra destinada a magatzem d'estrís molt diversos. El seu número variava i algunes rebien nom específic, segons la principal destinació, com és ara l'oli o el blat.

2. Emmagatzament de la collita i transformació dels productes

Celler

L'existència a la majoria de les possessions mallorquines d'un celler fa ben palesa la importància del vi a la nostra illa. L'habitació del celler a més de guardar l'instrumental propi de l'elaboració, conservació o venda del vi, a la vegada servia a manera de traster per arraconar-hi eines de treball agrícola, estrís en desús, etc. En altres casos el celler era útil

⁷ S'ha d'entendre el significat de casa equivalent a habitació i no necessàriament dormitori.

per emmagatzemar gra i altres aliments, ja que al situar-se sota terra la temperatura era adient, sobretot per guardar el porquim a l'estiu.

Entre els objectes més comuns que s'hi localitzaven temps enrere, i que coneixem a partir de les dades aportades pels inventaris, hi havia tot un ampli conjunt de recipients ben diversos quant a forma i funció destacant emperò una extensa varietat de bótes. D'aquestes, se'n solia indicar quasi sempre el tipus i la capacitat de tal manera que es relacionen la mitja bóta, la bóta congrenyada, la bóta bladera, la bóta vinera, la bóta de mena ja citada a la *Crònica* de Ramon Muntaner, la bóta desfonada, la bóta aiguadera i altres. La més usual, sens dubte, era la bóta congrenyada que disposava de gran capacitat. Com a principals característiques tenia per cercols de subjecció de les dogues uns robusts congrenys de fusta -quasi sempre quatre encara que n'hi havia de tres- i que en un dels seus fons o base se situava una obertura per on entrava dins la bóta l'home encarregat de netejar-la. Aquest ventalló era conegut pel nom de cadireta per la qual cosa la bóta també es denominava bóta amb cadireta. La fusta emprada per a la seva construcció variava entre el castanyer, el roure, el melis i l'ullastre però amb preferència per l'olivera. La cabuda solia expressar-se en somades, quaters o quartans.⁸

Les bótes, a la vegada, eren aptes per a guardar-hi grans de manera que amb molta freqüència estaven plenes de forment, ordi, civada, xeixa, etc. El fet que un tipus de bóta es denominàs bladera ja és significatiu en aquest sentit. El número de bótes en un celler òbviament oscil·lava segons les necessitats derivades de la importància de les vinyes de la propietat.

Però, a més de les bótes, trobam en els cellers altres contenidors o recipients com el carretell, el cup, el cubell, etc. el conjunt dels quals rebia el nom de vaixel·la vinària.

Fins i tot en zones de la muntanya els cellers hi eren presents. A tall d'exemple poden citar-se les possessions de Valldurgent que comptava fins a tres cellers, la de Bunyolí amb un celler i un celleret o la de Canet amb el celler major i el celleret. Evidentment, les vinyes conreades a la muntanya eren de menor extensió i el contingut dels cellers de les possessions era més minvat.

Hun cub de LX somades o aquen entorn, una bóta congrenyada de XII somades, una bóta gran desfonada ab sèrcols (Caubet).

Graner, botiga del blat

El graner com el seu nom indica era el lloc destinat bàsicament a guardar el gra. Altres denominacions eren botiga de tenir blat, casa de tenir blat, casa dels graners o

⁸ Maria BARCELÓ CRESPI: *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (Part Forana)*, Palma, 1994, 64-69.

cambrà dels graners. A cada regió, segons els conreus, les habitacions prenen noms específics. A tall d'exemple, al poble valencià de Sueca resulta normal la *cambrà d'arròs*.⁹

A l'alqueria de Guillem Noguera, en el lloc de Superna, la casa dels graners acollia el següent:

Sexanta quarteres de forment brut, setze quarteres de ordi, mige quartera ab tres sèrcols de ferro molt vella, tres sanalles de palma una de nou barcellas l'altra de una quartera e l'altra de mige quartera mig usades, un arer vell, una caxota de pi de poqua vàlue, una servidorata de palma, una axa grossa vella, un serró de cuyro per portar pa nou, tres odres vells, un barrill de salar serdines vell i una pala de palatgar blat.

La botiga del blat de Sa Bastida arplegava a més d'instrumental agrícola divers, els estris relacionats amb els cereals com forques de ventar, sacs, arer, garbells, almut, cordes o una alfàbia de tenir farina.

Tafona o pressora

Apareix, preferentment, a les cases de possessió de les zones de muntanya on el conreu de l'olivera dominava el paisatge agrari com el segueix dominant avui encara que l'aprofitament actual sigui mínim. Gairebé a totes les possessions de la Serra de Tramuntana, on les oliveres estan estretament lligades al paisatge, hi havia una tafona o pressora: Alfàbia, Aumedrà, Biniatzar, Canet, Caubet, Colonya, Pastoritx, Santa Eulàlia, Valldurgent...

La pressora d'Aumedrà comptava amb son forniment de biga, trull e rollo e una caldera de fer oli de tenor de quaranta quarters e hun molí de bèstia ab son forniment les moles del qual han quatre dits de gruxa.

A la de Santa Eulàlia destacava una pilla de sportins en què ha circa de cinquanta sportins.

*La tafona d'Alfàbia comprenia dues bigues ab son trull, huna caldera plentada i huna pila de sportins.*¹⁰

Botiga de l'oli

Consistia en una espècie de magatzem on es guardava l'oli, en alfàbies, abans de ser comercialitzat. Evidentment, aquest espai existia a les possessions olivereres.

Vint e sis alfàbies grans e quoranta una gerra olieras (Biniatzar).

⁹ Antoni FURIÓ: *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, 1982, 142.

¹⁰ El dia 8 d'agost de 1487, Joan Bennàsser, propietari d'Alfàbia, contractava amb el picapedrer Vicenç Puig diverses obres a realitzar a la tafona de dita possessió. ARM, Prot. C-167, 112. Document publicat per Maria BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 235.

Quatre dotzenes sportins vells, tres alfàbies de tenor de LXXX quartans d'oli plenes, una alfàbia de dita tenor en què n.a XXXX quartans, tres alfàbies de la dita tenor buydes, dues altres consemblants buydes, XVII alfàbies buydes de tenor de XXX quartans cascuna en què ha XXX o XXXX quartans de murques, dos lumeners de taffona e una mesura per mesurar oli, sis odres e dues portadores (Valldurgent).

Trenta duas alfàbies de tenir oli de les qualls n.i havia sis alfàbies plenes de oli en què havia CCCCL quartans d'oli vel circa cubertes totes ab lus sportins, dues mesures de mesurar oli, set ordres entre bons hi dolents, hun ambut de stang (Alfàbia).

XXIII alfàbies de tenir oli en què n.i ha quatre plenes, dos lumaners grans per la taffona, una cassa de fer oli (Santa Eulàlia).

Casa de la llana

Rebia aquest nom per ser l'espai on es guardava la llana una vegada toses les ovelles i abans de ser venuda als mercaders. Alhora, s'hi podien inventariar els estris per pesar la llana:

Una romana gran ab son piló per pesar llana, altra romana pocha ab son piló, unas balanses de ferro (Ternelles).

Cabana, casa de la cabana, casa de tondre

Segons definició del DCVB, una primera accepció seria la de construcció rústica de pedra o de fusta, a manera de caseta, per soplujar-s'hi transitòriament o per guardar-hi instruments de treball; una segona accepció la relaciona amb un rebost o departament on tenien el formatge.

Una i altra es complementen perquè, efectivament, s'hi solia localitzar instrumental en relació a les ovelles i a l'elaboració del formatge. No és d'extranyar que siguin possessions de la marina, sobretot, les que disposin d'aquest espai degut a la importància del ramat oví en aquelles contrades.¹¹

Una premsa de premsar fogasses nova, dues oles grans una sensera altre trencade de formatge, dos canyissos, una cullera de ferro foradade per fer brossat, una ferrada, XXXXII scudeles de brossats, tres litteres per geure pastors entre altres coses (Capocorb).

¹¹ El 1478 la possessió de S'Àguila a la marina de Lluçmajor era del donzell Joanot Sureda qui també era el propietari de la possessió d'Aumedrà a la muntanya. Els ramats passaven l'hivern a les terres seques de la marina (hivernada) i l'estiu a les terres més fresques de la serra (estiuada). La trashumància entre possessions d'una mateixa heretat era quelcom freqüent: Massanella (Selva) o Comafreda (Escorca) i Sa Barrala (Campos) dels Catlar; Es Teix (Valldemossa) i Capocorb (Lluçmajor) de Lorengo de Mari; Aumadrà (Lloseta) i S'Àguila (Lluçmajor) de Joanot Sureda.

Gaspar VALERO I MARTÍ: "Notes sobre la transhumància a Mallorca: el camí de Muntanya de la Torre de Lluçmajor al Teix", *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, Marratxí, 1995, 241-249.

Una premsa per premsar fogassas, dues olles de formatgar de terra, una post que servex per scudeller, dues posts per tenir fogasas, una altra post per salar fogassas, quatre ferrades per a mungir (Sa Torre).

Altrament apareix aquesta dependència a la possessió de S'Àguila, situada a prop de l'anterior, on també s'estotjaven, sobretot, objectes per tondre, per senyar les ovelles i formatjar amb la inclusió de fogasses, olles coleres i ferrades.

Per altra banda, almenys dues de les possessions més rellevants del Pla de Mallorca comptaven amb aquest espai: la cabana o casa de tondre a Sant Martí d'Alanzell i la cabana dins la boval a Sa Bastida. Així mateix, a Es Teix, a la Serra de Tramuntana.¹²

Una sàrria de palma vella dins la qual havia vuytante fogasses, una post ab XX fogasses, tres ferrades, unes premces, hun canvis per tenir fogasses ab ses cordes, una ola per a formatgar, una cullera de fust per fer brossats, dos cavallets per formatgar, hun manador per manar let, dus stiores de cull tondre, Ll vells de lane i moltes altres coses (Es Teix).

Duas storas vellas e sis storins per tondre (Sant Martí d'Alanzell).

3. Defensa

Torre

A les possessions situades prop de la costa de vegades al casat s'afegia una torre de defensa per tal de protegir-se de probables incursions sobretot dels "moros". Un lloc de defensa era quelcom del que no es podia prescindir davant el perill.

Potser un dels millors exemples sia el de Santa Ponça on, sens dubte, el cos central del casat i el més destacat era la torre. Aquesta estava integrada per vàries parts i nivells que a la vegada constituïen els indrets fonamentals del casat. Primerament la *casa soterrània de la torre* era l'habitació situada a l'estrat més inferior on jeia la companya (personal de servei) a la qual s'hi devallava per una escala de gat.

També a la torre s'ubicava el menjador que devia ser la peça central del casat on, per altra banda, s'hi arplegaven objectes de diversa índole a part de servir com a espai per menjar-hi. Per la seva quantitat destacaven les armes, tant ofensives com defensives que formaven part dels elements materials de la vida quotidiana. Hi havia: una rodella vermella penjada a la paret, cinc ballestas cascuna ab son sint e aljabas de les quals ni ha una ab gaffa, una lansa manescha en lo lanser, un altra lança manescha, una spingarda, dos pavesos vells, hun day d'armas. Emperò, potser, l'objecte més curiós d'entre ells era *una trompeta per fer por als moros*.

¹² A l'inventari de la possessió de Es Teix (Bunyola), propietat de Lorengo de Mari, escriturat el 31 de maig de 1482 no es relaciona un casat sinó la cabana i una altra dependència. Sols s'hi recomptà bestiar i la cabana. ARM, Prot. C-174, 297-298v.

La denominada *cambrà d'enmig de la torre* era un dormitori i a continuació venia la recambra que també devia tenir la mateixa funció. En una i altra no hi mancava alguna arma.

A la part més superior de la torre se situava el porxo o capell on també figuraven objectes envers les necessitats derivades de la defensa.

Són conegudes les característiques arquitectòniques d'aquestes torres a través de l'exemple de Formentor pel que fa a les mides, materials de construcció, etc. El dia 4 de juny de 1455 s'escripturava un contracte entre el picapedrer Joan Company i el cavaller i secretaí reial Francesc Aixaló pel qual el primer es comprometia a construir una torre de defensa a l'alqueria de Formentor, propietat de l'esmentat Aixaló.¹³

Avui encara es poden admirar algunes torres de defensa medievals arrambades al casat de la possessió com la de Canyamel (Artà) o la de Son Catlar (Campos), entre altres. És cert que el major nombre d'aquest tipus de torre ja són del segle XVI o més tardanes quan el perill provenia, sobretot, dels turcs o dels seus aliats.

4. Aixopluc d'animals

Juntament amb el casat de la possessió es trobaven una altra sèrie d'edificacions o dependències juxtaposades o properes entre les quals cal esmentar les següents:

Estable

Aquest era un espai cobert on s'allotjava el bestiar, preferentment equí. En realitat, però, a més de les bèsties, s'hi amuntegaven objectes varis en predomini, això sí, d'aquells més o menys relacionats amb elles inclosos els carros. No era una excepció que hi poguessin dormir els esclaus.

Quatre cadenes per a les bèsties un mul gros de pell ros de edat desús de X anys, un rossi negre de edat de VII anys, dos àzens de pel negre de edat de sis anys, les literes dels catius ab set flassades (Bellver).

Dos muls somerins grossos de tirar carro la hu de sinch anys roig l'altra de nou anys castany clar ab dos bastis hi cadenas, un rufi vell de pell roig, un rufi jova de tres anys aletsà, tres àzens de tregi dos gelats he la hu negra, quatre cogins de laurar ab quatre collars jets de pell (alqueria de Pau Claret).

Païssa

Aquest espai sovint s'ha confós amb l'estable, fins al punt de considerar-se quasi el mateix o, fins i tot, un depenent de l'altre. Solia servir d'aixopluc per a instrumental agrícola o també per emmagatzemar gra, palla, llenya, etc. En temps més recents la seva funció era la d'acolliment dels animals de tir: muls, someres, ases i cavalls. A Sa Bastida es situava

¹³ ARM, Prot. F-103, 61-61v. Document publicat per Maria BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 226.

prop de l'era i acollia dues sitges per contenir forment, palla, i arrecerava set egües, cinc poltres, un poltró i una pollina. Alhora servia d'aixopluc per a deu esclaus, dues esclaves, un bord i una bordeta.

Sostre

Se situava generalment damunt l'estable i es comunicava amb aquest per un forat on s'hi tirava la palla.

Boval, corral de bous

Era un estable on s'arreceraven els bous per menjar i dormir. A la possessió de Sa Bastida, s'hi arreplegava bestiar boví de llaurar, arcs i tornejats que comptabilitzaven vuit bous, vuit braus, tres vadells a més d'una somera. A la vegada podia emprar-se com una porxada tal com succeïa a la boval de Sant Martí d'Alanzell on s'aparcava *un carro ab tot son forniment* o a l'alqueria valldemossina de Pau Claret on entre una gran barreja de coses hi trobaven *recés XII gallines grosses y un gall*.

5. Altres dependències

Molí

Per la documentació estudiada s'ha pogut detectar l'existència a Mallorca dels tres tipus de molins coneguts: els moguts per força animal, eòlica o hidràulica, és a dir, de sang, de vent i d'aigua.

El molí de sang és aquell que empra la força animal i per això també es denomina molí de bèsties i de vegades podia situar-se a l'interior de la cuina del casat (Llucamar). A diferència de l'anterior, el molí de vent, com el seu nom indica, utilitzava la força eòlica per moure les moles que engrunaven el gra. Per suposat prop dels cursos d'aigua dels torrents seguien els molins hidràulics constats ja en època islàmica i curiosament repartits com elements essencials del botí segons consta en el *Llibre del Repartiment*.

Els exemples són molts:

A la possessió de Canet hi havia *la casa del molí de aygua on se mol la oliva*.

A Sabor, a la denominada casa del molí, hi havia instal·lat *hun molí de sanch fornit ab ses moles*.

La important possessió de Sant Martí d'Alanzell comptava amb *hun casal de molins de aygo de duas rodes*.

A la casa del molí de Bellver també podien dormir els esclaus: *una litera per a la sclava Margarita ab sa flasada e hun lensol tot vell*.

Curiosament, a Santa Eulàlia, *un molí ab son forniment per molra farina* estava situat dins la tafona.

A Bunyolí, el 1505 es referencia la casa del molí d'aigua i el 1525 la casa del molí de *moldre olives ab aygua*.

A Galdent, la denominada casa del moli, contenia *un muli de sanch ab son guarniment*. A més, en dita possessió hi havia un moli de vent *lo qual no mol que té les entenes e arbre rumput són les moles e tot lo forniment fix en aquell*.

Capella

Algunes possessions, les més relevants, tenien una dependència destinada a atendre les necessitats espirituals no sols de la gent que hi vivia i treballava sinó també dels veïnats de les terres dels voltants. Es tracta de la capella, on es guardava el mobiliari i ornamentals litúrgics necessaris.

Llevat d'algunes excepcions, estaven situades a possessions de la noblesa i es construïren en el moment d'ampliació dels casats. A Bunyolí, no consta a un inventari de 1505, però sí, fora de la casa, el 1525.

A la possessió de Sant Martí d'Alanzell, es comptava també amb una cambra per al capella. A la capella hi havia:

*Lo altar ab hun retaula del Devallament obre de Flandes de la Creu e de la una part és Sent Martí e de la altra Sancta Bàrbara
una caixa de fust ab hun vastiment ab tot son complement per dir missa e una ara e misal de pregami
un càlzer ab se patena d'argent deurat
dos canalobres de ferro
hun pali de xemallot blau qui sta en lo dit altar e unas tovallas listades e duas tovallolas moriscas.*

Altra possessió que comptava amb capella era la d'Ariany, tots els objectes inventariats tenien relació amb la funció que els era pròpia:

*Hun retaula de fust molt vell ab algunes pintures
hun Crucifix petit
dues figures de Sanct Johan e nostre dona de fust de largaria de hun palm
hun altar de fust ab hun pali morisch de cotó blau e blanch vell
sobre lo altar dos canalobres de coure petits vells
una cortineta de cànem a hon és pintada la Paciò e Sanct Johan e Nostre Dona
altre cortina molt squinsada ab algunes figures de pocha valüa
retaula de Sanct Cristofol molt squinsat
una corda e una cadena de làntia
una scalleta per levar Déu*

A Sa Torre, el parament de la capella era més pobre, sols un retaule, canalobres i un salpasser.

Situada al cap del menjador, el contingut de la capella de Sa Bastida era el següent:

*en lo portal de la capella un reteulet ab la figura de la Pietat ja vell deurat
una cadira de barber ja vella e ben dolenta
altra cadira de cuyro ab son respates de cuyro ja vella
un retaula de tela ab ses polseres de fust ab figures de Sant Joan com beteija Jesuchrist ab tres àngells*

*uns retxats de fust per posar al portal de la capella
un salpasser dolent
un cofre ferrat qui servex per altar e per tenir lo vestiment e palis lo qual vestiment e
palis està ja continuat en lo inventari fet en la casa de la ciutat
un càlser ab se patena de argent deurat*

6. Immediacions del casat

S'han d'afegir algunes dependències o espais citats a la documentació com la carrera o espai obert davant el portal principal del casat on, almenys en temps més recents, apareixia plantat molt sovint un lladoner o un fasser; la clastra i el pati, incorporats al recinte del casat potser amb un pou al mig. La devesa, l'era o la quintana n'eren altres. Aquests espais podien acollir objectes molt variats.

Al pati de l'alqueria artanenca de Jaume Morei, s'hi trobaven una perxa de perdius, tres banchs e hun dolador, un poal de cisterna, molta fusta per fer aradres i dos aufabaguers.

Joan Bujosa, al pati de la seva possessió a Banyalbufar, tania un cove e una pollera de canyes e verduchs, una scalla d'empalltar, dues arcasses de leurar, una caduffa de rentar les mans, una fulla de serra vella, dos arsons de bast sens levarar, un corn e un humaner de tella.

A l'anomenada **quintana** de la possessió de S'Aguila, s'hi alçaven dos pallers, davant el portal del casat.

El mot **devesa** a Mallorca no té el significat, com sí a Catalunya, d'un prat o tros de terra abundant d'herba i destinat al pasturatge. Més aviat es tracta d'una pleta. Darrera el casat de Sa Bastida hi havia una devesa amb alguns magraners plantats i algunes gallines.

L'**era** o espai aplanat i ferm on es batien les messes. El clos de l'era d'Albocàsser emmagatzemava *quatre citges plenas la una de ordi de tenor de LXXX quarteres l'altre de setanta quarteres de forment e les altres dues de tenor de XXXX quarteres de forment cade una*

Els animals formaven part de l'entorn quotidià dels àmbits rurals fins al punt de, pràcticament, conviure amb les persones. Als **galliners** es replegaven diferents castes d'aviaram (gallines, galls, pagos, colom, ànneres...):

*Deu ànades e ha.n hi una qui amena V anadons petits (Capocorb).
Entre pols e poles atrobí XV i sinch gallines ponadores (Punxuat).
Vint parells de gallines ab los galls (Bellver).*

En altres casos deambulaven pel corral, com a Alfàbia, on corrien *sinch galines*.

Adesiara es podia trobar un **abellar** o conjunt de ruses d'abelles prop de les cases d'una possessió.

Havia XXXII cases de abelles (Bellver).

Així mateix era freqüent trobar en les immediacions del casat alguna cisterna, sinia o pou.

A la font ha hun poal de fust i a la sènia ha hun altre poal de fust e un altre en lo povet del ort (Bellver).

En la cisterna de fora un poal de fust ab tres sçercolls e ansa de ferro ab sa corda de spart vella e una talla e una picha gran de pedra de la dita pocessiò, i no molt lluny tres pichas dues de dita pedra e una radona de pedra viva totes dins l'ort. Una altra cisterna, amb un poalet d'aram, s'ubicava dins la casa del molí (Galdent).

7. Diferenciació social de l'espai

A les possessions trobam una diferenciació espacial amb referència a la seva activitat econòmica (celler, graners, tafona) però també cal senyalar que en les grans explotacions s'afegia una altra diferenciació, la social, que destinava àmbits distints a senyors, arrendataris si n'hi havia, i a altres treballadors.¹⁴ Així s'especifica la cambra del majoral, la cambra del pastor, cambra dels missatges, cambra dels escuders, cambra dels fadrins, cambra dels macips, casa de les esclaves, la cambra de les esclaves o la cambra dels catius.

Trobam exemples, molt clars per a l'època moderna i contemporània, en què es reparteixen l'edifici entre la part anterior i la posterior, entre la planta baixa i el pis superior o bé la separació vendria donada per un habitacle apartat per als senyors i un altre per als arrendataris.

A les possessions medievals la diferenciació social pel que fa a l'ús de l'espai era ben palesa. Els servents, anomenats companya, les dones treballadores, els pastors i els esclaus jeien apart. Uns i altres ni tan sols descansaven en llits sinó en lliteres o sobre unes simples posts. Els esclaus, en pitjors casos, passaven la nit a l'estable.¹⁵

A la casa dels missatges, hi havia hun lit de posts per jaure la companya, una mårfegua, dos lensols de stopa e una flaçada tot vell (Llucamar).

A la casa on jeien les esclaves, tenien un llit fet de trossos de post (Valldurgent).

A la casa de la cabana hi havia tres lliteres per jeure pastors (Capocorb).

La cabana del pastor de les ovelles disposava de hun lit plentat en terra ab palla hon jau lo pastor (Santa Ponça).

A la denominada cambra dels aplegadors, una litera per los dits aplegadors (Ternelles).

A l'hora de menjar també la separació es feia palesa. A Valldurgent disposaven d'una cuina de companya i a Bellver d'un porxo on menjaven els catius.

¹⁴ Maria BARCELÓ CRESPI: "El ritmo de la comunidad: vivir en el mundo rural, los trabajos y los días. El ejemplo de Mallorca bajomedieval", *La vida cotidiana en la Edad Media*, Logroño, 1998, 129-167.

¹⁵ A Son Mas (Andratx), el 1522 s'indica que la cambra dels catius està al costat de l'estable. ARM, Prot. T-499, 11v.

En arribar la tardor començava la temporada de recollida d'oliva. Des dels pobles del Pla anaven, en especial dones, com a jornaleres a la zona de muntanya on trobaven feina durant unes setmanes. A les cases de possessió trobam un espai per acollir-les conegut amb el nom de *casa de les dones*, com és el cas de Canet.

A la casa de les dones d'Alfàbia hi havia *literes per dormir dones*.

A Pastoritx, on dormien les dones jornaleres, es comptaven *sis o set pots grans per fer lo lit de les dones*. A l'alqueria de Jaume Marroig, a la denominada casa de les olivadores, hi havia *hun litot de posts per dites dones molt dolent*.

MOSTREIG D'INVENTARIS¹⁶

I. Biniatzar (Bunyola)

Propietari: Joan Dameto, fill de Nicolau

Data: 14 agost 1451

Signatura: ARM, Prot. M-191, 89v-90v.

Parts del casat: entrada, casa de la pressora, celler, cambra prop el celler, cambra dels escuders, menjador, cambra damunt, cambra pintada, cuina, botiga de l'oli, cambra dels catius.

II. Marratxí (Marratxí) [Son Sales ?]

Propietari: Joan de Sales

Data: gener 1463

Signatura: ARM, Prot. P-686, 233-240.¹⁷

Parts del casat: cambra que treu porta a l'entrada, cambra que treu porta al menjador, menjador, rebost que treu porta al menjador, cambra que treu porta al menjador, cambra del majoral que treu portal a l'entrada, celler, sostre del celler, cuina, cambra al costat de la cuina, pressora, sostre de la pressora, botiga de l'oli, estable, boval, corral, galliner, era.

III. Possessió de Francesc de Comelles (Montuïri) [Son Comelles ?]

Propietari: Francesc de Comelles, ciutadà

Data: 20 juny 1466

Signatura: ARM, Prot. C-174, 74v-78v.

Parts del casat: entrada, cambra, recambra, cambra dels catius, cuina, despesa, cambra dels missatges, celler, estable.

IV. Canet (Esporles)

Propietari: Francesc Pardo, mercader

Data: 9 gener 1467

Signatura: ARM, Audiència VI-155, 18-41.¹⁸

¹⁶ S'anomenen les parts de la casa seguint l'ordre en què apareixen als inventaris i amb els termes tal com són citats. En aquest treball s'ha prescindit de relacionar la major part dels objectes, bestiar o esclaus. El nom del municipi entre parèntesi és l'actual.

En el cas de que el document no especifiqui el nom de la possessió, indicant simplement de qui era propietat, si és sabut a quina correspon actualment s'indica entre clàudators.

¹⁷ Publicat a Ramon ROSSELLO VAQUER: *Notes històriques de Marratxí. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 23-31.

¹⁸ Publicat a Jaume ALBERTI; Ramon ROSSELLO: *Història d'Esporles. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 191-203.

Parts del casat: tafona, entrada, estable, celleret, casa del forn, cambra damunt el celleret per a missatges, casa dels catius, celler major, cambra de l'esclava, cuina davall, casa del majoral, botiga de l'oli, cambra del racó damunt, cambra dels macips damunt, anaia o corredor, cuina damunt, casa de la despensa, casa del rebost damunt, casa de la torre del cap de la sala, sala damunt, cambra major al cap de la sala, recambra, altra cambra, casa de les dones.

V. Possessió de Jaume Morei (Artà)

Propietari: Jaume Morei,

Data: 7 novembre 1470

Signatura: ARM, Prot. G-130, 72-87v.

Parts del casat: entrada o porxo, rebost, cambra, cambra, cambra, cambra, cambra, despensa, celler, cuina, altra casa [habitació], pati, païssa.

VI. S'Arissal (Sencelles)

Propietari: Gabriel Gual, ciutadà

Data: 20 juliol 1471

Signatura: ARM, Prot. N-1, 1-20.¹⁹

Parts del casat: cambra, recambra, entrada, cambreta, casa del celler, cambreta, cuina.

VII. Valldurgent (Calvià)

Propietari: Jordi Brondo, ciutadà

Data: 17 març 1472

Signatura: ARM, Prot. A-134, 190v-195.

Parts del casat: menjador o sala, cambra, celler, segon celler, terç celler, escriptori, retret, cuina, despensa, cambra de la torre, cuina de companya, cambra de missatges, tafona, botiga d'oli, casa d'esclaves.

VIII. Caubet (Bunyola)

Propietari: Jordi Brondo, cavaller

Data: 11 setembre 1472

Signatura: ARM, Prot. C-174, 149v-152.

Parts del casat: entrada, cuina, botiga de l'oli, cambra, casa de pastar, recambra, celler.

¹⁸ Publicat a Jaume ALBERTI; Ramon ROSSELLO: *Història d'Esporles. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 191-203.

¹⁹ Publicat a Ramon ROSSELLO VAQUER; Onofre VAQUER BENASSER: *Història de Sencelles i Costitx. 1229-1600*, Palma, 1993, 198-204.

IX. Sabor (Montuiri)

Propietari: Jordi Brondo, cavaller

Data: 14 setembre 1472

Signatura: ARM, Prot. C-174, 152-153v.

Parts del casat: cambra, botiga, cuina, casa del molí, estable.

X. Mortitx (Pollença)

Propietari: Pere Martorell

Data: 2 juny 1473

Signatura: ARM, Prot. S-316, 72-73.

Parts del casat: porxo, cuina, cambra, altra cambra.

XI. S'Àguila (Llucmajor)

Propietari: Joanot Sureda, donzell

Data: 22 juliol 1478

Signatura: ARM, Prot. T-855, 28-33.

Parts del casat: menjador o sala, cambra tinent amb el dit menjador, sostre, païssa, casa del molí, cambra dels macips, sostre davant la dita cambra, casa del rebostet, despensa, botiga, cuina, cabana, botiga del blat, pati del casat, quintana.

XII. Aumadrà (Lloseta)

Propietari: Joanot Sureda, donzell

Data: 30 juliol 1478

Signatura: ARM, Prot. T-855, 33-34v.

Parts del casat: porxo, cuina, casa après la cuina, casa del celler, cambra, botiga de l'oli, tafona.

XIII. Punxuat (Algaida)

Propietari: Lorongo de Mari, cavaller

Data: 31 maig 1482

Signatura: ARM, Prot. C-174, 294v-297.

Parts del casat: entrada, casa on dormia i menjava el difunt, cuina, casa dita del celler, casa de la torre, païssa, estable, galliner.

XIV. Capocorp (Llucmajor)

Propietari: Lorengo de Mari, cavaller

Data: 1482, juliol, 2

Signatura: ARM, Prot. C-174, 290-294.

Parts del casat: entrada, pati, celleret, cambra al peu de l'escala, casa del celler, casa de la cabana, cuina, casa del molí, casa dels catius, casa del majoral, casa dita la botiga del blat, casa del galliner, sala, cambra al cap de la sala, cambra de la torre.

XV. Benilassar (Santanyi) [Son Danús]

Propietari: Andreu Danús

Data: 24 abril 1488

Signatura: ARM, Prot. M-374, 273-281.

Parts del casat: entrada, celler, molí, cambra de l'entrada, recambra.

XVI. Possessió d'Antoni Tries (Esporles)

Propietari: Antoni Tries, donzell

Data: 30 novembre 1489

Signatura: ARM, Prot. N-1, 240-242v.

Parts del casat: entrada de les cases, cambra contigua de l'entrada, cuina contigua a la dita entrada, celler contigu a dita cuina, despensa o pastador, cambra davall.

XVII. Alqueria de Jaume Marroig (Valldemossa) [Son Marroig]²⁰

Propietari: Jaume Marroig

Data: 18 març 1491

Signatura: ARM, Prot. M-66, 196-201.

Parts del casat: entrada, celler après, casa de les olivadores après, caseta après o rebost, cambra après dels fadrins, cambreta dalt menys d'escala après, cambra après baixa, cuina i pressora après l'entrada, botiga après la pressora.

XVIII. Possessió de Gabriel Cerdà (Santa Margalida) [s'Alqueria]

Propietari: Gabriel Cerdà, canonge de la Seu

Data: 28 desembre 1492

Signatura: ARM, Audiència, Plets IC, núm. 1, 147v-155.²¹

Parts del casat: sala, cambra, recambra, cambra on jeia la senyora, recambra, sala de la qual es fa botiga de blat, casa de la qual volia fer estudi, cambra après, cambra de la roca, cambra de la torre, cambra altra de la torre, menjador del pati, cuina, cambra on jeia en Tarragó, despensa de la cova, casa del molí, cambra davall l'escala, celler, celleret, botiga davall vora la porta a l'entrant a mà esquerra, altra botiga.

XIX. Nom: Pastoritx (Valldemossa)

Propietari: (?) Morell

Data: 1493

Signatura: ARM: Prot. A-76, 473v- 478v.²²

²⁰ Ha de ser l'actual Son Marroig perquè s'indica que estava *situata prope monasterium de Trinitat*.

²¹ Maria BARCELÓ CRESPI: "Aspectes de la vida quotidiana a Santa Margalida a la tardor medieval", *Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Santa Margalida* (en premsa).

²² Publicat, de manera molt resumida, a Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Valldemossa (1230-1516)*, Palma, 1999, 123.

Parts del casat: menjador, celler, cambreta al costat del celler, cambra dels missatges, cuina, cambra dels graners, cambra nova, estable, tafona, casa de les dones, casa del majoral.

XX. Sant Martí d'Alanzell (Vilafranca de Bonany)

Propietari: Salvador Sureda, cavaller

Data: 4 febrer 1496

Signatura: ARM, Prot. P-451, 124-135v.²³

Parts de la casat: capella, menjador, retret, cambra de les esclaves, cambra major, cuina, caseta après la cuina, cambra dels escuders, cambra del majoral, celler, casa del blat, cuina, cambreta de la dita cuina, cabana o casa de tondre, cambra del prevere, despensa, casa o botiga nova, estable, porxo davant la capella, casa d'en Joanico, boval, molí.

XXI. Santa Ponça (Calvià)

Propietari: Mateu Massanet, ciutadà

Data: 11 març 1496

Signatura: ARM, Prot. P-451, 188-193.²⁴

Parts del casat: cuina, botiga de la ferramenta, cabana del pastor de les ovelles, casa del molí i estable, cabana del pastor de les cabres, botiga del blat, pati, casa soterrània de la torre, menjador de la torre, cambra enmig de la torre, recambra de la torre, porxo o capell de la torre.

XXII. Butibalansí (Algaida) [Son Reus, Cabrera, Son Mesquida]

Propietari: Pere Reus

Data: 7 maig 1498

Signatura: ARM, Prot. M-490, 92-98.²⁵

Parts del casat: entrada, cambra, porxo o menjador, cambra, despensa, cuina, casa del molí, casa del celler, estable.

XXIII. Colonya (Pollença)

Propietari: Cristòfol Bosch

Data: 31 juliol 1500

Signatura: ARM, Prot. T-858, 98v-99.

Parts del casat: entrada o porxo, botiga de l'oli, entrada, tafona.

²³ Publicat, de manera resumida, a Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Vilafranca abans d'esser Vilafranca. Notes històriques*, Vilafranca, sense data.

²⁴ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI: *Aspectes de la vida quotidiana medieval a Calvià*, Calvià, 1996, 30-40.

²⁵ Publicat a Gabriel BIBILONI TROBAT: "Els inventaris, una font per a l'estudi de la vida quotidiana medieval. Un inventari dels béns mobles de la família Reus d'Algaida a la seva possessió de Butibalansí", *Es Saig*, Monografia núm. 6, Algaida, 1996.

XXIV. Pontiró (Ciutat)

Propietari: Onofre Canet, notari

Data: 19 novembre 1502

Signatura: ARM, Prot. T-858, 142v-143v.

Parts de la casa: sala dalt, cambra après, porxo, cambra de madò Pereta.

XXV. Sa Torre (Llucmajor)

Propietari: Berenguer de Santacília, cavaller

Data: 10 març 1503

Signatura: ARM, Prot. M-612, 90-97.

Parts del casat: sala del dit casament, cambra de la torre, recambra de la torre, rebost sota l'escala, armari davall l'escala, cambra de la sala, estudi de mitja escala, celler prop de la cabana, casa de la cabana, cuina, cambra, casa del molí, casa del majoral, galliner, estable, cambra dels missatges, capella, casa de tenir blat, celleret.

XXVI. Alfàbia (Bunyola)

Propietari: Joan Bennàssar, ciutadà

Data: 7 setembre 1503

Signatura: ARM, Prot. M-612, 109v-116.²⁶

Parts del casat: casa entrant per la porta, entrada, casa on dormen els catius, cuina, cambra de la cuina per on s'entra a la despensa, despensa, porxo del pati, cambra dels escuders, celleret, celler, casa on sol estar el pressorer, casa de les dones, corral, tafona, botiga de l'oli, casa del majoral, estable, altre porxo on és l'escala de la sala, cambra de la regina, recambreta de la dita casa de la regina, sala, cambreta nova de la sala, estudi de la dita sala, sala vella, cambra de la sala vella.

XXVII. Llucamar (Sant Llorenç des Cardessar)

Propietari: Miquel Ballester

Data: 17 novembre 1503

Signatura: ARM, Prot. M-737, 9v-11.

Parts del casat: entrada, casa del celler, cambra, casa dels missatges, cuina.

XXVIII. Rafal Garcés (Inca)

Propietari: Francesc Berard, doctor en lleis

Data: 22 març 1504

Signatura: ARM, Prot. T-858, 173-174v.

²⁶ Aquest inventari ha estat citat per P. DE MONTANER; M. M. RIERA FRAU: "Los Bennàsser d'Alfàbia: del clan andalusí al llinatge catalán", *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma, 1993, 183-184. Aquesta possessió, per als segles XVIII i XIX, ha estat estudiada per Aina PASCUAL; Jaume LLABRÉS; Donald G. MURRAY: *Alfàbia: història dels jardins i del patrimoni artístic dels seus promotors (1740-1860)*, Palma, 2000.

Parts del casat: sala obrada, celler, porxo dalt nou sobre la sala, cambra prop el celler, cuina, cambra de la ximeneia.

XXIX. Bellver (Sant Llorenç des Cardessar)

Propietari: Joana Nadal, vídua d'Antoni Martí, ciutadà

Data: 24 abril 1504

Signatura: ARM, Prot. T-858, 183-185v

Parts del casat: cambra a part dreta entrant a la sala, sala, cambra prop de la ximeneia, recambra, celler, cambra dels missatges, cuina, porxo on mengen els catius, casa del blat, estable, porxo davant la sala, casa del moli, galliner, abellar, font, sinia.

XXX. Bunyolí (Esporles)

Propietari: Elionor de Lloscos i Miquel de Pacs, cavaller

Data: 15 agost 1505

Signatura: ARM, Prot. T-859, 63-66v.²⁷

Parts del casat: menjador o sala, cuina descoberta, cambra de la torre, cambreta o estudi, cambra gran, recambra, cambra sobre la cambreta etita, cambra al cap de l'escala, estudi, retret damunt l'estudi, cambra nova que treu finestra dins la tafona, celler, celleret, cuina baix, cambra de la cuina, despensa, botiga del blat, cambra dels escuders, casa del majoral, tafona, casa del moli d'aigua.

XXXI. Santa Eulàlia (Ciutat)

Propietari: Gregori Burgues, procurador reial

Data: 30 desembre 1505

Signatura: ARM, Prot. M-612, 185-188.

Parts del casat: sala, cambra, recambra, entrada, rebost, cuina, despensa, devesa, botiga de tenir blat, botiga de l'oli, tafona, botiga devall l'escala, botiga prop la cisterna.

XXXII. Possessió de Joan Bujosa (Banyalbufar) [Son Bujosa ?]

Propietari: Joan Bujosa

Data: 12 agost 1507

Signatura: ARM, Prot. M-612, 279v-283v.

Parts del casat: pati, tafona, botiga de l'oli, cambra, menjador, cuina.

XXXIII. Albocàsser (Manacor)

Propietari: Pere Tomàs Andreu

Data: 5 setembre 1508

Signatura: ARM, Prot. LL-25, 79-83.

²⁷ Publicat a Jaume ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ: *Història d'Esporles. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 213-219.

Parts del casat: pati, casa del molí, estable, cuina, entrada o menjador, celler, cambra, botiga, cambra vella, cambra al cap del porxo, casa tenint amb el celler.

XXXIV. Ternelles (Pollença)

Francesc Desbrull, ciutadà²⁸

Data: 4 agost 1511

Signatura: ARM, P-450, 503-505.

Parts del casat nou: entrada, escriptori, cambra major, recambra, casa de la llana, cuina. S'indica que en el casat vell hi havia l'entrada, la cambra dels aplegadors i cambra del majoral.

XXXV. Galdent (Llucmajor)

Propietari: Jaume de Muntanyans, ciutadà, doctor en lleis

Data: 29 desembre 1513

Signatura: ARM, Prot. T-497, 110-114v.

Parts del casat: entrada, cambra del majoral, cambra de l'entrada, entrada de l'estable, estable, saleta, cuina, pastador, cambra sobre el pastador, menjador del cap del porxo, botiga del blat, celleret après la botiga del blat, cambra i recambra dalt, porxo, celler dels cups, celleret de les aiguades, celler de les bótes grosses, casa del molí, cambra dels catius, corral de les gallines, cisterna fora les cases, païssa vella, païssa nova.

XXXVI. Ariany (Ariany)

Propietari: Pere Joan de Sant Joan, donzell

Data: 26 juny 1515

Signatura: ARM, Prot. R-331, 88-93.

Parts del casat: menjador, cambra del menjador, recambra, cuina, torre, capella, botiga davall la torre, casa del molí, celler, casa on està el majoral, estable.

XXXVII. Possessió de Pau Claret (Valldemossa) [Son Ferrandell?]

Propietari: Pau Claret

Data: 10 desembre 1515

Signatura: ARM, Prot. T-498, 54v-62v.²⁹

Parts del casat: entrada anomenada porxo rodó, el primer sotall de la torre, casa baix del sòl de la torre, cambra dels missatges, porxet davant la cuina, cambra dels catius, cuina,

²⁸ Francesc Desbrull tenia varies propietats a Pollença. El 1511 s'inventaria la possessió de Ternelles, els molins de Ternelles, un alberg amb un bell hort a la vila, entre altres. També una casa a la marina *qui sta a la partió del puig de Pollença* on s'indica que hi havia força bestiar: 118 ovelles, 6 bous, 1 somera i 4 vaques mentre que del casat no es diu res. A Ternelles, Eren dos casats separats un de l'altre. A més hi havia dos molins fariners i un draper fora dels casats.

²⁹ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI: *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (Part Forana)*, Palma, 1994, 173-189.

cambrera prop la cuina, despensa, casa del molí, pressora, porxo major, menjador, estudi, retret, cambra, cambra major, porxet davant el celler, celler, botiga de l'oli, casa de les varques, cambra nova, cambra de la torre, segona cambra de la torre, estable, boval, rebost.

XXXVIII. Es Pagos (Porreres)

Propietari: Joan Nicolau

Data: 23 octubre 1516

Signatura: ARM, Prot. P-560, 433-434.³⁰

Parts del casat: primer porxo, altre porxo, recambra, cambra dels missatges, casa del molí, celler.

XXXIX. Talapi (Sa Pobla)

Propietari: Domingo d'Olesa, ciutadà

Data: 8 juny 1517

Signatura: ARM, Prot. T-498, 131-136.

Parts del casat: sala, cambra del cap de l'escala, recambra, celler, dispensa, cuina, cambra del majoral, cambra de l'entrada.

XL. Manresa (Lloret de Vistalegre)

Propietari: Sebastià Armadans

Data: 16 març 1522

Signatura: ARM, Prot. T-498, 178-182v.³¹

Parts del casat: pati, sala o menjador, cambra de dita sala o menjador, recambra, cambra de l'esclau al costat del celler, celler, cambra nova a l'entrada, estable.

XLI. Llodrà (Manacor)

Propietari: Joan Llodrà

Data: 9 maig 1524

Signatura: ARM, Prot. LL-25, 181-183.

Parts del casat: porxo, cuina, casa davall, casa del molí, cambra.

XLII. Possessió de Mateu Vida (Ciutat) [Son Vida]

Propietari: Mateu Vida, ciutadà

Data: 28 octubre 1525

Signatura: ARM, Prot. T-498, 186-

Parts del casat: botiga entrant a mà dreta, botiga en el pati entrant a mà dreta.³²

³⁰ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI; Rafel FERRÀ MARTORELL; Bartomeu SERVERA SITJAR: *Les possessions de Porreres. Estudi històric*, Porreres, 1997, 199-201.

³¹ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI: "Alguns aspectes de la vida quotidiana a Manresa (1522-1579)", *Terceres Jornades d'Estudis Locals Mancomunitat Pla de Mallorca, Lloret de Vistalegre*, 1999, 87-91.

XLIII. Alqueria en el lloc de Superna (Puigpunyent) [Son Noguera ?]

Propietari: Guillem Noguera

Data: 28 març 1527

Signatura: ARM, Prot. S-635, 179-187v.

Parts de la casa: menjador, caseta davall l'escala, casa de la pressora, casa del celler, casa de les gallines, casa dels missatges, casa dels graners, botiga de l'oli, cambra alt major, cambra damunt nova, recambra de dalt.

XLIV. Possessió de Guillem Desmàs (Andratx) [Son Mas]

Propietari: Guillem Desmàs

Data: 4 abril 1528

Signatura: ARM, Prot. T-499, 9v-14.

Parts del casat: entrada, cambra entrant a la casa, cuina, estable prop de la cuina, cambra dels catius al costat de l'estable, cambra dels missatges que està dessús la sus dita cambra, taffona, cambra alta damunt el rebost on acostuma dormir la esclava, rebost dins dita cambra, menjador, cambra dalt sobre l'entrada, porxo davant el menjador, corral entrant en el celler, celler. A més hi havia un molí d'aigua amb les seves cases.

XLV. Sa Bastida (Sant Joan)

Propietari: Pere de Sant Joan, cavaller

Data: 9 setembre 1528

Signatura: ARM, Prot. T-499, 46v-54.³³

Parts del casat: cambra o casa del majoral, botiga del blat entrant a mà dreta, celler dins la dita casa, porxo après del celler al cap del pati, cambra del dit porxo a part dreta a prop del celler, cambra dels missatges, cambra dels catius, estable tinent en el porxo amb un altre estable, cuina, casa dels molins, despensa dins la cuina, cambra del porxo que està damunt el rebost, cambra del cap del porxo, sala de la torre dalt, cambra de la dita sala, recambra, sostre o cambra que està damunt el portal major de la casa, altre sostre que està damunt la botiga del blat, menjador baix o sala, capella del cap del menjador, rebost del menjador, cambra del dit menjador, recambra, cambra soterrània dins la casa, recambra de

³² A l'inventari s'adverteix que hi ha una possessió contigua, que havia estat de Bartomeu de Pacs i que sembla en aquells moments tot formava un mateix conjunt. Aquesta era integrada per: entrada, casa del majoral, cuina, sala baix, sala dalt, tafona, celler, casa del vi.

³³ Publicat a JOSEP BAUSA ROIG: "La cavalleria i el puig de Sa Bastida. Des de la conquesta catalana de Mallorca (1229) fins al conflicte civil de les Germanies (1523)", *Sant Joan, una vila set vegades centenària (1300-2000)*, Sant Joan, 2000, 271-281. El mateix autor, a les pàgines 254-259, dona a conèixer un altre inventari de Sa Bastida de l'any 1447 en el que es relacionen com parts del casat les següents: entrada, casa de la cuina, casa de l'estable, casa del molí, casa del majoral, casa del celler, cambra de na Lluçia, casa del forn, casa de la companya, cambra major, recambra. ARM, Prot. M-231, 129-131.

postissa sobre la despensa, devesa darrere la casa, païssa prop de l'era de la casa, boval o corral de bous, cabana dins la boval.

Resumen

Se presenta un ensayo de interpretación de los elementos que componían las casas de los establecimientos rurales mallorquines a partir del estudio de una larga serie de inventarios levantados entre 1451 y 1528. La documentación muestra la estructura física de tales establecimientos (*casats*, *casaments*, *cases de possessió*) de la época bajo medieval que hasta el momento era un aspecto que no había sido atendido.

Abstract

An interpretative study of the different elements that formed part of the houses of Mallorca's rural properties, based on an analysis of numerous inventories made between 1451 and 1528. The documents reveal the physical structure of this type of early Medieval property (known locally as *casats*, *casaments*, and *cases de possessió*), something that had been paid little attention until now..

De l'alquena ... i altres herbes. A l'entorn d'una droga medieval

MARGALIDA BERNAT I ROCA
NATALIA SOBERATS SAGRERAS

[...] e porten aquella alquenada per entanciò
fort, vil e carnal, [...]

Francesc EIXIMENIS:
Lo Llibre de les dones

Com és prou sabut, el Regne de Mallorca, al llarg de l'Edat Mitjana, fou un important centre comercial en el sí del qual la redistribució de productes jugà un paper important. En un moment o altre, els vaixells que creuaven la Mediterrània en totes direccions recalaven a l'illa carregats de nombroses mercaderies de diferents tipus i de diverses classes procedents de Llevant i de Ponent per un igual.¹

En el present, alguns d'aquests productes, encara que coneguts i d'ús prou estens, es troben revestits d'una certa aura d'exotisme que, sobretot a l'Edat Mitja, els era aliena senzillament perquè eren un element normal de la vida diària de Mallorca, ja que no sols es destinaven a aquest comerç de redistribució sinó que també eren de consum intern. Un bon exemple d'aquesta afirmació en pot ésser l'avui tan popular *henna*, coneguda a l'època com *alquena*. Aquesta és la denominació considerada normativa en Llengua Catalana, però en la documentació es pot trobar amb grafies com *alchena*, *alfana*, *alhenna*, *alfena* i *alerqua*.² Durant l'Edat Mitja i part de l'Edat Moderna es venia en companyia de tota la varietat de drogues a l'ús, tot recordant que amb aquesta paraula es designava qualsevol substància emprada com a ingredient en química, farmàcia, tintoreria, medicina, cosmètica i altres preparats.

Malgrat la seva aparent poca importància, es tractava d'un producte comercial equiparable a altres de gran preu, com la grana,³ i que, des de la perspectiva actual,

¹ D. ABULAFIA: "El comercio y el Reino de Mallorca, 1150-1450". D. ABULAFIA / B. GARI [DIR.]: *En las costas del Mediterráneo occidental. Las ciudades de la Península Ibérica y el comercio mediterráneo en la Edad Media*. Barcelona, 1997, 115-154.

² M. GUAL CAMARENA: *El primer manual hispánico de mercadería (Siglo XIV)*. Barcelona, 1981, 217. J.A. SESMA / A. LIBANO: *Léxico del Comercio Medieval en Aragón (Siglo XV)*. Zaragoza, 1982, 74.

³ La denominació grana s'aplicava, a vegades indiscriminadament, a tot un conjunt de colorants d'origen animal, essent el més importants, a l'Edat Mitja, el quermes i, posteriorment, la cotxinilla

poden aparèixer com a més importants, però el fet de què l'alquena hi figuri entre ells en situació d'igualtat ve a demostrar com, malgrat el seu escàs protagonisme econòmic, es tractava de qualche cosa més que una simple anècdota.

Què és l'alquena?

Àmpliament documentada a l'Edat Mitjana entre musulmans i cristians per igual, es tracta d'un producte amb una definició prou genèrica: pols de les fulles i les arrels d'un arbust, que s'empra principalment en tintoreria, en medicina i en cosmètica. Com es veu, és d'origen vegetal, per més que en alguna ocasió se l'ha identificada com a una "terra". Ara bé, aquesta confusió no és fruit de la ignorància, sinó més bé de l'oblit; un oblit que afecta fins i tot al reconeixement de la planta com a tal.

Efectivament, en molts de diccionaris actuals, tan en castellà com en Llengua Catalana, l'alquena (cast. *alheña*) és identificada com a la pols de les fulles de l'olivella (l'*aligustre* castellà –*Ligustrum vulgare* L.). En realitat, això no és així, sinó que el nom de *henna* (de *himmá'*, antecedent etimològic àrab)⁴ comunament s'aplica a tres plantes diferents, que no tenen res a veure amb l'olivella i que pertanyen a famílies botàniques diverses. Una, l'alquena neutra –*Cassia obovata*–, pertany a la família de les crucíferes; la segona, coneguda com alquena negra –*Indigofera tinctorium*–, s'inclou en la família de les papilionàcies. La tercera, habitualment anomenada alquena natural i la que interessa, es tracta d'una *magnoliophyta*, de la classe *magnoliosida*, ordre *myrtal*, de la família de les *lythracies*, coneguda amb el nom científic de *Lawsonia inermis* L.

El nom li donà Karl von Linné a 1732 sembla que en honor del metge anglès John Lawson, que patrocina qualcun dels seus treballs d'investigació, encara que també s'atribueix el nom al propi Lawson que li hauria posat a l'any 1709, arran d'una publicació seva a Londres. També se la denomina *Lawsonia alba*, Lamk.. Amb anterioritat, entre grecs i llatins, fou coneguda com *cupros*,⁵ a l'Edat Mitja, se l'anomena *Alkanna verae* o més bé *radix alcanæ verae* i sembla poder-se identificar amb el *kopher* esmentat en el *Càntic dels Càntics* (1: 14 i 4: 13), per més que a la *Vulgata* apareix com a *cyprus*.

El procés de confusió amb l'olivella es pot rastrejar amb el simple seguiment de la definició de la paraula *alheña* en les diferents edicions dels diccionaris de la *Real*

canària o americana. La grana era, si més no, el producte tintori més car i reservat als draps d'alta qualitat, Veure:

M. BERNAT I ROCA: *Els «III mesters de la llana»: Paraires, Teixidors de llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (ss. XIV - XVII)* Palma, 1995, 158-160.

M. BERNAT I ROCA: "«Secret de l'Ofici». L'exemple dels tintorers (Ciutat de Mallorca, S. XIV- XVII)" in *Actes del IV Congrés El Nostre Patrimoni Cultural: El Català, patrimoni de Mallorca*, Palma, 1997, 73-88, Veure: 80 i 84-85.

⁴ J. COROMINES: *Diccionari etimològic complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1988, Vol. I, 226.

⁵ L. LECLERC: *Notices et extrait des manuscrites de la Bibliothèque National et autres bibliothèques publiques per l'Institut National de France*, Paris, 1977, 721.

Academia de la Lengua Española. Al primer d'ells, aparegut l'any 1726 com a *Diccionario de Autoridades*, se'n fa, més que una definició, aquesta descripció:

Arbolillo de mediana estatura, que suele criarse en los bosques y en los vallados de los caminos entre las zarzas y cambroneras. Produce muchos ramos, ó varas largas, flexibles y cubiertas de una corteza cenizosa, en las quales nacen las hojas á trechos de dos en dos, una frente a otra, semejantes á las de la oliva, aunque algo mas blandas y anchas, de un verde obscuro y bruñido, y de un gusto acre amargo y algo estíptico. Sus flores nacen a las extremidades de las varas juntas en racimos, y son pequeñitas, blancas y de suave olor; pero tan frágiles, que si se las arranca, luego se marchitan. Su fruto son unos granos gruesos como los del sahúico, verdes al principio y negros en su madurez, llenos de un zumo roxo amargo, y desagradables al gusto. Suele durar toto el Invierno, y sirven de alimento a los tordos, a los mirlos, y otros páxaros.⁶

Un poc més endavant, es comenta que a Castella se li diu *durillo* (quan, en realitat, aquesta planta és la *Viburnum tinus*), i que el seu nom llatí és *ligustrum*. La definició / descripció es manté pràcticament igual en el *Diccionario Usual* de 1791, però s'ha de destacar que la identificació amb l'*aligustre* s'atribueix a Pedro de Alcalá, l'autor del *Vocabulista in arabigo en letra castellana* (1505),⁷ la qual cosa va a indicar que la confusió ja es començava en donar en el segle XVI i es confirma amb els esments posteriors de Juan de Jarava.⁸

Més o manco igual és com apareix en els primers anys del segle XIX i no és fins l'edició del *Diccionario Usual* de 1832 que, després d'una definició molt reduïda, ja s'incorpora la identificació amb la *Lawsonia inermis* L., 100 anys justs més tard que Karl von Linné li adjudicàs aquest nom, i diferenciant-la clarament *del arbusto así llamado Ligustrum*. El curiós, emperò, és que al parlar de la pols de l'alquena, la denomina encara *ligustricum pulvis*.⁹ En edicions posteriors, el nom linneà desapareix per insistir en la seva pertinença a la família de les oleàcies. En canvi, s'incorpora la correcta

⁶ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con las frases o modos de hablar, los proverbios o refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua*. [Compuesto por la ---] Tomo primero. Que contiene las letras A y B, Madrid, 1726. Veus *alheña - alheñar*.

⁷ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua castellana compuesto por la [---], reducido a un tomo para su más fácil uso. Tercera edición, en la qual se han colocado en los lugares correspondientes todas las voces de los suplementos, que se pusieron al fin de las ediciones de los años de 1780 y 1783, y se han intercalado en las letras D, E, y F, nuevos artículos, de los quales se dará un suplemento separado*, Madrid, 1791. Veus *alheña - alheñar*.

⁸ J. DE JARAVA: *Historia de yervas, y plantas, de Leonardo Fuchsio Aleman, docto varon en Medicina, con los nombres Griegos, Latinos, y Españoles. Traduzidos nuevamente en Español con sus virtudes y propiedades, y el uso dellas, y juntamente con sus figuras pintadas al vivo*, Amberes, 1557, pàrgraf 12.

⁹ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua castellana por la [---]*, Madrid, 1832. Veus *alheña - alheñar*.

etimologia i la correcta grafia original en Llengua Àrab. D'aquí, per tant, que P. Font i Quer assenyali que l'aplicació d'*aleña* com a sinònim d'*aligustre* sigui un abús.¹⁰

Aquesta confusió també es fa palesa en la Llengua Catalana. En el monumental *Diccionari Català-Valencià-Balear* es recullen les veus *alenya* i *alquena*, les quals, malgrat tenir les definicions entrecruades, mantenen la dicotomia *Ligustrum vulgare* / *Lawsonia inermis* L. I a més a més, es dona la paradoxa de què la veu *alenya* remet a *alquena*, tot indicant que aquesta és forma antiga de l'altra i, curiosament, recollint en la segona la correcta identificació amb la *henna* vera.¹¹

Tal volta, alguns dels orígens de la transposició d'una planta a l'altra s'hagin de cercar en antecedents com la *Història Natural* de Plini o la *Matèria mèdica* de Dioscòrides.¹² Per exemple, aquest darrer autor, tot seguint el costum de definir per analogies, descriu la planta com a un arbust amb branques i fulles que s'assemblen a l'olivera, si bé indicant que són més amples, més blanques i més verdes.¹³ Anys més tard, segons abu Hanifa ed-Dinoury, l'alquena és un arbre del tamany del ginjoler. La seva flor, petita i de color vermell encès, rep el nom de *faquiya*, com totes les flors oloroses i d'ella se'n fa un oli anomenant *mefkou*; quan es mustia, dona lloc a llavors més petites que el pebrebò i, un cop seca, es pot reduir a pols, com les fulles.¹⁴

D'aquí que no sigui d'estranyar que, al començar a decaure l'ús de l'alquena en el context cristià, poc a poc s'anàs consolidant la confusió i, a l'oblidar-se la seva vertadera naturalesa, s'arribàs a la substitució. Val a dir, emperò, que les dificultats en la reidentificació d'espècies vegetals comuns entre autors andalusís no es restringeixen només a aquesta planta.¹⁵

El conreu

Malgrat les variants geogràfiques, el que interessa aquí és el sistema seguit a l'Andalus, concretament a Sevilla, que devia ésser pràcticament el mateix d'altres indrets peninsulars on el seu cultiu va ésser més propi, tal i com és el cas de València. Una correcta explicació del que s'ha de fer és la que dona abū Zakkaryā ibn Yahyā b. Muhammad en la seva obra *Kitāb al-Filāha*, única obra de referència agronòmica d'Andalus durant molt de temps.¹⁶

¹⁰ P. FONT I QUER: *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*, Barcelona, 1988, 746.

¹¹ A. MA. ALCOVER; F. DE B. MOLI: *Diccionari Català-Valencià-Balear* - Palma, 1968, Tom I. Veus *alenya* - *alquena* - *alquenaar*.

¹² LECLERC: *Notices et extrait* ..., 721.

¹³ IBN WAFID: *Kitāb al-Adwiyā al-Mufrada (Libro de los medicamentos simples)*. [Edició, traducció, notes y glosario de L. F. AGUIRRE DE CARCER], Madrid, 1995, Tom I, 228.

¹⁴ LECLERC: *Notices et extrait* ..., 719.

¹⁵ J.E. HERNÁNDEZ BERMEJO: "Dificultades en la identificación de las especies vegetales citadas por los autores hispanoárabes. Aplicación a la obra de ibn Bassāl", E. GARCÍA SÁNCHEZ: *Ciencias de la naturaleza en al-Andalus. Textos y estudios*, I [Editados por: ---], Madrid, 1990, 241-261.

¹⁶ J. A. BANQUERI: *Libro de Agricultura. Su autor el doctor excelente Abu Zacaria Ishaia aben Mohamed ben Ahmed ibn al-Awan, sevillano*. [Traducido al castellano y anotado por: ---, 1802] [Estudio preliminar y notas de --- y E. GARCÍA SÁNCHEZ], Madrid, 1988, Tom I, 14.

En un clima majoritàriament temperat com el de la Península Ibèrica, és una planta de periodicitat anual i se sembra entre els mesos d'abril i maig, per recollir-se el setembre, encara que pot florir dues vegades a l'any. La seva sembra, cura i recol·lecció és una tasca laboriosa. Per començar, la llavor necessita una preparació prèvia que passa per banyar-la, fer-la eixugar fins un punt d'humitat baix i lluny de la claror del sol, per deixar-la que s'infla fins quasi esclatar.

La terra on s'ha de sembrar s'ha d'haver orejada repetidament i s'ha de preparar la saó amb fems, millor si és humà, encara que també admet colomassa. S'ha de llaurar com si s'hagués de sembrar arròs, amb soles amples que es cobreixen de jonquet i es neguen, per després sembrar-hi a eixam. S'ha de regar vuit dies seguits i, ja grellada, dos cops per setmana, mentre se segueix femant i es fan altres feines necessàries (llevar males herbes, aclarir, ...).

Arribat el més de setembre, no es talla sinó que s'arrabassa i es penja en manats a recer de sol per eixugar-la sense perdre el color. Una vegada seca, se separen les fulles de les tiges i les arrels, i ja es pot conservar, havent-hi diversos mètodes com el d'empotar-la en recipients empegats, tapant-ne les boques amb cuiro i segellats amb fang.¹⁷

El comerç

Resulta curiós veure com, malgrat la llarga i general pervivència en l'ús de l'alquena i a manca de fonts andalusins a l'abast, la majoria de les notícies actualment més accessibles sobre el seu comerç es concentren en el segle XIII i encara principalment referides al Regne de València, mentre que són les literàries les que millor semblen cobrir els segles XIV i XV.

La més primerenca de les localitzades data de 1251 i surt de la lleuda que Jaume II d'Aragó fixà per Borriana, Sagunt, Xàtiva i Biar, on es taxà aquest aranzel en 10 d. per quintar.¹⁸ En el cas de la lleuda de la Ciutat i Regne de València, de 1271, segons apareix tant en la versió llatina¹⁹ com en la versió valenciana,²⁰ la taxa era de 20 d. la càrrega o de 2 d. el quintar, essent aquest darrer aranzel el mateix que pagaven altres productes de preu divers com ara el lli, el cànjom, l'oli, el coure, l'estany, l'acer, el formatge, al mantega, la llana rentada, l'anyil (= indi), el sabó, la sal i el saïm.

En el mateix any de 1271 i a les ordinacions dels consellers de la Ciutat de Barcelona sobre els drets i deures de l'ofici de corredors, que posaven un especial esment en el correatge per la compra-venda de mercaderies, es pot llegir:

¹⁷ BANQUERI: *Libro de Agricultura*. Tom II, 121-125.

¹⁸ Arxiu del Regne de València (ARV) – Real, núm. 644, ff. 42-43. Publicat a: M. GUAL CAMARENA: *Vocabulario del comercio medieval*, Barcelona, 1976, 91-94.

¹⁹ ARV – Còdex 146 – ff. 67-68. Publicat a: GUAL CAMARENA: *Vocabulario del comercio ...*, 91-102.

²⁰ ARV – Real, núm. 644 – ff. 1v-3v. Publicat a: GUAL CAMARENA: *Vocabulario del comercio ...*, 113-118.

*Item, la carga d'alquena e de herba colera, IIII diners de corredures el comprador e III diners del venedor. e III diners de reua.*²¹

La *reua* o *reva* era l'impost que es pagava sobre el valor de les transaccions fetes pels mercaders, segons una tarifa determinada. Dins d'aquesta mateixa sèrie de notícies catalanes, se sap que en la lleuda de Tortosa, de 1298, la taxa de la càrrega d'alquena era d'un sou.²²

Pel segle XIV, les poques notícies que s'han pogut documentar del comerç de l'alquena són precisament les d'un manual de mercaderia sobre la seva presència a Mallorca. Segons aquesta font, era un producte que es venia en fulla i en llavor a càrregues, en companyia de tota la diversitat d'altres drogues que com el comí, la batafaluga, el gingolí, l'alcaravia o el tàrtar.²³ S'ignora quines taxes o aranzels comercials es pagava per ella, així com tampoc se sap a quins preus corria en el mercat illenc. Per altres fonts, es coneix el que havien de percebre els garbelladors per la feina de lliurar d'impureses la fulla. Consta en el llistat dels drets que tenien fixats, en companyia d'una interessant enumeració d'altres drogues, la qual cosa ve a donar una idea de la relació que guardava amb aquests productes:

Primo, per carrega de grana, X sous .-
Item, per carrega de mastech e laqua, VIII sous.-
Item, per carrega de ensems, VI sous.-
Item, per carrega de indi, IIII sous .-
Item, per carrega de pebre, III sous .-
Item, per carrega de canyella e roja, IIII sous .-
Item, per carrega de chinchebre, II sous .-
Item, per carrega de clavells, III sous .-
Item, per carrega de alcaravia e ALQUENA, II sous .-
Item, per carrega de batafalua, III sous .-
Item, per carrega de seliandre, II sous .-
Item, per carrega de gala, I sou .-
Item, per carrega de alum, un sou .-
Item, per carrega de urchica, I sou .-
Item, per carrega de tartar, un sou .-
Item, per carrega de tany, I sou .-
Item, per carrega de comins, III sous .-

²¹ A. DE CAPMANY y DE MONTPALAU: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* [Reedición anotada por: E. GIRALT RAVENTÓS y C. BAILLE y GALLART] – Barcelona, 1961/1962, Tom II, 886-872.

²² ARV – Real 644 – ff. 8v-12. Publicat a: GUAL CAMARENA: *Vocabulario del comercio* ..., 169-174. L'herba colera o herba col, nom vulgar de la *Galium verum* L. i de la *Cynara cardunculus* L., (FONT I QUER: *Plantas medicinales* ..., 749 i 842.) és la que encara s'empra per quallar la llet i obtenir formatge artesanalment, i era un dels productes cars a l'època de la qual es parla. Té, a més, propietats medicinals, com estomacal i vermífuga (GUAL CAMARENA: *Vocabulario del comercio* ..., p. 300).

²³ GUAL CAMARENA: *El primer manual* ..., 125.

Item, per carrega de cochinilla, VI sous .-²⁴

S'ha de suposar que el que havien de percebre els garbelladors anava en relació al preu del producte. Així, la grana, segurament de quermes, ja que es diferencia clarament de la cotxinilla, és el producte de taxa més alta amb 10 s., mentres que els més baixos (gala, alum, tàrtar, ... tots productes tintoris de segon ordre) només paguen 1 s. L'alquena, acompanyada directament de l'alcaravia i pel celiandre en un altre apartat,²⁵ paga 2 s., el mateix que un producte tintori de baixa qualitat, com era l'orxica.²⁶

Com es veu, la unitat de mesura més corrent és la càrrega, que té diferents valors segons el producte mesurat i segons les comarques. En general, s'entén per la quantitat que pot dur una bèstia. És possible que la variant aplicada a l'alquena, a segons quines bandes, fos la *càrrega de cereals*, que es considerava com a equivalent a 120 quilos. Ara bé, pel cas concret de Mallorca, consta que la càrrega o somada, com a mesura de pes, era de 3 quintars (= 122,10 quilos).²⁷

El control de qualitat

Durant l'Edat Mitja, les adulteracions (*encamaraments*) i la presència d'impureses en els productes en general eren una constant, tant i més si es presentaven al públic en pols. Qualsevol d'ells era susceptible d'esser mesclat amb diversitat d'ingredient tot cercant-se millorar el seu aspecte i, a la vegada, obtenir més benefici. Com tot producte d'interès comercial, l'alquena no era una excepció. D'aquí que una de les preocupacions a l'hora de la seva venda al públic fos precisament la d'evitar aquelles mescles que podien influir en la seva qualitat i fer-la inútil quan no perjudicial, tant i més si anava destinada a la cosmètica o a la medicina.

Se sap que en els mercats d'al-Andalus, a l'igual que en tots els del món musulmà, l'alquena podia ésser mesclada amb altres plantes semblants, però de característiques més dèbils o inexistents. En el tractat d'ibn 'Abdûn, consta que a la Sevilla del segle XII s'emprava la cambronera (*Lycium europaeum L.*) per donar-li un color verdós més intens a la pols de l'alquena,²⁸ si bé al marge de l'afirmació de reforçar-ne la verdor, val a dir que la pell del fruit de la planta esmentada també conté un colorant vermell.²⁹ En el *Kitab fi adab al-Hisba*, obra d'Abû 'Abd Allâh Muhammad ibn Abû Muhammad as-Sakatî al-Mâlaqî i datable en el primer quart de segle XIII, s'especificava que l'alquena s'adulterava amb pel·lofes i desfullades de magrana mesclades amb fulles de vauma, de

²⁴ Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) – Còdex 28 – f. 74.

²⁵ GUAL CAMARENA: *Vocabulario del comercio ...*, 194 i 263.

²⁶ BERNAT I ROÇA: *Els «III mesters de la llana»*, 161-162 i 165. Es tracta probablement del *Carthamus tinctorius L.* o safrà bord (cast. *alazor*), sovint confús amb l'orxella (*Rocella tinctoria*), un líquen que es cria a les roques.

²⁷ F. SEVILLANO COLOM: "Pesas y medidas en Mallorca desde el s. XIII al s. XIX" in *Mayirqa*, núm. XII, 1974, 67-86. Veure: 75.

²⁸ E. LÉVI-PROVENÇAL / J.M. GARCÍA GÓMEZ: *Sevilla a comienzos del s. XII. El tratado de Ibn 'Abdum* – Madrid, 1948, 154.

²⁹ FONT I QUER: *Plantas medicinales ...*, 562-563.

lledoner i de cànnyom.³⁰ La clovella de la magrana (la clàssica *Punica malum*, fruit de l'arbre *Punica granatam*),³¹ conté un pigment que dóna tota una àmplia gamma de colors ataronjats i vermells;³² de la vauma (*Malva silvestris L.*)³³ només es pot dir que, capolada i encara que seca, desprèn una olor agradable; el cànnyom (*Cannabis sativa*),³⁴ a més de les qualitats terapèutiques que se li atribueixen tradicionalment,³⁵ combinat amb altres substàncies, proporciona coloracions que van des del blau al violat i pot virar, en presència de certs mordents, al verdós o al groc;³⁶ finalment, el lledoner (*Celtis australis*) té qualitats astringents.³⁷

I encara hi ha altres plantes usades per mesclar amb l'alquena, com ara l'indi (*Indigofera tinctoria*). És cert que el seu principi colorant, la indigotina, dissolt en aigua i amb els mordents adequats, dóna una àmplia varietat de blaus en el tenyit de tèxtils;³⁸ però, en canvi, si es dissol en alcohol dóna un vermell característic.³⁹ En cosmètica, ja s'ha dit que rep el nom d'*alquena negra*, però això no es deu a què doni aquest color per si mateixa, sinó que és el que s'obté d'aplicar el blau de l'indi sobre el vermell de l'alquena natural.⁴⁰ Ara bé, el color negre, emperò, també es pot obtenir mesclant l'alquena natural amb suc de llimona (que conté àcid cítric) i és el que usaven les andalusines per tenyir-se el call de les mans i la planta dels peus de negre quan, en el segle XIII, s'imposà aquesta moda.⁴¹

També consta, si bé en context cristià, que, a vegades, s'hi mesclava verdet (cast.: *cadernillo*) per donar a aquella [l'alquena] bella color.⁴² Si la pràctica de mesclar altres vegetals podia resultar relativament innòcua, no era aquest el cas del verdet. Es tracta d'un producte molt comú a l'Edat Mitja i molt emprat en pintura i tintoreria.⁴³ En principi, servia per fer tinta d'escriptori negra⁴⁴ tot partint de l'escorça de certes plantes com el pi

³⁰ P. CHALMETA CENDRON: "El «Kitāb fi adāb al-Hisba» (Libro del gobierno del zoco) de al-Saqatī" (continuació) in *al-Andalus*, 1968, Vol. XXXIII, 79-130. Veure: 118.

³¹ FONT I QUER: *Plantas medicinales*, 399-400.

³² M. G. POLO / R. GIUDISCISSI: *Las plantas tintóreas* – Madrid, 1986, 94-95.

L. VAN DE VANDRE: *Teñido artesanal* – Barcelona, 1988, 96.

³³ FONT I QUER: *Plantas medicinales* ..., 404-405.

³⁴ FONT I QUER: *Plantas medicinales* ..., 128.

³⁵ A. MERZOUKI / J. MOLERO MESA "La Chanvre (*Cannabis sativa L.*) dans La Pharmacopée Traditionnelle du Rif (Nord du Maroc)" in *Ars Pharmaceutica*; 40 (4), 1999, 233-240.

³⁶ M. RIQUELME SÁNCHEZ: *Blanqueo de fibras textiles/II* – Barcelona, 1947, 147.

³⁷ FONT I QUER: *Plantas medicinales* ..., 131.

³⁸ VITALIS: *Química aplicada* ..., 127.

J. GUINDAL MAS / A. GUINDAL MAS: *Plantas tintóreas, taníferas y cauchíferas* – Madrid /s.a./, 85-86.

BERNAT I ROCA: *Els «III mesters de la llana»*, 163-164.

³⁹ VAN DE VANDRE: *Teñido artesanal*, 114.

⁴⁰ H. ELKHADEM: *Le taqwin al Sihha (Taqwīn Sanītatīs) d'ibn Butlān: un traite medical du XI siècle* – Lovaina, 1990, 276-277.

⁴¹ G. MÈNÈNDEZ-PIDAL / C. BERNIS: "Las Cantigas. La vida en el s. XIII según la representación iconográfica (II): Traje. Aderezo. Afeites" in *Cuadernos de la Alhambra*, núms. 15-17, 1979/1981, 89-154 + lám.

⁴² ARM – Còdex 28 – f. 70.

⁴³ M. GUAL CAMARENA: *Vocabulario del comercio*..., 449.

⁴⁴ M. BARÒ: "De l'escriptura manual a la impressió: instruments i materials per a la fixació de textos i imatges en els suports documentals" in *Biblioteconomia i Documentació*, 5, 2000.

(*Pinus pinaster*),⁴⁵ l'alzina (*Quercus ilex*),⁴⁶ o el sumac (*Rhus coriaria*),⁴⁷ tots tres contenidors de tannins, o de les anomenades *anous de gala*.⁴⁸ El problema rau en què el verdet s'obtenia d'òxids, hidròxids i carbonats de coure, altament verinosos o d'acetats de coure per reacció amb àcid acètic (a l'època, generalment a partir de vinagre), essent en aquest cas, a més a més, corrosiu.

Per notícies del segle XIX,⁴⁹ se sap que la *Lawsonia inermis* L. també podia i solia esser substituïda per tota una sèrie de plantes conegudes des d'antic. Entre elles, hi figuren les arrels del bolen roig (cast.: *orcaneta* o *ancusa* -*Alkanna tinctoria* Tauch. o *Lithospermum tinctorium* L.)⁵⁰ les quals contenen un principi, l'alkanina, que no es dissol en aigua però si en alcohol i serveix per donar un color vermell violat principalment en confiteria i farmàcia, i menys en la tintura de teixits;⁵¹ una altra és la onosma (*Onosma echioides*, L.)⁵² que dona colors rogencs.

La major part de les plantes fins aquí esmentades eren ben conegudes arreu d'al-Andalus, tant en estat silvestre com cultivades. Una bona prova n'és que es pot rastrejar perfectament la seva presència en jardins com els de Madinat al-Zahrâ', on, a més de les plantes autòctones, n'hi afluïren d'alòctones. Algunes d'elles poden esser identificades a partir dels escrits d'Arib ibn Sa'id, *Kitab al-Anna i Kitâb Khalq al-Janin*, traduïts al castellà com *El calendario de Córdoba*⁵³ i *El libro de la generació del feto, el tratamiento de las mujeres embarazadas y de los recién nacidos*.⁵⁴ En aquestes obres s'hi troba una completa informació de les espècies vegetals cultivades o silvestres de la Córdoba del segle X.⁵⁵

Una altra preocupació era la de la qualitat en la presentació del producte. El gruix del comerç es feia en fulla, sense presència de cap resta de la tija, però si amb intrusions

⁴⁵ Tradicionalment, l'escorça de pi s'ha emprat en el tenyit de xarxes i filats, malgrat la poca qualitat del color, marró rogenc.

⁴⁶ És astringent, per la qual cosa s'aplica en el tractament de diarrees. En dermatologia, se'n fan cataplasmes per llagues i ecemes. Cura aftes i ferides a la boca. També és molt emprat en l'adobat de pells.

⁴⁷ FONT I QUER: *Plantas medicinales* ..., 444-445.

⁴⁸ BERNAT I ROCA: *Els «III mesters de la llana»* ..., 156.

J. L. NIEVES-ALDREY: "Insectos que inducen la formación de agallas en las plantas: una fascinante interacción ecológica y evolutiva" in *Boletín SEA*, 23, 1998, 3-12.

⁴⁹ J. CH. EBERMAIER: *Manuel des pharmaciens et des droguistes, ou Traité de caractères distinctifs, des altérations et sophistications des médicaments simples et composés* - Paris, 1821, 509-510.

⁵⁰ FONT I QUER: *Plantas medicinales* ..., 554-556.

VAN DE VRENDE: *Teñido artesanal*, 97-98.

⁵¹ A. OPISSO: *Plantas industriales*, Barcelona, 1904, 106.

⁵² FONT I QUER: *Plantas medicinales* ..., 560-561.

⁵³ A. C. LÓPEZ: "Estudio particular de las especies botánicas que se citan en el Calendario de Córdoba de "Arib Ibn Sa'id", E. GARCÍA SÁNCHEZ: *Ciencias de la Naturaleza en al-Andalus. Textos y Estudios. III* [Editados por: ---], Granada, 1994, 43-78.

⁵⁴ ARIB IBN SAID: *El libro de la generació del feto, el tratamiento de las mujeres embarazadas y de los recién nacidos* - Montilla (Córdoba), 1983.

⁵⁵ J. E. HERNÁNDEZ BERMEJO: "Aproximación al estudio de las especies botánicas originariamente existentes en los jardines de Madinat al-Azahrâ" in *Cuadernos de Madinat al-Azahrâ*, Vol. 1, 1987, 61-80.

de la flor i la llavor, així com de terra. D'aquí la intervenció dels garbelladors abans de dur-la al molí, on havia d'esser conduïda pel comprador, encara que aquest pensàs destinar la molta a la venda a la menuda, cosa més que de suposar, donades les quantitats que s'esmenten per a moldre, que són a l'engròs i no tenen sentit en un consum domèstic. De totes maneres, sí que hi havia una venda a la menuda i, a més a més, ambulant, ja que consta que *los affayts de les dones no sien venuts per la ciutat*, penalitzant-se amb 60 s. i els productes *llençats, trencats e vesads*.⁵⁶

Així, a València, es dictà un conjunt de normes que havien afectaven als garbelladors, sota la vigilància del mostassaf.⁵⁷ El que interessa és que tota aquesta normativa era vigent a Mallorca, on es troba recollida en el Còdex 28 de l'Arxiu del Regne de Mallorca que dur per títol *Llibre de privilegis, stabliments e ordinations del Molt Magnífich Mustaçaff de la Ciutat i Regne de Mallorca*, que figura datat al segle XVI, però que el seu contingut, en realitat, es pot remuntar a les darreries del segle XIII o primeres dècades del segle XIV. Aquest llibre és còpia del que regia precisament a la ciutat i terme de València.⁵⁸

En primer lloc, la fulla d'alquena havia d'esser ben garbellada per tal d'evitar la presència de terra i per això, maldament ja es trobàs en el molí, el mostassaf tenia potestat per fer-la garbellar de bell nou fins a una càrrega. En cas de trobar-se més de deu lliures de terra, el mercader o persona de qui fos la partida era objecte d'una multa de 10 s. 6 d. per càrrega més el cost del nou garbellat. Per evitar nous entrebancs, les porgueres s'havien de tirar a la síquia del molí. En cas contrari, si es tornaven mesclar, es perdia la totalitat del producte, que era cremat.⁵⁹ Altra disposició feia esment de la mescla d'alquena vella amb alquena novella, cosa que es vedava i es castigava amb un ban de 10 s. per cada vegada que es detectàs la mescla, a més de cremar-se la somada.⁶⁰

Com es veu, aquestes previsions s'han d'entendre com a aplicables a la fulla, única part de la planta que es considerava com a mercantívola, però consta que, per protestes del llauradors valencians expressades a 1306, es feia l'excepció de les intrusions o la mescla amb la flor i el gra de la pròpia planta.⁶¹

Per descobrir i controlar el grau de puresa d'aquells productes que es comercialitzaven capolats, els manuals de mercaderia i les ordinations vigents a diversos indrets aconsellaven sotmetre'ls a revisions i proves, essent les més freqüents les de tacte i les que suposaven la combinació amb aigua o oli. Pel cas de l'alquena, sembla que el més difós a l'Edat Mitja era el que recomanava:

⁵⁶ ARM - Còdex 28 - ff. 110-110v.

⁵⁷ F. SEVILLANO COLOM: *València urbana medieval a través del oficio de Mustaçaf* - València, 1957.

⁵⁸ M. BERNAT I ROCA: "«Sens licència de Mostaçaf». Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del s. XIII (1230-1300)" in *Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa* - Palma, 1998, 291-311.

⁵⁹ ARM - Còdex 28 - f. 69-69v.

⁶⁰ ARM - Còdex 28 - f. 69v-70.

⁶¹ ARM - Còdex 28 - f. 72v-73.

*Alquena aytalla conexensa: que sia ben verda e ben prima e molta; e si vols veura si es fina, destrempa.la ab holi, e deu tornar vermella e si no, no vall res.*⁶²

De l'eficàcia d'aquesta prova ancestral en dona fe que, en el segle XIX, encara es tengués en compte aquest mètode, per més que s'afegís que, en cas de què les mescles no revelassin en principi res, altres principis colorants reaccionen en alcohols.⁶³

Les aplicacions

Com bé s'ha vist a la definició genèrica de l'alquena, les seves aplicacions s'estenen al camp de la medicina, la cosmètica i el tintat de teixits i cuiros, tot tenint en compte que les dues darreres es relacionen principalment amb les seves propietats colorants derivades d'una naftoquinona, la lawsona o àcid hennotocànic, que es troba fonamentalment a les tiges i les fulles,⁶⁴ i va acompanyada d'una petita presència d'àcid gàlic que contribueix a fixar-la en absència d'altres mordents.

- Medicina

L'alquena forma part de la medicina tradicional dels seus països d'origen (Índia, Egipte, Marroc, ...) i s'aplica en una gran varietat d'ocasions. En decocció, s'empra com a colutori. En infusió, serveix per combatre les úlceres (com l'afra) per les seves propietats antimicòtiques i en fregues o cataplasma, contra malalties de la pell com l'herpes o la soriasi, i contra cops, contusions, luxacions i esquinçaments; malgrat el gust amarg, la seva ingesta és bona contra la diarrea, ja que és astringent; també s'empra en casos de litiasi renal o de problemes de melsa; a més a més, se li atribueixen propietats abortives.

Totes aquestes virtuts, es troben recollides, més o manco explícitament, en els tractats de medicina medieval amb predicament fins el Barroc.⁶⁵ Un dels més representatius és el *Kitāb al-Adwiya al-Mufrada* (traduït com a *Libro de los medicamentos simples*) d'Abul-Mutarrif 'Abd al-Rahman ibn Muhammad ibn 'Adb al-Kabir inb Yahya ibn Wâfid ibn Muhammad al-Lajmi.⁶⁶ Aquesta obra es va escriure, segons tots els indicis, a la Ta'ifa de Dènia en temps 'Alí ibn Muyahid i va ésser regalada per Juan de Borja a Felip II per a la Biblioteca de l'Escorial. Però el que resulta més significatiu és que l'única versió que es coneix d'aquesta obra en un idioma peninsular sigui precisament en Llengua Catalana.⁶⁷

⁶² Universitat de Barcelona - Manuscrit 1.455 - *Llibre de conexenses de spicies e de drogues e de aïstament de pesos, canes e mesures de diverses terres* - f. 13v (GUAL: *El primer manual ...*, 58-209. Veure: 125).

⁶³ EBERMAIER: *Manuel des pharmaciens et des droguistes ...*, 509-510.

⁶⁴ MA. E. CARRETERO ACCME: "Compuestos fenólicos: Quinonas" in *Panorama actual médico*, núm. 24, 2000, 278-282.

⁶⁵ LECLERC: *Notices et extraits ...*, 719-721.

⁶⁶ IBN WÂFID: *Kitāb al-Adwiya al-Mufrada (Libro de los medicamentos simples)* [Edició, traducció, notes y glosario de L.F. AGUIRRE DE CÁRCER] - Madrid, 1995. L'autor, en el context cristià, era conegut amb les llatinitzacions de Abenguefit, Abenmufit o Abeccenif, entre altres.

⁶⁷ L. FERAUDO DE SAINT GERMAIN: *El «Libre de les medicines particulars»*, Barcelona, 1943. Treballa sobre el manuscrit 3.180 de la Biblioteca Capitular de la Seu de Saragossa.

Ibn Wāfid classifica l'alquena entre els elements de primer grau, com a un medicament fred i sec, per llavors recollir les opinions de Gal·lé, Masīh i Dioscòrides.⁶⁸ De Gal·lé anota que es tracta d'una combinació d'una substància aquosa i calenta amb equilibri i d'una substància terrosa i freda. Té una força primera secant, una força segona que refusa i dissol, i una tercera que impedeix les cremades quan s'aplica la seva cocció en el lloc lesionat. A més a més assenyalava, la seva utilitat contra l'eripsela, els tumors i les úlceres, aplicació que Muhammad feia servir, d'acord amb el que narren els haddits.⁶⁹ De les opinions de Masīh tan sols anota que actua sobre les ferides amb les mateixes propietats que la *sang de drago* (*Calamus draco*).⁷⁰ Finalment, segons Dioscòrides, la seva característica més rellevant és que actua com a astringent i d'aquí, un cop capolada, la seva aplicació a les úlceres esmentades per Gal·lé, contra el carboncle (*antrax*) i els tumors; també és bona contra les cremades; com emplastre calma les hemorroides i en unguent reblaneix els nervis; específicament, la flor esmicolada i posada al front actua contra la cefalàlgia.⁷¹ Aquest mateix remei és el que 'abd al-Malik b. Habib afirma que emprava el Profeta, a la vegada que ho feia extensiu l'ús pel mal de les cames.⁷²

De semblants aplicacions i alguna altra en parla un anònim *Tratado de Patología* de l'entorn de l'any 1500, el qual es presenta com a una probable traducció d'una o més obres en Llengua Àrab.⁷³ Pel que fa a les malalties que poden afectar a la boca, tracta específicament dels mals que ataquen les genives i la llengua. Sobre les primeres, dona la indicació de què, en cas de fer sang, se'ls apliqui una mescla de poncelles de rosa, espodí⁷⁴ blanc, cinc dracmes de cada un; set dracmes de savina, dos dracmes d'alquena i tres dracmes de *sang de drago*, tot molt; el tractament s'acabava glopejant aigua de roses. En el cas del dolor de genives perquè un infant treu les dents, es recomana que es tracti amb alquena, mantega i oli de lli en forma de pomada. També s'ofereix un remei pels grans a la llengua, consistent en una mescla d'espodí, roses, coriandre sec, llenties

⁶⁸ IBN WĀFID: *Kitāb al-Adwiya al-Mufrada*, 229.

⁶⁹ IBN HABĪB: *Mujtasān fī l-Tibh* (*Compendio de medicina*) [Introducción, edición y traducción de: C. ÁLVAREZ DE MORALES Y F. GIRÓN IRUESTE] – Madrid, 1992, 78.

⁷⁰ GUAL CAMARENA: *El primer manual* ..., 254. Durant la major part de l'Edat Mitja procedia del Llevant mediterrani i se'n coneixien les qualitats fina, comuna i sotil, comercialitzant-se en gotes o en pans. Es tracta de la sàvia d'aquest arbre, de color vermell sang i d'aquí el nom, que s'emprava, en cosmètica i en tintoreria. Es creia que servia per combatre la lepra i era un bon cicatrítant. Amb la conquesta de les Illes Canàries es va conèixer el *Dracaena draco* L. de les mateixes propietats.

⁷¹ A. LAGUNA: *Pedació Dioscòrides Anazarbeo (1555)*, Madrid, 1966, Vol. I, 77. Es tracta del facsimil de l'edició de Salamanca, de Mathias Gast.

⁷² IBN HABĪB: *Mujtasān fī l-Tibh*, 78.

⁷³ MA. T. HERRERA HERNÁNDEZ / MA. NIEVES SÁNCHEZ GONZÁLEZ DE HERRERO: *Tratado de Patología*, Madrid, 1997. Es tracta del manuscrit I.051 de la Biblioteca Nacional de Madrid. És l'únic conservat i figura com a anònim. S'ha insinuat retrocedir la seva datació a les darreries del s. XV.

⁷⁴ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua castellana* ..., 1780. Veu *espodio*. Es defineix com la cendra dels fornalls de coure, molt semblant a l'*atutia*, per més que s'assenyalava que l'espodí dels àrabs és la cendra del clau d'elefant. A la realitat, químicament, es tracta de l'òxid de zinc obtingut per sublimació. L'etimologia del castellà i del català és llatina: *spondiū* = ivori calcinat. Pel que fa a l'*atutia* (del àrab *al atūṭiya*), tradicionalment, se la defineix com a la sutja derivada de la fusa del coure que, reduïda a pols i en unguent, s'emprava per a malalties dels ulls; és també òxid de zinc, però impurificat amb altres sals metàl·liques.

pelades, llavor de verdolaga i alquena, a parts iguals, sucre i un poc de càmfora, tot capolat; per acabar, s'ha de glopejar aigua rosada i vinagre.

Entre els problemes de pell, es fa esment de l'escaldat per l'orina. En principi, diu que s'ha de tractar amb midó, per acte seguit afegir que també es pot fer amb espodí capolat o amb alquena combinada amb roses, murta i farina d'ordi. Tots aquestes productes tenen en comú les seves propietats assecants.

Vinculat amb les cefalàlgies es pot interpretar la *cura de lo que fuera por beber vino*, en al·lusió clara a les ressaques i sobre les que, al marge d'aconsejar la moderació en la ingesta de vi, recomana se'n tenguí cura amb banys calents per suar, acompanyats de fregues d'oli de nard, murta i alquena verda.

També es posa esment en la melancolia,⁷⁵ que indica s'ha de curar amb purgues, com tantes altres malalties humorals. Entre altres fórmules, recomanava una bullidura amb llavor de lli, *alfolva*,⁷⁶ alquena i corona de rei. Curiosament, dins d'aquest apartat s'hi han d'afegir les pigues, ja que se les assenyala com a una conseqüència de l'estat melancòlic. Es diu que poden ésser *hermejas o negras; & todas son graves de guarescer*. El remei havia de consistir, a més de la purga i la sagnia, en untar-les d'alquena amb sabó per fer-les desaparèixer.

Una aplicació aïllada és la que es troba recollida per Juan Gil de Zamora a seu *Liber contra venena et animalia venenosa*, aparegut entre 1289 i 1295, que indica que l'alquena mesclada amb farina d'ordi i vinagre tebe actua eficaçment contra les picades d'abella i de vespa.⁷⁷

En oposició a aquest cúmul de virtuts, s'esmenta l'alquena com a un dels productes que *a los moços [...] les ponen las mugeres en las cabeças* i que podia afectar als ulls i provocar *la inchazon & los parpados çerrados que non los pueden abrir*. Per aquests casos, es prescriu una combinació de *licio & torciscos, rosas, partes iguales, açafran & mirra*, tot capolat i mesclat amb *çumo de cerrajas o con leche de muger* fins formar una pasta amb la que s'han d'untar els ulls cada dia. Aquesta atribuïda capacitat irritant no deixa d'ésser una contradicció amb l'ús tradicional que es fa de l'alquena en infusió com a col·liri.

Per últim i encara que no forma exactament part d'aquest apartat mèdic, val a dir que, com a derivació de les seves propietats fresques i refrigerants, i malgrat la seva

⁷⁵ C. GARCÍA GUAL: "Del melancólico como atrobiliario según las antiguas ideas griegas sobre la enfermedad de la melancolia" in *Faventia*, 6/1, 1984, 41-50.

J. ZARAGOZA GRAS: "Els humors i els temperaments" in *Faventia*, núm. 14/1, 1992, 85-90.

⁷⁶ FONT I QUER *Plantas medicinales ...*, 366-367. Grafia antiga d'*alholva*. Es tracta de la *Trigonella foenum-graecum* o *heno griego*. Se la recomanava en tractaments d'anèmia, en edemes i cataplasmes. IBN WÁFID: *Kitáb al-Adwiya ...*, 288-289.

⁷⁷ C. FERRERO HERNÁNDEZ: *Juan Gil de Zamora. Libro contra tósigos y animales venenosos*. [Estudio crítico y anotado por: ---]. Tesi doctoral inèdita - Barcelona, 2002, 287.

amargor, abû Zakkaryâ ibn Yahyâ b. Muhammad indica que els homes empraven les fulles d'alquena *para refrescos y lamedores* [sic].⁷⁸

- *Cosmètica*

La pols d'alquena és un ingredient natural que s'empra per tenyir principalment d'un color roig ataronjat els cabells, encara que també s'aplica a mans i peus com a simple tinció o en forma de tatuatges. En general, es mescla en aigua bullent per obtenir una pasta untuosa que s'aplica directament fins cobrir tota la cabellera o les zones de pell escollides. Ara bé, el color resultant pot variar segons el líquid de suspensió que s'emprí o els fixants que se li puguin agregar. Per exemple, segons el *Lilio de Medicina*,⁷⁹ la virtut de l'alquena és que si la desfan en oli vell fa tornar els cabells negres, si la dissolen en vi negre els fa vermells i si el vi és blanc els fa rossos.

Ara bé, no és sols el donar color el que feia útil l'aplicació als cabells de la pasta derivada de la pols d'aquesta planta, ja que també té una doble funció higiènica. Per una banda, l'alquena té una important acció fungicida; per altra, Dioscòrides comenta que el costum de macerar-la en aigua d'herba sabonera (*Saponaria officinalis*)⁸⁰ proporciona una bona neteja gràcies a la saponina que conté aquesta planta i que la fa actuar com a detergent.⁸¹ Altres avantatges són que, mesclada amb oli, l'alquena reforça les arrels dels cabells i combinada amb vinagre prevé l'arna o contribueix a eliminar-la.⁸²

S'apliqui com s'apliqui, a més a més, el seu principi colorant, la lawsona, al contrari de les tintures químiques, no penetra a l'interior dels cabells, sinó que es disposa a la cutícula fixant-se a la queratina, augmenta el seu volum i els fa més resistents a les agressions d'agents externs.

Per tot això i més, el seu ús en la cosmètica és, amb tota seguretat, el més conegut i més difós d'aquest producte i no sols actualment. A l'antiguitat remota, des d'Egipte, on s'han trobat mòmies amb cabells i ungles tenyides d'alquena, es va difondre a tot el N. d'Àfrica i, posteriorment, els musulmans la dugueren al Pròxim Orient i a l'Índia. Es té, per tant, que l'utilització de l'alquena ve d'enrere, per més que en el present es tenguí principalment associada a una pràctica de les dones de l'Islam actuals quan, de fet, era emprada amb profusió a l'Edat Mitja, fins i tot en el món cristià, com en són una bona prova tot un seguit de testimonis literaris.

Jaume Roig (1400 – 1478), a l'*Espill o Llibre de les Dones* (circa 1455), recull l'aplicació als cabells:

La vella fembra [...]:

⁷⁸ BANQUERI: *Libro de Agricultura*, Tom II, 125.

⁷⁹ Biblioteca Nacional de Madrid, 1.315. Estudiàt per: J. CULL / C. WASIK: *Lilio de Medicina. Un manual básico de medicina medieval*. Bernardo de Gordonio, Edición crítica de la versión española, Sevilla, 1495, Madison, 1995.

⁸⁰ FONT I QUER: *Plantas medicinales ...*, 174-175.

⁸¹ IBN WÁFID: *Kitāb al-Adwiyā al-Mufrada*, 229.

⁸² ABU MARWĀN 'ABD AL-MALIK B. ZUHR: *Kitāb al-Agdiya (Tratado de los alimentos)* [Edición, traducción y estudio por: E. GARCÍA SANCHEZ] – Madrid, 1992, 139-140.

[...]; *put-li l'axella;*

*cap alquenat, front estirat,*⁸³

fent palès que no era exclusiu de dones joves. En uns altres versos indica com aquest producte també era usat per colorar parts del cos no sempre visibles:

[...] *e afegint*

als pits cotons; los mugorons

duia alquenats, morats, tenats,

*mostrant senyal. [...].*⁸⁴

I en uns altres hi afegeix encara més parts del cos, a la vegada, que dona notícia d'una possible forma de conservar-la en l'àmbit més domèstic quan diu que certa donzella

[...] *ab cert vermell*

tret d'escudelles morros e celles

*s'empeguntava [...].*⁸⁵

També, com s'ha dit, era aplicable al palmells de les mans, cosa que es tenia per una de les maneres certes d'embellir-se,⁸⁶ que són les que devia usar Carmesina del *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell (1460), i a elles s'ha d'afegir la de

*les ungles canonades e encarnades que mostraven portar alquena.*⁸⁷

No és d'estranyar, per tant, que en obres anteriors, com el *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio (1313 – 1375), escrita a 1354, es trobin expressions que parlen *de sa alquenada y desplasent bellessa*.⁸⁸ Però, per alguns, era una pràctica digna de repressió i n'és ben representativa, per exemple, l'opinió de Francesc Eiximenis que en *Lo Llibre de les dones* (1392) arremet contra aquelles que, a més d'altres endreços, precisament duïen les ungles alquenades.⁸⁹

⁸³ J. ROIG: *L'Espill o Llibre de les Dones*, Barcelona, 1978, 40

⁸⁴ J. ROIG: *L'Espill ...*, 87.

⁸⁵ J. ROIG: *L'Espill ...*, 58. Amb tot, s'ha de dir que pot referir-se igualment a l'*Alkanna tinctoria* que s'empra per fer, entre altres productes cosmètics, pintallavis barrejant-la amb cera.

⁸⁶ Les maneres eren: banyar-se, ben vestir-se amb robes netes, aplicar laca vermella als peus, ben pentinar-se, emprar els cinc unguents principals: vermelló a la clenxa, marca de pasta de sàndal al front, piga a la galta, safrà al cos i la ja esmentada alquena a les mans, dur joies i flors, rentar-se les dents i mastegar bètel i cardamom, fregar-se-les amb pasta perfumada, envermellar els llavis i ennegrir les pipelles amb antimoni.

⁸⁷ J. MARORELL: *Tirant lo Blanc i altres escrits de Joanot Martorell* [Edició de M. DE RIQUER] – Barcelona, 1979, 384.

⁸⁸ BIBLIOTECA NACIONAL DE MADRID – Manuscrito 17.675. Publicat per: F. DE B. MOLL: *El «Corbatxo» de Boccaccio traduït al català per Narcís Franch (s. XIV)*, Ciutat de Mallorca, 1935, 58. Reeditat a: F. DE B. MOLL: *Textos i estudis medievals* – Barcelona, 1982, 44-119.

⁸⁹ F. EIXIMENIS: *Lo Llibre de les Dones* – Barcelona, 1981, Tom I, 43.

Que el seu ús entre cristians era encara un fet corrent al segle XVI en donen prova cabal les *Ordinacions de València* de 1566, on es manava explícitament que

*les dones no s' puguen fer senyals en ses persones dels que usaven en temps que eren moros, ni permetre que sos fills e filles se alquenen.*⁹⁰

L'al·lusió als fills demostra que no només eren les dones que n'empraven. De fet, se sap que era relativament freqüent que els homes s'hi tenyissin la barba quan començava a blanquejar. Ho feien els cristians, però sobre tot, musulmans. Així, es recull que és

*gran denuesto que los africanos que llevan la barba larga y alheñada, y procuraban que no se descompusiese.*⁹¹

I és que es tracta d'una pràctica entre els homes que fins i tot era aprovada pel Profeta, tal i com consta a l'*at-Tahàra* on es recull, a partir del testimoni d'abu Huraira, que Muhàmmad sentencià que generalment jueus i cristians no es tenyien, per tant, s'havia de marcar la diferència fent-ho i pareix que ell mateix ho practicava i, a més a més, afirmava que, per les dones, emprar pasta depilatòria sense alquena podia provocar la lepra.⁹² A la mateixa font, també atribuït a Muhammad i per testimoni d'abu Dzarr, consta que declarà que el millor tint que es pot utilitzar per tenyir els cabells blancs és la *henna*, encara que també admet el *katm*, un altre tint rogent.

Sembla que entre els andalusins, en ocasions, també els homes es tenyiren les mans i, fins i tot, els braços.⁹³ Tal volta, es pugui cercar una explicació en què l'alquena pot actuar de filtre solar, ja que per això s'empra tradicionalment després de macerar-la en aigua freda.

Que dins l'àmbit cristià aquests costums, si no eren ben vists entre les dones, menys ho eren entre els homes, en serveix d'exemple el que va escriure Boncompagno de Signa (1170 – 1240) sobre el tema en el paràgraf 9 de la seva obra *De malo senectutis et senii*:

DE ILLIS QUI PALLIANT SENECTVTEM. De illis qui palliant senectutem nunc autem exclamare libet. O uesania horribilis, o temeritas abhorrenda! Quidam enim uane glorie cupidi palliare senectutem laborant et contra illam nituntur sophisticam inducere iuuentutem, quando capillos et barbam rubificare satagunt cum alchanna. Alii uero atramentaria confectiōne utuntur qua capillos et barbam perungunt, ut albi capilli et pilli nigrescant.

Tot junt feu que les condemnes prohibint el seu ús entre cristians fossin abundants i són les que degueren fer desaparèixer progressivament l'alquena dels tocadors cristians per la seva identificació amb els musulmans en general i amb els moriscos en particular.

⁹⁰ M. AGUILÓ I FUSTER: *Diccionari Aguiló*. Tom I-II, Lletres A-C, Barcelona, 1988. Veu *alquenaar*.

⁹¹ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua castellana ...*, 1726. Veu *alheñado*.

⁹² IBN HABÍB: *Mujtasán fi l-Tihh*, 78.

⁹³ MENÉNDEZ-PIDAL / BERNIS: "Las Cantigas ... (II)", 153.

sobre tot després de la seva expulsió.⁹⁴ Relacionat amb aquest darrer fet, una de les postures més radicals tal volta sigui la de fra Antonio de Guevara (1480 – 1545), del qual consta que volia tondre les dones del marquesat de Cenete (València) i arrabassar la pell de les seves mans per fer desaparèixer tota traça de color d'alquena.⁹⁵

-Colorant

És, tal vegada, l'aplicació menys difosa de l'alquena i no resulta fàcil trobar-ne informació. Consta, emperò, que és usada pel preparat de pells fines destinades a la marroquineria i té una certa importància en el tenyit de teixits.

L'alquena com a colorant tèxtil s'empra per a l'obtenció d'una vasta gamma de colors, que van del groc al marró, a més del roig original, segons les sals inorgàniques amb que es combini.⁹⁶ En el cas de la llana i la seda, el principi actiu de la lawsona actua quan s'han mordentat les fibres amb un sulfat d'alumini i es conseqüeixen colors ataronjats. Si a l'alum s'hi afegeix cremor tàrtar i bicromat de potassi, el color resultant és un marró daurat. Aquests colors són resistents al rentat amb sabó, a la llum de sol i al calor, sobre tot si se'ls dona un bany en una dissolució àcida després de la coloració.

Al marge d'aquest usos, hi ha notícies de com també s'emprava, a llocs com Turquia i altres indrets, per tenyir les coves i les crineres dels cavalls, així com les llances, tal i com recullen diversos comentaris.⁹⁷

⁹⁴ M. GARCÍA ARENAL: *Los moriscos* - Granada, 1996, 15. Les censures començaren amb la pragmàtica de 1518, de Carles I, prohibint els seus usos i costums, especificant-se que no emprassin alquena per donar color a mans i peus.

⁹⁵ REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario histórico de la Lengua Española*. Madrid, 1933, Tomo I, A. Veu: *alheñado*.

⁹⁶ VAN DE VRANDE: *Teñido artesanal*, 96-97.

⁹⁷ S. COVARRUBIAS: *Tesoro de la Lengua Castellana* [Edición a cargo de: M. DE RIQUER] – Barcelona, 1943, Veu *alheña*.
REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua castellana*, 1726. Veu *alheñado*.
VAN DE VRANDE: *Teñido artesanal*, 97-98.

Resumen

Como es bien sabido el Reino de Mallorca, en la Edad Media, fue un importante centro comercial de redistribución de productos, algunos de ellos, hoy día aparecen rodeados de un cierto exotismo, aunque en aquella época fueran un elemento normal de la vida diaria de Mallorca. Un buen ejemplo lo tenemos en la *henna* (*Lawsonia inermis*), conocida como alquena y que aparece asociada a la variedad de otras drogas utilizadas en química, farmacia, tintorería, medicina, cosmética y otros preparados. Se trataba de un producto comercial equiparable a otros de precios elevados, como la grana, siendo algo más que una simple anécdota.

Abstract

As is well enough known, during the Middle Ages the kingdom of Majorca was an important trade centre for the redistribution of products, some of which today are cloaked in exoticism, although at that time they were a normal element of daily life in Majorca. A good example thereof would be *henna* (*Lawsonia inermis*, L.), known as al-khanna, and which was sold along with a variety of other substances used in chemistry and in the production of pharmaceuticals, dyes, medicines, cosmetics and other preparations. This was a commercial product comparable to other higher-priced ones such as cochineal, and was of no little importance during that era.

Las facultades normativas de los Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca

ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ

Los Jurados de la ciudad y reino de Mallorca constituyeron la más alta representación del poder del Reino. Desde su creación en 1247 hasta su supresión a raíz del Decreto de Nueva Planta conformaron un órgano colegiado de naturaleza política que representaba al reino de forma permanente. La doctrina jurídica regnicola de la época moderna atribuyó a los jurados la condición de padres de la patria, por ser titulares de una potestad normativa. Los doctores Canet, Mesquida y Zaforteza, en la dedicatoria de su recopilación de 1622 exponen que *és lo preminent càrrech de Jurats, offici de Pares de la Pàtria, puis toca a Vs. Mags. fer ordinations y statuts ab les quals la república se governa, que és tenir sa deguda forma y vida*.¹ Sin embargo, tal afirmación, que responde a una concepción voluntarista acerca de la naturaleza del poder político en la Mallorca coetánea, requiere ser matizada.

En la época medieval el término jurisdicción denotaba un variado conjunto de facultades que incluían tanto la creación del Derecho como su aplicación.² los Jurados de Mallorca carecieron de jurisdicción propia y, por tanto, no fueron titulares de la potestad normativa, que residía en el monarca y, por delegación, en sus oficiales superiores.³ Como apuntaba el rey Sancho en un privilegio de 1316 *facere capitula, statuta et ordinationes pertineat ad dominationem et iurisdictionem, et iurati nullam habent iurisdictionem, nec possunt habere secundum franquias*.

Sin embargo, los Jurados contaron con ciertas facultades de carácter normativo que, en virtud de la constitución pactista del reino, se manifestaron en una doble vertiente. Por una parte, podían elaborar ordenanzas cuya entrada en vigor se hallaba supeditada a la aprobación por el monarca o su lugarteniente. Por otra, las disposiciones de los lugartenientes reales debían ser sometidas al dictamen preceptivo pero no vinculante de los Jurados, antes de su publicación.

Con carácter general, los municipios de la Corona de Aragón disponían de una capacidad normativa ordinaria que resultaba imprescindible para el desarrollo de los fines

¹ A. PLANAS ROSSELLÓ, *Recopilación del Derecho de Mallorca. 1622. Por los doctores Pere Joan Canet, Antoni Mesquida y Jordi Zaforteza*, Palma, 1996, 59.

² Sobre el concepto de jurisdicción en la época medieval vid. J. VALLEJO, *Ruda equidad, ley consumada. Concepción de la potestad normativa (1250-1350)*, Madrid, 1992.

³ Sobre las facultades judiciales de los Jurados Vid. A. PLANAS ROSSELLÓ, "Las facultades jurisdiccionales de los Jurados del reino de Mallorca", *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*, Palma, 2002, 725-732.

que les eran propios.⁴ Sin embargo, la peculiar condición de los Jurados de Mallorca, como representantes no sólo del municipio de la ciudad, sino del reino en su conjunto, confiere a sus atribuciones en este campo una singular trascendencia.

Los Jurados y su Consejo, desde los inicios de su institucionalización, gozaron de la facultad de elaborar estatutos, cuya publicación requería la aprobación de los oficiales reales. Mediante el privilegio *Memoria sit Baiulo*, Jaime II, en los inicios de su reinado, ordenó a sus oficiales que impidiesen a los Jurados y prohombres formar estatutos si previamente no requerían su aprobación y, paralelamente, dispuso que las ordenanzas dadas por la curia de Mallorca debían ser aprobadas con el consejo de los Jurados y prohombres de la Ciudad.⁵ Lamentablemente no han llegado hasta nosotros las disposiciones elaboradas durante el siglo XIII de acuerdo con estas reglas. Sólo nos consta una provisión de Alfonso III dada en Barcelona el 24 de mayo de 1291, que confirma las ordenanzas hechas por el baile, el veguer y los cónsules de Mallorca sobre salarios de abogados, escribanos, procuradores y sayones.⁶

Sin embargo, Jaime II, en su reforma de las franquicias de 31 de julio de 1300, impulsó veladamente un retroceso en estas facultades normativas. El monarca dispuso que los Jurados pudiesen exponerle aquellas cosas cuya regulación les pareciese útil para la Universidad, a fin de que, en caso de que le pareciesen convenientes, procediese a instituir las.⁷ De esta forma, tan sólo les reconoció la facultad de proposición con un carácter muy vago. En general, la reforma de Jaime II es un texto autoritario, en el que las facultades de los Jurados quedaron muy limitadas por el monarca. En cualquier caso, los Jurados del reino siguieron elaborando ordenanzas, con la aprobación del lugarteniente. El 9 de julio de 1308 el monarca confirmó unas ordenanzas suntuarias elaboradas por los jurados y su consejo, que previamente habían sido ratificadas por el lugarteniente.⁸ En el reinado de Sancho, la sentencia arbitral de 29 de julio de 1315 dispuso que no pudiesen hacerlo sin el consejo de algunos representantes de la parte foránea.⁹

Las facultades de los Jurados en orden a la creación del Derecho quedaron mejor perfiladas a través del privilegio del rey Sancho I de 18 de septiembre de 1316. Como consecuencia del principio pactista que informaba las relaciones entre el rey y el reino, el monarca dispuso que los Jurados pudiesen elaborar ordenanzas, aunque sólo entrarían en

⁴ J. M. FONT RIUS, "La potestat normativa del municipi català medieval", *EUC.*, 30 (1994), 131-163.

⁵ *Si curia vult aliquid statuere de novo quod fiat de consilio juratorum vel aliquorum proborum hominum. Item non permitant juratos nec probos homines aliqua statuta facere pro se, nisi primo dicti officiales fuerint requisiti* (ARM, *Llibre d'en Sant Pere*, 33v. E.K. AGUILÓ, "Franqueses y privilegis del regne", *B.S.A.L.*, VI, 13).

⁶ ARM, *Llibre d'en Sant Pere*, 142v.

⁷ *Item volumus et statuimus quod si predicti iurati viderint aliqua ordinanda seu constituenda pro utilitate nostra et dominacionis nostre vel pro comuni utilitate dicte universitatis vel comunitatis, quod illa exponant nobis vel successoribus nostris aut loca nostra pro tempore tenentibus, ut ipsorum iuratorum consilio et aliorum proborum virorum dicte civitatis sic nobis videbitur statuimus et ordinamus que nobis statuenda visa fuerint vel eciam ordinanda, et quod istud quando iurabit iurare similiter tenantur* (ARM, *Llibre de jurisdiccions i stils*, 51v).

⁸ ARM, L.R. 2, 198v.

⁹ A. PLANAS ROSSELLÓ, *El Sindicat de Fora. Corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*, Palma, 1995, 333.

vigor en caso de que recibiesen el *placet* del lugarteniente y, paralelamente, que los estatutos u ordenanzas formados por éste no se pudiesen promulgar *motu proprio*, sin oír previamente a los Jurados del reino. A pesar de tales concesiones, el monarca reiteró expresamente que los Jurados no tenían jurisdicción ni podían tenerla de acuerdo con las franquezas.¹⁰

En los años inmediatos los oficiales reales debieron poner obstáculos al ejercicio de aquellas facultades normativas. Los Jurados plantearon el agravio al monarca que, mediante privilegio de 10 de noviembre de 1322, confirmó sus atribuciones y dispuso que los capítulos se deberían presentar al baile o el veguer, los cuales los elevarían al senescal del rey o su lugarteniente, si el monarca estaba presente en la isla, o al lugarteniente real, si se hallaba ausente, para que ordenasen su publicación en caso de que les pareciesen convenientes.¹¹ El mecanismo previsto apenas debió ponerse en práctica. Los posteriores documentos de aplicación que hemos podido consultar nos revelan que las peticiones se presentaban directamente al monarca o su lugarteniente real sin pasar por otras vías intermedias.

1. Las ordenanzas formadas por los Jurados y el Gran i General Consell

La elaboración de las ordenanzas era tratada por los Jurados con una comisión reducida de su Consejo y con el asesoramiento técnico de los abogados de la Universidad.¹² La citada sentencia arbitral de 29 de julio de 1315 dispuso que se integrasen en ella los diez síndicos foráneos, o seis si las deliberaciones se prolongaban durante más de un día.

Finalmente, para conseguir un mayor respaldo de tales textos normativos, su aprobación quedó supeditada al voto favorable del pleno del Gran i General Consell. En algunas ocasiones los Jurados elaboraban las ordenanzas y las sometían a la aprobación de la asamblea del reino.¹³ En otras, la asamblea delegaba en los Jurados la redacción de unas ordenanzas sobre una materia concreta, para conseguir un objetivo determinado. Por lo general, en los casos de delegación, la responsabilidad de la elaboración de las ordenanzas no se transfiere exclusivamente a los Jurados sino al llamado *consell menor* o *secret*, una comisión integrada por éstos y algunos miembros de la asamblea en representación de todos los estamentos.¹⁴

¹⁰ ARM, *Llibre de n'Abelló*, 91 = Ap. doc. 1.

¹¹ ARM, *Llibre de privilegis dels reis*, 134-135, = Ap. doc. 2.

¹² A. PLANAS ROSSELLÓ, "El abogado de la ciudad y reino de Mallorca", *B.S.A.L.*, LVII (2001), 61-82.

¹³ Por ejemplo, las ordenanzas limitativas de las dádivas a los ahijados, de 1452, fueron aprobadas por el pleno del Gran i General Consell a propuesta de los Jurados (E.K. AGUILÓ, *Colección de leyes suntuarias decretadas por las autoridades superiores del antiguo reino de Mallorca desde 1384 a 1790*, Palma, 1889, 55-60).

¹⁴ Por ejemplo, ciertas ordenanzas del año 1386 fueron promulgadas por el lugarteniente con las siguientes palabras: *com los honrats jurats ab consell de dos prohòmens de cascun estament, als quals era stat remès per lo Gran i General Consell de dit regne, per bon stament d'aquell, hajen fetes algunas ordnacions devall scrites* (R. PIÑA HOMS, *El Derecho histórico del Reino de Mallorca*, Palma, 1993, 58).

Asimismo, correspondía a esta comisión aclarar las dudas que la interpretación de las ordenanzas planteaba a los oficiales que debían ejecutarlas. Así, en noviembre de 1384 los Jurados y dos consejeros de cada estamento se reunieron para resolver algunos puntos dudosos que, a juicio del mostassaf de la ciudad, presentaban ciertas ordenanzas suntuarias formadas por dicha comisión.¹⁵ En cambio, unas nuevas ordenanzas sobre la misma materia, de 23 de noviembre de 1420 disponen que *si alcun dubte o obscuritat apparran o exiran en los dits capitols, puxen aquells interpretar e declarar los dits noble governador e honrats jurats ensemps, presens e esdevenidors, e no separadament*.¹⁶

A pesar de que estas ordenanzas sólo eran vinculantes una vez autorizadas, promulgadas y publicadas por el gobernador, su vigencia dependía del beneplácito de los Jurados, que podían revocarlas en cualquier momento. En cambio el gobernador no tenía potestad para revocarlas de forma unilateral. Así lo manifestaron expresamente en 1387 los Jurados de Mallorca, en su respuesta a una consulta de sus homólogos de la isla de Ibiza, con ocasión de que el gobernador pretendía entrometerse en la aplicación de los capítulos del mostassaf.¹⁷ Incluso algunas ordenanzas preveían expresamente que su vigencia quedase a beneplácito de los Jurados, que podrían revocarlas libremente. Por ejemplo, unas ordenanzas de tanta importancia para el orden público como las reguladoras de la custodia de los cautivos de 31 de marzo de 1451, que incluyen una delegación del gobernador para que el mestre de guaita ejerza la jurisdicción penal que en ellas se le atribuye, precisaron que su duración quedaba al beneplácito de los Jurados del reino.¹⁸

En 1390 los Jurados formaron unas ordenanzas sobre los oficios de notario y procurador, que fueron sancionadas por decreto del lugarteniente general y publicadas mediante pregón público. El Colegio Notarial, presentó apelación contra tales ordenanzas, que lesionaban claramente sus intereses y, de esta forma, consiguieron retrasar la observancia de sus prescripciones. Finalmente, Juan I, mediante privilegio de 20 de septiembre de 1390, dispuso que las ordenanzas redactadas por los Jurados, aprobadas por el Gran i General Consell, y sancionadas por el gobernador, no pudiesen ser apeladas ni contradichas por los particulares cuyos intereses se vieran afectados, sino que solamente podrían recurrir ante el gobernador para que, junto con los Jurados, modificase aquellos puntos que se considerase que debían ser reformados.¹⁹

En su mayor parte, las ordenanzas formadas por los Jurados responden a cuestiones puramente municipales, como la policía de la ciudad, abastecimientos, calidad de los productos, higiene y salubridad, etc. Generalmente estaban destinadas a ser aplicadas por el *mostassaf*, como oficial especializado en la fiscalización de dichas materias. Aunque tales ordenanzas se dirigían en principio a regir en el conjunto de la isla,²⁰ a raíz de la

¹⁵ E.K.AGUILÓ, *Colección de leyes suntuarias...*, 18-19.

¹⁶ E.K.AGUILÓ, *Colección de leyes suntuarias...*, 43.

¹⁷ A. FERRER ABARZUA, *El llibre del mostassaf d'Eivissa*, Eivissa, 2002, 78.

¹⁸ A. PONS PASTOR, *Ordinacions gremials i altres capitols a Mallorca*, Palma, 1930, 50.

¹⁹ ARM, *Llibre d'en Rosselló Vell*, 375v y Nou, 331; L.R. 38, 157 = Ap. doc. 3.

²⁰ Por ejemplo, las ordenanzas suntuarias formadas por los Jurados del reino el 23 de noviembre de 1420 disponen que sean aplicadas por los mostassafs de la ciudad y foráneos, cada uno de ellos en su respectivo distrito (E.K.AGUILÓ, *Colección de leyes suntuarias...*, 42).

institucionalización de los municipios foráneos, dotados de sus propios *mostassafs* desde el reinado de Jaime III,²¹ los consejos municipales de las villas podían asimismo establecer sus ordenanzas sobre tales materias, que se aplicaban con carácter preferente a las generales del reino siempre que no entrasen en flagrante contradicción con sus principios.²² En consecuencia, las ordenanzas de los Jurados de la ciudad y reino podían ser desarrolladas por otras reglas más precisas de carácter estrictamente local.

Sin embargo, de forma más esporádica, las ordenanzas de los Jurados se dirigían a la regulación de determinadas cuestiones de derecho civil, penal o procesal, con carácter general para el reino. Así, en 1390 los Jurados formaron unas ordenanzas en las que se regularon un conjunto de cuestiones de derecho penal y procesal, que fueron ratificadas y publicadas por el gobernador.²³ Asimismo, el 20 de diciembre de 1413 el Lugarteniente General Pelay Uniç sancionó mediante decreto unas ordenanzas formadas por los Jurados del Reino, con el consejo del abogado de la Universidad y otros juristas y personas notables, que regularon cuestiones sobre hipotecas, obligaciones, contratos, Derecho notarial y, fundamentalmente, Derecho procesal.²⁴ Por último, el 13 de diciembre de 1518 el lugarteniente Miguel de Gurrea ratificó unas ordenanzas para la abreviación de los pleitos formadas por los Jurados del reino y ordenó a todos los jueces de las curias reales que las observasen según su serie y tenor, bajo pena de privación del oficio.²⁵ Tras la creación de la Real Audiencia en 1571, los Jurados no volvieron a formar ordenanzas sobre cuestiones de carácter procesal, que quedaron reguladas a través de una Práctica civil formada por el regente Pere Joan Poll.²⁶ Posteriormente presentaron algunas propuestas puntuales a la Real Audiencia, pero no formaron un *corpus* procesal como en el pasado.

Los Jurados formaban asimismo los capítulos reguladores de las imposiciones establecidas sobre determinadas transacciones, a fin de sufragar los gastos de la Universidad. En esta materia, su potestad normativa no estaba sujeta a cortapisas. En noviembre de 1367 Pedro IV dispuso que tales capítulos se publicasen en la forma en que habían sido redactados por ellos, y en 1395 Juan I autorizó al Juez Ejecutor de la Juraría – un oficial universal- a publicar mediante pregón todas las ordenanzas aprobadas por los Jurados y el Gran i General Consell sobre materias que incumbiesen a su oficio, sin necesidad de autorización del gobernador u otro oficial regio.²⁷ Tales atribuciones quedaron

²¹ En 1320 el monarca otorgó a beneplácito el oficio de *mostassaf* de la villa de Inca, pero la generalización de la institución en las villas se produjo a partir de un privilegio de Jaime III de 10 de junio de 1336 (A. PONS PASTOR, *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Palma, 1949, 178, 258).

²² La sentencia arbitral de 1315 prohibió a los Jurados de las villas aprobar ordenanzas *que sint in aliquo contra statuta et ordinationes factas per dictos iuratos communes civitatis et insule, et confirmatas per locum nostrum tenentem* (A. PLANAS ROSSELLÓ, *El Sindicat de Fora...*, 333).

²³ A. PONS PASTOR, *Constitucions e ordinations del regne de Mallorca*, I, Palma, 1932, 115-130.

²⁴ A. MOLL, *Ordinacions i sumari dels privilegis consuetuts i bons usos del regne de Mallorca*, Mallorca, 1663, 1-42.

²⁵ A. PONS PASTOR, *Pregons del XVIIe segle a Mallorca*, Palma, 1929, 99-104.

²⁶ *Noves ordinations, stils y práctica de la Real Audiencia*, ordenadas por el Regente de la Cancillería Bernat Joan Poll, y publicadas el 6 de octubre de 1576 por mandato de Don Miquel de Moncada, Lugarteniente y Capitán General del Reino de Mallorca (A. MOLL, *Ordinacions...*, 181-209).

²⁷ A. PLANAS ROSSELLÓ, "El Juez Ejecutor de la Juraría de Mallorca (1336-1758)", *B.S.A.L.*, 53 (1997), 75 y 91.

recortadas a raíz de la concordia entre los estados eclesiástico y secular de Mallorca, aprobada en 1684, que para favorecer los intereses de los acreedores censalistas del reino, transfirió a la Junta de la Universal Consignación, la facultad de proponer la creación, supresión o modificación de las ordenanzas sobre imposiciones, con la intervención de los Jurados y los Síndicos Clavarios de la Parte Foránea.²⁸

En cambio, la capacidad normativa respecto a ciertas materias fue objeto restricciones expresas, para salvaguardar determinados intereses. En 1389 se planteó un litigio entre el Procurador Real, el Obispo y el Cabildo de la Catedral, por una parte, y los Jurados del reino, por otra, porque éstos pretendían que las ordenanzas que fijaban el precio de las carnes se aplicasen a las procedentes del diezmo. Por provisión de 1 de marzo de 1389 Juan I resolvió la controversia en favor de la exención del diezmo y dispuso que en el futuro el gobernador no confirmase las ordenanzas de los Jurados hasta comprobar que no perjudicaban a los diezmos, y que en todo caso, las sancionase con la cláusula *dum tamen ordinationes ipsas non infringant in aliquo seu periudicent decimas antedictas*.²⁹

Por último, el monarca intervino en algunas ocasiones para reforzar la formación de ordenanzas sobre determinados asuntos, ordenando al gobernador que sancionase lo que dispusiesen los Jurados. El 14 de febrero de 1386 Pedro IV, a petición de los embajadores del reino, ordenó a su lugarteniente general que confirmase las ordenanzas que formasen los Jurados para prohibir la importación de paños extranjeros, y que procediese a la ejecución de las penas que se señalasen para los contraventores.³⁰

Asimismo, en 1460 el rey, a petición del embajador del reino, concedió a los Jurados la facultad para formar ordenanzas penales sobre los ornamentos de las mujeres, *les quals sien haudes per ordinacions reals e no.s puxa derogar a aquells per ús o abús contrari de qualsevulla lonch temps*.³¹ El texto indica que las restantes ordenanzas de los Jurados podían ser derogadas por costumbre *contra legem*, aunque no existieron reglas precisas sobre este asunto.

2. La fiscalización de los estatutos de los gremios.

La facultad normativa de los Jurados se extendía asimismo a la fiscalización de las ordenanzas formadas por las corporaciones gremiales. Esta atribución, típicamente municipal, era más limitada en Mallorca que en otros reinos de la Corona de Aragón, como en Valencia, donde los jurados podían otorgar a los oficios estatutos a beneplácito, aunque debían ser confirmados por el monarca, y contaban incluso con jurisdicción para conocer acerca de las cuestiones derivadas de su aplicación, en primera y segunda instancia.³²

A lo largo del siglo XIV se documenta en Mallorca la existencia de cofradías religiosas y corporaciones profesionales de los oficios, aunque muy rígidamente

²⁸ *Concordia entre el estado eclesiástico y secular del Reyno de Mallorca...*, Palma, Viuda de Frau, 1751, 18.

²⁹ ARM, R.P. 60, 284v.

³⁰ ARM, *Llibre d'en Rosselló vell*, 293.

³¹ ARM, L.R. 69, 178v.

³² MATHEU Y SANZ, L., *Tractatus de Regimine regni Valentiae*, Lyon, 1704, IV, III, 31, (p. 101).

intervenidas por el poder real o municipal.³³ Los oficios de la lana fueron regulados a través de unas ordenanzas, formadas entre 1315 y 1318 por dos delegados regioes con el consejo de los Jurados, y promulgadas por el rey Sancho. Las ordenanzas prevén que en caso de que los Jurados consideren en el futuro la necesidad de modificar algunos de sus capítulos, podrán hacerlo con el consejo de los *sobreposats* del oficio.³⁴ Asimismo, en 1361 el gobernador aprobó las ordenanzas formadas por la cofradía de los hortelanos, tras consultar con los Jurados y su letrado asesor.³⁵

Sin embargo, hasta las postrimerías de la centuria, la mayor parte de los oficios apenas estuvieron dotados de una organización sólida y carecieron de capacidad normativa. La situación experimentó un profundo cambio en el reinado de Juan I. El 20 de mayo de 1389 este monarca otorgó a los menestrales de Mallorca un privilegio por el que se les permitía reunirse cuantas veces quisieran para tratar de sus asuntos, formar ordenanzas y establecer cajas comunes. Los Jurados del reino mediante escrito de 17 de julio de 1389, se opusieron a estas concesiones que consideraban contrarias a las franquicias del reino y lesivas para sus facultades de administración y gobierno de la isla.³⁶ Sus protestas tuvieron una repercusión casi inmediata, pues el privilegio fue derogado unos meses más tarde.³⁷ En diciembre de 1391 los Jurados del reino y los *sobreposats* del gremio de tejedores presentaron conjuntamente a la aprobación del gobernador unos estatutos de aquel gremio.³⁸ Como consecuencia de la supresión de la amplia autonomía que les había otorgado efímeramente aquel privilegio, los Jurados y el lugarteniente real volvían a controlar casi completamente el régimen de los oficios.

El alcance de la facultad normativa de las corporaciones menestrales quedó definitivamente regulado a través de un nuevo privilegio dado por Juan I en Portopí el 18 de noviembre de 1395, que dispuso que si los gremios formaban ordenanzas, deberían hacerlo *ab consentiment e voluntat dels dits jurats e prohòmens, e ab auctoritat del dit veguer e ab confirmació e corroboració del dit governador o de son loctinent*.³⁹

El procedimiento seguido para la regulación del régimen de las corporaciones fue variable. En algunos casos los Jurados y los representantes del gremio, *après de molts colloquis e delliberacions*, formaban conjuntamente unas ordenanzas que sometían a la aprobación del lugarteniente.⁴⁰ Pero el procedimiento más frecuente consistía en que el gremio, tras formar sus capítulos, los presentase a la curia del gobernador, que el regente de la Cancillería diese traslado a los Jurados para que los examinasen con el consejo de sus abogados y propusieran las enmiendas que considerasen oportunas, y finalmente que el

³³ G. ENSENYAT PUJOL, "Notes sobre els primers gremis i confraries coneguts a Mallorca (segles XIII-XIV)", *La manufactura urbana i els menestrals (Ss. XIII-XVI)*, Palma, 1991, 247-250. M. BERNAT ROCA, "Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV", *B.S.A.L.*, LVIII (2002), 93-114.

³⁴ M. BERNAT ROCA, *Els "III Mestres de la Llana" a ciutat de Mallorca (s. XIV-XVII)*, Palma, 1995, 217.

³⁵ A. PONS PASTOR, *Ordinacions gremials...*, 67.

³⁶ ARM, L.R. 37, 178v.

³⁷ Por edicto de 20 de noviembre de 1389 (A. PONS PASTOR, *Libre del Mostassaf de Mallorca*, Madrid, 1949, 285).

³⁸ A. PONS PASTOR, *Ordinacions gremials...*, 75-83.

³⁹ M. BERNAT ROCA, "Entorn a l'organització dels menestrals...", 112.

⁴⁰ Este fue el caso, por ejemplo, de unas ordenanzas formadas por los Jurados y los pelaires en diciembre de 1505 (A. PONS PASTOR, *Pregons del XVI segle...*, 30-33).

lugarteniente sancionase las ordenanzas mediante presidal decreto.⁴¹ El dictamen de los Jurados no tenía carácter vinculante. La mayor parte de las ordenanzas se aprobaron con sus enmiendas, pero algunas otras se decretaban según la propuesta original, haciendo caso omiso de sus indicaciones. Asimismo el lugarteniente tenía amplia facultad para introducir las modificaciones que considerase convenientes, aunque raras veces las corregía *motu proprio*.

Sin embargo, en algunas ocasiones los gremios consiguieron que el monarca confirmase sus estatutos sin seguir el procedimiento establecido. En los últimos años del reinado de Juan II y los inicios del de Fernando el Católico se produjeron algunos casos.⁴² Por ello, en 1481 el embajador del reino Jaume de Montanyans, solicitó al monarca que los capítulos de los oficios que habían sido confirmados recientemente por los monarcas pudiesen ser revisados por los Jurados, para revocar aquellos puntos que fuesen lesivos a la República.⁴³

Las omisiones del traslado a los Jurados siguieron produciéndose en algunos casos, por omisión de la Real Audiencia. Esta eventualidad tenía importantes consecuencias pues, a través del control de tales ordenanzas, los Jurados podían poner freno a las prácticas monopolísticas e incidir eficazmente en la política económica insular. Por ello, el 22 de junio de 1616 Felipe III, a petición de los embajadores del reino, en confirmación de su antigua facultad, dispuso que el Regente de la Cancillería, antes de decretar y ratificar los capítulos y ordenanzas formadas por los gremios, colegios y cofradías, debiese comunicarlos a los Jurados para que expresasen lo conveniente, y que en caso de que se decretasen en contra de su parecer, los Jurados pudiesen recurrir al Consejo Supremo para que decidiera lo oportuno.⁴⁴ En adelante, parece que la regla fue observada escrupulosamente. Sólo en 1665 nos consta que volvieron a decretarse ordenanzas a instancias de algunos gremios sin la preceptiva intervención de los Jurados.⁴⁵ Sin embargo, los Jurados no se contentaron con ello. Así, el 20 de octubre de 1707 expusieron al monarca que aquel requisito se había reducido a una mera ceremonia, y solicitaron que cuando la ciudad se opusiese a los contenidos de las ordenanzas, se tuviese que seguir la causa por vía de justicia sin que se pudiesen decretar hasta que se declarase mediante sentencia.⁴⁶

3. Las ordenanzas aprobadas por los lugartenientes con el consejo de los Jurados.

Como manifestación del principio pactista que informaba la constitución política de los reinos de la Corona de Aragón, los representantes de la comunidad contaban con cierta participación en la elaboración de las disposiciones de los gobernadores. Según un

⁴¹ Vid. un ejemplo en A. PONS PASTOR, *Ordinacions gremials...*, 16-17.

⁴² Así se puso de manifiesto en la sesión del Gran i General Consell de 17 de noviembre de 1480 (ARM, AGC 11, 136v-137).

⁴³ A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, *La promoción universitaria en Mallorca en tiempos de Fernando el Católico*, Palma, 1982, 193.

⁴⁴ ARM, Cód. 31, 86. = Ap. doc. 4.

⁴⁵ ARM, AH 5154, 82v.

⁴⁶ ARM, AH 6628.

privilegio otorgado por Jaime II, las ordenanzas dadas por la curia de Mallorca debían ser aprobadas con el consejo de los Jurados y prohombres de la Ciudad.⁴⁷ Incluso, en 1303 el monarca envió a su lugarteniente real una provisión acerca de los contratos usurarios de venta de frutos no nacidos, con la indicación de que los mostrase a los Jurados antes de ponerla en aplicación y que, en caso de que presentasen alegaciones, le diese traslado para que pudiese proveer sobre el asunto.⁴⁸

La posterior disposición concedida por el rey Sancho el 18 de septiembre de 1316 precisó que tales disposiciones sólo podrían ser promulgadas tras ser consultados los Jurados del Reino quienes, de esta forma, aunque no podían vetarlas, ejercían cierto control sobre sus contenidos. En caso de que los Jurados considerasen que tales estatutos vulneraban las franquicias, el gobernador debía paralizar su promulgación y elevar la cuestión al monarca.

La intervención de los Jurados, según se interpretasen aquellas normas, podía tener lugar de dos formas diferentes. De acuerdo con el privilegio de Jaime II los Jurados debían intervenir en la redacción de la normativa. Así se hizo en la formación de algunas disposiciones de especial relevancia, como la pragmática de abreviación de pleitos del virrey Anglesola de 31 de julio de 1398,⁴⁹ o los capítulos sobre las compraventas promulgados el 24 de marzo de 1461 por el lugarteniente general Vidal de Blanes, *hagut colloqui e ple consell de alguns notables hòmens del dit regne de diversos estaments*.⁵⁰ Sin embargo, en la mayoría de casos, de acuerdo con lo dispuesto por el privilegio de 1316, los Jurados se limitaban a expresar su opinión acerca de un texto normativo en cuya redacción no habían participado, del que se les daba traslado por el lugarteniente general.

Las disposiciones elaboradas por los gobernadores fueron en algún caso consideradas de tanta utilidad por el reino, que se solicitó su confirmación al monarca para conferirles mayor rango normativo. En 1359 el lugarteniente general y reformador de Mallorca Gilabert de Centelles, aprobó unas ordenanzas sobre importantes aspectos del régimen público de la isla (administración de los caudales de la universidad, oficiales reales, notariado, abogacía, plazos procesales, etc). Los jurados del reino, en atención a que, a su juicio, redundaban *in magnam utilitatem dicti regni et conservationem et bonum statum rei publice* solicitaron a Pedro IV su ratificación, que les fue concedida el 25 de septiembre de dicho año, mediante una provisión en la que ordenó a sus oficiales *pro franchisesiis observare*.⁵¹

La aplicación de los citados privilegios fue especialmente problemática desde mediados del siglo XVI. El primer conflicto se planteó en febrero de 1547 cuando los Jurados impugnaron un edicto penal publicado por el lugarteniente Felip de Cervelló, sin la

⁴⁷ ARM, *Llibre d'en Sant Pere*, 33v. E.K. AGUILÓ, "Franqueses...", *B.S.A.L.*, VI, 13.

⁴⁸ A. PONS PASTOR, *Constitucions...*, II, 5-7.

⁴⁹ En su introducción se señala que fue formada tras debatir la materia con los Jurados y otros prohombres del reino y numerosos doctores, licenciados, jurisperitos, notarios y procuradores (A. PONS PASTOR, *Constitucions...*, II, 161).

⁵⁰ A. MOLL, *Ordinacions...*, 116-121.

⁵¹ ARM, Pergaminos reales. Pedro IV, perg. 53. P. CATEURA BUNASSER, *Política y finanzas...*, 328-333.

preceptiva consulta.⁵² En esta ocasión los Jurados ganaron el pulso, pues consiguieron que revocase aquel texto y dictase uno nuevo, elaborado con su consejo.⁵³ Pero su triunfo fue efímero; sólo dos años más tarde, el 30 de abril de 1549, el lugarteniente general Gaspar de Marrades hizo pregonar un nuevo edicto, sin contar con su parecer.⁵⁴

En lo sucesivo los lugartenientes continuaron legislando en materia penal *motu proprio*, con muy escaso respeto por las franquicias de Mallorca. De hecho el 12 de diciembre de 1573 el Gran i General Consell debatió acerca del agravio que suponía la aprobación de la Práctica de la Real Audiencia por el virrey y los consejeros de la misma sin oír a los Jurados. Para intentar frenar las agresiones contra las franquicias, la asamblea determinó que se imprimiesen los privilegios del reino.⁵⁵

En 1578 el General Consell elevó una queja al monarca señalando que los edictos de los gobernadores derogaban el privilegio que exigía que las disposiciones fuesen consultadas con los Jurados del reino, so pretexto de que sus edictos penales tenían carácter provisional y temporal, limitado al gobierno del virrey, mientras que en la práctica eran perpetuos porque cada virrey reproducía el del anterior. Para los Jurados, mediante los edictos se estaba reduciendo el Derecho Común al arbitrio de los doctores de la Audiencia.⁵⁶ Tales quejas fueron completamente desoídas. El 15 de marzo de 1579 un pregonero del lugarteniente se personó en el aula de la juraría para comunicar a los Jurados que se disponía a pronunciar un pregón público en la plaza contigua, por si querían salir al exterior para escucharlo. Cuando los Jurados le reclamaron que les diese traslado del texto les respondió que tenía órdenes precisas de no hacerlo, salvo que se tratase de ordenanzas formadas con su intervención.⁵⁷

Un conflicto semejante, producido en 1619,⁵⁸ motivó que, finalmente, Felipe IV, a petición de la Universidad, confirmase lo dispuesto por el rey Sancho en 1316 mediante privilegio de 16 de junio de 1624.⁵⁹ A pesar de esta confirmación, las transgresiones se siguieron produciendo periódicamente.⁶⁰

4. Los capítulos presentados al monarca.

Por último, los Jurados del reino y el Gran i General Consell participaron en la creación del derecho a través de unos capítulos que eran presentados a la aprobación del rey a través de los embajadores desplazados a la corte. La inexistencia de unas cortes del reino

⁵² ARM, AH 5976, pieza 7 / 36, 7; AA exp. II / 29, 10.

⁵³ El edicto de 26 de marzo de 1547 (ARM, AH 428, 2-4).

⁵⁴ ARM, AH 428, 7v-14v.

⁵⁵ ARM, AGC 39, 32-33.

⁵⁶ *Los habitants de aquest regne no sien subjectes al Dret Comú, com totes les repúbliques ben governades, sinó que és a la voluntat y arbitre de dits doctors* [de la Audiencia] (ARM, AGC 40, 253).

⁵⁷ ARM, EU 48, 47v.

⁵⁸ ARM, AGC 54, 143.

⁵⁹ ARM, Cód. 31, 140v-141. La misma confirmación se reproduce en el 158v con fecha 16 de junio de 1627.

⁶⁰ Por ejemplo, en enero de 1676 los Jurados se opusieron a que se pregonase un edicto penal dictado por el gobernador sin su consejo, en el que se transgredían algunos privilegios y franquicias del reino (ARM, AGC 69, 317v).

de Mallorca donde los brazos pudiesen negociar sus propuestas legislativas y el fracaso de la efímera intervención mallorquina en las Cortes Generales de la Corona de Aragón, convirtió a este mecanismo en la fórmula ordinaria de relación con el monarca.

Aunque la iniciativa legislativa corresponde al reino que es quien elabora su texto, estas disposiciones poseen el rango de privilegios. La eficacia de los capítulos reside en la voluntad del monarca, cuya aprobación les otorga fuerza normativa. En definitiva son una consecuencia del ejercicio de la jurisdicción voluntaria por parte del rey.⁶¹

Por lo general tales capítulos eran redactados por los Jurados, con el consejo de sus abogados. Sin embargo, sólo podían ser presentados a la aprobación del monarca, en nombre del reino, tras ser debatidos y aprobados por el Gran i General Consell.

Los capítulos presentados por los embajadores se aprobaban con las palabras *Plau al senyor rey*. En algunos casos sobre la base de estos capítulos se formaba una provisión, redactada en forma más solemne, y en la que el monarca hablaba en primera persona. La provisión podía ser única para el conjunto de capítulos, constituyendo un “privilegio capitulado”, o bien se podía formar un privilegio individualizado para cada uno de ellos. Así, los capítulos concedidos por Alfonso V a los embajadores del reino Berenguer Uniç, Francesc Axaló y Antoni Olives el 19 de mayo de 1439, fueron reforzados mediante provisiones o cartas ejecutorias singulares, otorgadas el 17 de junio del mismo año, en las que el monarca ordenó a sus oficiales que observasen e hiciesen observar el contenido de cada capítulo, bajo diversas penas.⁶² En algunos casos no se llevaba a cabo esta redacción, para evitar el gasto que suponía el pago de los derechos de sello y de bula a la Cancillería Real.⁶³

En 1380 los representantes del reino obtuvieron del monarca la aprobación de un capítulo por el que solicitaban que los privilegios obtenidos por vía de embajada tuviesen fuerza de actos de Cortes, pese a no haber sido aprobados en ellas.⁶⁴ Sin embargo, según

⁶¹ J. ARRIETA ALBERDI, “Justicia, gobierno y legalidad en la Corona de Aragón del siglo XVII”, *Estudis*, 22 (1996), 229-230.

⁶² Los capítulos de 19 de mayo se reproducen por A., MOLL (*Ordinacions...*, 43-56) y las cartas ejecutorias, *Ibid.*, 85-94. Asimismo, en marzo de 1481 Fernando II aprobó con las palabras *Plau al senyor Rey que sia fet segons és atorgat e usat, tot frau cessant*, un capítulo presentado por el embajador Jaume de Montanyans sobre la intervención de los Jurados en los actos de tortura judicial. Sin embargo, días más tarde el embajador suplicó al monarca que ratificase su *placet* en forma de provisión (*Deinde fuimus per vos supplicati ut dictum capitulum iuxta decretationem et responsonem nostram ratificare in hac provisionis forma redigi facientes observari et custodiri mandari dignaremur*), que fue otorgada el día 16 del mismo mes (A. PLANAS ROSSELLÓ, *El proceso penal en el Reino de Mallorca*, Palma, 1998, 164-165).

⁶³ En 1380 los representantes del reino de Mallorca consiguieron que el monarca otorgase su *placet* a un capítulo en el que solicitaban que *de totes les provisions faedores sobre los dits capitols e de cascuna d'aquelles sien fetes cartes o letres aytantes com ne volran los jurats e Consell del dit regne de Mallorques, largament ordonadores ab totes clàusules pertanyents, e que totes sien espexades e liurades franques de dret de segell o segells e de dret de bulla, si ab bulla ne volran alguna* (ARM, *Llibre de Corts Generals*, 76v).

⁶⁴ *Sien haudes en per tostemps per privilegis e per actes de corts generals obtengan força, fermetat e eficàcia d'acte de cort general, en tant que provisió ne letra contrària d'aquí avant no.s sia feta, e si o era que no fos obeïda ne servada, ne obtangués alguna força e virtut* (ARM, *Llibre d'en Sant Pere*, 97v ; *Llibre de corts generals*, 76v).

una interpretación restrictiva de la constitución pactista, sólo se consideraba que tenían fuerza contractual los capítulos concedidos como contraprestación a un servicio económico otorgado por el reino al monarca.⁶⁵ Durante el reinado de Fernando II, esta versión contractual-económica del pactismo fue alegada por el regente de la Cancillería para defender las reformas introducidas por el monarca.⁶⁶ En 1654 fueron los propios jurados de Mallorca quienes, interesados en que se suspendiesen ciertos privilegios otorgados a la ciudad de Alcudia, argumentaron que las franquicias concedidas gratuitamente y no por vía contractual, según la opinión común de los doctores, podían ser suspendidas por el príncipe.⁶⁷

A partir del reinado de Juan II muchos de los capítulos solicitados por el reino se otorgan por un periodo de tiempo –generalmente diez años– o, simplemente, a *beneplácit de la reial dignitat*. Mediante esta fórmula se pretendía evitar que las nuevas concesiones supusieran una limitación insalvable de las atribuciones regias. Por el contrario, hasta mediados del siglo XV el único ejemplo de privilegio a beneplácito que hemos podido localizar es el de creación del Consulado de Mar otorgado el 1 de febrero de 1326 por el Infante Felipe, *solum et dumtaxat quamdiu nostre placuerit voluntatem*.⁶⁸ La concesiones a beneplácito generaban inseguridad jurídica en el reino. Por ello, en 1478 los embajadores ante la corte solicitaron a Juan II que los capítulos otorgados a beneplácito se convirtiesen en perpetuos *e fets irrevocables*, pero el monarca dilató la resolución pidiendo que se especificasen cuáles eran los capítulos cuya perpetuación se requería.⁶⁹ La petición revela que, en la concepción de los jurados, los capítulos en cuyo otorgamiento no se expresaba la subordinación al beneplácito regio, tenían la condición de irrevocables. En 1527 Carlos I concedió mediante esta fórmula una reforma del modo de elección de los Jurados, pero la asamblea se negó a aceptarla por temor a que se pudiese interpretar que todo el sistema de *Sort i sac* quedaba sometido a esta limitación.⁷⁰

En la época moderna se produjo la decadencia de los capítulos normativos aprobados por el monarca. Los últimos de los que tenemos constancia son un conjunto de ocho capítulos otorgados por Carlos I en Monzón el 3 de octubre de 1533.⁷¹ A partir de entonces, las peticiones del reino se estudiaban por separado y, en su caso, daban lugar a las correspondientes cartas reales individualizadas.

Por otra parte, desde la segunda mitad del siglo XVI los lugartenientes generales consiguieron ejercer un mayor control sobre la actividad de los Jurados y el Gran i General Consell, a los que prohibieron enviar embajadas al monarca sin obtener su licencia. En

⁶⁵ La interpretación responde a una versión contractual económica del pactismo, que teorizada en el *Speculum Principis* de Pere Belluga fue seguida por la doctrina valenciana. Por el contrario, los autores catalanes la rechazaron siempre, por considerar que el fundamento del pacto residía en la fidelidad a la palabra dada (J. VALLET DE GOYISOLO, "Valor jurídico de las leyes paccionadas en el Principado de Cataluña", *El pactismo en la Historia de España*, Madrid, 1980, 80).

⁶⁶ ARM, Suplicacions 42, 103.

⁶⁷ ARM, AH 711, 5.

⁶⁸ A. GARCÍA SANZ, *Llibre del Consolat de Mar*, III, 2, *Diplomatari*, Barcelona, 1984, 197-198.

⁶⁹ ARM, L.R. 74, 291.

⁷⁰ ARM, AGC 24, 35.

⁷¹ ARM, *Llibre verd*, 105.

1578 el virrey prohibió que se desplazasen a la corte los embajadores elegidos por la asamblea del reino y, ante esta circunstancia, los Jurados, *com a meros executors de las decisiones del Gran y General Consell*, decidieron que se desplazase a la corte uno de ellos, Gabriel Gual, en su condición de jurado, aunque sin poder especial alguno. Sin embargo el virrey le impidió la partida y citó e interrogó a todos ellos como imputados por un delito de desacato.⁷²

Tras largos forcejeos, finalmente Felipe II otorgó a los Jurados un privilegio dado en El Escorial el 17 de noviembre de 1593, que les autorizó a enviar embajadas siempre que el Gran i General Consell lo considerase conveniente, sin necesidad de licencia del lugarteniente general.⁷³ Sin embargo, unas décadas más tarde esta posibilidad les fue recortada de nuevo. El 5 de octubre de 1625 el monarca estableció una serie de requisitos que debían cumplir para que se les autorizase el envío de embajadas.⁷⁴ Como consecuencia, el reino inició las gestiones para que se le concediese la formación de unas cortes propias o, por lo menos, la participación en las del principado de Cataluña.⁷⁵ Sin embargo, este objetivo no tuvo éxito, por tratarse de una reclamación extemporánea, en un momento en que tales instituciones parlamentarias se hallaban en decadencia en los distintos reinos de la monarquía.

APÉNDICE DOCUMENTAL

Doc. 1

1316, septiembre, 18. Perpiñán.

El rey Sancho concede a los jurados de Mallorca que la próxima elección se realice en la víspera del día de Navidad, para evitar los inconvenientes que supone hacerlo en esta fiesta.

A.R.M., *Llibre de n'Abelló*, f. 91.

Ed. PIÑA HOMS, R., *El Derecho histórico del Reino de Mallorca*, pp. 298-299.

Sancius, Dei gratia rex Maioricarum, comes Rossilonis et Ceritanie et dominus Montispessulani. Notum facimus universis nos concessisse iuratis et probis hominibus Maioricarum, requirantibus nomine Universitatis Maioricarum, quod constitutiones, ordinationes seu capitula que fient et facta sunt in Maioricis ad bonum statum terre et habitantium in ea renoventur et preconizentur singulis annis in festo Sancte Pasche, et reputamus bonum quod iurati sicut consueverunt hactenus

⁷² No obstante, la causa quedó sobreesida poco más tarde (ARM, AH 3123, 161v).

⁷³ ARM, Cód. 31, 34-36.

⁷⁴ Los Jurados debían dar cuenta al virrey de los negocios que pretendían tratar, y éste debía dar aviso al Consejo de Aragón para que determinase si tenían la entidad suficiente para justificar la embajada. En caso contrario, debían plantearlos a través de su agente ordinario. Si se trataba de una queja contra el virrey, debían dar razón de ella al Consejo mediante carta, para que resolviese si se otorgaba licencia para enviarlos, según la calidad de la materia, *o se proveerá acerca dello lo que conviniere a mi real servicio* (ARM, Cód. 32, 79).

⁷⁵ Por ejemplo, el 17 y el 18 de noviembre de 1628, a propuesta de los Jurados, se debatió en el Gran i General Consell si se debía solicitar al monarca que concediese al reino de Mallorca la participación en Cortes junto con el Principado de Cataluña. Los Jurados consideraban que ésta era la única vía para exponer los agravios contra las franquezas del reino y obtener mercedes. Pero la propuesta no fue aprobada, por haber disparidad de votos (A. PLANAS ROSSELLÓ, "La participación del reino de Mallorca en las Cortes Generales de la Corona de Aragón", *Ius Fugit*, 10-11 (2002), pp. 763-772).

possint ordinare capitula que sint ad bonum statum terre et non in dampnum nostrum, et ordinatis hujusmodi capitulis a iuratis presententur nostro locumtenenti ut ipse cum consilio suo examinet, et si repererit ea fore ad commodum et bonum statum terre et non in dampnum nostrum faciat ea preconizari et servari. Non intendimus tamen, quod si nos vel nostrum locumtenens solus voluerit facere capitula pro bono statu terre quod ex hoc habeamus requirere vel interrogare aliquem, cum hoc ad nos tamquam Principem et Dominum pertinere noscatur, nam facere capitula, statuta et ordinationes pertineat Dominationem et Jurisdictionem, et iurati nulla habent jurisdictionem nec possunt habere aliquam secundum franquesias. Placet tamen nobis quod, si noster locumtenens voluerit facere aliqua statuta, capitula vel ordinationes pertinentes ad statum terre quod, antequam illas publicet vel faciat preconizari, vocet iuratos quibus significet capitula seu ordinationes quas voluerit facere, ad hoc ut si ipsi potuerit ostendere quod essent expresse contra franquesiam aut contra bonum statum terre, quod non procederet dictus locumtenens, sed hec significaret nobis ut nos, intellectis rationibus, hinc inde ordinemus illud quod erit ad bonum statum terre, franquesas observando. Mandantes locum nostrum tenentibus, vicariis, baiulis et aliis officialibus nostris, presentibus et futuris, quatenus huiusmodi nostram concessionem firmam habeant et observent et faciant ab omnibus firmiter observari. Datum Perpiniani octodecimo die septembris anno Domini Millesimo trecentesimo sextodecimo.

Doc. 2

1322, noviembre, 10. Mallorca.

El rey Sancho confirma que los jurados pueden formar capítulos y ordenanzas, aunque señala que deben presentarlas al senescal real o su lugarteniente, si se encuentra en la isla, o al lugarteniente real, si se halla ausente, los cuales deberán ordenar la publicación de aquellos que consideren convenientes para el bien del reino y la fidelidad al monarca.

A.R.M., *Llibre de privilegis dels Reis*, ff. 134 y 135.

Primerament sopleguen que com sia acustumat antigament que ls jurats, axí con ha offitials del senyor rey, ab prohòmens tracten e ordonen los capitols tota vegade ha honor e ha feeltat del senyor rey e a bon estament del seu regne, que sia mercè e gràcia sua que axí.n pusquen usar com han acustumat. [...]

Sobre lo primer capítol plau al senyor rey e vol que si als iurats de Malorques és vist que alguns capitols sien profitozes de fer per la cort del senyor rey e a bon estament del seu regne, que ls dits iurats pusquen sobre aquels capitols tractar e aquels tractats fer escriure, e aquels escrits liurar al veguer e al batle de la ciutat, lo qual batle he veguer mostren aquel escrit al senescalch del dit senyor rey ho al seu loch tinent, present lo dit senyor rey en la terra, ho quant seran absens al loch tinent del dit senyor rey, lo qual senescalch o son lochtinent ho en absència del senyor rey son loch tinent en lo regne tots los dits capitols ho alguns d'aquels qui bons a els semblaran e que sien ha honor del senyor rey e a feeltat d'el e a bon estament del seu regne, degen fer cridar de mantinent de part del batle e del veguer del dit senyor rey.

Doc. 3

1390, septiembre, 20. Barcelona.

Juan I dispone que los particulares o corporaciones no puedan apelar contra las ordenanzas y capítulos formadas por los jurados y aprobadas y publicadas por el gobernador, para eximirse de ellas por considerarlas perjudiciales para sus intereses o el bien de la cosa pública.

A.R.M., *Llibre d'en Rosselló Vell*, f. 375v y *Nou*, f. 331; L.R. 38, f. 157.

Nos Iohannes Dei gratia rex Aragonum, Valentiae, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comesque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie. Circa utilitatem et bonum statum universitatis civitatis et regni Maioricarum et eorum rei publice ut convenit, intendentes et attendentes quod quamquam iuratorum dictorum civitatis et regni Maioricarum cum consilio procerum liceat, prout aliis universitatibus civitatum insignium aliorum regnorum et terrarum nostrarum licet, facere et ordinare capitula et ordinationes que et quas comuni utilitati dictorum civitatis et regni predictis iuratis et proceribus expedire videntur, ad quorum capitulorum et ordinationum postquam per gubernatorem dicti regni auctorizata et de eius mandato publicata sunt, observatione tenentur quicumque habitatores ipsorum civitatis et regni, tamen ut audivimus notarii dicte civitatis ab aliquibus capitulis et ordinationibus quod per ipsos iuratos pro bono eiusdem civitatis et regni facta fuerunt ac per dictum gubernatorem auctorizata et de eius mandato publicata, et eorum observatione ad nos seu dictum gubernatorem appellarunt et per viam apellationis ac alias ab observationem capitulorum et ordinationum se eximere satagunt, ultra morem et modum tam in dictis civitate et regno Maioricarum quam in civitatibus Barchinone et Valentiae ac aliis nostre dominationis insignibus in talibus hactenus observatos. Igitur volentes circa talia debite providere, ad supplicationem humilem per fidelem nostrum Anthonium Castelli, notarium, nuntium per dictos iuratos et consilium dictorum civitatis et regni pro hiis et aliis ad nos missi, super hoc nobis factam, quia parum prodesset predictos iuratos et proceres capitula et ordinationes posse facere si eorum observatio per apellationis aut alia impedimenta singularium tollerentur seu impedirentur, tenor presentis ordinamus et pro comuni utilitate rei publice dictorum civitatis et regni providemus ac statuimus quod de cetero ab observatione capitulorum, statutorum seu ordinationum per dictos iuratos presentes et futuros cum consilio procerum factorum seu fiendorum dum tamen per nos seu gubernatorem dicti regni qui nunc est vel fuerit pro tempore auctorizata et de nostro seu eius mandato publicata fuerint, ut in similibus est fieri usitatum aliquibus collegiis officii vel aliquibus singularibus dictorum civitatis et regni non liceat appellare nec impugnando ipsa capitula, statuta vel ordinationes ut iniustas vel dampnosas eis vel rei publice ab inde se eximere appellando et ubi de facto appellarent, appellaciones ipsas nunc pro tunc nullas decernimus easque volumus non admitti set possint predicta collegia, officia et singulares qui se senserint vel crediderint ex ipsis capitulis, statutis et ordinationibus agravatos recurrere ad dictum gubernatorem qui unacum iuratis et proceribus supradictis valeat ad predictorum instantiam reformare, corrigere et reperare que reformanda et corrigenda reppererint seu etiam reperanda. Mandantes per eandem expresse et de certa scientia predicto gubernatori Maioricarum qui nunc est et pro tempore fuerit ac aliis officialibus nostris dicti regni ad quos spectet eorumque locatenentibus quatenus ordinationem, provisionem et statutum nostrum huiusmodi firmiter teneant et observent ac teneri et observari faciant, et appellaciones vel impedimenta aliqua que contra hec per aliquos singulares collegia vel officia fieri quomodolibet temptarent nisi ut per nos est ordinatum superius admittant, eis et eorum cuilibet ad cautelam faciendi contrarium, abdicantes omnimodam potestatem. In cuius rei testimonium hanc fieri et sigillo nostro pendenti iussimus comuniri. Data Barchinonae XX die septembris anno a nativitate Domini M^o CCC^o nonagesimo, regnique nostri quarto. = Petrus Çacalm

Doc. 4

1616, junio, 22. Madrid.

Felipe III, a petición de los embajadores del reino, dispone que el Regente de la Cancillería, antes de decretar y ratificar los capítulos y ordenanzas formadas por los gremios, colegios y cofradías, debe comunicarlos a los jurados para que expresen lo

conveniente, y en caso de que se decreten en contra de su parecer, los jurados podrán recurrir al Consejo Supremo para que decida lo oportuno.

A.R.M., Códice 31, f. 86.

El Rey

Espectable mi lugarteniente y capitán general, Jayme Rossinyol y Antonio Custurer, síndicos desse reyno me han echo relación que los jurados dessa ciudad lo son universalmente de todo el reyno, y que como a tales solian antiguamente los officios collegios y confradrias del, acudir a ellos con los capitulos y determinaciones que hazian para que los decretassen y aprobassen siendo convenientes para el bien público, que de algunos años a esta parte por no hazer esto se han seguido algunos inconvenientes, intentando algunos de dichos officios y confradrias imponer derechos, y que los dichos capitulos y imposiciones se han decretado por el Regente la Cancillería, lo qual es de muy grande daño porque por indirectos se sigue que ellos y las universidades los impongan; supplicándome sea servido mandar que ningún capitulo, establecimiento o constitución de qualquier collegio, officio o confradria que sea se guarde, si no estuviere decretado por los dichos jurados dessa ciudad y reyno, sobre lo qual ha parecido encargaros y mandaros, como lo ago, deys orden y proveays que de aquí adelante, antes que el Regente decrete los capitulos y determinaciones que le fueran presentados por los dichos officios, collegios y confradrias oyga a los jurados, comunicándoselos, y si pretendieren agravio y prejuizio de la provisión o decreto que el Regente hiziera, podrán acudir a mi Consejo Supremo, a donde se proveherá lo que fuese justo y conveniente. Datum en Madrid a XXI de junio MDCXVI. Yo el Rey. = Augustinus Villanueva, Secretarius.

Resum

A la Mallorca de l'Antic Règim, la potestat normativa residí en el monarca, com atribut de llur sobirania. Malgrat tot, els Juras de la Ciutat y Regne, com representants de la *universitas*, gaudiren de certes facultats pel que fa a la creació del Dret. Els Jurats podien elaborar ordenances mentre llur vigència quedava supeditada a l'aprovació del monarca o del seu lloctinent, i les disposicions dels governadors així com els estatuts gremials devien ser sotmesos al seu dictàmen, preceptiu però no vinculant, abans de la seva publicació. Finalment, les relacions amb el monarca tingueren lloc mitjançant embaixades, a través de les quals es presentaren capítols normatius als que se'ls atribuïa força d'actes de Cort.

Abstract

In Mallorca under the *Ancient Régime*, in his capacity as sovereign, the monarch had legislative authority. Nevertheless, as representatives of the *universitas* (medieval corporations), the Magistrates of the City and Kingdom of Mallorca had certain legislative powers. They could draft byelaws, subject to the approval of the monarch or his deputy, and it was mandatory for them to pass judgement (even though it was not legally binding) on regulations established by the governors or all guild statutes prior to their publication. Lastly, relations with the monarch were channelled through delegations, which submitted chapters of legislation with the validity of formal Court records.

¿Quién era Miguel Ballester, el hombre de confianza de Colón en el Nuevo Mundo?

ALFONSO ENSEÑAT DE VILLALONGA

1. Lo que dicen los cronistas sobre Miguel Ballester

Cristóbal Colón tenía, según fray Bartolomé de las Casas, un gran amigo llamado Miguel Ballester, que se llevó consigo al Nuevo Mundo, en el segundo viaje de descubrimiento (1493), nombrándole Alcaide de la fortaleza de la Concepción de la Vega Real. Ésta la fundó el Almirante en 1494 en la provincia y reino de Guarionex, donde se pobló después la ciudad que se llamó luego de la Concepción, tomando el nombre de la fortaleza. Se desconoce la fecha en que Ballester tomó posesión de este cargo, pero se sabe que antes que él lo ocupó un hidalgo llamado Juan de Ayala, aunque por poco tiempo.¹

El dominico afirma haberle conocido mucho y ser amigo suyo y le califica de *catalam* (sic), *natural de Tarragona, viejo y muy venerable persona*.

En el manuscrito original, Las Casas escribió primero *aragonés* y luego rectificó tachando esta palabra y sustituyéndola por la frase antes citada. Así pues, es indudable que Ballester nació en Tarragona.²

Vuelve a referirse a Miguel Ballester en otro lugar definiéndolo como persona *muy honrada y venerable, porque bien viejo y lleno de canas*.³ Por tercera vez, nombra al Alcaide de la Concepción, después de haber transcrito la carta que el 16 de octubre de 1498 dirigió Miguel Ballester al Almirante, en la que trataba de la rebelión de Roldán. Como apostilla a esta carta añade. *Esta es su carta, y bien parece que era catalán, porque hablaba imperfectamente, virtuoso y honrado y de voluntad sincera y simple; yo le cognosci mucho*.⁴ Estos comentarios de Las Casas requieren, sin embargo, dos aclaraciones. En primer lugar, los calificativos de viejo, venerable y canoso no tienen porqué aplicarse a la imagen de Ballester en 1498, sino a la que tenía la última vez que le vio Las Casas, que pudo ser hacia el año 1518. En esta fecha, Miguel Ballester tenía 59 años -casi sexagenario- y fray Bartolomé sólo 44. A tal edad, ya se era viejo en aquella época. Sobre todo, en el caso de aventureros castigados por la dureza del trópico, los arduos trabajos de la colonia y los sinsabores del ejercicio del mando. Con respecto al calificativo de catalán, por hablar

¹ Bartolomé DE LAS CASAS: *Historia de las Indias*, Mexico, 1986, I, 429.

² Manuscrito original, Biblioteca Nacional, Sin. Res. 21, f.289.

³ Bartolomé DE LAS CASAS: *Historia de las Indias*, II, 70.

⁴ Bartolomé DE LAS CASAS: *Historia de las Indias*, II, 79.

imperfectamente el castellano, bien podía aplicarse -con mayor razón todavía- a los mallorquines, cuya lengua se aparta aún más del castellano que el catalán hablado en Tarragona

Al llegar Colón a la Española, el 31 de agosto de 1498, en su tercer viaje, se encontró con un recibimiento muy distinto al esperado. El gobierno de su hermano Bartolomé - nombrado Adelantado en febrero de 1496-, desde la partida del Almirante en marzo de ese mismo año, había sido un fracaso. Los indígenas, aunque parcialmente pacificados, sufrían una cruel explotación; los españoles estaban descontentos y la vieja ciudad Isabela había sido trasladada a Isabela la Nueva -que pronto se llamó Santo Domingo- con todos los problemas que ello acarrea. La sífilis se había apoderado de un tercio de la población; a todo ello se unió la primera rebelión de españoles en la colonia.

Al mando de Francisco Roldán, que había sido nombrado por Colón Alcaide y Justicia Mayor de la Isabela, un grupo de descontentos pretendió establecer un nuevo régimen en la isla. Roldán se propuso asaltar la fortaleza de la Concepción, que estaba al mando de Miguel Ballester, el cual *le cerró las puertas y no le quiso admitir, viéndole venir con tanta gente y tan armada*, y se apresuró a escribir al Almirante el 16 de octubre de este año de 1498. Durante todo el tiempo que duró la rebelión, Ballester fue el más firme sostenedor de la autoridad del Almirante; fue, además, uno de sus prudentes consejeros e intervino con lealtad en la pacificación de La Española, actuando como emisario y negociador de Colón cerca de los rebeldes.⁵

Tras una serie de acuerdos, que Colón no pudo llegar a cumplir, se vio obligado el Almirante, en septiembre de 1499, no sólo a retirar los cargos que tenía contra Roldán, sino, incluso, a hacerle una extensa concesión gratuita de tierras, y se estableció un sistema de explotación de las mismas que será el origen de los futuros repartimientos, conocidos como encomiendas.⁶

A primeros de octubre de 1499, el Almirante, al no poderlo hacer personalmente ante la amenaza de una rebeldía indígena, encomendó a Miguel Ballester, en calidad de agente confidencial suyo ante los Reyes, la delicada misión de llevarles un informe o relación sobre la sedición y disturbios habidos en la naciente colonia. A Ballester le acompañó García de Barrantes, alcaide de Santiago, y en la misma nave embarcaron también los procuradores de Roldán, que llevaban una carta de éste al Arzobispo de Toledo, fechada en Santo Domingo el 10 de octubre.⁷

La confianza de Colón con Ballester era tan grande que, en 21 de mayo de 1499, encontrándose ambos en la Concepción, le nombró procurador o apoderado de su hijo Diego para que tomase posesión de las concesiones de tierra hechas a éste por los Reyes en La Española (*aseñallo a vos, Miguel Ballester, alcaide de la Concepción, en nombre del dicho don Diego, mi hijo, las tierras e aguas que son en el término de la dicha fortaleza*).⁸

⁵ Juan GIL; Consuelo VARELA: *Cartas de particulares a Colón y Reñaciones culturales*, Madrid, 1984, 270 y 277.

Bartolomé DE LAS CASAS: *Historia de las Indias*, I, 452.

Juan PÉREZ DE TUDELA *et alii*: *Colección Documental del Descubrimiento*, Madrid, 1994, II, 1.119.

⁶ Juan GIL; Consuelo VARELA: *Cartas de particulares a Colón*, 270.

⁷ Bartolomé DE LAS CASAS: *Historia de las Indias*, II, 100.

Juan GIL; Consuelo VARELA: *Cartas de particulares a Colón*, 276 y 347, nota 8.

⁸ Consuelo VARELA: *Cristóbal Colón. Textos y documentos completos*, Madrid, 1984, 253.

Debió de acompañar a Colón en la desgracia, cuando éste regresó a España, burlado por los reyes y cargado de cadenas por Bobadilla. En efecto, en 1501, aparece Ballester como mensajero privado del descubridor cerca de su consejero el padre Gorricio, de la Cartuja de Sevilla.⁹

Volvemos a tener noticias de Ballester en 26 de febrero del mismo año (1501), en que el nauta desde Granada .donde se encontraba la Corte- envía una carta a fray Gaspar de Gorricio en la que se dice: *el otro día os escribí de un libro de los viajes de las Indias [seguramente se trata de la relación del tercer viaje de descubrimiento] que os envié con Ballester. Folgaria de saber si la tenéis.* Esto significa que, por estas fechas, el Alcaide de la Concepción se encontraba en España, pues era el portador de la misiva.¹⁰

Se sabe, en cambio, por una carta de Francesco de Bardi -casado ya con Briolanja o Violante Moniz- a Colón, que en 1505 Ballester se encontraba en La Española. La carta, fechada en Sevilla el 11 de agosto de dicho año, dice así:

Estos días pasados, escreví a Vuestra Señoría y seis días ha, la postrera con Collante [como] correo; después [h]e buscado tanto que fallé una carta de las Indias para Vuestra Señoría de Ballester, que la traía [Vasco de] San Martín [natural de Cebreros, criado del Almirante], el cual me la dio para que l'ambiasse a Vuestra Señoría, e yo le rogué que él mismo escribiese a Vuestra Señoría todo lo que de las Indias pudiese screvir, y así lo fizo, y será con esta,¹¹

En 1510, Miguel Ballester continuaba residiendo en La Española, por lo que no pudo autenticar la firma de Colón en una carta que éste le había dirigido a La Española, ordenando el amojonamiento de unas tierras para su hijo don Diego en la isla. Debido a su ausencia de la Corte, en una probanza efectuada dicho año, Amerigo Vespucci tuvo que hacer la deposición para autenticar la firma del Almirante.¹²

⁹ Consuelo VARELA: *Cristóbal Colón. Textos y documentos completos*, 281.

¹⁰ Consuelo VARELA: *Cristóbal Colón. Textos y documentos completos*, 281.

¹¹ Juan GIL: Consuelo VARELA: *Cartas de particulares a Colón*, 347.

Consuelo VARELA: *Colón y los florentinos*, Madrid, 1988, 98.

¹² Consuelo VARELA: *Colón y los florentinos*, 41.

2. La familia Ballester de Manacor (Mallorca)

Espigando los protocolos notariales, la Escribanía de Cartas Reales y las Letras Reales del Archivo del Reino de Mallorca, he podido confeccionar el árbol genealógico de la amplia familia Ballester de Manacor, en Mallorca.

Algunos lectores exigentes pudieran dudar de que el Miguel Ballester documentado en Mallorca sea realmente el Alcaide de la Concepción, pues en ningún documento mallorquín se hace mención de su vinculación al Nuevo Mundo; pero existen numerosas pruebas indirectas, y, además, sus biografías son perfectamente superponibles. Por otro lado, cualquier rastro que hubiera podido dejar Miguel Ballester de su experiencia indiana en sus archivos personales de Mallorca fueron destruidos por el fuego de la canalla agrupada en torno al movimiento de las Germanías.

El padre Las Casas asegura -como ya he dicho- que Ballester era natural de Tarragona, pero, pese a los esfuerzos de los investigadores catalanes, a lo largo de los últimos cien años, no se ha podido encontrar hasta ahora ni un solo documento que venga en apoyo de la afirmación de Las Casas de que Ballester era de Tarragona. Incluso, al intentar documentarlo con documentos del Archivo de la Corona de Aragón, para gran sorpresa suya, el investigador catalanista Carreras Valls tuvo que reconocer que las pruebas encontradas apuntaban más a Mallorca que a Cataluña.¹³

He seguido el consejo de Carreras Valls y mi esfuerzo se ha visto coronado por el éxito.

Antes de empezar la biografía de Miguel Ballester, enumeraré las seis pruebas indirectas a que antes me he referido:

1ª El padre de Miquel Ballester, llamado Johan, se encontraba en Cataluña los años anteriores y posteriores al nacimiento de éste su hijo, por estar prestando allí sus servicios al rey don Juan II, en un cargo de la absoluta confianza del monarca. Por tanto, aunque hijo de mallorquín, Miquel Ballester pudo muy bien nacer en Tarragona y así fue.

2ª Los cálculos de las fechas de nacimiento del Miquel Ballester de Mallorca y del Alcaide de la Concepción son prácticamente coincidentes, por lo que su coetaneidad apuntan a una misma persona.

3ª Según los archivos mallorquines, el hijo segundogénito del Johan Ballester de Mallorca se llamaba Jaume, nombre coincidente con el del suegro del Johan Ballester de Barcelona -Jaume de Taranau-, lo que es importante, dada la costumbre mallorquina de que el segundogénito recibiera el nombre del abuelo materno, aunque éste fuera catalán y judío.

¹³ Ricardo CARRERAS VALLS: *Los catalanes Juan Cabot y Cristóbal Colón*, Barcelona, 1931, 115.

4ª El 29 de abril y 8 de mayo de 1493, hallándose Colón en Barcelona, recién regresado de su glorioso viaje de descubrimiento, el rey don Fernando libra dos cartas al lugarteniente general en Mallorca en un asunto de interés para el amado *Miquel Ballester, habitador de la villa de Manacor*. A los pocos días, pudo Miquel Ballester acudir a la corte de Barcelona, pues no hay que olvidar que su padre Johan era cortesano. Este encuentro de Barcelona con el nauta tuvo necesariamente que producirse, ya que Ballester acompañó a Colón en su segundo viaje al Nuevo Mundo, y no disponían de mucho tiempo para conocerse.

5ª Los itinerarios del Miquel Ballester de Manacor y del Miguel Ballester, Alcaide de la Concepción en el Nuevo Mundo, se complementan perfectamente, pues las ausencias de este personaje de la Isla de La Española se corresponden -como luego demostraré- con sus presencias en la Isla de Mallorca y viceversa.

6ª Como luego se verá, Miguel Ballester fue el introductor de la caña de azúcar en el Caribe, cultivo inexistente en Tarragona y en el resto de Cataluña, y muy próspero, en cambio, en Mallorca, aunque dicho cultivo no se podía comparar, ni mucho menos, con los cultivos de la Málaga nazari y de la Gandía valenciana, que eran realmente importantes

La catalanidad de Miguel Ballester nos conduce inexorablemente hacia Mallorca, donde este linaje está documentado en fechas tan remotas como la de su conquista (1229), pues se encontró en ella Berenguer Ballester, natural de Barcelona, a quien se le asignó en el repartimiento general de las tierras la Alquería Alcarax, de tres yugadas. Años después, en 1285, Ramon Ballester, descendiente tal vez del precedente, era Alcaide del castillo de Alaró cuando el rey don Alfonso vino a ocupar este Reino, defendiéndolo con valentía junto con los famosos guardas Cabrit y Basa a quienes, según la leyenda, el rey asó como a dos cabritos. Posteriormente, encontramos a otro miembro de esta familia llamado Arnau Ballester, que mientras ocupaba el puesto de consejero del rey de Aragón, presenció el sacramento y homenaje que Arnau Cassà prestó en 1333 al monarca como señor feudal de las villas de Monsau, Soxgos, Santes y Postmunt en el Reino de Cerdeña. No se puede dejar de mencionar también a Domingo Ballester, que en 1363 era señor feudal de las alquerías Vinyola y Garbayó en la parroquia de Campos. Por último, citaré a Gabriel Ballester que en 1405 fue enviado por el Reino de Mallorca como embajador a Barcelona para adoptar los medios de socorrer la miseria de la isla a causa de la esterilidad de aquel año, y en el de 1408 le debió Mallorca la reparación de su ruina.¹⁴

Pese a ser de origen mallorquín, Miguel Ballester pudo nacer en Tarragona, como pronto veremos.

La genealogía de la familia Ballester de Manacor es complicada, ya que se repiten mucho los nombres de sus miembros, lo que se presta a múltiples confusiones. He efectuado un estudio amplio y minucioso de esta familia a lo largo de nueve generaciones, habiéndose encontrado cinco Migueles Ballester contemporáneos, nacidos los años 1428, 1459, 1460, 1465 y 1480. Dos de ellos son hijos de dos Johans Ballester, notarios ambos, y, casualmente,

¹⁴ Joaquín M^o BOVER DE ROSSELLÓ: *Nobiliarario mallorquín*, Palma, 1983, 43.

estos dos Migueles están casados con dos Ffrancinas. Todo ello complica mucho la investigación.

La existencia de cinco Ballesteres en Manacor permite explicar la aparente incongruencia detectada por algunos historiadores -como Carreras Valls- de que Miguel Ballester se encontrara presente en Mallorca el 8 de diciembre de 1499, ya que no se comprende bien cómo pudo hallarse allí si embarcó en el Nuevo Mundo el 18 de octubre del mismo año con cartas del Almirante para su soberano, a menos de hacer una travesía rapidísima e ir a su ciudad natal antes de cumplir el encargo para los reyes, lo que no parece probable.

No siendo objeto de este libro el estudio de esta familia, me limitaré aquí a extraer mi trabajo.

Miquel Ballester era hijo de Johan Ballester, Secretario del rey don Juan II,¹⁵ y de Ffrancina Taranau.¹⁶ Esta dama pertenecía a una familia barcelonesa de judíos, unos conversos y otros practicantes de su religión. Tanto su padre, Jaume, como ella misma figuraban en las listas de denunciados en poder de la Inquisición. Su padre, micer Jaume de Taranau, fue un jurista de fama que trabajaba en la administración del Reino de Aragón, como regente de la cancillería del rey (1461-1468); perseguido por la Inquisición, a causa de su religión judaica, esquivó su acoso entrando en la corte del rey Fernando a cuyo servicio siguió hasta el final de su vida.¹⁷ Pero lo más relevante de esta familia es que una hermana de Ffrancina, llamada Johana, era la esposa de Lluís de Santàngel *el jove*, el escribano de ración.¹⁸

El mallorquín Johan Ballester, natural de Manacor, era notario de Mallorca y consejero del rey.¹⁹ Su padre Phelip Ballester fue síndico y clavario del Reino de Mallorca. En julio de 1458 Johan fue nombrado secretario real al subir al trono Juan II, en sustitución del también mallorquín Johan Valero. Desempeñó dicho cargo hasta el año 1462, en que fue sustituido, a su vez, por Juan Coloma.²⁰ Jubilado de su real cargo, Johan Ballester abandona Cataluña para establecerse en Mallorca. El 6 de abril de 1463, desde Zaragoza, el rey don Juan II le concede el feudo de la Caballería llamada *dels Llulls*, situada en la parroquia de Manacor, en el término de Bellver (hoy San Lorenzo Descardasar), en atención a sus méritos y a los servicios prestados a la Corona por él y por su padre Phelip Ballester, con la

¹⁵ ARM. Prot. Johan Llull, Ll-27, f. 239-240, 261-261v.

ARM LR-78, f. 28 y 29v.

Joaquín M^o BOVER DE ROSSELLÓ: *Nobiliario mallorquín*, 43.

ARM ECR 756, f. 28.

¹⁶ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santàngel y su familia*, Palma de Mallorca, 1992 (2), 127.

¹⁷ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santàngel y su familia*, 127-129.

Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enriquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, Madrid, 1953, evols. I, 189, 198 y 259.

Manuel Bofarull y de Sartorio: "Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell", CODOIN ACA, XXVIII, Barcelona, 1895, 24 (16-8-1488).

¹⁸ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santàngel y su familia*, 127.

¹⁹ Jaime DE OLEZA Y DE ESPAÑA: "Caballería de los Llulls", *BSAL*, XXIII, Palma de Mallorca, 1931, 60.

Joaquín M^o BOVER DE ROSSELLÓ: *Nobiliario mallorquín*, 43.

ARM ECR 756, f. 10.

ARM Prot. C-2.511, f. 54v (Bernat Contestà)

²⁰ Pau CATEURA BENASSER: "Trabajo y fortuna en el Renacimiento: el caso de Juan Valero, secretario real", *América y Mallorca: del predescubrimiento hasta el siglo XX*, Palma de Mallorca, 49.

Antonio RUMEU DE ARMAS: *Nueva luz sobre las capitulaciones de Santa Fe de 1492*, Madrid, 1985, 29.

obligación de prestar el servicio de un caballo y un hombre armado para defensa del Reino. Dicha caballería, poseída hasta entonces por los hermanos Ramon Lull, Jordi Lull y Domingo Lull -hijos y herederos de Ramon Lull y de Anthonina- había sido poco antes reintegrada a la Corona, ya que sus poseedores la habían cargado tanto de censos en dinero y trigo que no podían prestar el caballo armado a que estaban obligados. La merced de la caballería fue confirmada y ampliada por nueva real cédula otorgada también en Zaragoza el 15 de marzo de 1469.

En 1468 Johan Ballester consigue la custodia del palacio real de Manacor.²¹ En 1471 fue extraído elegible de Baile; fue Jurado de Manacor los años 1487 y 1490 y murió este último año.²²

Johan Ballester, en 1478, vivía en la Ciudad de Mallorca, parroquia de Santa Eulalia, en la *Illa* o manzana llamada *d'en Miquel de Sent Johan* y se le sigue llamando *Secretan del Senyor Rei*.²³ Era este personaje Ciudadano Militar de Mallorca desde antes de 1461, como se lee en un Memorial fechado el año 1521 y presentado por su hijo el Magnífico Francesch Miquel Ballester, doncel, en el que consta que el citado Johan, su padre, no acostumbraba a pagar sus impuestos a la villa de Manacor sino que los pagaba en la Ciudad de Mallorca.

Este Johan Ballester, que recibe el tratamiento de Magnífico en los documentos por su condición de noble, que le confería el investimiento de señor del feudo de la Caballería dels Llull, tenía de su esposa Ffrancina de Taranau cuatro hijos, llamados Miquel, Jaume -en memoria de su abuelo materno-, Carles y Francesch Miquel, y una hija llamada Anthonina.²⁴ Ya viudo casó con una mallorquina llamada Barthomeva, cuyo apellido se desconoce y de la que no tuvo descendencia. El 17 de agosto de 1484, Johan Ballester pagó el complemento de 800 libras de la dote de Barthomeva para su manutención, porque tenía que salir del Reino para ir a la Curia Regia y era conveniente que sus hijos, hijastros de Barthomeva, vivieran en habitación separada.²⁵

Miquel Ballester fue el primogénito de Johan Ballester, Secretario del Rey, y nació en Tarragona hacia el año 1459.²⁶ Se desconoce qué hacían los padres de Miquel Ballester en Tarragona cuando su madre dio a luz. Es probable que la familia Taranau tuviera allí alguna propiedad, pues no parece que por estas fechas se encontrara allí la Corte. Consta, en cambio, que, en años posteriores, tanto el rey como la reina frecuentaban esta ciudad. Se sabe que el rey don Juan II se detuvo aquí varias veces (14-8-1464 a 30-1-1465; 24-6-1465 y abril 1467)²⁷ y que la reina doña Juana fijó en este lugar su residencia a partir del 6 de marzo de 1465 en que el rey la nombró su lugarteniente General en Cataluña. La estancia más larga

²¹ Jaime DE OLEZA Y DE ESPAÑA: "Caballería de los Llulls", 60. ARM ECR 756, f. 10.

Joaquín M^o BOVER DE ROSSELLÓ: *Nobiliario mallorquín*, 43. Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Historia de Manacor. Siglo XI*, Mallorca, 1979, 19 y 114.

²² ARM LR-77, f. 233v y LR-78, f. 28 y 29v. En 15 de abril de 1489, Johan Ballester vivía todavía y en 11 de junio de 1490 ya era difunto.

²³ Maria BARCELÓ CRESPI: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*, Palma, 1988, 194, núm 23. ARM, Prot. M-420, f. 37v. (3-11-1475 (Notari Pere Moranta).

²⁴ ARM, Prot. LI-27, f. 239-240, 261-261v (Notari Johan Llull). ARM LR-78, f. 28 y 29v.

²⁵ ARM, Prot. M-472, f. 57 (Notari Pere Moranta).

²⁶ Referencia perdida.

²⁷ Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enriquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, II, 126, 137 y 189

de la reina en Tarragona tuvo lugar a lo largo del año 1467 hasta el 13 de febrero de 1468 en que falleció.²⁸

Miquel Ballester estuvo casado primero (antes de 1489) con Ffrancina y luego (antes de 1501) con Johanneta, ninguna de las cuales le dio prole. Su estancia en Mallorca está documentada desde el 20 de agosto de 1484,²⁹ en que ya es mayor de edad, hasta el 29 de abril y 8 de mayo de 1493, en que, hallándose Cristóbal Colón en Barcelona, el rey Fernando libra desde esta ciudad unas cartas dirigidas a su lugarteniente general en Mallorca, comunicándole el fallo real favorable para con el *dilecti nostri Miquaelis Ballester habitatoris ville Manachor* en dos pleitos en que éste estaba implicado.³⁰ A partir de este momento ya no se vuelve a tener noticias de Miquel Ballester en Mallorca hasta pasados muchos años, ya que acompañó a Colón en el segundo viaje (1493) para establecerse en la isla de Santo Domingo y desempeñar el cargo de alcaide de la fortaleza de la Concepción.

Por el testamento de Anthonina Ballester, otorgado el 20 de marzo de 1510, se sabe que su hermano Miquel estaba vivo, ya que le hace un legado.³¹ Ya hemos visto que en este año se encontraba en La Española. Por otro lado, el 30 de octubre de 1518 dicho Miquel confiesa haber recibido 160 libras de Johan Miquel Ballester de Togores por los derechos que le pertenecían a él y a sus hermanos difuntos sobre la heredad de Miquel Ballester *el gran* o *el vell*, padre de Johan Miquel.³² Asimismo, en un acta fechada el año 1521 consta que Miquel Ballester, alquila a Johan Melcior el rafal de *les Rotes de Na Galiana*.³³ Indudablemente se trata del hijo del secretario del rey, Johan Ballester, pues sólo esta rama de la familia Ballester pertenecía al estamento noble en estos años y recibía el calificativo de doncel. Miquel Ballester pudo morir a manos de los agermanados en 1522 ó 1523.

3. Las actividades azucareras de Miguel Ballester en el Caribe

La biografía de Miquel Ballester no sería completa si no se complementara con una mención a su estancia en la isla de La Española, donde está documentado como uno de los introductores de la producción de azúcar de caña en el Caribe.

Caña de azúcar hubo en La Española desde los mismos días en que Michele de Cuneo construía sudorosamente sus cabañas de hierba en la Isabela. Había sido traída por Cristóbal Colón en su segundo viaje y, mientras se construían pequeñas cabañas, había sido plantada junto con algunos vástagos de vid y unas cuantas libras de trigo. Su desarrollo fue tan notable que, en cuestión de poco más de dos semanas, las estacas crecieron alrededor de veintidós pulgadas, según nos refiere Pietro Martyre d'Anghiera. Cuenta Oviedo que *el que primero puso cañas de azúcar en esta isla [de La Española] fue un Pedro de Atienza, en la cibdad de Concepción de la Vega-ciudad fundada por Colón en 1494, y que fue destruida*

²⁸ Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enriquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, II, 134, 189 y 235.

²⁹ ARM ECR 756, f. 28-29

ARM, Prot. M-472, f. 32 y 85 (Notari Pere Moranta).

ARM, Prot. LI-22, f. 48 y anteriores (Notari Johan Lluï).

³⁰ ARM LR-78, f. 219

ARM LR-79, f. 15.

³¹ ARM, Prot. LI-27, f. 261-261v (Notari Johan Lluï).

³² Papeles de casa Ayamans, carpeta nº 11, pliego nº5: "Distribucion de los legados de Ballester el Gran"

³³ Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Onofre VAQUER BENNÀSSAR: *Història de Manacor. El segle XVI*, Mallorca, 1991, 32.

por un terremoto en 1562- y que algún tiempo antes de que se hiciese azúcar de las cañas, *muchos las habían puesto e las criaban e facian mieles dellas*.¹⁴

Nadie volvió a ocuparse de la caña de azúcar en La Española hasta que en 1505 ó 1506 -según Las Casas- *un vecino de [Concepción] de la Vega, llamado Aguilón -aunque yo creo que su nombre verdadero era Aguiló, de origen judeomallorquín., fue el que primeramente hizo azúcar en esta isla [de La Española] y aun en estas Indias, con ciertos instrumentos de madera con que exprimía el zumo de la cañas, y aunque no bien hecha, por no tener buen aparejo, pero todavía verdadera y cuasi buen azúcar*.¹⁵

En este mismo año de 1505, se cita también como productor de azúcar en Concepción de la Vega *al alcaide de la Vega, Miquel Ballester, natural de Cataluña*, hecho que es puesto de manifiesto en una inscripción que figura en el museo de *Casas Reales* de Santo Domingo, que reza así.. *Se producen azúcares en la Vega por los vecinos Ballester y Aguilón o Aguiló*, pero -según Oviedo- este azúcar *hobo origen de las cañas de Pedro de Aienza*.¹⁶ De estos dos personajes, los dominicanos actuales se inclinan más por el primero que por el segundo, como se deja constancia en el gran monumento a la caña de azúcar, levantado en la ciudad de Santo Domingo, en cuya placa colocada al pie del mismo, se puede leer: *habiendo Miguel Ballester (sic) sido el primero en extraer su jugo*. Este producto sirvió para abastecer el mercado local de la Concepción de la Vega y parece haber sido un buen negocio.

Según Pietro Martyre d'Anghiera (*De Orbe Novo Decadas*), *veinte años después del descubrimiento del Nuevo Mundo existían en La Española 28 plantaciones de caña con sus correspondientes trenes de elaboración llamados trapiches o ingenios*.¹⁷ Es decir que en 1512 ya existían en la isla 28 explotaciones de caña con sus correspondientes ingenios. En una relación de las principales plantaciones de caña y molinos de La Española en el siglo XVI, resulta que el Alcaide Miquel Ballester tenía dos plantaciones. Concepción de la Vega (1514) y San Cristóbal.

La industria del azúcar no se había desarrollado anteriormente en La Española, debido a la abundancia de oro y de indios. Pero sobre todo, los precios del azúcar, que habían estado muy bajos en Europa desde 1480, experimentaron una notable alza a partir de 1510, y esa alza fue percibida por los vecinos de La Española y particularmente por los de la Concepción, en los momentos en que el *Repartimiento de Alburquerque* originaba una gran crisis económica que hizo emigrar mucha gente e hizo pensar a todo el mundo en la necesidad de buscar otras alternativas que no fuera el oro.¹⁸

Después de Aguilón [Aguilón o Aguiló]¹⁹ y Ballester, -según Las Casas- *dióse a entender hacerla [el azúcar] un vecino de la ciudad de Sancto Domingo, llamado el bachiller [Gonzalo de] Velloso [o Velosa], porque era cirujano, natural de la villa de*

¹⁴ Frank PONS MOYA: *Después de Colón. Trabajo, sociedad y política en la economía del oro*. Madrid, 1987, 173-174.

¹⁵ Bartolomé DE LAS CASAS: *Historia de las Indias*, III, 273.

Frank PONS MOYA: *Después de Colón*, 173.

¹⁶ Gonzalo FERNÁNDEZ DE OVIEDO: *La Historia General y Natural de las Indias*, I, 106.

Ernest VALLHONRAT I LLURBA: *Miquel Ballester, el marino tarraconense...*

¹⁷ P. M. de Anghiera: 1516, BN, R. 9.022, Microfilm 5.299.

Frank PONS MOYA: *Después de Colón*, 173.

¹⁸ Frank PONS MOYA: *Después de Colón*, 173-174.

¹⁹ A. y A. GARCÍA CARRAFA: *El solar catalán, valenciano, balear*, San Sebastián, 1968, I, 22.

*Berlanga, cerca del año 1516, el cual hizo el primero en aquella ciudad azúcar, hechos algunos instrumentos más convenientes, y así mejor y más blanca que la primera de la Vega, y el primero fue que della hizo alfeñique y yo lo vi; éste dióse muy de propósito a esta granjería y alcanzó a hacer uno que llaman trapiche, que es molino o ingenio que se trae con caballos, donde las cañas se estrujan o exprimen y se les saca el zumo melifluo de que se hace el azúcar.*⁴⁰ Enriquece esta información Oviedo al señalar que Velloso trajo los oficiales para ello desde las islas de Canaria.⁴¹

Resumiendo, podemos pensar que Miguel Ballester construyó su primer trapiche para la producción de azúcar en Concepción de la Vega en el año 1505, moliendo la caña producida por Pedro de Atienza. Al poco tiempo, dispondría de su propia plantación de caña en Concepción de la Vega, que estaría en pleno auge en 1514, y ampliaría su actividad con una segunda plantación en San Cristóbal, que ya está registrada en 1516. Mientras Velloso construyó su trapiche -ya muy perfeccionado- en 1516 con expertos azucareros traídos de Canarias; conviene, en cambio, averiguar qué técnicas utilizó Ballester para la construcción de su primer trapiche. Pero antes hay que saber donde se encontraban los principales focos azucareros

De la mano de los árabes, la caña se extiende por el norte de África y es introducida en algunas islas del Mediterráneo -como Sicilia- y en la Península Ibérica. Sicilia y España llegan muy pronto a tener los principales focos azucareros de occidente. El cultivo de la caña de azúcar fue introducido en el Levante español en el siglo XI, con el advenimiento de los reinos de Taifas y durante la ocupación almorávide. De este tiempo datan las plantaciones del Reino de Granada, en Motril, Málaga, Granada y Almería, empleando, para la extracción del delicioso producto, los llamados trapiches movidos por fuerza animal o saltos de agua.⁴² En el siglo XV, la caña de azúcar, cultivada en las plantaciones de las regiones de Gandía y Oliva, así como en el norte hacia Burriana, en el Reino de Valencia, se destina casi enteramente al mercado internacional. El cultivo de la caña comenzó en Cullera en 1400, pero se abandonó al poco tiempo. El primer trapiche se construyó en Oliva en 1413 y la industria local azucarera alcanzó un gran nivel en 1433. En 1417 el duque de Gandía realizó extensas plantaciones en Xeresa y construyó allí un trapiche que al poco tiempo trasladó a Gandía. El trapiche de Oliva bien pudo ser la adaptación de una antigua almazara para experimentar las técnicas azucareras traídas de Sicilia por el Señor de Oliva. Otro trapiche para el aprovechamiento de las cañas gandienses se instala, a orillas del río Alcoy, en el Real de Gandía, en 1434.⁴³

Debido a la competencia del azúcar de Madeira, se fueron desmantelando poco a poco las industrias azucareras de Gandía, Real de Gandía y Oliva. Algunos de sus maestros azucareros y parte de la maquinaria se trasladaron a Madeira, como es el caso de James Timer, que lo hizo en 1478, año que marca el declive de la producción azucarera valenciana.⁴⁴

⁴⁰ Bartolomé DE LAS CASAS: *Historia de las Indias*, III, 273.

⁴¹ Gonzalo FERNÁNDEZ DE OVIEDO: *La Historia General y Natural de las Indias*, Madrid, 1992, I, 106.

⁴² José Pérez Vidal: *La cultura de la caña de azúcar en el Levante español*, Madrid, 1973, 10.

⁴³ José PÉREZ VIDAL: *La cultura de la caña de azúcar en el Levante español*, 13-14, 16-17, 38-39.

Francisco PONS MONCHO: *Trapig. La producción de azúcar en la Safor (siglos XIV-XVIII)*, Gandía, 1979, 35, 51-52, 93.

⁴⁴ José PÉREZ VIDAL: *La cultura de la caña de azúcar en el Levante español*, 43.

El cultivo de la caña de azúcar empieza en Madeira en 1440, impulsado por el infante don Henrique el Navegante. A fin de molturar la caña se montaron, al principio, pequeños molinos *de pisar* o *alçapremes* (los *trepig* valencianos y mallorquines), que en 1446 fueron sustituidos por otros accionados por tracción animal. Más adelante, en 1452 y 1455, se instalaron los primeros molinos accionados por saltos de agua. Es el nuevo ingenio o máquina hidráulica el que precipitó la subida espectacular de la producción y comercialización de este producto.⁴⁵ Se tienen noticias de que en 1456 la primera carga de azúcar se embarca en Madeira con destino a Bristol y años después, en 1468, los navíos azucareros llegan a Flandes, en donde se encuentra un socio de Marco Lomellini, Martim Leme, mercader de Brujas.⁴⁶

Hacia el año 1480, se planta caña de azúcar en las islas Canarias, especialmente en Tenerife. Como antes se había hecho en Madeira, se importan esclavos de Guinea. El capital procede no sólo de genoveses y portugueses, sino también de banqueros alemanes como los Welser de Augsburgo. El primer molino de azúcar se instaló en 1484 y a principios del siglo XVI las islas Canarias empezaron a producir tanto azúcar como Madeira.⁴⁷ El azúcar de Madeira llega por primera vez a Sevilla en 1480 y el de Canarias en 1495.⁴⁸

Aparte de Levante, también hubo producción de azúcar en Mallorca. Un grupo de individuos, pertenecientes a la nobleza mallorquina, Mateo Sala, Pedro Amaller, Francisco de Pachs y los hermanos Gabriel, Antonio y Pedro Verí, el 16 de diciembre de 1464 compraron en Artá una gran finca llamada la Torre d'en Montsó, nombre que recibía por el castillo que en ella se elevaba. La finca estaba destinada a la plantación de caña de azúcar o caña dulce (*canya mel*), pues las tierras eran muy favorables a este cultivo, y se preveía construir un trapiche hidráulico, ya que se disponía de muchos saltos de agua dentro de los linderos de esta propiedad.⁴⁹

Gracias a las gestiones llevadas a cabo por Francisco de Pachs cerca de la corte de Juan II, se obtuvo de éste el 15 de abril de 1466 la concesión a perpetuidad de todas las aguas que aflúan al torrente que discurría por la finca hasta el mar. Posteriormente, por carta real de 29 de agosto del mismo año, el rey concedía a los promotores de esta industria el privilegio de exención de toda clase de tributos durante seis años.⁵⁰

El 10 de noviembre de 1466, Mateo Sala, Antonio de Ven y Francisco de Pachs presentaron dicha carta Real a Francisco Burgués, procurador real en el Reino de Mallorca. La carta decía así: *...siendo así que os habeis propuesto y empezado a construir y edificar cierta fábrica o trapix de Canyamels, en el término de la villa o lugar de Artá, del Reino de Mallorca, para producir azúcar... os hacemos gracia, absolución, definición, remisión, franqueza y relajación, por el tiempo de seis años, del diezmo y de otro cualquier derecho*

María Jose LAGOS TRINDADE: "Marchands étrangers au Portugal", *Anuario de Estudios Medievales*, 10, Barcelona, 1980, 348.

⁴⁵ Charles VERLINDEN: "Henri le Navigateur, entrepreneur économique", *Anuario de Estudios Medievales*, 17, Barcelona, 1987, 425-428.

Jacques HEERS: *Genova nel' 400. Civiltà mediterranea, grande capitalismo e capitalismo popolare*, Milano, 1991, 295-297.

⁴⁶ Jacques HEERS: *Genova nel' 400...*, 290 y 297.

⁴⁷ Hugh THOMAS: *La trata de esclavos. Historia del tráfico de seres humanos de 1440 a 1870*, Barcelona, 1998, 75.

⁴⁸ Enrique OFTE: *Sevilla y sus mercaderes a fines de la Edad Media*, Sevilla, 1996, 155.

⁴⁹ Llorenç LLITERAS: *La torre de Canyamel. Documentación medieval*, Palma, 1979, 43-45.

⁵⁰ Llorenç LLITERAS: *La torre de Canyamel*, 45, 47.

*de la cosecha que se recoja en dicho término y del azúcar que de las mismas se obtenga en dicho trapix...*⁵¹

A fines de 1466 se pusieron en marcha las instalaciones, pero poco tiempo duró la explotación, pues a los siete años, hacia el año 1473, murió Mateo Sala y los herederos se apresuraron a desprenderse de su participación en la empresa y anteriormente, se habían retirado ya del negocio Pedro Amaller y Francisco de Pachs. No obstante, desde entonces, la antigua propiedad llamada la Torre d'en Montsó pasó a denominarse la Torre de Canyamel, nombre que aún conserva, habiéndose convertido su castillo en rudimentario museo.⁵²

Hasta aquí hemos visto cómo en Mallorca se conocía la técnica de elaboración del azúcar, cosa que no ocurría en Tarragona ni en ningún otro lugar de Cataluña, lo que acerca a Ballester más a Mallorca que a Tarragona. Miguel Ballester, nacido en Tarragona, pero educado en Mallorca en el seno de una familia mallorquina, pudo, pues, conocer los secretos de la industria azucarera. Pero, cabe hacer dos preguntas

1º ¿Cómo pudo conocer Miguel Ballester el proyecto azucarero de la Torre de Canyamel?

2º ¿Quién era su maestro azucarero?

A la primera pregunta cabe contestar que los términos de Artá, donde se encontraba la explotación azucarera, y el de Manacor, donde tenían propiedades los Ballester eran limitrofes, y no pasaba desapercibido en un término lo que ocurría en el otro, e incluso algunas posesiones estaban a caballo entre 105 dos términos. Por otro lado, se da otra circunstancia importante. el 24 de julio de 1461, don Juan II nombraba veguer de Barcelona a Galcerán Burgués, alias de Santeliment, padre de Francesc Burgués, el procurador real en el Reino de Mallorca, tan adicto al rey, que huiría de Barcelona a fines de 1462 para pasarse a su bando.⁵³ Observemos, pues, que cuando Johan Ballester, padre de Miquel, era Secretario del rey don Juan II (1458-62), es nombrado veguer de Barcelona Galcerán Burgués, y su hijo Francesc Burgués ya era procurador real en el Reino de Mallorca. Existe, pues, una relación estrecha entre estos tres personajes y no olvidemos que fue precisamente Francesc Burgués el que, el 10 de noviembre de 1466, recibe, de los promotores de la industria azucarera de *Canyamel* la petición de ejecución de la orden del rey de exención de impuestos. El proyecto, pues, pudo ser conocido en sus más mínimos detalles por Johan Ballester

Queda el siguiente punto por aclarar ¿, quién era el *mestre suerer* o maestro azucarero que se llevó Miquel Ballester a La Española? Mientras los Aguiló o Aguilón de Tarragona pertenecen en su mayoría a la clase noble, en cambio, los Aguiló de Mallorca son en su casi totalidad de origen judeoconverso,⁵⁴ siendo muy conocida la habilidad de esta raza no sólo en la cartografía, platería y prestamismo sino también en las prácticas agrícolas, que compartieron con los moriscos. Por todo ello, me inclino a creer que el primero en construir un trapiche en Concepción de la Vega, en el año 1505, fue el maestro azucarero mallorquín

⁵¹ Llorenç LLITERAS: *La torre de Canyamel*, 47.

⁵² Llorenç LLITERAS: *La torre de Canyamel*, 50.

⁵³ Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enriquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, II, 145.

⁵⁴ Miquel FORTEZA: *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1972, 18, 21, 145, 156.

Aguiló, de origen judeoconverso, traído desde Artá o Manacor por el propio Miquel Ballester.

4. La mallorquinidad de la familia de Miguel Ballester está totalmente demostrada y documentada

La superposición de biografías de dos personajes presuntamente idénticas presupone que todas las piezas del "puzzle" encajan perfectamente. Es especialmente importante la complementariedad de los itinerarios de los dos personajes que se pretenden fusionar en uno solo.

Miguel Ballester aparece por primera vez en la historia colombina cuando debe aparecer, o sea, precisamente, cuando Colón se encuentra en Barcelona con los Reyes, de regreso del Nuevo Mundo (finales de abril y primeros de mayo de 1493), y es el momento en que hay que reclutar gente de valía para el segundo periplo transoceánico. Los Reyes escriben a su *amado Miquel Ballester, habitador de la villa de Manacor*.⁵⁵ La carta no es de convocatoria, pero contiene el regalo Real de la solución de un pleito a favor de Ballester, que llevaba coleando mucho tiempo. Junto a esta carta *oficial* que congraciaba a la familia Ballester con la Corona, pudo haber otra carta *privada*, invitando al hijo del Secretario del Rey a acudir a Barcelona, donde también se hallaba su tío Luis de Santángel.

El 25 de septiembre de 1493 zarpó Colón de Cádiz, en cuyo equipaje figuraba un recomendado de Luis de Santángel: Miguel Ballester. Iba acompañado de su esposa FFfrancina, con la que había casado cuatro años antes.

A finales de 1494, Colón le nombra Alcaide de la fortaleza de la Concepción de la Vega Real, y con ocasión de la rebelión de Francisco Roldán (agosto 1498-octubre 1499), demuestra su fidelidad inquebrantable al Almirante. A primeros de octubre de 1499, Ballester, como procurador de Colón, acude a la Corte para informar a los Reyes sobre la sedición de Roldán

De regreso a La Española, poco duró su tranquilidad, pues el 25 de noviembre de 1500 ya volvía a encontrarse en España, acompañando al Almirante, que venía cargado de cadenas, junto con sus hermanos, por orden del juez investigador Francisco de Bobadilla, enviado por los reyes.

Miguel Ballester aprovechó su estancia en España para reunirse con su familia mallorquina y, habiendo enviudado, allí mismo, en este año de 1501, se casó en segundas nupcias con una doncella de Manacor, llamada Johanneta, que acompañaría a su esposo a La Española en su viaje de regreso, que se produjo el 9 u 11 de mayo de 1502, acompañando al Almirante. En este viaje se llevaría consigo al *maestro azucarero* Aguiló, judeoconverso.

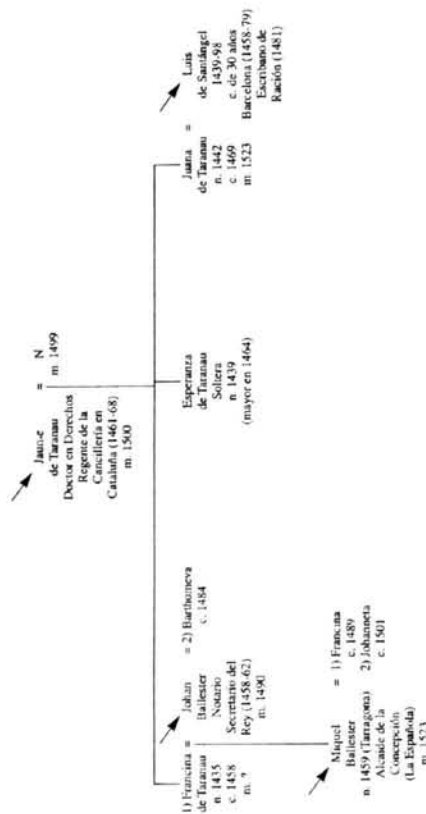
En 1505, Ballester junto con Aguiló construye el primer trapiche para moler la caña de azúcar. Desde este momento procede a sembrar grandes plantaciones de caña de azúcar, la primera (1514) en Concepción de la Vega Real y la segunda (1516) en San Cristóbal.

⁵⁵ ARM LR.78, f. 219.
ARM LR-79, f. 15.

Desde La Española, Miguel Ballester mantiene correspondencia con su hermana Anthonina, de Manacor, la cual le hace un legado en su testamento otorgado el 20 de marzo de 1510'

Hacia 1518, Ballester se deshace de sus propiedades caribeñas y regresa, definitivamente, a la tierra de sus mayores -Manacor-, no sin antes despedirse de su gran amigo Las Casas. Ya en España, pasaría por la Corte antes de dirigirse a Mallorca ese mismo año. A partir de esta fecha, ya está nuevamente documentado en Manacor (1518 y 1521).

Ballester que pudo contener la rebelión de Roldán fue víctima de la revuelta de los agermanados, en cuyas manos murió en 1522 o 1523, después de que éstos destruyeran e incendiaran todas sus propiedades, razón por la cual sus herederos no pudieron rescatar los archivos de este personaje *virtuoso y honrado y de voluntad sincera y simple*, nacido en Tarragona, pero mallorquín de pura cepa



Familia Taranau (de Barcelona)

Parentesco entre Luis de Santángel y Miguel Ballester

Fuentes: Nuria COLL JULIA: *Doña Juana Enriquez, lugarteniente real de Cataluña*

José NICOLAU BAUZÁ: *Luis de Santángel y su familia*

5. Parentesco de Miguel Ballester con Luis de Santángel, a través de la familia judía de Taranau

El misionero mallorquín de los Sagrados Corazones Rdo. P. José Nicolau Bauzá, ya fallecido, en su exploración de los archivos de la Corona de Aragón y del Reino de Valencia hizo importantes aportaciones a la biografía de Luis de Santángel. Entre los opúsculos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell, que se conservan en el Archivo de la Corona de Aragón, encontró uno titulado *Negocios de la Inquisición*, que aporta datos preciosos sobre la muy oscura y casi desconocida familia Taranau⁵⁶ -que erróneamente Nuria Coll llama Taravau-, a la que pertenecía la mujer del escribano de ración Santángel.

Doña Juana de Taranau, la esposa de don Luis de Santángel, pertenecía a una familia barcelonesa de judíos, unos conversos y otros practicantes de su religión. Tanto su padre Jaume de Taranau, como una hermana de éste, llamada Ffrancina, casada con un tal Johan Ballester, figuraban en las listas de denunciados en poder de la Inquisición. Asimismo, un tal Johan de Taranau, mercader de oficio, y posiblemente hermano de doña Juana o de su padre, y casado con una tal Angelina, tenía también su nombre en aquellas listas.⁵⁷

En diciembre de 1461, micer Jaume de Taranau fue elegido Regente de la Cancillería en Cataluña, y tomó posesión de este relevante cargo el 9 de enero de 1462. Fue uno de los más fieles y destacados colaboradores de la reina doña Juana, que, por voluntad de su esposo Juan II de Aragón, ostentaba el cargo de lugarteniente general en Cataluña. Probablemente dicho cargo de Regente lo desempeñó hasta 1468 en que falleció la reina.⁵⁸

Por una carta del rey Fernando, fechada el 13 de octubre de 1500, se sabe que Jaume de Taranau sufrió una depredación de los bienes de su casa hecha por los diputados del Principado de Cataluña, cuando él, andando prófugo de la ciudad de Barcelona, había entrado en la Corte al servicio del rey don Juan II.⁵⁹

Por un documento descubierto por Nuria Coll Julià se sabe que Jaume de Taranau tenía, además de Juana y Ffrancina, una tercera hija, soltera, llamada Esperanza, que, junto con un pañero (draper) de Gerona, Jaume Benet, prestó 50 marcos de plata para el servicio del rey y conservación de la Fortaleza Vieja de la ciudad de Gerona. El rey, el 27 de diciembre de 1464, ordena desde Tarragona que se le pague esta deuda, equivalente a 5.250 sueldos de Barcelona.⁶⁰

Si doña Juana de Taranau fue antes judía de religión, de lo cual no tenemos pruebas, su conversión al cristianismo -según el P. Nicolau- debió ser sincera, como lo demuestran las obras pias que en su testamento, otorgado el 20 de junio de 1496 ante el notario Bernardo Dassio, establece en sufragio de su alma, así como el afecto que demuestra hacia el convento de Predicadores de Valencia, uno de cuyos religiosos, también de origen judío, es su director espiritual, y en cuya iglesia del citado convento quiere ser sepultada junto a su marido.⁶¹

⁵⁶ Josep NICOLAU BAUZÁ: *Luis de Santángel y su familia*, 127.

⁵⁷ Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enríquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, II, 463

Josep NICOLAU BAUZÁ: *Luis de Santángel y su familia*, 127.

⁵⁸ Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enríquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, I, 189, 198 y 259.

⁵⁹ Josep NICOLAU BAUZÁ: *Luis de Santángel y su familia*.

⁶⁰ Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enríquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, II, 356 y 366.

⁶¹ Josep NICOLAU BAUZÁ: *Luis de Santángel y su familia*, 128-129.

En cambio el padre de doña Juana, don Jaume de Taranau debió persistir en su religión judía hasta su muerte, esquivando la persecución destada contra él por los inquisidores mediante el acercamiento a la corte real. Sin embargo el Tribunal no dejó de seguir implacablemente sus pasos y no borró de las listas su nombre ni aún después de su muerte. En las actas del tiempo del inquisidor fray Alonso Espina, consta, en efecto, que el 18 de septiembre de 1500 fue condenado en estatua micer Jaume de Taranau.⁶² También la madre de doña Juana, ya difunta, fue condenada por el Tribunal el 2 de mayo de 1499, sin que quepa ninguna duda de que se trate de esta señora, pues el acta dice que fue condenada *la esposadel célebre micer Jaume de Taranau, regente de la Real Cancillería en Cataluña en los tiempos de Juan II.*⁶³

También en la lista de penitenciados figura el 16 de agosto de 1488 *Juan Taranau, mercader*, al que se le obliga a llevar públicamente durante un año las sobrevestes o sambenitos. Su mujer Angelina está incluida, asimismo, en la lista de mujeres reconciliadas al seno de la Santa Madre Iglesia. Este Juan pudiera ser hermano de doña Juana o de su padre.⁶⁴

De estos sucesos da fiel y detallada noticia la carta que, desde Granada, dirigió el 13 de octubre de 1500 el rey fernando el Católico a doña Juana de Taranau: *Y porque la memoria y la fama de Jaime de Taranau (sic), doctor en leyes, vuestro padre, de dicha Juana, fue condenado en el mes de septiembre próximo pasado por los inquisidores de la pravedad herética en la ciudad y diócesis de Barcelona y sus huesos exhumados y entregados a las llamas por razón de dicho crimen de herejía y apostasía, y sus bienes entregados y adjudicados a nuestro fisco ...*⁶⁵

Los bienes paternos constituidos en dote por Juana de Taranau en virtud de las cartas nupciales hechas ante el notario de Barcelona don Juan Ferrer consistían en 7.000 sueldos, más otras cantidades que el rey debía a su padre, como 500 florimes en 1482, y 15.000 sueldos de valencia por despojos que sufrió cuando los desórdenes barcelneses, según reconoce Santángel en su testamento.⁶⁶

A la muerte de Juame de Taranau, los bienes recibidos en herencia por doña Juana eran los siguientes:

- Una casa situada en la ciudad de Barcelona, cerca de la fuente llamada vulgarmente del Call, frente a la Casa de la Diputación, con el censo aproximado de 320 sueldos barceloneses anuales.
- Libros y códices manuscritos, que fueron de Jaume de Taranau, estimados en un valor de 13.739 sueldos barceloneses.
- Objetos de oro y de plata, piedras preciosas y vajilla de precio de 16.262 sueldos.
- Otros bienes muebles que fueron estimados en 14.000 libras y 90 sueldos.

⁶² Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santángel y su familia*, 129.

⁶³ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santángel y su familia*, 128.

⁶⁴ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santángel y su familia*, 128.

⁶⁵ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santángel y su familia*, 129.

⁶⁶ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santángel y su familia*, 118.

- 1.000 florines de oro comprendidos en las capitulaciones matrimoniales, que Jaume de Taranau pretendía le debía el rey don Juan II y, para cuya compensación, en las cortes celebradas en Orihuela, el rey don Fernando el Católico mandó dar a Luis de Santángel 15.000 sueldos reales de Valencia.⁶⁷

Hemos hablado hasta ahora de los diversos personajes de la familia Taranau, pero he dejado expresamente para el final el que más nos interesa. Me refiero a Ffrancina de Taranau, que, según, ha descubierto el padre Nicolau, estaba casada con un tal Johan Ballester. Este individuo creo poderlo identificar con el mallorquín Johan Ballester, secretario del rey don Juan II. Tal identificación se basa en los siguientes hechos.

1º. Johan Ballester, notario, y Jaume de Taranau, doctor en ambos derechos, coincidieron en la corte de Barcelona en las mismas fechas, el primero como Secretario del Rey y el segundo como Regente de la Cancillería en Cataluña (1461-68). El trato frecuente de ambas familias en el ambiente cortesano pudo propiciar el emparentamiento de las mismas

2º En los documentos mallorquines relativos a la familia Ballester se silencia escrupulosamente el apellido de la mujer de Johan Ballester, que por su condición de noble no podía casarse con una judía, en un ambiente muy hostil a los "xuetas", vigente en Mallorca desde el siglo XIV

3º El segundo hijo de Johan Ballester se llamaba Jaume, nombre extraño a su familia, y al que, por tratarse del segundogénito, le correspondía llamarse precisamente como su abuelo materno, Jaume de Taranau.

Según esto, tenemos a un Johan Ballester casado con Ffrancina de Taranau y padre de Miguel Ballester, alcaide del Fuerte de la Concepción, en la isla de La Española, e íntimo amigo de Colón. Tenemos también a Juana de Taranau, hermana de dicha Ffrancina, esposa de Luis de Santángel, escribano de ración, tan unido a Colón que a él le comunicó primero, después de a los reyes, el descubrimiento del Nuevo Mundo. Llegamos, pues, a la conclusión de que estos dos personajes -Luis de Santángel y Miguel Ballester-, que tanto protagonismo tienen en la biografía del descubridor, eran parientes. Don Luis de Santángel era, en efecto, tío político, en primer grado, de Miguel Ballester. Tal circunstancia no ha sido nunca apuntada antes de ahora, y de ella podrán obtenerse importantes conclusiones en el futuro.

Conviene ahora averiguar las fechas de nacimiento de las hijas de Jaume de Taranau. Su nieto Miquel Ballester debió nacer en 1459, pues se sabe documentalmente que casó en 1489 con una tal Ffrancina de Manacor, o sea a los 30 años, edad normal para contraer matrimonio. Sus padres, pues, Johan Ballester y Ffrancina de Taranau, debieron casar en 1458 (o sea un año antes), al poco tiempo de que Johan fuera nombrado Secretario del Rey. Ahora bien, si Ffrancina de Taranau casó en 1458, puede deducirse, sin gran error, que había nacido en 1435, cuando tenía 23 años, edad también normal para contraer matrimonio en el caso de doncellas.

Por lo que se refiere a Esperanza de Taranau, se sabe que era mayor de edad en 1464, por lo que se puede calcular que nació en 1439. Respecto a la edad de la menor de las tres hermanas, Juana de Taranau, puede deducirse a través de su enlace con Luis de Santángel. Hemos visto, en efecto, en otro lugar, que Luis de Santángel nació en 1439,

⁶⁷ Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santángel y su familia*, 130.

siendo previsible que contrajera matrimonio cuando ya tenía 30 años o sea en 1469. Si cuando se casó, Juana hubiera tenido 23 años -o sea los mismos que tenía cuando se casó su hermana mayor-, su año de nacimiento sería 1446, fecha que me parece un poco tardía, aunque posible y no disparatada, pero me inclino más bien a que hubiera nacido tres años después que su hermana Esperanza, es decir en 1442. De ser así, Juana se habría casado cuando tenía 27 años, fecha que me parece tardía, pero que tiene una doble justificación.

1º La situación de guerra del Principado de Cataluña.

2º La mayor dificultad en dotar a la hija menor, lo que puede retrasar el compromiso matrimonial con respecto de las hermanas mayores.

En resumen, Ffrancina de Taranau nació en 1435, Esperanza en 1439 y Juana en 1442.

De este juego de fechas deducimos, también, dos hechos importantes:

1º Que Jaume de Taranau fue nombrado Regente de la Cancillería, después de que su hija Ffrancina casara con Johan Ballester, que acababa de ser nombrado Secretario del Rey, lo que supone que Jaume de Taranau debía su cargo a la influencia de su yerno y no al revés.

2º Que Juana de Taranau casó con Luis de Santángel cuando su padre ya había cesado en el cargo de Regente.

BIBLIOGRAFÍA

Fuentes documentales:

- ARM (ARCHIVO DEL REINO DE MALLORCA), Escribanía de Cartas Reales, ECR 756.
 ARM (ARCHIVO DEL REINO DE MALLORCA), Lletres Reials, LR-77, LR-78 y LR-79.
 ARM (ARCHIVO DEL REINO DE MALLORCA), Protocolos Bernat Contestí C-25 11.
 ARM (ARCHIVO DEL REINO DE MALLORCA), Protocolos Johan Llulí, LI-22 y LI-27.
 ARM (ARCHIVO DEL REINO DE MALLORCA), Protocolos Pere Moranta M-420 y M-472.

Monografías:

- Petrus Martyris ab Anglería (o Anghiera): *De Orbe Novo Decades*, Madrid, 1516.
 Maria BARCELÓ CRESPI: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*, Palma de Mallorca, 1988.
 Manuel BOFARULL Y DE SARTORIO: "Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell", *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, XXVIII, Barcelona, 1865.
 Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Nobiliario Mallorquin..* Palma de Mallorca, 1983. (Facsimil de la primera edición de 1850).
 Ricardo. CARRERAS VALLS: *Los catalanes Juan Cabot y Cristóbal Colón.* Imprenta Altés. Barcelona, 1931.
 Bartolomé DE LAS CASAS (Fray): *Historia de las Indias*, manuscrito original, Biblioteca Nacional, Sign. Res. 21.
 CASAS, Bartolomé de las (Fray). *Historia de las Indias.* 3 vol. Biblioteca Americana. Fondo de Cultura Económica. México, 1986.
 Pau CATEURA BENASSER: "Trabajo y fortuna en el renacimiento. el caso de Juan Valero, secretario real", *América y Mallorca. del predescubrimiento hasta el siglo XX*, Palma de Mallorca, 1991.
 Carlos SECO SERRANO, Ramón EZQUERRA ABADÍA; Emilio LÓPEZ OTO: *Colección documental del Descubrimiento (1470-1506)*, Madrid, 1994.
 Nuria COLL JULIÀ: *Doña Juana Enriquez, lugarteniente real de Cataluña 1461-1468*, Madrid, 1953.
 Gonzalo FERNÁNDEZ DE OVIEDO Y VALDÉS: *Historia General y Natural de las Indias*, Madrid, 1992.

- Miquel FORTEZA: *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1972.
- A. y A. García Carraffa: *El solar catalán, valenciano y balear*, San Sebastián, 1968.
- Juan GIL; Consuelo VARELA: *Cartas de particulares a Colón y Relaciones coetáneas*, Madrid, 1984.
- Jacques HEERS: *Genova nel' 400. Civiltà mediterranea, grande capitalismo e capitalismo popolare*, Milano, 1991.
- María JOSE LAGOS TRINDE: "Marchands étrangers au Portugal". *Anuario de Estudios Medievales*, 10., Barcelona, 1980.
- Llorenç LLITERAS: *Torre de Canyamel. Documentación medieval*, Palma de Mallorca, 1970.
- Frank MOYA PONS: *Después de Colón. Trabajo, sociedad y política en la economía del oro*, Madrid, 1987.
- Josep NICOLAU BAUZÀ: *Luis de Santàngel y su familia*, Palma de Mallorca, 1992.
- Jaime de OLEZA Y ESPAÑA: "Caballería de los Lluls", *BSAL*, XXIII, Palma, 1931.
- Enrique Otte: *Sevilla y sus mercaderes a fines de la Edad Media*, Sevilla, 1996.
- Papeles de Casa Ayamans. Archivo del Reino de Mallorca, Carpeta nº11, pliego nº 5 "Distribución de los legados de Ballester el Gran".
- José PÉREZ VIDAL: *La cultura de la caña de azúcar en el Levante español*, Madrid, 1973.
- Francisco Pons Moncho: *Trapig. Laproducción de azúcar en la Safor (siglos XIV-XVIII)*, Gandia, 1979.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Historia de Manacor. Segle XV*, Mallorca, 1979.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Onofre VAQUER BENNÀSSAR: *Historia de Manacor. El segle XVI*, Mallorca, 1991.
- Antonio RUMEU DE ARMAS: *Nueva Luz sobre las Capitulaciones de Santa Fe de 1492*, Madrid, 1985.
- Hugh Thomas: *La trata de esclavos. Historia del tráfico de seres humanos de 1440 a 1870*, Barcelona, 1998.
- Ernest. VALLHONRAT I LLURBA: *Miguel Ballester, el marino tarraconense compañero y amigo íntimo de Colón, introductor de la caña de azúcar en el Caribe*, Tarragona, 2001. (Trabajo inédito destinado al Centre d'Estudis Colombins de Barcelona).
- Consuelo VARELA: *Cristóbal Colón. Textos y documentos completos*, Madrid, 1984.
- Consuelo VARELA: *Colón y los florentinos*, Madrid, 1988.
- Charles VERLINDEN: "Henri le Navigateur, entrepreneur économique", *Anuario de Estudios Medievales*, 17. Barcelona.

Resum

A partir d'un complet estudi geneològic l'autor estableix les relacions de parentiu entre Luis de Santàngel i Miquel Ballester, mallorquí aquest, a través de la família Taranau de jueus conversos, que va mantenir estreta relació amb Colón a la gesta del descobriment. S'analitza també els afers de Ballester al Nou Món i la seva activitat com a cultivador de la canyamel.

Abstract

From an exhaustive genealogical study, through the Taranau family of converted Jews, the author establishes the existence of family links between Luis de Santàngel and the Mallorcan, Miguel Ballester, who maintained close relations with Columbus during the discovery of America. Ballester's business affairs in the New World are also analysed, as well as his agricultural activities as a sugar cane grower.

El puig de Randa: ¿el otro Estudio General de Mallorca?

CARINE TUMBA COLOM

Explorando los manuscritos del *Arxiu del Regne de Mallorca* en búsqueda de material para mi tesis de doctorado,¹ di con un documento que me llamó la atención. Hasta aquel momento estaba convencida de que trabajaba sobre el único establecimiento universitario de la isla habido en el siglo XVI, y aquel manuscrito iba a hacer vacilar mis convicciones. Quise averiguar si realmente la pequeña ermita del Puig de Randa que en el siglo XIII acogía al insigne Ramón Llull y a sus discípulos había sido un centro docente de cierta relevancia tres siglos más tarde, con una estructura administrativa y pedagógica que le asimilara a un Estudio General, como lo daba a entender el acta del Gran i General Consell del 4 de mayo de 1553. He aquí mi modesta aportación sobre el tema.

A partir del 9 de enero de 1532² los jurados de Mallorca establecen la utilidad de la enseñanza de la gramática tanto en el Puig de Randa como en Ciutat. En dicha fecha deciden compartir entre el maestro de Ciutat y el de Randa las 25 libras del salario previsto para la enseñanza de dicha materia. Esta decisión un tanto salomónica fue la respuesta del *Gran i General Consell* a la propuesta que le había sido hecha de transferir el salario del maestro de gramática del Estudio General al de Puig de Randa, so pretexto que el curso había sido momentáneamente interrumpido.

El 4 de mayo de 1553 se encarga al maestro Ferran Riera de crear en Randa un Estudio General que comprenda estudios de gramática, de retórica y de griego. Éste debía percibir 100 libras para llevar a cabo dicha creación, pero al haber tenido que recurrir a tres maestros, llevaba utilizadas en 1555 doscientas cincuenta libras propias. No habiéndole alcanzado el suplemento de 100 libras acordado en 1554, su demanda de 1555³ pone en evidencia la considerable ventaja que supone para los jóvenes el aprendizaje de las letras, hasta tal punto que los estudiantes podrían en breve obtener el grado de maestros en arte y de doctores en teología sin necesidad de abandonar la isla.⁴ La ayuda solicitada resulta, pues, irrisoria teniendo en cuenta las ventajas que se desgajan de ese tipo de enseñanza.

¹ *L'Estudio General de Mallorca sous les règnes de Charles Quint et Philippe II*, bajo la dirección de Françoise Crémoux, catedrática de historia y literatura españolas del Siglo de Oro, Universidad Paris 8.

² ARM, AGC 26, 25.

³ ARM, AGC 33, 11.

⁴ Cuando el consejo de Mallorca solicita autorización al rey Fernando el Católico, en 1480 para la creación de un centro de estudios de carácter universitario, era en cierto modo para evitar a los estudiantes los peligros de una travesía del mar. Esta inseguridad marítima se prolongó a todo lo largo del siglo XVI, que vio desarrollarse en el Mediterráneo el asalto de los corsarios (genoveses, nizardos y berberiscos) que interceptaba navíos comerciales ocasionándole a la isla pérdidas considerables y gastos suplementarios para fletar naves de escolta y de protección de costas. La otra gran amenaza eran los turcos. Antes de las

Los manuscritos existentes no me han permitido conocer la respuesta dada por el *Gran i General Consell*, pero sin duda fue negativa, ya que el 9 de mayo de 1558⁵ una nueva solicitud fue elevada a los jurados de Mallorca en la que se reflejaba la necesidad de reabrir las escuelas de gramática del Puig de Randa como en el pasado. El argumento de peso a favor de este lugar y en detrimento de Ciutat era el que los estudiantes no se distrajesen en los estudios. Para retener al docente⁶ se solicitó de los jurados la concesión de un salario. El consejo acordó otorgarle un salario anual que no sobrepasara las 25 libras.⁷

La medida fue aplicada rápidamente, ya que el 14 de octubre 1560⁸ una nueva solicitud al *Gran i General Consell* da cuenta de gran número de estudiantes, tanto de *ciutat* como de la *part forana* y de diversa clase social, que sigue los cursos en Puig de Randa. La importante cifra de estudiantes provocó la falta de agua en verano, para lo que se solicitó al consejo una participación de 100 libras con objeto de construir un aljibe, petición que finalmente fue acordada.

El 25 de octubre de 1562⁹ una nueva ayuda de 100 libras fue requerida por el maestro Pere Ramon con objeto de concluir las obras emprendidas para la construcción de dicho aljibe. Los estudiantes cada vez más abundantes se veían obligados en verano a ir por sí mismos en busca de agua al pie de la colina de Randa, con todos los inconvenientes que ello ocasionaba, pérdida de tiempo y contaminación del agua.

El éxito de dicho estudio es indiscutible y el 21 de junio de 1566¹⁰ casi cien alumnos siguen la enseñanza de la gramática. Una de las razones de dicho éxito es sin duda el alejamiento de la capital donde los estudiantes se sentían seducidos por ciertos atractivos poco compatibles con los estudios.¹¹ Esta vez son los padres de los estudiantes los que se dirigen al consejo para que las obras del aljibe concluyan y que se efectúen las reparaciones necesarias en las casas donde se alojan sus hijos. Al no haber respuesta en dicho consejo, hubo que esperar al del 22 de abril de 1567¹² para que el *Gran i General Consell* decidiera conceder 25 libras suplementarias para la reparación del Puig de Randa.

expediciones memorables de Carlos V a Túnez (1535) y a Argel (1541), Fernando el Católico había enviado en 1510 su flota a Bujía, al este de Argel, en la cual participaban ocho navios mallorquines fletados a cargo del Reino de Mallorca. La operación fue repetida en 1515. Pero los turcos no se conformaban con invadir el norte de África, amenazaban directamente a las Islas Baleares aprovechando su posición estratégica en el corazón del Mediterráneo. Sus incursiones obligaban a las islas a reforzar las fortificaciones, a incrementar la artillería y a construir fuertes. Tras diversas invasiones (hubo unas diez entre 1550 y 1583), los habitantes de las islas debían reconstruir los lugares saqueados y restaurar las fortificaciones, hasta que en 1562 se decidió la construcción de una nueva muralla más sólida para la Ciutat.

⁵ ARM, AGC 34, 16.

⁶ Lo que inquietaba sin duda a los solicitantes tras la partida del maestro Riera (firmó su inventario de salida en 1558 según el manuscrito AH 6626, 48) fue que el nuevo maestro, Pere Ramon (en funciones el 4 de mayo de 1558 según el mismo manuscrito), no hiciera lo mismo.

⁷ Este era el salario del maestro de gramática del Puig de Randa.

⁸ ARM, AGC 34, 109.

⁹ ARM AGC 35, 18.

¹⁰ ARM, AGC 36, 159.

¹¹ ARM, AGC 34, 16.

¹² ARM, AGC 37, 24.

Estas obras de acondicionamiento estuvieron en el centro de otras muchas demandas hasta finales de siglo, puesto que la situación no dejó de agravarse. Además de los problemas ya señalados sería imposible, a partir de la década de los 90, pasar el invierno en los vetustos alojamientos ni tampoco enseñar, ya que el obispo había prohibido dar clases en la capilla, único lugar aún en buen estado:

Mes havant proposen a vostres magnificiencies le gran necessitat te le obre del Puig de Randa de passar avant per lo que sta tota imperfete y ab tant necessitat que com estar lo hivern no si pora star de manere algune ni manco si pora fer lo exercici ordinari de legir als studians en gran dany de tota este ysolla y asenyeladament de le part forane per ser maior lo nombre dels studians de aquelle lo que conve tant passar avant y acabar que no seria necessari representar a vostres magnificiencies sino per recordar vos ho maiorment havent manat lo Senyor bisbe nos lige en le capella per ser cose indecent recordant a vostres magnificiencies tambe quant los magnifichs jurats van en dit Puig per le benedictio dels fruyts no tenen loch ahont puyan star per ço vostres magnificiencies considerant lo fruyt hix del exercici se fa en dit Puig maneran designar algune quantitat per dit effecte.¹³

Probablemente los jurados que cada año eran hospedados en dichos alojamientos, con motivo de la bendición de la fruta, se mostraron particularmente sensibles a dicha demanda y accedieron acordando nuevamente 100 libras.

Esta ayuda se repitió a principios de 1593 a petición del maestro de gramática Antoni Pomar, para continuar con las obras que habían sido detenidas por falta de fondos y que convertían el lugar en peligroso:

Mes avant se proposa a vostres magnificiencies com lo Reverend mestre Antoni Pomar prevere mestre en grammatica al Puig de Randa ab una sua carta ha fet entendre als magnifichs jurats com la obre que alli se fa per compte desta universitat sta parada per haver acabats los diners y axi be sta ab molt peril de caurer y perdre tot lo fet fins vuy y ab poca cosa se acabara y escusera lo peril en que sta y feta sera digna de gran loor lo que se proposa a vostres magnificiencies per a que designen alguna quantitat per acabar y per financiar del tot dit obre.¹⁴

Las sucesivas ayudas no bastaron a pesar de todo, pues a finales de 1594¹⁵ los jurados fueron nuevamente requeridos para rembolsar los fondos adelantados por el maestro de Randa. Una nueva ayuda de 100 libras sería acordada.

Este problema económico no lo tenía sólo el Puig de Randa. El Estudio General de Ciutat sufría desastres económicos similares que dificultaban su funcionamiento. Ello puede parecer paradójico teniendo en cuenta la necesidad de los oriundos de la isla, tanto desde un punto de vista moral¹⁶ como cultural¹⁷ de ser instruidos. Pero como evocamos

¹³ ARM, AGC 44, 250.

¹⁴ ARM, AGC 45, 205.

¹⁵ ARM, AGC 46, 6.

¹⁶ Las virtudes morales eran indisociables de las enseñanzas teóricas del trivium (gramática, retórica y dialéctica) que eran prodigadas por eclesiásticos. Nada permite afirmar que las artes del cuadrivium (aritmética, música, astronomía, geometría) fueran enseñadas en el Puig de Randa.

¹⁷ El peso cada vez más importante de la administración bajo Felipe II requería personal cualificado formado en las universidades.

anteriormente, los habitantes de la isla debían reconstruir los lugares saqueados por corsarios y turcos, todo ello con un alto coste. La nueva muralla empezada en 1562 debía ser financiada a partes iguales por la corona y por el reino de Mallorca. El primer año la isla desembolsó 12.000 libras para dicha construcción, la cual se prolongó durante varios años (recordemos que el salario anual de un maestro era de 25 libras). Las actas del *Gran i General Consell* cuentan con un número inaudito de solicitud de fondos de tal o cual municipalidad para la reparación de murallas o miradores. Podemos por ello afirmar que se trata del principal factor de orden económico que justifica la escasez de financiamiento destinado al Estudio General y al Puig de Randa. A pesar de la importancia de la enseñanza universitaria la defensa se consideraba prioritaria.

Las dificultades financieras señaladas empujaron a ciertos mecenas a efectuar donaciones al Puig de Randa, pero no sin dificultades. Ello fue el caso del obispo mallorquín de Barcelona, Iubi, quien a su muerte en 1571 dejó 3.000 libras de herencia a este centro:

E mes advertim a vostres magnificencies com lo Senyor Bisbe Iubi qui residia en barcelona tenia tres milia liures aci en le taula administrade per lo Senyor Arnau de Sante Cilia y en son testament instituax areus propietaris de dites tres milia liures los magnífichs consols de quest regne / din le clausula que les tres milia liures que te en la taula de Mallorques que eixen esmersades ab tans censals per los magnífichs consols della mar de Mallorca ab intrevencio de Antoni Cifra arau veu e que hun fil de dit Cifra rabe trente anys les pencions de dits censals y pesats aquels dita renda sarvesque perpetuament per mantaniment de les hobres y astudi del Pug de Rande del present regna e com dit si fia ab procure del dit Senyor Iubi leva dites tres milia liures y en apres sen es anat en Barcelona per dita aretat e fins vuy no es tornat aci es necesari ferne part a m^o Gregory Genovart nostre sindich y fer forque le voluntat del defunt surte a son afecte e serra reparo de tants pobres fils e spil de virtut.¹⁸

Dicha cantidad se hubiera considerado bienvenida en un momento en que el Puig de Randa no conseguía concluir las obras de restauración de los locales y construcción del aljibe. Aun así de 1571 a 1584 encontramos en los *Testaments dels Jurats* cinco testimonios que recuerdan que la suma legada no había podido recuperarse y solicitando a los nuevos jurados instruir los medios necesarios para remediar dicho problema:

Estas tres milia liures ha levades de taula per ses polices Sifre perayre casat ab una naboda del dit bisbe Iubi. Vostres magnificencies procureran dites monedas monedas tornen en taula y sen segueasca la voluntat del dit Senyor Bisbe y no sen descuydaren que importa molt.¹⁹

Nada permite afirmar que el trámite surtiese efecto, puesto que el libro de *Testaments dels Jurats* se cierra en el año 1587.

Paralelamente al funcionamiento del centro desde el punto de vista administrativo y financiero como lo acabamos de examinar, cabe centrarse en lo que puede considerarse como el meollo de la estructura universitaria, su profesorado. El proceso de nominación de los maestros será pues la primera etapa en la que nos vamos a detener.

¹⁸ ARM, AH 3.123, 91.

¹⁹ ARM, AH 3.123, 108.

La nominación del maestro se lleva a cabo, no por el *Gran i General Consell*, en reunión plenaria, sino a través de una reducida comisión de jurados cuyas decisiones son compiladas en *Extraordinaris Universitat*. El acta de nominación está redactada en términos similares a lo largo del siglo XVI.²⁰ Empieza por la identidad de los seis jurados (un doncel, dos ciudadanos, dos mercaderes y un artesano) reunidos en una sala de la *Casa de la Jureria de Ciutat*. Una de las variantes radica en que el nombre del maestro substituido o el motivo de su substitución no son siempre precisados; otra en que el maestro nombrado no está siempre presente. Por otra parte la mención del salario anual de 25 libras no figura en el acta hasta 1558, fecha en la cual dicho salario es atribuido por el *Gran i General Consell*. En cuanto a las cualidades propias de la persona elegida para dicho cargo, aparecen cada vez menos detalladas a medida que el siglo avanza. En 1539 con motivo del nombramiento de Ramón Lull se insiste en diversas ocasiones (además de su grado de Maestro en Artes que lo cualifica profesionalmente) en sus cualidades morales:

[...] *Sabent y attament ses magnificiencies lo Reverend mestre Ramon Lull mestre en arts esser persona de bona vida i de honesta fama y per se e dat docte en son art y per la decendencia de son imatge tenir una assenyellada devotio a dita casa segons tenen relatio e informatio ses magnificiencies de persones mestres en thologia [sic] y doctes de bonissima fama y honesta vida confiats de la virtut bondat y legalitat del dit mestre Ramon [...]*²¹

En cambio en 1579, con motivo del nombramiento de Jaume Mas, la cualificación se reduce a su más simple expresión: *confiats de la doctrina habilitat y sufficientia del honorable mossen Jaume Mas mestre de gramatica*. No cabe duda de que a través del tiempo, debido a las dificultades materiales, se hace cada vez más difícil encontrar docentes dispuestos a aceptar la carga del Puig de Randa, por lo que la calidad de la selección se ve afectada.

Una vez nombrado el maestro, su toma de posesión va acompañada de un inventario²² ante notario de los objetos contenidos en la capilla, la sala de lectura o aula, y en su aposento, lugares bajo su responsabilidad. Un inventario similar debe hacerse teóricamente a la salida, lo que ocurre es que a menudo es substituido por el del cargo entrante. Si no es llevado a cabo sistemáticamente es porque los docentes no avisan siempre de su partida. Puede transcurrir incluso algún tiempo antes de que las autoridades locales se enteren por los propios alumnos de la partida del maestro:

*Al Puig de Randa avia hun mestre qui acostuma alla a studiansts guis deyn brotat/r enviarranos los de Alguayda que dit mestre no hera alli dier avia volguerrem nos informar saberan nos trovava enviarem alli lo capella qui residex alli dix non sabia preguarem mossen Cristofol Salva y anas per a veuran y per repeter lo inventari y veura si y faltava ninguna cossa tornat dit mossen Salva die y faltavan moltas cossas asenyalatament tres ho quatre lantas de argent penitencias y moltas altres cossas.*²³

²⁰ En el Anexo 2, véase la transcripción de un inventario.

²¹ ARM, EU 34, 185.

²² Véase Anexo 1.

²³ ARM, AH 3.123, 169.

Esta actitud, a primera vista irresponsable, seguramente pueda explicarse por el hecho de que los maestros no fueran pagados o Artigas no había recibido las 25 libras que le correspondían como maestro de Randa, aunque más adelante figura que dicha cantidad ha sido pagada en 1562. El año siguiente los mismos testamentos dan fe de la no retribución de dos años de salario:

*An el mestre del Puig de Randa es degut lo salari de dos anys segons som stats informat. Vostres magnificencias seran servits de pagarlo + que art fa gran profit per tot lo regne per esser aquell loch molt apte per estudiar.*²⁴

El inventario no se transcribía sistemáticamente en cada nombramiento. El mismo documento podía ser cumplimentado con folios indicando los objetos que faltaban o, al contrario, los que figuraban sin inventariar. Dichos folios eran cosidos al inventario original y transmitidos al maestro que entraba en funciones, como demuestra este intercambio epistolar entre notarios:

Anthoni Moll notari

Molt honorable y discret Senyor Antoni Moll

Nomine et vire som anat alt en lo Puig de Randa y he repetit lo sobredit inventari que fonch fet quant lo dit mossen Bover entra per mestre en dit Puig de Randa y totes les cosas inventariadas en lo dit inventari son stades liurades per lo dit mossen Bover anel dit mossen Antoni Brotat vuy mestre de Randa en presenci mia y dels testimonis del scritys y mes son stades firmades per lo dit mossen Bover anel dit mossen Brotat ab unas presentias fetas per diverses personas a Nostra Senyora de Cura del dit Puig de Randa las quals presentades son inventariades per lo dit mossen Bover ab un quart de paper lo qual li remet cusit ab lo dit inventari perque nos perda y en esdevenir se tropia lo qual inventari es fet per mi dit Carreras notari repetit en dit puig de randa vuy que contam a xij del present mes de Juny del present any MDLxxvij en presentia de mossen Bernat Palou y de mossen Guillem x antichs studians de dit Puig de Rande x^a eridats y pregats Dor^e en Algayda ut jugia

*Guillem Carreras notari*²⁵

Al leer el inventario no podemos sino extrañarnos del contenido del aula, donde la presencia de tan sólo cinco bancos y tres largas mesas recuerda el papel que le es asignado. La ausencia de obras pedagógicas es patente teniendo en cuenta que tampoco queda huella en el aposento del maestro de otro texto que un simple misal. De ello debe deducirse que los usos de la época consistían en que las autoridades y otros textos didácticos acompañasen al maestro. Lo que ignoramos es si cada maestro poseía sus propias obras o si éstas últimas se transmitían de uno a otro. Ello era el caso en el Estudio General para los libros de ciencia luliana, entregados por cada catedrático de dicha teología a su sucesor. Es lo que muestra el testimonio extraído de los *Testaments dels Jurats* del 1586:

Tambe me appar fer memoria que lo canonge Palau antes de morir me feu entendre lo contengut en estos capitollers sues que mestre Bellver que com a cathedratich de la scientia de mestre Ramon Lull tenia una caixa plena de libres de la

²⁴ ARM, AH 3.123., 13.

²⁵ ARM, EU 47, 110.

*scientia de dit mestre Ramon y sobre de dita caxa ha un titol que diu es del cathedratich de dita scientia y dita caxa va de ma en ma al qui lig aquella.*²⁶

En caso de disponer el maestro de sus propios libros, ello habría implicado una relativa libertad para él en una época, en particular a principios de siglo, en que la visión humanista aún no eclipsaba la manera medieval de ver el mundo.

Fuera de unos conceptos filosófico-pedagógicos, el estudio de los libros manuscritos del Arxiu del Regne de Mallorca me ha permitido establecer una cronología²⁷ de los maestros del Puig de Randa. Si bien he estudiado los manuscritos desde finales del siglo XV,²⁸ no he encontrado huella alguna de acta de nombramiento de maestros para este lugar antes de 1539 :

Luca Romenya (-2/9/1539)²⁹
 Ramon Lull (2/9/1539-)³⁰
 Antoni Serra (15/9/1544-)³¹
 Anthoni Busquets (7/2/1545-)³²
 Benat (o Bernad) Fabrer (26/2/1545-27/10/1550)³³
 Gabriel Olar (27/10/1550-10/10/1551)³⁴
 Antoni Poquet (10/10/1551-3/3/1553)³⁵
 Francesc Riera (4/5/1553-22/4/1558)³⁶
 Bartomeu Artigues (-1555-)³⁷
 Miralles (-1555-)³⁸
 Pere Ramon (ou Remon) (-4/5/1558-†1569 ou 70)³⁹
 Anthoni Bellver (1569 ou 1570-)⁴⁰
 Matheu Calafat (5/9/1570-)⁴¹

²⁶ ARM, AH 3.125, 296.

²⁷ La mayor parte de los documentos sacados de *Extraordinaris Universitat* (EU) anuncian el nombramiento de un nouveau maestro precisando eventualmente el nombre del predecesor; en el primer caso, hago seguir la fecha de una raya, y en el segundo caso, la raya precede a la fecha. Los documentos sacados de *Testaments dels Jurats* (ARM, AH 3.123 Y ARM, AH 3.125) o de compilaciones tocantes al Puig de Randa (AH 6626) hacen referencia a los maestros en situación de forma circunstancial; en este caso, pongo la fecha entre rayas si la del nombramiento y/o de la salida me es desconocida.

²⁸ ARM, EU 20, años 1493 a 1495.

²⁹ ARM, EU 34, 185.

³⁰ ARM, EU 34, 185.

³¹ ARM, AH 6.626, 15.

³² ARM, EU 36, 389.

³³ ARM, AH 306, xxx; ARM, AH 6.626, f.28, 38.

³⁴ ARM, AH 6.626, 38, 40.

³⁵ ARM, AH 6.626, 40, 42.

³⁶ ARM, AGC, R 2.005; AH 6.626, 48.

La primera fecha corresponde a su nombramiento pero se sabe que estuvo presente en el Puig de Randa, sin conocer el motivo, el 3/2/1545 (ARM, AH 6.626, 26) y el 11/8/1545 (id., f.19). Según ARM, AH 6.626, f.42, f.43, llegó el 4 ou el 5 de abril 1553, un mes antes de su nombramiento oficial.

³⁷ ARM, AGC 33, 11.

No se sabe hasta cuando fue maestro pero una denuncia por no retribución de salario aparece en *Testaments del Jurats* del 13/12/1561 al 13/12/1562 (AH 3123, 3).

³⁸ ARM, AGC 33, 11.

³⁹ ARM, AH 6.626, 48; ARM, AH 3.123, 78, 84.

⁴⁰ ARM, AH 3.123, 78, 84; ARM, AH 3.125, 183.

Antoni Saurina (5/11/1571-)⁴²
Gaspar Xamena (-† 8/1576)⁴³
Pere Bover (28/8/1576-10/6/1578)⁴⁴
Antoni Brotat (10/6/1578-12/9/1579)⁴⁵
Jaume Mas (12/9/1579-)⁴⁶

A pesar de la voluntad de las autoridades locales de convertir el Puig de Randa en un Estudio General (incluso para sustituir al de Ciutat, como lo sugieren los términos denigrando un entorno urbano poco propicio para los estudios) no fue más que un estudio particular de gramática, y en ningún momento se llevaron a cabo trámites para obtener un privilegio real (y aún menos papal), para dicho lugar. Aun así el Puig de Randa conoció su hora de gloria alrededor de los años 50-60 con una frecuentación considerable. Permitted acooger a estudiantes que en otro caso no se habrían desplazado hasta la capital, participando así en la elevación del nivel cultural mallorquín del siglo XVI.

⁴¹ ARM, EU 45, 88.

⁴² ARM, AH 6.626, sin foliación.

⁴³ ARM, EU 47, 106.

⁴⁴ ARM, EU 47, 106, 612.

⁴⁵ ARM, EU 47, 612; ARM, EU 48, 161.

⁴⁶ ARM, EU 48, 161.

ANEXOS

I

1576, 29 de agosto, Algayda.

Inventario de la capilla y ermita de la Virgen Maria de Cura, redactado por el venerable Pere Bover, clérigo de la ciudad de Porreres, en presencia de Gaspar Tauler

ARM, EU 47, 108-109

En la capella

E primo atroba una capella x⁴⁷ retaula nou dourat ab lo x de la transfiguratio pintat en figura de la mare de Deu de bulto ab una corona de argent deurada al cap abrigada ab un mantel de tafeta blau y una aufstange de or al entorn ab un jesuset al bras ab sa coronata al cap de argent x

Item altra figura de bulto del jesuset ab la camisola de ximelot blanch

Item una penitencia de atzebege large

Item dos canelobres de ferro alt lo altar

Item un cuyro de guademefil forrat de tela y una tovala y dos tovellolles tot alt lo altar

[en el margen : trobarene una tovalle y una tavallola pero falta una tavallola]

Item un palir borrat de seti vert y teronjat vell devant lo altar

Item una hara al altar y un faristel

Item dos galsers de argent sobredeurats ab ses petenes deuradas ab una ma pintada a cada patena ab ses dos tovellolles

Item un missal dells nous

Item una casula de tela blanca morisca vella

Item altra casula de Damas o ximellet blanch ab tot son manester per celebrar missa

Item una caixa de pi vella dins laqual fonch lo seguent

Item una capsa ab sinch corporalls y sinch fioles y un anel de or ab pedra blanca de puntala

[en el margen : trobarene 4 corporalls y les sinch fioles y la resta no ho te]

Item un bassi de lleuto redo de acaptar

Item un pauher deurat nou per donar pau

Item quatre tovallolles dos de f/serres y dos de fillempua [en el margen : nos trobaren]

Item un palis de guademefil vel

Item un ou de four devant lo altar

Item una figura de bulto de Sancta Margarita ab una camisoleta blanca xx de obre de tela blanca ab unes vetes de seda negra entorn x^x [en el margen : no te camisolete lo x^x]

Item una x^x ab x pintat devant lo altar ab una verga de ferro

Item un crucifici de bulto vel ab una creu de fust vella

Item una lantia de vidre ab sa cadeneta y un ou destur

Item un scambel de fust devant lo altar

En lo legidor

Item un retaula de tela alt lo altar en lo qual sta pintada la figura de la mare de Deu ditte Nostre Senyora dells angels

Item un cuyro de guademefil de sobre lo altar

Item un patis vell de tela morisca

Item un faristell ab son peu

Item una x^x ab son fariset x^x verga de ferro

⁴⁷ x ou x^x sustituye una palabra o un grupo de palabras ilegibles por el mal estado de conservación del manuscrito.

Item un banch foredat de tenir los ciris quant cremen
 Item sinch banchs de ferro vells
 Item tres taules largues velles
 Item una scala de fust curta vella [en marge : nos troba lo schalo]

En la cambra del mestre

Item una taula vella ab ses x^x de de seura dolent
 Item un missal dells vells
 Item una ola de coura [en marge : la olla de coura nos troba]
 Item una caixa x^x en la qual fonch lo seguent
 Item quatre lanties de argent [en marge : no se troba ninguna lantia]
 Item una bassina de lleuto
 Item una caldereta de aram de x asperger
 Item tres curtines de tele blava
 Item dos stovalles de altar ab listes de roto blau y dos ses listes totes usades
 Item altre tovalla x^x
 Item set tovalloles de diverses maneres
 Item un mantel de domas blanch ab rivets de vellut carmesi [nos troba lo mantell de domas
 blanch ab rivets de valut carmesi]
 Item altre mantel de seti carmesi ab rivets de vellut x y spiguila blanca
 Item altre mantel de vellut vert
 Item altre mantel de domas blanch
 Item altre mantel de domas blanch ab rexes de vellut carmesi
 Item altre mantel de seda morisca
 Item altre mantel de ximelot taronjat ab aygues
 Item altre mantel de seti senzer
 Item altre mantel x^x vellut carmesi
 Item altre mantel de ximelot x ab barres de vellut carmesi
 Item altre mantel de tefeta blanch ab rivet de vellut carmesi
 Item altre mantel de seti groch ab rexes de vellut carmesi
 Item altre mantel de vellut encarnat ab enflange de or
 Item altre mantel de seti groch ab rexes de vellut negre
 Item altres mantels de ximelot carmesi ab aygues ab dos rivets verts
 Item altre mantel de ximelot negre ab rexes de seti taronjat
 Item altre mantel mitx de seti groch y mitx de seti encarnat
 Item altre mantel de tafeta x y tots los petits mantells ab sos mantellets del mateix per lo
 jesuset
 Item un mantellet de tafeta blanch del jesuset
 Item una taula ab sa cuberta dins laqual fonc lo seguent
 Item una corona vella de argent sobredeurada
 Item una canedella de argent [nos troba la canadela de argent]
 Item x^x grossor ab sinc grans de or de x y sis pelles grosses y dos granets de roma guarnits
 [nos troba la x^x ab tot lo que diu la partide]
 Item x^x una planxeta de argent [nos troba la branca de corall guarnida ni la plantxeta]
 Item x^x de seda x y fil de or ab floradura encarna y blava
 Item uns aguis de argent petit [nos troban los aguis de argent]
 Item uns oreysals de or [nos troban los orallats de or]
 Item tres ulls de argent [nos troban tres ulls de argent]
 Item una colia ab randes de fil de or

- Item una tovallola de seda de beatiles blancha ab floradura de seda verda y encarnada
 Item sis tovellolles moriscas velles totes x
 Item una penitencia de x ab un x^h groga en laqual hi ha 50 grans [en dita penitencia nos troban sino quoranta nou grans]
 Item un mantel de tafeta negre vell
 Item altre mantel de domas negre ab x vell
 Item altre mantel de giresol groch ab rivets de vellut negre
 Item altre mantel de domas groch ab rivets de vellut negre ab sos mantelets del Jesuset tots.
 Item una curtineta de domas negre ab floradura de seda negre y encarnade
 Item un palis de seti carmesi vell
 Item altre palis de ximelot blau de aygues ab barres de vellut verd
 Item altre palis de guademefil groch ab la figura de nostre Senyora de Gra[tia]
 Item una casula senrosa ab fresos de brocat
 Item altre casula de ximelot blau y de vellut verd
 Item altre casula de tafeta blanc molt vella
 Item una capa de ximelot blau ab aygues ab lo deventer de seti carmesi
 Item una x de xamelot blau ab barres de vellut verd
 Item una casula de seti carmesi ab fresos de brochat
 Item una tovellolle de ximelot blanch ab rexes de vellut negre forrada de tela encarnada y dos stoles de domas blau y vellut verd ab sos maniples y un collar del mateix
 Item dos altres stoles de seti carmesi y une maniple
 Item altra stola vella de domas blanch y dos maniples y un collar
 Item tres sinyells de lli
 Item dos camis de lli ab parament de vellut carmesi
 Item una tovellolle blancha ab serrer
 Item un palis blanch de lli ab una creu de dessilat
 Item quatre camisoles de la Mare Deu x^h del Jesuset
 Item dos amits de lli y un x de seti verd
 Item x^h
 Item x^h

Per autem et non alia bona

2

1570, 5 de septiembre, Mallorca

Nombramiento de Matheu Calaffat comme maestro de gramatica del Puig de Randa

ARM, EU 45, 88

Los die y any dessus dits los magnífichs mossen Jordi De Sanctacilia, donzell, mossen Leonard Cafortesa, mossen Oliver Determens, ciutadans, mossen Joan Caselles, mossen Miquel Pau, mercaders, y mossen Joan Gallur, perayre, jurats, lo any present de la universitat Ciutat y Regne de Mallorca essent congregats y aiuntats en la sala inferior de la casa de la Juraria de la dita universitat. Attenents haverse de fer electio de un mestre per legir gramatica en lo Puig de Randa ab lo salari acustumat de vint y sinch liures moneda de Mallorca cascun any, confiats per ço de la doctrina y sufficientia de vos mossen **Matheu Calaffat** aqui present per legir grammatica en lo dit Puig de Randa ab lo dit salari de xxv liures acustumat cascun any y ab los carrechs y emoluments als altres mestres de gramatica de dit Puig de Randa acustumats, prometent ses magnificiencies dita electio y nominatio haver per ferme y agradable y aquella no reuscar sots obligatio dels bens de la dita

universitat etc. E aquí present lo dit mossen Matheu Calaffat y acceptant lo dit carrech de mestre de grammatica promet y se obliga legir de grammatica en dit Puig de Randa y fer y acumplir tot lo que per a dit carrech es obligat per lo matex preu de vint y sinch liures cascun any durant dit temps axi com los altres mestres de gramatica en dit Puig de Randa son acustumat fer ε de la dita electio y nominatio feu gracies a dites es magnificentias.

Resum

Anàlisi documental sobre l'Estudi de gramàtica que els Jurats de Ciutat de Mallorca establiren en el segle XVI en el puig de Randa. Malgrat els afànys de les autoritats locals de convertir-lo en un vertader Estudi General, tan sols fou una escola de gramàtica, sense que, en cap moment, es gestionàs la concessió d'un privilegi, reial o pontifici, que li atorgara tal categoria. El puig de Randa va conèixer moments de glòria a mitjans del segle XVI acollint nombrosos estudiants de la ruralia mallorquina que, d'aquesta manera, no havien de desplaçar-se fins a Ciutat.

Abstract

A documentary analysis of the *Estudio de Gramàtica*, a school founded by the Magistrates of the City of Mallorca in Puig de Randa in the 16th century. Despite efforts by the local authorities to convert it into a genuine *Estudio General* (university centre), it was only a school, and at no time were steps taken to obtain any kind of royal or papal concession to elevate it to that category. Puig de Randa experienced moments of glory in the mid 16th century, admitting numerous students from rural areas of Mallorca, who were thus not obliged to travel to the capital

Sermones dedicados a San Miguel y Santa Cecilia, sacados de 'El Mallorquín menor' (1677), sermonario de Nadal Feliu (1623-1681)

presentación y notas de BERNARDO MARTÍ.

Propósitos

Mi deseo sería poder publicar en la colección Jano *El mallorquín menor* editada por primera vez en 1677 de Nadal Feliu. Dificultades, provocadas por la desordenada sensibilidad religiosa actual en la sociedad; y en las de las dificultades de la religión, la de la piedad en concreto, obligan a retrasarlo indefinidamente. Prepararlo completo quisiera; pero ya que la época no nos da ocasión, valga por lo menos el ejemplo de dos de los sermones más elegantes: la del arcángel san Miguel, y la de santa Cecilia, patrona de los músicos, arte en ninguna época más difundido que en la actual entre nosotros.

Breves notas biográficas sobre Nadal Feliu

Nadal Feliu nació en Alcudia el año 1623 y murió en Palma en 1681. En 1638 ingresó en el convento de observantes de san Francisco de Asís. El padre Bordoy (17831843) dice que destacó por su gracia en el decir, por su voz sonora y dulce y por su mucha erudición y profundidad de conceptos. Además fue un excelente gramático, lógico, aficionado a la música y a la poesía, teólogo y de gran ingenio.

Pocos datos más se conocen de este religioso y orador franciscano, y todos ellos procedentes de la *Biblioteca de Escritores Baleares* de Joaquín María Bover.

No conocemos otra obra suya que *El Mallorquín Menor*. Su título completo es *El Mallorquín Menor, entre los menores hijos del gran alférez de Christo, humano Serafin, San Francisco de Assis y de su baleárica Provincia de la observancia. F. Nadal Feliu lector jubilado, calificador del Santo Oficio, y difinidor primero, que para gloria de Dios ofrece á la Reyna Virgen Madre en su Concepción, Purissima, como quince hermosas rosas (memoria de los quince misterios) de las cuales se forme agradable guirnalda y vistosa corona para su Real y sagrada Megestad María*. Fue publicado en Palma, en la imprenta de Pedro Frau, en 1677. Su volumen es de un tomo en cuarto y de 356 páginas.

Por el mismo autor de la *Biblioteca de Escritores Baleares* sabemos de dos obras, de extraños avatares una, y desgraciados destino la otra. *Memoriale Providenciale Majoricarum* es un libro mencionado en otro manuscrito titulado *Monumenta Serafica*. La presentó el Padre Feliu al capítulo general de Toledo celebrado en 1658. Dice Bover:

No sabemos que se ha hecho del Ms. de este libro y no tan sólo extrañamos su

desaparición, cuando ninguna de las crónicas de observantes se ha perdido, sino también el que a un mismo tiempo escribiesen una obra igual los PP. Nadal Feliu y Andrés Noguera.

Del *Examen Calificatorum* dice también Bover:

De la que lleva este título dicen los escritores observantes de Mallorca, que el tribunal de la inquisición la mandó recoger. Si se practicó esta diligencia con el Ms., este sufriría los rigores de aquellos jueces cuya severidad no tenía límites, pues nada se sabe de él; y si la recogida se hizo de los impresos, como parece regular, no le cupo a la obra del P. Feliu la suerte que á otras muchas condenadas por el santo oficio, porque ni un solo ejemplar se escaparía de la docta hoguera, cuando no se encuentra en ninguna colección bibliográfica.

Del prólogo "Al Lector" de *El Mallorquín Menor* se pueden deducir varias notas de una biografía espiritual e intelectual a la vez, que leídas con detenimiento se ve su preocupación y el respeto, desde Mallorca, por la lengua de Castilla: "los pecados, que en este libro (*Quantum ad verborum, maximé, proprietatem*)¹ se cometen merecen perdón, por ser de flaqueza, no de malicia: pues no es mi patria Castilla, sino Mallorca"; y una teoría estética en una frase como ésta: "y los hombres, que de serlo, y de buen gusto se precian, no estiman tanto las hojas, como los frutos":

"Pequeña obra te ofrezco (discreto Lector) quinze sermones: y con ella te suplico, que si en las otras necio, en ésta muy discreto me consideres. La razón para los que la tienen es: Que como de lo bueno no basta, de lo malo poco sobra: y esta lo será por ser mía. *Nunquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?*² Y aun parecerá a los ojos, *de quarta vigilia noctis*,³ ó que tienen el espejo de su voluntad, en que se miran esférico, mayor su maldad. Pero (Lector discreto) si discurre como tal conocerás, que los pecados, que en este libro (*Quantum ad verborum, maximé, proprietatem*) se cometen merecen perdón, por ser de flaqueza, no de malicia: pues no es mi patria Castilla, sino Mallorca; y que los hombres, que de serlo, y de buen gusto se precian, no estiman tanto las hojas, como los frutos. Si hallas algo de bueno, alaba al Altissimo, que es su Autor: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est descendens à Patre luminum*.⁴ Si de malo, mía, y calla, que es prudente discreción. *Vir autem prudens tacebit*.⁵ Y procura de los hierros de mis obras sacar aciertos en las tuyas, como Iubal⁶ de las disonancias de los martillos, consonancias para los músicos. Y con esto saldrás muy mejorado de esta obra, como te asegura un Poeta. *Respiciens edoctus in aliorum mala*.⁷ Vale.

1 Avisemos que, cuando las frases en latín se puedan entender por el contexto o ya se hayan traducido, se dejen a la inteligencia del lector.

En cuanto a la palabra, sobre todo, la propiedad.

Mateo 7, 10. No se recogen espinas de las uvas ni higos de los abrojos.

3 De la cuarta vigilia nocturna, es decir, hecho con los ojos velados por el sueño.

4 Santiago 1, 17: Toda dádiva buena y todo don perfecto viene de lo alto, desciende del Padre de las luces.

5 Proverbios, 11 b. 12: El hombre prudente se calla.

6 Jubal. Hijo del patriarca Lamec y de su esposa Adá. Se le toma como el antepasado de los músicos; su nombre evoca la palabra *yobel* que designa el cuerno de morueco que, efectivamente, se utilizaba como instrumento de música. Aparece en el *Génesis*, 4,2021.

La oratoria balear en el siglo XVII

Existe en Mallorca una antigua tradición oratoria con una nada despreciable lista de oradores y notables teóricos. La lista de los teóricos, que es la que me interesa destacar aquí, se inicia con Antonio Lull Cases (15101582) con su *De orationi liber septem y Progymnasmata Rhetorica*; sigue luego con los siguientes: Juan Bautista Escardó (15811651), con *Rhetorica Christiana*; y Antonio Maura, Presidente del Gobierno durante el primer cuarto del siglo XX, cuyo discurso de entrada en la Real Academia Española, en 1903, trató sobre la oratoria como género literario.

Juan Bautista Escardó en su *Rhetorica Christiana* presenta la situación del género oratorio religioso destacando las características que, 81 años más tarde, ridiculizaría José Francisco de la Isla, (17031781) en su *Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas alias Zotes* publicada en 1758.

Veamos un ejemplo de la *Rhetorica Christiana* de Escardó, lo suficientemente extensa para que sirva de teoría y referencia al análisis de los sermones de Nadal Feliu:

Primeramente supongo que esta palabra espíritu tiene varias figuraciones en la Escritura sagrada. Unas veces significa la substancia del todo inmaterial, cual es la divinidad de Dios, y la naturaleza de los Ángeles, y almas racionales, que no tienen cuerpo, como dijo Cristo Nuestro Señor: *Palpate, et videte, quia spiritu cernem, et ossa non habet.*⁷ En segundo lugar significa un cuerpo muy sutil, cual es el viento que no sabe estar quieto, sino que siendo movido mueve las otras cosas; al cual llaman los Latinos *ventus*, y los Griegos *Anemos*.

En tercer lugar significa cualquier movimiento del alma, cualquier ímpetu, impulso, o instinto, aunque sea divino para hacer alguna cosa, o un ardiente deseo, o acto de la voluntad fervorosísimo: y para conocer si es bueno, o malo se requiere la discreción de espíritus que llaman los varones espirituales.

San Cirilo Alejandrino, y Procopio declarando el capítulo 26 de Isaías, dicen que esta palabra *spiritus*, alguna vez significa la doctrina que se predica, y eso quiso decir S. Juan *Nolite omni spiritui credere.*⁹ dice Didimo. *Tot spiritus esse videntur quot sunt hi qui spiritum participant, et vnus ejuscumque Doctoris disciplina, dici spiritus potest.*¹⁰ Por eso dice San Juan Partos, no diesen crédito a todo lo que les decían, o

7 He aprendido observando las desgracias ajenas.

8 Lucas, 24, 39: Palpad y ved, que un espíritu no tiene carne ni hueso.

9 1 Juan, 4, 1: No os fiéis de cualquier espíritu, sino examinad si los espíritus vienen de Dios, pues muchos falsos profetas han salido al mundo.

10 Didimo de Alejandría, el ciego (310399) escribió *De Trinitate*, seguramente el libro al que hace referencia en la cita que sigue, el libro más acercado al sentir de la época de Escardó. "Sus enseñanzas acerca de los misterios de la Trinidad y la persona y naturaleza de Jesucristo, con la maternidad divina y virginal de la Madre de Jesús, problemas entonces debatidos, hacen de Didimo uno de los mejores representantes de la tradición católica". (*Espasa Calpe*):

Traducción del texto: Parece que hay tantos espíritus cuantos son, no que participan del espíritu y la disciplina de cada doctor puede ser llamada espíritu.

persuadían los doctores, y maestros de aquellos tiempos, en que se sembraban tantos errores contra la fe, sin probar primero los espíritus, y averiguar cuales eran los verdaderos, o falsos predicadores y Doctores: *Nolite omni spiritui credere.*

A más de esto el Pad. Cornelio a Lapide declarando aquellas palabras del Éxodo. *Quos replevi spiritu prudentiae.*¹¹ Dice *spiritus hebraice cui vis habitui actioni, et rei vitali tribuitur per metaphoram, et fere connotat rem aliunde acceptam, et aspiratam:* y así que aquellos siete dones del Espíritu Santo de que hace mención Isaías, por eso se llaman espíritu de consejo, de fortaleza, porque son dones, que da, e infunde, o aspira el espíritu Santo; y ordinariamente significa una vehemente eficacia, o pasión vehemente: como *spiritus tristis* una vehemente tristeza: *spiritus fortitudinis*, una oración eficaz: *spiritus prudentiae*, una gran prudencia. Cual fue aquella arte, aquella industria natural, e infusa, que Dios dio a los artífices Besalee,¹² y Ohliab para hacer vestiduras sacerdotales. Esto es: *Quos repleui spiritu prudentiae.*

Y es advertencia de san Jerónimo, que aunque esta palabra espíritu, según el nombre adjetivo, que lleva, significa cosa buena, o mala; pero que de ordinario, cuando se pone absolutamente, significa cosa buena, o buen espíritu. Según esta regla, predicar con espíritu, significa un modo de predicar excelente, y de grande gloria de Dios. Y así, si pregunta alguno: predicar con espíritu, ¿es per ventura dar grandes gritos en el discurso del sermón? ¿o es aquella fuerza o eficacia, que el predicador muestra, con las acciones, y movimientos del cuerpo? y si esto no, alomenos, es dar gemidos en el sermón, y afligirse, y angustiarse en gran manera en el púlpito, para persuadir a los oyentes la doctrina del Evangelio? ¿o finalmente, será predicar con espíritu, cuando persuade alguna verdad al auditorio, parársele el rostro colorado, y encendido como un fuego?

Yo digo, que ninguna cosa, de las dichas, es predicar con espíritu. Porque algunos predicadores gritan mucho en el sermón, y se quedan tan frios los oyentes, después de los gritos, como si no los hubieran dado, ni oído. Y otros hacen algunas acciones en el púlpito, que más mueven a los oyentes a risa, que a devoción. Y otros se cansan, y sudan mostrando a los oyentes el rostro encendido como una ascua; y todo aquel trabajo, es no pocas veces en vano; pues con menor fatiga pudieran hacer mayor fruto, en los oyentes, como lo hacen algunos predicadores Apostólicos, que con palabras blandas, y modestas, pero llenas de grande espíritu y eficacia, mueven mucho a los oyentes, y les rinden, y persuaden: a la manera que de bajo de la capa dorada de una pildora, está la mano de un Rebarbaro, que revuelve los humores del enfermo, y le da salud. Y lo mismo digo de las acciones graves, modestas, decentes, y moderadas de un predicador; que a veces mueven más, que las vehementes de otro, que se cruje, y deshace predicando. De suerte que no se puede dar regla cierta, común a todos los predicadores: pues en unos procede el espíritu de una raíz, y en otros, de otra. (Capítulo III. *En*

11 Exodo 28,3: Hablarás con todos los artesanos hábiles a quienes he llenado de espíritu de sabiduría; ellos harán las vestiduras de Aarón para que sea consagrado sacerdote mio.
Cornelio a Lapide dice: Espíritu en hebreo se aplica a cualquier hábito, acción y acto vital por metáfora y casi siempre connota un hecho regido y aspirado en otro lugar.

Cornelio a Lapide o Cornelius Cornelissen van den Steen fue un exegeta jesuita belga (1567/1637) de gran renombre. Durante el siglo XIX fue editado y comentado repetidas veces.
12 Besaleel y Ohliab. El primero fue arquitecto y maestro artesano del santuario del desierto, y Ohliab su ayudante. (Éxodo 31, 26)

que declara a otra palabra del Título, y es qué cosa sea espíritu en la predicación y predicar con espíritu, folios 68)

Este concepto de espíritu de la moderación y armonía es el que precisamente observamos en el padre Felíu.

Estructura de la obra y espíritu del autor

Los quince sermones de *El mallorquín menor* son I. "Del Santísimo Sacramento"; II. "De la Natividad de María"; III. "Del Arcángel San Miguel"; IV. "Del glorioso Martyr San Clemente"; V. "Del Invicto Martyr San Sebastián"; VI. "Del grande Martyr San Christoval"; VII. "De Nuestro Patriarca Santo Domingo"; VIII. "Del Santo milagroso Antonio Paduano"; IX. "Del mismo Santo otro Sermon"; X. "De la gloriosa Virgen S. Cecilia"; XI. "De la gloriosa Virgen Santa Clara"; XII. "De la misma otro Sermon"; XIII. "De los Martyres S. Crispin y Crispiniano"; XIV. "Del glorioso Pontífice san Marçal"; XV. "Del Capítulo Provincial".

Cada uno de ellos va introducido por una cita bíblica, sacadas de la *Biblia Vulgata* y, por tanto, en latín, la cual cita, a la vez, se convierte en la tesis dialéctica casi del ensayo, diría yo, por la importancia que tiene la idea a lo largo del discurso, de su oratoria religiosa.

De la repetición de las citas completas o de parte de ellas a lo largo del sermón, llena de matices rítmicos, semánticos y dialécticos de *El mallorquín menor*.

Pero qué es el espíritu, y qué es el espíritu religioso nos interesa de verdad. No voy a repetir ni a copiar todas ni algunas definiciones que se tienen del espíritu; sólo voy a dar la mía porque es a ella a la que vendrán las ideas referidas, y con ello cargo sobre mis espaldas la responsabilidad del significado que doy a tales palabras, y a la vez descargo de ideas las mentes de los lectores. El espíritu es, pues, una manifestación extrasensible que llena de sentido cada una de nuestros actos y obras. El espíritu religioso es la manifestación de Dios en cada uno de los actos y obras de los hombres.

El espíritu del padre Felíu estaba imbuido de lecturas bíblicas y latinas. Faltaba un siglo aún para que el latín empezara su decadencia académica en las universidades. Estaba en época todavía vital. Forman parte esencial de las tesis de los sermones las citas de los evangelistas Mateo, Lucas y Juan; y del Apocalipsis.

No podría asegurar si el espíritu del padre Felíu es franciscano. Señala a los franciscanos como su orden. Presenta *El mallorquín menor*; y como parte del título, *menor entre los menores hijos del gran alférez de Christo san Francisco de Assis, y de su baleárica provincia de la observancia*. Y como:

Serafín Francisco, mi Padre [61]

Pero es un hombre de estudios, un humanista. Recordaremos lo que señala Bover:

destacó por su gracia en el decir, por su voz sonora y dulce y por su mucha erudición y profundidad de conceptos. Además fue un excelente gramático, lógico, aficionado a la música y a la poesía, teólogo y de gran ingenio.

Diez citas pertenecen a san Mateo; tres a san Lucas; dos a san Juan; una al Apocalipsis

y otra a la primera carta a los Corintios de san Pablo. De san Mateo se citan los capítulos 1, 5, 18, 21, 22, 24 y 25.

Destacan en ellos la relación de las citas con el personaje de la oración. El primero de la serie, dedicado al Santísimo Sacramento con la pregunta *Magister, quod est mandatum magnum in lege?* Mateo, 22; y la rotunda afirmación: *Qui manducat hunc panem vivet in aeternum. In me manet, et ego in eo.* Juan, 6; el de la Natividad de la Virgen con *Liber generationis Iesu Christi, etc. Iacob autem genuit Iosep virum Mariae, de qua natus est Iesus, que vocatur Christus.* Mateo, 1,1; el de san Miguel con *Quis putas maior est in regno caelorum? Et advocans Iesus parvulum, etc.* Mateo, 18; el de san Clemente con *Vigilate: quia nescitis, que hora Dominus vester venturus sit.* Mateo, 24; el de san Sebastián con *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem, et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Lucas, 14; el de san Cristóbal y de santo Domingo con *Qui autem fecerit, et doceverit*, hic magnus vocabitur in regno Coelorum.* Mat, 5; el de san Antonio Paduano con *Vos estis lux mundi, non potest Civitas abscondi supra montem posita.* Mateo, 5 y *Qui manducat hunc panem vivet in aeternum. In me manet, et ego in eo.* Juan, 6; el segundo de san Antonio Paduano con *Hic est panis, qui de coelo descendit.* Juan, 6 y *Vos estis lux mundi.* Mateo, 5; el de santa Cecilia con *Simile est regnum Coelorum decem viriginibus.* Mateo, 21; el de santa Clara con *Qui manducat hunc panem vivet in aeternum. In me manet, et ego in eo.* Juan, 6 y *Quoties cunque manducabitis panem hunc, et calices bibetis, mortem Domini annuntiabitis.* I. Corintios, 11 y *Simile est regnum Coelorum decem viriginibus.* Mateo, 21; el de san Crispín y Crispiniano con *Cum audiritis praella, et seditiois, nolite terreri, oportet primum haec fieri, sed nondum statim finis.* Lucas, 21; el de san Marcial con *Designavit Dominus, et alios septuaginta duos; et misit illos binos ante faciem suam etc.* Lucas, 10 y *Homo quidam peregre proficissem vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua.* Mateo, 25; el del capítulo Provincial con *Et conversus vidi septem candelabra aurea, et in medio septem candelaborum aureorum, similem filio hominis.* Apocalipsis, 1.

Probablemente éste es el mayor logro estético del estilo oratorio del padre Feliu.

Tenía 54 años cuando publicó *El mallorquín menor*. Murió a los 59. Era de la sensibilidad que le hacía recoger citas literarias de belleza especial:

Fiat cor meum immaculatum, ut non confundar. Haz mi corazón inmaculado para que no se confunda. [226]

El estilo literario de nuestro franciscano

La oratoria es el arte de convencer, y es de su competencia la Retórica y la Dialéctica, la Elocuencia. Son éstas las disciplinas que vamos a tener en cuenta para descubrir el fondo y la forma de los trabajos de Nadal Feliu. Sin embargo, para descubrir las estructuras de las obras y para conocer al autor, lo esencial es presentir y captar la intencionalidad de sus formas, sean retóricas o sean dialécticas en este caso. La pregunta que les hago a los autores con los que me topo y acabo dialogando es qué nos quiere decir. Es decir. Lo que pretendo es limitarme la libertad de lectura, obligándome a escuchar al padre Feliu antes que a mi propio prejuicio

intelectual. Tengo el convencimiento no sé si equivocado de que ésta es la esencia fundamental de la teoría de Hurssel y de la hermenéutica religiosa desde su nacimiento inmediatamente después de haber sido redactada la Biblia.

Nadal Feliu también era un lector jubilado, calificador del Santo Oficio y definidor.¹³ Lo imaginamos un padre orgulloso de sus conocimientos humanísticos a los que no tiene reparos en utilizar aún a sabiendas que va a causar mayor impresión por su erudición que por espiritualidad religiosa, cubierta por la cultura. Era característico de la época usar un lenguaje de un barroco crepuscular. Y sus referencias estaban consignadas en el firmamento cultural teológico y medieval que empezaba a declinar; y se olvidaba aún de las científicas que, a no mucho tardar, se habían de convertir en la materia esencial del modernismo ideológico.

Bajo la estructura estética del padre Feliu.

El uso que hace constantemente del latín debió de reducirle el número de fieles que le pudieran entender. Tal vez estaba el mundo católico acostumbrado a la musicalidad rítmica del latín. Tal vez escuchaban el sermón sólo como símbolo fónico de la religión antes que como catequesis y reflexión. Tal vez les recordase todos los sermones dominicales que habían escuchado durante su vida. Por otra parte, puede que fueran elaborados para una determinada clase culta. Cómo los quince sermones del libro tienen la misma estructura lingüística y el mismo estilo literario, cuando se trababa de san Cripín y san Crispiniano, patronos de los curtidores y zapateros, o los patronos de centros urbanos como Palma, Inca y Marrtaxi como San Sebastián, San Senén y Abdón y san Marcial, estarían preparados para la multitud, no hay duda. Y cabe preguntarse: ¿cuántos de los fieles concurrentes le entenderían?

El sermón está estructurado sobre las citas en su mayoría bíblicas, en un aspecto dialéctico y en otro retórico. Los temas aparecen siempre en latín, y en latín se repiten:

I. El sermón de San Miguel tiene la estructura dialéctica sobre las frases latinas siguientes:

Quis putas major est in Regno Caelorum?

Hic est Michael Archangelus Princeps militiae Angelorum.

Ecce Dux, et Princeps vester.

Et aduocans Iesus parvulum etc.

Quis sicut Deus?.

Facta est contensio, quis eorum videretur esse major.

Factum praelium magnum in caelo Michael, et Angeli eius etc. Factum est silentium in Caelo dum committeret bellum draco cum Michaela Archangelo.

In Caelum conscendam, super astra Dei et Sinilis ero Altissimo.

13 Lector, según el *Diccionario de Autoridades* de 1732, es una de cuatro órdenes menores, el segundo que se recibe. Su oficio es leer en alta voz las profecías del viejo y nuevo Testamento, y enseñar a los catecúmenos los rudimentos de la fe. También es un título o grado que en algunas Comunidades Religiosas equivale a lo que en las Universidades llaman Cathedrático.

Por los otros cargos que ejercía el padre Feliu, creemos que debía de ser lector catedrático antes que lector de las profecías a los catecúmenos.

Definidor es el religioso que ejerce un cargo de especial autoridad en el gobierno de la Comunidad Religiosa de la que forma parte. Consejero.

*Quis putas major est in Regno Caelorum?
Hic major est in Regno Caelorum
Angeli eorum semper videntis faciem Patris.*

He aquí su síntesis:

Quis putas major est in regno caelorum? ¿Quién es el más importante en el Reino de los Cielos? A esta pregunta responde lo siguiente:

La virtud, el valor, las armas, y alentada pelea contra los vicios, las obras son al fin, las que verdaderamente hacen grandes, y nobles. [55]

El arcángel san Miguel es el espíritu que atraviesa la Biblia y la historia hebrea, apareciendo en los momentos más cruciales. ¿Cuáles fueron sus obras. Están escritas en la Biblia: en el Paraíso, en el Éxodo, en el huerto de Getsemani, en el Gólgota y en el Apocalipsis. Estas son las obras que hacen exclamar al padre Feliu *Quis putas major est in Regno Caelorum? Hic est Michael Archangelus Princeps militiae Angelorum.*

Y nuestro franciscano hace al arcángel Miguel el confidente, el consejero de Dios. De él, dice:

Archangeli, idest, archana nuncios. Quiere decir Archangel un letrado celestial, un soberano Teólogo, que declara los más profundos misterios, la más alta teología. [53]

Dice también de él y con sutiles razonamientos sacados de deducciones bíblicas y devotas:

Con el espíritu de sus labios, ha de quitar la sacrilega vida al bravo monstruo Antichristo. Cual sea este espíritu de la boca, y labios de Iesu Christo, tienen pareceres distintos, diferentes Doctores... [63]

Y con su cultivada imaginación, se atreve a asegurar que:

en la hermosa boca, y colorados labios de gracia del Dios encarnado descansa. [66]

Que es gloriosísimo príncipe, Arcángel, uno de los más excelentes teólogos, y mayor letrado de los Cielos. [53]

Y quiere probar todo su razonamiento por la herencia y por los actos:

Herencia, o sangre, letras, y armas se pueden decir, que hacen dignos de honra, y nobles. Y por todos estos medios, y caminos entiendo probar claramente, fue nuestro gloriosísimo Príncipe san Miguel el más lúcido, perfecto, digno de honra: el más noble entre los nobilísimos Príncipes de la celestial corte del sumo Rey. [5253]

Pero donde centra más su atención es en la lucha apocalíptica contra el Dragón y en el gran Cosmos, tan familiar en nuestra época:

¡Oh ánimo intrépido de Miguel que cuando parece huir el mismo Dios la fiereza

del bravo monstruo la soberbia ambición, es de tan alentado corazón san Miguel, que intrépido acomete contra millares de ambiciosos! Cayó vencido el atrevido Luzbel, y los suyos, quedándose en las eternas masmorras, y nuestro Arcángel, y los suyo con eterno lauro, y gloriosa victoria. [57]

II. Del sermón de santa Cecilia:

Simile est regnum caelorum decem virginibus.

Quinque ex eis erant fatuae, et quinque prudentes.

Exierunt abuiam sponso, et sponsa.

Cantantibus organis, Caecilia Domino decantabat, dicens: fiat cor meum immaculatum, ut non confundar.

Caecilia virgo in corde suo soli Domino decantabat.

Angelus Domini descendit de Caelo, et lumen refulcit in habitaculo.

Veni sponsa Christi, accipe coronam, quam tibi Dominus praeparavit in aeternum.

Dedi tibi cor sapiens et intelligens in tantum ut nullus ante te similis sui fuerit nec post te surrecturus sit.

Absque te sapere non est sapere, sed decipere.

Oculi sapientis in capite eius, quia ille vere sapit cuius animus in Cristo est, cuius interior oculus erigitur ad superna.

Hec est virgo sapiens.

Caeciliam intra cubiculum orantem invenit, & juxta eam, Angelum Domini.

Intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est janua nescio vos.

Clausus est janua. Nescio vos.

Amor musicam docet.

Cor eius igne caelisticum ardebat.

En el caso del sermón a santa Cecilia, el desarrollo del tema arranca de la siguiente cita bíblica que encabeza el primer capítulo: *Simile est regnum caelorum decem virginibus* de san Mateo, 25. El reino de los cielos es parecido a 10 vírgenes, de las que 5 son necias y 5 espabiladas.

Inmediatamente nos explica qué es la necedad, la sabiduría y la ciencia. A partir de aquí la necedad se enfrenta a la sabiduría, ésta como don de Dios. Creer que eres sabio no te hace sabio, sino ingenuo.

Cecilia es una doncella prudentísima, discreta y avisada; se sirve de la misma sabiduría y de la ciencia para hablar con Jesucristo. Es ilustrada y rigurosa, deduzco yo que nos quiere decir el padre Felíu. Jesús espera a la esposa; pero, si cuando él llega no está preparada, cierra la puerta tras de sí. Sólo entran las espabiladas, las que fueron a comprar aceite para sus lámparas y pudieron salir a la puerta a recibir al señor. Abundando en el concepto de sabiduría, dedica todo el capítulo III a hablar sobre la sabiduría de Salomón y la ingenuidad de Uría que llevó el correo con su sentencia de muerte firmada por David, embrujado por Betsabé, la mujer del soldado. Avisa nuestro franciscano: *Estote prudentes sicut serpentes*.

El capítulo IV lo dedica a la sabiduría de Cecilia, siempre enamorada de Jesús, y siempre preparada para recibir su visita.

En el VI, se encara con las vírgenes fatuas. Trata de defenderlas; pero la respuesta, el juicio retórico, es contrario: son hermosas, pero groseras; son ricas, pero soberbias; son bizarras, pero vanas, etc.

Los teólogos, filósofos y los santos Padres terminan la estructura dialéctica del sermón.

Bajo las reglas de este género literario

I. San Miguel:

Bajo las reglas de este género literario, la oratoria, y teniendo en cuenta la retórica de aquellos tiempos, los mejores recursos que utiliza Nadal Feliu en *El mallorquín menor* son los fónicos, el ritmo con frecuencia breve destacado por la puntuación más fónica que lógica; y más enfática y de ritmo largo, en los muchísimos paralelismos que usa para mantener el interés del auditorio; y también marcado por otras figuras como la epanadiplosis, la anáfora y algunas recurrencias latinas. Apreciemos también, mixtificado con todos estos caracteres, el carácter setencioso del que gusta el autor en cada uno de sus sermones.

Algunos ejemplos de intencionalidad literaria para justificar los anteriores juicios teóricos:

San Miguel es todo purísimo espíritu; yo vestido de carne. El habita en el Empíreo, yo en la tierra. [47]

Pero de la ambición altiva, de la soberbia, y arrogancia, las grutas más escondidas, ni los más altos palacios, ni los elementos todos, tierra, agua, aire, fuego, el Empíreo Cielo, los Serafines, ni los sagrados Apóstoles se escapan. [4748]

Mirad ese niño Apóstoles míos, y ríndanse a la razón las lanzas ambiciosas, los pendones de vuestra altiva pretensión. Pero Dios mío, un niño tierno para vencer tanta ambición, ¿cuando para eso valen poco los valerosos Cíclopes? ¿Cuándo no es bastante de los mayores Atlantes el poder para sustentar tanto peso? Ni los más fuertes jayanes pueden vencer tan fiero monstruo, ¿queréis sea vencedor de la ambición un niño? [4849]

sino en la hermosa boca, y colorados labios de gracia del Dios encarnado descansa. [66]

Mayor aliento, valor, y esfuerzo es menester para vencer al aspid, que al basilisco; pues éste en solos sus ojos tiene su veneno, cuando aquél por todo su cuerpo es pestilente fuego. [49]

Ya amenazan a unos, y a otros, de unos, y otros las armas. [44]

no tiene cura tan locura, ni remedio tal enfermedad. [47]

¡Oh que presto son catedráticos de este vicio, los que aún de la virtud no son estudiantes! [48]

Presenta el soberbio Luzbel con los suyos la batalla, cuando valiente, y animoso Miguel con sus bravos soldados acomete. [46]

II. Santa Cecilia:

En el de santa Cecilia, la predilección por la musicalidad en el género oratorio continúa, como en todos los demás sermones del libro. El paralelismo, la anáfora, la interrogación retórica, las exclamaciones, las frases bimembres y trimembres, la epanadiplosis discreta. Repeticiones de estructuras sintácticas como la siguiente, son ejemplos de como el autor va acotando el texto a su consciente musicalidad:

Pero con todo esto y algo más, no agradaron al divino esposo todas, sino que a las cinco que eran necias, les dio con la puerta en los ojos *Et clausa est janua*, diciéndoles el nombre que merecían: *Nescio vos*. [228]

Intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est janua nescio vos. Las avisadas, y discretas doncellas adornadas con el aceite de la caridad, entraron a las bodas del cordero Dios, y cerróse luego la puerta, *clausa est janua*". Vienen luego las groseras. Tocan. Domine, Domine aperi nobis. Sírvase vuestra Majestad, Señor, abrírnos la puerta. *Nescio vos*. Andar, que no conozco por cosa mía, tanta necedad, y grosería. *Nescio vos*. No conozco por esposas tanta necedad. Señor, son hermosas. Sí, pero son groseras. *Quinque ex eis erant fatuae*. Y yo las quiero prudentes. *Estote prudentes sicut serpentes*. Señor, son ricas. Sí, pero son soberbias, y yo busco humildes. *Humilia respicit in caelo & in terra*. Señor, que están puestas a mil oros. Todo gala, bizarría, oro, plata, perlas, diamantes, sedas y brocados muy finos. Sí. Pero son vanas, y yo no quiero vanidad en mis esposas, sino llaneza y limpieza; por eso quiero que vengan a mi Real tálamo del monte Libano. *Veni de Libano sponsa mea. Veni coronaberis*. Con vestidura, y adorno cándido y limpio, como el monte Libano; y pastoril y pobre, como pide la aspereza de los riscos. *Nescio vos*. Andar, que por esposas mías no os conozco. [236237]

Por otras parte, nos sorprenden algunas vicaces sentencias, elegidas del latín, como las aquí junto señalamos:

Amor musica docet [243]

Cor eius igne caelistic ardebat [247]

Una de las frases que pueden tomarse como ejemplo de ritmo y contenido es la siguiente:

Pues sepa todo el mundo qué no quiere Dios que tiene buen gusto, amantes necios, no quiere amor sin discreción, y prudencia; aviso, y amor, prudencia, y querer, eso quiere Cristo, sí. Pero necios, y amadores, ni los quiere, ni parece posible vayan juntos amor, y grosería. [241]

Nuestra edición

Se han traducido sólo las citas latinas indispensables y aquellas que el contexto no aportase ninguna luz a su contenido.

Las traducciones del latín, en las notas a pie de página, han sido copiadas de la *Nueva*

Biblia Española, de Luis Alonso Schökel y Juan Mateos, Ediciones Cristianas, Madrid, 1990.

Se ha mantenido la puntuación del original por tratarse de una obra oratoria y tener su importancia expresiva y literaria. También se han mantenido el uso de la mayúscula, por razones parecidas; creemos que cada época y cada estilo personal hace un uso distinto de la mayúscula por razones sociales, pero sobre todo por sus valores, en este caso religiosos, que trata de destacar.

En los presentes sermones hemos mantenido algunos nombres latinizados por creer que también el autor trata de subrayarlos.

Hemos modernizado el uso del acento ortográfico y del léxico.

Al señalar las páginas, hemos utilizado los corchetes [...] que señalan la paginación del original de los dos sermones.

Bernardo Martí.

SAN MIGUEL.

Díjolo el Autor en su Parroquial Iglesia de la Ciudad de Palma.

Día de su Fiesta.

QUIS PUTAS MAIOR EST IN REGNO CEOLEORUM?

Et advocans Iesus parvulum etc.¹⁴

I.

Una espantosa, sino sangrienta batalla de poderosas, y valientes voluntades opuestas [esta es la que más daña, y que se puede llamar la más sangrienta sin sangre] que pasó en el Empíreo Cielo, nos repreenta la solemnidad presente: y otra semejante en la tierra el Evangelio. *Quis putas maior est*, etc. Soberbios los Romanos con su poder, y grandeza [las humanas letras dicen] determinaron hacer cruda guerra a los Cartagineses, ambiciosos de los regalos de la Africana Cartago. Juntese de Romanos un poderoso ejército. Dan al viento de muchas fustas las velas, y su soberbia prosunción muchas alas. Llegan al Africano puerto. Salen con sus fuertes armas a la tierra. Presentaron a sus contrarios la batalla, la cual tan valientes, como animosos no escucharon los Cartagineses. Ya las cajas repican. Ya resuenan las trompas. Ya amenazan a unos, y a otros, de unos, y otros las armas. Hacen la seña [44] sus Generales. Empieza la batalla, tan espantosa, y terrible, tan sangrienta, y temerosa, que casi desmayan los más valientes. Atento miraba su campo un esforzado Capitán de Cartago, cuando vio, que los suyos a la potencia Romana desmayaban, y cobardes se retiraban de la Parca, que con su guadaña triste los amenazaba. Luego el capitán discreto, y animoso fuese al más correr al Palacio: Tomó en sus brazos el Príncipe de su General ya difunto, y llevándole a vista de su ejército, empuñado su preciada espada, y mostrándoles su niño Príncipe, les dijo con altas voces: *Ecce Dux, et Princeps vester*. Ea valientes Cartagineses, valor, ánimo, no desmayéis en la ocasión presente, que entre vosotros está este niño, que es vuestro General, y vuestro Príncipe, y yo a su lado, para defender su justicia. Ea, Ea cobrad valor, y a ellos, que contra la justicia, no vale la potencia. Pudo tanto la vista de este Príncipe niño, y de este valiente y animoso Capitán, en los suyos, que arremetiendo contra los Romanos, alcanzaron gloriosa victoria, cantando después todos la gala al astuto, y valeroso Capitán.

¿No es esto lo que sucedió, en la antigua, noble, y celestial Cartago? Sí. ¿No es esto figura de la espantosa batalla, y glorioso triunfo del Empíreo? Sí. Y esta victoria de la celestial Cartago, que con su valor, y pecho noble alcanzó el gloriosísimo Príncipe de los Serafines san Miguel, celebra la Iglesia universal, y festejan con singular regocijo, en el día presente sus devotos. Soberbios Luzbel, y sus aliados con su poder, y grandeza, determinaron hacer cruda guerra a los Serafines humildes. Envidiosos pretenden el eterno regalo, la gloria divina, solamente [45] a su Real Majestad debida, queriendo igualar con el divino ser. *In Caelum*

14 Mateo 18, 25: Y llamó a un criadito, lo puso en medio y dijo: Os aseguro que si no cambiáis y os hacéis como estos chiquillos, no entraréis en el Reino de Dios; o sea, que cualquiera que se haga tan poca cosa como el chiquillo, éste, ése es el más grande en el Reino de Dios; y el que acoge a un chiquillo como éste por causa mía, me acoge a mí.

*conscendam etc. Similis era altissimo.*¹⁵ Presenta el soberbio Luzbel con los suyos la batalla, cuando valiente, y animoso Miguel con sus bravos soldados acomete. La guerra era terrible; la batalla espantosa; los Capitanes valientes; los soldados atrevidos; las armas incorruptibles; la saña era inmortal. Y vio el mayor Capitán del celestial ejército, general invicto san Miguel. *Hic est Michael Archangelus Princeps militae Angelorum*. La rigurosa batalla, y antes, que desmayassen los suyos; pónese al lado del niño Jesús, que se presentó: *Et aduocans Iesus parvulum etc.* Y esgrimiendo su preciada espada de su nombre corazón, y la sin par lanza blandiendo de su voluntad recta, dijo con alta, y alentada voz a los suyos: *Quis sicut Deus?*¹⁶ Ea Caballeros nobles, Ea soldados animosos, valor, y esfuerzo, que no hay semejante a Dios. Este, que niño véis a mi lado, es vuestro General, Príncipe, Rey; aunque, pequeño niño, es Dios de inmensa grandeza: aunque de tierna edad; pero de poder eterno: *Quis sicut Deus?* Y pudo tanto la vista del Príncipe niño Dios, y ánimo del esforzado Capitán san Miguel en los suyos, que alcanzaron de los soberbios poderíos gloriosa victoria. *Et fecit victoriam*. Qué se sigue de esto? Qué? Que le cantan la gala al gran capitán Miguel, como al de Cartago los Cartagineses; y dícenle los hijos de la triunfante, y militante Iglesia, lo que en otro triunfo cantaron los de Betulia a su noble y hermosa Judit. *Tu gloria Ierusalem; tu honorificentia populi nostri.*¹⁷ Que vos soberano Príncipe de los ejércitos celestiales, sois la honra, el honor, y la gloria de la tierra, y de los Cielos. Vos el que con vuestra [46] discreción, y valor arrojaste los arrogantes Espíritus del Empireo al infernal calabozo, y el que volviste por la honra de Dios, y salud nuestra: *Tu gloria etc.* Este es nuestro asunto hoy: trata de un Arcangel, Serafin, de un celestial Espíritu, de todos el caudillo, y Capitán. *Hic est Michael Archangel Princeps militae Angelorum*. San Miguel es todo purísimo espíritu; yo vestido de carne. El habita en el Empireo, yo en la tierra. La diferencia es mucha, la improporción no poca; no se puede salir bien con la pretensión sin el favor del Cielo, la divina gracia. María la reparte, que siempre en las cosas de nuestro Arcangel fue liberal, oy la nos concederá para que digamos lo que conviene: Digámosla el Ave María.

II

*Quis putas major est in regno Caelorum? etc.*¹⁸

Ambición altiva. Altivez ambiciosa. Soberbia, y arrogancia parece ser la materia del Evangelio presente *Quis putas major est in regno Ceolorum? etc.* Oh que pestilencia tan aguda, y general! Aguda es; pues si no es con la fuerza de un brazo omnipotente, y de todo un Dios eterno, no tiene cura tan locura, ni remedio tal enfermedad. Y digo que es general, más que las luces del sol; pues mejor de esta que de aquella se puede decir muy bien: *Non est qui se abscondat a calore ejus*. Sí. Que del sol se retiran las hondas grutas de la tierra, los cóncavos de las peñas, y los espíritus todos, en quien no pueden tocar lo material del mismo sol. Pero de la ambición altiva, de la soberbia, y arrogancia, las grutas más escondidas, ni los

15 Isaías 14, 14: La *Vulgata* dice: *Ascendam super altitudinem nubium. Simile ero Altissimo?* La traducción de la *Nueva Biblia Española*: "Escalaré la cima de las nubes, me igualaré al Altísimo" (no aparece la interrogación).

16 Quién como Dios?

17 Judit, 15, 10: Tú eres la gloria de Jerusalén, tú eres el honor de Israel, tú eres el orgullo de nuestra raza.

18 Mateo 18, 1. Quién es más grande en el Reino de Dios?

más altos palacios, ni los elementos todos, tierra, agua, aire, fuego, el Empíreo Cielo, [47] los Serafines, ni los sagrados Apóstoles se escapan. En todos, y por todos, reparte su diabólico veneno la soberbia ambición. Oh vicio casi omnipotente para todo mal, que derribas estrellas fijas, y lanzas por tierra columnas incontrastables! Cuando las armas todas, lanzas, balas, y dardos en la naturaleza hallan resistencia, y los más espantosos rayos la tienen en un laurel, y en la piel de un singular pescador, sola eres tu ambición inchada, inchazón ambiciosa, y altiva, que no hallas a penas quien te resista, sino es el hombre Christo, que también es omnipotente, y verdadero Dios.

Quis putas major est in regno Ceolorum? Tocó en el colegio Apostólico [significa el cronista sagrado] la ambición; vanse a Iesu Christo con su pretensión ambiciosa de precedencias [Oh que presto son catedráticos de este vicio, los que aún de la virtud no son estudiantes!] Vio Christo la cuestión: *Facta est contensio, quis eorum videretur esse major.*

Oh Jesús mío! Si lo que os tienen por Maestro tocan en ser ambiciosos, qué harán los que, no en la vuestra humilde escuela, sino en la soberbia del Demonio estudian? Et advocans esus parvulum statuit eum in medio eorum. Llamó Christo bien nuestro un niño tierno, y poniéndolo a los ojos ambiciosos, les dijo. *Nisi espiciantini* sicut parvulus iste, non intrabit in regnum caleorum.*¹⁹ Mirad ese niño Apóstoles míos, y ríndanse a la razón ls lanzas ambiciosas, los pendones de vuestra altiva pretensión. Pero Dios mío, un niño tierno para vencer tanta ambición, cuando para eso valen poco los valerosos Ciclopes? Cuándo no es bastante de los mayores Atlantes el poder para sustentar tanto peso? Ni los más fuertes jayanes pueden vencer [48] tan fiero monstruo, queréis sea vencedor de la ambición un niño? *Et aduocans Iesus parvulum statuit eum in medio eorum.* Pero quién es este tan valiente niño, que pueda acabar con la ambición, cuando no pueden de la naturaleza las fuerzas todas? El mismo Dios humanado (dijo Jerónimo) *Certe parvulum estatut in medio eorum, seipsum quidem, qui non venerat ministrari; sed ministrare, ut eis humilitatis tribueret exemplum.* El mismo Dios hombre, niño tierno, y no otro, es el que animoso se opone a la fiera ambición, para vencerla; que sólo su poder de Christo, que es hombre, y Dios, puede vener tan fiero monstruo. *Et aduocans Iesus parvulum.*

III

He reparado [no sé si al propósito] que para vencer Dios la fiera brava de la ambición, se representa niño, y por consiguiente tomando alimentos de vida de los pechos de la Virgen su madre. Vamos discurrendo veremos del veneno de esta víbora lo espantoso. Dice el profeta Isaías hablando de la ley de gracia, que un niño de los brazos de su madre ha de vencer al aspid, y cuando ya varón perfecto al basilisco. *Delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in caverna reguli, qui ablactatus fueris manum suam mitter*²⁰. Qué es esto [fieles]?

19 Mateo, 18, 13.: Os aseguro que si no cambiáis y os hacéis como estos chiquillos, no entraréis en el Reino de los Cielos.

20 Isaías, 11,8. El niño jugará en la hura del aspid, la criatura meterá la mano en el escondrijo de la serpiente. (*Nueva Biblia Española*, traducción de Luis Alonso Schökel y Juan Mateos, Madrid 1990.)

Cuándo niño ha de alcanzar del aspid gloriosa victoria? Mayores fuerzas son menestar para triunfar de la malicia del aspid, que del veneno del régulo: pues si éste en su vista tiene el tósigo, aquel por todo el cuerpo despid el venenoso fuego. Aquí se descubre el misterio, dijo altísimamente Tertuliano. Mayor aliento, valor, y esfuerzo [49] es menester para vencer al aspid, que al basilisco; pues éste en solos sus ojos tiene su veneno, cuando aquél por todo su cuerpo es pestilente fuego. Estese pues el niño soberano en los pechos de su Madre Virgen, en los brazos de la Virgen María, cuando ha de vencer al aspid espantoso: pues de estos virginales, y nobles pechos recibirá aliento, valor, y esfuerzo, con que venza essa espantosa alimaña. *Non ex equo, vel de muro, sed de genitricis collo hostem debellaturus, etc.* Salga, salga también hoy Cristo hombre Dios, niño tierno, que como acostumbra los niños de ordinario, estará en los brazos de la Virgen madre; para que de sus virginales pechos salga con el mayor valor, y esfuerzo, que todo será menester para vencer un monstruo tan espantoso, una fiera tan fiera, un tan bravo toro, como es la ambición. *Et aduocans Iesus parvulum statuit eum in medio eorum.* Que sólo un hombre Dios con su poder omnipotente puede resisitir de la ambición de los dardos. Oh ambición, ambición, qué cruda, y que terrible eres! Qué honras has perdido! Qué muertes has causado! Qué falsos juramentos, qué falsedades, qué perturbaciones has ocasionado en este mundo con tu sacrílega malicia, o ambición insolente!

De otra ambición hace hoy memoria la presente solemnidad, y fiesta, diciendo. *Factum praelium magnum in caelo Michael, et Angeli eius etc. Factum est silentium in Caelo dum committeret bellum draco cum Michaele Archangelo.*²¹ Toca la ambición en los palacios más lucidos, en los colegios más santos, en los claustros más retirados, en el Cielo Empireo, y dice Luzbel. *In Caelum conscendam, super astra Dei et Similis ero Altissimo.*²² Dio al seráfico pecho la altiva ambición. [50] Toca alarma; cuando se amotinaron centenares de millares con Luzbel, para seguirle, y rebeldes hacen cruda guerra a su natural Señor, y Rey. *Factum praelium magnum etc.* Oh Christo mío; cuándo entre los hombres mortales, que son tierra, y polvo, es menester para vencer la ambición un hombre omnipotente, Dios hecho niño en brazos de su Madre Virgen, para señalar alientos mayores, valor más excelente!. *Et advocans Iesus parvulum.* Quién será el poderoso para vencer monstruo tan fiero como es la ambición entre los mayores Príncipes del Cielo? Quién será tan valiente, y esforzado, para tan alta empresa? No otro [fieles] sino aquel inclito general, aquel inclito Príncipe de los celestiales ejércitos, el Archangel san Miguel. *Hic est Michael Archangelus, Princeps militiae Angelorum.* Este es, que abrazando el escudo de su voluntad recta, derribó desde el monte de luces a la caliginosa tierra del infierno millares de ambiciosos Serafines, alcanzando con los suyos de la malicia, gloriosa victoria. *Et fecit victoriam*

21 Apocalipsis, 12,79. En el cielo se trabó una batalla. Miguel y sus ángeles declararon guerra al dragón. Lucharon el dragón y sus ángeles, pero no vencieron y desaparecieron del cielo definitivamente; al gran dragón, a la serpiente primordial que se llama diablo y Satanás y extravía la tierra entera, lo precipitaron a la tierra y precipitaron a sus ángeles con él.

22 Isaias 14, 1314. Escalaré los cielos, por encima de los astros divinos levantaré mi trono, y me sentaré en el Monte de la Asamblea, en el vértice del cielo; escalaré la cima de las nubes, me igualaré al Altísimo.

IV

Sagrados Apóstoles, si bien en esta ocasión ambiciosos, qué queréis? Qué buscáis? *Quis putas major est in Regno Caelorum?* Quién es el más lúcido, el más perfecto? Sí. Pues yo respondo, que. *Hic major est in Regno Caelorum.* El Arcángel glorioso, el Serafin amante, el soberano Príncipe san Miguel, es el más lúcido, más perfecto, y el más noble de la soberana corte del Rey eterno Dios. Este es el querido, y privado, el preferido entre todos los nobles caballeros del toisón dorado del Empireo Reyno. *Hic est Michael Archangelus, Princeps militiae Angelorum.* Nobles [51] son, caballeros, y grandes los celestiales espíritus todos; pues para esto basta, y sobra el ver siempre, y gozar de la eterna hermosura del inmenso Dios. *Angeli eorum semper vident faciem Patris.*²³ Pero perdónenme en esta ocasión todos juntos; y lo dicho dicho, que no es de hombres de bien desdecirse, de lo que con verdad, una vez dijeron; que nuestro Arcángel, Serain Miguel, digo es el más lúcido, y más perfecto, y noble de la celestial corte, del soberano Dios Iesu Christo.

El ser noble, digno de estimación, y honra, por tres trillados caminos se alcanza, como se dice comunmente. Por herencia, o sangre. Por letras. Por armas. Esto dice el mundo, que no trata la materia de virtutibus. Y no me culpen en la división de diminuto, o inadecuado, y que dejo la mayor parte, y *principalius membrum*, que es tener mucho dinero, que esta es la verdadera nobleza, y que así lo dice, y clama muy alta voce, el orbe todo, que quien tiene dinero, es noble, y caballero; como también el más virtuoso, y llano dice, que sin él es muy villano. Ya sé que lo dice el mundo, y aún enseña la obra, lo que dice la boca, no dudando los más limpios de ensuciar su limpia sangre con otra sucia, y vil, por lo gordo que tiene del dinero. Pero yo digo mejor; que el mundo es un fullero, mentiroso, mal ventero, que cuanto vende, pesa con balanzas, y pesos falsos: y muchos hay en la tierra cargados de dineros, y de villanía. No, no. Herencia, o sangre, letras, y armas se pueden decir, que hacen dignos de honra, y nobles. Y por todos estos medios, y caminos entiendo probar claramente, fue nuestro gloriosísimo Príncipe san Miguel el más lúcido, perfecto, digno de honra; el más noble entre [52] los nobilísimos Príncipes de la celestial corte del sumo Rey.

Nace soberato Príncipe, el Primogénito del Rey, y heredando, que todos primero de sus progenitores nobles, la noble sangre, hace a todos manifiesta ventaja en su nobleza. Por esto, queriendo el hombre Dios Iesu Christo hacer alarde, y ostentación de su alto linaje, y nobleza dice por su Evangelista. *Liber generationis Iesu Christi filii David, filii Abraham.* Hasta llegar a la nobilísima Reina de los Cielos Maria. *De qua natus est Iesu, qui vocat Christus.* Que es hijo de padres nobles, y de muy alta, y limpia sangre, de Príncipes, y Reyes, y sobre todo encarecimiento, de la que en su nobleza, es entre las más nobles Reynas, más que el sol entre las estrellas, la Reina Virgen Madre María. *De qua natus est Iesus, etc.* Pues miren ahora (si pueden) a nuestro Arcángel an Miguel. *Qui facit Angelos suos Spiritus.*²⁴ Dijo David. Es san Miguel espíritu soberano de los que asisten más cerca al eterno Rey, y como tal, definen los concilios, y defienden los Teólogos, que tiene por su progenitor, y por como padre inmediato el mismo Rey de las eternidades Dios. Y lo mismo el lucero grande de la Iglesia Agustino, sobre las palabras del génesis I. *In principio creavit Deus Caelum, et terram.*

23 Mateo, 18, 10. Cuidado con mostrar desprecio a un pequeño de éstos, porque os digo que sus ángeles están viendo siempre en el cielo el rostro de mi Padre celestial.

24 Salmo 103, 4. *La Nueva Biblia Española* traduce estos versos en esta forma: "los vientos te sirven de mensajeros; el fuego llameante, de ministro".

Diciendo, fueron inmediatamente criados por las manos del omnipotente Dios. Y es imposible ser de otra manera, afirma la Aguila de la sutileza, nuestro Doctor Escoto; y por consiguiente nuestro Arcángel es inmediatamente de Dios; tiene por su progenitor, y como padre mismo Dios; y es también el mayorazgo, y Príncipe soberano [53] entre todos, como le canta la Iglesia. *Hic est Michael, etc.* Luego ya se ve la singular nobleza de nuestro Arcángel san Miguel, por su naturaleza. Si está por los progenitores, y ascendientes nobles, y por nacer soberano, y primogénito Príncipe entre todos, se conoce; muy bien se sigue ser nuestro Arcángel san Miguel el más lúcido, y noble entre todos los celestiales espíritus; pues tiene por su ascendiente, y como padre del mismo eterno, y omnipotente Dios, siendo entre sus hijos por gracia, el Príncipe soberano. *Hic est Michael Archangelus, Princeps militiae Angelorum.*

V

Que sea también el más lúcido, y noble por letras, y sabiduría, está más claro que las luces del medio día. *Angelus dicitur minima nunciatus, et archangelus maxima.* Los Ángeles son los letrados del Real consejo del supremo Emperador Dios, y los Arcángeles también; pero con esta diferencia, que los Ángeles tratan de los negocios ordinarios, declaran los misterios más llanos; pero los Archángeles, declaran, y explican los más altos, y soberanos Sacramentos como dijo el divino Gregorio.²⁵ *Hi autem, qui minima nuntiant Angeli, qui vero summa Archangeli vocantur.* O según la explicación del nombre: *Archangeli, idest, archana nunciatus.* Quiere decir Archangel un letrado celestial, un soberano Teólogo, que declara los más profundos misterios, la más alta teología. Pues? De nuestro santo canta la Iglesia. *Princeps gloriosissime Michael Archangelus.* Que es gloriosísimo príncipe, Arcángel, uno de los más excelentes teólogos, y mayor letrado de los Cielos.

Este fue de quien dijo Pantaleón Diácono, que enseñó a nuestro primer Padre. *Michael fuit, qui [54] Adam ejectum de paradiso duxit, et terram ligone docuit colere, feminare, metere, etc.*²⁶ Aquel, que fue uno de los más sabios del orbe todo; pues como dijo un devoto del Doctor Iluminado Raymundo Lullio: Tres sabios ha habido en el mundo, Adán, Salomón, y Raymundo, ese Adán fue enseñado por el sapientísimo Arcángel san Miguel. Este fue. Qui dedit legem monte Sinaí, encaminando los Hebreos en lo que convenia, [Oh qué buen maestro!] y leyéndoles la materia de legibus divinis, como supremo letrado. Ea pues, que si el ser lúcido, grande, y noble, se alcanza por el saber, y letras. *Hic major est in regno Caelorum.* Es san Miguel entre todos el más lúcido, grande, y noble.

VI.

Pero déjense ya los hombres de hacer alarde, y ostentación de su nobleza, por la sangre antigua que de sus predecesores heredaron, y por las letras que tienen soberbias, que no está en

25 San Gregorio. Hom. 34 en Evang. San Gregorio Nacianceno (330390) con san Gregorio de Nisa y san Basilio el Grande, forma la triada de los llamados "lumbreras de Capadocia". Sus obras comprenden sermones, poemas y cartas. De sus 45 Sermones dice el editor de su *Pasión de Cristo*, publicada la editorial Ciudad Nueva, en 1988 se destacan los 5 pronunciados en Constantinopla, en defensa del dogma católico. Los poemas son de carácter dogmático, moral, autobiográfico (estos últimos son dignos de ser puestos en parangón con las *Confesiones* de san Agustín).

26 Pantaleón Diácono, *Viege in Apoc.*: Miguel fue quien guió a Adán, expulsado del paraíso y le enseñó a cultivar la tierra con el azadón, a abonar y a segar.

eso la nobleza verdadera. *Si modo non census, non clarum nomen aurorum: sed probitas magnos, ingeniumque facit.*²⁷ La virtud, el valor, las armas, y alentada pelea contra los vicios, las obras son al fin, las que verdaderamente hacen grandes, y nobles. Oh qué bien dijo aquel noble, y valeroso Capitán, honra de la nación Española, a quien achacaron ciertos envidiosos [o perros peores que las Africanas Gorgonas] Si era, o no hijo de matrimonio legítimo; el cual empuñando su preciada espada, hizo temblar la envidia [aunque fiera brava, es muy cobarde]²⁸ y les dijo ser muy noble; pues lo eran sus obras, y era hijo de las mismas. Oh querido del sumo Rey, privado del omnipotente Emperador de las eternidades Dios, general invicto, gobernador de las armas del Rey eterno, como serafín [55] amante de la divina hermosura san Miguel! Vuestras heroicas virtudes, y obras, vuestro valeroso pecho, y alentado corazón, sí que os acreditan de mayor Príncipe de la celestial corte, y de primero entre los más validos del supremo Monarca. *Hic major est in regno Caelorum.* Si (fieles) que nuestro Arcángel es el que valiente, y animoso, hace perder el soberbio orgullo de Luzbel, y de los suyos, haciéndoles conocer, cuánto menos valen sus altivas fuerzas, que las del omnipotente Dios. *Quis sicut Deus?* Él fue, que con su grande valor echó de la esfera clara del Empireo al obscuro calabozo infernal los serafines rebeldes. El fue que intrépido volvió por la honra de su Señor, y Rey [o si lo hiciera en estos tiempos los privados de los Monarcas, que más pacíficos estarían sus Reinos,] y él es que le conserva la adoración, obediencia, corona, y trono al mismo Dios.

Viose en la cumbre de los Cielos una hermosa dama, a lo bizarro vestida, a quien apostadamente servían todas las luces. *Signum magnum apparuit in Caelo, mulier amicta sole, luna sub pedibus ejus, et in capite ejus corona stellarum duodecim.*²⁹ El sol con sus candores le sirven de vestiduras de luces. La bella luna de Plateados chapines. De guirnalda dice brillantes estrellas. Luego un envidioso [que nunca falta la envidia a las ajenas felicidades] un bruto dragón [que siempre fueron los envidiosos] quiso manchar la inocencia de un niño, que parió la Dama, y ensangrentar sus rapeces uñas con la sangre, que no tenía culpa (Esta es la miseria del mundo; todos contra el desvalido; contra el poderoso, ninguno) Pero por divina disposición [y es ordinario] frustáronse [56] los deseos envidiosos; pues el niño: *Raptus est ad thronum Dei.* Fue colocado en el real solio del omnipotente Dios. No desistió del infernal dragón la saña contra la inocencia, antes soberbio, y arrogante presentó batalla en los Cielos mismos. Cuando e alentado Miguel con los suyos resiste animoso a tan loca pretensión. *Michael, et Angeli ejus praeliabantur cum Dracone.* Oh ánimo intrépido de Miguel que cuando parece huir el mismo Dios la fiereza del bravo monstruo la soberbia ambición, es de tan alentado corazón san Miguel, que intrépido acomete contra millares de ambiciosos! Cayó vencido el atrevido Luzbel, y los suyos, quedándose en las eternas masmorras, y nuestro Arcángel, y los suyo con eterno lauro, y gloriosa victoria. *Et fecit victoria.* Luego al instante se oyó ua voz,

27 Ovidi r. de pont.: ... no la ilustre fama de las riquezas, sino la honradez y el ingenio los hace grandes.

28 aquel noble, y valeroso Capitán, honra de la nación Española, a quien achacaron ciertos envidiosos [o perros peores que las Africanas Gorgonas] Si era, o no hijo de matrimonio legítimo; el cual empuñando su preciada espada, hizo temblar la envidia...

No sabemos a quien se refiere. Nos sugiere las famosas del Gran Capitán, don Fernando González de Córdoba, siglo y medio antes de el *El mallorquin menor.*

29 Apoc. 12,1. Apareció en el cielo una magnífica señal: una mujer envuelta en el sol, con la luna bajo sus pies y en la cabeza una corona de doce estrellas.

que dijo. *Nunc facta est salus, et regnum Dei*³⁰ Ahora sí que está hecha la salud, la virtud, y reino de Dios. Qué es esto Cielos? No subió el venturoso niño al reino, y trono de Dios, antes de la batalla? Sí. No estaba ya, como era eterno, ese mismo trono, y reino? Sí. Pues cómo dice la voz. *Nunc facta est salus etc.* que ahora, ahora, después de la batalla, y victoria se ha hecho ese Reino, y trono de ese Dios? Ya lo dijo muy bien Ricardo de santo Victore. *Quasi diceret, ne timeatis, Michael, et Angeli ejus praeliabantur cum dracone.*³¹ Verdad es, dice Ricardo, que como ese Reino es eterno, ya antes de la batalla era: pero parecía una plaza de armas, un campo de batalla, una Babilonia de confusas pretensiones. Sale el general Miguel con su ejército pujante, resiste la altiva ambición, alcanza gloriosa victoria, y entonces, pacífica el Reino, se dice con justa causa: *Nunc facta est etc.* Y con mucha [57] razón (fieles) porque Ciudad, o Reino, que no tiene paz, ni sosiego, entre los moradores, y Ciudadanos, no merece nombre de Ciudad, ni de Reino; cuando está en paz, sí. Pues? *Quis putas major est in regno Ceolorum?* Quién es el más lúcido, grande, y más noble de los celestiales espíritus?

Quién? Que lo digan de cada uno las obras, y dirán las de nuestro Arcángel, que entre todos los soberanos cortesanos es el más noble; y entre todo el Príncipe, san Miguel: pues es en sus obras tan heroico, y e su valor tan excelente, que derribando de su altiva pretensión al más valiente soberbio, mantiene, y asegura la adoración, el trono, y Reino de su Señor, y eterno Rey. *Nunc facta est salus, etc.*

VII.

Sí, fieles míos, que es nuestro Arcángel san Miguel el prodigioso, el admirable en sus virtudes, y obras. Él es, que viendo, quería el demonio manifestar a los Hebreos el cadaver de Moisés, para que idolatrasen en él, adorándole como Dios, y quitar al verdadero Dios el debido culto, y adoración, salió a la defensa, y estorbó tanto mal. *Cum Michael Archangelus cum Diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore dixit; imperet tibi Deus.*³²

San Miguel fue, que puso en paz, y concordia aquellos valientes Capitanes de los ejércitos del Rey eterno, el Ángel de Persia, y el de Israel, que estaban opuestos en pareceres, opiniones, y voluntades: *Et ecce Michael unus de Principibus primis, venit in adjutorium meum.*³³

Este es, que en la última, y más espantosa persecución de la militante Iglesia, saldrá caudillo, y Capitán valeroso, defendiendo los soldados, que seguirá [58] la bandera, y estandarte del sumo Emperador Iesu Christo. *In tempore illo consurget Michael Principes magnus, qui stat pro filiis populi tui.*³⁴

30 Apoc. 12, 10. Ha sonado la hora de la victoria de nuestro Dios, de su poderio y de su reinado, y de la potestad de su Mesías!

31 Ricardo. de San Victor (1123-1173) místico que ingresó en el recién fundado monasterio de San Victor, París, en 1115.

Traducción del texto latino: Como si dijera, no temáis, Miguel y sus ángeles luchaban con el dragón.

32 Ex Pis. Iud. Ap. (desconocemos esta referencia): Cuando el Arcángel Miguel disputando con el Diablo disentía sobre el cadáver de Moisés, le dijo: que Dios sea tu señor.

33 Dan. 10, 13. La traducción de la *Nueva Biblia Española* que utilizamos, traduce este versículo de la siguiente manera: "Miguel, uno de los príncipes supremos, vino en mi auxilio; por eso me detuve allí junto a los reyes de Persia."

Este milagroso Arcángel fue, que detuvo el brazo del obediente Abrahan, cuando estaba para descargar el golpe sobre su amado hijo en la montaña, dando la bendición a todas las gentes.

Este fue, que andando malos pasos el Profeta Balán para maldecir al pueblo de Dios, lo detuvo, esgrimiendo aquella flamante espada contra el bruto; para que no cayese en mal tan grande.

Este es, que apareció en aquella misteriosa zarza, que abrasada en vivas llamas, despidiendo por todas partes luces, se conservaba verde, lozana, hermosa; señalando el altísimo misterio de la encarnación del verbo divino, y la virginal pureza de maria, la cual después de ser madre, como antes, se había de quedar purísima Virgen, como canta la católica Iglesia. *Rebum, quem viderat Moyses incombustum, conservatam agnovimus tuam laudabilem virginitatem, Dei genitrix etc.*

Este fue, que estando aquel valiente Capitán Josué para dar la batalla contra sus enemigos, le apareció con un hemoso estoque en su mano, animándole y favoreciéndole para la batalla.

Este fue el, que en semejante ocasión apareció al animoso Gedeón, y poniéndose a su lado, animándole a la batalla, con solos trescientos soldados, venció y quitó la vida a una casi infinita multitud de Madianitas.

Este es, que en sola una noche, castigando idólatras, para escarmiento de muchos, mató ciento, ochenta y cinco mil Asirios del ejército de Senaquerib.

Este fue, que entró las espantosas llamas del horno [59] Babilónico, causando fresca marea a los tres niños santos, que por injusta sentencia fueron puestos en él, librándolos de la triste parca, y cantando con ellos alabanzas a su Criador, y Dios. *Benedicite omnia opeta Domini Domino etc.*

Este fue el solícito mensajero del gran Rey, que casi en un instante, trajo desde la Palestina a Babilonio el profeta Habacuc, llevando el sustento para el profeta Daniel.

Este fue el celestial Protomédico, que por mandato de Dios, movía a su tiempo, de la probática Piscina las aguas, para salud de los hombres.

Este Arcángel gloriosísimo es, que en el día triste, y amargo, terrible, y espantoso, en el cual ya no valdrán a los arrogantes fieros, ni bravatas, armas, ni ejércitos, y aún, según serán los jueces, ni dinero, que ahora tanto vale en los tribunales, el del juicio universal, tocará aquella misteriosa trompa, al sonido de la cual por el orbe todo oído, resucitarán los muertos todos, para presentarse delante del eterno Juez Iesu Christo, ejercita su oficio en el tribunal divino, como le canta la Iglesia santa. *Sed signifer sanctus Michael repraesentet eas n lucem sancta.*³⁴

Este Capitán valeroso es, el que en el día de la cuenta general de todos vivos, y

34 Dan. 12, 1. Entonces se levantará Miguel, el Arcángel que se ocupa de tu pueblo.

35 Huela. *In miss* (referenciada desconocida): Que el abanderado san Miguel las conduzca a la luz santa.

muerdos, en la última audiencia del supremo Inquisidor Iesu Christo, taerá el estandarte Real, la Cruz sacrosanta. *Tunc parebit signum filii hominis.*³⁶

Este es, el que por sus altos merecimientos, y eroicas [60] virtudes, edificó la Águila de los sagrados Evangelistas templo, primero, que a ninguno de los Príncipes de la gloria, como primero, y mayo, que todos ellos, en la Asia.

Este fue, que como querido, y su privado, fue a consolar al Rey del Cielo Jesús, estando entre tristezas de muerte, entre sudores de sangre en el huerto de Getzemaní: *Apparuit ei Angelus Caelo confortans eum.*³⁷

Y finalmente [que es imposible delinear en tampoco lienzo tantas grandezas de nuestro Arcángel] para que yo también tenga particular cariño, y afición, y toda la seráfica Religión a las grandezas de nuestro Arcángel, es probable opinión, que fue san Miguel, que en el monte de Albornia vino Serafín en figura de Christo crucificado al Serafín Francisco mi Padre, que estaba ayunando una cuaresma en honra de este glorioso Arcángel. *Ad honorem Archangeli Michaelis jeunium inchoasset.*³⁸ Imprimiendo en él las sagradas llagas.

Pues; *Quis putas major est in regno Caelorum?* Quién piensa Señores es de los cortesanos del Empíreo el mayor Príncipe? Quién el caudillo? Quién el que en su grandeza noble, en su nobleza grande, hace singular ventaja a los más grandes nobles de la celestial Jerusalén? Quién? Si las obras son testigos, digan, qué es san Miguel: Pues es entre todos en sus obras el más excelente, en sus virtudes el más heroico, en sus hechos el más admirable. Este es [es evidente] el querido Benjamín de Dios, el privado del Rey eterno Iesus, y primer grande de su celestial corte. *Hic major est in regno Caelorum.*

De este celestial Príncipe dijo el grande Basilio: [61] *Tibi, o Michael duci supernorum Spirituum, qui dignitate, et honore Praelatus es caeteris omnibus Spiritibus Supernis. Tibi inquam supplico.*³⁹ A vos, o Miguel divino [dice el santo] de los soberanos espíritus dignísimo General, que en la dignidad, y honra hacéis a todos singular ventaja, como a los súbditos el prelado. A vos se dirige, y encamina, para que tenga feliz suceso, y buen despacho, mi oración. Y Laurencio Iustini. *Sanctis Spiritibus praelatus est Michael; sicut Lucifer malis.* Es a diámetro opuesto nuestro san Miguel al soberbio Luzbel, y como éste es el mayor, y supremo Príncipe de los tenebrosos ejércitos; así Miguel es el mayor, y supremo Príncipe entre los lúcidos escuadrones. *Hic major est in regno Caelorum.*

36 Mateo, 24, 30. Entonces brillará en el cielo la señal de este Hombre.

37 Luc. 22,43. Se le apareció un ángel del cielo que lo animaba.

38 *In Offi. Stigma* (referencia desconocida): Comenzaba el ayuno en honor del Arcángel Miguel.

39 San Basilio, homilía de Ángeles. La traducción nos la da el mismo autor a continuación.

San Basilio (329-379). Uno de los grandes padres griegos, nació en Cesárea, en Capadocia, hermano de Gregorio de Nisa. Acérrimo adversario del arrianismo que negaba la divinidad de Jesucristo, perfeccionó las reglas monásticas, y escribió muchas obras fundamentales (*Diccionario de las Religiones*. Espasa. Madrid 1998)

VIII

Ea, que ya no me admiro, no; de los favores grandes, de la honra singular, y tan preeminente que miro en nuestro Arcángel glorioso san Miguel. Iesu Christo eterno Rey le honra con singular merced; pues le da por armas las suyas, la insignia, y toisón bello, la Cruz. Ya se sabe, que le pintan, no sin misterio, a san Miguel con una Cruz en su noble pecho, y en su adarga otra, y como queda dicho, la traerá también en sus manos el día del juicios universal. Esto es como hombre. Y como Dios le da sus armas también, que es su inefable nombre de Dios, cifrado en el glorioso de nuestro santo: pues Miguel es lo mismo, que *Quis sicut Deus?* Y era justo, y en graciosa, y buena correspondencia, debido tan alto favor a san Miguel, y merecía le honrase Iesu Christo con sus doradas, y hermosas armas, en cuanto Dios, y en cuanto hombre; pues de una, y otra fuerte volvió san Miguel por la honra [62] de ese mismo hombre Dios; que si se dice bien; quien tal hace, que tal pague; no se dice mal; a tal servicio, tal beneficio; y al que vuelve por la honra de Christo Dios, y hombre, que le honre el mismo Christo como hombre, y como Dios.

Y vos esfea de la hermosura? Centro de toda belleza? Virgen madre del eterno Dios, María Reina del mundo? Qué honra, qué merced, que favor hacéis a vuestro Arcángel, que también os defendió, y volvió, como a noble caballero por vuestra honra [este es el propio oficio de caballero; pero *Expiravit*] cuando el infernal Dragón envidioso de vuestra gloria, intentó deslucir vuestra belleza, cuando huisteis al destierro: *Et mulier fugit in solitudinem?* Pues luego: *Factum est praelium in Caelo; Michael, et Angeli ejus praeliabantur cum dracone*⁴⁰. Qué le dais Señora al defensor vuestro? Ay bueno. Qué? las armas hermosas, y ricas de su dulcísimo nombre de María; pues como bien advierten algunos, el nombre Marián, quiere decir, Maria, y Michael, a nuestro ángel. Ea bien está la cifra; muy bien están puestas las armas. Tenga las de la Reina María, Miguel; pues ya tiene las del Rey Christo hombre, y Dios; que los hechos heroicos, y excelentes virtudes de san Miguel no merecen menor honra, que las armas de la soberana Reina, y las del supremo Rey; pues por la honra de uno, y otro volvió. Y para que se responda a la dudosa cuestión: *Quis putas major est in regno Caelorum?* que tenían los sagrados Apóstoles; con toda verdad se les diga de nuestro santo: *Hic major est in regno Caelorum?* [63]

IX

He dicho, que fue san Mguel, el que en la tristeza gande, entre sudores de muerte, consoló al Dios encarnado Christo en el huerto de Getsemani: *apparuit ei Angelus de Caelo confortans eum*. Oh Santo Dios, y que excelencia de nuestro Arcángel tan grande! Y ya dijo bien el Poeta: *Solatium est miseris socios habere poenatos*. Los compañeros, y más íntimos amigos son (los) que procuran el consul de los suyos, en la más apretada ocasión. No se atreve cualquiera a consolar al supremo Monarca. Pues; *quis putas major est in regno Ceolorum?*

40 Apoc. 12, 67. La mujer huyó al desierto... En el cielo se trabó una batalla. Miguel y su ángeles declararon guerra al dragón.

Quién sera éste privado del Dios hombre, y su querido Príncipe? Quién? San Miguel: *Apparuit ei Angelus de Caelo confortans eum*. Éste es que como Príncipe querido, y también amante de este hombre Dios, le da sus discretas razones de parte del eterno Padre, y con ellas, y con su figura humilde, y triste está compadeciendo, y consolando a su rey, y Dios. Este es el mayor, y más grande en la gracia de su Rey, virtudes, y méritos: *Hic major est in Regno Caelorum*.

X

Vaya acabemos, que aún lo bueno de esta vida cansa, si es prolijo, y mucho más a los mundanos, si es del Cielo. Señor, enseñadnos, si es vuestro gusto [y será, por de la honra de vuestro querido Miguel] quien es. Brevemente cifradnos lo heroico, y grande de su persona noble; que vos solamente sabéis hacer estos prodigios de abreviar la grande; pues ya en vuestros primeros días lo hicisteis, haciendo os niño pequeño, siendo Dios de grandeza imensa. *Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis, etc.*⁴¹ Ya lo veo señalado en las palabras del más [64] entendido Maestro de las gentes san Pablo. *Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.*⁴² Habla de aquel monstruo espantoso, de aquella rabiosa fiera Anticristo, que anthonomástice se llama el malo, *iniquus*; y dice que le quitará Jesús Christo la vida con el espíritu de su boca. Y el profeta Isaías dice de la misma fiera. *Spiritu labiorum suorum interficiet impium.*⁴³ Con el espíritu de sus labios, ha de quitar la sacrílega vida al bravo monstruo Anticristo. Cual sea este espíritu de la boca, y labios de Iesu Christo, tienen pareceres distintos, diferentes Doctores. La boca de oro Chrisóstomo,⁴⁴ y san Jerónimo⁴⁵ afirman, que será el imperio, y mandamiento del mismo Christo: Pero el docto Cartusiano, Hugo Cardenal, y el Angélico doctor santo Tomás, dicen, que será el ínclito General de los Empeiros ejércitos san Miguel. Oh, Iesús, que excelente, qué excelencia tan alta de nuestro santo! *Interficiet eum spiritu oris sui*. Dice el Doctor Angélico: *Quia Michael interfecturus est eum in monte oliveti, unde Christus in Coelum ascendit*. Este gloriosísimo Príncipe san Miguel, será el valiente, y animoso, que derramará la sangre maldita del fementido Anticristo, y este se llama el espíritu de Iesu Christo, de su boca, de sus labios. Pero diréis, que no son todos los Ángeles, y Serafines, y los nueve Coros todos de celestiales espíritus, espíritus de Dios? Sí. Pues cómo se llama san Miguel espíritu de su boca, de sus labios, suyo de Iesus Christo? Ya lo digo. Habéis visto alguna Señora, Dama, Princesa, o Reina, que tiene muchos hijos? Sí. Todos son hijos, a todos los parió, a todos ama; pero hay uno más querido, el

41 Isa. 9, 6.: La *Vulgata* traduce: *Parvulus enim natus est nobis, et Filius datus est nobis, etc.* Y la *Nueva Biblia Española*, en 9,5: Porque un niño nos ha nacido, un hijo se nos ha dado.

42 Thes. (Tesalonicenses), 2, 8: aparecerá el impio, a quien el Señor Jesús destruirá con el aliento de su boca.

43 Isaí. 11, 4: Ejecutará al violento con la vara de su boca, y al malvado con el aliento de sus labios.

44 San Juan Chrisóstomo (347407) Clérigo sirio y uno de los Doctores de la Iglesia, nacido en Antioquia, y llamado *Chrysostomos*, del griego que significa "Boca de oro" por sus cualidades oratorias. (*Diccionario de las Religiones*. Espasa. Madrid 1998)

45 San Jerónimo (342420), erudito italiano y Padre de la Iglesia Latina. Fue secretario del papa San Dámaso. En 385, dirigió una peregrinación a Tierra Santa, y se asentó en Belén en 386, donde emprendió o completó su gran obra literaria, en particular su traducción *Vulgata* de la Biblia, a partri de los textos hebeos. (*Diccionario de las Religiones*. Espasa. Madrid 1998)

Traducción del txto latino: Ciertamente le considero el más pequeño de ellos, ya que no había venido para ser servido, sino para servir, y darles ejemplo de humildad.

Benjamín; uno tras quien se van afectos de la madre: en quien descansa más, [65] que en los otros, su corazón.: y a éste llamáis el hijo de la Señora madre. As es. Pues he aquí, lo mis mo tenemos aquí. Los Ángeles, Arcángeles, Serafines, todos son espíritus de Dios; pero san Miguel se sale con ese blasón de espíritu de Dios encarnado Iesu Christo, por ser su querido, su Benjamín, y en quien descansa más que en otros su corazón: *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui: Quia Michael Archangelus interfecturus est eum.*

Adviértase lo que dice: *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, Spiritu laborium suorum.* Es tan dichoso san Miguel, que tiene su morada en la hermosa boca, y labios de Christo. Acabemos, sino nos perderemos en las grandezas de san Miguel. El sacro texto dice de los espíritus de los santos, que están en las manos de Dios: *Instorum anima in manu Dei sunt.*⁴⁶ Y esta es su gala, s dicha, su honra; y nuestro Archángel sube más, y más; no en las manos, no; sino en la hermosa boca, y colorados labios de gracia del Dios encarnado descansa. *Quem Dominus Iesus etc.* Qué no merecen de nuestro Príncipe los altos hechos, las virtudes heroicas menos, que descansar en la hermosa, y divina boca, y en los labios del eterno Dios encarnado: cuando los demás santos espíritus en las manos del mismo Dios habitan, y descansan: *Instorum anima in manu Dei sunt.*

Y si no se puede vivir sin espíritu. Si del que vive se acaba luego la vida sin su espíritu. Que queréis, que os diga? Que puedo decir qué no hierre? Parece que era consecuencia el decir de nuestro santo, lo que no se puede bien en riguroso sentido. Qué? Que si no puede vivir sin su espíritu el que vive, y nuestro Arcángel san Miguel es del Dios encarnado [66] su espíritu, que no puede vivir ese mismo Dios, sin este celestial, y hermoso espíritu san Miguel: *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui:* Y ya que no se puede decir en rigor metafísico, que no podía vivir Iesu Christo sin este soberano espíritu: Pero por lo menos se ve la estimación grande, que hace de nuestro Archángel el Verbo eterno encarnado, y que parece, que a lo amoroso; no sabía, ni podía vivir sin él: que ya se dijo del amor: *Odit verus amor, nec patitur moras:* Que no sabe, ni puede el verdadero amante sufrir ausencia de lo que ama. Pues dígase en este amoroso, y cristiano sentido, que siendo nuestro Arcángel san Miguel el espíritu de Iesu Christo, no sabía, ni sufría su corazón amante, estar ausente de su querido benjamín san Miguel. Pues se acaba ya el tiempo de esta breve oración; quédese en la memoria de todos los presentes, que con devoción de tan alto Príncipe vinieron a oírla, la resolución de la cuestión Apostólica; *Quis putas major est in regno Caelorum?* Afirmando, y señalando con el dedo: *Hic major est in regno Caelorum.* Que si se busca, quien es el feliz, y dichoso, que sea el más lúcido, más grande, más noble, el Príncipe de Dios querido, el que está en la singular privanza del eterno Emperador del orbe todo: digan, qué es el gloriosísimo Arcángel san Miguel: A quien rendidos, adoramos, y reverenciamos de todo corazón, y afecto, como Capitán, y caudillo de los ejércitos del gran Rey: *Princeps militae Angelorum:* En cuyo favor, y patrocinio esperamos vencer el toro bravo, el Demonio, sus embustes, y trampas, los pecados, y vicios, y alcanzar las mercedes, y favores, que a los que le sirven comunica el más poderos Monarca.

Y vos soberano Príncipe de la gloria. Invicto General de las tropas celestiales, que

46 Sap. 3, 1: La vida de los justos está en manos de Dios. añade : y no los tocará el tormento.

con el sabor y gracia del Omnipotente Dios tanto pudistes, que vencistes glorioso el más fiero Dragón, alcanzad a vuestros devotos valor, y fuerza, para vencerle. Vos que asegurastes el Reino de los Cielos, echando de sus términos los perturbadores del sosiego, alcanzadnos paz, y quietud por los Reynos de los fieles, acabando con los que los perturban; para que se conserven, y en ellos la fe santa de Dios, que con vos adoramos. Vos que al mismo consuelo del Cielo, y tierra, el Dios humanado distes consuelo en sus angustias, y penas, alcanzad para todos consuelo en las nuestras, que no faltan, si sobran en esta vida triste. Alcanzadnos del soberano Iesus su divina gracia, prenda segura de la verdadera gloria: *Quam mihi, et vobis, etc.*

**SERMON QUE DIXO EL AVTOR, EN LA SOLEMNE FIESTA,
QUE A SU PATRONA CONSAGRAN LOS MUSICOS,
SANTA CECILIA VIRGEN, Y MARTYR,
EN LA IGLESIA CATEDRAL DE LA CIUDAD DE PALMA.**

Simile est regnum coelorum decem virginibus. Math. 25.

I

Sobre la Deidad de un monte (es poesía) triste, melancólico, desconsolado, salió el más perito, y diestro músico, que conocieron los mortales, Orfeo. Y tomando su lira con sus músicas manos (en los músicos parece que tanto cantan las manos, y cuerpo todo; como la boca) tocaba tan dulce, cantaba tan apacible, que como dijo Horacio: *ob hos lenire tigres, rapidosque leones &*. Amansaba las más indómitas fieras, los Leones más feroces, y los Tigres más crudos. Arrancábase de los duros montes peñascos, y de los peñascos diamantinas piedras. Venían cándidos, y hermosos Cisnes, para con sus alas hacerle dosel al músico y, con sus plumas, sombra para su regalo. Hasta el can Cerbero del Tartáreo palacio espantoso portero y los más inhumanos Dioses, Plutón, y Proserpina, se rindieron a la suavidad de la música de la bien acordada Lira del músico Orfeo. Tan al propósito es [225] la historia, como mentirosa. Pero, si que verdadera se ve en vos, música soberana, tan celestial, como Cecilia. *Cantantibus organis, Caecilia Domino decantabat, dicens: fiat cor meum immaculatum, ut non confundar.*⁴⁷ Triste estava nuestra celestial música Cecilia la noche de sus desposorios. Triste de ver, que sus padres le querían dar esposo en la tierra, a la que ya, como una de las más prudentes. *Et una de numero prudentum.* Lo tenía escogido, su Dios, en el Cielo. Salió sobre la Deidad de un monte, que fue ella misma: pues en hermosura, donaire, perfecciones, y gracias, era un altísimo monte. Tomó en sus virginales manos la bella lira de su corazón bello. *Caecilia virgo in corde suo soli Domino decantabat.* Empieza a cantar tan suave, apacible, y dulcemente cien veces de suspiros acompañados de lágrimas enamoradas. *Deum gemitibus exorabat.* Que mejor, que del otro músico Orfeo. *Ob hos lenire tigres, rapidosque leones &c..* Se puede decir de esta música celestial, que en lo dulce, suave, y apacible de su música, hablandaba los más duros peñascos, y amansaba las más bravas fieras. Sino, que lo diga el Tirano más Tigre, que los hircanos, Almaquío, el cual buscando prisiones, calabozos, fuegos, y tormentos para rendirla, quedó rendido, y aún vencido de la diestra música Cecilia. *Caecilia virgo Almachium superavit.* Tocó diestra su acordada Lira, y quedóse el can Cerbero vencido.

⁴⁷ In oddl. Con el canto del órgano, Cecilia ensalzaba al señor diciendo: que sea immaculado mi corazón, para que no me turbe.

Tocó Cecilia su apacible, como suave Lyra, y aquellas dos fieras bravas, contrarias a Iesu Christo, Tiburcio, y Valeriano,⁴⁸ al oír su dulce armonía, quedaron tan mansos, que como mansos corderos dieron alegres por su verdadero Dios, su sangre, y vida. *Tiburtium et Valerianum ad [226] coronas vocabat.* Toca su dulce Lyra, y los peñascos duros, los verdugos, a centenares se convirtieron al verdadero Dios. Toca Cecilia. *cantantibus organis et Fiat cor meum, etc.* Y bajan del Empíreo Cielo los cándidos, sino Cisnes, espíritus, los Angeles para su regalo, y consuelo de Cecilia. *Angelus Domini descendit de Caelo, et lumen refulcit in habitaculo.* Toca Cecilia tan suave, que enamoró con la música apacible a su divino, y querido Esposo Iesús, obligándole a que enamorado de sus gracias, le diga: *Veni sponsa Christi, accipe coronam, quam tibi Dominus praeeparavit in aeternum,*⁴⁹ quedándose por siempre en compañía de su dulce esposo en el tálamo nupcial. *intraverunt cum eo adnuptias.* como virgen prudentísima. *Et quinque prudentes.* De esta nobilísima Dama, purísima Virgen, Martir ilustrísima, excelentísima Predicadora de la Fe y Evangelio de Christo, y peritísima Maestra de música celestial, y Patrona de los músicos de la tierra, tenemos hoy de predicar. Pedíase un Angel, o Serafín, para predicar de este las gracias: pero supuesto, que éste falta, supla el favor del Cielo, la divina gracia; que como fue pródigo en concederlas a Cecilia, no hará falta, para que se publiquen. Pidámosla. &c. Ave Maria.

*Simile est regnum Caelorum decem virginibus, &c.*⁵⁰

II

El mejor, y mayor Maestro de los mortales, y de los inmortales Espíritus, también; la

- 48 Santa Cecilia fue una doncella romana que vivió en la primera mitad del siglo III. Instigada a que adujarse el cristianismo, se negó. Valeriano era su esposo quien, al descubrir su celo religioso, la trató castamente, se convirtió y convenció a su hermano Tiburcio, los cuales siguieron a Cecilia en el martirio.

El libro hagiográfico más conocido durante el siglo en que vivió Nadal Felíu, el siglo XVII, fue *Flos sanctorum* del Padre Pedro de Ribadeneira.

49Eccle. (referencia imprecisa): Ven, esposa de Cristo, recibe la corona que el Señor te ha preparado para la eternidad.

- 50 Mat. 25,113. &c. (Math. 25.) Copiamos la parábola de las jóvenes fatuas ya que sobre ella se sostiene todo el sermón: "Entonces se parecerá el reino de Dios a diez muchachas que cogieron sus candiles y salieron a recibir a su novio. [Simile est regnum Caelorum decem virginibus]

Cinco eran necias y cinco sensatas. [Quinque ex eis erant fatua, et quinque prudentes]

Las necias, al coger los candiles, se dejaron el aceite;

las sensatas, en cambio, llevaron alcuas de aceite además de los candiles.

Como el novio tardaba, les entró sueño a todas y se durmieron. [Exierunt abuiam sponso, et sponsa]

A media noche se oyó gritar:

¡Qué llega el novio, salid a recibirlo!

Se despertaron todas y se pusieron a despabilar los candiles.

Las necias dijeron a las sensatas:

Dadnos de vuestro aceite, que los candiles se nos apagan.

Pero las sensatas contestaron:

Por si acaso no hay bastante para todas, mejor que vayáis a la tienda a comprarlo.

Mientras iban a comprarlo llegó el novio; las que estaban preparadas entraron con él al banquete de bodas, y se cerró la puerta. [Et clausa est janua]

Cuando al fin llegaron las otras muchachas, se pusieron a llamar:

Señor, señor, ábrenos.

Pero el respondió:

Os aseguro que no sé quienes sois. [Nescio vos]

Por tanto, estad en vela, que no sabéis el día ni la hora".

regla cierta de toda verdad, y buena enseñanza, Iesu Christo, nos enseña hoy una letra, que es famosa para músicos, y para los que no lo son; pues es del Cielo. *Simile [227] est regnum Caelorum decem virginibus*. A diez vírgenes es semejante el reino de los Cielos (diez) las cuales entre sí partieron la prudencia, y grosería. *Quinque ex eis erant fatua, et quinque prudentes*. Harto ventura fue que no fuesen más las necias que las avisadas, que siempre crece más la hierba mala que la buena.

Todas estas diez Doncellas estaban aguardando al divino esposo, y aún le salieron a recibir. *Exierunt abuiam sponso, et sponsa*. Quién duda que todo sería gala, riqueza, perlas, y diamantes, sortijas, y arracadas, y aún si se usaba lo de estos tiempos, mucho jazmín, y nacar postizo. Muy a lo galán saldrían, no hay duda, porque la más fea con sus adornos ricos se imagina, si no más, poco menos que Venus, hermosa. Pero con todo esto, y algo más, no agradaron al divino esposo todas, sino que a las cinco que eran necias, les dio con la puerta en los ojos *Et clausa est janua*, diciéndoles el nombre que merecían: *Nescio vos*. Oh santo Dios, que diferentes son vuestros ojos de los ojos de los mortales. Doncellas, ricas, hermosas, cargadas de carga tan apacible de diamantes, y perlas, plata, y oro, que atraen de los hombres como piedra imán los ojos, y aún el corazón, no agradan a Dios? No. Pues ya se deja entender que la santidad, y virtud, que es lo que en sus esposas quiere el divino esposo, no consiste en estas cosas. No.

Pero pregunto yo, Señor? Por qué tratáis como necias las cinco, y como avisadas las otras, *Quinque ex eis erant fatuae, et quinque prudentes*, si todas tienen en sus manos las lámparas, *accipientes lampades suas*? Si se preparan todas, y disponen para las fiestas por qué las tratáis con tanta desigualdad cómo es llamar [228] aquéllas necias, y a éstas prudentes? *Quinque ex eis erant fatuae, et quinque prudentes*? Que una de las mayores miserias que padecemos en este mundo es dos iguales en méritos ser en los premios desiguales; y talvez la mayor paga tiene el que trabaja menos. Y siendo vos tan recto *reddet unicuiq secundum opera sua*: me admiro, Dios mío, del suceso destas Vírgenes.

Y más que en las divinas, y humanas letras fue siempre símbolo de la sabiduría la luz. Que por esto llamó Christo a sus predicadores, y Doctores luz: *Vos estis lux mundi*. Y teniendo todas estas diez Doncellas luz en sus lámparas, por qué, ya antes que diga que de las cinco se murió la luz, las llama necias? *Quinque ex eis erant fatuas*? Grande misterio tiene, no hay duda, que llenas de misterio soberanos están las palabras como los hechos de Christo. ¿Y que misterio? Ya lo digo. Plega a Dios que lo acierte. Una luz misma da claridad, y tinieblas, hace necios, y avisados, sabios, y groseros. Porque cuando la ciencia no aprovecha para conocer, amar, y servir a Dios, tanto vale el saber como el ser necio. Cuando no sirve la sabiduría para salvarse el que sabe, es tal ciencia, ignorancia, es sabiduría grosera.

III

Durmióse el que llamamos sabio Salomón, y Dios le infundió tanta sabiduría que con ella conoció, y entendió todo lo que fue criado. No le costó más fatiga el saber que saber dormir. A fe que, si de esta suerte se alcanzaba el ser sabio en estos tiempos, serían más los

sabios que no son, con ser tantos los groseros. Pero ya no se sabe sin estudio, y como son tan poco los que estudian [229], no son muchos los que saben. Ya Salomón es sapientísimo, y en tal grado, que dijo el Abulense⁵¹ que supo más que Adán. Dios le hace cierto de la sabiduría, y el Abulense también de lo que afirma. *Dedi tibi cor sapiens et intelligens in tantum ut nullus ante te similis sui fuerit nec post te surrecturus sit.*⁵² Es tanta la ciencia que te he dado (dice Dios) que otro como tú tan sabio ni fue antes ni será después de ti. Despierta Salomón, y juzga que su sabiduría era de sueño, era imaginada, y fantástica, y que tenía más de necio que de sabio. *Igitur evigilavit Salomon et intellexit quod esset somnium.* Despertad Salomón del todo que, según lo que habláis, parece que estáis dormido. Qué pensamientos tan ajenos de verdad son los vuestros? Cuándo el que mentir no puede os asegura ser mayor vuestra sabiduría que la del Orbe todo, vos os juzgáis, y tenéis por necio; cuándo muchos del mundo más ignorantes, asegurados de la presunción propia, se juzgan más sabios que no sois vos? *Igitur evigilavit Salomon et intellexit quod esset somnium.* Adán dormía; infundióle Dios sabiduría;. Después que está despierto, conoce que la tiene, y se juzga, como era verdad, sabio. Dormido estaba Jacob; dióle Dios ciencia de altísimos misterios, y despierto sabe, y conoce que la tiene y que se la concedió el Altísimo. Pues cómo Salomón sólo es el desconfiado? cómo Salomón sólo juzga por ciencia soñada la que es tan verdadera como infusa? cómo éste sólo imagina ser la sabiduría, que le concedió Dios, fantástica, de sueño? Y sólo él, que con toda propiedad es sabio, se confiesa necio? Milagro es, y aún es solo; pues ya se estila imaginarse no sólo ser sabios los [230] que lo son, pero aún más sabios los más necios. Qué ocasión debe tener Salomón para esto? qué motivos? qué razón? Sí que lo tiene, y muy bastante para que hable con tan peregrino estilo. Y es? Ya lo digo. Miren las letras sagradas, y verán que bárbaramente se dejó Salomón llevar de furiosos apetitos, y que necio se precipitó al profundo de la culpa su Alteza. Los cariños, y falsos halagos de unas mujercillas lo apartan de su verdadero Dios. Ya adora fingidas Deidades como Demonios verdaderos. Ya sacrifica al Ídolo de Moab. Ya dedica muchos templos a muchos Dioses el que por tantas mercedes obligado, a sólo un verdadero debía adoraciones. Ha príncipe engañado, qué sabéis? cuánta es vuestra sabiduría? *Et intellexit quod esset somnium.* Todo es soñado. Nada sé. Príncipe de los mortales, el más sabio, dónde está vuestra ciencia? *Et intellexit quod esset somnium.* Nada sé, tan necio soy como antes. Y dice bien, fieles, que nada sabe el más sabio de los hombres. Que si deja verdadero Dios, qué puede saber? Si se aparta del camino de toda verdad, no puede tener sabiduría. Bien lo dijo el grande Augustino. *Absque te sapere non est sapere, sed decipere.*⁵³ Saber para apartarse de Dios es no saber. Ciencia para condenarse es ignorancia, y el más sabio que no sabe servir a Dios, y salvar su alma, es ignorante. *Absque te sapere non est sapere, sed decipere.* Al que sabe, y no para alcanzar la corona eterna de la gloria, tanto le aprovecha el saber como el ser necio.

51 Abulense, comunmente se conoce bajo este nombre a don Alfonso de Madrigal Tostado de Rivera, célebre escritor español del siglo XV (1400-1455), que fue obispo de Avila. Escribió *Suma de confesión*.

52 2 Crónicas 1,12: La traducción del autor es la que sigue al texto latino: "Es tanta la ciencia que te he dado (dice Dios) que otro como tú tan sabio no ha habido antes ni habrá después de ti".

53 San Agustín: El conocimiento sin ti no es conocimiento, sino engaño.

O que alegre, y gozoso caminaba el animoso, como si el capitán Urias al Real del General Joab, con las letras en la carta escritas de su Rey que al mismo traía, *Scriptis David epistolam ad Joab misito [231] per manum Urias*.⁵⁴ Letras tiene? Sabio es. Eso no, sino muy necio. Qué dicen esas letras? qué contienen esas cartas? qué? *Ponite Uriam ex adverso, ubi fortis simum est praelium et relinquit eum ut percussus intereat*. Dejaréis (dice la letra) a Urias en la parte donde asisten más valientes contrarios para que pierda la vida. Oh santo Dios, aún en los reales pechos se atreve la alevosía. Qué hará en los villanos! Letras tiene Urias, y por ser un Rey, parece habían de ser buenas letras, y que con éstas había de ser muy sabio el capitán Urias, y entendido, cuando con ellas es el más ignorante, y necio entre tantos que saber, y aún traer letras para que sean ellas instrumento de quitar, al mismo que las trae, la vida? Qué necio que está Urias con estas letras de su Rey, pues no le aprovechan para la vida; antes son verdugo inhumano para su muerte. Oh sabios, oh personas que en el mundo pretendéis de entendidos, y de mucho saber! Cuántas letras traéis en vuestros discursos!

Cuántas letras sutiles en vuestro agudo ingenio! Pero todas ellas son ignorancia. Todas necesidad muy grande son, sino son para salvaros. Sino son para saber llegar al puerto seguro, al cual navega por el mar borrascoso de este mundo vuestra alma. Qué bien lo dijo Ambrosio. *Oculi sapientis in capite eius, quia ille vere sapit cuius animus in Christo est, cuius interior oculus erigitur ad superna*.⁵⁵ A los que tienen letras, y no sirven para servir a Dios y salvarse es cada letra un puñal, un balazo, un dardo, que les quita miserablemente la vida, dijo muy bien el que en sabiduría, como en pureza es Angel, Tomás. *Litteras mortis super se portant viri litterati, qui sciunt [232] et non faciunt*. Pues es cierto que no hay otro saber que saber servir a Christo. No hay otro saber que saber salvarse, que para los demás tanto monta el saber como el ser necio.

Andar. Andar. Necias, groseras, tontas. *Quinque ex eis erant fatua*. Que si tales os llaman, lo merecéis, porque lo sois. Que importa, fieles míos, que traigan las lámparas encendidas al principio las vírgenes cinco? qué importa tengan en sus manos candeleros, y luces? qué les importa la luz de la sabiduría? qué les aprovecha? Si no les sirve para salvarse? para entrar en las soberanas bodas del divino esposo? sino sólo para su perdición eterna? Nada. Pues dígase, aun cuando tienen luz de sabiduría, que son necias. *Quinque ex eis erant fatua*. Que si no aprovecha el saber para agradar a Dios, y para salvarse, es lo mismo el saber que el ser necio.

IV

Ea Dama hermosa. Princesa bella. Ya gloriosa Reina en los reinos eternos de la gloria.

54 2 Samuel 11, 14: Escribió David una carta a Joab y se la mandó por medio de Urias.

55 San Ambrosio (340-397), doctor de la Iglesia y obispo de Milán, contemporáneo de san Agustín. Seguramente la cita es de su *Exposición del Evangelio según san Lucas*. La nota al margen dice: Ambrosio. Libr. 7, in Luc.

Grande Maestra, y Patrona de la música, y de los músicos, Cecilia celestial. Ya es tiempo que salgáis a la fiesta que sin vos, objeto hermoso, ni sería del todo la fiesta alegre ni confirmada esta verdadera doctrina. Cecilia (fieles) si que es prudentísima doncella. *Et una de numero prudentum*. Cecilia si que es discreta, y avisada como la que más. *Hec est virgo sapiens*. Pues le sirve su sabiduría, y ciencia para hallar a Jesucristo; para servirle, amarle, y adorarle con ansiosos afectos. Y le sirve para salvarse, y para que sea dichosa esposa del mismo Christo. *Intraverunt eum ea ad nuptias*. [233]

Tan dichosa, avisada, y entendida fue nuestra gloriosa Cecilia que le dice la Iglesia *Virgo gloriosa semper Evangelium Christi gerebat in pectore*. Sabía muy bien la doctrina de aquel grande maestro de S. Juan, y suyo, Iesucristo. Sabía altísimamente por medio de los continuos coloquios con su esposo Iesús, y por la fervorosa oración; pues, *non diebus neque noctibus vacabat a colloquiis et oratione*. Y su mayor saber fue saber a Christo, servirle, y amarle y al prójimo, convirtiendo muchas almas para su Dios, y esposo, como convirtió a Valeriano, esposo suyo en la tierra, y a Tiburcio su hermano. *Tiburtium et Valerianum ad coronas vocabat*. Supo convertir los verdugos que le llevaban al suplicio con su celestial doctrina, y otros cuatrocientos enemigos del nombre de su Christo. Supo hacer bajar azucenas del más ameno jardín, el de la Gloria, y aún los mismos cortesanos del Cielo a su dulce, y agradable compañía. Y supo discreta desposarse con el eterno esposo Iesus, Rey de los Cielos, dejando, al esposo Valeriano, Príncipe de la tierra. Y supo unirse con tan apretados lazos de casto amor con el Dios encarnado, su castísimo esposo que, para no estar un solo punto apartada de su dulce compañía, dejó alegre su sangre, y vida en las manos sacrílegas de los tiranos. *Haec est virgo sapiens*. Esta si que es prudente, avisada, y sabia, predicadora, virgen, martir, música, dichosa esposa del más soberano Rey, prudentísima entre las más. *Et quinque prudentes*.

V

Ahora entiendo lo que buscaba el Angel en compañía de la noble, y hermosa Cecilia. *Caeciliam intra cubiculum orantem invenit el juxta eam statem* [234] *Angelum Domini*. Estaba en la cárcel Pedro. Bajó al calabozo el Angel. *Angelus Domini descendit de Caelo et lumen refulsit in habitaculo*. Caen las cadenas del cuello, de los pies los grillos, y las esposas de las manos de Pedro. Seguía Pedro al Angel. Salen de la ciudad los dos, y en viéndolo el Angel libre a Pedro, se aparta de él; lo deja. *Continuo discessit Angelus ab eo*. Bien enseña el celestial espíritu que es Angel, no hombre, pues asiste con su favor a un desvalido cuando los hombres sólo asisten al poderoso. *Donec fueris felix multos numerabis amicos: tempora si fuerint nubila, solo eris*. Dijo el poeta. Pues ¿qué pretende en esta ocasión el Angel? ¿qué? Dice Crisóstomo, reconoce que, en esta ocasión, es inferior a San Pedro. Conoce el celestial Espíritu que resplandecen más las luces de las virtudes de Pedro en esta ocasión que los resplandores Agélicos, y como envidioso, a lo santo, de la grandeza de los méritos de Pedro, que alcanza padeciendo alegre en la cárcel por su Dios, viene a ser compañero suyo por ser también en cierta manera su igual compañero en la grandeza del mérito. *Vis esse Angelus* (dice el río de la elocuencia) *an Petrus servatus? Petrus, utique, malvissem esse propter quem Angelus descendit*. Ve el Angel la gloria de San Pedro en el padecer alegre por Christo entre las penas del calabozo, y se conoce inferior al sagrado Apostol. Por eso baja de los eternos balcones a la compañía de Pedro como quien busca que se iguallen los dos en la grandeza del mérito.

Oh pasmo del Orbe todo! Admiracion de los celestiales Espiritus, hermosa Cecilia! *Caeciliam intra cubiculum orantem invenit, & juxta eam, Angelum Domini*. [235] Miran los más bellos cortesanos del Cielo los Serafines, y Angeles vuestra hermosura virtuosa: Mira, y ven, que sois tan pura, tan graciosa, tan docta, tan discreta, tan avisada, y tan perfeta que les parece sobresalen vuestros candores á sus luces. Y paréceles, y muy bien, que bien los estaría mudasen el ser de Ángel en ser de Cecilia en la pureza, virtud, y gracia; y pues no puede ser, bajan de los eternos palacios a vuestro retiro, para gozar, y estar en vuestra agradable compañía. La corona, y guirnalda, que del celestial Paraíso trujeron de hermosas azuzenas para adorno de vuestras cándidas sienes, ponenla sobre las suyas, para ver si a dicha, la tendrán ellos, que pueda jusgar alguno, mirándolos en vuestra compañía adornados con vuestra corona, algún Ángel de ellos por Cecilia, o a vos Cecilia por algún Ángel; que con esto se tendrá el Ángel, que os pareciere por mil veces dichoso. Por esto baja. *Ceciliam intra cubiculum orantem invenit &c*. Sino decimos, fueron celos, como eran finísimos los amores castísimos que le tenía su dulce esposo Jesus, de la hermosura, y gracia de Cecilia, como significa Grisolo. *Pervolat ad sponsum festunus interpres, ut a Dei sponsa humana de sponsationis arceat, &c suspendat affectum*. Que a tanto llega de la hermosa Cecilia la gracia, como su discreción, y prudencia. *Et quinque prudentes*

VI

¡Intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est janua nescio vos. Las avisadas, y discretas doncellas adornadas con el aceite de la caridad, entraron a las bodas del cordero Dios, y cerróse luego la puerta, *clausa est janua*". Vienen luego las groseras. Tocan. [236] Domine, Domine aperi nobis. Sírvase vuestra Majestad, Señor, abrírnos la puerta. *Nescio vos*. Andar, que no conozco por cosa mía, tanta necesidad, y grosería. *Nescio vos*. No conozco por esposas tanta necesidad. Señor, son hermosas. Sí, pero son groseras. *Quinque ex eis erant fatuae*. Y yo las quiero prudentes. *Estote prudentes sicut serpentes*. Señor, son ricas. Sí, pero son soberbias, y yo busco humildes. *Humilia respicit in caelo & in terra*. Señor, que están puestas a mil oros. Todo gala, bizarría, oro, plata, perlas, diamantes, sedas, y brocados muy finos. Sí. Pero son vanas, y yo no quiero vanidad en mis esposas, sino llaneza, y limpieza; por eso quiero que vengan a mí Real tálamo del monte Libano. *Veni de Libano sponsa mea. Veni coronaberis*. Con vestidura, y adorno cándido, y limpio, como el monte Libano; y pastoril, y pobre, como pide la aspereza de los riscos. *Nescio vos*. Andar, que por esposas mías no os conozco. Pero Señor esto basta, y sobra para ser amables, y dignas de todo amor, y cariño; ser Dama hermosa, y rica. Por lo menos en el mundo esto es lo que se adora, y busca. Ea, dice el celestial, y divino esposo, *Nescio vos*. Si el mundo adora, y gusta de nobleza, y virtud, que se funda en hermosura grosera, y riqueza soberbia, yo no; sino, que quiero por mis esposas, humildes, y prudentes vírgenes. Estas entrarán a mis Reales palacios, como esposas mías. *Intraverunt cum eo ad nuptias*. Pero las necias, no. *Clausu est janua*. *Nescio vos*.

Pero Señor de las eternidades, tan justo, como piadoso, ya que estas cinco doncellas, tan desgraciadas, como necias, (y claro está, que si eran doncellas necias, habian de ser desgraciadas, que ha menester [237] siempre, y más en estos miserables tiempos, mucho aviso para no caer en desgracia) ya no tiene remedio para su mal; sepan, si os parece, la causa de su

desdicha, y de serrarles tan aprisa las puertas de vuestro sacro palacio. *Clausa est janua*. Y darles con su necedad a los ojos. *Nescio vos*. Que tal vez, saber la causa del desprecio, es alivio al desdichado. Sí. Yo la diré, fieles, con licencia de este soberano esposo. *Simile est regnum caleorum decem virginibus & Exierunt obviam sponso, & sponsa* Qué pretendéis, Señoras? Qué? Ser esposas del sumo Rey. Ah necias. Ah fatuas: *Quinque ex eis erant fatuas*. Vosotras? *Clausa est janua. Nescio vos*. Vosotras que tenéis más de necias, y presumidas, que de avisadas, y hermosas (es ordinario) queréis llegar a la dicha de ser esposas de tan noble dueño? Pues no? No: porque sois groseras, necias. Ya se va descubriendo la causa.

VII

Habla el Doctor de las gentes de los casados y dice. *Viri diligite uxores vestras sicut et Christus Ecclesiam*.⁵⁶ Y en otra parte *Quae autem nupta est cogitat, quae sunt mundi quomodo placeat viro*.⁵⁷ Y la verdad por esencia, Christo. *Quod Deus conjunxit homo non separet*". Y es la razón porque *Erunt duo in carne una* Haber de ser muy grande el amor entre el esposo, y esposa, entre el marido, y la mujer. De tal suerte que, siendo el amor unitivo, ya los dos no lo han de ser sino uno. *Erunt duo in carne una*. Ea. Andar groseras. *Nescio vos*. Que si habéis de ser esposas, habéis de amar, y si habéis de amar, siendo necias, no será cosa posible. Aprended primero a ser discretas antes de ser amantes. *Nescio vos*.

Salió determinado David a castigar descortesías [238] de Nabal Carmelo. Sabe su esposa de Nabal, Abigail, la determinación (que ha de ser muy secreto el Rey, que quiere no salgan en vano sus determinaciones) de un enojado Rey. Sale al instante al encuentro del que venía con ceño; y empieza tan discreta, como hermosa, con palabras tan humildes como prudentes hacer la petición, mezclando algunas dádivas (que si faltan éstas, se puede tener por perdido cualquier pleito) solicitando de su marido el perdón. Y la razón que da la discreta es que su marido era tan necio como grosero, que ya lo decía su nombre como su cara: *Stultus ut nomen sonat*.⁵⁸ Pagado el Rey de la hermosura, y discreción de la Dama, la envía alegre para su casa. Llega a su marido Nabal, la Señora Abigail; dale las buenas nuevas de lo que para él con el Rey David había negociado, y luego cae muerto casi repentinamente. ¿Qué es esto, Nabal? qué hacéis, hombre inadvertido? Ahora, cuando os vienen las buenas nuevas de la seguridad de vuestra vida, por lo que discreta supo negociar vuestra esposa, que os habíais de alegrar, y vestiros, si antes de luto, ya de fiesta, os entristecéis; y es en tanto extremo vuestra pena melacólica que os quita miserablemente la vida? ¿Qué es esto? Dice un moderno: que fue castigo de los Cielos para que no gozase un necio tanto amor. Y otro dice: *Debebat enim*

56 Pablo. Carta a los Efesios, 4,25: Maridos, amad a vuestras mujeres como Cristo amó a su Iglesia. Con la misma intención utiliza las siguientes: Marc. 10,69: 6. ... al principio del mundo Dios los hizo varón y hembra. 7. Por eso el hombre dejará a su padre y a su madre, se unirá a su mujer y serán los dos un solo ser; 8. de modo que ya no son dos, sino un solo ser. 9. Luego lo que Dios ha unido, que no lo separe el hombre. *Nescio*: No lo sabéis.

57 1 Ad Cor. cap. 2.: Pues debía (ser) perfecto en el amor.

58 1 Reg. 25, 25: No tomes en serio, señor, ese cretino, porque es como dice su nombre: se llama Necio, y la necedad va con él.

perfectum amorem pro tanto beneficio. Obligado estaba Nabal a no ser bruto, desde este punto a amar con ansias cuidadosas, y cariñosos afectos a su esposa, mirándola tan prudente como hermosa, tan avisada como graciosa; y como era necio, grosero, no permiten los cielos tal error, que tenga un necio verdadero amo. Quítese la vida a Nabal si [239] tiene de amar, si vive; que sería agraviar al amor si amara un grosero. Sí, primero se ha de tener el aviso antes del amor. Primero ha de ser prudente, que no amante, para que no nazcan espantosos monstruos en el mundo. *Debebat enim perfectum amore &c.* Por eso dijo el Fénix de los castellanos predicadores, que no se había de permitir que tuviese amor un necio, sino castigarle como quien pretende ejecutar imposibles.

Y lo señaló muy el rayo del mundo, Raymundo Lulio, gloriosísimo mártir, y Doctor Iluminado en sus sentenciarios, diciendo que la bienaventuranza no consiste, *principalius*, en actos del entendimiento, como defiende la Angélica escuela, ni en actos de voluntad, *principalius*, como altísimamente prueba la Sutil, sino igualmente en unos y en otros; y da la razón el Doctor Iluminado: *Quia sapientia Dei equaliter est amabilis, & intelligibilis, & sua bonitas equaliter intelligibilis, sicut amabilis, & consequenter intellectus, & voluntas beati equaliter intelligunt, & amant illud infinitum esse sapiens, bonum &c.*⁵⁹ De manera que igualmente se acompañan entendimiento, y voluntad, inteligencia y amor; y así sale muy bien la elocuencia que, donde no hay sabiduría, no haya amor, y el que no puede ser avisado, sino grosero, que no pretenda ser amante. Y para que del todo quede cierta esta verdad, que la enseñe el que lo es por esencia: *Ego sum via, veritas & vita.*⁶⁰ Iesu Christo, el que en la materia de amor es consumadísimo Maestro, el que, aun cuando duerme, estudia en su corazón las lecciones de querer bien. *Ego dormio & cor meum vigilat.*⁶¹ Dice, pues, por su discípulo, ya maestro perfectísimo de verdadero, y [240] casto amor, San Juan en su *Apocalipsis: Utinam frigidus aut calidus esses. Nume autem: quia tepidus incipiam te evomere.*⁶² Ojalá, hombre que fueses frío o caliente; pero no eres ni uno ni otro, yo te despediré de mi boca. Que no eres nada de mi gusto. Ya se sabe (que) es común sentir de los Padres, que aquí se trata del amor que deben a su Dios las almas. Y que el ser frío significa el que amando, no como debe a la criaturas, es frío en el amor de Dios. Y el ser caliente significa la alma que, conociendo la razón que hay tan grande, por ser el humano bien de amar a Dios, está abrasada, y encendida en amor del mismo Dios. Y el ser tibio significa los que con tibieza, y flojedad sirven a su

59 Lul. in sen.: Porque la sabiduría de Dios es igualmente amable e inteligible, y su bondad igualmente inteligible y amable, y consecuentemente el intelecto y la voluntad del bienaventurado entienden y aman por igual lo infinito, lo sabio y lo bueno, etc.

60 Juan. 14,6. Yo soy el camino, la verdad y la vida.

61 Cant. 5,2. El versículo entero es el siguiente:

Estaba durmiendo, mi corazón en vela,
cuando oí a mi amado que me llamaba:
"Abreme, amada mía, mi paloma sin mancha,
que tengo la cabeza cuajada de rocío,
mis rizos, del relente de la noche".

62 Apoc. 3,1416:

14. El ángel de la iglesia de Laodicea escribe así:
Este dice el amén, el testigo fiel y veraz, el principio de la creación de Dios:

15. Conozco tus obras y no eres ni tibio ni caliente.

16. ¡Ojalá fueras frío o caliente! pero como no estás tibio y no eres ni frío ni caliente, voy a escupirte en la boca.

Criador, ya le siguen ya le dejan, ya le aman ya le ofenden. Pues atended dice Dios: *Utinam frigidus aut calidus esses*. Si quieres que te deje gozar del amor, y que no te deje de mis manos, y aún de mi boca, y corazón, seas caliente o frío; que si tibio, te privaré de todo, que serás, si eres tibio, para mi gusto, aborrecible. *Nunc autem; quia tepidus incipiam te evomere*. Pues, para qué, Señor, aborrecéis tanto la tibieza, y solicitáis el calor, y frialdad en vuestros fieles? Si en el medio consiste la virtud, la cual siempre es amable, y nunca aborrecible a vuestro gusto (que al de los pecadores sí) siendo el tibio medio entre caliente, y frío cómo no lo estimáis como bueno, sino que la aborrecéis como malo? San Pedro Damiano⁶³ lo dice cuando no lo enseñase cada día la experiencia. Esta es la diferencia de la agua tibia a la caliente que hierve, y a la fría helada, que estas dos duran perseveran el su calor, o frío, mucho tiempo, no hacen en mucho tiempo de su ser mudanza; pero la tibia es un [241] ya es otra: ya es fría, ya es caliente, no tiene perseverancia en su ser; es al fin mudable. Ea, pues, bien dice Dios *Nunc autem; quia tepidus, incipian te evomere*. Andar, que no quiero que tibios amen, no quiero que tibios tengan amor. No quiero amantes mudables. Por qué, Señor, no los queréis amantes cuando toda vuestra santa ley está fundada en amor?. *Diliges, Dominum meum tuum &c., &c. proximum tuum sicut te ipsum? In his duebus mandatis tota lex pendent, & Prophetas?*⁶⁴ Ya lo digo. No saben qué la mudanza es de necios? la inconstancia de groseros? *Stultus ut luna mutatus?* Sí. Pues sepa todo el mundo qué no quiere Dios que tiene buen gusto, amantes necios, no quiere amor sin discreción, y prudencia; aviso, y amor, prudencia, y querer, eso quiere Christo, sí. Pero necios, y amadores, ni los quiere, ni parece posible vayan juntos amor, y grosería.

Ea, Doncellas avisadas. Venid, dice el celestial Esposo. Venid a la fiesta, almas de las bodas del divino cordero, las que sois sabias, y discretas. Venid a desposaros con vuestro esposo Dios, que vuestras prendas lo tienen merecido, que si sois prudentes, sabréis amar vuestro divino esposo. Si sois avisadas, amaréis sobre todas [las] cosas, como es razón a vuestro esposo Dios. *Intraverunt cum eo ad nuptias*. Pero las necias quédense sin su esposo, como sin sabiduría, y amor. *Clausa est janua. Nescio vos*. Oh pasmo del mundo! Asombro de la naturaleza! Portento de la divina gracia en ser prudente, y avisada, como de Christo vuestro esposo enamorada, hermosa Dama Cecilia! Venid a las bodas del divino cordero, venid a gozar los regalos de vuestro esposo celestial. Pues se dice con toda verdad de vos, *Hac est [242] virgo sapiens, & una de numero prudentum*. Que sois, entre las más avisadas, prodigio de discreción. Y si se concede a las sabias, y discretas amar, tenéis vos, virgen Cecilia, puerta franca para amar con todo cariño a vuestro Dios. Bien podéis pedir a vuestro sposo Iesus que se tenga, como vos por esposa suya, por vuestro esposo. Y en señal de que como virgen prudentísima, *et una de numero prudentum*; sois digna de esposa del sumo Dios, vendrá el Parainfo de ese mismo Rey eterno. *Angelus Domini descendit de Caelo*. Y traerá para vos una tan hermosa como rica corona de los Cielos para coronaros Reina, y esposa suya.

63 San Pedro Damiano nació en Ravena, Italia. Nació en 989 y murió en 1072. Escribió 158 cartas, 75 sermones, biografías y tratados ascéticos, alguno de los cuales parece que se refiere la nota: opus 11, cap. 19.

64 Mat. 22, 3740: Amarás al Señor, tu Dios, con todo tu corazón, con toda tu alma y con toda tu mente. Este es el mayor y primer mandamiento. El segundo es semejante a éste: Amarás a tu prójimo como a ti mismo. De estos dos mandamientos pende toda la ley y los Profetas.

Sí, fieles, que ama con verdadero amor Cecilia a su esposo Iesus. Arde como Salamandra prodigiosa: *Cor eius Caelisti ardebat*. Como celestial Mariposa enamorada de la divina luz muere entre llamas de caridad de su esposo Christo. Que si dijo bien Plutarco que, *Amor musicam docet*, que hace los amantes músicos el amor, por esto fue tan grande música Cecilia. *Cantantibus organis &c.* Porque quemaba, y ardía en fuego de divino amor. *Cor ejus &c.* De esta esposa de Christo se puede bien decir lo que el Eclesiástico dijo: *De omni corde suo laudavit Dominum, & dilexit eum*. Y dijo Vatablo: *Toto corde decantavit creatorum suum* Cantaba Cecilia enamorada de su divino esposo Christo apacible música a su querido, porque le amaba de todo su corazón.

Y como la hermosa virgen Cecilia podía hacer alarde, y ostentación de finísima amante de su querido esposo Iesus, y como discreta podía amarle sin rebozo, hace la primera diligencia de los amantes, que es hacer apacible música a lo que adoran, y como es diestra en el canto como en la altísima [243] Cristiana Poesía, con el órgano de su corazón que fue siempre agradable instrumento para Dios, cantó sus amores, y finezas, enseñando sus cuidados a su querido esposo Christo. *Cantantibus organis, Caecilia virgo Domini decantabat, dicens: fiat cor meum immaculatum, ut non confundar.*

VIII

Oh Virgen sagrada! Y como robaréis el corazón a vuestro esposo celestial, Iesus! Sí, que me parece que oigo al divino esposo de Cecilia que, prendado de tantas, y buenas prendas de tan hermosa, y noble Dama, oyendo su apacible como graciosa música, le dice: *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa*.⁶⁵ Y como dijo otra letras: *Excordasti me*. Discreta esposa mía, Cecilia, rendido estoy a vuestras gracias, enamorado de vuestra graciosa hermosura, y apacible música. Tan bien tocáis el órgano de vuestro purísimo corazón que me habéis cautivado el mío. *Excordasti me*. Sí, fieles, que robó, y cautivó dulcemente el corazón a su esposo Dios con su canto apacible, pues cantaba esta diestra música sus amorosas canciones por primero tono, también por segundo; pero ni aún en falsas, por tercero [que siempre suena mal en la boca de las mujeres este tono] Dijo muy bien (y lo enseñó muchas veces la experiencia) un diestro músico que era muy apacible el primero tono, como fuerte el tercero. Y se ha visto, estando muchos caballeros juntos en una sala grande, cantar unos músicos una canción por el tercero tono, y luego alterarse los ánimos de los oyentes con muy poca ocasión, de manera que, poniendo mano a sus espaldas, amenazaban triste, y lamentable suceso entre todos, y luego, acudiendo los músicos [244] al primer tono, luego se quietaron los alterados ánimos. Que es lo que dijo el Sol de la Iglesia, Agustín,⁶⁶ ser milagrosa, y oculta propiedad de la música mover los ánimos de los mortales a éstos tan diferentes como contrarios efectos. Y aunque, para certificarnos de esta verdad sobra el saber, que lo dice Agustín, lo confirma claramente el suceso que de aquel Príncipe Alejandro Magno recibe San Basilio. Y es que tenía esta gran Monarca un peritísimo músico (que no dejan cosa de regalo los Señores para su mesa, sí muchas para su alma) llamado Timoteo, que con el tocar diferentes tonos [seguramente sería el primero, y tercero] era Señor de los afectos del Emperador. Y estando comiendo un día en su mesa, empezó [a] tocar tan diestro una batalla que, alborotado Alejandro, y encendido en viva

65 *El Cantar de los Cantares*. Can. 4,9: Me robaste el corazón, hermana, esposa mía.

66 Libro 10. Confesiones.

saña, se apartó de la mesa pidiendo a voces las armas, el peto, y espaldar, la adarga, y lanza, para salir en campaña a la batalla. Lo cual visto por el perito músico, mudó al instante el tono, y mudóse también la cólera del Emperador en quietud, y sosiego como si nada fuera.

Pues si un músico, y cantor la humana gracia puede tanto que milagrosamente cautiva los afectos, y voluntades de los Príncipes más altivos, qué hará el músico, y cantor que canta, y toca con gracia de divina gracia? Cómo no había de robar dulcemente, y cautivar a su celestial esposo de las eternidades, soberano Monarca, Cecilia, si su canto va todo por el primero, y segundo tono, nunca por el tercero? *Cantantibus organis Caecilia Domino decantabat &c.* Qué? qué? Si. Tres tonos tienen los mortales por donde suelen cantar, primero, segundo, y [245] tercero, y por éste más es el malo (que después de la culpa original siempre buscan los hombres el mal, y dejan el bien). El primero es de Dios, y de su amor: *Hoc primum & maximum mandatum; diliges Dominum Deum tuum, &c.* El segundo es del próximo, y de su amor: *Secundum huic simile: & proximum tui sicut te ipsum.* El tercero es del pecado, del cual dijo, cantando con lágrimas, y suspiros el músico rey: *Et in peccatis concepit me mater mea.*⁶⁷ Y lo mismo hizo el Padrón de la paciencia, Job, cuando con suspiros, y lamentables voces dijo: *Verba est in luctum citara mea, & organum in vocem flentium.*⁶⁸ Y éste ni es primero ni segundo porque no es Dios ni criatura, sino un medio malo que no participa de los extremos por ser nada, que es lo que señala la Aguila Real, Juan, en su Evangelio: *Sine ipso factum est nihil: idest peccatum.*⁶⁹ dicen muchos. Agustín lo dijo muy bien en sus soliloquios sobre el texto citado: *Ad nihilum deduxerunt me iniquitates mea; quia tu es verbum, & ego non eram tecum, perr quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil; & ideo sine te factus sum nihil; quia est nihil, quod ad nihil ducit: malum itaque nihil est quia sine verbo factum est.*⁷⁰ Lo mismo tiene el Doctor Iluminado que es rayo que ilumina al mundo, Raymundo Lulio. Y Viegas sobre lo que dijo el Profeta Amós a 6 capit. *Qui latantur in nihilos; añade, idest in peccatis.* Y el Doctor de las gentes: *Si charitatem non habuero, nihil sum.*⁷¹ señalando que, perdiéndose la caridad, que es la divina gracia, por el pecado, en no habiendo caridad, hay pecado, y éste no tiene ser, es nihil, es nada.

Ea, pues, que ya se entiende como la graciosa música Cecilia, a su querido esposo, sus enamoradas [246] canciones por el primer tono, que es de su castísimo, y purísimo amor. *Cantantibus organis Caecilia Domino decantabat dicens: fiat cor meum &c.* Y tan enamorada canaba en la gracia, y caridad de su dulce esposo que: *Cor eius igne caelistic ardebat.* Brotaban llamas de amor [de] su virginal corazón; siendo su noble pecho, de divino fuego, esfera sagrada. Cantaba al fin Cecilia por el primero tono del amor de Dios, no olvidándose de cantar por el segundo del amor, y bien del prójimo: *Tiburtium & Valerianum ad coronas vocabat.* Ganados para Dios dos perdidas almas, haciendo, de los feroces leones, mansos corderos: *Nam*

67 Salmo. 51, 7: Y en pecado me concibió mi madre.

68 Job, 30, 31: Mi citara sólo ha servido para el duelo, mi flauta para la voz de plañidores.

69 Juan 1,3: Todo se hizo por ella (la Palabra) y sin ella no se hizo nada de cuanto existe.

70 San Agustín, *Soliloquios*, tomo 9: Mis iniquidades me llevaron a la nada; porque tú eres el verbo y yo no estaba contigo por quien todo ha sido creado, y sin el cual no hay nada; así sin ti me he convertido en nada; porque nada es lo que conduce a la nada; por la misma razón, pues, el mal no es nada porque ha creado sin el verbo.

71 1 Corintios, 13, 2: Si no tengo caridad, nada soy.

sponsum, quem quasi leonem ferocem accepit, ad te quasi agnum mansuetissimum destinavit. Y si canta Cecilia por primero, y segundo tono del amor de Dios, y del prójimo que, con su dulzura, y apacible armonía cautivan los corazones: Oh que cautivo, y enamorado debe estar el divino esposo Iesus de su dulce esposa Cecilia! Si que lo está Christo, y para asegurar su afecto, envía su embajador el Angel a Cecilia con la corona de Reina, como quien se desposa, *per procuratorem*, ofreciéndose a la noble Cecilia por su noble esposo, Christo; que su música de Cecilia, su hermosura, gracia, y donaire le obligan que se confiese rendido amante de tantas prendas, y dulce esposo de Dama tan virtuosa, y noble tan avisada, y discreta. *Et Quinque prudentes.*

IX (X)

Felices muchas veces los profesores del arte liberal de la música, y en elegir por su Patrona, y celestial Maestra, [a] Santa Cecilia, discretos, y avisados. La música siempre fue de toda alabanza digna, y sus profesores de toda honra, y cortesía. No solamente [247] por su antigüedad, que es tanta que ya el primero movimiento de los Cielos se formó como los afirma el cantor de tristes canciones, Job: *Concentum Caeli quis dormire faciet?*⁷² Sino también por los profesores de esta ciencia nobilísima, los Angeles, y Serafines, pues, como dijo aquel mismo cantor. *Ubi eras, cum me laudarent astra matutina, & jubilarent omnes filii Dei?*⁷³ Y ajusta a los mismo Ambrosi: *Laudant Angeli Dominum psallunt ei potestates Caelorum.* Y aún el más noble, y soberano Principe del Orbe, todo es Maestro de divina, y celestial música como afirma san Próspero hablando de los santos, y amigos de Dios. *Quos musicus ille Spiritus per verbum tangit implet & resonat.* Y últimamente por verse honrrada de aquél la nobilísima Princesa, lucero claro, aurora bella, castísima virgen, esposa del sumo Rey, Santa Cecilia que, como a su Maestra, y Patrona reconocen, y veneran prudentes, y avisados los profesores de la música el día de hoy.

X (XI)

Digo, pues, que es tan discreta como venturosa su elección. Pero miren, adviertan, y atiendan, que con el instrumento de su corazón por el primero tono, y segundo. Sea tono del amor de su Dios, y del prójimo, como cantaba la noble música Cecilia. *Fiat cor meum & cor eius igne coelesti ardebat.* No canten por el tercero, ni terceras de la culpa, y del pecado, que sería fealdad grande no imitar a su Maestra los discípulos, a su Patrona los marineros. Y no será su canto apacible, y agradable a Dios ni a los hombres; que si por el tono de la culpa agradan a muchos; yo digo que no son hombres; y ya dijo David que eran bestias, y brutos animales. *Comparatus est jumentis inapientibus, & similis factus est illis.*⁷⁴ [248]

No importa la dulzura, y floreos de la voz si el corazón está lleno de *absintio*,⁷⁵ y amargura del pecado. No serán agradables al grande músico Dios, dijo el panal de la Iglesia,

72 Job. 38, 37: ¿quién inclina los odres de los cielos?

73 Job, 38, 6: Sobre qué se afirmaron sus bases? ¿quién asentó su piedra angular entre el clamor a coro de las estrellas del alma y las aclamaciones de todos los hijos de Dios?

74 Salmo 49, 21: El hombre, en la opulencia, no comprende; a las bestias mudas se asemeja.

75 *absintio*, ajeno.

Bernardo. *Deum non querit vocis lenitatem; sed cordis puritatem.* Suave es la voz de las Sirenas, según afirman muchos; pero como salen de un pecho ponzoñoso, no las quieren oír los navegantes. Un corazón abrasado en vivas llamas de amor de Dios, y del prójimo. Un corazón enamorado de las cosas del Cielo, de la bondad eterna, y hermosura inmensa del Rey de la gloria, como el de la Venerable Cecilia, es menester para que a Dios sea agradable, de los que cantan la música, para que, tocando, y cantando acordada, y ducemente por el primero, y segundo tono del amor de Dios, y del prójimo, merezcan las almas salir a tiempo al camino, al esposo celestial, Christo, y desposarse por siempre con su Majestad sagrada, que busca esposas prudentes, y discretas, muchas de primero, y segundo tono, y no de tercero. *Et quinque prudentes.*

Sea, pues, de esta manera, fieles, músicos, y no músicos, que si no lo son todos, todos saben cantar en canto llano con el Salterio de diez cuerdas, que hacen cuerdas las almas, los diez mandamientos: como cantaba el músico Rey: *In psalterio decachordo psallan tibi*,⁷⁶. Déjese ya en esta vida de cantar por el tercero tono de la culpa, y pecado, que hace roncas las voces. *Raucaefacta sunt fauces mea*.⁷⁷ Decía el que había pecado. Y si cantan los pecadores con sus desagradables voces, no los oye Dios: *Clamabo & non audies*. Pero los que por el tono del amor cantan, cantan con gracia, y porque vale siempre mucho la gracia en los que cantan, los oye el supremo Monarca desde los Cielos, para ayudarles, y favorecerles en sus trabajos, y comunicarles mayores [249] gracias, que lo sabía el Profeta Músico cuando, en un salmo, decía: *Clamabit ad me, etc. et ego exaudiam eum: cum ipso sum in tribulatione; eripiam eum, & glorificabo eum*. Y de más a más, se alargarán, con su cantar gracioso, la vida; digo qué lo hará Dios, dijo el Profeta mismo. *Longitudine dierum replebo eum*; enseñándoles en la vida eterna su hermosa cara, que es de las almas el bien, y descanse todo. *Et ostendam illi salutare meum*.

Y vos, prudentísima Doncella, Dama hermosa, Princesa bella, ya gloriosa Reina en la corte del eterno Rey, que bajo del dosel, y tálamo glorioso estáis como querida esposa del cordero Dios, tomad esa Lira de vuestro limpio corazón, ese órgano de vuestro pecho noble, y tocad, y cantad amorosa como acostumbráis a vuestro Dios, y nuestro. Aplacad la ira de ese magno Alejandro, de ese invicto Marte con lo suave de vuestra apacible música. Ved, Santa gloriosa, si por ventura (y sería grande nuestra desventura) está airado, y sañudo contra nosotros, que lo tengo por infalible, pues, tantas veces cantamos por el tercero tono de la culpa, y pecado. Si va blandiendo la lanza de su venganza, la espada de su rigor para destruirnos, y castigarnos como merecen nuestras culpas severamente. Tocad diestra cantora. Cantad celestial música, Orfeo divino, por el tono del amor, y aplacad su saña. Haced que se enseñe propicio a nuestro grande Rey de las Españas. Qué vayan los Cristianos poderíos contra los enemigos de Christo, para que, aniquilándose las sectas malas, se ensalce, y dilate la Fe católica. Alcanzados la divina gracia, prenda segura de la gloria. *Quam mihi, &* [250]

NADAL FELIU.

76 Salmo 144, 9: Oh Dios, quiero cantarte un canto nuevo, salmodiar para ti al arpa de diez cuerdas.

77 Salmo 68, 4: Arden mis fauces.

Resum

Del sermulario de Nadal Feliu (Alcúdia * 1623 - 1681† Palma) se analizan dos sermones pronunciados a raíz de las fiestas de San Miguel y santa Cecilia, muestra de la prosa barroca castellana que proliferó en la Mallorca del siglo XVII.

Abstract

From a book of sermons belonging to Nadal Feliu (Alcudia 1623 - Palma 1681), an analysis is made of two sermons that were given on the occasion of the feast days of Saint Michael and Saint Cecily; an example of Spanish baroque prose that was typical in Mallorca in the 17th century.

Don Mateo Cabrer, contrabajo mallorquín en la Capilla Real de Madrid durante los reinados de Carlos II y Felipe V

JOSÉ LUIS BARRIO MOYA*

Tras permanecer por espacio de tres siglos en poder de los árabes, las islas Baleares fueron conquistadas, a partir de 1229, por Jaime I, integrándose a partir de ese momento en la entidad política de la Corona de Aragón. Esta triunfante acción militar llevó aparejada la recristianización de las islas, con la transformación de las antiguas mezquitas en iglesias y la introducción de la liturgia romana y el canto gregoriano para celebrar el nuevo culto religioso. Es por tanto que desde el siglo XIII ya se puede documentar la actividad musical en Mallorca, con dos centros de entidad: la catedral de Palma y el monasterio de Lluc. También cabe dentro de lo posible la existencia de una Capilla Real en el palacio de la Almudaina, residencia de los monarcas mallorquines. En todos aquellos lugares se va a cultivar el arte musical a lo largo de la época medieval y del Renacimiento con una vitalidad verdaderamente notable. Reliquia de la música mallorquina de tiempos medievales es el famoso Canto de la Sibila cuyo origen parece remontarse a la liturgia mozárabe y que ya en el siglo XI se interpretaba en iglesias de los diversos reinos cristianos hispanos y en otras de Italia y Francia. Se ignora la fecha en que aquella pieza se introdujo en Mallorca, aunque muy pronto gozó de enorme popularidad, hasta el punto que tan venerable obra todavía se sigue ejecutando en la isla durante la navideña Misa del Gallo.

Pero si algo conocemos sobre la música mallorquina de la Edad Media y del Renacimiento, *poco o casi nada se conoce de los siglos XVII y XVIII sobre las Baleares en su conjunto. Estos siglos son todavía oscuros en cuanto a la actividad teatral y a la música interpretada en las grandes mansiones o palacios de la nobleza dieciochesca.*¹ No obstante aquellas carencias cognoscitivas, el cultivo de la música en Mallorca a lo largo de los siglos XVII y XVIII debió de ser importante y de calidad, como así lo confirman los viajeros extranjeros que visitaron las islas a lo largo de aquellas centurias, entre ellos el francés cardenal de Retz o el inglés Robert Bargeave.

* Institución Estudios Complutenses.

¹ Joan COMPANY FLORIT: "Baleares", *Diccionario de la Música Española e Hispanoamericana*, Madrid, 1999, II, 96.

Juan Francisco Pablo de Gondí nacido en Montmirail en 1614, en el seno de una familia de origen italiano establecida en Lyon, uno de cuyos miembros llegó a ser mariscal de Francia por concesión de Catalina de Médicis. Hombre de carácter turbulento y muy dado a la intriga política, se hizo eclesiástico sin vocación alguna, alcanzando el arzobispado de París y el nombramiento de cardenal de Retz. Enemigo de Richelieu, fue uno de los grandes instigadores de la revuelta de la Fronda. Durante el gobierno de Mazarino, el cardenal de Retz fue encerrado en la Bastilla en 1652, desde donde pasó a la ciudadela de Nantes. En 1654 logró escapar de su prisión; llegar a Italia pasando por España, viaje que narra en sus *Memorias* con todo lujo de detalles. En Roma fue muy bien recibido por el papa Inocencio X, y a la muerte del pontífice el prelado francés tuvo una destacada intervención en el cónclave que eligió a Alejandro VII, quien no le demostró ninguna simpatía. A la muerte de Mazarino, en 1661, el cardenal de Retz regresó a Francia, pero tuvo que renunciar a la sede de París por la abadía Saint Denis. El cardenal de Retz falleció en la capital de Francia el 24 de agosto de 1679. Sus *Memorias* se publicaron en París 1717.

Durante su viaje desde Francia a Italia, el cardenal de Retz pasó tres días en Mallorca, donde el virrey le recibió cordialmente, ofreciéndole una magnífica comida en el interior de una lujosa tienda de brocado de oro, que había hecho levantar a orillas del mar. Tras la colación el virrey llevó al cardenal a oír música en un convento de monjas que no cedían en natia en belleza a las damas de la ciudad. Cantaron en la reja, en honor de su santo, aires y letras de las más galantes, como no son las canciones de Lambert.²

Esta afirmación; del cardenal de Retz es tremendamente significativa de la alta calidad de la música que se ejecutaba en los monasterios mallorquines de la época, puesto que no dude en comparar sus cantos con los *aires* de Michel Lambert, uno de los más célebres cantantes y compositores franceses del siglo XVII.³

Por lo que respecta a Robert Bargrave, hijo de Isaac Bargrave deán de Canterbury, file un emprendedor negociante, dedicado al comercio de importación-exportación; que le permitió realizar diversos viajes por toda Europa. En 1646 visitó Mallorca, dejando en su *Diario* una descripción de las cosas que pudo ver en la ciudad, destacando con entusiasmo que su mayor *recreo jite la música de su catedral, que <como casualmente, era un día fiesta> jite ejecutada muy solemnemente, con voces de monjas y gran variedad de instrumentos de viento, los cuales son más apropiados para un coro que cualquier instrumento de cuerda, sea el que sea, porque imitan de manera má auténtica la voz humana.*⁴

² Cardenal de RETZ: "Memorias", *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, edición de José GARCÍA MERCADAL, Madrid, 1959, 1,396.

³ Michel Lambert (1610-1696) se inició muy joven en la música como cantante al servicio de Gastón de Orleans. Más tarde estudió composición y aprendió a tocar varios instrumentos. Su virtuosismo hizo que durante algún tiempo estuviera al servicio del cardenal Richelieu. Fue durante toda su vida un maestro de canto muy apreciado y un gran especialista en *airs*. En 1698, dos años después de su muerte, se publicaron en París sus *Airs et dialogues a une, deux, trois, quatre et cinq voix*.

⁴ Citado por Patricia SHAW FAIRMAN: *España vista por los ingleses del siglo XVII*, Madrid, 1981, 311.

Robert Bargrave volvió a España a fines de 1654, recorriendo en esta ocasión; Madrid, Barcelona, Valencia y Alicante, partiendo desde esta última ciudad para Inglaterra, en marzo de 1655. En esta su segunda estancia en España Bargrave vuelve a elogiar la música que pudo escuchar en ceremonias religiosas de Madrid y Valencia.

En los últimos años se han publicado numerosos documentos sobre músicos mallorquines de los siglos pasados, destacando los de Antoni Gili i Ferrer, que han puesto de manifiesto la importancia de aquellos profesionales en la cultura de las islas mediterráneas.⁵ El prestigio de los músicos mallorquines llegó inclusive a la Corte y fueron muchos los que arribaron a Madrid, a lo largo del reinado de Carlos II, donde alcanzaron puestos preeminentes en la Capilla Real del Alcázar.⁶ Fueron notabilísimos músicos mallorquines activos en Madrid durante el reinado del último monarca de la Casa de Austria, Antonio Literes y Francisco Garau o Guerau, ambos también en activo con Felipe V, tras salvar los desórdenes de la Guerra de Sucesión.

Antonio Literes (*Artá 1673-†Madrid 1747) fue una de las figuras más destacadas de la música barroca española. Muy elogiado por Feijoo, cultivó tanto las composiciones religiosas como las profanas, especialmente zarzuelas, muchos de cuyos textos escribió José de Cañizares, principal seguidor de la dramaturgia de Calderón de la Barca. Desde 1693 hasta su muerte, Antonio Literes ocupó el cargo de violón de la Capilla Real. Su obra más conocida en el campo teatral fue su zarzuela, casi ópera, *Acis y Galatea*, representada con éxito tanto en Madrid como en Valencia y Lisboa.⁷

Francisco Garau o Guerau nació en Palma de Mallorca en 1649 y murió en Madrid en 1722. En 1669 ya se encontraba en la Capilla Real de Madrid como cantor de la misma.⁸ Notable teórico de la guitarra Garau publicó en Madrid, en 1694, su *Poema harmónico de varias cifras por el temple de la guitarra española*, en el que figuraba un retrato de Carlos II.⁹

Otro músico mallorquín que alcanzó altos cargos en la Capilla Real de Madrid durante los reinados de Carlos II de Austria y Felipe V de Borbón fue Mateo Cabrer, de quien vamos a dar a conocer diversas noticias sobre su vida, sacadas de diferentes archivos madrileños.

Mateo Cabrer nació en la localidad mallorquina de Valldemosa en fecha que ignoramos, pero a juzgar por la documentación manejada podemos colocar entre los años 1665-1670. Fueron sus padres Miguel Cabrer y Antonia de Juan, ambos también naturales

⁵ Antoni GILI I FERRER: "Contribució a la història musical de Mallorca (segles XIV-XVIII)", *BSAL*, 49, Palma de Mallorca, 1984, 97-104.

⁶ Antoni GILI I FERRER: "Mallorquins a la Capella Reial de Carles II", *Madrigal*. Revista de la Federació de Corals de Mallorca, 7, Palma, 1986, 21-22.

⁷ Andrés RUIZ TARAZONA: "Antonio Literes", *Diccionario de la Música Española e Hispanoamericana*, Madrid, 2000, VI, 927-930 (con bibliografía).

⁸ José Luis BARRIO MOYA: "Algunas noticias sobre el mallorquín Don Francisco Garau, músico cantor de la Capilla Real de Madrid durante los reinados de Carlos II y Felipe V" *BSAL*, 52, Palma, 1996, 303-314.

⁹ Antonio PALAU Y DULCET: *Manual del librero hispanoamericano*, Barcelona 1953, VI, 429.

de Valldemosa. Nada conocemos sobre la educación de Mateo Cabrer, aunque debió de formarse en algunas de las activas capillas de música existentes en la ciudad de Palma de Mallorca. También desconocemos los motivos y las circunstancias que le llevaron a pasar a Madrid, no debiendo descartarse que fuera llamado por algunos de sus muchos paisanos con puestos en la Capilla Real. Documentalmente sabemos que el 10 de septiembre de 1686 Mateo Cabrer erarecibido como músico de contrabajo en la Capilla Real de Madrid. En aquella fecha el Patriarca de las Indias enviaba una nota a Don Juan de Velasco, secretario y grefier de Carlos II en la que le comunicaba que *Su Magestad (Dios le guarde) se a servido recibir en la Real Capilla por musico contrabajo al lizen ciado Matheo Cabrer y se ha servido sehalarle el goce dos plazas y dos distribuciones con creces que le han de correr desde el día diez de este mes. Doy aviso a Vuestra Merced para que se le haga su asiento en la forma que se estila, prebiniendo en el derecho de las mesadas la que importare esta merced. Madrid y JO & septiembre de J686.*¹⁰

La Capilla Real del Alcázar madrileño era uno de los espacios primordiales de la vida aúlica del siglo XVII.¹¹ Allí aparte de las ceremonias litúrgicas, se desarrollaba un complejo mundo, en el que se mezclaban, de una manera con frecuencia abrupta, la puntillosa etiqueta cortesana, la emulación suntuaria entre los asistentes a las frecuentes funciones religiosas y los sermones de los predicadores de Su Magestad, a veces muy críticos con las actuaciones de los monarcas y de sus ministros. Todo ello en el abigarrado marco de los ornatos, cuadros y esculturas que adornaban la Capilla Real y con el contrapunto de la música y los coros. Ni que decir tiene que todos y cada uno de los componentes de la Capilla Real eran espectadores privilegiados de tan barrocas actuaciones.

El contrabajo es un instrumento de la familia del violín pero cuyos tonos son más graves. Su origen no es otro que una evolución de la vihuela de arco, instrumento que ya aparece documentado en las capillas musicales de las catedrales españolas desde finales del siglo XVI. En los últimos año del siglo XVII se documenta en la Capilla Real de Madrid la actividad de un contrabajo: el italiano Nuncio Brancati. Según Crisanto Gándara cabe dentro de lo posible que *Nuncio Brancati desde su puesto en la Capilla Real instruyera a algunos niños cantorricos cuando éstos elegían el aprendizaje de un instrumento, de ser así, podría considerársele el iniciador de la escuela española de contrabajo.*¹² Esto nos lleva a pensar que tal vez Mateo Cabrer, del que desconocemos la *edad* que tenía cuando llegó a Madrid, se formase en el estudio del contrabajo con el músico italiano, suponiendo que no lo hubiese aprendido en Mallorca.

¹⁰ Archivo General de Palacio (AGP) Sección: Personal. Signatura: C~ 154/39.

¹¹ Antonio ÁLVAREZ OSSORIO: "Ceremonial de la majesud y protesta aristocrática. La Capilla Real en la Corte de Carlos II", *Capilla Real de los Austrias. Música y ritual de corte en la Europa moderna*, Madrid, Fundación Carlos de Amberes, 2001, 345.

¹² Xosé Crisanto GÁNDARA: "Contrabajo", *Diccionario de la música española e hispanoamericana*, Madrid, 1999, 918.

El 5 de febrero de 1693 el Patriarca de las Indias remitía un escrito a Don Juan de Velasco en el que le informaba de que Carlos II *por resolución a consulta mia, su fecha de 23 de henero pasado de este a servido conceder a Matheo Cabre; Gabriel Segui, Juan Llabres, Simon Sanz y Pedro Paris, musicos de las capilla Real, cien ducados a cada uno en las rentas que gozan y les estan asignadas actualmente, asignandoles esta canadod para que p~tn ordenarse a titulo de ella, de que doi aviso a Vuestra Merced para que se sirva notarlo en el asiento de cada uno y conste en todo tiempo esta merced. Guarde Dios a Vuestra Merced muchos años como deseo.*¹³ Esta noticia es de gran interés por informarnos que en 1693, Mateo Cabrer ingresó en la vida religiosa.

La Hacienda Real de Carlos II era desastrosa, pero esa situación no afectó para nada a Mateo Cabrer quien cobrara regularmente sus salarios. Así el 24 de noviembre de 1698 recibía 75.000 maravedis, el 16 de febrero de 1699, 37.500 maravedis, el 1 de diciembre de aquel mismo año otros 75.000 maravedis. Pero además de esa regularidad en los pagos, raro era el año en que Carlos II no aumentaba el sueldo al músico mallorquín. El 24 de agosto de 1689 el monarca concedía a Mateo Cabrer un aumento de doscientos ducados y el 16 de abril del año siguiente, cien ducados y el 25 de abril de aquel mismo año otros cien ducados más. El 12 de marzo de 1700, unos meses antes de su muerte, Carlos II ordenaba a la Real Hacienda entregara a Mateo Cabrer treinta y siete mil quinientos maravedis *que ubo de haver de resto del año pasado de mill seiscientos y nobenta y nueve.*¹⁴

El 1 de noviembre de 1700 fallecía sin sucesión directa, el agotado Carlos II. En su tercer y definitivo testamento, otorgado el 2 de octubre de 1700, el último Austria hispano instituía como heredero de su Monarquía al príncipe francés Felipe de Anjou, nieto de Luis XIV y de la infanta española María Teresa de Austria. Esta agónica decisión de Carlos II, orquestada por el turbulento cardenal Portocarrero, fue contestada por el emperador Leopoldo de Austria, quien pensaba que, por derecho dinástico correspondía a su Casa la corona hispana, ofreciendo a su hijo, el archiduque Carlos como legítimo heredero del trono español. Esta dualidad de candidatos dividió dramáticamente a toda la sociedad española de la época y de esta manera se formaron, todavía en vida de Carlos II, los grupos favorables al candidato austriaco frente a los que apoyaban al pretendiente francés. De una manera general, desde luego con todo tipo de matices, los reinos de la Corona de Aragón; dieron su obediencia al archiduque Carlos, mientras que Castilla permaneció fiel a Felipe de Anjou, el cual había sido proclamado rey de España en Versalles, el 24 de noviembre de 1700, con el nombre de Felipe V. Tras la solemne ceremonia, el nuevo rey partió para su nuevo reino, entrando en Madrid en abril de 1701. Sin embargo el emperador Leopoldo quiso hacer valer sus derechos con la luerza de las armas, por lo que proclamó en Viena a su hijo como rey de España con el nombre de Carlos III, declarando la guerra a los Borbones. Junto a Austria se alinearon Holanda, Portugal, Inglaterra y Saboya. En 1701 se iniciaron las hostilidades de la conocida como Guerra de Sucesión; que terminó con el triunfo de Felipe V, inaugurándose de ese manera el gobierno de la Casa de Borbón en España. Por los tratados de Utrecht

¹³ AGP, Sección: Personal, Signatura: Cº 154/39.

¹⁴ AGP, Sección: Personal, Signatura: Cº 154/39.

(1713) y Rasttat (1714), Felipe V era reconocido por las potencias europeas como rey de España y de las Indias, aunque tuvo que renunciar a los territorios italianos y flamencos pertenecientes hasta entonces a la extinguida Casa de Austria.

Sin embargo de la victoria final de Felipe V, la guerra se desarrolló con éxitos y fracasos alternativos para ambas facciones. En 1706 Felipe V tuvo que abandonar Madrid ante la proximidad de las tropas aliadas, mandadas por el portugués marqués das Minas y el general inglés Galway, las cuales entraron en la ciudad el 25 de junio de 1706, proclamando rey al archiduque Carlos. Felipe V, su esposa María Luisa de Saboya, junto con los nobles y funcionarios que les eran fieles, salieron de Madrid el 20 de junio de 1706. Pero antes de su partida el monarca dejó toda una serie de instrucciones con respecto a los servidores de la Casa Real que no podían abandonar la Corte. Así con referencia a los músicos de la Capilla Real Felipe V establecía *que respecto de que los sirvientes de mi Real Capilla que no me siguieron el año de mil setecientos y seis, quando los enemigos entraron en esta Corte, tuvieron orden mia para continuar en la Capilla, en el culto divino como si yo permaneciera en ella.*¹⁵

La entrada en Madrid de las tropas que apoyaban al archiduque Carlos hizo que varios miembros de la Capilla Real demostraran su fervor austracista, entre ellos figuraban las más destacadas personalidades de la misma, como el organista José Torres, los violines Antonio Milani, Francisco Gutiérrez y Nuncio Brancati, el Patriarca de las Indias y el contrabajo mallorquín Mateo Cabrer. El alma de aquel plante fue el alcarreño Sebastián Durón; quien a la sazón; ocupaba los importantes cargos de Maestro de Capilla y rector del Colegio de Niños Cantores.¹⁶ Nada más salir Felipe V de Madrid, Sebastián Durón; acérrimo partidario de la Casa de Austria, convocó a los miembros de la Capilla Real de su misma ideología celebrando con ellos la próxima entrada victoriosa del archiduque y su consiguiente proclamación; como rey de España. Sin embargo el pretendiente austriaco, detenido en Zaragoza, no pudo llegar a Madrid, lo que aprovecharon los ejércitos de Felipe V para recuperar la ciudad, lo que ocurrió en agosto de 1706. La entrada de Felipe V a Madrid significó la caída en desgracia de Sebastián Durón; quien intentó escapar, siendo capturado y desterrado a Francia, país en el que vivió hasta su muerte al servicio de Mariana de Neoburgo, viuda de Carlos II e igualmente desterrada por Felipe V. Sebastián Durón; falleció en Combo les-Bains el 3 de agosto de 1716.¹⁷

El destino de los restantes músicos que se declararon a favor del archiduque Carlos y que tuvieron que permanecer en Madrid fue dispar, algunos acabaron en la cárcel, y todos

¹⁵ Cít. por Begoña LOLO: "Consideraciones en torno al legado musical de Sebastián Durón después de su exilio a Francia" en *Revista de Musicología*, XV, 1, Madrid 1993, 196.

¹⁶ Para los músicos ganados para la causa del archiduque Carlos y posteriormente expedientados por Felipe V véase Begoña LOLO: "Consideraciones en torno al legado ..." 198-199.

¹⁷ Sebastián Durón nació en Brihuega (Guadalajara) en 1660. Estudió en Zaragoza y fue organista de las catedrales de Sevilla, Burgo de Osma y Palencia. En 1691 fue llamado a Madrid para ocupar el cargo de organista de la Capilla Real. Fue uno de los músicos más destacados de la España de la segunda mitad del siglo XVII y su obra es abundante, tanto la de carácter religioso como la civil. Su fidelidad a la Casa de Austria le llevó al destierro y a la muerte en Francia, en 1716.

vieron suspendidos sus sueldos a partir de octubre de 1706. Sin embargo y al cabo de dos años y tras haber revisado cada uno de los casos por la *Sumaria y el Comisariado de Cnttzada Felipe V* perdonó a la mayoría de los implicados en la causa austracista, entre los que se contaba Mateo Cabrer.

La causa de Mateo Cabrer se vió ante Don Francisco Rodríguez de Mendarozqueta, comisario general de la Santa Cruzada y en todo el proceso también intervinieron Don Juan Costiguera de la Torre, notario apostólico y de la *Junta del Brebe de Su Santidad*, pues no hay que olvidar que el músico mallorquín era también clérigo, y los consejeros de Castilla, Don García Pérez de Araciél y Don Gaspar de Quintanadueñas. La sentencia favorable a Mateo Cabrer se pronunció en mayo de 1708 y en ella se declaraba la inocencia del músico mallorquín estando redactada de la siguiente manera:

Yo Don Juan Costiguera y de la Torre, notario apostolico y de la Junta del Brebe de Su Santidad, cert fico, doy fee y verdadera testimonio a los que la presente vieren como en el pleito y causa que se siguió contra el licenciado Don Matheo Cabre.; cie rigo diacono, contravaxo de la rreal Capilla de Su Ma gestad, sobre imputarle delito de ynfidelidad se dió y pronunzio por el Illm- Comisario General de la Santa Cruzada y señores de la junta apostolica la sentenzia que sacada a la letra es del thenor siguiente:

en el pleyto y causa que ante nos a pendido y pende que es interpactos, de la una el lizenziado Don Bartholome Ferrer, fiscal de la Junta Apostolica, actor querellante, y de la otra el lizenziado Matheo Cabrer, clerigo diacono, musico contravaxo de la real Capilla de Su Magestad, y Lorenzo de Amor, su procurador en su nombre, reo acusado sobre delito de ynfidelidad, fallamos, atento a los autos y me ritos del proceso a que nos referimos, que devemos absolver y absolvemos al dicho Don Matheo Cabrer y le declaramos por bueno y leal vasallo del rey nuestro señor (que Dios guarde), en cuiá consecuencia le alzamos la prision de Villa y arrabales por carzel ympuesta por esta causa, así lo proveimos, mandamos y firmamos en estos escritos y por ellos definitivamente juzgado. Dada y pronunciada jue esta sentenzia por el Illm Don Francisco Rodriguez de Mendarozqueta, comisario general de la Santa Cruzada, juez delegado del Brebe Apostolico, con acuerdo y paracer de los señores Don Garzia Perez de Araciél y Don Gaspar de Quintanadueñas, del Consejo de Su Ma gestad en el rreal de Castilla, haviendoles oydo sus votos, en Madrid a nuebe de mayo de mill setezientos y ocho a.¹⁸

EL 10 demayo de 1708 se le comunicó a Mateo Cabrer que estaba libre de todo cargo lo que animó al músico mallorquín a enviar un Memorial a Felipe V, desgraciadanuente sin fecha, pero seguramente en el mismo mes de mayo, en el que solicitaba al monarca volver a su trabajo en la Capilla Real, escrito en los términos siguientes:

¹⁸ AGP, Sección: Personal, Signatura: C^o 154/39.

*Señor. Don Matheo Cabrer representa que habiendose servido Vuestra Magestad de naedur que se viesen en justicia los motivos por que se le suspendio del exercicio de la plaza de contrabajo, que ha servido en la Real Capilla de Vuestra Magestad de veinte y quatro años a esta parte, se le ha declarado por libre y buen vasallo de Vuestra Magestad, cuyas consideraciones unidas a la gravissima mortificacion que ha padecido diez y ocho meses, le obligan a ponerse nuevamente a los pies de Vuestra Magestad, suplicando a Vuestra Magestad que, atendiendo a todo lo referido se sirva de n'anaar se le restituya el exercicio y continuacion del goze de su propia plaza, en que rezivira merced.*¹⁹

Nada contestó Felipe V a la petición de Mateo Cabrer, lo que no desanimó al mallorquín quien junto con Juan Samper, Pedro Paris y José de las Torres, asimismo músicos de la Capilla Real, enviaban un escrito al rey en el que expresaban que *por constar & su fidelidad en los testimonios que presentan y se incluyen en sus memoriales* era razonable que los restituyera sus cargos y oficios. La nota está fechada el 5 de julio de 1708 y Felipe V la envió al arzobispo de Trapezunda, éste al marqués de Mejorada, para acabar en las manos de Don Francisco Ronquillo. El 15 de julio de 1708, Don Francisco Ronquillo remitía al marqués de Mejorada la siguiente nota:

*He visto esta consulta del Arzobispo de Trapezunda sobre pretension Matheo Cabrer y los memoriales adjuntos de este sugeto, Don Juan Sampei; Don Pedro Paris y Royo y Don Joseph de Torres, todos quatro musicos de la Capilla Real que estan suspensos en el exercicio de sus empleos, en que solicitan se les restituya a ellos, por haver justificado su fidelidad en la sumaria y demas diligencias que se han hecha sobre procedimientos como parece por los testimonios que incluyen, y enterado de todo deva decir que constando como consta de la fidelidad de estos sugetos y no habiendo yo tenido noticias algunas extrajudiciales de que ayan sido malos, coma las hubo contra Don Sebastian Duron, no hallo inconveniente alguno en que Su Magestad se sirva de mandarlas restituir al usa y exercicio de sus empleos, sobre que Su Magestad resolbera lo que jnere servido. Dios guarde vuestra merced muchos a os. Madrid 15 de julio de 1708. Don Francisca Ronquillo.*²⁰

No tenemos la respuesta de Felipe V, pero todos ellos fueron restituidos a sus empleos en la Capilla Real. Muy pronto Mateo Cabrer y Pedro Paris se sintieron consuficiente fuerza para denunciar al monarca las arbitrariedades que contra ellos cometía Bartolomé Jimeno.²¹ En un Memorial, sin fecha, pero que debió escribirse en agosto de 1708, Mateo Cabrer y Pedro Paris músicos de la Real Capilla Vuestra Magestad, informaban a Felipe V que:

¹⁹ AGP, Sección: Personal, Signatura: C^a 154/39.

²⁰ AGP, Sección: Personal, Signatura: C^a 154/39.

²¹ Bartolomé Jimeno fue un notable contralto en la Capilla Real de Madrid durante los reinados de Carlos II y Felipe V. Tras la marcha de Durón a Francia, Jimeno ocupó los cargos de Maestro de Capilla y Rector del Colegio de Niños Cantores. Murió en Madrid el 13 de diciembre de 1710. La obra de Jimeno se perdió en el incendio del Alcázar de Madrid en diciembre de 1734.

*haviendo sido Vuestra Magestad servida de mandar que los suplicantes fueren restituidos al goze y exercicio de sus plazas con la misma antigüedad que tenian: se hallan con la nobedad de que siendo mas antiguos los suplicantes que Don Bartolome Ximeno este les embaraza el uso de su antigüedad, que consiste en cuidar de llebar las papeles que se han de cantar en las funciones de la capilla y hechar el compas en ella, como siempre los han executado los mas antiguos en falta o ausencia del Maestro. Y por que la pretensian de Don Bartolome Ximeno se haya apoyada y corroborada con la autoridad del Xefe, con quien los suplicantes, despues de rendidas representaciones, no consiguieron la guarda de su derecho, siendo esto contra la honrra y estimacion de los suplicantes. A Vuestra Magestad piden y suplican el uso y exercicio de su antigüedad, que unicamente consiste en cuidar de llebar los papeles que se han de cantar en la Real Capilla y hechar el compas en ella, que asi lo esperan de la benignidad de Vuestra Magestad, en que recibiran merced.*²²

No conocemos la respuesta de Felipe V a las demandas de Mateo Cabrer y Pedro París pero lo que se conoce con certeza es que el monarca Borbón encumbró al músico mallorquín a las más altas responsabilidades de la Capilla Real.

No deja de ser sorprendente la actitud de Felipe V con Sebastián Durón cuyas simpatías por el pretendiente austriaco quedaron manifiestas en 1706, cuando ocupaba los cargos de Maestro de Capilla y rector del Colegio de Niños Cantores. Cuando Durón fue desterrado a Francia, Felipe V no consintió que sus empleos en palacio se cubriesen de manera definitiva, lo que no ocurrió hasta la muerte del músico alcarreño en 1716. Mientras tanto ambos oficios fueron ocupados interinamente. En noviembre de 1706, Bartolomé Jimeno era nombrado Maestro de Capilla interino, y a su muerte, pasó la plaza a Mateo Cabrer, quien además a partir de 1711, se convirtió en rector del Colegio de Niños Cantores.

El 12 de noviembre de 1717, Felipe V ordenaba a la Real Hacienda que abonase a Mateo Cabrer la cantidad de 368.357 maravedis, por lo que se le adeudaba de sus gajes desde enero de 1696 hasta finales de octubre de 1700:

Don Matheo Cabrer, contravajo de la Real Capilla. Por zedula de Su Magestad, su fecha 12 de noviembre de 1717, cuya copia se adjunto, refrendada de Don Miguel Vazquez de Soto su secretario, se libraron en descargos 368.367 maravedis por los gaxes que ubo de aver con dicha plaza desde primero de henero de 1696 hasta fin de octubre de 1700.

El Rey

Testamentarios de Su Magestad Catholica y demas personas reales que estan en gloria, yo os mando que en el dinero prozedido o que procediere de los efectos aplicados o que se aplicaren para sus Reales Descargos, libreis a Don Matheo Cabrer o a quien por el se acepte lexitimamente 368.357 maravedis que hubo de haver por sus gajes y distribuciones de contravajo en la Real Capilla desde 1 henero de mil seiscientos noventa y seis asta fin de octubre de mil setezientos, como ha constado por certfizacion de Don Juan Bautista Reparaz, grefier de mi Real Casa, su fecha 24 de septiembre de este a para la paga de los dichos 368.357 maravedis le

²² AGP, Sección: Personal, Signatura: C-154/39.

*dareis los despachos convenientes, solamente en virtud de esta mi cedula, ihomando la razon della el grefier de mi Real Cassa y previniendose lo nezesario en la secretaria y contaduria de Descargos, que asi es mi voluntad, fecha en Madrid a 12 de noviembre de 1717 El Rey. Por mandato del rey nuestro se Don Miguel Vazquez de Soto.*²³

El 25 de enero de 1723 y ante el escribano madrileño Juan Ruíz, Mateo Cabrer otorgaba el primero de los dos testamentos hechos por el músico mallorquín. En el mencionado documento declaraba ser *clerigo de evangelio y contravajo de la Real Capilla & Su Magestad*. Afirmaba ser hijo de Miguel Cabrer y de Antonia Juan y *natural de la villa & Valdemosa en el Reyno de Mallorca*. Confiesa encontrarse en perfecta salud *en mi entero juicio y entendimiento natural*, así como ser ferviente católico. Pide *que quando la voluntad & Dios nuestro se frese servido llevarme de esta presenta vida* sus restos mortales fuesen sepultados *en el claustro de las señoras Descalzas Reales de esta Corte, devajo del altar & Nuestra Se ora del Pilar, adonde entierran los Congregantes de Nuestra Se ora del Milagro, & donde soy indigno esclavo*. Establece que se digan por su alma quinientas misas rezadas, tanto en iglesias de Madrid como en los conventos de San Diego en Alcalá de Henares y de Nuestra Señora de la Esperanza en Ocaña (Toledo). Lega al Monte de Piedad de Madrid *sesenta pesos excudos de plata para que los distribuia en las obras de piedad que se acostumbran*. Manda a su criada Maria Hurtado *doscientos pesos escudos de plata y todos los trastos que tocan al uso & la cozina por lo bien que me ha servido y la pido me encomiende a Dios*. A Gregorio Rubio, asimismo servidor suyo, le envía otros cien pesos escudos de plata y lega cien más las mandas forzosas y acostumbradas. A José Soriano *vajon de la Capilla de las señoras descalzas* manda treinta pesos excudos de plata.

Declara que como uno de los acreedores de los Reales Descargos del *señor rey Don carlos segundo (que esta en gloria)* se me quedaron debiendo diferentes cantides de los gajes que goze hasta el día de su fallecimiento como *contravajo de la Real Capilla*. Quiere que aquellas cantidades adeudadas se remitan al convento de San Diego en Alcalá de Henares para sufragar los gastos de su enfermería.

No deja de mencionar que goza de *una pension sobre el obispado de Mallorca, & trescientos y veinte y seis pesos y seis reales de plata y es mi voluntad que mi hermano Juan Cabrerperciba ducientos pesos por via de mainda y legado, y si la cantidad que se me restare debiendo de la dicha pension excediere de dicho legado, mando se distribuia entre mis parientes mas pobres por mano del señor Don Joseph Vassa, auditor de las tropas y en caso de haver fallecido el dicho mi hermano, hago el mismo legado de ducientos pesos a su hijo Matheo Cabrer y a falta de este a Thomas Juan, mi primo hermano y a sus hijos y herederos y les pido encomienden a Dios*.

Nombraba por sus albaceas al hermano mayor que *al presente es y adelante frere de la Congregation de los siervos pobres del Hospital General de esta Corte con el titulo de San Phelipe Nen*, a quien daba todo su poder para que ejecutase lo establecido en sus últimas voluntades. Por último dejaba todos sus bienes y rentas a la citada Congregación los

²³ AGP, Sección: Personal, Signatura: C- 154/39.

siervos pobres del Hospital General de Madrid. Fueron testigos de aquel otorgamiento Don Juan Fernández, Don Patricio de Sotomayor y Somoza, Don Roque Fernández, Don Jacinto Marqués y Don Manuel Belinchon.²⁴

El 4 de septiembre de 1727 Mateo Cabrer hacía otro testamento, también ante el escribano Juan Ruiz, por el que modificaba algunas de sus anteriores disposiciones. Así a sus criados María Hurtado y Gregorio Rubio, además del dinero establecido, les manda *que se repartan por mitad mis vestidos, ropa blanca, carbon, tocino, azeite demas especies comestibles que se hallaren en el quarto de casa donde viviere*. Al Hospital General de Madrid *donaba cama, colchones y ropa para que sirva a los pobres*. Con respecto a la pensión que gozaba en Mallorca establece que Don José Bassa, su administrador, la distribuya *a su eleccion y voluntad, como cosa suia propia, sin que mi heredero ni parientes, ni ningun juez eclesiastico ni secular le pueda pedir quenta de su distribuzion, y si en tal caso sucediese, por el mismo hecho ynstituto por mi heredero al dicho señor Don Joseph Bassa en los cauiales que me pertenezcan en aquel Reyno, asi de lo prozedido de la referida pens ion como por otros qualesquier derechos*.

Curiosamente en este nuevo testamento nada deja Mateo Cabrer a sus cercanos parientes mallorquines, justificando aquella acción por el hecho de que su hermano Juan estaba remunerado con la Massa o Portería de la Audiencia de la ciudad de Palma, y Matheo Cabrer, su hijo, *con las Portadurias de Campos y Llum maioi; cuios empleos se sirvio Su Magestad (que Dios guarde) de conferirlos en atencion a mis servicios*. Declaraba también que a las tres hijas hermano Juan las había dado *a carla una duzientas libras para tomar estado y que los gastos que se me han ocasionado en la obtencion de los despachos de dichos empleos y otras cosas, que hasta el presente pasaran de mas de quatro mill pesos*.

En esta ocasión; Mateo Cabrer nombraba a nuevos albaceas, como Don Francisco Piquer, capellán de las descalzas Reales,²⁵ Don Juan Rubio, presbítero, Don Simón Sanz, asimismo capellán del citado convento de las Descalzas Reales y al Hermano Mayor de la Congregación de los Siervos de los Pobres del Hospital General de Madrid.²⁶

En este segundo testamento, Mateo Cabrer deja todos sus bienes, no a la Congregación de los Siervos de los Pobres del Hospital General, sino al Monte de Piedad *para que de su caudal, que importare, se combierta en los fines que se practican en el*.

El músico mallorquin falleció en Madrid, en la casa de Don Alonso Guzmán, donde residía, sitas en la calle de la Sarten, parroquia de San Martín, el 19 de febrero de 1734, siendo enterrado según su deseo, en el claustro del convento de las Descalzas Reales.²⁷

²⁴ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid (AHPM) Protocolo 13.477, ff. 135-1362v. Ver documento I

²⁵ Francisco Piquer y Rodilla nació en la localidad turolense de Valbona en 1666 y murió en Madrid en 1739. Ordenado sacerdote, pasó a Madrid donde fue capellán del convento de las Descalzas Reales. A Francisco Piquer se le debe la creación, en 1702, del Monte de Piedad madrileño.

²⁶ AHPM, Protocolo, 13477, ff. 371-372v., Ver documento II.

Apéndice documental

I

Testamento que otorgo Don Matheo Cabrer clerigo de Evangelio y contravajo de la Real Capilla de Su Magestad
En 25 de henero de 1723.

Yn Dey nomine Amen. Sepasepor esta publica escriptura de testamento, ultima y postrimera voluntad vieren como yo Don Matheo Cabrer, clerigo de evangelio y contravajo de la Real Capilla de Su Magestad, lujo lexitimo y de lexitimo matrimonio de Miguel Cabrer y de Antonia Juan, naturales de la villa de Valdemosa en el Reyno de Mallorca, difuntos, estando por la misericordia de Dios nuestro señor en perfecta salud, en mi entero juicio y entedimiento natural, creiendo como firmemente creo en el altisimo misterio de la Santissima Trinidad, Padre, hijo y espiritu santo, tres personas distintas y un solo Dios verdadero y en todos los demas misterios y sacramentos que cree y confiesa nuestra santa Madre Yglesia Catholica Apostolica Romana, vajo de cuia fee y crehencia he vivido y protesto vivir y morir, ymbocando por mi ynteresora y abogada a la serenissima Reyna de los Angeles, Madre de nuestro señor Jesuchristo y señora nuestra, al señor San Miguel Archangel, Angel de mi Guarda, señor San Josepb, San Matheo, serafico padre San Francisco y demas santos de mi debocion para que intercedan con la Magestad Divina, me sean perdonados mis culpas y pecados para que mi anima logre la felicidad de verle y gozarle por toda la eternidad y temiendome de la muerte que es cosa cierta y dudosa su ora, desco prevenir mi ultima voluntad, a cuio fin ordeno lo siguiente

- lo primero encomiendo mi alma a Dios nuestro señor que la crio y redimio con su preciosísima sangre y el cuerpo a la tierra de que fue formado.

- mando que quando la voluntad de Dios nuestro señor fuese servido de llebarme de esta presente vida, mi cuerpo sea sepultado en el claustro de las señoras Descalzas Reales de esta Corte, devajo del altar de Nuestra Señora del Pilar, adondese entierran los Congregantes de Nuestra Señora deJ Milagro, de donde soy indigno esclavo y suplica a los señores capellanes congregantes que la vigilia y demas oficios que se me hicieren de cuerpo presente sean solo a cantollano.

- mando se digan por mi anima quinientas misas rezadas y sacada la quarta parte que toca a la parroquia, las restantes se celebraran en el convento de nuestro seraplucio padre San Francisco de esta Corte, en el de San Diego de Alcalá = en el de Nuestra Señora de la Esperanza de la villa de Ocaña = y en el combento del Carmen calzado de esta Corte por quartas parte y que se pague su limosna a razon de tres reales, con declaracion de que si al tiempo de mi fallecimiento se hallaren cartas de pago de haverse celebrado las dichas misas por ni anima ha de ser visto estar cumplidas y lo mismo pueda suceder en quanto a las que tocan a la Parroquia.

- mando a la dicba Congregacion de Nuestra Señora del Milagro, quarenta pesos escudos de plata para los gastos que se ofrecieren en ella en demostracion de mi buen afecto.

²⁷ La partida de defunción del músico mallorquin dice así *Don Matheo Cabrer clerigo de Evangelio, natural de la villa de Valdemosa en el reino de Mallorca, hijo de Miguel Cabrer y Antonia Juan, parroquiano de esta Yglesia, calle de la Sarten, casas de Don Alonso Guzman. Otorgo su testamento ante Juan Ruiz, escribano real. en quatro de septiembre de mill setecientos veinte y siete en el que señalaba quinientas misas. Nombra por sus testamentarios a Don Francisco Piquer, a Don Juan Rubio y Don Simon Sanz, presteros y a cada uno ynsolidum y por heredero nombra al Monte de Piedad de esta Corte. Recivio la Santa Uncion. Murio en diez y nueve de febrero de mill setezientos y treinta y quatro años. Enterrose en el claustro de las Señoras Descalzas Reales. Pago a la fabrica diez ducados.* (Archivo de la Iglesia de San Martin. Libro 16 de Difuntos, fol^o 169v).

- mando al Monte de Piedad sesenta pesos excudos de plata para que los distribuian en las obras de piedad que se acostumbran.
 - mando a Maria Urtadi mi criada, ducientos pesos escudos de plata y todos los trastos que tocan al uso de la cozina en atencion a lo bien que me ha servido y la pido me encomiende a Dios.
 - mando a Gregorio Rubio mi criado cien pesos excudos de plata por lo bien que me ha servido y le pido me encomiende a Dios.
- mando a Don Joseph Soriano, vajon de la Capilla de las señoras descalzas, treinta pesos excudos de plata y le pido me encomiende a Dios.
- mando a las mandas forzosas y acostumbradas cien reales de vellon a cada una, con que las aparto del derecho que puedan tener a mis bienes.
 - declaro que como uno de los acrehedores a los Reales descargos del señor rey Don Carlos segundo (que esta en gloria), se me quedaron debiendo diferentes cantidades de los gajes que goze hasta el dia de su fallecimiento como contrabajo de dicha Real Capilla, es mi voluntad que la cantidad que se me quedare debiendo al tiempo de mi fallecimiento sirva para la enfermeria de San Diego de Alcalá y gastos precisos de ella, a cuió fin hago manda y legado de dicha cantidad.
 - declaro gozo una pension sobre el obispado de Mallorca de trescientos y veinte y seis pesos y seis reales de plata y es mi voluntad que mi hermano Juan Cabrer perciba ducientos pesos por via de manda y legado y si la cantidad que se me restare debiendo de la dicha pension excediere de dicho legado mando se distribuia entre mis parientes mas pobres, por mano del señor Don Joseph Vassa, auditor de las tropas y en caso de haver fallecido dicho mi hermano, hago el mismo legado de ducientos pesos a su hijo Matheo Cabrer y a falta de este a Thomas Juan, mi primo hermano y a los hijos y herederos y les pido me encomienden a Dios.
 - declaro que dejare una memoria firmada de mi mano o firmada de otro a mi ruego, en la que dejare declarado algunas cosas tocantes y pertenezientes a mi ultima voluntad, es la mia se guarde y cumpla todo lo contenido en ella y se tenga por parte de este mi testamento y pido se protocolize como si este testamento filera inserto.
 - y para cumplir y pagar este mi testamento, mandas y legados en el conthenidas nombro por mi albacea testamentario al hermano mayor que al presente es y adelante fuere de la Congregazion de los siervos de los pobres del Hospital General de esta Corte con el titulo de San Phelipe Nen al que doy poder y facultad cumplida para que entre en mis bienes y de su valor cumpla y pague este mi testamento y le dure todo el tiempo necesano, aunque sea pasado el año del albazeazgo por que se lo prorrogo
 - Y en el remanente que quedare de todos mis bienes, en la renta que gozo en esta Corte y de los cortos bienes muebles que tengo en mi cuarto, ynstituyo y nombro por mi unica y universal heredera a la Congregazion de los Siervos de los Pobres deJ Hospital General de esta Corte con el titulo de San Phelipe Neri para que los distribuia en el vestuario de los pobres que salen de la convalecencia y en las sustancias que se dan todos los dias de fiesta a los pobres fatigados y recivan de mi afecto esta corta demostracion.
 - y por el presente revoco y anulo y doy por ningunos y de ningun valor ni efecto todos los testamentos, cobdicios, poderes para testar y otras disposiciones que antes de esta haia hecho y otorgado, por escrito, de palabra o en otra forma, por que mi voluntad es no valgan ni hagan fec en juicio ni fuera de el, excepto este testamento que al presente otorgo que quiero que valga por mi ultima disposicion y voluntad en aquella via y forma que mas haia lugar en derecho. En cuió testimonio asilo otorgo ante el presente escribano y testigos en la villa de Madrid a veinte y cinco dias

testimonio asilo otorgo ante el presente escribano y testigos en la villa de Madrid a veinte y cinco dias del mes de henero año de mill setezientos y veinte y tres, siendo testigos Juan Fernandez = Patricio de Sotomaior y Somoza, Roque Fernandez, Jacinto Marques y Manuel Belinchon residentes en esta Corte y el otorgante a quien yo el escribano doy fee conozco, lo firmo.

Don Matheo Cabrer. Ante mí = Juan Ruiz.

(ARCHIVO HISTÓRICO DE PROTOCOLOS DE MADRID Protocolo = 13477, f. 135-136v.).

II

Testamento que otorgo Don Matheo Cabrer clerigo de Ebanjelio, contrabajo de la Real Capilla

en 24 de septiembre de 1727.

Yn Dey nomine amen. Sepase por esta publica escriptura de testamento ultima y postrimera voluntad vieren como yo Don Matheo Cabrer clerigo de evangelio y contrabajo de la Real Capilla de Su Magestad, hijo lexítimo y de lexítimo matrimonio de Don Miguel Cabrer y de Antonia Juan, naturales de la villa de Valdemosá en el Reyno de Mallorca, difuntos, estando por la misericordia de Dios nuestro señor en perfecta salud, en mi entero juicio y entendimiento natural, creiendo como firmemento creo en el altísimo misterio de la Santísima Trinidad, Padre, Hijo y espíritu santo, tres personas distintas y un solo Dios verdadero y en todos los demas mistenos y sacramentos que cree y confiesa nuestra santa Madre Yglesia Catholica Romana, vajo de cuiá fee y crehenzia he vivido y protexo vivir y morir, ymbocando por mi ynteresora y abogada a la serenissima Reyna de los Angeles, Madre de nuestro señor Jesuchristo y señora nuestra, al señor San Miguel Arcangel, Santo Angel de mi Guarda, señor San Joseph, San Matheo serapluco padre San Francisco y demas santos de mi devocion para que interzedan con la Divina Magestad me perdone mis culpas y pecados y mi alma logre la felicidad de verle y gozarle por toda la eternidad, y temiendome de la muerte que es cosa zierta y dudosa su ora, deseo prebenir mi ultima voluntad, a cuiá fin ordeno mi testamento en la forma siguiente

- lo primero encomiendo mi anima a Dios nuestro señor que la crio y redimio con su preciossima sangre y el cuerpo a la tierra de que file formado.
- mando que quando la voluntad de Dios nuestro señor fuese servido de llevarme de esta presente vida, mi cuerpo sea sepultado en el claustro de las señoras Descalzas Reales de esta Corte, debajo del altar de Nuestra Señora del Pilar, en donde se entierran los Congregantes de Nuestra Señora del Milagro, de donde soy indigno esclavo y suplica a los señores congregantes capellanes que la vigilia y demas officios que se me hizieren sean solo a cantollano
- mando se digan por mi anima quinientas misas rezadas y sacada la quarta que toca a la Parroquia, las restantes se zelebraran en el comento de nuestro seraphico padre San Francisco de esta Corte = en el de San Diego de Alcalá = en el de Nuestra Señora de la Esperanza de la villa de Ocaña = y en el comento de Nuestra Señora del Carmen calzado de esta Corte por quartas partes y que se pague su limosna a razon de tres reales, con declaracion de que si al tiempo de mi fallezimiento se hallaren cartas de pago de haverse zelebrado las dichas misas por mi anima, ha de ser visto estar cumplidas y lo mismo puede suzeder en quanto a las que tocan a la parroquia

- mando a las mandas forzosas y acostumbradas sus derechos con que las aparto del que podrian tener a mis bienes.
- mando a dicha Congregazion de Nuestra Señora del Milagro, quarenta pesos de a quinze reales y dos maravedis de vellon para los gastos que se hizieren en ella en demostracion de mi buen afecto.
- mando a Maria Urtado mi criada, duzientos pesos de a quinze reales y dos maravedis de vellon y todos los trastos que tocan al uso de cozina en atencion a lo bien que me a servido y la pido me encomiende a Dios
- mando a Gregorio Rubio mi criado duzientos pesos de a quinze reales y dos maravedis de vellon por lo bien que me a servido y le pido me encomiende a Dios.
- es mi voluntad que demas de los legados que llevo hechos a los dichos Maria Urtado y Gregorio Rubio, mis criados, se les reparta por mitad mis vestidos, ropa blanca, carbon, tozino, azeite y demas espezies comestibles que se hallaren en el quarto de casa donde viviere, con declaracion de que si al tiempo de mi fallezimiento ubieren muerto, o alguno de ellos, no han de poder sus herederos pretender heredar el referido legado por quanto de es mi voluntad lo gozen en caso de sobrevivirme para aiuda a su manutencion.
- mando a la Congregazion de los siervos de los pobres del Hospital General de esta Corte, con el titulo de San Phelipe Nen mill y zien reales de vellon, los cuales se distribuian en los efectos y casos que practica en beneficio de los enfermos y vestuario de los despedidos que pasan a la combalezencia, cuia cantidad se satisfara de la renta que se me quedare debiendo de la thesoreria de la Real Capilla como una de sus yndividuos conforme se fu ere librando.
- mando que la cama, colchones y ropa que me sirbe se entregue a el dicho Hospital General para que sirva a los pobres, tomando recibo de su administrador.
- declaro que si al tiempo de mi fallezimiento se hallare dinero existente para poder satisfacer de prompto los legados que llevo hechos y los que hiziere en la memoria qua zitare en la clausula posterior a este, ha de ser visto haia de percibir cada uno su legado de el efecto de los sueldos vencidos que como contrabajo de dicha Real Capilla se me quedaren debiendo y se satisfacieren por su thesoreria.
- declaro dejare una memoria firmada de mi mano y en caso de no poderlo hazer por indisposicion, la firmara un testigo a mi ruego, en la que dejare declarado algunas cosas tocantes y pertenecientes a mi ultima voluntad, y es la mia se guarde, cumpla y execute todo lo conterido en ella y se tenga por parte de ese mi testamento y se protocolize con el, como si ñsera inserto su contenido.
- declaro que como uno de los acrehedores a los Reales descargos del señor Rey Don Carlos segundo (que esta en gloria) se me quedaron deviendo diferentes cantidades de los gajes que goze hasta el dia de su fallezimiento, como contrabajo de dicha Real Capilla, es mi voluntad que la cantidad que se me quedare debiendo al tiempo de mi fallezimiento sirva para la enfermeria del dicho combento de San Diego de Alcalá y gastos precisos de ella, a cuio fin hago manda y legado de dicha cantidad.
- declaro gozo una pension sobre el obispado de Mallorca, de trescientos y veinte y seis pesos y seis reales de plata, para cuia cobranza tengo dado poder de muchos años a

esta parte de Don Joseph Bassa, auditor de las Reales tropas del Reyno de Mallorca, llevando la cuenta y razon, y haziendo remision de las porciones que ha cobrado y distribuido segun mis ordenes, de quien he tenido y tengo entera satisfacion, y es mi voluntad que si al tiempo de mi fallezimiento pararen en su poder algunos caudales de la dicha pension o por otra causa me pertenezcan, los distribuia a su eleccion y voluntad, como cosa suia propia, sin que mi heredero ni parientes, ni ningun juez eclesiastico ni secular le puedan pedir quenta de su distribuzion y si tal cosa sucediese, por el mismo hecho ynstituio por mi heredero al dicho Don Joseph Bassa en los caudales que me pertenezcan en aquel Reyno, asi de lo prozedido en la referida pension, como por otros qualesquier derechos.

- declaro para que conste en esta mi ultima disposizion que el no hazer memoria en ella de Juan Cabrer, mi hermano ni de sus hijos, es por hallarse remunerado con la Massa o Porteria de la Audiencia de la Ciudad de Palma, y Matheo Cabrer su hijo, con las Portadurias de Campos y Llure maior, cuios empleos se sirvio Su Magestad (que Dios guarde) de conferirselos en atencion a mis servicios, y a las tres hijas de dicho Juan Cabrer haverles dado a cada una a duzientas libras para tomar estado y los gastos que se me han ocasionado en la obtencion de los despachos de dichos empleos y otras cosas, que hasta el presente, pasaran de mas de quatro mill pesos.

- y para cumplir y pagar este mi testamento, mandas y legados en el contenidos y lo que se contubiere en la zitada memoria, nombro por mis albazeas y testamentarios a Don Francisco Piquer, Capellan de las señoras Descalzas Reales, Don Juan Rubio, presbitero, Don Simon Sanz, tambien capellan de dichas señoras y a el hermano maior de la Congregazion de los siervos de los Pobres del Hospital General de esta Corte, con la vocazion de San Phelipe Nen y a cada uno insolidum, a los quales doy poder y facultad cumplida para que entren en mis bienes y los bendan en publica almoneda o fuera de ella y de su valor cumplan y paguen este mi testamento y les dure todo el tiempo nezesario aunque sea pasado el año del albazeazgo, porque se le prorrogo y manifestando mi cariño mando a cada uno veinte y cinco pesos de a quinze reales y dos maravedis a quienes suplico me tengan presente en el sacrificio de la misa y en sus oraciones y exerzizios.

- y en el remanente que quedare de todos mis bienes en la renta que gozo en esta Corte y en los cortos bienes muebles que tengo en mi quarto ynstituio por mi unico y universal heredero al Monte de Piedad de esta Corte para que de su caudal que importare se combierta en los fines que se practican en el que asi es mi voluntad

- y por el presente revoco, anulo y doy por ningunos y de ningun valor ni efecto, todos los testamentos, cobdicilos, poderes para testar y otras ultimas disposiciones que antes de este haia hecho y otorgado por escrito, de palabra o en otra forma, para que no valgan ni hagan fe en juicio ni fuera de el, escepto este testamento y la memoria en el zitada, que quiero que valga por mi ultima disposicion y voluntad, en aquella via y forma que mas haia lugar en derecho, en cuiro testimonio asi lo otorgo ante el presente escrivano y testigos en la Villa de Madrid a quatro dias del mes de septiembre de mill setezientos y veinte y siete, siendolo Domingo Amati, Francisco de la Puente, Diego de Salinas, Manuel Joseph de Cuebas y Manuel Beliochon,

residentes en esta Corte y el señor otorgante a quien yo el escrivano doy fe conozco lo firmo.

D. Matheo Cabrer. Ante mi = Juan Perez

(ARCHIVO HISTÓRICO DE PROTOCOLOS DE MADRID Protocolo =13477, f. 371-372v.).

Resum

Des de la segona meitat del segle XVII es documenta l'arribada a Madrid de molts músics mallorquins, que tenien un prestigi ben conegut dins i fora de les Illes, per tal d'incorporar-se a la Capella Reial del rei Carles II. La major part d'aquells professionals, una vegada que hagueren superat els greus problemes ocasionats per la Guerra de Successió, varen continuar al servei del Rei Felip V, el primer monarca hispànic de la Casa de Borbó. Un d'aquells mallorquins fou Don Mateu Cabrer, nascut a Valldemossa en una data desconeguda i mort a Madrid l'any 1734. Músic contrabaix a la Capella Reial durant els darrers anys del regnat de Carles II, va superar l'acusació de partidari de l'Arxiduc Carles, per la qual cosa el Rei Felipe V li va restituir el seu càrrec palatí, i endemés el va nomenar Mestre de Capella Rector del Col·legi de Nins Cantors.

Abstract

The incoming to Madrid of many Majorcan musicians, whose fame was very notorious inside and out of insular ambient, appears documented since the second half of the 17th century, to join the Royal Chapel of the King Carlos the 2nd. Many of those professionals, once tided over the difficulties caused by the Succession War, remained in the service of the King Felipe the 5th who was the first Spanish monarch of the House of Borbon. One of those Majorcan men was Don Mateo Cabrer, who was born in Valldemossa at a date unknown and died in Madrid at 1734. He was contrabass player at the Royal Chapel during the last years of the reign of the King Carlos the 2nd and he overcame the impeachment of adherent of the Archduke Carlos, because of this the King Felipe the 5th replaced him into the former palatine employ, aud also constituted him as Master of the Chapel and as Principal of Singing Cbildren College.

La actividad teatral en la Casa de las Comedias (1700-1800)

DOMINGO GARCÍAS ESTELRICH

Desde las iniciales actitudes contrarias de Sentmenat y Galcerán de finales del siglo XVII hasta las disputas de las postrimerías del siglo XVIII, la historia teatral palmesana estuvo plagada de dificultades.

Los orígenes del conflicto se remontan al virreinato de Manuel de Sentmenat (1681-1688). La polémica se inició cuando el virrey, en contra de la opinión de los administradores municipales y de los jurados de la Universidad, Ciudad y Reino, desautorizó la actuación de la compañía de Isidoro Ruano pretextando el escándalo provocado con anterioridad por dos de sus cómicas. El Rey respaldó la decisión de Sentmenat, por lo que los comediantes, y no sin dificultades, no volvieron al corral hasta el virreinato de Lacasta en el año 1688. También el siguiente virrey, el marqués de Villatorcas (1691-1698), fue reacio a la autorización de las comedias, si bien la compañía de Manuel Ángelo, soslayando las trabas, pudo escenificar entre setiembre de 1692 y febrero de 1693 unas ciento cincuenta comedias. Mayores dificultades llegaron con el mandato de José Galcerán (1698-1701) quien, alegando los graves disturbios que ocasionaban los cómicos, el carácter díscolo de los mallorquines y la gran sequía del momento, denegó la contratación de una compañía cómica barcelonesa. Los memoriales presentados al Rey y al Consejo de Aragón por los jurados y las gestiones efectuadas en Madrid por el procurador municipal Pedro Dávila dieron sus resultados y, así, el 25 de setiembre de 1699, el Consejo de Aragón falló a favor de los recurrentes, y días más tarde, el 6 de octubre, lo hizo el Rey recriminando la conducta de Galcerán y permitiendo las actuaciones teatrales. De esta manera se abrió un periodo de paz teatral que sólo se vio truncado con los conflictos dinásticos iniciados en 1705.

En el transcurso de los primeros años del nuevo siglo (1700-1704) la compañía de José Andrés y Miguel Castro actuó regularmente en la Casa de las Comedias a razón de unas cien representaciones anuales, sin que se reprodujeran las controversias que sobre la licitud de las comedias enturbiaron los últimos años del siglo diecisiete.

De marzo de 1704 a 1715, si exceptuamos las actuaciones circenses de una compañía italiana durante los meses de julio y agosto de 1711, parece que no hubo representaciones en el corral. Los temores de una invasión, la carencia de suministros y los avatares de la guerra pensamos que explican la interrupción de la actividad teatral.

El Decreto de Nueva Planta encargó a los intendentes el alojamiento de las tropas. A falta de edificios apropiados, a finales de 1715 el regimiento de infantería de Galicia pasó a

ocupar la Casa de las Comedias. Desde esta fecha hasta 1742 el corral sirvió como cuartel y con ello llegaron veintisiete años de descanso teatral.

Durante estos años al cierre del corral se sumaron las prohibiciones que en unos casos, y con carácter general, provenían del Consejo de Castilla y en otros eran privativas del comandante general de la isla. Infructuosos y reiterados fueron los esfuerzos del cabildo municipal y de los regidores del Hospital para conseguir la reanudación de las representaciones. Especial encono contra las comedias mostraron el obispo Juan Fernández Zapata y el comandante Patricio Laules, y a sus gestiones en la corte se debió que el Rey desestimara las repetidas súplicas del Ayuntamiento y del Hospital. Sólo en las postrimerías del reinado de Felipe V, con la Real Cédula de 9 de mayo de 1741, se autorizó el retorno de las comedias al corral después de que nuestro teatro hubiese padecido más de treinta y seis años de inactividad.

El 28 de junio de 1742 la compañía barcelonesa de Isidora Quirante inauguró la temporada teatral de la Casa de las Comedias y la concluyó el 7 de octubre del mismo año después de haber efectuado noventa y dos representaciones. En 1743 prácticamente no hubo comedias, pues sólo se representaron, con escaso éxito, algunas piezas por varios cómicos provenientes de diferentes compañías disueltas. El 7 de julio de 1744 llegó, procedente de Valencia, la compañía de José Martínez. Inició sus actuaciones el 11 de julio y las concluyó el 18 de octubre tras representar noventa y ocho comedias. En la temporada de 1745 ocupó la Casa de las Comedias la compañía de Baltasar García. Empezó sus escenificaciones el 28 de julio y las finalizó el 3 de octubre con un total de sesenta y siete comedias anunciadas. La temporada teatral de 1746 se vio truncada por el fallecimiento de Felipe V. Cuando sólo se habían representado once comedias, el 17 de julio, la compañía valenciana de Dionisio Plaza tuvo que interrumpir sus funciones tras declararse el preceptivo luto nacional.

El reinado de Fernando VI fue especialmente conflictivo para el mundo del teatro. Se agudizó la tutela de los poderes públicos, aumentó la presión de los moralistas y volvieron las prohibiciones. Entre 1747 y 1749, si exceptuamos la representación de la ópera *Piramo y Tisbe* por los músicos de la Catedral en los meses de enero y febrero de 1748, ningún documento consultado recoge una sola función en el corral. Este silencio, avalado por las actas municipales y los noticiarios, creemos que constata la inactividad a la que se vieron sometidos los comediantes.

Con Carlos III concluyeron en principio las prohibiciones impuestas por su hermano Fernando VI y se abrió un contradictorio periodo teatral. Por lo que respecta a nuestra isla, a diferencia de lo que ocurrió en otras ciudades peninsulares, hubo una indudable revitalización de la vida teatral. Basta observar el número de representaciones censadas entre 1760 y 1788 para comprobarlo, en especial por lo que respecta a los años 1760, 1765, 1786, 1787 y 1788. El número de obras inventariadas en el transcurso de estos años es como sigue: 1760: ochenta y seis obras representadas; 1762: seis; 1765: ciento noventa y nueve; 1767/68: nueve; 1776: una; 1778: dos; 1779: dos; 1780: dos; 1783: una; 1786: veintiuna; 1787: treinta y tres; y 1788: cincuenta.

Al año siguiente de la coronación del nuevo Rey nuevamente se abrieron las puertas del corral. La compañía barcelonesa de Baltasar Nerei inició su temporada teatral el

domingo 13 de julio de 1760 y la finalizó el 7 de octubre tras declararse el luto por el fallecimiento de la reina María Amalia. Sobre un total de ochenta y siete días hábiles, en ochenta y seis hubo función teatral. Durante los años 1761, 1762, 1763 y 1764 son contadas las alusiones teatrales consignadas. Si exceptuamos el escueto apunte de 1762, en el que advertimos la anotación de seis comedias representadas entre los días 5 y 10 de junio, el silencio es absoluto para los restantes años, lo que no sabemos si obedece al hecho de que cesaron las escenificaciones o si por el contrario éstas continuaron con independencia de que en la actualidad no se hallen documentadas.

La penuria informativa de los años anteriores la vemos felizmente interrumpida con la temporada teatral de 1765, la más completa de este periodo. Ciento noventa y nueve comedias conforman la dilatada campaña que la compañía de Garcilaso comenzó el 7 de abril y finalizó el 7 de diciembre, justo un año antes de que se hicieran efectivas las prohibiciones para representar autos sacramentales y comedias de santos.

Las escasas obras documentadas entre los años 1766 y 1786 estimamos que sólo son una pequeña muestra de una programación más amplia, por desgracia ahora perdida. De abril de 1766 a febrero de 1771, años en los que la Casa de las Comedias estuvo arrendada al empresario catalán Francisco Creus, sólo hemos recogido ocho funciones operísticas. De la restante programación nada sabemos aunque no dudamos que la hubo a tenor de los sucesivos contratos de alquiler suscritos entre los años 1766 y 1771, que solamente se justifican con un funcionamiento regular del corral. Parecido razonamiento puede colegirse de las exiguas funciones anotadas durante los años 1776, 1779, 1780 y 1783, pues la venida de compañías peninsulares únicamente era concebible a partir de la firma de un contrato que abarcara una temporada completa, ya que de no ser así los cómicos no se resarcían de los gastos y molestias que ocasionaban los traslados. La parvedad informativa del periodo anterior concluye con las temporadas de 1786, 1787 y 1788. Las ciento cuarenta funciones recogidas son sólo una parte de las comedias programadas por la compañía de Josef Leal en el transcurso de aquellos años.

Con la llegada al poder de Carlos IV hallamos un cambio radical en la actitud del monarca y sus ministros hacia el mundo teatral. Aunque en Mallorca durante el reinado de su padre ya se había levantado la prohibición general de representar, no había sucedido lo mismo en otras capitales peninsulares. De julio de 1789 a finales de 1796 permaneció cerrado el corral sin que sepamos las causas que provocaron la interrupción. 1797 y 1798 fueron años de intensa actividad teatral, y no únicamente por ser los primeros después de siete años de silencio. En el transcurso de los mismos, junto a una amplísima temporada de comedias con doscientas noventa y una representaciones, se produjeron importantes reformas en el corral, conflictos teatrales, enfrentamientos institucionales y la sustitución del empresario a mitad de temporada. La compañía de Roque Inglés inauguró la campaña el 16 de abril, y en el transcurso de la primera temporada la función teatral no faltó ningún día en la Casa de las Comedias.

A finales de junio el corregidor de la ciudad, con la aquiescencia del Juez Protector madrileño, separó al empresario Roque Inglés de la dirección del corral privándole de la administración de la compañía. Ocuparon su lugar dos miembros de la hasta entonces formación de Inglés: Vicente Navarro y Juan Pablo Sastre, quienes siguieron en la

dirección del corral hasta la conclusión de la temporada el 20 de febrero de 1798. Aunque desde esta fecha hasta principios de 1800 sólo hemos podido anotar tres funciones, todos los indicios documentales apuntan a que la actividad teatral continuó bajo la dirección de Juan Pablo Sastre con la misma relevancia que durante las temporadas anteriores.

Las novecientas ochenta y ocho representaciones censadas son, pues, sólo una parte del número de comedias escenificadas en el transcurso del setecientos. Con todo, los avatares políticos, las controversias teatrales, las prohibiciones y los conflictos institucionales conllevaron frecuentes suspensiones de la actividad teatral y redujeron considerablemente lo que sin duda hubiese podido ser un número de funciones mucho mayor. Si consideramos, por tanto, que nuestro registro de escenificaciones no se aleja sustancialmente del real, pensamos, por la propia datación de las temporadas reseñadas, que la catalogación, aunque incompleta, resulta significativa y válida para fundamentar hipótesis de trabajo sobre el teatro representado en Palma durante el siglo XVIII.

Las obras que hasta mediados del setecientos producían las recaudaciones más relevantes eran las que necesitaban una escenografía ostentosa y variada. Las predilecciones del público se decantaban por las comedias llamadas de "teatro", o sea, por todas aquellas dotadas de espectacularidad –lances, sucesos inverosímiles, terremotos, encantamientos, milagros, bailes...– y de ingenio –cuidados decorados, tramoyas arriesgadas, acrobacias, desfiles, canciones...–. En este contexto, las comedias de magia y de santos ocupaban un lugar preferente. Las primeras, por la audacia de sus tramoyas; las segundas, por sus acontecimientos aparatosos que prevalecían sobre las reflexiones religiosas. Otro género que contaba con el beneplácito del público era el musical, y tanto es así que rara era la obra, por trágica que fuese, que no incluyera alguna tonadilla o escena de baile. Parecido interés merecían los autos sacramentales, las comedias heroico-militares y las de figurón.

La supremacía de Calderón era descollante y sus comedias quintuplicaban en muchos casos el número de las representaciones de sus más inmediatos predecesores: Moreto Cabaña, Rojas Zorrilla, Matos Fragoso, Leyva Ramírez, Zárte CastroNovo, Juan Bautista Diamante, José Cañizares...

Si comparamos la temporada teatral de 1760 con la inaugural de 1742, a pesar de transcurridos casi veinte años, no apreciamos sustanciales cambios ni en las preferencias del público ni en el repertorio de obras y autores más representados. Tampoco las comedias anunciadas en la campaña de 1765 –mayoritariamente formada por autores del diecisiete, con escasa presencia de los ingenios contemporáneos a excepción de Cañizares, Zamora y Bazo– difieren de las representadas durante los años 1742, 1743 y 1745. Por eso, las piezas hagiográficas o de tema religioso, las mitológicas, las heroicas, las de figurón y las de asunto musical continuaban gozando del favor de los palmesanos.

El primer cambio importante en la orientación de las programaciones no llegó hasta las temporadas de 1786, 1787 y 1788. Por primera vez en todo el siglo estamos ante una cartelera heterogénea en la que alternan los autores clásicos –Calderón, Moreto, Montalbán, Rojas Zorrilla, Zárte CastroNovo, Lope de Vega, Belmonte, Amescua...– con los contemporáneos –Bazo, Zamora, Fermín del Rey, Valladares, José Concha, Jovellanos, Comella, Laviano, Cañizares, Ramón de la Cruz, García de la Huerta, Pablo Fernández...– y

con las adaptaciones o traducciones de autores extranjeros –Molière, Metastasio, Falbaire, Goldoni...-. Frente a las habituales obras de repertorio clásico, también por primera vez en franco retroceso, aparecieron otros géneros que marcaron un giro en los gustos del público y, por ende, en las programaciones de los comediantes.

Al repasar la cartelera teatral de las temporadas de 1797 y 1798, lo primero que atrae nuestra atención es el retroceso de las obras de los autores del Siglo de Oro y el aumento considerable de las comedias de autores contemporáneos. Sobre un total de 291 piezas anunciadas, unas 140 correspondían a autores del siglo dieciocho distribuidas de la siguiente manera: 131 comedias de autores españoles, 19 procedentes de traducciones de dramaturgos extranjeros y 11 de escritores desconocidos, presumiblemente también del siglo.

Concluamos esta sucinta exposición con una advertencia metodológica. Curiosamente, en ningún documento de aquel siglo aparece indicado el nombre del autor de la comedia anunciada o representada; lo cual no sabemos si obedecía a que eran sobradamente conocidos del público o si por el contrario su advertencia era una información irrelevante para aquellos espectadores. En ocasiones, la determinación de la autoría de las comedias nos ha supuesto una dificultosa labor de investigación, agravada por el hecho de que a menudo los títulos de las piezas se recogían de manera fragmentada, imprecisa o errónea. En unos supuestos, la autoría era única o compartida por dos o más dramaturgos; en otros podía ser indistintamente de uno, dos, tres o más ingenios, tal era la confusión. Cuando esto ocurría se planteaba un problema a la hora de decantarnos en favor de uno de ellos, por lo que hemos optado por distribuir alicuotamente la titularidad de la obra. Así se explica que en el estudio estadístico aparezcan autores con un número decimal de comedias representadas.

A continuación, adjuntamos la relación completa de las obras y autores representados en la Casa de las Comedias a lo largo del setecientos. En la primera, señalaremos, con la puntualización anteriormente referida, el número de obras representadas de cada autor; en la segunda, indicaremos, además del título de la obra, el número de escenificaciones.

TEMPORADA TEATRAL DE 1742

Ambrosio de los Reyes	1
Antonio de Solís	1
Baltasar Díaz	0'50
Barreira, Isidoro	1
Belmonte Bermúdez	3'83
Calderón de la Barca	23'33
Cáncer Velasco	0'50
Candamo, Antonio de Bances	0'50
Cañizares, José	5'50
Cubillo de Aragón	1
Diamante, Juan Bautista	4
Figueroa, Diego y José	1
Hoz y Mota	2
León Marchante	1
Leyva Ramírez de Arellano	3
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	2'83
Martínez de Meneses	0'33
Matos Fragoso	5
Melo, Simón	0'50
Mira de Amescua	1'83
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	0'67
Moreto Cabaña	8'83
Padre Calleja	1
Pedro de Salas	0'50
Rivadeneira, Juan	0'50
Rojas Zorrilla	6'17
Salvo Vela	3
Tres ingenios	1'33
Un ingenio	2
Vélez de Guevara	2'33
Zárate Castronovo	4
Total 1742	92 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1744

Añarbe Carregel	2
Anónimo (?)	2
Avellaneda de la Cueva	0'33
Belmonte Bermúdez	1'33
Botellas, Jaime (?)	2
Calderón de la Barca	20'83
Cáncer Velasco	1'17
Candamo, Antonio de Bances	2
Cañizares, José	1
Cifuentes, Jerónimo	0'25
Claramonte Corroy	1
Cubillo de Aragón	4
Diamante, Juan Bautista	1
Dos ingenios	0'50
Figueroa, Diego y José	1
Godínez, Felipe	0'50

Guillén de Castro	0'50
Hoz y Mota	2
Hurtado de Velarde	0'50
La Dueña, Diego	0'25
Leyva Ramírez de Arellano	4
Liñán de Riaza	0'50
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	1'50
Maestro Alfaro	1
Malagón, Espinosa	0'50
Maldonado, Juan	0'75
Martínez de Meneses	1
Martínez, José (?)	2
Matos Fragoso	3'83
Mira de Amescua	0'67
Monroy Silva	2
Montalbán, Juan Pérez	2'08
Moreto Cabaña	8'33
Rey Felipe IV (?)	0'50
Rodríguez Osorio	1
Rojas Zorrilla	5'50
Rosete Niño	0'67
Salazar, Pedro Félix (?)	2
Sicardo, Felipe	1
Valenzuela, Juan	0'50
Varios autores sin determinar	1
Vélez de Guevara	2'17
Villaviciosa, Sebastián	0'33
Villegas, Francisco	1
Zárate Castronovo	9
Total 1744	98 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1745

Belmonte Bermúdez	1'33
Calderón de la Barca	20'50
Cáncer Velasco	0'50
Candamo, Antonio de Bances	2
Cañizares, José	2'75
Cifuentes, Jerónimo	0'25
Coello, Antonio	0'33
De la Vega, Alonso	1
Felipe IV (?)	0'50
Figueroa, Diego y José	2
García, Vicente (?)	2
Hurtado de Velarde	0'50
La Dueña, Diego	0'25
Leyva Ramírez de Arellano	3
Liñán de Riaza	0'50
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	2'25
Maldonado, Juan	0'25
Martínez de Meneses	1'33
Matos Fragoso	3'50

Mejía de la Cerda	1
Melo, Simón	0'25
Mira de Amescua	0'67
Monroy Silva	1
Monroy, Gonzalo	1
Montalbán, Juan Pérez	0'25
Moreto Cabaña	4'83
Obra popular mallorquina anónima (?)	2
Pedro de Salas	0'25
Rojas Zorrilla	3
Valdivieso, José	3
Varios autores sin determinar	1
Vélez de Guevara	1
Villegas, Francisco	1
Zárate Castronovo	1
Total 1745	67 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1746

Calderón de la Barca	4'50
Cañizares, José	2
Moreto Cabaña	1
Ruiz de Alarcón	2
Tirso de Molina	1
Vélez de Guevara	0'50
Total 1746	11 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1748

Gras, Antoni	22
Total 1748	22 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1760

Desconocido	1
Anónimo (?)	1'75
Barreira, Isidoro	2
Belmonte Bermúdez	2'33
Botellas, Jaime (?)	1'75
Calderón de la Barca	20'50
Cáncer Velasco	0'50
Candamo, Antonio de Bances	1
Cañizares, José	7'50
Cifuentes, Jerónimo	0'25
Coello, Antonio	0'33
Diamante, Juan Bautista	3
Figueroa, Diego	0'50
Figueroa, Diego y José	1
Guillén de Castro	0'50
Hoz y Mota	2
Hurtado de Velarde	0'50
La Dueña, Diego	0'25
Leyva Ramírez de Arellano	3
Liñán de Rianza	0'50
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	1
Maldonado, Juan	0'75
Martínez de Meneses	1'33
Martínez de Meneses (?)	1

Martínez, José (?)	1'75
Matos Fragoso	5'50
Mira de Amescua	1'67
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	1'25
Moreto Cabaña	6'33
Rey Felipe IV (?)	0'50
Rodríguez Osorio	1
Rojas Zorrilla	4'50
Salazar, Pedro Félix (?)	1'75
Tirso de Molina	0'50
Varios autores sin determinar	1
Vélez de Guevara	2
Zárate Castronovo	2
Total 1760	86 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1762

Belmonte Bermúdez	0'50
Calderón de la Barca	2
Candamo, Antonio de Bances	0'50
Moreto Cabaña	1
Zárate Castronovo	2
Total 1762	6 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1765

Desconocido	6
Álvarez de Meneses	1
Anónimo (?)	1
Barreira, Isidoro	3
Bazo, Antonio	2
Belmonte Bermúdez	3
Calderón de la Barca	53'67
Cáncer Velasco	1'83
Candamo, Antonio de Bances	2
Cañizares, José	12'75
Cifuentes, Jerónimo	0'50
Coello, Antonio	0'67
Felipe IV (?)	0'50
Figueroa, Diego y José	6
Guillén de Castro	1'50
La Dueña, Diego	0'50
Leyva Ramírez de Arellano	12
Leyva Ramírez de Arellano (?)	3
Liñán de Rianza (?)	2
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	3'75
Maldonado, Juan	1'50
Martínez de Meneses	5
Matías de Ayala	2
Matos Fragoso	7'33
Melo, Simón	0'75
Mira de Amescua	3
Monroy Silva	2
Monroy, Gonzalo	1
Montalbán, Juan Pérez	2'17

Moreto Cabaña	25'83
Pedro de Salas	0'75
Rey Felipe IV (?)	0'50
Rojas Zorrilla	11'83
Tres ingenios	3
Vélez de Guevara	3'67
Villegas, Francisco	1
Zamora, Antonio	2
Zárate Castronovo	8
Total 1765	199 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1776

Tirso de Molina	1
Total 1776	1 obra

TEMPORADA TEATRAL DE 1778

Calderón de la Barca	1
Anónimo	1
Total 1778	2 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1779

Bazo, Antonio	1
Anónimo	1
Total 1779	2 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1780

Calderón de la Barca	1
Anónimo	1
Total 1780	2 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1783

Lobo, Eugenio Gerardo	1
Total 1783	1 obra

TEMPORADA TEATRAL DE 1786

Botti, Domingo	1
Calderón de la Barca	1
Cáncer Velasco	0'33
Castillo, Juan	1
De un ingenio de Salamanca	1
Fermin del Rey	2
Fernández, Antonio Pablo	1
Laviano, Fermín	1
Martínez de Meneses	1
Matos Fragoso	0'33
Molière (?)	1
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	1
Moreto Cabaña	0'33
Ramón de la Cruz Cano	1
Tassis, Juan de Vera	1
Valladares de Sotomayor	1
Zavala Zamora (?)	1
Total 1786	21 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1787

Desconocido	1
Belmonte Bermúdez	1
Bover Ramonell, Miquel	1
Calderón de la Barca	2

Cañizares, José	0'33
Clavijo Fajardo	1'50
Concha, José Heredero	1
Eugenio de Tapia (?)	1
Fernández, Antonio Pablo	1
Guerrero, Manuel Vicente	0'33
Herrera Barrionuevo	0'33
Hoz y Mota	1
Jovellanos, Gaspar	1
Mira de Amescua	1
Montalbán, Juan Pérez	1
Moreto Cabaña	2
Pedro de Silva (seudónimo: José Cumplido)	0'50
Ramón de la Cruz Cano	4
Rojas Zorrilla	1
Salvo Vela	7
Valdivieso, José	1
Valladares de Sotomayor	1
Valladares de Sotomayor (?)	2
Total 1787	33 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1788

Desconocido	6
Anónimo	2
Bazo, Antonio	1
Calderón de la Barca	3
Cáncer Velasco	0'67
Cañizares, José	1'25
Coello, Antonio	0'33
Comella, Luciano	2
Falbaire (v. Valladares de Sotomayor)	1
García de la Huerta	1
Goldoni, Carlo (versión López Sedano (?))	1
Hoz y Mota	1
Jovellanos, Gaspar	2
Laviano, Fermín	7
Lope de Vega	1'25
López de Castro	1
Martínez de Meneses	0'33
Matos Fragoso	0'33
Melo, Simón	0'25
Metastasio	1
Molière (?)	1
Montalbán, Juan Pérez	1
Moreto Cabaña	0'33
Niño Rosete	0'33
Nipho, Francisco Mariano (obra original de Metastasio)	1
Pedro de Salas	0'25
Ramón de la Cruz Cano	4
Rojas Zorrilla	2'33

Solo de Zaldivar	1
Sor Juana Inés de la Cruz	1
Valladares de Sotomayor	1
Vélez de Guevara	0'33
Zamora, Antonio	1
Zárate Castronovo	1
Zavala Zamora (?)	1
Total 1788	50 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1797

Desconocido	8
Anónimo	4
Avellaneda, Francisco	0'50
Bazo, Antonio	2
Belmonte Bermúdez	5
Bernat, Pere Antoni (si es la versión catalana)	0'50
Bover Ramonell, Miquel	0'50
Calderón de la Barca	18'67
Cáncer Velasco	4'17
Cañizares, José	12'25
Coello, Antonio	0'33
Comella, Luciano	19
Comella, Luciano (?)	2
Comella, Luciano (original de Goldoni, Carlo)	2
Cordero, Jacinto	1
Cubillo de Aragón	2
Diamante, Juan Bautista	2
Fermin del Rey	2
Fernández de Moratín, Leandro	1
Fernández de Moratín, Nicolás	1
Fernández, Antonio Pablo	3
Figueroa, Diego y José	1
Forner, Juan Pablo	1
García de la Huerta	1
García de la Huerta (original de Voltaire)	1
Goldoni, Carlo	3
Goldoni, Carlo (traducida por Concha José)	1
Hurtado, Alfonso	0'25
Iriarte, Tomás	1
Jovellanos, Gaspar	2
Juan de la Cueva	0'25
Lavardén, Manuel (?)	2
Laviano, Fermín	4
Leyva Ramírez de Arellano	2
Leyva Ramírez de Arellano (?)	1
Lope de Rueda (?)	1
Lope de Vega	4'50
López Sedano	2
López Sedano (?)	2
Maldonado, Juan	1

Marmontel (?)	2
Martínez de Meneses	2'67
Matos Frago	8'50
Melo, Simón	0'25
Metastasio (?)	2
Moncín, Luis	3
Moncín, Luis (versión de 'Cornelia' de Cervantes)	1
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	7'17
Moreto Cabaña	12
Niño Rosete	1'67
Pablo de Olavide	1
Pedro de Salas	0'25
Pedro de Silva (seudónimo: José Cumplido)	1
Ramón de la Cruz Cano	1
Rey Felipe IV (?)	1
Rodríguez de Arellano	3
Rodríguez de Arellano (?)	3
Rodríguez Osorio	1
Rojas Zorrilla	10
Rosete Niño	1
Solo de Zaldivar	1
Tapia, Eugenio (original de Marsollier)	4
Tirso de Molina	1'50
Tirso de Molina (?)	9
Un ingenio de Salamanca	5
Valladares de Sotomayor	11
Vallés, José	2
Vélez de Guevara	3'58
Villaviciosa, Sebastián	0'50
Zamora, Antonio	3
Zárate Castronovo	3
Zárate Castronovo (?)	2
Zavala Zamora	8
Total 1797	239 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1798

Desconocido	8
Anónimo	1
Ayala Guzmán	2
Bernat, Pere Antoni (si es la versión catalana)	0'50
Bover Ramonell, Miquel	0'50
Calderón de la Barca	3'50
Cañizares, José	4
Cifuentes, Jerónimo	0'50
Comella, Luciano	7
Goldoni, Carlo	2
La Dueña, Diego	0'50
Laviano, Fermín	4
Leyva Ramírez de Arellano	1

Lope de Vega	2
Maldonado, Juan	0'50
Mira de Amescua	1
Moncín, Luis (versión de 'Cornelia' de Cervantes)	1
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	1'50
Moreto Cabaña	1
Rojas Zorrilla	2
Salvo Vela	4
Varios autores	1

Vélez de Guevara	0'50
Zárate Castronovo	2
Total 1798	52 obras
TEMPORADA TEATRAL DE 1799	
Clavijo Fajardo	1'25
Comella, Luciano	0'25
Pablo de Olavide	0'25
Pedro de Silva	0'25
Iriarte, Tomás	1
Total 1799	3 obras

* * * * *

TEMPORADA TEATRAL DE 1742

Ambrosio de los Reyes	1
Antonio de Solís	1
Baltasar Díaz	0'50
Barreira, Isidoro	1
Belmonte Bermúdez	3'83
Calderón de la Barca	23'33
Cáncer Velasco	0'50
Candamo, Antonio de Bances	0'50
Cañizares, José	5'50
Cubillo de Aragón	1
Diamante, Juan Bautista	4
Figuerola, Diego y José	1
Hoz y Mota	2
León Marchante	1
Leyva Ramírez de Arellano	3
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	2'83
Martínez de Meneses	0'33
Matos Fragoso	5
Melo, Simón	0'50
Mira de Amescua	1'83
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	0'67
Moreto Cabaña	8'83
Padre Calleja	1
Pedro de Salas	0'50
Rivadeneira, Juan	0'50
Rojas Zorrilla	6'17
Salvo Vela	3
Tres ingenios	1'33
Un ingenio	2
Vélez de Guevara	2'33
Zárate Castronovo	4
Total 1742	92 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1744

Añarbe Carregel	2
Anónimo (?)	2
Avellaneda de la Cueva	0'33
Belmonte Bermúdez	1'33
Botellas, Jaime (?)	2
Calderón de la Barca	20'83
Cáncer Velasco	1'17
Candamo, Antonio de Bances	2
Cañizares, José	1
Cifuentes, Jerónimo	0'25
Claramonte Corroy	1
Cubillo de Aragón	4
Diamante, Juan Bautista	1
Dos ingenios	0'50
Figuerola, Diego y José	1
Godínez, Felipe	0'50
Guillén de Castro	0'50
Hoz y Mota	2
Hurtado de Velarde	0'50
La Dueña, Diego	0'25
Leyva Ramírez de Arellano	4
Liñán de Rianza	0'50
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	1'50
Maestro Alfaro	1
Malagón, Espinosa	0'50
Maldonado, Juan	0'75
Martínez de Meneses	1
Martínez, José (?)	2
Matos Fragoso	3'83
Mira de Amescua	0'67
Monroy Silva	2
Montalbán, Juan Pérez	2'08
Moreto Cabaña	8'33
Rey Felipe IV (?)	0'50

Rodríguez Osorio	1
Rojas Zorrilla	5'50
Rosete Niño	0'67
Salazar, Pedro Félix (?)	2
Sicardo, Felipe	1
Valenzuela, Juan	0'50
Varios autores sin determinar	1
Vélez de Guevara	2'17
Villaviciosa, Sebastián	0'33
Villegas, Francisco	1
Zárate Castronovo	9
Total 1744	98 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1745

Belmonte Bermúdez	1'33
Calderón de la Barca	20'50
Cáncer Velasco	0'50
Candamo, Antonio de Bances	2
Cañizares, José	2'75
Cifuentes, Jerónimo	0'25
Coello, Antonio	0'33
De la Vega, Alonso	1
Felipe IV (?)	0'50
Figuerola, Diego y José	2
García, Vicente (?)	2
Hurtado de Velarde	0'50
La Dueña, Diego	0'25
Leyva Ramírez de Arellano	3
Liñán de Riaza	0'50
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	2'25
Maldonado, Juan	0'25
Martínez de Meneses	1'33
Matos Fragoso	3'50
Mejía de la Cerda	1
Melo, Simón	0'25
Mira de Amescua	0'67
Monroy Silva	1
Monroy, Gonzalo	1
Montalbán, Juan Pérez	0'25
Moreto Cabaña	4'83
Obra popular mallorquina anónima (?)	2
Pedro de Salas	0'25
Rojas Zorrilla	3
Valdivieso, José	3
Varios autores sin determinar	1
Vélez de Guevara	1
Villegas, Francisco	1
Zárate Castronovo	1
Total 1745	67 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1746

Calderón de la Barca	4'50
Cañizares, José	2
Moreto Cabaña	1

Ruiz de Alarcón	2
Tirso de Molina	1
Vélez de Guevara	0'50
Total 1746	11 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1748

Gras, Antoni	22
Total 1748	22 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1760

Desconocido	1
Anónimo (?)	1'75
Barreira, Isidoro	2
Belmonte Bermúdez	2'33
Botellas, Jaime (?)	1'75
Calderón de la Barca	20'50
Cáncer Velasco	0'50
Candamo, Antonio de Bances	1
Cañizares, José	7'50
Cifuentes, Jerónimo	0'25
Coello, Antonio	0'33
Diamante, Juan Bautista	3
Figuerola, Diego	0'50
Figuerola, Diego y José	1
Guillén de Castro	0'50
Hoz y Mota	2
Hurtado de Velarde	0'50
La Dueña, Diego	0'25
Leyva Ramírez de Arellano	3
Liñán de Riaza	0'50
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	1
Maldonado, Juan	0'75
Martínez de Meneses	1'33
Martínez de Meneses (?)	1
Martínez, José (?)	1'75
Matos Fragoso	5'50
Mira de Amescua	1'67
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	1'25
Moreto Cabaña	6'33
Rey Felipe IV (?)	0'50
Rodríguez Osorio	1
Rojas Zorrilla	4'50
Salazar, Pedro Félix (?)	1'75
Tirso de Molina	0'50
Varios autores sin determinar	1
Vélez de Guevara	2
Zárate Castronovo	2
Total 1760	86 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1762

Belmonte Bermúdez	0'50
Calderón de la Barca	2
Candamo, Antonio de Bances	0'50

Moreto Cabaña	1
Zárate Castronovo	2
Total 1762	6 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1765

Desconocido	6
Alvarez de Meneses	1
Anónimo (?)	1
Barreira, Isidoro	3
Bazo, Antonio	2
Belmonte Bermúdez	3
Calderón de la Barca	53'67
Cáncer Velasco	1'83
Candamo, Antonio de Bances	2
Cañizares, José	12'75
Cifuentes, Jerónimo	0'50
Coello, Antonio	0'67
Felipe IV (?)	0'50
Figueroa, Diego y José	6
Guillén de Castro	1'50
La Dueña, Diego	0'50
Leyva Ramírez de Arellano	12
Leyva Ramírez de Arellano (?)	3
Liñán de Riaza (?)	2
Lope de Liaño	1
Lope de Vega	3'75
Maldonado, Juan	1'50
Martínez de Meneses	5
Matias de Ayala	2
Matos Fragoso	7'33
Melo, Simón	0'75
Mira de Amescua	3
Monroy Silva	2
Monroy, Gonzalo	1
Montalbán, Juan Pérez	2'17
Moreto Cabaña	25'83
Pedro de Salas	0'75
Rey Felipe IV (?)	0'50
Rojas Zorrilla	11'83
Tres ingenios	3
Vélez de Guevara	3'67
Villegas, Francisco	1
Zamora, Antonio	2
Zárate Castronovo	8
Total 1765	199 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1776

Tirso de Molina	1
Total 1776	1 obra

TEMPORADA TEATRAL DE 1778

Calderón de la Barca	1
Anónimo	1
Total 1778	2 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1779

Bazo, Antonio	1
Anónimo	1
Total 1779	2 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1780

Calderón de la Barca	1
Anónimo	1
Total 1780	2 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1783

Lobo, Eugenio Gerardo	1
Total 1783	1 obra

TEMPORADA TEATRAL DE 1786

Botti, Domingo	1
Calderón de la Barca	1
Cáncer Velasco	0'33
Castillo, Juan	1
De un ingenio de Salamanca	1
Fermin del Rey	2
Fernández, Antonio Pablo	1
Laviano, Fermin	1
Martínez de Meneses	1
Matos Fragoso	0'33
Molière (?)	1
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	1
Moreto Cabaña	0'33
Ramón de la Cruz Cano	1
Tassis, Juan de Vera	1
Valladares de Sotomayor	1
Zavala Zamora (?)	1
Total 1786	21 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1787

Desconocido	1
Belmonte Bermúdez	1
Bover Ramonell, Miquel	1
Calderón de la Barca	2
Cañizares, José	0'33
Clavijo Fajardo	1'50
Concha, José Heredero	1
Eugenio de Tapia (?)	1
Fernández, Antonio Pablo	1
Guerrero, Manuel Vicente	0'33
Herrera Barrionuevo	0'33
Hoz y Mota	1
Jovellanos, Gaspar	1
Mira de Amescua	1
Montalbán, Juan Pérez	1
Moreto Cabaña	2
Pedro de Silva (seudónimo: José Cumplido)	0'50
Ramón de la Cruz Cano	4
Rojas Zorrilla	1
Salvo Vela	7
Valdivieso, José	1

Valladares de Sotomayor	1
Valladares de Sotomayor (?)	2
Total 1787	33 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1788

Desconocido	6
Anónimo	2
Bazo, Antonio	1
Calderón de la Barca	3
Cáncer Velasco	0'67
Cañizares, José	1'25
Coello, Antonio	0'33
Comella, Luciano	2
Falbare (v. Valladares de Sotomayor)	1
García de la Huerta	1
Goldoni, Carlo (versión López Sedano (?))	1
Hoz y Mota	1
Jovellanos, Gaspar	2
Laviano, Fermín	7
Lope de Vega	1'25
López de Castro	1
Martínez de Meneses	0'33
Matos Fragoso	0'33
Melo, Simón	0'25
Metastasio	1
Molière (?)	1
Montalbán, Juan Pérez	1
Moreto Cabaña	0'33
Niño Rosete	0'33
Nipho, Francisco Mariano (obra original de Metastasio)	1
Pedro de Salas	0'25
Ramón de la Cruz Cano	4
Rojas Zorrilla	2'33
Solo de Zaldivar	1
Sor Juana Inés de la Cruz	1
Valladares de Sotomayor	1
Vélez de Guevara	0'33
Zamora, Antonio	1
Zárate Castronovo	1
Zavala Zamora (?)	1
Total 1788	50 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1797

Desconocido	8
Anónimo	4
Avellaneda, Francisco	0'50
Bazo, Antonio	2
Belmonte Bermúdez	5
Bernat, Pere Antoni (si es la versión catalana)	0'50
Boyer Ramonell, Miquel	0'50
Calderón de la Barca	18'67

Cáncer Velasco	4'17
Cañizares, José	12'25
Coello, Antonio	0'33
Comella, Luciano	19
Comella, Luciano (?)	2
Comella, Luciano (original de Goldoni, Carlo)	2
Cordero, Jacinto	1
Cubillo de Aragón	2
Diamante, Juan Bautista	2
Fermin del Rey	2
Fernández de Moratin, Leandro	1
Fernández de Moratin, Nicolás	1
Fernández, Antonio Pablo	3
Figuroa, Diego y José	1
Fórner, Juan Pablo	1
García de la Huerta	1
García de la Huerta (original de Voltaire)	1
Goldoni, Carlo	3
Goldoni, Carlo (traducida por Concha José)	1
Hurtado, Alfonso	0'25
Iriarte, Tomás	1
Jovellanos, Gaspar	2
Juan de la Cueva	0'25
Lavardén, Manuel (?)	2
Laviano, Fermín	4
Leyva Ramírez de Arellano	2
Leyva Ramírez de Arellano (?)	1
Lope de Rueda (?)	1
Lope de Vega	4'50
López Sedano	2
López Sedano (?)	2
Maldonado, Juan	1
Marmontel (?)	2
Martínez de Meneses	2'67
Matos Fragoso	8'50
Melo, Simón	0'25
Metastasio (?)	2
Moncín, Luis	3
Moncín, Luis (versión de 'Cornelia' de Cervantes)	1
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	7'17
Moreto Cabaña	12
Niño Rosete	1'67
Pablo de Olavide	1
Pedro de Salas	0'25
Pedro de Silva (seudónimo: José Cumplido)	1
Ramón de la Cruz Cano	1
Rey Felipe IV (?)	1

Rodríguez de Arellano	3
Rodríguez de Arellano (?)	3
Rodríguez Osorio	1
Rojas Zorrilla	10
Rosete Niño	1
Solo de Zaldívar	1
Tapia, Eugenio (original de Marsollier)	4
Tirso de Molina	1'50
Tirso de Molina (?)	9
Un ingenio de Salamanca	5
Valladares de Sotomayor	11
Vallés, José	2
Vélez de Guevara	3'58
Villaviciosa, Sebastián	0'50
Zamora, Antonio	3
Zárate Castronovo	3
Zárate Castronovo (?)	2
Zavala Zamora	8
Total 1797	239 obras

TEMPORADA TEATRAL
DE 1798

Desconocido	8
Anónimo	1
Ayala Guzmán	2
Bernat, Pere Antoni (si es la versión catalana)	0'50
Bover Ramonell, Miquel	0'50
Calderón de la Barca	3'50
Cañizares, José	4

Cifuentes, Jerónimo	0'50
Comella, Luciano	7
Goldoni, Carlo	2
La Dueña, Diego	0'50
Laviano, Fermín	4
Leyva Ramirez de Arellano	1
Lope de Vega	2
Maldonado, Juan	0'50
Mira de Amescua	1
Moncín, Luis (versión de 'Cornelia' de Cervantes)	1
Monroy Silva	1
Montalbán, Juan Pérez	1'50
Moreto Cabaña	1
Rojas Zorrilla	2
Salvo Vela	4
Varios autores	1
Vélez de Guevara	0'50
Zárate Castronovo	2
Total 1798	52 obras

TEMPORADA TEATRAL DE 1799

Clavijo Fajardo	1'25
Comella, Luciano	0'25
Pablo de Olavide	0'25
Pedro de Silva	0'25
Iriarte, Tomás	1
Total 1799	3 obras

* * * * *

FUENTES DOCUMENTALES:

- Álvaro CAMPANER: "El teatro en Palma en 1786, 1787 y 1788", *Almanaque Balear*, 1880, 106-105.
- Comedias que se representaron en el teatro de Palma en el año 1797*, manuscrito núm. 52, Archivo Aguiló, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.
- *Expediente XII-783 de 16 de marzo de 1789*, Real Audiencia del Reino de Mallorca, Arxiu Històric del Regne de Mallorca, Palma.
 - *Expedientes de los Reales Acuerdos*, años 1749-1759/1767/1755-1772/1796-1797, Real Audiencia del Reino de Mallorca, Arxiu Històric del Regne de Mallorca, Palma.
 - Joaquín FÍOL: *Dietari del Dr. Fiol: Memòries de don Joaquín Fiol de Mallorca, doctor en drets, que comprenen de l'any 1782 fins el 1788*, Ed. Antoni Pons, Publicacions de la Societat Arqueològica Lul·liana, 1933-1935, Palma.
 - *Fons Desbrull, carpeta núm. 57*, Arxiu Municipal, Palma.
 - *Informe sobre la licencia a la Ciudad para representación de Comedias*, año 1739, manuscrito XV-1352, Real Audiencia, Arxiu Històric del Regne de Mallorca, Palma.
 - *Noticiari Homs Truyols. Papel de la familia Chauveron*, Arxiu Homs Truyols, Palma.
 - *Noticiari de Gabriel Ferrer, 1757-1782*, Arxiu Villalonga-Mir, carpeta núm. 33, Palma.
 - Eusebio PASCUAL: *El teatro de Palma en el siglo XVIII, Contratas (Datos para una crónica del antiguo corral)*, BSAL, tomo VIII (1899-1900), pp. 11-14 y 27-29.
 - PRATS: *Poesías sagradas y profanas*, Biblioteca Vivot, Palma.
 - *Semanario Económico de Mallorca que publica la Real Sociedad*, de 12 de noviembre de 1796, 8 de abril de 1797, 7 de abril de 1798, 1 de julio de 1789, 29 de setiembre de 1798, 7 de abril de 1798 y 31 de marzo de 1798.
 - Guillermo TARRASSA: *Anales del Reyno de Mallorca*, Biblioteca Bartomeu March, Palma.
 - Guillermo TARRASSA: *Anales de la Isla y reino de Mallorca. Siglo 18, año 1775*, Arxiu Salvà de la Llepassa, Palma.
 - Guillermo TARRASSA: *Anales de Mallorca, siglo 1700 hasta el año 1770*, originario de Josef Desbrull, referencia 1047, Biblioteca Municipal, Ajuntament de Palma.
 - Guillermo VIDAL: *Anales del Reino de Mallorca. Siglo 18, año 1785*, Arxiu Salvà de la Llepassa, Palma.

Resum

L'activitat teatral a Mallorca al llarg del segle XVIII va patir molts d'entrebancs. Encara que les 998 obres recollides siguin tan sols una part del número d'obres representades, les intervencions polítiques, religioses i les intromissions de la censura administrativa dificultà en moltes ocasions el normal desenvolupament de tal activitat. Fins a finals del segle Calderón monopolitzà les representacions, a més d'altres autors i obres barroques. A finals del segle, entorn a 1780, pareix que s'origina un canvi introduint-se nous gèneres i nous autors tant estrangers com peninsulars.

Abstract

Theatrical activity in Majorca during the 18th Century did not run undisturbed. Although the 998 registered performances constitute only a part of the total number of comedies performed, political unrest, religious controversies and administrative censorship brought about frequent suspensions and considerably reduced theatrical activity. Until the end of the century Calderón monopolized the stage and the theatrical scene was reduced to baroque authors and works. It is only after 1780 that a change in theatrical orientation takes place, including new genres and new foreign and Spanish playwrights.

El tribunal de responsabilidades políticas de Baleares (1939-1942)

FRANCISCO SANLLORENTE

El 9 de febrero de 1939 se publicaba la Ley de Responsabilidades Políticas (B.O.E. del 13 de febrero) que en su preámbulo explicita.

Próxima la total liberación de España, el Gobierno consciente de los deberes que le incumben respecto a la reconstrucción espiritual y material de nuestra Patria, considera llegado el momento de dictar una Ley de Responsabilidades Políticas, que sirva para liquidar las culpas de este orden contridas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional.

Para su cumplimiento se crearon Tribunales Especiales de Responsabilidades Políticas en todas las provincias, encargados de incoar expedientes a todas las personas afectadas por dicha ley, así como también continuar los expedientes en fase de tramitación, iniciados por las extintas Comisiones Provinciales de Incautación de Bienes.

La aplicación de la ley en Baleares

Antecedentes. El 19 de julio de 1936 el general Goded Comandante Militar de las Islas, proclamaba el Estado de Guerra. El mismo día se trasladaba a Barcelona y se hacía cargo de la Comandancia, el Coronel de Infantería Aurelio Díaz de Freijó. En el Bando de Guerra se amenazaba con fusilar a los que hicieran la más mínima resistencia a la sublevación, así como los intentos de provocar huelgas, sabotajes o la tenencia de armas.

A partir de dicha fecha aparecen en el *Boletín Oficial de la Provincia* (BOP) una serie de Edictos y Bandos a cuál más restrictivo. El día 11 de agosto se publicaba un Edicto que obligaba a los funcionarios públicos a prestar juramento de adhesión al Movimiento Nacional y también ordenaba la clausura de sindicatos obreros y sociedades culturales y deportivas de tendencia revolucionaria. En el BOP del 3 de septiembre un Bando prohibía la circulación de vehículos y personas a partir de las 22 horas y se daba la orden de hacer fuego sin previo aviso a los que incumplieran la orden. El 10 de octubre un Bando del Coronel Trinidad B enjumea del Rey, que había sustituido al cesado Aurelio Díaz como Comandante Militar, ordenaba: *prohibir y declarar ilícitos la producción, el comercio y circulación, y la tenencia de libros, periódicos, folletos y toda clase de impresos*

pornográficos o de literatura socialista, comunista, libertaria, masónica y en general disolvente (...) se da un plazo de 3 días para su entrega o destrucción

Un Decreto de la Junta de Defensa del 13 de septiembre de 1936 (BOE nº 108), declaraba fuera de la ley a todos los partidos y agrupaciones políticas o sociales que se habían integrado en el Frente Popular en las elecciones del 16 de febrero anterior, así como las que se hubieran opuesto al Movimiento Nacional, y se decretaba la incautación de sus bienes muebles e inmuebles y sus documentos. El Decreto también autorizaba la suspensión de los funcionarios públicos, provinciales o municipales de los que se sospechase actuaciones antipatrióticas. Las nuevas autoridades estaban obligadas a remitir a los Juzgados del 1ª Instancia, la relación de las personas afectadas por el Decreto así como de sus bienes, los cuales quedaban embargados de acuerdo con lo dispuesto en el art. 600 y 55. de la ley de Enjuiciamiento Criminal, hasta que se hubiesen depurado sus responsabilidades.

En Baleares fue nombrado Francisco Bonilla Huguet, Magistrado Juez Especial para la tramitación de los sumarios. A partir del BOP del 8 de octubre empiezan a aparecer largas listas de entidades políticas, sociales y culturales afectadas por el Decreto, así como de personas que se consideraba podían estar incluidas en las responsabilidades enumeradas. El encabezamiento del requerimiento publicado en el BOP, decía:

A los Directores de Bancos y Cajas de Ahorro, Establecimientos de Banca y Crédito y Corredores de Comercio Colegiados hago saber: Que por providencia del dos del corriente acuerdo la publicación en el BOP de la adjunta relación, para que no autoricen operación alguna que disminuya la c/c o depósitos de toda clase de cualquiera de los individuos que figuran en la relación, que se consideran bloqueados, ni intervengan pólizas de cesión, transferencias, pignoración en operaciones similares de los valores mobiliarios que aquellos posean

En el BOP del 22 de diciembre, el coronel Benjumea ampliaba el Decreto de la Junta de Defensa y ordenaba el embargo de todos los bienes de las personas afectadas, excepto sus útiles de trabajo hasta un valor de 10.000 pts. y se daban normas para la instrucción del sumario que incluía el informe del Presidente de la Comisión Gestora Local y de un vocal, la declaración de dos vecinos de probada solvencia moral y social, informe del Jefe de la Guardia Civil y del Comisario de Vigilancia de la Capital, la declaración de todos sus bienes y el resumen del Juez de Instrucción. Posteriormente se incluyó el informe del Jefe Local de Falange.

Un nuevo Decreto de la Junta de Defensa Nacional del 10 de enero de 1937, daba normas sobre el proceso de incautación de bienes y según su art. 60, afectaba a todas las personas a las que se considerase responsable *...directa o indirectamente por acción u omisión de daños y perjuicios de toda índole causados directamente o como consecuencia de su oposición al triunfo del Movimiento Nacional...* Se creó una Comisión Central de Incautación de Bienes y Comisiones Provinciales, las cuales estaban integradas por un Abogado del Estado y un Magistrado de la Audiencia Provincial, designados por el Presidente de la Junta Técnica del Estado. Esta Comisión Provincial de Incautación de Bienes estaba presidida por el Gobernador Civil y tenía que designar un Juez que debía ser

un Jefe u Oficial del Ejército o un funcionario de la carrera judicial. El Juez presentaba un resumen de la instrucción del proceso a la Comisión Provincial, que emitía un informe y se pasaba al Comandante Militar, que era el que determinaba la sanción económica a aplicar y el embargo de bienes. Estas sanciones eran bastante elevadas y en algunos casos abusivas, como la que se aplicó al político y catedrático Gabriel Alomar Villalonga que fue de 1.500.000pts. (que actualmente equivaldrían a cerca de doscientos millones de pesetas).¹

El 9 de febrero de 1939 se publicó la Ley de Responsabilidades Políticas (BOE del 13 de febrero) y en el *Boletín Oficial de la Provincia* el día 13 de abril, que sustituía a la ley de Incautación de Bienes. Todos los expedientes pendientes de resolución de la Comisión Provincial de Incautación de Bienes pasaron al nuevo Tribunal. La nueva Ley en su art. 40 relaciona las diecisiete causas que podían motivar la apertura de un expediente y que iban desde la condena por un Tribunal Militar, a la afiliación a partidos políticos que formaron parte del Frente Popular, cargos directivos o de responsabilidad en organizaciones políticas, sindicales o culturales afectas al Frente Popular, así como también los que hubieran estado afiliados a logias masónicas y con la agravante que la Ley era retroactiva para toda clase de actividades desarrolladas desde 1º de octubre de 1934. Las sanciones que se podían aplicar eran de dos clases: económica e ineludible, cuya cuantía iba en función de la situación patrimonial del procesado y las accesorias, como la inhabilitación absoluta o especial, destierro o extrañamiento y en casos especiales, las de pérdida de la nacionalidad, pero no podían dictarse sentencias de privación de la libertad. En caso de fallecimiento o ausencia del procesado, sus herederos estaban obligados a pagar la sanción económica si querían levantar el embargo de sus bienes.

Para la aplicación de la Ley, se creó un Tribunal Especial Regional encargado de incoar el proceso y dictar sentencia, y un Juzgado de Instrucción encargado de su instrucción. También se creó un Tribunal Nacional para la resolución de casos especiales y las apelaciones. El Tribunal Regional debía estar formado por un Oficial del Ejército que era el Presidente, un funcionario de la carrera judicial y un militante de Falange que fuese abogado. El Juez de Instrucción debía ser un Oficial de carrera o complemento con el título de abogado.

La avalancha de los procesos incoados llegó a colapsar los Tribunales. Hay un resumen de ámbito nacional fechado el 3 de octubre de 1941 en el que consta que de los 125.250 expedientes iniciados hasta dicha fecha, sólo se habían dictado 38.055 sentencias, lo que representa el 30,38 %.²

La realidad se impuso, las recaudaciones económicas, que eran una de las principales motivaciones de la Ley, eran escasas, ya que la gran mayoría de los encausados carecían de bienes y en numerosos casos era difícil cobrar las sanciones. Por ese motivo el 19 de febrero de 1942 se publicó una ley que reformaba la del 9 de febrero de 1939, se suprimían los Tribunales Especiales y todos los expedientes pendientes de resolución pasaban a las Audiencias Provinciales, así como los nuevos que se incoasen. También se

¹ Expediente no 35/35/1941 de Responsabilidades Políticas.

² Archivo (A) General (O) de la Administración (A). Alcalá de Henares. P. Caja 4022.

reducían las causas sancionables, se eximia a los que tuvieran un patrimonio inferior a 25.000 pts., a los juzgados por Tribunales Militares y cuya pena fuese inferior a 12 años y a los afiliados a partidos políticos o sindicales que no ostentaran cargos directivos. Se daban amplias facultades a las Audiencias para que aplicasen los criterios que considerasen oportunos aunque no se adaptasen a las normas establecidas en la Ley. Un Decreto del Ministerio de Justicia del 13 de abril de 1945, declaró caducadas la Ley de Responsabilidades Políticas y se constituyó una Comisión Liquidadora que desapareció al publicarse el Decreto de Indulto General del 10 de noviembre de 1966. En marzo de 1969 se publicó un Decreto que declaraba prescritos *los delitos cometidos con anterioridad a la fecha de 1 de abril de 1939*.

Los procesos de Responsabilidades Políticas en Baleares.

Se nombró Presidente del Tribunal Especial de Responsabilidades Políticas de Baleares al capitán Eduardo García Serena, que en alguna ocasión fue sustituido por Guillermo Cíerrol. Como Juez Instructor de los procesos se nombró al Capitán letrado Honorato Sureda Hernández y Secretario a Rafael Obrador Bestard, pero durante la segunda mitad del año 1941 y ante el volumen de procesos incoados, se nombraron otros tres para intentar agilizar los procesos: Gaspar Reynés Quintana teniente de complemento y abogado, Valentín Monte Orte teniente jurídico y Domingo Fons Garau teniente de complemento y abogado. Tanto el Tribunal como los Juzgados se instalaron en un inmueble de la calle Misión nº10.

El anuncio del inicio del expediente se publicaba en el *Boletín de la Provincia* a petición del Juzgado Especial de Responsabilidades Políticas y cuyo formato es el siguiente:

Conforme a los artículos 45 y 46 de la Ley de 9 de febrero de 1939 (BOE nº 44) se hace saber que, por aparecer indicios de responsabilidad política, se han incoado expedientes de responsabilidad contra las personas que se indican en la siguiente relación: ... (Sigue relación nominal)

Igualmente se hace saber que deben prestar declaración cuantas personas tengan conocimiento de la conducta política o social de los inculcados, antes o después de la iniciación del Movimiento Nacional, así como indicar la existencia de bienes de aquellos pertenecientes; pudiendo prestarse tales declaraciones ante el propio Juez que instruye el expediente o ante el de 1ª Instancia o municipal del domicilio del declarante, los cuales remitirán a aquel las declaraciones directamente el mismo día que las reciban; y que ni por fallecimiento, ni la ausencia, ni la incomparecencia del presunto responsable detendrá la tramitación y fallo del expediente. Palma de Mallorca. Año de la Victoria. El Juez Provincial. Honorato Sureda.

El primer expediente abierto fue al vecino de Mahón Andrés Coranti Valero, chofer de profesión y lleva fecha del 27 de julio de 1939. Hasta el 3 de octubre de 1941, y según un estadillo oficial antes mencionado, el número de expedientes incoados y resueltos, fue el siguiente:

Año	Iniciados	Sentenciados	Archivados	Inhibidos	Resueltos
1939	26'	93	4	1	98
1940	43'	262	19	3	284
1941	3.797	353	18	2	373
Total	4.501	608	41	6	755

El porcentaje de expedientes resueltos hasta la citada fecha fue del 16,77 %, poco menos de la mitad del promedio nacional.

De la investigación realizada sobre los fondos existentes en el Archivo del Reino de Mallorca, Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares y *Boletines Oficiales de la Provincia*, he podido recomponer la mayor parte de los expedientes, que aunque no están todos, por las lagunas existentes y la desaparición de parte de la documentación, sí en un porcentaje muy elevado. Normalmente cada expediente corresponde a un encausado, pero en determinados casos pueden incluir a varias personas procesadas por el mismo delito. También ocurre que un procesado tenga más de un expediente por aparecer en diferentes listas, es por ello que su numeración no nos da una cifra exacta del número de procesados.

De los datos obtenidos, se puede adelantar que el total de personas localizadas a las que el Tribunal Especial inició proceso fue de 4.930 y que en el momento de su supresión quedaban pendientes por incoar proceso a 740 personas, cuya tramitación fue realizada por la Audiencia Provincial, lo que hace un total de 5.670 los procesados y de los que tengamos datos. Distribuidos por las tres Islas, nos da el reparto siguiente:

	Mallorca	Menorca	Ibiza-Formentera	Total
Nº procesados por el T.R.P	3.358	1.212	360	4.093
Nº sentencias T.R.P.	1.265	377	163	1.805
% resueltos	37,67	31,11	58,00	36,61
Pendientes inicio	400	1.494	58	740
Total expedientes	3.758	1.494	418	5.670

Del anterior cuadro podemos sacar varias conclusiones. El porcentaje de expedientes resueltos fue del 36,61 %, aumento motivado porque entre primeros de octubre de 1941 y junio de 1942 se había acelerado la resolución de los sumarios, que estaba en el 16,77 % y se debió a la creación de los nuevos Juzgados Especiales. Quedaron irresueltos 3.865, incluidos los pendientes de inicio y todo este volumen pasó a la Audiencia Territorial. La Audiencia repartió los sumarios entre los dos Juzgados de Instrucción de Palma y los de Inca, Manacor, Mahón e Ibiza, para que instruyeran los procesos de su zona y ella se reservaba la facultad de dictar las sentencias. El volumen de expedientes fue tan elevado que desbordó los medios con que contaban los Tribunales. La Audiencia recibió una circular de la Dirección General de Justicia de fecha 30 de marzo de 1942, que le autorizaba a contratar personal temporero cesante de otros organismos.³

³ Archivo (A) del Reino ® de Mallorca (M). Audiencia 53/2.737.

La Audiencia Territorial decidió, según se deduce de los datos, simplificar la resolución de los sumarios y en todos los casos dictó auto de SOBRESEIMIENTO de la causa, amparándose en la facultad que les concedía la Ley para valorar la importancia del delito. No he encontrado ninguna sentencia condenatoria entre los 3.865 sumarios consultados.

Análisis de las sentencias del Tribunal de Responsabilidades Políticas.

El Tribunal, visto el expediente de tramitación del Juzgado, tipificaba los hechos probados como leves, menos graves o graves, pero también podía dictar la absolución o el archivo de la causa. De las 1.805 sentencias dictadas por el Tribunal tenemos el resultado de 1.245, de las 560 restantes no he localizado la sentencia dictada. En el caso de que hubiera sentencia de un Tribunal Militar, no se tipificaba el delito y se aplicaba únicamente la sanción económica. El resumen por Islas es el siguiente:

	Mallorca	Menorca	Ibiza-Formentera	Total
Leves	205	16	0	221
Menos graves	268	20	6	294
Graves	19	34	7	60
Absueltos	191	23	6	220
Archivo	65	35	11	112
Sentencia tribunal militar	245	69	24	338
Nosesabe	272	179	109	560

Llama la atención el elevado número de personas absueltas, especialmente en Mallorca, lo que indica que en la apertura de procesos no fueron muy rigurosos en la averiguación de sí era o no procedente, bastaba la aparición de un nombre en alguna lista o relación, para que automáticamente se incluyera su nombre en el *Boletín de la Provincia* y se embargaran sus bienes, con el subsiguiente perjuicio para el procesado.

Las sanciones económicas que se aplicaban, iban en función del patrimonio y en menor medida la gravedad de la sanción, hay que recordar que la Ley tenía como finalidad principal la recaudatoria, pues se quería que los desafectos contribuyeran a los gastos de la guerra. La sanción mínima era de 25 pesetas y se aplicaba a los que carecían de patrimonio, tenían bajos ingresos y elevado número de familiares a su cargo. La máxima sanción aplicada en las Islas fue de 160.000 pts. a Bernardo Marqués Rullan de Söller (fusilado). Hay otra sanción de 100.000 pts. al abogado de Felanitx Jaime Mas Garcia (fusilado); dos de 90.000 pts., a Miguel Oleo Sureda, propietario de Son Servera (fusilado) y a su esposa Esperanza Marqués Salvá. Una de 65.000 pts. a Pedro Oliver Domenge, Alcalde de Felanitx. El resumen de las 854 multas localizadas nos da los intervalos siguientes:

Pesetas	Nº sancionados
De 25 a 100 pts.	441
De 101 a 500 pts.	201
De 501 a 1.000pts.	69
De 1.001 a 5.000 pts.	95
De 5.001 a 10.000 pts.	21
De 10.001 a 25.000 pts.	16
De 25.001 a 50.000 pts.	6
+ de 50.001 pts.	5
Total	854

Hay tres casos de embargo total de bienes, tanto actuales como futuros y fueron dictados contra tres vecinos de Menorca: Álvaro Villalonga Morlá, comerciante de Mahón y concejal, Benito Santiago Sintes de Mahón, albañil y concejal y Miguel Amantegui Albis de Es Castell, zapatero. Los tres estaban acusados de participar en los asesinatos que se perpetraron en Menorca y habían huido.

En el caso de las sanciones de bajo importe su cobro fue difícil cuando el procesado estaba en paradero desconocido, caso muy frecuente en Menorca e Ibiza, pues al carecer de patrimonio no había ocasión de practicar el embargo, no así en las más elevadas, en las cuales existían bienes, aunque muchas de ellas y por medio de abogado presentaron recurso ante el Tribunal Nacional de Responsabilidades Políticas, y en varios casos consiguieron una rebaja de la sanción. Si el sancionado lo solicitaba se le concedían plazos para satisfacer la multa.

Las penas accesorias consistían principalmente en la inhabilitación absoluta o especial, destierro o extrañamiento (destierro en un país extranjero) y el número de años oscilaba entre menos de uno a quince. Su resumen es el siguiente:

Tipo	Años														
	+1	1	2	3	4	5	6	7	8	10	12	13	15		
Inhabilitación absoluta	13	24	165	17	7	173	54	3	5	8	2	-	-		
Destierro	-	-	1	-	-	5	8	-	-	-	9	-	3		
Extrañamiento							1		2		24		10		

La gran mayoría de penas de extrañamiento se dictaron contra vecinos de Menorca que habían huido poco antes de la rendición de la Isla. En Mallorca se dictaron 6, una de 8 años, una de 12 al Alcalde de Felanitx Pedro Oliver Domenge que había huido y cuatro de 15 años: al antiguo Alcalde de Palma, Bernardo Jofre Roca, huido, al asesinado Alcalde de Manacor Antonio Amer Llodrá, pero que oficialmente constaba en ignorado paradero, al capitán de aviación Fernando Beneito López que había sido Jefe de la Base de Pollensa y había huido, y a Jaime Alcina Sancho vecino de Capdepera, condenado a cadena perpetua.

La Ley de Responsabilidades Políticas en su artículo cuarto, relaciona las diecisiete causas que podían motivar la apertura del expediente de sanción. Las principales eran haber sido condenado por un Tribunal Militar, la militancia o simpatía a los partidos que formaron el Frente Popular, a los dirigentes y principales activistas sindicales, a los cargos municipales o institucionales designados por el Gobierno de la República, etc. etc. El resumen por Islas del número de apartado aplicado, sobre las 847 sentencias localizadas (683 en Mallorca, 127 en Menorca y 37 en Ibiza), es el siguiente:

Apartado	Mallorca	Menorca	Ibiza-Formentera	Total	Descripción apartado
a	242	68	24	334	Condena Tribunal militar
b	278	18	5	301	Directivos partidos, asoc. etc.
c	132	37	7	176	Afiliados parts., asoc., etc.
d	9	3	1	13	Cargo confianza F. Popular
e	13	16	3	32	Propagandista F. Popular
f	7	2	-	9	Intervención elec. 1936
h	1	1	-	2	Afiliado masonería
i	-	-	1	1	Participación tribunales

j	1	5	1	7	Inducción en desmanes
k	40	14	3	57	Fomentar la anarquía
l	14	19	5	38	Oposición al Mov. Nacional
n	1	-	-	1	Huidos extranjero desde Z. R.
ley 1942	6	5	-	11	Absueltos aplicación ley

El número de condenas no coincide con el de apartados, porque a muchos procesados se les aplicaban dos, tres o cuatro apartados. El mayor número corresponde a los sancionados por los Tribunales Militares, a los que sólo se les aplicaba el apartado a, que únicamente producía sanción económica, aunque en Mallorca le supera el apartado b, aplicado a los que habían desempeñado cargos políticos, sindicales, en asociaciones integradas en el Frente Popular o administrativos por designación política. El apartado c, es el tercero en importancia y que afectaba a los simples afiliados a partidos políticos, asindicatos o asociaciones que se hubieran integrado en el Frente Popular, apartado que se eliminó con la reforma de la ley de 1942.

Incoación del proceso. La ley establece en su artículo 35, que se podía iniciar el proceso por sentencia dictada por la jurisdicción militar, por iniciativa de las autoridades civiles, comandantes del puesto de la Guardia Civil, policía, etc. y denuncias por escrito y firmadas por cualquier particular. La principal fuente de denuncias fue por parte de la Autoridad Militar, dado el elevado número de procesos sentenciados a lo largo de estos años. Hemos localizado un total de 1.811 expedientes iniciados por esta causa, de los cuales 931 corresponden a Menorca, 627 a Mallorca y 253 a Ibiza. De la Comisión de Incautación de Bienes recibió el Tribunal 1.506 expedientes, cuya tramitación estaba en curso o pendiente de iniciar, de los cuales 1.395 corresponden a vecinos de Mallorca y 111 a vecinos de Ibiza; en Menorca la citada Comisión no inició ninguno, pues durante su periodo de vigencia, la Isla estuvo en poder de los republicanos. El resto de los expedientados fue por iniciativa del propio Tribunal que disponía de listas de los desafectos, muchas procedían del fichero que había preparado la Falange local, y de alguna denuncia particular, aunque por los datos localizados debieron ser muy escasas. Sólo hemos localizado cuatro denuncias:

1º. El Jefe de Falange de Palma, Canuto Boloqui, denunció al farmacéutico de Santanyí, Guillermo Vicens Bonet, pero el Tribunal después de las pruebas practicadas, consideró que había un error de apellidos y absolvió al acusado.

2º. El secretario del Ayuntamiento de Manacor, Antonio Galmés Riera, fue denunciado por la Falange de Palma, pero el Tribunal sobreseyó la causa por no poderse probar la acusación.

3º. El vecino de Manacor, Andrés Frau Timoner, de 84 años, fue denunciado por un convecino. Había sido directivo de Unión Republicana, y gozaba de buena situación económica, se valoró su patrimonio en 111.762 pts. Se calificó como leve su responsabilidad pero se le sancionó con una multa de 35.000 pts. Como había fallecido el 7 de enero de 1939, sus herederos recurrieron la sanción ante el Tribunal Central, que la rebajó a 25.000 pts. Todos los testigos llamados a declarar lo hicieron a su favor.

4º El vecino de Palma, Francisco Servera Vidal, médico de profesión, fue denunciado por dos farmacéuticos de Palma como masón (Jesús Antich y Ramón Reynolds), que aseguraron vieron su ficha en los locales de la logia *Pitágoras*. Comprobada la falsedad de la denuncia fue absuelto por el Tribunal.

Fueron muy escasas las denuncias de particulares, casi anecdóticas, a pesar que eran secretas y quedaban en poder del Tribunal; no se comunicaba al acusado el origen del proceso ni su acusador. Este hecho contrasta con lo ocurrido en otras provincias, en que el número de denuncias de particulares fue elevado.⁴

Se publicaba la incoación del sumario en el BOP y el Juez Instructor solicitaba con carácter urgente informe al alcalde, jefe local de Falange, comandante de la Guardia Civil y párroco de la localidad donde vivía el procesado, y para los que vivían en Palma, se le añadía el de la Policía. Tenían que informar sobre sus antecedentes políticos, sociales y morales antes y después del inicio de la guerra, y la descripción y valor de sus bienes.

Informes de los Ayuntamientos. Cumplimentando las órdenes de las nuevas autoridades, los Ayuntamientos que se formaron después de la rebelión, fueron junto con las autoridades militares locales, los denunciadores de los vecinos que habían formado los anteriores Consistorios, y de todos los integrantes de los partidos políticos, sindicatos y asociaciones que apoyaron al Frente Popular en las elecciones de febrero de 1936, así como a las personas que se habían significado políticamente. Las largas listas que aparecieron en el BOP fueron aportadas por dichas autoridades.

Los Alcaldes se vieron en la obligación de informar, a petición del Juzgado de Instrucción de Responsabilidades Políticas, sobre el cuestionario que se les remitió. Pero hay un dato significativo, los que se emitieron en los años 1937 y 1938, son más duros y virulentos que los que se emitieron a partir del año 1941, siendo el mismo acusado y el mismo alcalde el que informaba. Tenemos como ejemplo el del alcalde de Esporlas, Sr. Arbona, que en 1937 informaba sobre un vecino *...tenia buena amistad con los dirigentes marxistas, era activista del Frente Popular y auxilió al Jefe supremo del marxismo, Tomás Seguí Seguí (fugado)*. Tomás Seguí había sido alcalde del pueblo y al parecer fue asesinado; en 1941 en un informe sobre el mismo vecino decía *...que no participó en nada...* El mismo alcalde e informando sobre otro vecino en el año 1937, lo consideraba *responsable de los daños materiales que sufrió nuestra Patria*, en el año 1941 redactó un informe favorable. En algunos casos, el alcalde opinaba sobre la moralidad del acusado, como en el informe del alcalde de Sencelles, sobre el que había sido funcionario del Ayuntamiento, Antonio Rosselló Nadal, al parecer asesinado, y en el que se decía que era de ideas extremistas, activo propagandista y *partidario del amor libre*.

El Ayuntamiento de Palma se limitó en general a dar informes sobre el patrimonio del acusado y sus actividades políticas o sindicales, aunque en general no introducían opiniones sobre sus actuaciones. Ésta en general fue la tónica de la mayor parte de los

⁴ Véase, sobre lo ocurrido en Lérida, donde el número de denuncias de particulares fue elevado: Conxita MIR et alii: *Repressió econòmica i franquisme. L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Publicacions de l'Abadía de Monsenat, 1997.

Ayuntamientos de los pueblos, se limitaban a cumplir el cuestionario sin añadir opiniones, excepto, y no siempre, cuando el acusado se hubiera destacado públicamente en sus manifestaciones.

Informes de Falange. En muchos pueblos de la isla de Mallorca, el cargo de Jefe local de Falange coincidía con el de alcalde, por lo que los informes eran prácticamente idénticos. En Palma había una Delegación Provincial de Investigación de Falange, que mientras estuvo bajo el mando de Antonio Castelló Salas, emitió numerosos informes, no sólo negativos, sino acusatorios y frecuentemente sin justificar la acusación. En sus informes abundan conceptos como: *ideología extrema, muy peligroso/muy fanática, muy dispuesto a la violencia*, etc, y en ocasiones se añadían datos sobre su vida particular, como: *aficionado a las cartas/aficionado a la bebida, estar en posesión de una emisora clandestina*, etc. Al parecer el Tribunal no solía tomar sus informes como referencia, si no coincidían con los de alguna otra autoridad, y es el caso del vecino de Palma José Ferrer Vidal, al que Castelló acusa de ... *gran simpatizante del comunismo (...) de mala concepción religiosa*; en cambio los informes del Ayuntamiento, Guardia Civil y párroco son favorables, y el Tribunal absolvió al procesado. Es un caso que se repitió en varias ocasiones.

También en algunos pueblos aparecen informes curiosos. El Jefe local de Falange de Inca acusó al vecino Mateo Martorell de ser activista de los partidos de izquierda y tener fama de invertido. Curiosamente ingresó en el Ejército y llegó a alférez de complemento; la Audiencia Provincial decretó el sobreseimiento de su causa. El Jefe de Falange de Sóller al informar sobre el hotelero Guillermo Puigros, informaba que *...en las elecciones no reparaba en canalladas (...)y en su casa se fraguaban planes para la subversión...*, pero en este caso el Tribunal le condenó a 5 años de inhabilitación y 3.000 pts. de sanción calificando su actuación como menos grave. El de Búger, al informar sobre Pedro J. Siquier, reconoce que estaba afiliado al partido socialista, pero se adhirió al Movimiento Nacional y fue nombrado secretario de la CNS y añade *... tiene un verdadero espíritu de FETy las JONS, llamando la atención a los afiliados...*; su expediente fue sobreseído por la Audiencia Provincial. Hay que tener presente que en los informes de las pequeñas localidades, tanto podían influir a favor el parentesco o la amistad, como en contra en caso de rencillas personales.

Informes de la Guardia Civil. No he localizado ninguna denuncia de oficio por parte de la Guardia Civil, cuando se les solicitó se limitaron a contestar el cuestionario, recabando informes de los vecinos y que frecuentemente coincidían con el del Ayuntamiento, lo que hace suponer había un previo acuerdo. En muchos de sus oficios empleaban el estribillo de: *regular consideración social y poca cultura administrativa*.

Pero en algún caso, el Comandante del puesto emitía su opinión. El de Santanyí en el año 1937, en un informe sobre un afiliado a Izquierda Republicana decía: *... que las doctrinas de dicho partido, estaban en contraposición con los ideales de Patria y Tradición, que son consustanciales de todo buen español, el hecho de hallarse afiliado al izquierdismo, era evidenciar sus simpatías por aquel ideario, por lo que cabe considerarle comprendido en el apartado b del Decreto de 13 de septiembre de 1936, en el concepto de propulsor de ideas disolventes*. El Comandante del puesto de Sencelles (año 1943)

informaba sobre un procesado: ... *al iniciarse la Santa Causa y por temor a las represalias que con él se pudieran tomar, ingresó en la Falange, no por ideal sino por miedo (...) le nombraron Jefe Local de Falange, produciendo may mal efecto en la población, por lo que fuee destituido al gún tiempo después...* Pero en alguna ocasión el informe era favorable, como cuando procesaron a todos los gestores del Ayuntamiento de Campanet, y todos justificaron la fundación del partido de Unión Republicana, para evitar que los otros partidos izquierdistas ocuparan el Consistorio, pero que todos ellos eran de derechas; y el Comandante del puesto en su informe confirmaba que: ... *Eran de derechas y fundaron Unión Republicana para restar elementos a las restantes sociedades de izquierda. Según versiones, la mayoría de los componentes de Unión Republicana eran falangistas o colaboradores.* Todos los Gestores procesados, excepto uno, fueron absueltos por la Audiencia Provincial, y el que había sido Alcalde y maestro, Miguel Palou Buades, estuvo tres años escondido y cuando fue apresado se le condenó a pena de muerte, que le fue conmutada por la de 20 años;⁵ la Audiencia le absolvió de Responsabilidades Políticas.

Informe de los párrocos. El informe del cura de la parroquia a que pertenecía el encausado, era uno de los cuatro que solicitaba el Tribunal. Las preguntas a que debían responder hacían referencia a sus antecedentes políticos y sociales, si ocupó cargos políticos o sindicales, su moralidad, sus cargas familiares, si habían prestado su adhesión al Movimiento Nacional, su consideración social en la localidad y la descripción y valoración de sus bienes. En muchos casos, el párroco se limitaba a contestar alguna de las preguntas de manera superficial y no incriminatoria y en ocasiones informaba favorablemente. Algunos se escudaban en que habían tomado posesión de la parroquia recientemente y tenían escaso conocimiento de los datos que les solicitaban. Esta postura fue muy corriente en los párrocos de Palma, que informaban no conocer a la persona o que no era de su parroquia.

Pero entre este general abstencionismo de no querer involucrarse, encontramos informes muy parciales a favor o en contra. Del primer caso es representativo el párroco de Son Servera, pueblo en que hubo muchos procesados, y que siempre dio informes favorables y a veces arriesgados. En 1938 justificaba la huida de algunos vecinos con los republicanos que habían desembarcado en la vecina localidad: *..... se marchó después de dar muerte elementos irresponsables a dos sobrinos suyos, a pocos metros de su casa ...* En 1940 emitía otro informe defendiendo a otro vecino de su feligresía... *fue siempre persona de conducta honorable, su ideología política izquierdista, pero nunca se significó por sus extremismos. **Marcharía como tantos otros para salvar su vida, pues no puede olvidarse la represión violenta e irregular⁶ de que empezaban a ser víctimas sus afines en ideas...*** En el mismo sentido se manifestó el párroco de Artá en alguno de sus informes.

Extremo opuesto fue el del párroco de Esporles, que relacionó a varios vecinos con *el jefe marxista Tomas Seguí alias Ramalli* y emitió varios informes negativos como al Teniente de Alcalde Juan Font: *su furor se exaltó al advenimiento de la República (...) fue justamente detenido.* El párroco de Capdepera basaba sus informes sobre el cumplimiento

⁵ Santiago MIRÓ: *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*, Ed. Lleonart Muntaner, Palma 1998, PP. 139.

⁶ La negrita es del autor.

de los deberes religiosos e introducía conceptos como *odia a la religión católica, hostil a la Iglesia Católica*; pero informó favorablemente de un procesado porque : *me ayudó cuando el 1 de mayo de 1936 atropellé a un niño de una familia izquierdista, vetándome atropello* . El párroco del Pont d'Inca, informó muy desfavorablemente a los encausados que habían participado en los insultos y apedreamiento del Arzobispo Obispo Miralles y demás asistentes a la bendición de la capilla de los Hnos. Agustinos en abril de 1936 y la posterior farsa sacrílega que tuvo lugar en el café Can Borrás, del sacramento del bautismo, acto que se había anunciado con carteles. El párroco de Deià, acusaba al Alcalde del pueblo, de tener amistad con una judía norteamericana y un inglés que no estaban casados. Informes negativos dieron los párrocos de Alcudia, La Soledad, Lluçmajor, Manacor (Parroquia de la Virgen de los Dolores), entre otros.

Análisis de los procesos.

Del estudio de los expedientes localizados, se pueden extraer una serie de datos sociológicos y económicos que nos pueden ayudar a trazar una radiografía de algunos acontecimientos y el ambiente que se debía respirar aquellos primeros años de represión. Pero por problemas de espacio, me limitaré a analizar lo ocurrido en la isla de Mallorca, dejando para otra ocasión los acontecimientos en Menorca, Ibiza y Formentera.

Distribución geográfica. En la isla de Mallorca, el porcentaje de procesados sobre el total de población (censo de 1930) es del 1,15%; en la ciudad de Palma representa el 1,12% y en el resto de la Isla es del 1,10%. La discrepancia existente en los porcentajes entre el total, los de Palma y parte foránea se debe a que hay 126 procesados que no se ha podido averiguar su residencia. El porcentaje es ligeramente superior en Palma que en la parte foránea, pero no es significativo. Sí hay diferencia entre los pueblos, el más elevado corresponde a Son Servera que representa el 3,85%, seguido de Campanet y Capdepera con el 3,40%. Otros pueblos con porcentajes superiores al promedio son Esporles con el 2,55%, Sant Joan con el 2,14%, Deià (1,82%), Manacor (1,73%), Calvià (1,68%), Sóller (1,60%), Maria de la Salut (1,59%), Lloseta (1,42%), Pollença y Consell (1,35%) y Lluçmajor con el 1,23%. En Banyalbufar y Escorca no aparecen procesados.

Patrimonio. En Mallorca he localizado 1.507 referencias sobre el patrimonio de los procesados. En 937 casos (el 62,18%) consta que carecían de él. Hay constancia que 113 poseían bienes pero no se indica su cuantía y 23 que tenían un patrimonio inferior a 25.000 pts. y a los cuales se les aplicó la ley de 1942. La distribución de los restantes 434 es la siguiente:

Pesetas	Nº procesados
1 a 1.000	54
1001 a 5.000	155
5.001 a 10.000	94
10.001 a 20.000	65
20.001 a 50.000	39
50.001 a 100.000	13
100.001 a 200.000	7
200.001 a 500.000	6
500.001	1
Total muestra	434

El patrimonio superior a 500.000 pts. corresponde a Bernardo Marqués Rullan de Sóller (fusilado) y que fue valorado en 514.530 pts. Entre 1 y 10.000 pts. representan casi el 70 % de la muestra, por lo que se deduce que la finalidad principal de la ley, que era la recaudatoria, fue poco rentable, pues la represión afectó a personas con escasos bienes. Cuando se publicó la ley de 1942, que sobreesía los casos con patrimonio inferior a las 25.000 pts. y a los que eran simples afiliados a partidos o sindicatos, el Tribunal no pudo aplicar sanción económica. Se presentaron muchos recursos a la Comisión Liquidadora, que los aceptó y ordenó la devolución de la sanción pagada.

Profesión. De la isla de Mallorca se ha localizado la profesión de 2.354 procesados. Los agricultores y jornaleros que trabajan en el campo, representan el grupo unitario más numerosos y ascienden a 432, el 18,35% del total. El grupo que representa a obreros cualificados o menestrales, que es muy variado y en ocasiones difícil de concretar, asciende a 717, el 30,46% del total, y dentro de este grupo predomina el de albañiles con 216 procesados, seguido del de obreros de la industria del calzado que es de 106 y el de carpinteros de 104. Otro grupo numeroso es el de los empleados del Ferrocarril, que al provocar una huelga general al estallar la rebelión, fueron procesados 193 de ellos. El mismo caso ocurre en la compañía de Tranvías con 15 y en la compañía de Gas y Electricidad con 72. Maestros y profesores fueron procesados en número de 68; funcionarios de los Ayuntamientos 175 (24 eran guardias municipales). Entre las profesiones universitarias, destacan 21 médicos, 12 farmacéuticos y 7 veterinarios. Y como curiosidad dos sacerdotes, Francisco Alomar Poquet, párroco de Llubí, fusilado y condenado por el Tribunal Nacional de Responsabilidades Políticas a una sanción económica y de la que desconozco el importe, y el vicario de Buñola, Antonio Rosselló Sabater condenado a 20 años por un Tribunal Militar y cuyo expediente de Responsabilidades Políticas fue sobreesido por la Audiencia.

Edad, estado civil y sexo. El análisis de la pirámide de edad referido a la isla de Mallorca y sobre 1.641 procesados, nos indica que entre los 31 y 50 años de edad, representan el 56% del total. Como curiosidad hay cinco con edad superior a los 80 años, uno de ellos de 87.

Por su estado civil y sobre una muestra de 2.204, predominan los casados que son 1.682, solteros 439 y viudos 83.

Del total de procesados localizados, hay 3.576 hombres y 182 mujeres.

Militancia política. En 1.219 casos consta su filiación política. El partido más numeroso es el de Izquierda Unida con 542, que representa el 44,46% del total. Le sigue el Partido Socialista con 374, Unión Republicana con 187 y el Partido Comunista con 60, el resto se reparte entre varias opciones y con uno aparece un partidario de la CEDA.

Sentencias de los Tribunales Militares. Del total de 5.670 procesados en el conjunto de las Islas, aparecen 1.796 que habían sido previamente juzgados por las autoridades militares. El desglose por Islas es el siguiente:

	Mallorca	Menorca	Ibiza y Formentera	Total
Nº procesados	3.578	1.494	418	5.670
Nº juzgados	615	948	233	1.796
Porcentaje	16,36>%	63,45%	55,75%	31,67%

Las diferencias entre las Islas, corresponden a la distinta evolución de los acontecimientos militares. Menorca e Ibiza estuvieron ocupadas por las fuerzas republicanas, que ejercieron violentas represiones y asesinatos sobre personas de ideología contraria. En estas dos Islas los Tribunales Militares procesaron a todas las personas que consideraron habían colaborado activamente con los republicanos o participaron en actos violentos. En cambio en Mallorca se juzgaron a los que se habían opuesto a la rebelión o desempeñado cargos de responsabilidad durante la República. Nos limitaremos a analizar las sentencias aplicadas en Mallorca.

De las 615 localizadas, hay 114 en que no indican la sentencia aplicada. Consta el fusilamiento de 70 procesados, que 125 fueron condenados a cadena perpetua que luego se modificó a 30 años, de ellos 30 habían sido condenados a muerte, pero se les conmutó por la de cadena perpetua. En este apartado de cadena perpetua, existe algo de confusión, pues no se aclara muy bien en la documentación, si parte de ellos habían sido condenados directamente a 30 años de prisión. El resto de las penas varían ente 1 y 20 años de reclusión, el porcentaje más elevado corresponde a la de 6 años y 1 día, con 72 sentencias, seguida de 12 años y 1 día con 44, a 30 se les condenó a 20 años y 1 día, 27 a 3 años y undía, y el resto se reparte entre las diferentes sentencias. Fueron sobreseídos 44 y absueltos 28 procesados.

Curiosidades.

Del estudio de los expedientes se pueden extraer algunos casos que llaman la atención por su singularidad o rareza y sólo referidos a la isla de Mallorca.

Topos. Aparecen 25 vecinos de la Isla que fueron procesados y que consta estuvieron escondidos, algunos hasta acabada la guerra o años después. De los siete topos del pueblo de Artá, consta que seis de ellos se presentaron juntos a las autoridades del pueblo el 16 de mayo de 1940, fueron procesados por las autoridades militares y de Responsabilidades Políticas por la Audiencia provincial, y todos fueron absueltos por el primero y sobreseídos por el segundo. Aparecen seis topos en Llucmajor, tres en Alaró y Palma, dos en Algaida y uno en los pueblos de Campanet, Calviá, Lloseta y Sa Pobla. Algunos fueron detenidos por la Guardia Civil y otros consiguieron estar ocultos hasta el final de la guerra.

Canjeados y huidos. Aparecen tres casos de personas canjeadas. Antonio Alberti Vanrell, médico, concejal del Ayuntamiento de Palma y afiliado a Izquierda Republicana. Estuvo detenido del 19 de julio de 1936 al 14 de agosto de 1938, en que fue canjeado. Al acabar la guerra estuvo detenido en Toledo. El Tribunal de Responsabilidades Políticas, lo condenó a 6 años de inhabilitación y multa de 15.000 pts. José Oliver Ramis, zapatero, vecino de La Cabaneta y afiliado a la sociedad *La Siembra*, estuvo detenido 14 meses y fue canjeado. Regresó a Mallorca el año 1940 y la Audiencia sobreseió su expediente de Responsabilidades Políticas. Antonio Sancho Bisquerra, campesino, fue canjeado, pasó a la zona republicana y posteriormente a Francia y México. El Tribunal de Responsabilidades Políticas lo condenó a 2 años de inhabilitación y 1.000 pts. de sanción.

Numerosas personas abandonaron la Isla por miedo a las represalias. Desde el puerto de Pollensa huyeron muchos a Menorca con barcas de pescadores. Un grupo

numeroso se fue con los republicanos que reembarcaron cuando fracasó la expedición del capitán Bayo, especialmente vecinos de la zona de Son Servera y Artá; de ellos 52 fueron procesados por el Tribunal, pero en todos los casos la Audiencia dictó auto de sobreseimiento.

Extranjeros. Hay varios casos de extranjeros procesados por el Tribunal. Pablo Besson Bollag, súbdito suizo, Ingeniero Agrónomo, su expediente fue sobreseído por la Audiencia Provincial. Heinrich Kraschutzki, súbdito alemán, estuvo detenido y el Tribunal le condenó al pago de 400 pts. Ireño Anselmo León Rabaud, ciudadano francés, fue acusado de manifestarse en contra de la sublevación y condenado a 12 años de reclusión por un Tribunal Militar, pero fue indultado por Franco y la Audiencia sobreseyó su expediente. Georges Metropolos, de nacionalidad griega y capitán del buque "*Victoria*", capturado por las fuerzas navales con material bélico, fue condenado a 12 años por un Tribunal Militar, pena que fue conmutada por Franco a los pocos meses. El Tribunal de Responsabilidades Políticas le condenó al pago de 50 pts. En la misma causa el Tribunal sancionó a seis marineros del barco a diversas sanciones económicas.

Mujeres procesadas.

En el archipiélago aparecen 277 mujeres procesadas por el Tribunal de Responsabilidades Políticas y que representan el 4,88 % del total. Por Islas hay 182 en Mallorca, el 4,84% de los procesados en la Isla, en Menorca 68 (4,55%) y en Ibiza 27 (6,46%).

Analizando las procesadas en la isla de Mallorca, corresponden 47 a Palma, 127 a los pueblos de la Isla y 8 sin localizar. Hay dos pueblos que destacan por el número de mujeres procesadas, Son Servera con 40 y Capdepera con 26, repartiéndose el resto por los demás pueblos.

El Tribunal dictó 55 sentencias, de las que 24 fueron absueltas, 6 archivadas y 25 a diferentes sanciones económicas. La Audiencia Provincial dictó 111 sobreseimientos y de 16 no se conoce la sentencia del Tribunal. Hay constancia que la Justicia Militar procesó a 47 mujeres, de las que 5 fueron condenadas a cadena perpetua, a 4 se les conmutó la pena de muerte (la esposa de Bernardo Marqués Rullán y tres de sus hijas). Aurora Picornell fue asesinada y la Audiencia Provincial dio su expediente de Responsabilidades Políticas por sobreseído. Hay el caso curioso de una Jefa de Falange que fue procesada por tráfico de influencias, el Tribunal Militar la condenó a 12 años de reclusión, y la Audiencia Provincial sobreseyó su expediente de Responsabilidades Políticas.

Resum

Anàlisi dels efectes que *la Ley de Responsabilidades Políticas* ocasionà a les Illes Balears. L'autor estudia els sistemes d'aplicació, els processos incoats i un complet estudi sobre les sentències dictades pel Tribunal, així com una visió de la distribució de tals processos a nivell geogràfic, professional, estat civil i militància política. Completa el treball una sèrie una serie de relacions anecdòtiques

Resum

An analysis of the impact that the *Ley de Responsabilidades Políticas* (Political Responsibilities Act) had in the Balearic Islands. The author studies its systems of application and the trials it involved, as well as offering an exhaustive analysis of sentences passed by the Law Courts. He also offers an insight into the distribution of the trials geographically, professionally, politically and by marital status. The study concludes with a series of anecdotes.

VÀRIA

Donation aux Templiers

AGNES ET ROBERT VINAS^{*}
RODRIGUE TRETON^{**}

La présence aux archives de Perpignan de cette copie authentique de l'acte de donation aux Templiers, datée de 1262, montre que l'Infant Jaume a le souci de se constituer rapidement un 'chartrier'. A ce moment, il est déjà, depuis août 1256, héritier du royaume de Majorque, et le roi son père est sur le point de lui attribuer également le Roussillon. C'est donc à Perpignan, capitale de son nouveau royaume, que l'Infant, devenu Jaume II, premier roi de Majorque, garde ensuite ses archives.

Le 17 avril 1230 Jaume Ier, roi d'Aragon, avec l'accord des curateurs de Gastonet de Béarn, à savoir les évêques de Barcelone et de Gérone, de Nunyo Sanç, de Ponç Hug d'Empúries et d'autres nobles personnages, et en récompense des nombreux services qu'ils lui ont rendu lors de la conquête du royaume de Majorque, donne à B. de Campans, commandeur de Miravet, et à tous les frères de la milice du Temple, le château appelé Almudayna des Juifs situé dans la cité de Majorque. Le roi donne également au Temple: un jardin sis dans l'enceinte de la ville à proximité du château, tel qu'il est clôturé par un ancien mur avec les maisons, la mosquée et autres biens qui se trouvent à l'intérieur de celui-ci; et hors des murs de la cité, une terre contigüe aux fossés de la cité le long du chemin qui débute sous la citerne près de la porte de Bab el Belec et se dirige vers la mer jusqu'à un manse sur la voie qui sort du château et va jusqu'à la mer; et le port d'Al Moncum situé au sud de la cité, où se trouvent deux terres et une fontaine. Le souverain donne aussi aux Templiers un canon d'eau qu'ils pourront capter où il leur plaira et conduire jusqu'à leur château.¹

Transcription du document:

In Dei nomine. Manifestum sit cunctis, presentibus atque futuris, quod nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum et regni Mayoricarum, comes Barchinone et dominus Montispesullani, attendentes grata et liberalia servicia atque multa que vos, dilecti ac venerabiles frater B. de Campanis, comendator Mirabeti et totius riparie tenendo locum magistri, et frater Poncius Menescalcus et alii fratres milicie Templi nobis facitis cotidie, et fecistis specialiter in exercitu et captione regni Mayoricarum, in quibus fuistis honorifice cum multitudine militum vestrorum et hominum armatorum, ad laudem nostri nominis et honorem, et sustinistis labores maximos et expensas bono animo et gratuita voluntate,

^{*} Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales.

^{**} Paleographe.

¹ Copie authentique du 29 juillet 1262, parchemin, Archives Départementales des Pyrénées Orientales, Perpignan (ADPO), IB 10

consulte et ex certa sciencia, assensu et voluntate ac consilio venerabilium patrum Berengarii Barchinonensis, G. Gerundensis episcoporum, et nobilium nostrorum Nunonis Sancii, P. Hugonis, comitis Ampuriarum, R. Berengarii de Ager, Guilalmonis de Monte Catano, F. de Sancto Martino, B. de Sancta Eugenia, Guilbertum de Crucillis, B. de Monteregali et B. de Episcopali, curatoribus Gastoneti de Biarno, et multis aliis nobilibus, militibus, civibus et populis, qui ad capiendam civitatem Majoricarum nobiscum pariter convenerunt, damus, concedimus et laudamus Deo et vobis, fratribus predictis, presentibus et futuris, et per vos sancte domui milicie Templi, in civitate Mayoricarum, castellum, videlicet, quod vulgo apellatur castrum sive Almodayna² Judeorum, contiguum muro civitatis a parte meridiana per staticam vestram propriam, ut ibi perpetuo habitetis. item, damus vobis, concedimus et laudamus ortum juxta dictum castrum, infra menia civitatis situm a tribus partibus inter partem ville hominum Marsilie el hominum Tarrachonensis et viam que vadit juxta fossatum ipsius castrum et pervenit ad partem hominum Tarrachonensis, sicut aqua currit versus mare, el vaditusque ad mesquitam que est infra eosdem terminos contiguam domibus et orto assignatis abbati Sancti Felicis Guixolensis, sicut clauditur dictus ortus antiquis parietibus cum domibus et meschita el aliis que sunt infra ortum predictum. Extra muros autem damus vobis terram contiguam vallis, sicut semita justa cequiam³ incipit subtus aljup⁴ qui est circa porta que dicitur Bap al Belec⁵ et vadit versus mare usque ad quendam mansum⁶ qui est in via que exit de vestro castro et pergit usque ad exaream⁷ et usque ad maris. Item, damus, concedimus et laudamus vobis portum quod vulgo dicitur Al Moncum,⁸ et est extra civitatem, versus meridie(m), quasi per medium milarii, ubi sunt due tures, cum fonte sive aqua dulci que ad tempus currere dicitur qui est ibi. Hec omnia et singula vobis damus, concedimus et laudamus perpetuo pacifice possidenda, cum ingressibus et agressibus suis, petris et petrariis, cum directis el pertinentiis, cum uno canone⁹ de aqua, quam accipiat ubi melius poteritis ad utilitatem vestram, et ducatis ad castellum et ortum ad bibendum et aquandum et rigandum et ad vestros usus alios exercendos. Et per castrum nullus habitator Mayoricarum vel alius intret vel exeat vobis invitis, set sicut condam [fuit] porta et via publica civitatis; ita sicut decetero via et porta vestra privata et vestrorum, sicut vobis melius el utilius videbitur expedire. Ortum etiam cum arboribus natis el nascituris, portum cum fonte predicto, cum quibusdam ortulis cum ficulneis circumquam positis, et omnia alia predicta et singula habeatis, teneatis, possideatis et expletetis salve et secure, potenter, integriter et sine aliqua diminutione, sicut melius dici, scribi vel intelligi potesi ad vestrum vestrorumque salvamentum et bonum intellectum et in possessionem vos [peraliter] inducimus

² al-mudayna = la citadelle.

³ as-saqiyya = canal d'irrigation.

⁴ al-y [ubb = citerne.

⁵ bāb al-balad = porte de la ville, ou Bāb al-bilād = porte du champ.

⁶ manse = propriété agricole.

⁷ Exarea (cfr. Catalan: exarreit = dessecché, asseché), peut être du latin eissariata. Lieu inculte, et laguneux. Probablement une ancienne lacune assechée. Cfr: Qui eren els jueus de l'Almudayne? dans le même volume.

⁸ Al-moncum (?). Toponyme lu par le marquis d'Albon Almo[n]c[e]ir. Cfr: BNF Lat. Nouv. Acq. 59, 192-196. Voir aussi Qui eren els jueus de l'Almudayne? dans le même volume.

⁹ Qanah (arabe qanā = aqueduc, conduite d'eau.

corporalem et per manum dilecti nostri(u) Petri de Pomar, militis, ad vestras vestrorumque voluntates ibi perpetuo faciendas. Datum apud Mayoricarum, XV kalendas madii, anno Domini M^o CC^o tricesimo

Sign-(SM)-um Jacobi, Dei gracia regis Aragonum et regni Majoricarum, comitis Barchinone et domini Montispesullani. Sig†num Berengarii, Barchinonensis episcopi. Sig†num G., Gerundensis episcopi. Sig†num Nunonis Sancii. Sig†num Poncii Hugonis, comitis Empuriarum. Sig†num R. Berengarii de Ager. Sig†num Guilelmoni de Montecateno. Sig†num Ferrarii de Sancto Martino, curatoris Gastoneti de Biarn. Sig†num B. de Sancta Eugenia. Sig†num Guilbertini de Crucillis. Sig†num B. de Monteregali. Sig†num B. de Episcopali, qui prescripta omnia et singula concedimus, confirmamus atque laudamus. Sig†num Petri de Sancto Miliore, scriptoris, qui hoc, mandato domini regis et aliorum nobilium, scripsi pro Guilelmo Rabacia, notario suo, loco, die et anno prefixis.

Traduction

Ceci est la copie fidele d'un acte portant le sceau du seigneur roi d'Aragon, et dont la teneur est la suivante:

Au nom de Dieu, que soit porté a la connaissance de tous, présents et futurs, que nous, Jaume, par la grâce de Dieu roi d'Aragon et du royaume de Majorque, comte de Barcelone et seigneur de Montpellier, considérant les nombreux, précieux et généreux services que vous, cher et vénérable Bernal de Campanes, commandeur de Miravet et de Ribera, et tenant lieu de maître du Temple, frère Pons Menescal et les autres frères du Temple, nous avez rendus quotidiennement et spécialement dans notre expédition et dans la prise du royaume de Majorque, auxquelles vous avez participé avec honneur, en compagnie de nombre de vos chevaliers et de vos hommes, pour la gloire et l'honneur de notre nom, et où vous avez enduré les plus grandes fatigues et effectué des dépenses de bon coeur et avec des sentiments désintéressés, après réflexion, en toute conscience et avec l'accord, la volonté et le conseil de nos vénérables pères Berenguer, évêque de Barcelone, G[uillem] de Gérone, et de nos nobles, Nuno Sanç, P[ons] Hug, comte d'Empúries, R[amon] Berenguer d'Ager, Guillem de Montcada, F[errer] de Sant Martí, B[ernat] de Santa Eugènia, Guilbert de Cruïlles, B. de Montréal, B. de La Bisbal, curateurs de Gastonet de Béarn, et de nombreux autres nobles, chevaliers, citoyens et gens qui vinrent également avec nous pour prendre la ville de Majorque:

Nous donnons, concédons et confirmons à Dieu, à vous, frères susdits, présents et futurs, et par vous à la sainte maison de la Milice du Temple:

Dans la cité de Majorque, le château qu'on appelle habituellement "château ou Almudaina des juifs", contigu au mur de la cité dans sa partie méridionale, pour en faire votre résidence, et pour que vous y habitiez perpétuellement. De même, nous vous donnons, concédons et confirmons un jardin jouxtant le dit château, situé sous les murailles de la cité; sur les trois autres côtés, [il est délimité par] la partie de la cité qui a été attribuée aux hommes de Marseille et de Tarragone, et la rue qui part du fossé du même château jusqu'à la part des hommes de Tarragone, là où l'eau [du ruisseau] court vers la mer; [le troisième côté de ce jardin] va jusqu'à la mosquée qui se trouve plus bas, et qui touche aux maisons et

au jardin assignés à l'abbé de San Feliu de Guixols, jardin qui est fermé par de vieux murs avec les maisons et la mosquée et d'autres [constructions] qui se trouvent en dessous du dit jardin

Hors les murs, d'autre part, nous vous donnons une terre contiguë aux fossés, là où le sentier qui bugé la sequia commence sous l'aliup qui se trouve près de la porte de Bap al Belec, et va vers la mer, jusqu'au manse qui est sur la rue qui sort de votre chateau et continue jusqu'à l'exarea, et jusqu'à la mer.

De même, nous donnons, concédons et confirmons a vous, un port qu'on appelle al Moncum, qui se trouve hors de la cité vers le sud, a environ un demi-mille, ou se trouvent deux tours avec une source d'eau douce qui est là et dont on dit qu'elle coule par intermittence.

Tous ces biens, dans leur ensemble et en détail, nous vous les donnons, concédons et confirmons pour que vous les possédiez en paix et perpétuellement, avec leurs revenus et productions, pierres et carrières, avec leurs droits et dépendances, avec un qanáh d'eau que vous recevrez là où vous pourrez l'utiliser au mieux et que vous conduirez jusqu'au château et au jardin, pour boire, alimenter en eau, arroser, et pour exercer tous vos autres usages. Et par le château, aucun habitant de Majorque ou autre ne pourra entrer ou sortir sans votre permission; mais de même que ce fut autrefois une porte de la ville et une voie publiques, de même dorénavant ce seront une voie et une porte privées qui vous appartiennent, et que vous utiliserez comme il vous semblera bon et utile de le faire.

Le jardin, avec les arbres nés el à naitre, le port avec sa source, petits jardins et les figuiers plantés à l'entour, et tout ce qui a été dit plus haut, vous les aurez, en tout et en particulier, les garderez, posséderez et en jouirez, en toute sûreté, inviolabilité, propriété et intégrité et sans aucune restriction, au mieux de ce que l'on peut dire, écrire et comprendre, dans votre intérêt et celui des vôtres et comme vous l'entendrez. Et nous les mettons en votre possession effective, par la main de notre cher Pere de Pomar, chevalier, pour que vous puissiez y faire, vous et les vôtres, ce que vous voudrez, perpétuellement.

Fait à Majorque le 15 des calendes de mai, l'année du Seigneur 1230.

Sig†num de Jaume, par la grace de Dieu roi d'Aragon et du royaume de Majorque, comte de Barcelone et seigneur de Montpellier.

Sig†num de Berenguer, évêque de Barcelone, G[uillem] évêque de Gérone, Nuno Sanç, Pons Hug, comte d'Empúries, R[amon] B[eren]g[uer] d'Áger, Guillem de Montcada, Ferrer de Sant Martí, curateur de Gastonet de Béarn, B[ernat] de Santa Eugènia, Guilabert de Cruilles, B. de Montreal, B. de La Bisbal, qui confirmons et autorisons tout ce qui a été écrit plus haut, en tout et en particulier.

Sig†num de Pere de Sant Meliò, scribe, qui sur mandement du seigneur roi et des autres nobles ai écrit ceci pour Guillem Rabaca, son notaire, les lieu, jour et an précisés plus haut.

Sig†num de B. de Sant Just, notaire public, témoin.

Sig†num de Marches Porro, notaire de Majorque, témoin.

Qui eren els jueus de l'Almudayna?

G. ROSSELLÓ BORDOY

Qui eren els jueus de l'almudaina? De temps enrere les dades que apareixen a les diferents versions del *Llibre del Repartiment de Mallorca* referides als jueus a Mallorca ens varen cridar l'atenció. És de tots sabut que determinades vegades la notícia diu clarament *jueus de l'almudaina*, mentre que en altres ocasions esmenten simplement els *jueus* o un nom propi acompanyat de la postil·la *jueu* o *jueu nostre*.

Cal pensar que una i altra expressió indicaven una diferència, si més no annexa a l'ètnia del o dels personatges o bé al seu *status* cívic dins l'organització de la nova societat inserta a la Mallorca musulmana recent conquerida.

Per tant qui eren els jueus de l'almudaina?, sempre anomenats com a col·lectiu, i qui eren els altres jueus, en ocasions, individualitzats per nom i de vegades llinatge?

Per als arabistes els jueus de l'almudaina podien ser, molt bé, els jueus establerts a l'illa de Mallorca en temps anteriors a la conquesta catalana, ben coneguda dita presència des del moment tardà antic, malgrat no hi hagi constància documental d'una aljama jueva a la Mallorca musulmana. Tan sols una suposada presència.

Una comunitat judaica, practicant la seva religió, a un ambient islàmic, no era un fenomen estrany en aquella època. A moltes altres ciutats andalusines l'existència de jueus està ben comprovada. Un exemple paradigmàtic el tenim en el regne de Granada on els Banu Nagrila, o ben Nagrella, assoliren importants nivells polítics en el govern de la taifa, fins i tot pareix que a Mallorca membres d'aquest grup clànic en deixaren la seva petjada.

En canvi les referències a jueus, esmentats pels seus noms propis i en alguns casos amb gentilicis podrien, molt bé, referir-se a membres de l'ètnia mosaica arribats juntament amb l'estol de Jaume I.

Tant una cosa com l'altra romanien dins el camp de la més completa hipòtesi i, a més, diríem, que cap investigador arabista mai va gosar plantejar tal proposta, simplement perquè no hi havia proves documentals que permetessin besllumar si tal cosa era possible.

El tema deriva de les denominacions que trobam al *Llibre del Repartiment* on consta la donació als jueus de l'almudaina i de vegades als jueus, simplement. No es pot oblidar la menció, en dues ocasions, de l'entrega a un tal Astrug, nom hebraic sens dubte, malgrat no consti la seva ètnia, més una dada a Jahie, jueu, sense especificar res més.

La relació és la següent:

Inca	Alcheria Adducutz	6 jo. <i>judeorum</i>	ARM, 18, 6r
Inca	Rahal aben Bazo	4 jo. <i>judeorum</i>	ARM, 18, 6r
Inca	Alcheria Arraya	4 jo. <i>judeorum</i>	ARM, 18, 6r
Sineu	Borde Axabee	5 jo. <i>et est judeorum Almudayne</i>	ARM, 18, 9v

Sineu	Rahal Beni Halfum	8 jo. <i>et est judeorum Almudayne</i>	ARM, 18, 11v
Sineu	Benu Zarbez exarquia	e és d'aquels jueus matex	ARM, 18, 9v
Sineu	Rahal Beni Apditaf	5 jo. <i>et est judeorum Almudayne</i>	
Sineu		e és den Almo jueu	ARM, 18, 11v
Petra	Rahal Alahmar	5 jo. <i>et est judeorum</i>	ARM, 18, 15r
Petra	Rahal abin Xuaip	5 jo. és dels jueus	ARM, 18, 15r
Petra	Rahal Zamaha	5 jo. <i>et est judeorum</i>	ARM, 18, 15r
Montuiri	Alqueria Constanti exarquia	<i>et est judeorum Almudayne</i>	ARM, 18, 18r
Montuiri	Alqueria Alahara	8 jo. <i>et est Astrug et socii eius</i>	ARM, 18, 18r
Montuiri	Rahal Axat	4 jo. <i>et est lahie iudei</i>	ARM, 18, 22r
Montuiri	Alqueria d'Albenia	8 jo. <i>Et est Astrugi de Tortose et trium fratrum corum</i>	ARM, 18, 22v

Qui eren els jueus de l'Almudaina? Quadradoafirma taxativament:

*Habitaban los judios de la ciudad de Mallorca, que asi se llamaba entonces Palma como es bien sabido, dentro de la Almudaina o ciudadela, donde los encontró Jaime I y les asignó bienes en el repartimiento, sin duda en proporción de lo que le habian auxiliado. El barrio hebreo caía hacia la parte occidental de la ciudadela, junto al solar que se cedió en 1231 a los Dominicos y confrontaba con la plaza del real palacio, comunicando a una vecina puerta el nombre de sus moradores. Estorbarian probablemente las hebraicas viviendas el desarrollo del magnifico templo, cuya primera piedra se asentó en 1296, pues en 1300 consta ya la completa traslación de aquella a la partida del Temple y de la Calatrava.*¹

Tal volta d'aquesta afirmació neix el fet de la presència dels jueus, d'antic assentats a Mallorca, dins l'Almudaina i el desplaçament ordenat per Jaume II per tal de bastir el convent de dominics i a la vegada es justifica l'establiment de l'aljama hebraica en el call major aprop del castell del Temple.

Pel que fa a l'acta de donació de Jaume I als dominics per tal de bastir convent i església no es diu res sobre els jueus de l'almudaina:

*... damus et concedimus ... in perpetuum, libere et franche, locum illum in Almudayna eiusdem civitatis Maioricensis, situm in grandi platea que ex una parte respicit ad vicum amplum quod dicitur Benanet, et ex alia ad ipsam Almudaynam et angulus confrontat cum turribus domus regie ad construendum et edificandum monasterium et ecclesiam dicti ordinis predicatorum.*²

Queda clar que el lloc concedit pel rei consistia en una gran plaça entre el carrer de Benanet, després conegut com *dels pintors* i avui amb el pompós nom de *Palau reial*, quan la denominació tradicional per designar l'Almudaina sempre havia estat la de *castell reial*. Els jueus per res compareixen en aquesta ocasió. Tal concessió datada el 12 de les kalendes de juny de 1231 es complementa amb altra donació, posterior, que Jaume I fa als jueus,

¹ José María QUADRADO: *La juderia en Mallorca*, Palma, 1961, 31-32.

² Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ: "Corpus documental balear (I) Reinado de Jaime I", *Fontes Rerum Balearium*, Palma, 1977, I, 72, doc. 62.

datada el 3 de les nones de maig de 1236³ on s'especificquen les donacions fetes a la ciutat i a la ruralia. De les primeres el text transcrit diu:

... damus, concedimus et laudamus per alodium franchum vobis omnibus iudeis fidelibus nostris tunc habitatoribus Maioricarum, presentibus et futuris, palacium nostrum quod est intus almudainam nostram in quo possitis facere oratorium vestrum et sinagogam, excepta capella mea et domibus in quibus clerici servientes capellam morari consuevunt et excepto palatio nostro maiori in quo nos stare consuevimus. Quod palatium quod vobis damus, concedimus et laudamus est terminatum et assignatum sicut est de ianua ferrissa usque ad ianuam medianam, de angulo in angulum; et sicut tendit recta linea de ipsa ianua ferrissa usque ad cantonem domorum Raimundi Berengarii de Ager; et usque ad aliud portale et murum. Almudaine maioris qui aspicit usque riarium, cum domibus que ibi sunt et cum aqua cequie quam possitis accipere, sine metu et contradictione alicuius persone.⁴

No hi ha dubtes que aquests jueus aleshores habitants de Mallorca (*tunc habitatoribus*) reberen un casal que era del rei (*palatium nostrum*) destinat a sinagoga dins l'Almudaina major (*maioris*) que arribava a la Riera.

Les donacions urbanes segueixen aprop de l'Almudaina major, emperò a la part baixa de la vila vorejant amb la partió de Nunyo Sanç...

Item damus vobis et vestris successoribus in perpetuum, per alodium franchum et liberum ipsam plateam nostram que est ante ianuam nostri orti sive iardini prout tendit de turri ipsius orti que aspicit versus riarium usque in carrariam que est satis prope a balneis que sunt de portione Nunonis Sancii, cum operatorus que ibi sunt et cum omnibus melioramentis que ibi facere volueritis.⁵

A més a les rodalies de ciutat es consignen altres donacions de les quals la ubicació no és tan fàcil. En primer lloc l'alfòndec que els cristians mantenien temps enrere (*tempore maurorum*) a Ciutat de Mallorca, seguint els costums de l'època. Recordem que l'antic alfòndec dels genovesos fou venut als mercedaris per bastir el seu convent i en època cristiana en mercaders d'aquell indret que seguiren a l'Illa en feren un de nou a la parròquia de Sant Nicolau.

Item damus, concedimus et laudamus per alodium franchum et liberum, pro cimiterio, illud alfondegum extra civitatem, in quo christiani, tempore maurorum, consueverant comorari sicut clausum est undique. In quo videlicet alfondego possitis sepelire libere et absolute ad voluntatem vestram sine metu alicuius persone.

Item damus, concedimus et laudamus per alodium franchum et liberum, medietatem cuiusdam orti qui se tenet cum alia medietate orti prepositi Terrachone. Qui vero ortus est in termino civitatis Maioriche, in loco illo ubi exercitus fuit positus, cum omnibus arboribus que ibi sunt et fuerint.

³ L'editor la publica sota la data de 11 juliol 1231. Lorenzo PÉREZ MARTINEZ: "Corpus documental balear (I) Reinado de Jaime I", *Fontes Rerum Balearium*, Palma, 1977, I, 83, doc. 74.

⁴ Lorenzo PÉREZ MARTINEZ: "Corpus documental balear (I) Reinado de Jaime I", *Fontes Rerum Balearium*, Palma, 1977, I, 83, doc. 74.

⁵ Lorenzo PÉREZ MARTINEZ: "Corpus documental balear (I) Reinado de Jaime I", *Fontes Rerum Balearium*, Palma, 1977, I, 83, doc. 74.

La necròpolis hebraica no està prou definida. Al menys una d'elles es trobava a Llevant de ciutat i la meitat de l'hort compartit amb el Preboste de Tarragona estaria al Nord (*in loco illo ubi exercitus fuit positus*) a les immediacions de La Real?

El document, endemés, fa altra distinció en repartir les propietats disperses per la ruralia illenca.

Damus etiam, concedimus et laudamus per alodium franchum et liberum, vobis fidelibus nostris omnibus iudeis nunc populatoribus et habitatoribus Maioricarum et allis iudeis, presentibus et futuris, et universis successoribus vestris, alqueriam que dicitur Raalatim et sunt quatuor iovate; et alqueriam que dicitur Abenbasso et sunt tres iovate; et alqueriam, que dicitur raal Docax et sunt quinque iovate; et alqueriam que dicitur raal Vualid et sunt quatuor iovate et alqueriam que dicitur Raal Naya et sunt quatuor iovate. Et hec omnes alquerie sive raals sunt in termino de Inca.

Una lleugera mostra és suficient per veure les diferències que el document deixa entreveure a l'hora de tractar els jueus. En primer lloc es refereix als que aleshores habitaven a Mallorca (*tunc habitatoribus*). Després indica els jueus que ara viuen a Mallorca (*nunc habitatoribus*). És una distinció entre jueus presents d'enrere a Mallorca i els nous vinguts?

Podríem afirmar que la diferenciació establerta en el *Llibre del Repartiment* i les distincions del document de donació donen suport a l'existència de dues comunitats hebraïques a Mallorca. La preexistent, *tempore maurorum*, i la recent vinguda. Una i altra en donar suport al rei en Jaume reberen el premi conseqüent.

La pregunta que mai ens hem plantejat és a quina almudaina vivien els jueus de Mallorca, *tempore maurorum*? Queda prou clar que a Madina Mayūrqa existien dues almudaines: el barri àulic, antic recinte de la ciutat romana amb la seva pròpia muralla, on endemés es trobava el castell que sabem per la *Gesta Triumphalia*⁶ de Pisa que tenia un nom específic *castrarum* o sia la llatinització de l'àrab *al-qasr* i l'almudaina dels Gumâra, concedida a la Casa del Temple arrel de la conquesta i que el document de concessió designa com *almudayna judeorum*.

La recent publicació del document de donació que Jaume I signà a favor dels templers obri una altra possibilitat.⁷ El document en qüestió és trasllat ordonat per Jaume, fill de Jaume I en qualitat d'hereu del regne de Mallorca d'un pergami signat a Mallorca pel seu pare el 15 de les kalendes de maig de 1230 on s'especifica que els templers reberen en propietat *almudayna judeorum*, a més d'altres propietats que es descriuen. Tal descripció del lloc, situació i terres que l'enrevolten més les zones fora murada coincideixen amb el que ja sabem. És a dir que l'*al-mudayna* dels Gumâra fou entregada als templers, juntament amb altres terres dintre i fora murada, aquestes entre la ciutat i el portitxol. Ara bé en el document en qüestió consta clar i llampant que la donació és un castell *quod vulgo*

⁶ Mireia MULET MAS: "Gesta triumphalia per pisanos facta", *BSAL*, 49, Palma, 1993, 27-36.

⁷ Agnès et Robert VINAS: *La conquête de Majorque*, Perpignan, 2004, 246-248. Veure en aquest mateix volum del *BSAL*: Agnès et Robert VINAS, Rodrigue TRETON: "Donations aux templiers". Agraïm als autors la seva autorització per publicar dit document que consideram cabdal per a la coneixença de la comunitat mosaica a Ciutat de Mallorca.

apellatur castrum siue almudayna judeorum. El text original, molt ampliat, es pot llegir a continuació. És prou clar i no admet altres interpretacions.

Aleshores quina almudaina ocupaven els jueus: la suposada per Quadrado quan afirma: *dentro de la Almudaina o ciudadela, donde los encontró Jaime I y les asignó bienes en el repartimiento, sin duda en proporción de lo que le habían auxiliado. El barrio hebreo caía hacia la parte occidental de la ciudadela, junto al solar que se cedió en 1231 a los Dominicos*, o l'almudaina de Gomera?

Sabem que la concessió del *palacium nostrum quod est intus almudainam nostram in quo possitis facere oratorium vestrum et sinagogam*, fou posterior a l'entrega de l'almudaina de Gumàra als templers.

Ara bé aquest document ens permet formular noves preguntes. Tal vegada algunes no tinguin resposta, emperò aporten un nou enfocament al problema.

- 1.- És l'almudayna de Gumàra, l'almudaina dels jueus?
- 2.- Quins eren els jueus que sis mesos després de la conquesta vivien a un lloc qualificat com la seva almudaina?
- 3.- Eren els jueus anteriors a l'arribada dels catalans o els jueus nou vinguts?
- 4 Fou la donació del *palacium intus almudainam* una compensació als jueus, diguem-lis autòctons, davant la pèrdua del seu establiment a favor dels templers?
- 5.- És coincident la descripció dels terrenys fora murada rebuts pels templers amb alguna de les terres descrites al *Repartiment* o a la documentació generada després? El document de Perpinyà diu el que segueix:

Més enllà dels murs, per altra banda, vos donam una terra contigua als fossats, on el caminoll que voreja la siquia comença sota l'aljub que es troba aprop de la porta Bap albelec (sic) i va envers la mar fins al manso que és sobre el carrer que surt del vostre castell i continua fins la Axarea, i fins a la mar.

- 6.- Seria el *riad al carzuci*, que estava a la vora del castell, descrit al *Repartiment* el que fou entregat a la Casa del Temple? No són descripcions coincidents emperò les semblances són prou intenses per no acceptar la proposta.

Així podem llegir-ho al text llatí del *Repartiment*:

Riad vel ortus que dicitur Alcarzuci et est clausus inter Almudaynam Templi et murum civitatis et quosdam parietes versus aquilonem...

Mentre que l'hort dels templers és descrit al document de la manera següent:

*Item damus vobis, ortum iuxta dictum castrum, infra menia ciuitatis situm a tribus partibus inter partem ville hominium Marsilie et hominium Tarrachonensis et viam que uadit iuxta fossatum ipsius castrí el peruenit ad partem hominium Tarrachonensis, sicut aqua currit versus mare, sicut clauditur dictus ortus antiquis parietibus*⁸

Un sol document no és suficient per desmontar tota una teoria sobre els jueus de l'Almudaina, més que secular, proposada per Josep Maria Quadrado i acceptada per tots els que s'han interessat pel tema. És habitual que aquest tipus de contarelles antigues foren, són i seran sempre les que suren per damunt la realitat històrica. Encara ara guies turístics informen sobre la Palmaria inventada per Antoni Furió, i pressumptes historiadors creen ciutats romanes a la parròquia de Sant Jaume. De segur que aquesta proposta sí tindrà èxit.

El fet resta clar. A maig de 1230 l'almudayna dels Gumàra era coneguda com almudayna dels jueus. D'altra banda una referència del mateix document ens confirma que tal almudaina o ciutadella o castell era una de les portes de Madina Mayúrqa, tal com pensàvem i no podíem provar:

Et per castrum nullus habitator Maioricarum vel alius intret vel exeat vobis invitís, set sicut condam [fuit] porta et via publica ciuitatis. Ita sicut decetero via et porta vestra prívata et vestrorum, sicut vobis melius et utilius videbitur expedire.

Si prenim el document conegut gràcies a la transcripció de Villanueva podem observar que la decisió de Jaume II presa l'any 1299 fou la de concentrar en un sol lloc tots els habitants jueus que romanien a Ciutat de Mallorca. Crec que el text és prou clar i no admet altres interpretacions:

*Quod Judei civitatis Maioricarum, qui consueverunt morari, et suas domus et habitaciones habere intus almudaynam et in aliis locis civitatis Maioricarum, transtulerunt se et sua domicilia in certo loco dictae civitatis, scilicet, in quosdam vicus vocatos partita Templi et Calatravae, extendentes se versus domum seu castrum Templi civitati Maioric., in quibus vicis dicti Judei suum callum et domos edificaverunt et construxerunt... ..*⁹

El document donat a conèixer pels amics Vinas presenta encara altres informacions que confirmen la plena importància que suposa la seva coneixença i per tant justifiquen la publicació a les planes del nostre Bolletí.

D'una banda la referència a l'*exarea*. Per als no arabistes andalusins es paraula de difícil interpretació i els esforços fets per donar una etimologia coherent al mot són dignes de tenir en compte, malgrat sien inútils perquè *exarea* no és més que la transcripció de *as]-s]ari| 'a* o sia el lloc on la comunitat islàmica es reuneix quan el nombre d'assistents es superior a l'aforament de la mesquida major. És l'equivalent a *mus>alla* que trobam a l'àrab oriental, per tant no és rar que en ser un mot gairebé exclusiu de l'àrab andalusí pugui induir a confusions. El text, degudament ampliat, permet veure el mot en

⁸ El text complet es pot veure a l'article esmentat a la nota 1.

⁹ Jaime VILLANUEVA: *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid, 1852, XXII, 330.

qüestió que no és més que una transcripció fidel de la pronúncia de la paraula dins el dialecte àrab de Mallorca

Finalment l'interès del document que ara analitzam dona a conèixer la descripció d'una zona, fora murada, que ha generat molts dubtes i ha donat lloc a moltes especulacions. Es tracta de la donació del port existent a orient de la ciutat que és concedit als templers sota aquesta termes:

Item damus, concedimus, et laudamus vobis portum quod uulgo dicitur Almoncum, et est extra ciuitatem, versus meridiem, quasi per mediem miliarii, ubi sunt due turris, cum fonte sive aqua que ad tempus currere dicitur qui est ibi.¹⁰

El port ha de ser el Portitxol. Les dues torres són les torres Llevaneres o Lavaneres que la documentació feudal recull manta de vegades i que es trobaven aprop de la porta de Gomera, envers Orient. Ara sabem que la distància era de mitja milla, emperò no sabem de quin tipus de milla es tracta. Pel que fa a la transcripció de la paraula que dona nom al port el problema és més greu. Segons els Vinas la transcripció que presentà el marquès d'Albon era Almon[e]cir, per a ells és Al Moncum. Ni l'una, ni l'altra tenen sentit en àrab. L'ampliació del mot no permet moltes *fantasies*.

Cal pensar en una llobada de l'escrivà en escriure la cinquena lletra, interpretada com >ena<, emperò que podria ser una >erra<, si la comparam amb les >erres< de *mar[is]*,

tot damunt la paraula en qüestió o amb la lletra final de *d[icitu]r*,

¹⁰

Agnès & Robert VINAS; Rodrigue TRETON: "Donation au templiers". *BSAL*, 60, Palma, 2004, 285-288.



paraula abreviada tot just davant la mateixa. Són iguals si bé amb un traç irregular que enllaça amb la següent que podria ser una consonant >c<, tot abreuiat amb la vírgola superior. Aleshores tendríem la transcripció *almor[...]/ci[...]* més un signe interpretat com >ema<, que podria ser també una doble >i<, més un reguinyol d'interpretació dubtosa amb el signe d'abreviatura per damunt de tot.

En àrab la paraula port de mar es *marsa*, plural *marasi*. El que no recullen els diccionaris són els diminutius que vocalitzen u – a – y. En aquest cas la lectura ens donaria un mot *al-mur[ay]/ci[um]* que seria el diminutiu de *marsa*, és a dir *al-muraysi* = el portitxol. Sens dubte és una proposta aventurada emperò coherent amb la categoria del port en qüestió que, d'acceptar-se, ens documentaria que el nom tradicional del portitxol del Molinar de Llevant no és més que una altra herència del moment islàmic que senyorejà Mallorca, degudament catalanitzada.

Tal proposta queda avalada per la presència d'un indret a les rodalies de ciutat que, segons el text català del *Repartiment*, rebia el nom de ALMORACI:

*Rahal Almoraci IIII jovades, e són partides en quarterades.*¹¹

No he trobat confirmació al text llatí de l'Arxiu Capitular de dit Repartiment, emperò sí a la còpia de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que Bofarull va transcriure com *almoraici* que no és més que la catalanització del nom àrab *al-muraysi* que, malgrat la deformació patida en copiar la concessió als templers quedà desfigurada el nom àrab d'un indret a la zona destinada a horts que vorejava per la part de llevant la naixent Ciutat de Mallorca. Lloc que en formar part de la zona partida en quarterades va desaparèixer de la faç de la terra, emperò el testimoni documental permet reafirmar que en època islàmica el Portitxol fos considerat i denominat com el que era i encara és, un diminutiu de port.

¹¹ Ricard SOTO COMPANYY: *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma, 1984, 43.

Andreu Bonmacip, guardià del port de Mallorca

ANTONIO ORTEGA VILLOSLADA

*...car nos veem, Senyer, que homens son qui van per la mar sà e là en naus e en lenys e en galeres e en barques e en altres vaxells; e los uns van per mercaderies, los altres veem que son corsaris, los altres pescadors...*¹

Introducció

Aquestes activitats marítimes, que ens resumeix el beat mallorquí, devien esser controlades per part dels oficials reials. Si del control dels corsaris s'encarregaven les diferents flotes organitzades a Mallorca al llarg dels segles medievals, amb el seu almirall com cap visible i representant de l'autoritat del monarca, del bon funcionament del port s'en carregaven un grup d'oficials reials especialitzats cadascú en uns treballs específics.²

Un d'aquests càrrecs era el de guardià del port, encarregat de controlar una de les principals fonts d'ingressos, tant per les rendes reials com de la ciutat, com era el port de la ciutat de Mallorca. Les referències més antigues d'aquest càrrec es remonten fins l'any 1272 quan en Jaume Carcases va presentar els comptes de tota la recaptació del port de Mallorca.³ Uns anys més tard, en Berenguer d'Olesa, guardià el 1276 haurà de demanar la certificació dels comptes de 1275 perquè els llibres s'han perdut en la revolta d'aquell any.⁴

¹ Ramon LLULL: *Llibre de Contemplació en Deu*. Capítol 117: *com hom se pren guarda de so que fan los mariners*.

² Jaume SASTRE MOLL: *El puerto de la Ciudad de Mallorca...*, 147.

³ Francisco SEVILLANO COLOM; Juan POU MUNTANER: *El puerto de Palma de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1974, 84.

⁴ ARM, ECR, 348, 283 ... *que instrumenta, ut asseris, fuerint fracta quando furor populi Maioricarum...* La recaptació d'aquell moment comprenia l'ancoratge, la sortida de sarraïns i la venda dels productes dels sarraïns: *...tam de morabatinis ancoragi quam de sarracenis qui exierunt de terra Maioricarum et de directis sarracenorum qui interes(sic) in Maioricis vendiderunt...* Aquestes rendes no donaven gaire beneficis perquè els costos del dragat –*escurar lo port*– i manteniment del port s'engolien gairebé tots els beneficis i, fins i tot, hi havia anys que els comptes quedaven a zero i per això trobam alguns que acaben en un més que lacònic *nil remaneat*. Pau CATEURA BENNASSER: *Sobre el "Infant En Jacme" y Mallorca (1256-1276)*.

Emperò no és fins a principis del segle XIV quan aquest càrrec gaudirà d'una autonomia diferenciada d'altres oficis com l'encarregat de recollir la lleuda o *leuder*. Aquests càrrecs es desenvoluparan gràcies a la voluntat de Sanç I de Mallorca qui va tenir un paper fonamental per l'augment de les activitats marítimes mallorquines. Activitats en les que el mateix Sanç va participar, com a qualsevol altre mercader mallorquí, enviant els seus vaixells fins a Flandes.⁵

Dins de les seves atribucions, trobam que les principals eren la recaptació del dret conegut com *dret d'Ancoratge*, així com la del dret de *exida de sarrahins e de empare* i el lloguer de les anomenades *botigues de la mar* i de les torres del port de Portopí.⁶ L'any 1306 tenien les seves oficines aprop del moll en una botiga comprada a n'Arnau Gras. L'importància d'aquest càrrec ve donada per l'evolució dels ingressos que va percebre aquest oficial. Si el 1311 en P. de Vilardell –primer guardià del port que coneixem- rebia 25 lliures anuals, el 1315 el rei Sanç I confirmava en el seu càrrec a Jaume Perdigó, nomenat pel seu pare Jaime II de Mallorca, i li va pujar fins a les 30 lliures.⁷ Poc temps després, el mateix Sanç I tornà a pujar el salari, arribant fins a les 35 lliures.⁸

⁵ ARM, RP, 25, 25v-26r: *...Noueritis nos per presentes de speciali gratia concessisse fideli nostro ffranciscus rossilionis, capitano galearum subditorum nostrorum que debent in fflandriam nauigare ut in flandria recipiat nomine nostro totum nolitum quod debetur ex rebus e mercibus que vehentur in galea nostra noua que adducetur ad viaticum supradictum...*

⁶ Jaume SASTRE MOLL: *El puerto de la ciutat de Mallorca...*, 147. Dins del registre AH 3.399bis, 137v, trobam els beneficis que obtingué en Sanç I l'any 1322: *Item, reeberem den Gustia de ceua e den Jacme perdigo, Guardians del port de Maylorches los quals auien reebudes per la dita guardiania, so es assaber, de exida de sarrahins e de emparens*
Item de les torres qui son aportopi
Item del anchoratge del port per lo dit any
En axi es per tot en suma so que es estat reebut per los dits
Guardians

XVIII libras, VII sous, VI
 VI libras, XV sous, VII diners
 CXXIII libras, VIII sous, X diners

CXXXVIII libras, XII sous, XI diners
 Dels quals abatem que pagaren en messions necessarias del ofici e per salari lur e de II macips

lurs
 LXXXIII libras, XVII sous, VIII diners
 E axi romaseren nostres dela dita guardia, abatudes messions
 LXIII libras, XV sous, II diners

⁷ ARM, RP, 25, 10r-v: *Jacobo perdigoni, guardiani portus Maiorice que in officio custodie dicti portus et aliis seruiciis... ..concedimus quod ab officio custodie seu guardie dicti portus non possit deponi uel dari ab aliquo uel aliquibus... ..esse in ipso officio ad salarium XXX libras...* poc després també nomenava an *Gustiamus Seua* guardià del port (fols. 18v-19r). Ambdós deuen recollir els impostos i guardar-los dins una caps de dues claus, una per hom: *...quod simul cum socio suo Guardiano portus recipiat totam pecuniam prouenientem ratione portus Maioricarum tam de encoragio, emparis, albaranis quam aliis quibuscumque que tota pecuniam ponatur in una caxia in quam sint due caluater de quibus teneant unam caluem dictus Jacobus et aliam dictus socius suus; et ambo ipsi tradant dictam pecuniam sint peruenient ex predictis procuratoribus nostris...* Anys més tard, en Pere IV donava unes instruccions molt més precises i volia que la recaptació es guardàs dins una caixa que deuria tenir calaixos per guardar dins de cada calaix la recaptació corresponent a cada impost. ARM, RP-26, fol. 146r-147v

⁸ ARM, RP, 25, fol. 35r: *...fidelis nostri Gustiani de Seua, guardiani portus Ciuitate Maioricarum, volumus augmentare eidem salarium anualium quod recipit per officio ipso. Quatenus mandamus uobis... ..per salario suo iamdicti officii detis singulis annis Triginta quinque libras Regalium Maioricarum minorum... ..Datum in Ciuitate Maioricarum, pridie nonas Julii, Anno domini MCCCXX Tercio..* Aquell mateix any veim que els oficials encarregats de la custòdia dels castells rebien un total de *només* 25 lliures (fol. 28v):

Aquest oficial ostentava el càrrec amb un soci⁹ i tenia un ajudant en la figura de l'anomenat *nunci custodi* –també *nunci guardià*- del port. L'any 1344, en Pere IV nomenà en Pere Graner, ciutadà de Mallorca, nunci custodi del port de Mallorca.¹⁰ Càrrec que no li durà massa temps perquè dos anys més tard aquest càrrec l'ocupava en Jaume Vilafranca, que va actuar com a testimoni en aquest plet.¹¹

Aquestes són, *grosso modo*, les dades més conegudes d'aquest oficial reial. Ara bé, no és aquest l'objectiu d'aquestes pàgines. Ja hem parlat d'aquest oficial com l'encarregat de recaptar diversos impostos, però també tenia altres obligacions com era la inspecció dels vaixells abans de donar-lis el permís¹² corresponent, previ pagament de la taxa fixada, per sortir de la badia de Ciutat.¹³

Actuacions d'Andreu Bonmacip, guardià del port

Les actuacions d'aquests oficials no es lliuraven d'errades i aquestes planes són el comentari d'una d'aquestes. Els fets es varen produir el febrer de l'any 1346 quan el guardià del port –cal dir que en tot moment recolzat pel seu soci en el càrrec- no volgué inspeccionar, malgrat la insistència de l'escrivà de la nau, el vaixell del patró genovès Simó de Negrono que volia sortir cap a *Ispania*.

Un dia del mes de febrer l'escrivà de la nau anomenada *la Policastra*, comandada pel patró genovès Simó de Negrono, arribà de bon matí al *moll de la mar* de la ciutat amb

vidit ibi Nicholozo laurabe, Januensem scriptorem nauis vocate la policastra, tunc surte ante puntam portupini, de qua erat patronus Simon de negrono, qui scriptor requirebat instantissime Andrea bonimacipum, Guardianum portus predicti, et Arnaldum de brugaria, eum socium super vasis maritimus recognoscendis in suo idiomate loquendo ut placere eis accedere ad dictam nauem per ipsam tarifandam nam patronus eisdem non spectabat nisi eos et postam faceret suum viaticum... ARM, AH. 442, 207r.

¹⁰ ARM, RP. 26, 108v-109r: *...comiserimus eidem officium nuncii custodiam portus maioricarum tenendum et regendum per ipsum quamdiu domino Regi placuerit et non ultra... dari et solui asueta fuit et est anno quolibet Centum solidos Regalium maioricarum minorum...*

¹¹ *Jacobus de Vilafrancha, nuncius Guardiani portus Maioricarum, testes... qui scriptor dicta die pluries in presenciam istius requisivit instantissime et pluries Androani boni macipii, Guardianum portus predicti, ex parte dicti patroni ut placeret accedere ad dictam nauem, tunc arguantem per Gulfum ante Ciuitatem, causa terifandi eam nam dictus patronus non spectabat nisi ipsum Guardianum sit quod dictus Guardianus ducebat ipsum scriptorem nauis per uerba dilatoria...*

¹² Dins dels diferents registres on es conserven les concessions dels corresponents guiatges als patrons, sempre trobam la mateixa articulació documental: permís de l'autoritat que inclou el nom del patró, el tipus d'embarcació, la càrrega, el port d'arribada i, gairebé sempre, una clàusula amb l'obligació d'anar al lloc permès i no d'altres, baix pena *de cors e auers*. De seguida ve una segona part composta pel trasllat del corresponent avis al guardià del port per que els dexi sortir sense cap entrebanc.

¹³ Aquesta inspecció era molt útil per controlar la sortida de productes prohibits, com és el cas d'en Francesc Robiol, de Perelada, a qui n'Andreu Bonmacip, guardià del port de ciutat de Mallorca, prendrà quan vol recollir vuit espases genoveses -sense tenir la llicència o l'albarà reial- del leny d'en Bernat Tanebrell que marxava cap a Sant Feliu de Guixols el 22 de juny de 1347. ARM, RP. 27, 121r. L'any següent el llochtinent Gilabert de Centelles comunicava als batles i als guardians dels diferents ports de l'illa de Mallorca que no permetessin sortir cap vaixell: *...de nos en Gilabert etc... als amats tots uniuerses e sengles batles e guardians dels ports dela hilla de Malorques als quals les presents peruendran o alguns lochs tinens. Salut e dileccio. Manam uos per causa que no lexets partir dela terra de Malorques alcun vexel de mar sies gran sies poch tro de nos altre manament haiats haut en contrari. Easso no mudets. Datum a Malorques, VI idus decembre, anno domini MCCCXLVIII.* ARM, AH. 6.729, 22r-v

una gòndola i demanà per parlar amb el guardià del port i el seu soci per a que anassin a la nau per, segons diu la documentació, tarifar-la. És a dir, donar-li el vist i plau per a que pugui sortir vers Màlaga. Els diversos testimonis ens diuen exactament allò que va succeir.

N'Antoni Calafat, mercader, es trobava en el moll a primera hora del matí quan va veure que de la nau -que havia ancorat fora la punta de Portopí- arribava al moll de la ciutat en Nicholoso Laurabe, escrivà de la dita nau, demanant a n'Antoni Calafat si havia vist al guardià del port. Li diu que no però que el seu soci es troba al moll en aquell moment. L'escrivà se'n va cap a ell i li diu: "...*Misser, lo patro menuia avos queus placia que intrest en la sua nau per terifar, que tot hom es en nau e no espera sino vos e de present faria vela...*" El soci del guardià li respon que "...*noy poria intrar ara quel Guardia noygues e de present que venga nos la intrarem volenters...*"

Quan arribà el guardià, aquest li donà la mateixa resposta i llavors, per afavorir la feina, l'escrivà de la nau ofereix la seva gòndola per anar cap al vaixell, però reb una resposta per part dels oficials portuaris que, com a mínim, es pot qualificar de dilatòria: "...*Nos no som acostumats de intrar en neguna nau ab la barcha de la nau, mes haiats nos l lahut e de present montare...*"

L'escrivà, quan li demanà n'Andreu Bonmaçip, llogà tot d'una un llaud¹⁴ i reb bones paraules tot i assegurant-li, parlant en nom seu i del seu soci, que "...*nos non irem aportupi -loquendo in persona sua et dicti Ar. de burgaria- per certificar alguns lenys quy ha e de present montarem en la nau e axi auatas vos en en bo soany(sic) que nos hi ssarem sus ades...*"

Creient les paraules del guardià, en Nicholoso Laurabe torna cap a la seva nau fins que a mig matí ha de tornar al moll perquè encara el guardià no hi ha anat a despatxar la nau. Quan el troba li torna demanar que faci el favor de anar-hi perquè només manca aquest requisit per poder partir cap al seu destí: "...*Misser, per lamor de deu, vos requir eus prech queus espatxets de montar en la nau, que lo patro no espera sino vos altres que tot hom es en nau...*"

Davant les preses de l'escrivà, la resposta de n'Arnau de Bruguera, soci del guardià del port, no pot ser més contrària per als seus interessos: "...*beus pensats que no haiam afer sino ses vostres faenes, daltres nos en van derrera qui son primers de vos altres e si noy anam per lo mati, anar hiem de pus dinar*" i afegeix: "...*veyts al patro que prenga laltre volta ab la nau -que nauis tunc arquejabat, ut dixit iste, per Gulfum ante ciuitatem- e nos haurem torsat(sic) aportupi e apres montarem en lanau...*"

El testimoni d'en Francesc Alemany dona més informació damunt lo dit pel soci del guardià que li demana que duguin la nau fins al port de Portopí: "...*per lo tere nos no irem en sa nau fins que sua surta dauant portupí, e axi deys al patro que prenga la volta ves portupí e surgescha aquí e irem hi...*"

Aquesta situació no hagués tengut cap incidència de no haver estat per les condicions metereològiques d'aquell dia de febrer. El vent bufava fort del Nord, oscil·lant

¹⁴ Li costà dos sous: "...*Et statim ipse scriptor conduxit unum lambutum a quodam barquerio cuius nomen ignorat per duobus solidos et conducto ipsos lambuto...*" ARM, AH, 442.

entre Tramuntana i Gregal. Això no permetia que la nau pogués anar de Portopí fins al moll de la ciutat, perquè hauria d'haver donat proa al vent,¹⁵ però tampoc li permetia mantenir-se ancorada davant qualsevol d'aquests ports per esperar l'oficial reial¹⁶ degut a la intensitat del vent.

Preveient aquesta situació, el patró va enviar de bon matí l'escrivà amb el bot auxiliar més gros que duia la nau, és a dir, amb la gòndola, per recollir els oficials portuaris i dur-los fins al vaixell, com ens ho diu en Francesc Alemany, tot recordant les paraules de l'escrivà: "...*Missers, vos altres voets ho quel vent so refrescha entre grech e tremontana per que lo patro no poria fer aquexa volta que deys per surgir dauant portupí, mes si a vos altres plau, si no volets anar ab sa grendola de lanau, yo vos logare l lahut...*"

No n'hi havia d'altre pel patró que navegar de bolina per la badia de ciutat tot esperant la visita dels oficials portuaris perquè la força del vent impedia, tal com hem vist, que la nau pogués ancorar i estar davant de qualsevol dels dos ports. Finalment, mogut per la impossibilitat de mantenir-se a l'espera, en Simó de Negrono decideix fer veles i deixar la badia de Ciutat sense rebre la inspecció dels oficials reials.

Aquest fet constituïa tota una desfeta per la seva reputació i deixava al patró com un mal mariner. Allò que els mariners castellans anomenaven com un *mal andante*.

Però gràcies a la resolució del plet sabem que l'actuació del patró genovès fou força bona, tal com caldria esperar d'un mariner amb la seva fama. Quan partia de la badia de Ciutat va prometre, dins del seu vaixell, que la primera ocasió que tingués de presentar-se davant les autoritats mallorquines i explicar els fets, ho faria. No va voler esperar que això succeís i tot d'una que va arribar a port va enviar una carta al governador explicant els fets¹⁷ i certificant la seva obediència al rei d'Aragó.

No sorprèn la resolució d'aquest plet en favor del patró perquè els diversos testimonis confirmen que aquest genovès era un home del rei d'Aragó i donen la culpa al guardià per la tardança en anar a la nau en aquelles circumstàncies.¹⁸ Efectivament, aquest home tenia fama de, a més de bona persona, de bon mariner i una gran reputació entre els catalans i el genovesos.¹⁹ A més a més, tenia en alta estima al rei d'Aragó en Pere IV, de qui parlava meravelles²⁰ segons es desprèn de les declaracions d'en Pere Rostell, mercader

¹⁵ Totes les declaracions dels testimonis parlen de la impossibilitat d'anar cap al moll de la ciutat per mor del vent: "...*ventus erat multus terralis et flacabat quod plurima atque fortionejabat inter tremontanam et grechum...*... *...dixit quod non cum ventus inaperet multum flacare inter grechum et tremontanam qui erat contrarius ad redendum uersus portupinum...* 208r.

¹⁶ En opinió del mariner Nicolau Frarus: "...*ut firmiter iste credit quod ventus erat intus valde terralis et non poterat bono modo se retinere uersus portupinum nec ante ciuitatem...* ARM, AH, 442, 209r-v.

¹⁷ "...*dicebat quod prima vice qua deus ipsus redire permiteret in ciuitate mayoricarum incimaret predictam et clare doceret honorabili domini gubernatori mayoricarum ut de eius vera obediencia et innocencia plena constaret...* ARM, AH, 442, 211v.

¹⁸ "...*dabant culpam dicto Gardiano da tarda quam dabat dicto patrono...* ARM, AH, 442, 206v.

¹⁹ "...*Item dixit ipse testes quos dictus Simon de negrono, patronus dicte naue, erat homo bonus et boni conditionis, et qui plano et sumpliciter sua negociam faciebat et per tali habebatur et reputabatur in vico maris inter mercatoris catalanos et janienses de ipso simone noticiam habentes...* ARM, AH, 442, 207v.

²⁰ *Interrogatus quomodo sit quod dixit Simon esset deuotus Regni et dixit quod isto nauigante cum eodem in sua naue per dicta duo viagia, vidit et audiuit dictum patronum dicente multum bonum de domino nostro*

mallorquí que el va acompanyar dues vegades a Berberia e Ispania i que va treballar amb ell com traductor *-tursimany-*.

Desconeixem si va haver qualque tipus de càstig per aquest oficial reial, però d'existir degué ésser de tipus econòmic perquè l'any següent el trobam, com hem vist, exercint el seu ofici i requisant unes espases que sortien sense permís.

Pitjor sort tindrà en Simó de Negrono. A Màlaga va caure malalt i va morir. Ens ho conta el mercader mallorquí Pere Rostell que aleshores també era a Màlaga. Com conegut seu, el va visitar freqüentment al llarg de la malaltia. Finalment, a la seva mort, fou enterrat a la ciutat musulmana, en l'església de Santa Maria construïda pels genovesos dins del seu *fonduch*.²¹

Conclusions

Fins ara coneixem les funcions recaptadores del guardià del port de Ciutat de Mallorca gràcies als pocs registres que ens han arribat fins avui en dia, però encara no l'havíem vist treballar dins la seva activitat diària.

D'ençà l'època de Sanç I, eren dues les persones encarregades d'aquest ofici: el que tenia el càrrec principal i que ostentava el títol de guardià i el seu soci, que, actuant en un altre nivell, no tenia unes obligacions legals tan clares com el guardià, tal i com hem vist en les seves respostes.

Amb Pere IV trobam un nou càrrec, anomenat *nunci custodi* del port, amb un sou sensiblement inferior als altres –100 sous davant las 35 lliures del guardià– del qual desconeixem les seves atribucions.

Rege aragonum, laudando ipsum multum inter alios principum ex quibus iste presunibat ipsum esset deuotum Regium. ARM, AH. 442, fol. 211r.

²¹ *Interrogatus in qua ecclesia dicti loci de Malica fuit sepultus dicit patronus, dixit quod in ecclesia beate Maria quam fecerunt istum Januenses...* ARM, AH. 442, 211r.

Versions del memorial De la vinguda a Mallorca de l'Emperador Carles I d'Espanya i V d'Alemanya

PEP BARCELÓ ADROVER

Introducció:

Carles I (1500-1558) fou Rei de Castella i Catalunya-Aragó (1516-56) i Emperador d'Alemanya (Carles V) (1519-56), fill de Felip el Bell i de Joana la Boja, net per tant de part paterna de l'emperador Maximilià i de Maria de Borgonya i de part de mare dels Reis Catòlics.

Va assajar de materialitzar un imperi cristià universal sota el seu poder, enfrontant-se, entre d'altres, amb el rei de França Francesc I qui, després de les derrotes de Bicoca (1522) i Pavia (1525), s'alià amb el Papa Climent VII i els prínceps italians independents i li declarà la guerra.

En 1527 les tropes de l'Emperador assoliren Roma i l'almirall genovès Andrea Doria es posà al seu servei, augmentant així considerablement el seu poder marítim.

En 1532 el rei Francesc I s'alià amb el sultà turc Solimà el Magnífic¹ el qual després de haver de abandonar el setge de Viena (1533) perdé Tunis (1535).

En 1541 els turcs s'apoderaren de Budapest. L'Emperador Carles anà contra ells a Alger on fou derrotat pel seu aliat el citat rei de França, Francesc I.

Durant aquesta anada contra Alger, l'armada del Rei Carles I feu escala a Mallorca, de lo qual el Virrei Don Felip de Cervelló va ser avisat anteriorment mitjançant una carta rebuda de l'Almirall Andrea Doria en la què li demanava tingués queviures, aigua i llenya per lo que fes falta a l'exèrcit de l'Emperador.

¹ Solimà I el Magnífic (1494-1566) Soldà otomà (1520-1526), anomenat a Turquia Solimà Ganuni (El Legislador) i a Occident "El Magnífic", fou un governant ambiciós amb una política exterior amb dues vessants: Occident i Orient. A Europa els seus principals rivals eren el regne d'Hongria i l'Imperi de Carles V, i el seu principal aliat Francesc I de França, motiu pel qual va concedit privilegis comercials als francesos. La seva lluita amb Hongria (1520-26) fou un èxit per les seves tropes, conquerint Belgrad en 1521 i derrotant l'exèrcit hongarès a Mohács en 1521. Pel que fa a les seves accions contra l'emperador Carles V, les millors foren a la Mediterrània conquerint Rodas en 1522, Alger el 1532 i Tunis en 1534, fent incursions fins a Itàlia del Nord en 1536 i a la batalla de Preveza en 1538 derrotat de tal manera la flota veneciana i dels Habsburg que aconseguí que l'hegemonia naval turca duràs mig segle.

No només prepararen el que els havien demanat, sinó que al mateix temps feren uns arcs triomfals com homenatge a tan gran personatge.²

Per part dels canonges de la Seu i de la Confraria de St. Pere i St. Bernat també se'n feren de preparatius per rebre dignament al sobirà, relatats pel prevere i custodi de la Sagristia de la Seu Joan Valldaura³

Tenim per tant, tres versions de l'esmentada vinguda, escrits per testimonis mallorquins contemporanis del fet, que ens ofereixen la mateixa crònica, però des de punts de vista distints: la relatada al Cronicon, (diriem la versió oficial) la del notari Gabriel Sampol (versió personal i particular, feta segons el mateix autor per record i memòria del seu fill "*puy's ho ha vist tot de sos ulls*") i la del custos M^o Joan Valldaura, (versió eclesiàstica).

No repetirem les dues primeres per haver estat ja publicades i a l'abast de tothom, la tercera, fins hores d'ara pensam que inèdita, la reproduïm amb la intenció de, entre les tres, mirar de ampliar els detalls del fet.

La versió oficial és molt meticulosa i ens informa dels fets puntuals, itinerari de l'Emperador per Ciutat, gestions que es feren per abastir l'Armada Reial així com per fer saber al Monarca les mancances que hi havia a l'illa, aconseguint una rebaixa dels impostos. Relatant-nos fins i tot els queviures que serviren a les commemoracions.

La del notari Sampol deixa de banda aquests temes, centrant-se majorment en les vivències de la seva pròpia família tenint cura del Comanador, que romania malalt a ca seva, fent-nos saber al mateix temps la gran quantitat de ferits que anaven arribant a Mallorca derrotats.

La narració eclesiàstica, molt semblant a la que podem llegir al llibret "oficial" ja esmentat, té la particularitat de que exposa els fets des del punt de vista eclesiàstic, ampliant la crònica, primer al dia abans, quant ens diu que "*S.M. avia sopat lo dia ans a Maho dins lo port de Cala Figuera*" i segueix després de la seva partida contant-nos la seva arribada a Alger, anada a Bugia, tornada a Mallorca i el seu retorn cap a les costes de Màlaga.⁴

Podem observar també detalls com que el cavall negre que trià l'Emperador era de M^o Nicholau de Quint, que els domassos utilitzats a les cerimònies religioses eren del propi Carles I, que aquest tenia un llibre d'oracions per seguir la missa, que després de la seva tornada va deixar mandes pels difunts víctimes de la derrota soferta "*Y dexà per cas en ne sufragi, dinés per que fosen pegats, com de fet foren*", i molts detalls més entre els quals

² CAMPANER, A.(1967) "*Cronicon Mayoricense*" Aquests preparatius estan admirablement descrits al llibret, intercalat a la citada obra, titulat "*Libre de la benaventurada vinguda del Emperador y Rey don Carlos en la sua ciutat de Mallorques y dl recebiment que li fonch fet. Juntament ab lo que mes sucebi fins al dia que parti de aquella per la conquesta de Alger*"

³ AUM "*Consueta de Sacristia*" cc 3400. Aquesta transcripció confirma la suposició que fa el Sr. Campaner a la seva citada obra, pàgina 257 "*una de las cuales debe conservarse en la Sacristia de la Catedral, y es al parecer, obra del presbitero Juan Valldaura*"

⁴ El notari Gabriel Sanetpol ,transcrit com ja hem indicat per E. AGUILO, encara amplia fins a XV dies més la seva narració.

son citats tots els noms dels canonges i religiosos que d'una manera significativa participaren a les dites cerimònies.

De la mateixa manera podem llegir observacions fetes personalment pel Rei, entre d'altres veiem que després d'haver rebut l'homenatge i acatament dels cavallers i nobles de Ciutat exclamà: *Aquí teniemos un regno ascondido*. Aquesta forma verbal tant se pot atribuir a la erudició de l'Emperador (del verb llatí abscondo) com a una errònia interpretació fonètica de l'escrivà⁵.

Metodologia i fonts:

Estudi comparatiu de la narracions següents:

La descrita per Álvaro CAMPANER al "*Cronicon Mayoricense*" ed. 1967, pàgs. 307 a 340 amb el títol "Libre de la benaventurada vinguda del Emperador y Rey don Carlos en la sua ciutat de Mallorques y del recebiment que li fonch fet. Juntament ab lo que mes sucehi fins al dia que partí de aquella per la conquesta de Alger". Versió nº 1.

La "Relació de la vinguda de Carles V . Expedició a Argel" de GABRIEL SAMPOL, notari, *ARM Protocols S 1080*, pàg. 122r-124v publicada al BSAL X, pàg. 231 per E. AGUILÓ. Versió nº 2^o.

Y la feta pel Prevere JOAN VALLDAURA, manuscrit conservat al ACM entre les pàgines de "*Consueta de Sacristia*" cc 3400, (S. XVI-XVII)" amb enumeració de fulls 1,2 i 3, r. i v. intercalades a continuació del full CXXXV, independentment de la resta del citat manuscrit. Versió nº 3.

Criteris de la transcripció:

S'ha respectat en tot moment la grafia de l'original, posant-hi només les majúscules als noms propis i llinatges, així com els signes de puntuació que ens han semblat adients per facilitar-ne la lectura.

Personatges que trobam als relats:

Versió del Cronicon	Versió de G. Sampol	Versió de J. Valldaura
		Abrines, Lorens. Canonge
	Àguila, metge de S.M.	
Almirall de Nàpols		
Ambaixador d'Anglaterra		
Ambaixador de Portugal		
Antich, Pere. Notari		
Aulesa, Francese		
Bartomeu, Joan Antoni.		
Ciudadà. Jurat		

⁵ Consultat el Dr. Seguí Trobat sobre aquesta qüestió és del parer de la primera de les dues conjectures.

⁶ D'aquesta versió se'n troba un trasllat al Santuari de la Mare de Déu de Lluc, ACL Transcripcions, volum I, nota 512 del P. RAFAEL JUAN, MSSCC.

Batle General de Barcelona		
Bernardino (propietari de setze galeres)		
	Burgues, Francesc, procurador reial a Mallorca	Burgues, Francesc, procurador reial a Mallorca
Burgues Fortesa, Çaforteza, Lleonart, ciutadà		
	Çapata, Joan	
Cansoles, Ferran de. Estampador		
		Capfullos, Joanot de. Canonge
Caulles, Joanot de. Cavaller. Jurat militar		
Cervelló, Felip de. Virrei		Cervelló, Felip de. Virrei
Cervelló, Felip de. Fill del nostre Virrei i patge de Sa Majestat		
Columna, Ascanio		
Comte de Caudete		
Comte de Fuentes		
Comte de Itona		
Cors, Francesc		
Cotoner, Bernat. Veguer		
Cotoner, Nicolau. Ciutadà. Jura major		
Despuig, Samartí. Clavari bossier		
Doria, Andrea. Príncep i Almirall genovès		Doria, Andrea. Príncep i Almirall genovès
Duc d'Alba		
Duc de Camarino		
Ferreras, Felip de. Regent		
Fuster, Pelay, Donzell		
Genovart, Miquel. Menestral. Jurat		
Gonçagua, Ferran de. Virrei de Sicília		Gonsaga, Ferran de, virrei de Sicília
		Gual, Canonge
	Gurrea, Francisco de.	
	Francina, muller de D. Pedro	
	Hernandez de Ludenya	
	Hernandez de Ludenya, Pedro	
		Isabel, Emperadriu
		Isern, Canonge
	Eleonor, muller de D. Diego de Ludenya	
	Ludenya, Diego de	
		Linàs, Raphel, R ^m Bisbe de gràcia ⁷

⁷ Prelat que no és el titular de la Diòcesi, i que actua en el seu nom.

Malferit, Pere		
Mendoça, Bernadí de. Capità de les galeres d'Espanya		Mendoça, Bernadí de. Capità de les galeres d'Espanya
Mestre Racional de Barcelona		
		Milia, Jeronim de. Canonge
		Mir, Canonge.
Mir, Gabriel. Mercader. Jurat		
Mossiur de Gran Vela. Gran Canceller		
Muntanyans, Jaume		
Muntanyans, Nicolau. Canonge Sagristà de la Seu i Inquisidor		Muntanyans, Nicolau. Canonge Sagristà de la Seu i Inquisidor
Pagès, Joan Miquel. Mercader. Jurat		
Pax Fuster, Felip de		
Pax, Eleonor de		
		Paix, Miquel de. Canonge
Príncep de Salern		Príncep de Salern
		Quint, Nicholau de
Santpol, Gabriel. Notari	Sanctpol, Gabriel. Notari	
	Sanctpol, Pere	
Sanaga, tirà d'Alger		
Sanmartí, Joan Miquel		
Santacília, Pere Joan de		
		Santjoan, Canonge
		Santjust, Canonge
	Savallos, Doctor	
Spanyol, Nicolau		
		Torroella, Antoni. Canonge
Urries, secretari de S.M.		
Valenti, Francesc, advocat fiscal		
		Valldaura, Joan, preverea i custos
Vilalonga, Luis de . Ardiaca		Vilalonga, Luis de . Ardiaca
Virrei de Sicilia		

Text de la Consueta de Sagristia. (Font nº 3).

Ir.

Memorial fet per mi Joan Valldaura, prevera y custos⁸ de Screstia de la Seu de la vinguda feu en la Ciutat de Mallorca lo Serenissimo S^{or} Don Carles Rey Ntro. Emperador de Alemania y de las Coses se feren en la recepcio de aquell axí per lo R^d Clero com per lo seculars.⁹

Fas Memoria jo sobredit Custos com a XXIII de Agost del any MDXXXXI Don Falip de Cervello Virey de la present Ciutat Rebe una letra de Andria Doria en que li deya Se Maiestat seria ab gran exercit per anar Cuantra Alger en equesta Ciutat a XIII de Septiembre primer venidor y que fesen de proveir de Pa frexc, oli, lenyes, formatges y palles, ab la cual letra los Magnificos Jurats entraran en lo Capitol notificant als R^{ds} Canonges la letra.

Y axí los R^{ds} Canonges feren un Arch triunfal molt superbo en la plase de la Seu devant le Almoyna y los dits R^{ds} Canonges entraren en lo Consell de S. Bernat dien los fesan algun senyal de alegria per dita alegria de Se Maiestat, y dit Consell feu un altra Arch a la porta de mar per que quant Se Maiestat exirie de la Seu per anar al Castell lo posques veura.

Y ans de aribar Se Maiestat aribaren molts Senyors axí de Arago com de Catalunya, lo nom des quals seria prolixitat de Contar.

A VI de Octubre aribà lo Princep de Selern, y a VIII de dit lo Virey de Cisilia don Ferando de Gonsaga ab VII galeres y XXVIII Naus, aribant ab lo present port a hon trobà mes de LX Naus grosses eren aribades de Genove y Cicilia y Napols, totas de armade. Y asent dos o tres millas del moll la Ciutat lo seludà per aser Capita general de tota la

Iv.

armade y el feu tirar molta artalaria axí a les galeres com a les naus. Y lo mateix dia, hora tarde, entra un coreu de Menorca dient S.M. avia sopat lo dia abans a Maho dins lo port de Cala Figuera.

A XIII de dit, a quatre hores ans del dia, vingué una galera en lo moll notificant Se Majastat era a les Salines que volia entrar de dia per veura la Ciutat y lo port. Y sabent tal nova la Ciutat axí lo R^d clero com los seculars tots se preparen per tal resepcio.

Y asent ja dos hores de dia se mostraren al Cap Blanch XXXII Galeres, a l'ancuantre de les quals anà lo Virey de Cicilia.

Ab les set ere entrat y ab la que era vinguda de metinade y junta ab les de S.M. tirant molta artalaria. La Capitana de S.M. tirà un tir, y esent tres o quatre milles del moll la Ciutat comensà tirar tots los tir que tenia y la Capitana de S. M. na tirà molts y apres totes les altres plegades que era la més noble cose de veure.

⁸ Custos: Sacerdot encarregat de la custòdia i bon orde d'una sacristia, capellà, etc. ALCOVER-MOLL. Diccionari CVB (1950) Palma, Tom III, pàg. 874

⁹ Cfr. ADM. *Consueta de Sacristia*, entre els fulls CXXXV i següents..

E esent al moll per desembarcar, lo R^d Clero de la Seu ab totes les ordes de frares ab proceso isqueren de la seu fent dita proceso. Lo R^{dm} Mestra Raphel Linas, Bisbe de gracia y aportava la Vere Creu en la ma sens panello y lo S^{of} misser Luis de Villalongue feu per Diache y lo R^d m^o Miquel de Paix, Canonge, feu de companyo; lo R^d M^a Jeronim de Milia, canonge, feu de subdiache.

Isqueren de la Seu sinch creus, ço es les acustumades y la del Crestal y la den Rocell. Los subdiaconils portaran les figuras de Ntra. Dona. Isqueren vintyquatre bordons.¹⁰

Anà la proceso davant la porta dels polls de S. Domingo hont avian amperementat y posat un matalas forat de domas carmasi y dos coxins de brocat per adorar. Y aqui asperaren un bon rato¹¹ a Se Maiestat, qui esent al moll hont la Universitat havia fet un pont¹² per desem

2r.

bercar. S.M. vaent dit pont se posà an un bateu de la galera y no volge axir en terra per lo pont y aso per que portava dol de la Serenissima dona Isabel Emperetrix, muller sua q^o. Y asent en terra tenit li la Ciutat un caval aperelat ab adres de velut carmasi aquel no volgue calvacar y donal al canareris maior y cavalca a un caval ab adres de velut negra, lo qual era de m^o Nicolau de Quint.

Y venint per la porta del moll dit la qual porta la Ciutat avia fet un arch y molts titols, los quals S.M. prenía pler de legir, y pasant per devant la Longa, per lo carer de S. Joan axint al carer de S. Feliu y per lo Born amunt y asent al pont de la riera quis diu de la carnasaria de devall, Se Maiestat demanà si la riera era riu, e digueran li que no, pero quant plovia molt a la montaya venia l'ayga per aqui. Y giranse dix "*O que linda Ciutat*".

Y pasant per la casa del pareyres axint a S. Nicholau Vell devant S. Domingo y per la plasa nova per lo carer de m^o Morey, per la volta de mossen Auelsa y per la Almundayna isqueren a la porta de S. Domingo ont astava tot lo R^d clero asperant S.M..

Y aqui el apeu de son cavall y adora la Vera Creu aportava lo R^{mo} Senyor Bisbe y fonch li dit per lo S^m Sachrista m^o Nicholau Montayas: "*S.M. sos entipesados acustumbraven da ir prososomalment con todo el clero*" y S.M. li respos: "*Yo no puedo ir a pie*".¹³

Axi torna cavalcar mirant sempra la Ciutat y demanant lo que veyia que era.

Venint a la plaçe devant le Almoyna ahont astava lo arch trihomfal dels R^{ds} Canonges, S.M. apeyà y anà a peu fins lo altar maior de la Seu en lo qual se ajonalà sobre un coxi ab un drap de brocat li posaran sobra la cadira de ferro del S^{of} Bisbe.

Y lo S^{of} Bisbe feu les pregarias

2v.

¹⁰ Vara de metall que usen certs capellans en les processons i altres cerimonies religioses. I.E.C. Diccionari (1995) Barcelona. Palma, València, pàg. 271

¹¹ Castellanisme incorporat pel relator en lloc de dir "una bona estona"

¹² Segons el citat "*libre de la Beneventurada binguda del Emperador y Rey Don Càrlos...*", aquest pont fou dissenyat pel Discret en Gabriel Santpol, notari.

¹³ Segons la primera versió S.M. afegí: *Yo no estoy bueno de los pies y no querria que me tentasse la gota* "

com astà en lo Pontifical y donà la benedictio a S.M. dient: *Benedicat te Deus.*

Y axí S.M. se alsà anant a la volta des castel Real exint per la porta de mar a hont avian fet los conselles de S. Bernat un Arch triunfal molt bel, lo qual S.M. se mirà. Y esen al pati del Castell sa atura un bon rato donant a besar les mans a tots los Cavaliers Malorquins, estant molt content axi de dits Cavaliers con de la Noblesa e Ciutat y dix: *“Aqui teniemos un regno ascondido”*.

Ab dit emperador vingueran molts Senyors de Italia, lo nom del quals seria lonch de ascriura.

Diumenge, a XVI de octubre vingué S.M. a hoir missa an la Seu. Digueran la missa de la dominica concorent y dix la lo S^{or} misser Luis de Vilalonga, ardiacha¹⁴ y lo avangeli digué R^d m^o Joanot de Capfullos, canonge; fone asiutor¹⁵ lo R^d m^o Lorens Abrines, canonge; la apistola lo R^d m^o Antoni Torroella, canonge.

Feran la dita missa ab XII capes les quals aportaven sis canonges hy foren los R^{ds} Canonges S. Joan y lo canonge Vilalonga y lo canonge Mir y lo canonge Isern y lo canonge Gual y lo canonge S. Just y dos domers¹⁶ y quatre primaxes¹⁷ feran lo Offici.

Los cantos de S. M. tenian lo feristol devall lo lentoner maior. Avia tanta gent en la Seu que era maravella de veure. S.M. astava dins unas cortinas suas avian posades en la part del altar maior debes S. Gabriel per les quals plantaran un pilar de fust el cap del predis del altar maior per tenir dites cortines.

Comensaren le missa al altar maior, dient primer aspergos, y donant aygua beneyte a S.M. y dita la oratio de asperges aqui mateix pres la casula y dix la confesio. Quant los mosisch digueran Gloria Patris y event dit lo avengeli

3r.

dona e besar lo Evangeli e S.M. ab libret el aportava y esent a donar pau ley dona lo mateix diacha ab la patena dor.

Y event acabade la missa molts del R^{ds} canonges li besaren la ma.

A XVII de dit vingue una galere de Ayvise tremesa per don Bernadi de Mendosa dient com le armade de ponent era en Ayvise, de la qual nova S.M. presi molt pler.

Y lo sendema que era dia S. Luch vingué S.M. a la Seu y hoí una missa baxa la qual dix lo dit R^d Bisba de gratia.

Y acabade la missa S.M. se isqué de la Seu per la porta de la Almoyna anant a mar a hon se enbercà ab la Galera de Andria Doria, la qual tirà molta artalaria, aixi dita galere com todas les altres. Era cosa de veure.

¹⁴ Càrrec o dignitat en els capitols de les catedrals. Antigament el primer o principal dels diaques d'una església.

¹⁵ Adjutor. Ajudant o assistent a la cerimònia. *DICCIONARI DEL I.E.C.* Edicions 62. primera edició (1995), pág. 37.

¹⁶ Domer: Clergue que exercia una doma o càrrec per setmanes. *Id. Id.* Pág. 647

¹⁷ Primaxers: Els qui donaven el to per cantar. . *Diccionari Mallorquí-Castellà* del P.PERE ANTONI FIGUERA Imprenta y Llibreria de Esteva Trias, Palma (1840) pág. 453. *Primetxer: El cantor per ofici en las iglesias (sic). Primicerio.*

Pertí primer dita galere seguint totas les altres.

N'encoaren ab molt bon temps per Alger y dos dias apres aribaren en dit Alger.

Y astant dos o tres dias ab prou bon temps apres la fortuna los turmantà en tanta menera que fonch forsat e S.M. dexas tal anpresa y fes enbercar tota la gent ab los vaxels heren restats. Com ab la fortuna se perderen molt vaxels ques diu se perderen mes . 150 ,¹⁸ vexels de coste y naus grosses y XIII galeres, perdentse molta gent en dits vaxels.

Fonch forsat S.M. apres de aver enbercade la gent restava anar a Bugia a ont astigue alguns dias, a prou distent de se persona.

Finalment, dissabte a XXVI de noembre, ha una ora de nit ariba an lo present port ab XXXVII galeres, sens que may per ningu fonch descubert a causa que feya tanta buyra que nos veyan les persones.

Y fonch tanta la alagria tingue la Ciutat que nos pot ascriure.

Desembercà la matexa

3v.

ora y fon aposentat en Case de don Francesch Burgues, procurador Real de la present illa.

Y le matexa ora tremes lo seu almoynier maior a la Seu dient volia venir a hoir missa lo diumenge.

Y fon le aparalat lo altar maior ab totas les reliquies y molta luminaria. Dix la missa lo mateix S^{or} Ardiach ab los matexos ministras ja dits ab la vinguda primera.

Y lo sendema que hera dilluns a XXVIII del present ha ora ja tarde se enbercà per Malague.

Dexà que en la present Seu y parroquias, monestis axi de frares com de monjas fesen vespres lo mateix dia el parti y nou lisson de morts. Y lo sendema una missa conventual per les animes dels que son morts en Alger, les animes dels quals Ntro.S^{or} age col·locades an la Sua Gloria y do vida a S.M. y victoria Contra sos desenemichs.

Y dexà per cas en ne sufragi, dinés per que fosen pegats, com de fet foren.

Nevegà ab molt bon temps y dissabte a III de desembre a hora tarde ab salvament aribà a Cartagene.

Nostro Senyor li donc vide a son sant servey

¹⁸ Contra tot el costum de la narració, aquí utilitza la numeració aràbiga.

CRÒNICA
ARQUEOLÒGICA DE
LES ILLES BALEARS

CAESAR·AVGV...

Luis Moranta Jaume*

En el año 1997 se presentó la hipótesis de la posible existencia de un teatro romano en la ciudad de Palma de Mallorca,¹ que estaría emplazado en la manzana de casas situada entre el Paseo del Borne y las Calles de Jovellanos, Paraires y Brondo. La principal línea de investigación se basaba en el análisis del trazado geométrico radial rítmico que tienen las paredes medianeras de las fincas allí situadas, y en su comparación con el tamaño y diagrama del teatro de Pollentia. Formando parte de este estudio se revisaron diversas publicaciones para intentar constatar la existencia de algún elemento arqueológico romano que se hubiera podido localizar en la zona objeto de estudio y poder complementar así el trabajo con la acreditación de una presencia romana en este emplazamiento.

En este sentido, la primera información interesante para el trabajo la constituyó la que se puede denominar “*Piedra de Son Puiget o Son Puig*”, recogida en la primera ficha del *Corpus* de Cristóbal Veny.² En esta publicación y bajo el título “CAESAR AVGV...”, se explica lo siguiente sobre la pieza:

Fragmento de un cipo de mármol blanco hallado en el zaguán de una casa situada no muy distante de la parroquia de San Nicolás de Palma. Medía 69 cm. de alto, 90 cm. de ancho y 33 cm. de grosor. Era, según Hübner, bonis litteris. En opinión de Bartolomé Ferrá, que fue el primero que la dio a conocer, sería un pedestal no terminado que luego se vació para ser convertido, tal vez, en pila o sarcófago. Mas probable es que fuese partida al ser objeto de ser aprovechada para algún edificio. Pocos años después de la referencia de Ferrá la piedra fue trasladada al predio Son Putxet de la Vileta. Su actual paradero nos es desconocido.

Bibliografía:

Ferrá, B.: BSALul. I (1885) n.7.

Hübner, E.: BRAHist. XIII (1888), p.467.

Hübner, E.: CIL. II, Supplementum (Berlín 1892) n. 5987, p. 962.

La referencia a la parroquia de San Nicolás invitaba a seguir el rastro de la pieza, ya que esta parroquia dista escasos 50 metros del perímetro de la zona estudiada.

La primera noticia bibliográfica conduce a una pequeña reseña del arquitecto don Bartolomé Ferrá en el *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*³ donde, bajo el mismo título de “CAESAR AVGV...” aparece el siguiente texto:

* Arquitecto, moranta@palma.infotelecom.es

¹ Luis MORANTA: *El teatro romano de Palma. Una hipótesis y sus primeras comprobaciones*, Palma, 1997.1997.

² Cristóbal VENY: *Corpus de Inscripciones Baleares*, Roma, 1965, 11.

³ B. FERRÁ: “Epigrafía”, *BSAL*, I.7. Palma, 1885, 6.

Sirviendo de pila, se conserva en el predio Son Putxet de la Vileta, una pieza de mármol blanco en cuya cara anterior se ve grabada esta inscripción no terminada "CAESAR AVGV..." Sus dimensiones son 0,90 x 0,33 x 0,69 metros. Antes de ocupar el sitio en que hoy se encuentra, existía en un zaguán de una casa próxima a San Nicolás de Palma. No sabemos si en su cara posterior lleva o no alguna otra inscripción. ¿Sería en la época romana un pedestal no terminado que luego se vació para convertirlo en pila? ¿Habrà sido sarcófago? Difícil nos parece averiguarlo. Si alguno de nuestros lectores acierta a dar alguna explicación se lo agradeceremos."

Siguiendo esta bibliografía, además del texto de Ferrá que ya se ha transcrito, se examinaron los textos de Hübner mencionados en la Bibliografía, en primer lugar el publicado en 1888 en el Boletín de la Real Academia de la Historia, que dice así:

Otro monumento epigráfico, que es un fragmento con solos los nombres de César Augusto, quizás nunca terminado, existía antes en el zaguán de una casa próxima al templo de San Nicolás, y después apareció en un predio fuera de la población de Palma "en el Son Putxet en la Vileta". Así lo refiere el Sr. B. Ferrá en el ya citado Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Vol.I, 1885, n.7, pág. 6. Es una pieza de mármol de 90 cm. De altura, 69 de anchura y de 33 de espesor, y no contiene más que las letras CAESAR AVGV . No lo vi; pero parece probable la opinión del Sr. Ferrá que ya en la época romana el pedestal, no terminado, se varió para convertirlo en pila. Prueba a lo menos que no faltaron en Mallorca, aunque perecieron con excepción de algunos pocos restos del arte escultórico, monumentos también de esta época; en la cual, como sabemos de los testimonios de los historiadores romanos, las islas solían servir como localidad de destierro a no pocos próceres o personas de alto linaje. No está averiguado, según las noticias de su paradero, si el fragmento pertenecía a una estatua o busto del Emperador puesta en la población misma, o en una de las casas de campo en sus alrededores.

Está claro que Hübner no vió la pieza y sencillamente trasladó las impresiones de Ferrá, estableciendo sus propias deducciones que, en principio, parece que deben ser analizadas con más datos.



Examinado el Supplementum de Hübner, de 1892, nos encontramos con el siguiente texto:

5987 Fuit antea in domo quadam (en el zaguan) progre ecclesiam S. Nicolai Palmae, postea in Son Putxet, predio de la Vileta, marmor album, latum m. 0,90, altum 0,69, crassum 0,33, litteris bonis CAERAR AVGV, B. Ferrá boletín de la sociedad arqueol. Luliana I 1885 n.7 p.6 (inde ego boletín de la Acad. XIII 1888 p.467) qui putat basim esse nunquam perfectam et postea ex parte laevigatam, ut pro lapide adhiberetur in aedificio aliquo novicio. Quod facile ita fieri puisse concedo, quamquam priusquam titulum ipsum aut ectypum videro, certo de antiquitate eius iudicare non possum"

Cabe resaltar aquí el contraste entre la primera frase de Hübner, donde acredita la calidad de la letra (*litteris bonis*) y la última, donde expresa que no puede juzgar la antigüedad de la inscripción. La ubicación en el lateral superior izquierdo de un rectángulo remarcado en uno de los laterales largos de la pieza parece insinuar que se está iniciando un texto que en cierto momento queda detenido. Ver las fotos adjuntas a este artículo.

La inscripción, en muy buen estado, tiene una longitud total de unos 55 cms, correspondiendo 31 a la palabra CAESAR, y 19 cms a la palabra AVGV, separadas ambas por un espacio de unos 5 cms con una incisión central. El tamaño de las letras es bastante uniforme, con un promedio de unos 56 mm. Recordemos que tres *digitus* de 18,5 mm representan un total de 55,5 mm.⁴ La cara donde se encuentra tiene un rebaje que afecta a tres lados de su perímetro, excepto la franja superior, como se observa en las fotos. La anchura del rebaje es del orden de 37 mm, unos dos *digitus*.

CAESAR · AVGV

Siguiendo con el análisis de la pieza, y refiriéndonos ahora al posible emplazamiento original, primer objetivo de este estudio, nos encontramos ante una colección de descripciones coincidentes que emanan todas de la pequeña nota de Ferrá, donde se relacionaba el emplazamiento inicial en "una casa no muy distante de la parroquia de San Nicolás", de donde fue trasladada a "Son Puixet", donde Ferrá la examinó.

Revisando el texto de Veny, era comprensible la dificultad que éste pudo tener en el momento de publicar su *Corpus* (1965) para localizar el *Son Puixet* mencionado por Ferrá. Ello seguramente fue debido a que en torno a esa fecha las casas de *Son Puixet* donde estaba la piedra se conocían ya con el nuevo nombre de *Son Puig*, mientras que existía otra finca colindante (donde también había una casa) denominada igualmente *Son Puixet*. Fue en este *Son Puig* donde definitivamente Veny pudo localizar e inspeccionar la pieza años más tarde.

⁴ El tamaño de las letras, vertical y horizontal, en mm. es : C=60x49; A=58x40; E=55x19; S=56x30; A=56x45; R=58x35; A=54x40; V=55x44; G=55x40; V=55x40.

Parece difícil poder hacer un seguimiento del desplazamiento que tuvo la pieza desde un ambiguo “*zaguán cercano a San Nicolás*” hasta el *Son Puixet* que nombra Ferrá, es decir, el actual *Son Puig*. ¿Qué podía relacionar un emplazamiento con otro? ¿cuál sería, en concreto, ese zaguán? ¿Estaría el zaguán en una casa ubicada en la zona del hipotético emplazamiento del teatro? ¿Sería una pieza relacionable con un edificio público romano? ¿Había más evidencias de que la pieza era romana?

Por suerte, vínculos familiares me permitieron acceder a numerosas escrituras de propiedad y testamentarias, así como notas registrales, según las cuales la finca o Predio de *Son Puixet* antes de 1835, fecha de la desamortización eclesiástica, era propiedad de los Dominicos⁵. Esta finca fue fraccionada en 8 Divisiones y 50 solares para su venta en pública subasta.

D. Miguel Humbert Salas adquirió del Estado las Divisiones 1ª, 2ª y 3ª el año 1838. Las otras divisiones pasaron a ser propiedad de D. Juan Billón (la 4ª y la 5ª), D. Agustín Valentín (la 6ª) D. Bartolomé Vallespir (la 7ª) y D. Pedro Antonio Marroig (la 8ª). También se ha podido constatar que los solares del 1 al 19 y del 27 al 41 todos inclusive, fueron adquiridos por D. Pedro Zarrugia Vela. Del 22 al 26 y del 42 al 50 los adquirió D. Mariano Bauzá de Mirabó. Posteriormente el sr. Humbert fue comprando a todos los otros propietarios sus porciones hasta reunificar el predio.

Las casas de *Son Puixet* según plano localizado junto a las escrituras examinadas, se encontraban claramente ubicadas en la División 1ª, porción que desde la subasta en 1838 fue propiedad de D. Miguel Humbert Salas⁶ y posteriormente de sus herederos⁷. Ello facilita algo las cosas en cuanto al seguimiento de la piedra: O bien la colocaron allí los Dominicos, o bien alguien de la familia Humbert-Burguer, ya que ésta fue propietaria del predio hasta 1895. Recordemos que Ferrá inspecciona la piedra en 1885.

Si atendemos a la descripción de Ferrá, la piedra “*Antes de ocupar el sitio en que hoy se encuentra, existía en un zaguán de una casa próxima a San Nicolás de Palma*”. Ello parece insinuar la idea de que en una época no muy remota a 1885 la pieza estaba en un edificio de viviendas.

Según datos del ya citado libro de Miguel Ferrer Flórez, Pág. 123, en la relación de bienes urbanos de las órdenes religiosas no aparece ninguna vivienda relacionada con los Dominicos, si bien aparecen unas 63 casas propiedad de otras órdenes. ¿Podría ser que, entre 1838 (fecha de la compra) y 1885 (fecha de la visita de Ferrá) alguien de la familia Humbert viviera en Palma en una casa donde estuvo la piedra, que fue trasladada a *Son Puixet*? ¿O quizás se compró la piedra a un tercero para instalarla en la finca como elemento útil y decorativo?

⁵ Miguel FERRER FLÓREZ: *Desamortización Eclesiástica en Mallorca (1935)*, Palma 2002, 120-125 y 291.

⁶ D. Miguel Humbert Salas, (o Umbert Sales, según otros documentos) era accionista de *El Mallorquín* y hay constancia de que compró en subasta cuatro fincas procedentes de la desamortización por valor de 548.011 reales de vellón.

⁷ Sus hijos D. Nicolás, Dña. Gertrudis, Dña. Matilde, D. Gabriel y D. Miguel Humbert Burguer y sus sobrinos Dña Francisca, D. Domingo, y Dña. Maria Fons Humbert, hijos estos últimos de Dña. Buenaventura Humbert Burguer, fallecida.

En este caso la duda se reparte entre D. Miguel Humbert Salas, en un período que iría desde 1838 hasta 1860, y sus herederos, dueños desde 1860 hasta que se vende en 1895 a D. Vicente Juan Ribas.

De este último propietario es del único que se ha podido constatar que tenía numerosas propiedades en la zona de San Nicolás, y en concreto en la zona de estudio del teatro romano tenía la finca donde se ubicaba el conocido “El Japón en Los Ángeles”, en la Calle Paraires. Sin embargo esta pista no nos sirve ya que Ferrá examina la piedra en 1885 y el Sr. Juan Ribas no compró *Son Puixet* hasta 1895, diez años después, lo que hace evidente que el sr. Juan Ribas se encontró allí la piedra. Ello nos remite de nuevo a la mencionada familia Humbert.

Si se lograra ubicar una propiedad de algún miembro de estas familias Humbert en la zona de San Nicolás podríamos tener una cierta información –no demostrable de forma definitiva- de que en su día una gran pieza de mármol con una inscripción o dedicatoria ¿a Augusto? habría sido localizada en un emplazamiento cercano al lugar en el que se supone pudo existir una estructura de edificio teatral romano.

Personalmente me inclino por D. Miguel Humbert Salas, primer propietario, a quien imagino disfrutando de la recién reagrupada finca, más que por alguno de sus herederos aportando de forma individual un elemento a una finca de la que eran propietarios los hermanos y sobrinos conjuntamente “pro indiviso”. Lástima que el propio Ferrá guardara discreción sobre este importante dato del emplazamiento, quizás porque a los propietarios en 1885 no les interesaba dicha divulgación, por motivos que se me escapan.

Así las cosas, en el mes de Octubre del año 2001 se produce un hecho que, dentro de su aparente sencillez, provoca que la piedra de *Son Puig* aporte nuevas e importantes informaciones adicionales relacionadas con los interrogantes planteados más arriba.

Y este hecho es el traslado de la piedra a un emplazamiento más seguro⁸, ya que su presencia en el patio o clastra de *Son Puig*, junto a la fuente, podía provocar deterioros, especialmente en la inscripción, al encontrarse en un edificio desocupado al que podían acceder visitantes no deseados. Para ello fue necesario realizar con cuidado la retirada del mortero de cemento perimetral que la adhería a dos muros y a una base de mampostería inferior.

⁸ La pieza se encuentra actualmente en el Predio *Son Morlà*, de Establiments. Fue trasladada previa comunicación al departamento de Patrimonio de la Conselleria de Urbanismo del Consell Insular y el nuevo emplazamiento ha sido visitado por el arqueólogo D. Jaime Cardell.



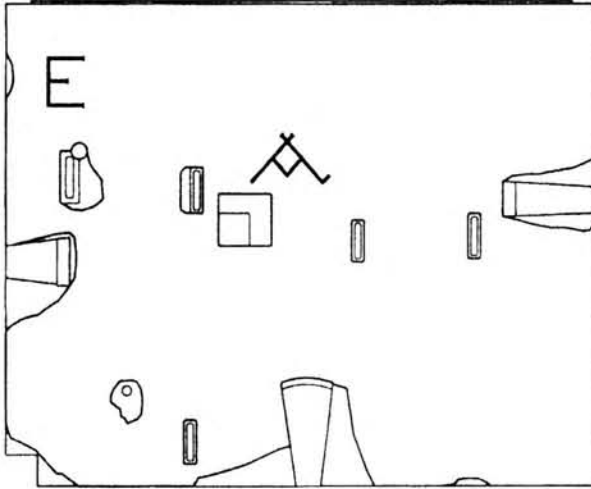
Ello permitió examinar a fondo la pieza y evaluar que las dimensiones reales exteriores del paralelepípedo de piedra son 94 x 76 cm de base por 33 cm de alto⁹. El vaciado para la transformación en pila se realizó dejando un grueso perimetral de 8 cm¹⁰. La pieza presenta diversos orificios circulares para la evacuación del agua.

Al estar separada del soporte, fue posible examinar su base inferior, muy sucia de mortero de agarre, pero que presentaba a la vista un par de ranuras muy alineadas y un tercer orificio en forma de media cola de milano en un lateral. De inmediato apareció la sospecha de que estas ranuras pudieran responder a orificios para anclajes y ranuras para introducción de palancas, tales como los que describe Jean-Pierre Adam en su libro *La construcción romana, materiales y técnicas*,¹¹ cuyas imágenes se adjuntan. Igualmente se pensó que seguramente no fueran las únicas ranuras, sino que otras estuvieran ocultas bajo el mortero.

⁹ El equivalente sería 51 x 41 x 18 *digiti*. (1 *digitus* = 0,0185m, 1 pie = 16 *digiti*)

¹⁰ Unos 4 *digiti*.

¹¹ Jean-Pierre ADAM: *La construcción romana, materiales y técnicas*, León, 1996.

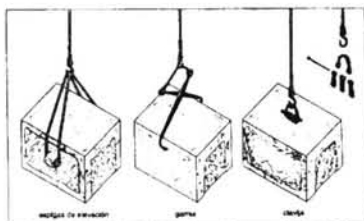
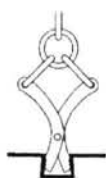
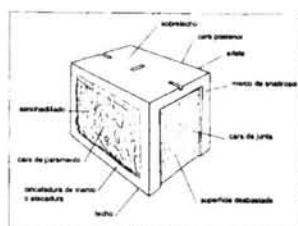


Por tanto se procedió a la limpieza de la base con sumo cuidado, descubriendo así hasta tres medias colas de milano, cada una destinada a enlazar con otras piedras situadas adosadas a cada una de las caras laterales no visibles, es decir, la cara con inscripción carece de anclaje con otra pieza, seguramente por ser una cara destinada a quedar vista. De ello cabe deducir que esta cara que hasta ahora estaba debajo, fue en su día la cara superior de un gran bloque de mármol o sillar destinado a estar anclado con otros bloques, ya que en las medias colas de milano, unidas a sus correspondientes mitades situadas en las piedras colindantes, se introducían grapas metálicas, generalmente de hierro, y la cavidad restante se rellenaba de plomo, todo ello para garantizar la trabazón e inmovilidad de la fábrica del edificio ante esfuerzos de asentamientos propios de terrenos inseguros. En este caso las colas de milano tienen forma trapezoidal, con una boca 3,5 cm, un final de unos 6 cm, una longitud de 13-15 cm y profundidad de unos 4 cm. Según Adam, este tipo de anclaje es propio, además de la arquitectura griega hasta la época helenística, de determinados edificios importantes de época augusta.

No acabaron aquí los hallazgos, ya que además de los tres orificios de anclaje aparecieron cinco muescas o ranuras para palancas, de unos 6 x 2 cm y 2,5 cm de profundidad, destinados como indica Adam a introducir las palancas que servían para el desplazamiento y deslizamiento de las piezas de la hilada superior en el proceso constructivo del muro. Ello confirmaría que efectivamente esta cara de la piedra fue utilizada como cara superior, ya que estas ranuras y las anteriores de anclaje no se realizan en caras inferiores. Existe una sexta muesca que parece de palanca maclada con uno de los orificios de anclaje, lo cual podría indicar que, en el proceso constructivo, a la piedra o sillar se le realizó en esa zona primero la muesca para que las palancas desplazaran un sillar superior y que por último se realizó este orificio para anclaje, que se excavó hasta absorber la ranura de palanca en la cola de milano.

Un orificio más llama la atención. Se trata de un vaciado en forma de cubo de 6 x 6 x 7 cm, que se ensancha por dos de sus caras hasta hacerse de 8 x 8 cm en la zona más

cercana a la superficie. Podría tratarse de un orificio para introducir ganchos de elevación o las llamadas castañuelas, ligeramente desplazado respecto al centro de gravedad de la pieza, quizás para favorecer su traslado con una ligera inclinación, lo que facilitaría la maniobrabilidad en el momento de depositarlo sobre el emplazamiento. Podría ser también un orificio para situar un vástago de unión con las piezas superiores. Se ha realizado un croquis donde se trasladan todos los orificios y vaciados.



La cara posterior (opuesta a la de la inscripción) presenta también sus curiosidades: se trata de una cara con marco de anafiosis, es decir con un perímetro con tratamiento mas fino para encajar bien la junta con la pieza colindante, presentando el resto tan solo desbastado.

La sorpresa final la deparó la acción del sol: la iluminación rasante que tenía la pieza cuando se puso vertical durante el proceso de limpieza reveló primeramente el ligero relieve rehundido de una interesantísima marca de cantero, situada por encima del orificio central antes mencionado. Nos recuerda una letra "A", de 117 mm de alto por 90 mm de abertura total, similar a un compás abierto. Posteriormente, al limpiar mejor la base apareció una segunda marca, en la esquina superior izquierda: una letra "E", de 70 mm de alto por 56 mm de ancho, con una muesca superior que quizás pudiera formar

parte de la marca. (ver fotos). Estas letras, según una primera impresión de Isabel Rodá, (Universidad de Barcelona) serían relacionables con las letras griegas Alfa y Epsilon.¹²

Las conclusiones inmediatas, si bien dentro del marco de una hipótesis, parecen obvias: la existencia de las muescas y orificios, junto con una cara tratada con anatisosis, y con el tipo de material llevan a la conclusión de que la pieza se usó como sillar en un importante edificio. Las marcas de cantero también lo acreditan. La coherencia de los emplazamientos de todas estas muescas hace pensar en su autenticidad como sillar. Es una una piedra destinada a enlazar con otras tres piezas, en dos direcciones ortogonales, siendo lo más probable que se trate de una pieza de un muro de gran espesor, perteneciente a una hilada formada por dos hileras de sillares paralelas trabadas entre sí. Podemos ver un ejemplo en la ilustración del libro *El arte de construir en Roma* de Auguste Choisy, donde aparece este ejemplo de muro con aparejo aparejo de sillería usado inicialmente en Grecia y después en Roma.¹³ En esta fase de la investigación se tenía la sospecha de que posiblemente las marcas de cantero udieran revelarnos algún día su procedencia o algún dato relativo a época o colocación en obra, tal como explica Adam.

Y aparecen determinados puntos sin aclarar, ya que si la cara hasta hoy inferior de la pila fue la cara superior de un sillar, tal como acreditan las muescas y orificios constructivos que señalan la zona apta para ser manipulada desde arriba, vemos que al colocar así la pieza la inscripción quedaría boca abajo.

Afortunadamente en fecha 25 de noviembre de 2004 y con ocasión de las *XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals* organizadas por el *Institut d'Estudis Baleàrics*, se ha tenido la oportunidad de que el profesor Marc Mayer de la Universidad de Barcelona examinara la pieza. Sus primeras impresiones¹⁴ revelan que se trata de una pieza de mármol proconeso (Mármara), caracterizado por sus vetas azules y por el olor a azufre que se desprende al fragmentarlo. En su opinión la pieza es auténtica y formaría parte de un conjunto de seis sillares de una de las hiladas situadas por encima de un arco de puerta de entrada a un edificio público, en buen lógica un teatro, emplazadas consecutivamente siguiendo el orden de colocación establecido según las letras de posición alfa- beta- gamma-delta-epsilon, siendo esta última letra la que corresponde a la esquina superior izquierda de la piedra de Son Puig, última de la serie que ya no enlaza con ninguna piedra al no tener letra en la esquina superior derecha. Según esto el conjunto de estos seis sillares contendría dos líneas de inscripciones de forma que las palabras CAESAR AVGV serían el final de una primera línea de escritura ubicada de forma simétrica sobre el arco, que se detendría aquí para continuar en una línea inferior, la cual, a su vez, finalizaría antes de este sexto sillar, lo cual justifica que no aparezca ningún texto debajo del de CAESAR AVGV. Por tanto en los últimos sillares situados a la izquierda de éste se contendría todo el fragmento anterior de una frase, inscripción dedicada a quien

¹² Nota del análisis de Isabel Rodá: num. Inv. Lemla 3.012: Mármol de metamorfismo retrógrado, heterogranular de medio a grueso. Cristales con borde de interpenetración. Líneas de exfoliación abundantes. Maclas muy abundantes y deformadas. Indicios de microgranulación de origen tectónico y cristales con "kind-bands".

¹³ Auguste CHOISY: *El arte de construir en Roma*, Madrid, 1999..

¹⁴ Bo es posible encontrar expresiones suficientes para testimoniar al profesor Marc Mayer mi agradecimiento por su interés y sus comentarios, que dan sentido por si solos a esta investigación.

promovía la obra, el propio emperador, al estar en nominativo. A su vez las cantera de donde proviene la pieza eran en esa época de propiedad imperial.

Este arco podría tener un frente total de 6 veces 94 cm., 5,64 m. lo que permite suponer dos pilastras laterales de 1,88 m. y un portal de igual amplitud en el centro. El grosor de este arco constituido por dos hiladas paralelas de 76 cm. sería del orden de 1,52m.

Queda por resolver el localizar exactamente el emplazamiento inicial de esta pieza, pero las sospechas recaen, como ya se ha dicho, en el edificio de calle Paraires número 6, ubicación de uno de los aditus y propiedad del sr. Riobas que, a su vez, fue dueño de Son Puixet.

Cabe suponer que en el transcurso del tiempo la pieza fue desmontada de su emplazamiento al desaparecer el teatro. A fin de aprovechar las características de un material noble y duro, una solución lógica es proceder al vaciado desde la cara superior respetando un perímetro de 8 cm. de grosor y hacer aparecer la pila, utilización final del elemento, sin eliminar la inscripción, por sencilla economía o incluso para aprovecharla como adorno y así pasa a usarse en un lugar más privado, como sería en una casa particular.

El tema sigue abierto, pero parece prioritario presentar de nuevo la pieza y sus características hasta hoy ocultas, junto con las opiniones expertas que arrojan nueva luz no sólo sobre la pieza en sí sino sobre la existencia del posible teatro romano de Palma, que contaría así con un importante testimonio favorable, si bien no definitivo. Cabe añadir que vale la pena verla, porque las letras son realmente de gran valor estético (ver foto). Y siempre queda la lectura constructiva del elemento, una pequeña lección de muecas, orificios y letras de cantero que resumen todo lo necesario para la adecuada colocación de los sillares en obra.

Parafraseando a Ferrá, esperemos que la divulgación de estas notas permita que aquellos que dispongan de alguna información complementaria nos ayuden a presentar a la ciudad de Palma más noticias sobre su pasado.

Resumen

Las investigaciones en curso sobre la autenticidad y ubicación actual de una inscripción de época romana, que en 1885 fue dada a conocer por Bartolomé Ferrá, permiten relacionarla con el conjunto arquitectónico de un supuesto teatro romano en Palma. Esta hipótesis fue planteada por el autor en 1997 y, a medida que se avanza en su estudio, ésta presenta claros síntomas de verosimilitud.

Abstract

Through research currently in progress to determine the authenticity and current location of a Roman inscription discovered in 1885 by Bartolomé Ferrá, the said inscription is linked to a group of buildings which supposedly formed part of a Roman theatre in Palma. This hypothesis was first raised by the author in 1997 and, as his study progresses, there are clear signs that this is the case

Dues inscripcions d'època antiga de l'illa de Cabrera (arxipèlag de Cabrera, Illes Balears)*

MATEU RIERA RULLAN
MARÍA LUISA SÁNCHEZ LEÓN
MAGDALENA FÀBREGUES POMER
ENRIQUE GARCÍA RIAZA

El material epigràfic que aquí es presenta, encara que fragmentari, revesteix una especial importància, ja que es tracta de les primeres inscripcions aparegudes al territori de Cabrera.

L'Arxipèlag de Cabrera es troba al sud de l'illa de Mallorca, a uns 10 Km de distància. Consta de 18 illes i illots, que sumen un total de 1.836 Ha. Les dues més grans són la de Cabrera, amb un perímetre de 38 Km i una superfície de 1.569 Ha, i la de Conillera, amb 137 Ha (Fig. 1). La resta són petits illots, força abruptes, cosa que fa que alguns d'ells siguin pràcticament inaccessibles.



Figura 1: Situació de l'arxipèlag de Cabrera

Aquest arxipèlag, aparentment allunyat de tot arreu, es troba en un punt cabdal dintre de les principals rutes de navegació que creuaven el Mediterrani a l'Antiguitat. Algunes d'aquestes rutes que passaven ben a la vora de l'Arxipèlag de Cabrera foren de les més utilitzades pels navegants antics. Ens referim, en primer lloc, a la que des de l'estret entre Sicília i Cartago, passava pel sud de Sardenya, a migjorn de les Balears i vorejant el

* Volem mostrar el nostre reconeixement als guardes del Parc Nacional de Cabrera i a l'arqueòloga municipal de Palma, la Dra. M. Magdalena Riera Frau, gràcies als quals es varen poder recuperar i salvar aquestes dues inscripcions que tot just descriurem.

migdia de la Península Ibèrica, arribava cap a l'Estret de Gibraltar. Altra ruta de navegació Est-Oest molt important era la que, partint des de la Península Itàlica, passava per l'estret de Bonifaci i, altre cop, pel sud de les Illes Balears, el sud de la Península Ibèrica i fins a Gibraltar.

Aquesta última ruta, també es podia fer a l'inrevés, passant també pel sud de les Balears, és a dir, ben a prop de l'Arxipèlag de Cabrera. És per això que aquest conjunt d'illes eren un bon punt de referència per a la navegació. A més, en algunes rutes NORD-SUD o SUD-NORD del centre del Mediterrani Occidental, també es podia visualitzar el sub-archipèlag i aprofitar-se'n del seu port. Finalment, cal recordar que algunes de les rutes bàsiques entre les Illes Balears i Pitiüses, passaven necessàriament pel costat de Cabrera que, per tant, tornava a assolir un paper molt important com a fita, com a possible lloc d'aiguada i, puntualment, com a lloc de refugi.

L'illa de Cabrera, amb molta diferència la més gran de l'archipèlag, disposa d'un bon port, d'una font i d'alguns altres punts on es pot recollir aigua en algunes èpoques de l'any. Era, doncs, un bon indret on es podien refugiar el vaixells en cas de mal temps, un lloc on s'hi podia fer aiguada i, on es podien reparar els desperfectes que haguessin pogut sorgir durant la travessia. Altres recursos de l'illa com els aliments o la llenya (essencialment de pi), havien de ser limitats. Però el propi topònim, el qual ja trobem en Plini (*NH*, III, 76-77), ens pot estar mostrant que a Cabrera es podia disposar de carn de cabres o d'ovelles, les quals devien pasturar lliurement, després d'haver sigut amollades per mariners que feien comptes tornar a l'illa, o pels habitants del sud de Mallorca, qui podien haver practicat una ramaderia a distància, tal i com la que es va realitzar en l'època medieval, moderna i contemporània. També es podia explotar la carn dels nombrosos ocells que habiten tot l'any o per temporades l'archipèlag, o aprofitar-se'n dels seus ous en temps de cria. Altre font d'alimentació eren els recursos marins els quals fins i tot avui en dia són considerablement abundants. Aquests, a més de permetre alimentar a les tripulacions dels vaixells que repostaven, també feien factible establiments, com a mínim estacionals, de grups de pescadors mallorquins.

A Cabrera hi ha diversos jaciments on hi apareixen materials d'època antiga¹, però, com ja hem exposat en altres llocs, les restes més abundants s'han de situar cronològicament entre els segles V a VII dC².

¹ Per a la realització d'aquest treball ens fem ressò de les publicacions referides a diverses tasques de prospecció de l'archipèlag: J. CAMPS COLL: Cerámicas de tipología indígena halladas en Conejera y Cabrera, *BSAL*, 31, 1962, 657-662. J. CAMPS COLL: Primeros hallazgos arqueológicos en las islas de Cabrera y Conejera, *VII Congreso Nacional de Arqueología*, Barcelona 1960, Zaragoza 1962, 188-190.; J. MASCARÓ PASARIUS: *Inventario de los yacimientos arqueológicos de Mallorca*, Palma, 1967; M. TRIAS, GUSSO: Una campanya a les illes de Cabrera, *Endins*, 1974, 33-55; V. M: GUERRERO: *Indigenisme i colonització púnica a Mallorca*, Ses Salines 1985; M^a J. HERNÁNDEZ; M. A. CAU; M. ORFILA: Nuevos datos sobre el poblamiento antiguo de la isla de Cabrera (Balears). Una posible factoría de salazones, *Saguntum*, 24, 1992, 213-222. Però a més també hem fet servir les prospeccions realitzades per la Dr. M.M. Riera Frau dintre de les feines de catalogació de zones arqueològiques per a la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Palma.

² Mateu RIERA RULLAN: "L'ocupació de Cabrera: Segles V-VII", J. M. PONS, M.M. RIERA FRAU, M. RIERA RULLAN: "Història i Arqueologia de Cabrera", *Palma Ciutat Educativa*, Oalma, 2000, *Col·lecció Eines*, 6,

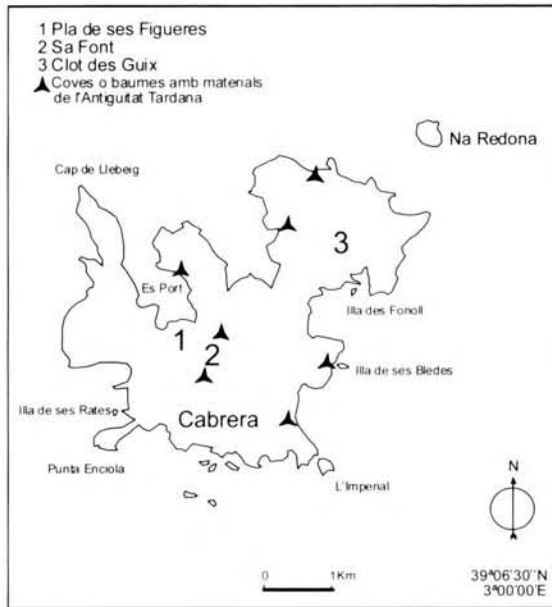


Figura 2: Principals jaciments de Cabrera i coves o balms amb material de l'Antiguitat Tardana.

Tanmateix, però, dues de les troballes més interessants de les aparegudes a Cabrera, semblen correspondre a una cronologia més primerenca. Ens referim a les dues inscripcions que a continuació presentarem. La primera es va trobar al jaciment anomenat del Pla de ses Figueres, mentre que la segona, va aparèixer al de Sa Font (Figura 2, Núm. 1 i 2).

El jaciment arqueològic anomenat del Pla de ses Figueres es troba situat ben al fons del port de l'illa de Cabrera. Aquest jaciment comença ben bé en l'actual línia de costa, allunyant-se d'ella, fins als 150 m, com a mínim³. La primera notícia que tenim d'algun tipus d'activitat vinculada amb la investigació històrica o arqueològica de l'Arxipèlag de Cabrera ens porta a la dècada de 1950, quan el Sr. Joan Camps va realitzar les primeres prospeccions terrestres a les illes de Cabrera i Conillera. Els resultats d'aquestes

65-72; Mateu RIERA RULLAN: *El monestir de Cabrera*, Barcelona, 2002. Treball de Recerca dirigit pel Dr. Miquel Barceló, Universitat Autònoma de Barcelona; M. RIERA RULLAN: "La ceràmica del Pla de ses Figueres. Noves dades del monestir de l'illa de Cabrera (Illes Balears)", *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Les ciutats tardoantigues d'Hispania: Cristianització i topografia*, València, 8-10 de maig de 2003 (En premsa) i M. RIERA FRAU; M. RIERA RULLAN: "Campanya d'excavacions arqueològiques de 2003 en la 'factoria de salaons' del Pla de ses Figueres (Cabrera, Balears). Les troballes d'època antiga", *BSAL*, 60, Palma, 2004, 333-370.

³ Aquesta apreciació està encara per comprovar completament ja que només tenim un coneixement parcial de la zona. Fins el moment s'ha realitzat una prospecció superficial de tota aquesta part del port i cinc sondeigs arqueològics executats entre els anys 1999 i 2004, tots ells dirigits per M^a. Magdalena Riera Frau i Mateu Riera Rullan, dintre del projecte "Recuperació, consolidació i musealització del monestir bizantí de l'illa de Cabrera", el qual ha estat íntegrament subvencionat per l'Ajuntament de Palma.

investigacions es varen publicar l'any 1962⁴, els quals, tot i no tenir directament en compte el nostre jaciment, si que varen servir com a primera evidència arqueològica de l'ocupació de l'arxipèlag durant l'Antiguitat tardana.

Uns quants anys més tard, durant l'estiu de 1979, i aquest cop ja en la zona que ens ocupa, el Dr. Víctor Guerrero, va poder recollir *restes ceràmiques, fonamentalment fragments de sigil·lades Clara-D i de llànties paleocristianes, entre les ruïnes properes a la rada de l'actual port.*⁵ El 1992, la Sra. Maria José Hernández i els Doctors Margarita Orfila i Miquel Àngel Cau, varen publicar un estudi força més complet de la zona del fons del port, on donaren a conèixer tres nuclis⁶ on es varen poder recollir en superfície abundants fragments ceràmics datables entre els segles VI i VII dC.⁷ Finalment, a mitjans dels anys 90, al llarg de les tasques de catalogació de zones arqueològiques per a la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Palma, es va poder protegir en la seva amplitud tot el jaciment (Pla de ses Figueres), el qual abraçava els tres nuclis exposats pels autors Hernández, Cau i Orfila en 1992.

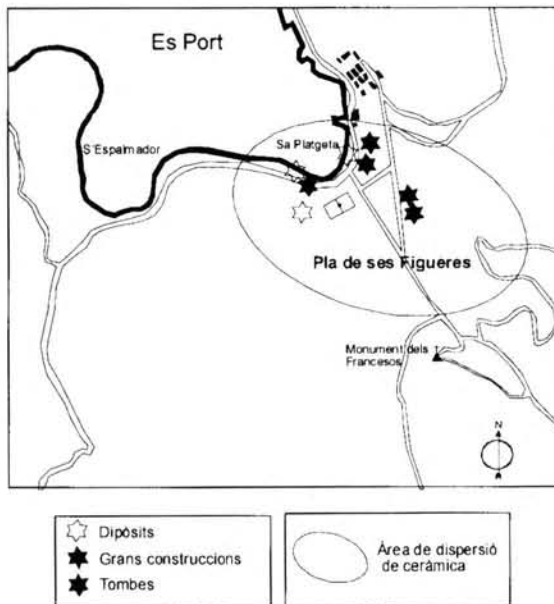


Figura 3: Plànol amb els principals elements del jaciment del Pla de ses Figueres.

⁴ J. CAMPSCOLL : Cerámicas de tipología indígena”

J. CAMPSCOLL : Primeros hallazgos ...

⁵ GUERRERO, V.M., *Indigenisme i colonització* ..., 148.

⁶ M^a J. HERNANDEZ; M. A. CAU; M. ORFILA : Nuevos datos sobre el poblamiento ... , 213-222.

M^a J. HERNANDEZ; M. A. CAU; M. ORFILA : Nuevos datos sobre el poblamiento ... , 220.

Les restes arqueològiques que actualment coneixem al Pla de ses Figueres, es poden dividir en tres apartats (Fig. 3):

Un primer conjunt estaria format per una possible factoria de salaons localitzada en la zona de la platja⁸. Altres restes constructives remarcables són les que hi ha a l'est de la platja, al costat de la casa del Pagès. Es tracta bàsicament de murs, fets en sec, entre els que s'hi troben abundants trossos ceràmics corresponents, sobretot, a peces per a cuinar, vaixel·la, *tegulae* i *imbrices*. Aquests murs es troben dintre del que queda d'una pleta tancada amb marges fets també amb pedra seca. Precisament, fou en un d'aquests marges on es va trobar un fragment d'una inscripció, dipositada actualment al Museu de Cabrera (Fig. 4), la qual després descriurem. Entre els materials recuperats en aquesta zona també destaquen uns quants fragments de marbre i abundants llosetes de pissarra. Finalment, a uns 100 m al S-E de la platja, s'han trobat fins el moment un total de cinc tombes, les quals semblen indicar la presència en aquell lloc d'una necròpolis força extensa puix, entre les dues tombes més allunyades, hi ha una distància de 50 m.



Figura. 4: Museu de Cabrera, inscripció trobada al Pla de ses Figueres.

La inscripció trobada al jaciment del Pla de ses Figueres (Fig. 5) correspondria al cantó superior esquerre d'una làpida motllurada i amb el camp epigràfic rebaixat. Hi ha també restes d'una capa d'estuc.

Dimensions: 27 x 31,8 x 14,5.

Camp epigràfic conservat: 13,4 x 20,5.

Alçada lletres: 3,8-4; 3-3,7; 2.

⁸ Veure l'article sobre el tema en aquest mateix número del *BSAL*.

Separació interlineal: 1,5-0,8; 1.

Distància de les lletres amb el marc superior: 0,8-1.

Lectura:

$\overset{\cap}{\text{P}} \cdot \text{IVLIO} \cdot [---]$
 EROTI+ [---]
 +++ [---]
 [-----]



Figura 5: Inscripció trobada al Pla de ses Figueres

El tipus de pedra, marès, una mica erosionada, fa que algunes de les lletres no apareguin ben conservades. En tot cas, es tracta d'una capital quadrada. Del text del fragment es conserven tres línies, l'última de les quals, intel·ligible, presenta restes de tres lletres. A la primera línia s'aprecia un nexa a la paraula IVLIO entre la V i la L, així com interpuncions triangulars, amb el vèrtex cap a dalt, entre P i I i darrere de la O. La segona presenta lletres de menor mida.

La lectura del epígraf ens situa davant un antropònim llatí. D'aquest, es reconeixen, en l. 1, l'inicial del *praenomen* P(ublio) i el *nomen* íntegre IVLIO. Donat que l'antropònim apareix expressat en datiu, s'ha d'interpretar com una referència al individu objecte de la dedicació. El text continua en l. 2 amb un *cognomen*. En el cas, probable, de què es vinculi a l'antropònim de l. 1, caldria conjecturar els desenvolupaments EROTI, o EROTI[CI], termes d'origen grec amb paral·lels a l'epigrafia de la Península Ibèrica.⁹

Aquest nom denota orígens servils, i es troba a inscripcions relatives a esclaus i lliberts.¹⁰ A *Tarraco* es documenten dues referències del segle I corresponents al llibert

⁹ Arminda. LOZANO VELILLA: *Die griechischen Personennamen auf der iberischen Halbinsel*, Heidelberg, 1998.

¹⁰ Julio MANGAS MANJARRES, *Esclavos y libertos en la España romana*, Salamanca, 1971.

T(itus) Fisevius T(iti) l(ibertus) Eros, mencionat en un dels epígrafs com a *sevir* (CIL II 4295=RIT 416; CIL II 4296=RIT 417). També a *Tarraco* hi ha constància d'un *Iulius Eros* (CIL II 4970, 244). Al temps, un epígraf de *Barcino* al·ludeix a tres membres d'una mateixa família: *Trocina Eroticus, Eroticus* i *Erotica* (IRC IV, 215), probablement un llibert el primer i esclaus els restants, segons proposta dels editors del text, amb una datació corresponent als segles II o III. La forma *Eros* apareix també com marca d'àmfora (Dressel 2/4) a les produccions de Can Cabot (Sta Eulàlia de Ronçana, Vallès.), designant un esclau o llibert (IRC V, 112). A més hi ha testimoniat al CIL altres mencions d'*Eros* i *Eroticus* així com *Aerotice, Erotio* i *Erotis* a Hispània, tot i que no és freqüent. És molt probable que el personatge testimoniat a Cabrera estigui dins d'aquesta esfera social i per tant que haguem de parlar d'un llibert d'origen grec. El fet que el *nomen Iulius* aparegui en datiu fa pensar en una inscripció honorífica o funerària, i més probablement això segon, ja que per estadística són més freqüents. No apareix la abreviatura D M (*Dis Manibus*), segons el que se'ns ha conservat, ja que a la part de dalt de la inscripció sembla ser que no hi cabria. Respecte a la cronologia de la peça, proposariem una datació d'entre els segles I i II.



Figura 6.- Dos aspectes de l'ara trobada al jaciment de Sa Font.

Tal i com hem avançat, l'altre inscripció trobada a l'illa va aparèixer al jaciment anomenat Sa Font. Aquest es troba una mica més a l'interior, just al costat de les cases de Can Feliu, lloc on hi ha la font més important de tota l'illa (Fig. 2, Núm. 2). En aquest punt, al voltant de la font i d'un forn de calç, es troba abundant ceràmica de diverses èpoques. Les ceràmiques més antigues que fins el moment hem pogut documentar es poden situar cap el voltant del canvi d'Èra. Per altra banda, en aquest lloc encara no hem pogut identificar cap tipus d'estructures suposadament antigues, cosa que no ens ha d'estranyar si tenim present les nombroses obres, sobretot d'època contemporània, que s'hi han realitzat.

La troballa més rellevant d'aquest jaciment és el fragment d'una ara de marbre amb motllura superior parcialment conservada (Fig. 6-8).

Dimensions: 23 x 28 x 14

Camp epigràfic conservat: 5 x 22

Distància de les lletres amb el marc superior: 3

El text just conserva restes de la primera línia, i únicament són llegibles els traços superiors de les lletres.

Lectura:

[---] CYNTHI+ [---]

[-----]

Es tracta, probablement, del nom en masculí CYNTHI[VS] o el femení CYNTHI[A]. La pobre conservació de les lletres dificulta la datació de l'epígraf, però és possible situar-lo en època alt-Imperial.

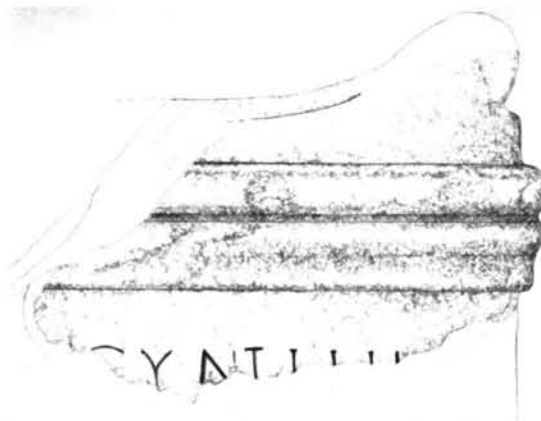


Figura 7.- Visió frontal de l'ara (Dibuix de Catalina Garau).

RESUMEN

Se dan a conocer los hallazgos epigráficos de la isla de Cabrera (Islas Baleares), primeras muestras de este tipo de documento histórico aparecidas en la isla. Tales inscripciones, pese a su hallazgo fuera de contexto arqueológico, suponen una fuente de primordial importancia para el conocimiento de la ocupación humana de la Isla.

ABSTRACT

A presentation of epigraphical discoveries made on the Island of Cabrera (Balearic Islands): the first examples of this kind of historical document to have been found on the island. Although they were not found in their original archaeological context, the inscriptions are an invaluable source of information about man's occupation of the island.

Tres fragmentos epigráficos inéditos de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)

M^a L. SÁNCHEZ LEÓN
E. GARCÍA RIAZA

Las excavaciones realizadas en la ciudad romana de *Pollentia* (Alcúdia, Mallorca) durante las últimas décadas, han exhumado una serie de epígrafes generalmente fragmentarios pero no exentos de gran interés. De este conjunto de inscripciones, que ya hemos estudiado para su publicación, presentamos seguidamente tres nuevos títulos. Pese al estado fragmentario de dichos epígrafes, puede proponerse para todos ellos un carácter honorífico, habiéndose localizado en el foro de la ciudad o en su entorno.

1.

Durante la campaña de excavación del foro correspondiente al año 2001 aparecieron dos fragmentos contiguos---irregulares--- de una misma lápida en la calle de la taberna Norte (UE 5715-1). El primero de ellos, conservado en el *Museu de Mallorca*, presenta unas dimensiones de 4 x 3,5 x 1,2, y el segundo de 4,3 x 4 x 1,2, ambos con cara posterior alisada. Ninguna de las letras se conserva íntegra, pero su altura aproximada se calcula en 3,5. Los caracteres corresponden a una sola línea.



El texto presenta interpunciones triangulares con los vértices hacia arriba y letras de buena factura con bisel triangular.

Lectura:

· II · V

Aunque se trata de un fragmento exiguo, nos hallamos ante un nuevo testimonio de un ciudadano que alcanzó la suprema magistratura local. Dada la ausencia de contexto, existirían, al menos, dos posibilidades de transcripción: II V[IR], o bien II V[IRO].

Atendiendo a la excelente factura de las letras, proponemos fechar el título en el siglo II d.C.

Las características de la inscripción –en lo que atañe a su cronología, tipo de texto y lugar de recuperación– se asemejan a las del epígrafe fragmentario aparecido en la campaña del 2001, que ya publicamos¹.

2.

Fragmento marmóreo hallado en durante la campaña de 1982, con sigla 82B099, conservado en el *Museu de Mallorca*. La pieza presenta las siguientes dimensiones: 6 x 6 x 1,9. Parte trasera alisada. Se conservan restos de tres líneas, con pauta en el margen izquierdo y doble pauta interlineal, con separación de 0,3. La distancia del campo epigráfico a la pauta izquierda es de 0,3 – 0,5. Interlineado: 0,3. Letras de buena factura, con pies marcados. Altura: 2. Interpunciones triangulares entre L y P y entre ésta y H, con largo ápice curvo hacia abajo.



Lectura:

D

FL · P · H

AED

Transcripción:

D+{---}

FL(lamini) · P(rovinciae) · H(ispaniae) [C(iterioris) ---]

¹ M. L. SANCHEZ LEÓN; E. GARCÍA RIAZA: "Un nuevo duunviro de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)", *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*, II, Palma de Mallorca 2002, 903-910.

AED(ili) [---]

Nos encontramos ante una referencia correspondiente a un *cursus honorum* inverso de notable entidad, en el que se identifican el flaminado provincial -que iría seguido, en el texto, de la mención del duunvirato- y la edilidad². Al igual que en el título anteriormente presentado, la mala conservación del epigrafe impide una definitiva constatación del caso latino. Proponemos, sin embargo, el dativo como desarrollo más probable.

La datación correspondería al siglo II d.C.

3.

Fragmento hallado durante la campaña de 1981, con sigla 81-R-23-E, conservado en el *Museu de Mallorca*. La pieza presenta unas dimensiones de 11 x 10 x 5. Cara posterior alisada. Borde superior conservado. Existen restos de dos líneas (distancia al borde superior: 1,7). Interlineado: 0,8. Altura de las letras: 2. El texto presenta interpunción en z.



Lectura:

DN

P> · CAE ____ (punto bajo la p) (elevar punto intermedio)

Transcripción:

D(omino) N(ostro)

² La existencia de esta magistratura en *Pollentia* era conocida hasta ahora a través de los siguientes testimonios directos: *CIL* II 3696=*CIBal* 25=*ILER* 6371 (*Q. Caecilius Catullus*); *CIL* II 3697=*CIBal* 26 (*L. Dentilius Modestus*); *CIL* II 3698=*CIBal* 27=*ILER* 6028 (*L. Vibius Nigellio*), vid. E. GARCÍA RIAZA; M. L. SÁNCHEZ LEÓN: *Roma y la municipalización de las Baleares*. Palma de Mallorca 2000, 84-87.

[IM]P(eratori) CAE[S(ari)---]

El breve contenido de esta inscripción honorífica es, no obstante, significativo ya que nos sitúa en un peculiar momento de la evolución de la titulación imperial. El título comienza a utilizarse, en su forma plural, bajo la dinastía de los Severos, en época de *L. Septimius Severus* (193-211) y su hijo *M. Aurelius Antoninus/Caracalla* (César en 196 d.C.).

En el fragmento que nos ocupa, la expresión en singular *D(ominus) N(noster)* aparece acompañada de *Imp(erator) Caes(ar)*, formulario que reconduce a los sucesores de Severo-Caracalla.

Hasta el momento, no ha aparecido en *Pollentia* ninguna inscripción de características similares.

Resum

Noves troballes epigràfiques provinents de les excavacions que, al llarg dels darrers anys, s'han realitzat a Pollentia (Alcúdia, Mallorca).

Abstract

New epigraphical finds: simple fragments found in recent years when excavations were being made of the Roman city of Pollentia (Alcudia, Mallorca).

Campanya d'excavacions arqueològiques de 2003 en la "factoria de salaons" del Pla de Ses Figueres (Cabrera, Balears). Les troballes d'època antiga.

MARIA MAGDALENA RIERA FRAU
MATEU RIERA RULLAN¹

La campanya d'excavacions que tot seguit descriurem s'emmarca dintre d'un projecte general que pretén millorar el coneixement de la comunitat monàstica que va habitar l'arxipèlag de Cabrera en temps de la dominació bizantina. Dit projecte, anomenat *Recuperació, consolidació i musealització del monestir bizantí de l'illa de Cabrera*, està dirigit pels qui subscriuen i, fins ara, ha estat finançat per l'Ajuntament de Palma.² Aquest projecte va començar a germinar l'any 1999 però, fins que no es va arribar al 2003, els treballs d'excavació arqueològica havien estat molt modestos i mai no havien afectat a la zona de la "factoria de salaons". El punt de partida va ser el treball de recerca *El monestir de Cabrera a l'Antiguitat Tardana*,³ on es proposava la tesi que la comunitat monàstica de Cabrera hauria ocupat diversos llocs de l'arxipèlag. Partint del que ens diuen les fonts escrites antigues, l'anàlisi d'alguns paral·lels de monestirs en diversos illots de la Mediterrània occidental i de l'Atlàntic i de les troballes arqueològiques realitzades a Cabrera i Conillera, es va apuntar la possible presència d'un cenobi al jaciment del Pla de ses Figueres (Cabrera) i dos eremitoris, un al Clot des Guix (Cabrera) i l'altre a Els Corralles (Conillera)⁴ (Fig. 1). A més, al lloc anomenat Sa Font (Cabrera), també hi ha clares evidències d'una ocupació humana del temps de la comunitat monàstica, la qual se'ns dubte

¹ Volem agrair la bona predisposició i l'excel·lent feina feta de Victòria Cantarellas, Maria del Carme Colom, Joan Fornés, Jaume García, Jordi Hernández, Zoltan Larcher, Maria Isabel Mancilla, Francesc Martorell, Antoni Micol, Josep Maria Puche, Maria Magdalena Sastre, Seila Aixa Soler, Damià Ramis, Roger Jorge Real, Maria José Rivas, Julio M. Román i Anna Torres. Sense ells, aquest treball no hagués pogut arribar mai a tan bon port. Els autors dels dibuixos de les ceràmiques són: Victòria Cantarellas, Catalina Garau, Maria Isabel Mancilla, Mateu Riera i Julio M. Román. Les planimetries han estat realitzades per: Josep Maria Puche (delineació) i Mateu Riera (dibuix). També volem donar les gràcies a Albert Martín, Jordi López i a Josep Maria Macias per la seva ajuda en la classificació de les àmfores i a Maria Lusia Sánchez León pels bons consells que ens ha donat.

² Des d'aquí volem expressar el nostre reconeixement i gratitud a l'Ajuntament de Palma, sense el qual mai no s'hagués pogut encetar aquest projecte. També volem mostrar el nostre agraïment a la direcció del Parc Nacional de Cabrera i a tots els seus treballadors, tant per la cessió de les seves instal·lacions com per l'exquisit tracte que ens han regalat.

³ Memòria d'Investigació redactada per Mateu Riera Rullan, dirigida per Miquel Barceló Perelló i defensada el 2002 en la Universitat Autònoma de Barcelona.

⁴ Pensem però que tampoc es pot descartar que sigui un altre cenobi.

s'ha de posar en relació amb la presència en aquell lloc de la surgència d'aigua més important de tot el subarxipèlag.

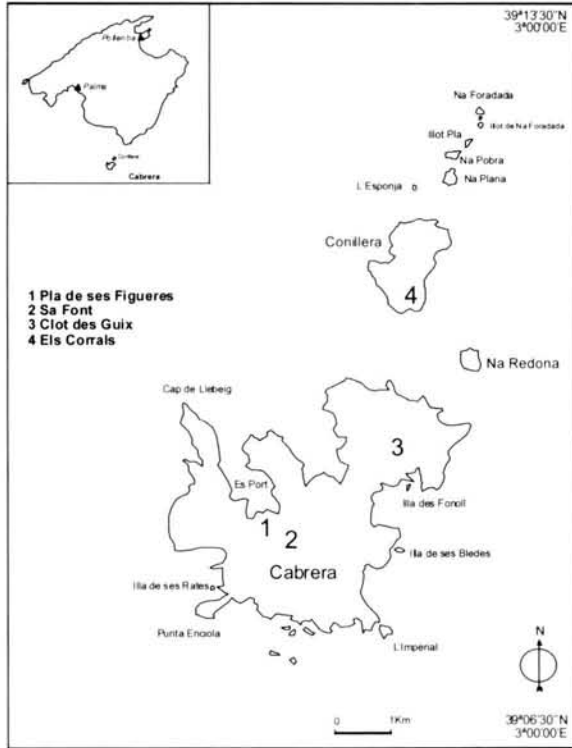


Figura 1.- Principals jaciments de l'arxipèlag de Cabrera.

Els treballs que explicarem es centraran en una de les zones del jaciment del Pla de ses Figueres⁵ anomenada “factoria de salaons” (Fig. 2), la qual va ser descoberta per l'investigador D. Antoni Vallespir.⁶ La primera notícia que tenim d'algun tipus d'activitat vinculada amb la investigació arqueològica de Cabrera ens porta a la dècada de 1950, moment en què D. Joan Camps va realitzar les primeres prospeccions terrestres a distintes illes de l'arxipèlag cabreenc. Els resultats d'aquestes investigacions es varen publicar l'any

⁵ Al jaciment del Pla de ses Figueres s'hi troba una àrea d'unes 10 ha on hi apareix una gran concentració de ceràmiques d'entre els segles V a VII dC (RIERA RULLAN, M., “La ceràmica del Pla de ses Figueres. Noves dades del monestir de l'illa de Cabrera (Illes Balears)”, *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Les ciutats tardoantigues d'Hispania: Cristianització i topografia*, València, 8-10 de maig de 2003. En premsa). A l'esmentat jaciment també es té constància de l'emplaçament d'una necròpolis tardana, de la qual, fins el moment, es coneixen un total de cinc tombes (RIERA RULLAN, M., “L'ocupació de Cabrera: segles V-VII”, *Història i arqueologia de Cabrera*, Palma de Mallorca 2001, 65-72).

⁶ A qui volem agrair tots els bons consells que ens ha donat i la paciència i amabilitat amb la que sempre ens ha tractat.

1962⁷ i, tot i no tenir en compte el nostre jaciment, si que varen servir com a primera evidència arqueològica de l'ocupació de l'arxipèlag durant l'Antiguitat Tardana.

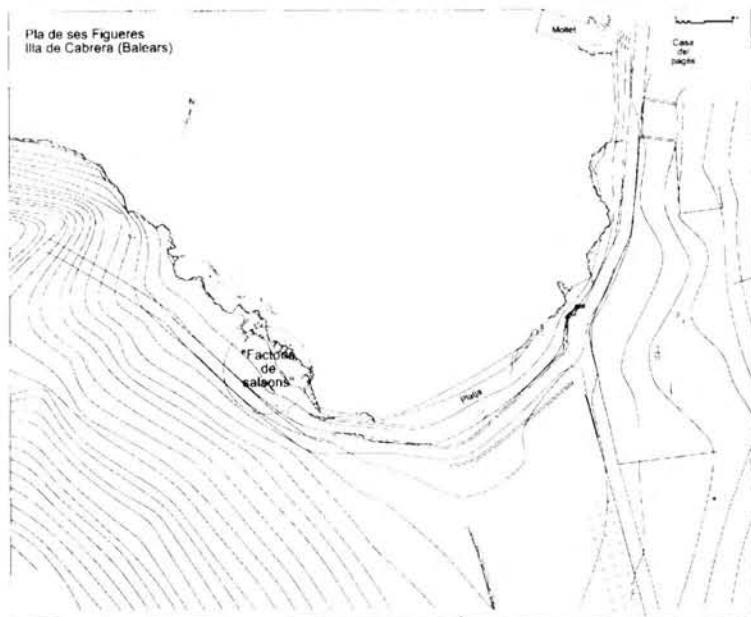


Figura 2.- Situació de la factoria de salaons.

Uns quants anys més tard, durant l'estiu de 1979, i aquest cop ja en el jaciment que ens ocupa, el Dr. Víctor Guerrero va poder recollir *restes ceràmiques, fonamentalment fragments de sigil·lades Clara-D i de llànties paleocristianes, entre les ruïnes properes a la rada de l'actual port.*⁸ El 1992, la Sra. Maria José Hernández i els Doctors Margarita Orfila i Miquel Àngel Cau, varen publicar un estudi força més complet de la zona del fons del port.⁹ En ell donaven a conèixer tres nuclis:

- un relacionat amb *Una posible factoria de salazón*¹⁰, anomenat *Sa Plageta*, on identificaren un total de 12 dipòsits de diverses mides, retallats en la roca o construïts amb pedres i argamassa i recoberts amb *opus signinum*. Tots ells estaven un vora l'altre, ben a ran de la línia de costa actual.
- els altres dos, anomenats *Es Povet* i *Camí de Can Feliu*, considerats *possibles núcleos de població*,¹¹ estaven una mica més cap a

⁷ CAMPS, J., "Cerámicas de tipología indígena halladas en Conejera y Cabrera", *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 31, 1962, 657-662; IDEM, "Primeros hallazgos arqueológicos en las islas de Cabrera y Conejera", *VII Congreso Nacional de Arqueología*, Barcelona 1960, Zaragoza 1962, 188-190.

⁸ GUERRERO, V.M., *Indigenisme i colonització púnica a Mallorca*, Ses Salines 1985, 148.

⁹ HERNÁNDEZ, M^a.J.; CAU, M.A.; ORFILA, M., "Nuevos datos sobre el poblamiento antiguo de la isla de Cabrera (Balears). Una posible factoria de salazones", *Saguntum* 24, 1992, 213-222.

¹⁰ HERNÁNDEZ, M^a.J.; CAU, M.A.; ORFILA, M., "Nuevos datos sobre el poblamiento antiguo ...", 216-217.

¹¹ HERNÁNDEZ, M^a.J.; CAU, M.A.; ORFILA, M., "Nuevos datos sobre el poblamiento antiguo", 220.

l'interior i en ells no es va poder identificar cap resta d'estructures arquitectòniques.

En tots aquests *nuclis* es varen poder recollir en superfície abundants fragments ceràmics datables entre els segles VI i VII dC, és a dir, d'*època bizantina*.¹² Finalment, a mitjans dels anys 90, al llarg de les tasques de catalogació de zones arqueològiques per a la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Palma, es va poder protegir en tota la seva amplitud tot el jaciment (fou aleshores quan se li va donar el nom de Pla de ses Figueres) el qual abraçava els tres nuclis exposats pels autors Hernández, Cau i Orfila.

La campanya d'excavacions arqueològiques de 2003 en la "factoria de salaons"¹³ es va realitzar entre els dies 21 d'abril i 7 de maig, i entre el 19 d'abril i l'1 de juny. Mesos abans, a les acaballes de 2002, també s'havia realitzat una important tasca de neteja, eliminant gran part de la vegetació de l'indret per tal de poder observar quin era el millor lloc per començar a excavar. Certament, era ben clara la urgència de l'excavació d'aquesta part del jaciment, doncs al estar tan a prop del mar (Fig. 2) cada cop que hi havia un temporal les restes es veien greument afectades i, a més, s'anava perdent una part important del sediment que hi havia a dintre de les cubetes. Una altra raó per a la peremptorietat de dita intervenció era el fet que justament dites restes es trobaven en una de les poques zones de lliure accés pels visitants del Parc Nacional de Cabrera, amb la qual cosa, aquesta freqüentació danyava greument el jaciment.

Un cop realitzades les tasques de neteja es va poder apreciar que alguns dels retalls que s'havien donat com a cubetes no ho eren, sinó que eren els negatius d'unes pedreres.¹⁴ Així, els suposats *deposits* 1, 2, 3, 9 i 10 de Hernández, Cau i Orfila (Fig. 3) són en realitat les marques en la roca dels blocs de marès extrets (Fig. 4). Fins i tot, el que s'havia relacionat amb *un posible canal de desagüe*¹⁵ no és tal, sinó que és la rasa per a començar a treure un carreu. Estratigràficament es va poder apreciar que aquestes pedreres han de ser del segle XIX o XX, doncs tallaven nivells d'enderroc (UES 38 i 45) de les construccions dels presoners francesos captius a Cabrera entre el 1809 i el 1814.

¹² *Ibidem* 220.

¹³ Com es pot apreciar sempre posem «factoria de salaons» entre cometes, doncs no es pot afirmar amb rotunditat dita atribució, donat que no s'han pogut realitzar anàlisis que confirmin aquest tipus d'activitat. De tota manera, la presència de les cubetes tan a ran de mar juntament amb les seves característiques formals, semblen indicar que el més lògic és que s'haguessin construït per a tal funció. Es pot llegir una bona reflexió sobre el tema a HERNÁNDEZ, M^a.J.; CAU, M.A.; ORFILA, M., "Nuevos datos sobre el poblamiento", 216-218.

¹⁴ *Idem*, 216; RIERA RULLAN, M., "L'ocupació de Cabrera", 69.

¹⁵ HERNÁNDEZ, M^a.J.; CAU, M.A.; ORFILA, M., "Nuevos datos sobre el poblamiento", 216.

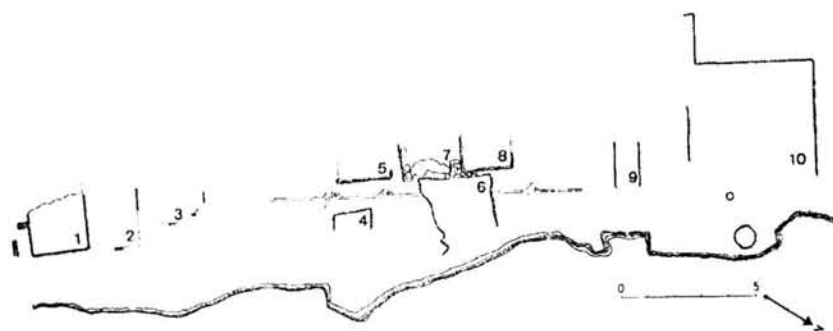


Figura 3.- Planta de la factoria de salaons (Según M^a J. HERNÁNDEZ, M. A. CAU; M. ORFILA: "Nuevos datos sobre el poblamiento", 217).

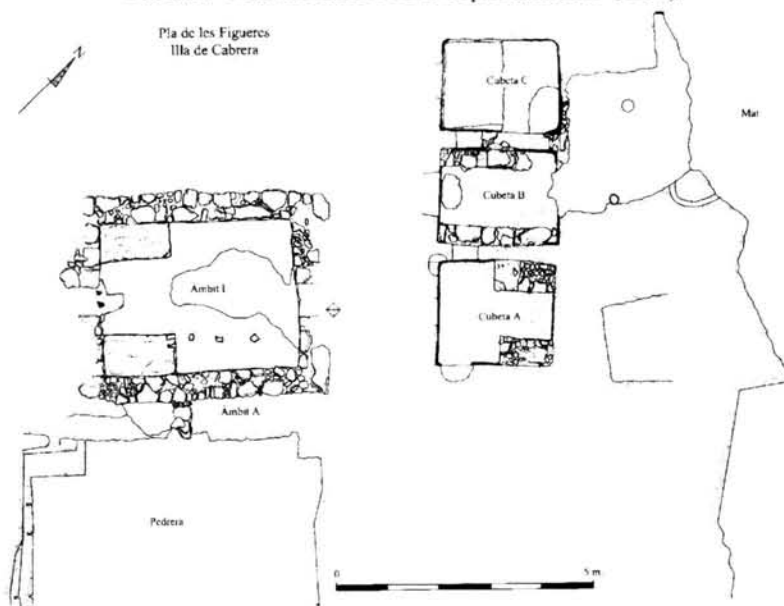


Fig. 4.- Planta dels elements arquitectònics descoberts durant la campanya de 2003.

Després d'haver decidit el lloc a intervenir i una vegada llevat el nivell superficial (UE 01), es va dividir l'excavació en dos sectors, un centrat en les cubetes A, B i C¹⁶ i l'altre, una mica més a l'interior, vinculat a unes estructures del que més endavant veuríem que formaven l'Àmbit I. A ambdós llocs trobàrem importants obres i refaccions del temps de l'ocupació dels presoners francesos. Però el més espectacular eren els nivells de destrucció de l'incendi que els mateixos captius provocaren un cop rebuda la notícia del seu alliberament. Gràcies a aquesta ràpida i violenta destrucció es pogué recuperar gran part de

¹⁶ Són les cubetes 5, 7 i 8 de Hernández, Cau i Orfila (Véase fig. 5).

l'aixovar dels francesos que havien ocupat aquella contrada. Els materials trobats estaven en un excel·lent estat de conservació o, si més no, reconstruïbles quasi bé al cent per cent. Fins i tot, moltes de les peces seguïen al lloc que ocupaven abans de l'incendi. Entre els materials ceràmics recuperats sencers es pogueren comptabilitzar, 1 gerra, 1 escudella, 2 "tasons", 7 olles i 5 greixoneres. D'entre els elements metàl·lics destaquen, 15 botons, 2 sivelles, 1 paella i un conjunt de ferros i bronzes a mig fondre que fan pensar en un possible taller de ferrer. Tot i la gran importància del conjunt trobat no entrarem en més detalls al respecte doncs no és aquest el tema del present article.

En la zona que tractem, l'excel·lent conservació de les restes mobles i immobles dels soldats francesos contrasta amb l'estat ruïnós de les estructures d'època antiga. Això es deu sobretot a les importants obres realitzades pels presoners ja que, a part de reocupar les cubetes de la "factoria de salaons", construïren una estança (Àmbit I) retallant prèviament el terreny fins a la roca. D'aquesta manera es destruïren tota l'estratigrafia i les estructures antigues del lloc. Anys més tard, a les zones dels voltants, l'explotació de les pedreres abans descrites haurien de significar una nova i important destrucció d'altres elements antics. Tot i aquestes destruccions encara es varen poder documentar algunes estructures d'època antiga (Fig. 5), concretament tres cubetes i part d'un mur (UE 49, Àmbit A).

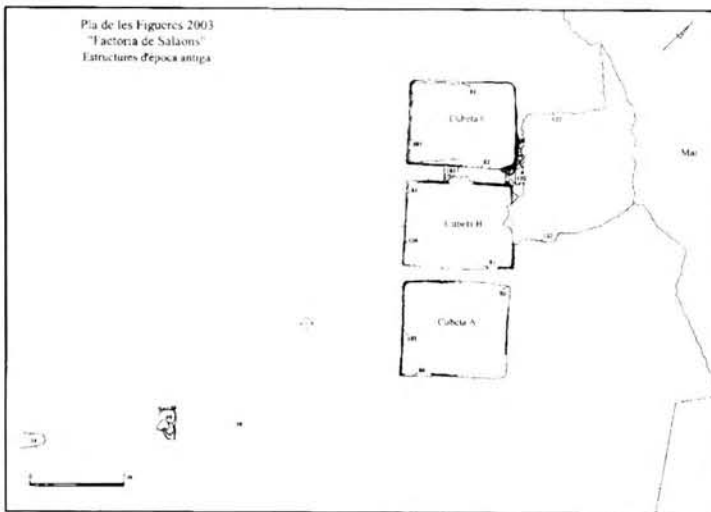


Fig. 5.- Planta amb les estructures d'època antiga de la "Factoria de Salaons".

Les tres cubetes documentades havien estat buidades i greument afectades pels francesos, els quals havien obert portes entre elles i fins i tot alguna prestatgeria. Totes tres, perfectament alineades, es troben situades entre tres i quatre metres de la línia actual de la costa. Pel vist al tall de l'excavació, al sud d'aquestes hi podria haver una altra bateria de tres cubetes, tot i que encara calen nous treballs d'excavació per a confirmar-ho. Els dipòsits descoberts estan fets realitzant tres forats de planta quadrada amb els cantons un poc arrodonits. Aquests forats tallen el terreny natural que en aquest lloc és fonamentalment

marès. El forat de la cubeta A (UE 80) amida 1,80 m d'amplada (E-W), 2,25 m de llargada (N-S) i conserva una alçària màxima d' 1,12 m. El de la cubeta B (UE 81), en canvi, amida 1,80 m d'amplada, per 2,35 m de llargada i conserva una alçada màxima d'1,05 m. Finalment, el de la cubeta C (UE 82) amida 1,80 m d'amplada, 2,25 m de llargada i es conserva fins a una alçària d'1,10 m. Immediatament al nord de les cubetes B i C es pot observar com hi ha un retall a la roca (UE 122) que ha de ser per força anterior a la construcció de les cubetes (Fig. 3). És per això que part de les parets septentrionals d'aquestes dues cubetes hagueren de ser construïdes de ben nou doncs allà la roca ja havia desaparegut. Malauradament no tenim ni idea de la raó d'aquest retall, tot i que no es pot descartar que estiguem davant d'una antiga pedrera. Aquestes parets septentrionals dels dipòsits B i C foren aixecades amb un mur (UE 102) fet d'obra formada per pedres lligades amb abundant morter. Aquest morter és molt ric en calç i presenta un gran nombre de pedretes de menys de mig centímetre. Pel que es pot apreciar a la paret que divideix les cubetes B i C, sembla que totes tres cubetes haurien sigut realçades amb murs fets de la mateixa manera que el 102. Malauradament, el mal estat de conservació ens va impedir conèixer quines foren les seves alçàries totals. Les tres cubetes presenten un revestiment intern d'*opus signinum* (UES 103, 104 i 105) de molt bona qualitat. En ell s'hi poden apreciar gran nombre de fragments ceràmics, sobretot corresponents a àmfors, els quals amiden entre 1 i 3 cm. En la part plana, en els llocs més ben conservats, el morter arriba a tenir 6 cm de gruix, tot i que el més freqüent és que rondi els 4 cm. Algunes vegades, en el punt de contacte entre el trespol i les parets encara es conserva la mitjacanya o cordó hidràulic. Aquest és un tant angulós i molt irregular. Les seves mides oscil·len entre els 3 i 10 cm d'amplada i entre els 5 i 10 cm d'alçada. Un dels objectius de la nostra intervenció era comprovar si aquestes dipòsits coincidien cronològicament amb la comunitat monàstica cabrerenc. Desafortunadament, les obres realitzades pels presoners francesos ens deixaren sense cap tipus d'estratigrafia antiga relacionada amb les cubetes. Si a això li afegim el fet que aquests dipòsits es varen excavar directament en la roca, hem de concloure que no els hi hem pogut donar una datació absoluta prou acurada. A partir dels fragments ceràmics observats a dintre de l'*opus signinum*, concretament un tros de ceràmica de cuina africana,¹⁷ únicament podem proposar, per a la data de la construcció de les cubetes, un *terminus post quem* de mitjan segle I dC.

Referent al mur antic abans esmentat (UE 49), hem de començar explicant que es trobava tallat per dos costats, en un (Est) per la pedrera (UE 36), i en l'altre (Oest) per la rasa de fundació (UE 59) de l'Àmbit I. Dit mur presenta una orientació SE/NW idèntica a la de les cubetes. Conserva una llargada de 0,65 m i una alçària de 0,60 m. Està fet, al igual que el mur 102 de les cubetes, de pedres lligades amb abundant morter de calç. Només presenta cara vista a septentrí, trobant-se encaixat dintre d'una rasa que talla el terreny, la qual cosa ens mostra que en la part de baix també feia la funció de mur de contenció. De tota manera, la presència d'un enderroc de *tegulae* i *imbrices* (UE 48), immediatament al

¹⁷ Entre els materials ceràmics de dintre de l'*opus signinum* també hem pogut documentar fragments d'àmfors de procedència itàlica, africana i de la Tarraconense, encara que malauradament no hem pogut trobar cap forma classificable. A part d'aquests abundants trossos d'àmfora també s'aprecien fragments de ceràmica comuna al torn i *tegulae*.

nord del mur, fa pensar que aquest formava part d'una estança coberta (Fig. 3, Àmbit A), de la qual desconeixem encara les seves dimensions. Aquest enderroc també estava tallat per la pedrera 36 i la rasa de fundació 59. Es va excavar fins a una distància de 2,80 m del mur i encara continuava per sota del tall septentrional de l'excavació. La seva potència rondava els 30 cm. La presència entre les teules d'una important quantitat d'argila força depurada de color groguenc amb abundants pedres de petites dimensions permet proposar la possibilitat que els murs de l'Àmbit A haguessin tingut un sòcol de pedres lligades amb morter de calç (UE 49) però un alçat de tàpia o tovtot. Entre les teules es varen recuperar sobretot *tegulae*, tot i que també hi havia algun fragment d'*imbres*. Es va recuperar una *tegula* sencera i també es va poder apreciar que totes eren de les mateixes mides. Totes són rectangulars i de mida petita. Amiden entre 0,37 i 0,38 m d'amplada, 0,48 m de llargada i entre 2 i 2,5 cm de gruix. Les ales amiden entre 4 i 4,5 cm d'alçària i 3,5 cm d'amplada. Com es pot apreciar en les Làms. 10 i 11 el sistema d'encaix és molt simple, doncs únicament el que es fa a la teula és deixar de posar-li un tros d'ala en un dels extrems. En la part superior tenien un dibuix fet en fresc, és a dir, realitzat abans de la cocció, que sol ser un llaç del que es poden apreciar dues variants (Lâm. 10, E0042-02-01 i Làms. 11).¹⁸ Dels *imbrices* no se'n pogué recuperar cap de sencer per la qual cosa únicament podem dir que rondaven el centímetre de gruix. Un cop enretirat aquest enderroc 48, es va poder observar que el paviment de l'Àmbit A s'havia realitzat retallant i igualant el terreny natural. A sobre seu, sobretot en alguns dels petits forats que hi havia en la roca, es va poder identificar una petita capeta (UE 79) d'una argila també de color groguenc, que tal vegada havia servit per anivellar el paviment de l'interior de l'estança, tot i que tampoc es pot descartar que fos una deposició no intencionada. L'escàs material trobat fa que ens trobem altre cop amb grans dificultats per poder proposar una datació de la fundació d'aquesta estança. Únicament, els 12 fragments informes de ceràmica de cuina africana trobats a dintre de l'enderroc 48, ens donen un *terminus post quem* de mitjan segle I dC pel moment de l'ensorrament de l'àmbit.¹⁹ El fet que el mur 49 de l'Àmbit A i el mur 102 de les cubetes B i C estiguin fets de la mateixa manera, juntament amb la proximitat i la idèntica orientació dels distints elements constructius, ens permeten especular amb la sincronia de l'esmentat àmbit i les cubetes. La localització i característiques de l'Àmbit A fan pensar en una espècie de magatzem o lloc de treball. Malauradament sota l'enderroc 48 no es va recuperar cap mena de material, cosa que ens impossibilita fer-ne cap més interpretació.

¹⁸ L'única *tegula* que no presentava cap d'aquests tipus de llaç és la de la E0042-03-48 de la Làms. 10. El fet de no haver-nos arribat sencera ens impedeix determinar a què correspon el seu disseny.

¹⁹ Hem intentat trobar paral·lels ben datats de les *tegulae* tan per mides i forma com pel dibuix però no hem trobat res massa aproximat. Certament hem trobat a faltar algun estudi seriós i sistemàtic de les *tegulae* al llarg de la història i amb les seves variants geogràfiques. F. Laubenheimer dubte de si hi va arribar a haver una normalització (LAUBENHEIMER, F., "Sallèles d'Aude. Un complexe de potiers gallo-romain: le quartier artisanal", *Documents d'Archéologie Française* 26, 1990, 96). En aquesta mateixa obra trobem un paral·lel de *tegulae* a Couladère (*Idem* 96) que tenen unes dimensions molt semblants a les nostres (0,48 x 0,40) i que daten del segle I dC. També J. Adam ens informa d'unes *tegulae* de Roma que amiden 0,39 x 0,46, però no ens aclareix la seva datació (ADAM, J., *L'arte di costruire presso i romani*, Milano, 1988, 229).

Tenim doncs que poc a poc anem coneixent més detalls de la “factoria de salaons” del port de Cabrera²⁰ però, per ara, encara no podem precisar-ne massa la seva cronologia ni tampoc el producte o productes que s’hi realitzaven.²¹

Si ens fixem amb els materials d’època antiga apareguts en estrats del temps dels francesos o directament en el nivell superficial de la zona de la “factoria de salaons”, es pot apuntar alguna nova informació. De tota manera, aquestes noves dades s’han de prendre amb molta precaució ja que, com a continuació veurem, els presoners francesos varen generar uns moviments d’argiles i amb elles, les ceràmiques que contenien, que dificulten molt qualsevol interpretació.²² Ens referim al fet que la major part dels fragments ceràmics d’època antiga recuperats aparegueren dintre de l’enderroc (UES 39, 41, 42, 45, 47, 50, 51, 55, 58, 60, 65, 66, 67, 69, 73, 74, 75, 76, 78, 101) de les parets construïdes entre 1809 i 1814. Resulta, com és lògic, que els francesos aprofitaren els pocs recursos que tenien per a les seves construccions. D’aquesta forma construïren les parets de l’Àmbit I i de les cubetes, transformades ara en estances, amb els materials que més tenien per mà, concretament la pedra i sobretot l’argila. En tots els casos es veu com feien un sòcol de pedres lligades amb abundant argila (UES 46, 52, 53, 54, 87, 88, 107) i després un alçat de tàpia.²³ Per tant, tot el material antic recuperat en aquests estrats d’enderroc no es troben en el lloc de deposició original, i la majoria dels fragments recollits en superfície molt probablement també foren moguts pels presoners napoleònics. Tot fa pensar que les esmentades argiles no degueren ser dutes de gaire lluny, tal vegada del torrent que desemboca en la platja però, com és evident, tot el material que elles contenien no es pot prendre en consideració a l’hora de proposar una datació per a les cubetes. Estem doncs davant d’un conjunt que ens dona unes informacions generals del jaciment i de Cabrera, però mai únicament de la “factoria”.

A la taules annexes es pot veure un llistat de tot el material antic trobat a la zona de la “factoria de salaons” durant la campanya de 2003. A part, anys enrera, simplement prospectant o llevant la vegetació s’havien trobat alguns materials als que també es farà referència.²⁴

²⁰ Volem recordar que 50 m al sud de aquestes tres cubetes i, a l’altre costat de la platja, també es troben restes d’*opus signinum in situ* que fan pensar en altres possibles dipòsits.

²¹ A aquest respecte pensem que el nou ús que feren de les cubetes els francesos, a les primeries del segle XIX, desaconsella per ara la realització d’algun tipus d’anàlisi de les possibles restes conservades al *signinum*. De tota manera, un cop més avançada l’excavació i depenent dels resultats, no es descarten dites analítiques.

²² Al 2001 ja alertàvem sobre el perill de les conclusions tretes a partir de treballs de prospecció superficials, doncs ens semblava evident que una sobreocupació tan exagerada com la dels c. 9000 presoners francesos en un espai tan reduït com és l’illa de Cabrera per força havia d’haver alterat gran part del registre arqueològic precedent (RIERA RULLAN, M., “L’ocupació de Cabrera”, 68).

²³ Pensem que eren parets de tàpia i no de tovots doncs no hem trobat cap senyal de la presència d’aquests tipus de peces. Únicament a la cubeta A, si que va aparèixer un fragment de fang que ho podria haver estat.

²⁴ T. S. AFRICANA D: 1 base amb decoració estampillada (Lám. 1, PF-00-P-10), 1 Hayes 80B/99 (E0042-02-01), 1 Hayes 99 B o C, 1 Hayes 99 C (Lám. 1, PF-99-P-9), 1 Hayes 104 B (E0042-02-01); T. S. AFRICANA INDETERMINADA: 2 vores (E0042-02-01); CUINA AFRICANA: 4 plats-tapadora (E0042-02-01), 5 Ostia III, 267 (E0042-02-01); CUINA TARDANA: 1 Fölförd 20 o 32 (Lám. 4, E0042-03-P), 1 vora indeterminada (E0042-02-01); CERÀMICA COMUNA: 1 RE-0102 o RE-0206? (Lám. 5,

La primera observació que volem fer és sobre un fragment de vernís negre corresponent a les produccions de campaniana A trobat dintre de l'UE 48 i, una base de peu anular segurament corresponent a una gerreta bicònica de ceràmica grisa de la costa catalana (UE 69). Es tracta dels dos fragments ceràmics ben datats més antics dels trobats fins ara al jaciment del Pla de ses Figueres, doncs són unes produccions que es deixen de fer cap a la segona meitat del segle I aC. Al jaciment també hi apareix algun fragment de ceràmica feta a mà que sembla de tradició talaiòtica (UE 75) però, per ara, ens és impossible enquadrar-les cronològicament. Aquests fragments i, tal vegada, algun dels set fragments de parets fines, l'exemplar d'àmfora Dres. 7/11 de la Bètica²⁵ i el possible fragment de COM-IT 1a de cuina itàlica²⁶ són les úniques evidències de la presència humana en aquestes contrades abans del canvi d'Era.

Són una mica més nombroses les ceràmiques fabricades en temps de l'Imperi. D'aquesta època trobem 2 vores i 3 informes de T. S. Clàssica,²⁷ 3 vores, 1 base i 8 informes de T. S. Africana A²⁸, 1 vora d'àmfora Beltrán 2B, 1 Almagro 51C²⁹ i 5 vores d'àmfores PE-25.³⁰ Però, com a continuació veurem, els materials més nombrosos són els que es daten d'entre els segles V i VII dC. Malauradament, molts dels materials recuperats, sobretot els de Cuina Africana i algunes de les ceràmiques comunes, encara no ens proporcionen datacions prou acurades per tal de poder discernir a quins segles o època corresponen.³¹ Entrant ja en la descripció dels materials clarament dels segles V a VII dC,

E0042-03-P-3), 1 RE-0314 (Lám. 5, E0042-03) i 1 possible RE-0808 (Lám. 5, E0042-03). L'any 1992, Hernández, Cau i Orfila, també publicaren alguns fragments recollits durant la prospecció d'aquesta zona, concretament: 1 Hayes 99 C, 1 Hayes 105 i una ansa de llumeta de T.S.A.D: 1 Ostia III, 267 i 1 Vila-roma 5.59 de CUINA AFRICANA; i 1 ÀMFORA nordafricana Keay LXII (HERNÁNDEZ, M^a.J.; CAU, M.A.; ORFILA, M., "Nuevos datos sobre el poblamiento", 218-219).

²⁵ Aquest tipus d'àmfora es comença a fabricar cap el final del segle I aC però és molt més abundant durant el segle I dC (RAYNAUD, Cl., "Amphores de Bétique", *Lattara* 6, 1993, 24).

²⁶ Hem de recordar que tot i que aquests tipus ceràmics es produeixen des del 500 aC, es segueixen fabricant fins a les acaballes del segle I dC (BATS, M., "Céramique commune italique", *Lattara* 6, 1993, 358). A part, no tenim gens clara aquesta atribució donat que no descartem estar davant d'un exemplar de ceràmica de cuina tardana igual que el presentat per C. Vismara en un context dels segles IV a VIII dC (VISMARA, C., "Céramique de cuisine", PERGOLA, PH.; VISMARA, C., "Castellu (Haute-Corse). Un établissement rural de l'Antiquité tardive. Fouilles récentes (1981-1985)", *Documents d'Archéologie Française* 18, 1989, 71, fig. 77).

²⁷ Totes elles semblen gál·liques o hispàniques.

²⁸ Per a la classificació i la datació s'han consultat: CARANDINI, A.; TORTORELLA, S., "Produzione A", CARANDINI et alii, *Atlante delle Forme ceramiche. I. Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale*, Roma, 1981, 19-52; RAYNAUD, Cl., "Céramique africaine Claire A", *Lattara* 6, 1993, 170-173.

²⁹ Aquest tipus d'àmfora comença a fabricar-se en la primera meitat del segle III dC però es segueix produint fins a mitjan segle V dC (SCIALLANO, M.; SIBILLA, ., *Amphores. Comment les identifier?*, Barcelona, 1991)

³⁰ Classificació i datació a partir de RAMÓN, J., *Las ánforas púnicas de Ibiza*, Eivissa, 1991. No es descarta però que alguna d'aquestes peces pugui ser una RE-0101 (cf. discussió a JARREGA, R., "Àmfores tardoromanes de procedència ebusitana a la costa oriental d'Hispània. Les troballes de La Carrova (Amposta, Montsià)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XXXVII, 1996-1997, 912-913).

³¹ Josep Maria Macias en el seu excel·lent treball de 1999 dona abundant informació sobre la continuïtat d'aquestes produccions nordafricanas (plats-tapadora, Ostia III, 267, Lamb. 9 i Lamb. 10 A) fins ben entrat el segle V dC (MACIAS, J.M., *La ceràmica comuna tardoromana a Tàrraco. Anàlisi tipològica i històrica (Segles V-VII)*, Tarragona, 1999, 169-174).

podem dir que s'han identificat les següents produccions. De T. S. Africana D³² tenim 2 Hayes 80B/99, 1 Hayes 99 B o C, 5 Hayes 99 C, 1 Hayes 103 B, 4 Hayes 104 B, 1 Hayes 105 i una base amb decoració estampillada del tipus E (ii).³³ De Cuina Africana³⁴ hi ha 1 forma Atlante CVII, 9 i 1 Vila-Roma 5.59. De Cuina Tardana,³⁵ 2 Fulford 20 o 32, 1 CA/Dau²/3 i tres vores indeterminades. De ceràmica comuna,³⁶ 2 possibles RE-0204a, 1 RE-0102 o RE-0206, 1 RE-0314,³⁷ 1 possible RE-0808 i 1 possible Ab/Eiv/4 = RE-0902. Finalment, entre les àmfores³⁸ hi ha 1 Keay XXXV A, 1 Keay LXII, 1 Keay LXII A i 1 LRA 4A. Aquesta preeminència dels materials dels segles V a VII dC és comuna en tot el jaciment del Pla de ses Figueres. De tota manera, aquí, en la "factoria de salaons", trobem algunes particularitats que fins ara no havíem documentat ni en els treballs de prospecció, ni en les tasques d'excavació arqueològica dutes a terme en la zona de la necròpolis. Ens referim en primer lloc al fet d'haver documentat materials clarament anteriors al canvi d'Era i, en segon terme, a l'augment de les proporcions dels materials del temps de l'Imperi en relació amb els dels segles V a VII dC.³⁹

Tot i això, queda novament provada una extraordinària presència dels materials⁴⁰ dels temps de les dominacions vàndala i bizantina (Fig. 6),⁴¹ la qual, tal i com hem defensat en altres llocs,ensem que es deu molt probablement a la presència de la comunitat

³² Per a la classificació i datació d'aquestes produccions s'han consultat: CARANDINI, A.; TORTORELLA, S., "Produzione D", CARANDINI *et alii*, *Atlante delle Forme ceramiche, I. Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale*, Roma, 1981, 78-117 i RAYNAUD, CL., "Céramique africaine Claire D", *Lattara* 6, 1993, 190-197.

³³ En les Làms. 1 i 2 es pot apreciar com en alguns exemplars de T.S.A.D. hi apareixen grafitis post-cocció. Aquests tipus de grafitis són força abundants als distints jaciments tardans de l'arxipèlag de Cabrera (RIERA RULLAN, M., "La ceràmica del Pla de ses Figueres"). Malauradament encara no n'hem aconseguit cap de sencer i, per tant, se'ns fa molt difícil interpretar-los, tot i que sembla que alguns podrien correspondre a algun tipus de símbol cristià (Làms. VI, VII i XII).

³⁴ Classificació i datació a partir de: TORTORELLA, S., "Ceramica da cucina", CARANDINI *et alii*, *Atlante delle Forme ceramiche, I. Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale*, Roma, 1981, 208-224; AGUAROD, C., *Ceràmica romana importada de cocina en la Tarraconense*, Zaragoza, 1992 i RAYNAUD, CL., "Céramique africaine de cuisine", *Lattara* 6, 1993, 87-89.

³⁵ Classificació i datació a partir de: CAU, M.A., *Ceràmicas tardorromanas de cocina de las Islas Baleares: estudio arqueométrico*, Col·lecció de Tesis Microfiteixades, 3199, Universitat de Barcelona, 1997 i MACIAS, J.M., *La ceràmica comuna tarδοantiga*, 62-69.

³⁶ Classificació i datació a partir de: RAMÓN, J., *El Baix Imperi i l'època Bizantina a les illes Pitiüses*, Eivissa, 1986 i MACIAS, J.M., *La ceràmica comuna tarδοantiga*, 54-55.

³⁷ Aquests tipus de peces també es podrien haver ficat dintre de l'apartat d'àmfores, tal i com fa Joan Ramon per a les RE-0102 (RAMÓN, J., *El Baix Imperi*, 32) o Keay i Remolà per a les RE-0314 = Keay LXXIX (KEAY, S.J., *Late roman amphorae and economic study: the catalan evidence, B.A.R International Series* 196, 1984, 369-374 i REMOLA, J.A., "Las ánforas tarδο-antiguas en Tarraco (Hispania Tarraconensis)", *Col·lecció Instrumenta* 7, 2000, 201).

³⁸ Classificació i datació a partir de: KEAY, S.J., *Late roman amphorae* i REMOLA, J.A., "Las ánforas tarδο-antiguas".

³⁹ Els materials clarament imperials no superaven mai el 3 % de tot el material ben datat.

⁴⁰ Observant només les produccions de les que es té una evidència segura del seu lloc de fabricació, es pot apreciar un clar predomini dels productes duts del nord d'Àfrica i de l'illa d'Eivissa.

⁴¹ Per a la realització d'aquest gràfic només hem considerat les formes de la ceràmica de vaixel·la doncs és la que més precisió cronològica ens dona.

monàstica a la que fa referència l'Epistola XIII 47 del papa Gregori Magne.⁴² L'amplitud de l'arc cronològic que ens donen els materials trobats ens dificulta encara més la datació de la "factoria", no només pel que respecte a la seva fundació, sinó també pel seu moment o moments d'ús. Estem doncs a l'espera de noves intervencions arqueològiques que ens permetin trobar algun racó amb estratigrafies antigues intactes i amb materials que ens deixin afinar més les datacions.

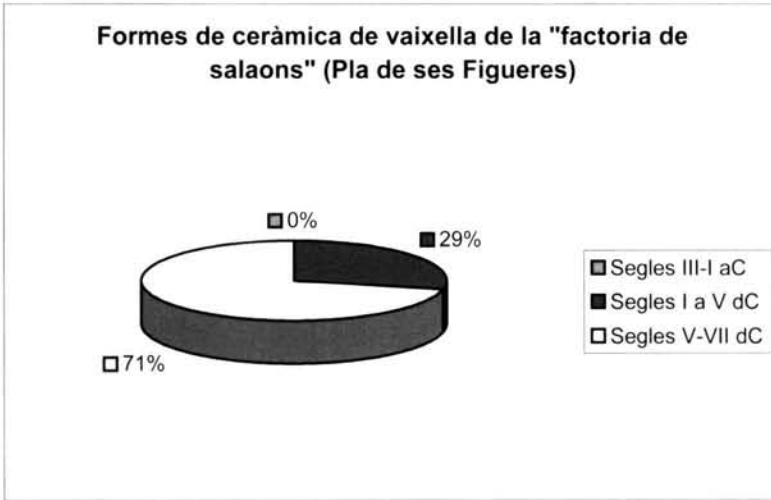


Fig. 6. Percentatges de ceràmiques de vaixel·la.

⁴² RIERA RULLAN, M., "L'ocupació de Cabrera", 72; RIERA RULLAN, M., "La ceràmica del Pla de ses Figueres" (en premsa).

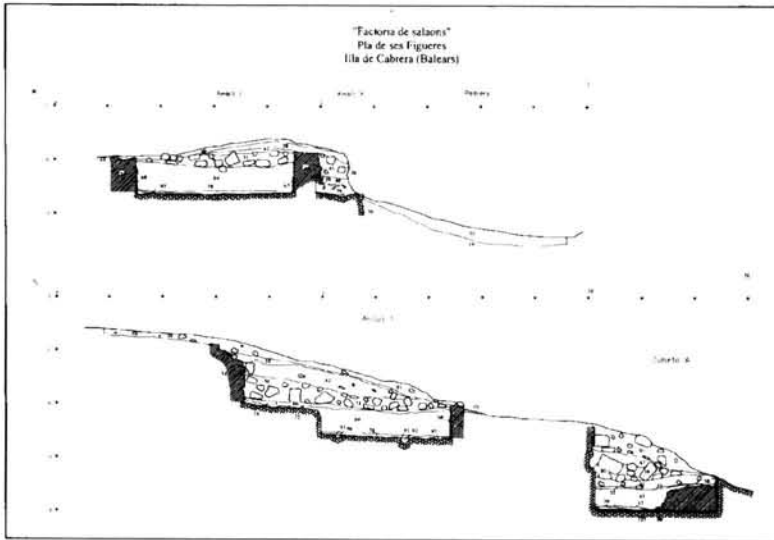


Fig. 7. Seccions 2003

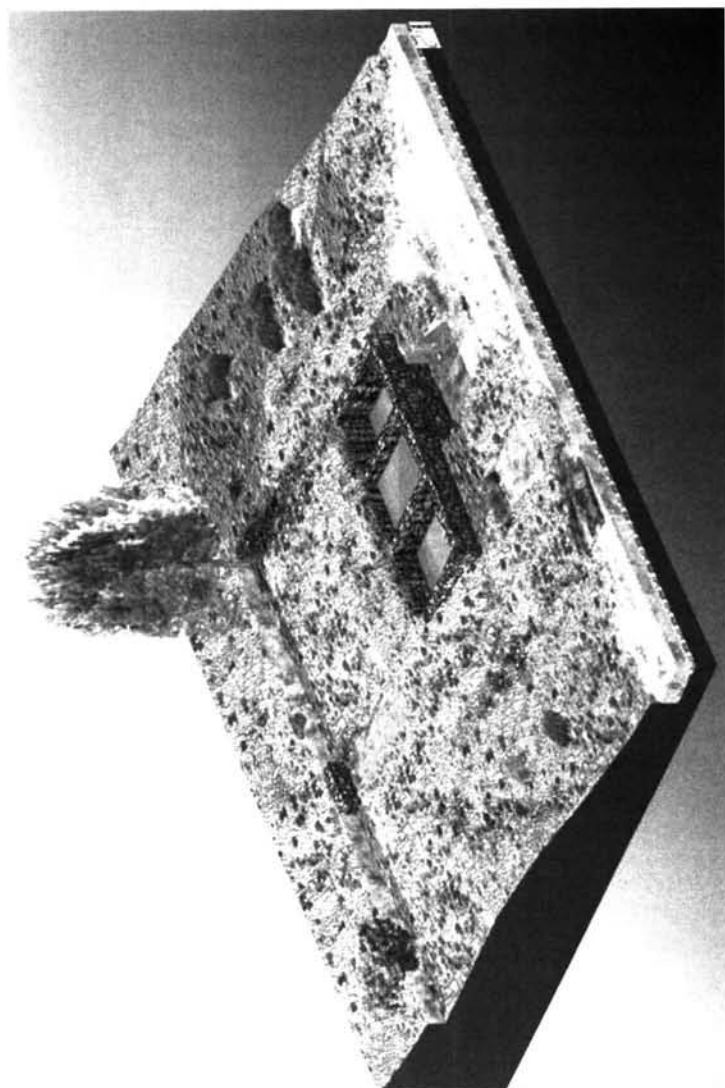


Fig. 8. 3D de les estructures d'època antiga de la "factoria de salaons"
(Autor: Josep Maria Puche)

Annex: Ceràmica d'època antiga trobada a la “factoria de salaons” durant la campanya de 2003

VAIXELLA

TIPUS	FORMES	INFORMES
CAMPANIANA A		1 (UE 48)
PARETS FINES		2 (UE 35) 1? (UE 39) 3 (UE 42) 1 (UE 69)
T. S. CLÀSSICA	1 (UE 65) 1 (UE 69)	1 (UE 01) 1 (UE 41) 1 (UE 69)
T. S. INDETERMINADA	1 (UE 75)	1 (UE 75)
T. S. AFRICANA INDETERMINADA	1 (UE 51)	1 (UE 37) 1 (UE 38) 1 (UE 41) 3 (UE 42) 1 (UE 51) 1 (UE 62) 2 (UE 69) 2 (UE 75)
T. S. AFRICANA A	1 (UE 55)	1 (UE 38) 1 (UE 42) 1 (UE 43) 1 (UE 62) 2 (UE 69) 2 (UE 75)
Lamb. 3	1 (UE 37)	
Lamb. 4/36 B = Hayes 3 C	1 (UE 69)	
Lamb. 40 = Hayes 31	1 (UE 69)	

T. S. ÀFRICANA D	1 (UE 01)	2 (UE 01) 1 (UE 37) 1 (UE 38) 1 (UE 39) 3 (UE 42) 2 (UE 50) 1 (UE 65) 1 (UE 66)
	1 (UE 69)	7 (UE 69) 2 (UE 75)
Hayes 80B/99	1 (UE 37)	
Hayes 99 C	1 (UE 01) 1 (UE 62) 1 (UE 66) 1 (UE 69)	
Hayes 103 B	1 (UE 69)	
Hayes 104 B	1 (UE 65) 2 (UE 69)	

CERÀMICA DE CUINA

TIPUS	FORMES	INFORMES
CUINA ITÀLICA		
COM-IT 1a?	1? (UE 69) ⁴³	

⁴³ No estem gens segur de l'atribució d'aquesta peça, doncs no es pot descartar que sigui un fragment de ceràmica de cuina tardana.

CUINA AFRICANA	1 (UE 69)	14 (UE 01) 4 (UE 37) 6 (UE 38) 11 (UE 39) 4 (UE 41) 13 (UE 42) 1 (UE 47) 12 (UE 48) 6 (UE 50) 19 (UE 51) 1 (UE 55) 20 (UE 65) 7 (UE 66) 15 (UE 69) 2 (UE 78) 1 (UE 99) 1 (UE 100) 3 (UE 101)
Plat-tapadora	1 (UE 38) 1 (UE 39) 1 (UE 55) 5 (UE 65) 1 (UE 66) 2 (UE 69) 5 (UE 75)	
Ostia III, 267	2 (UE 01) 1 (UE 37) 2 (UE 38) 1 (UE 42) 1 (UE 50) 2 (UE 65) 1 (UE 75)	
Lamb. 9 A	1 (UE 35)	
Lamb. 10 A	1 (UE 39) 1 (UE 42) 2 (UE 50) 1 (UE 55) 1 (UE 69) 3 (UE 75) 2 (UE 78)	
Atlante CVII, 9	1 (UE 65)	

CUINA TARDANA		2 (UE 51) 2 (UE 65) 1 (UE 66) 6 (UE 69) 3 (UE 75)
	2 (UE 75)	
Fulford 20 o 32	1 (UE 51)	
CA/Dau?/3	1 (UE 69)	

CERÀMICA COMUNA

TIPUS	FORMES	INFORMES
COMUNA OXIDADA	4 (UE 01)	5 (UE 01) 1 (UE 35)
	2 (UE 37)	2 (UE 37)
	3 (UE 38)	5 (UE 38)
	3 (UE 39)	9 (UE 39) 3 (UE 41)
	4 (UE 42)	9 (UE 42)
	1 (UE 45)	6 (UE 45)
	3 (UE 48)	9 (UE 48)
	1 (UE 50)	5 (UE 50)
	2 (UE 51)	23 (UE 51) 5 (UE 55)
	2 (UE 65)	9 (UE 65) 5 (UE 66) 1? (UE 67)
	19 (UE 69)	38 (UE 69) 1 (UE 73)
	7 (UE 75)	40 (UE 75) 2 (UE 78) 2 (UE 100)
	2 (UE 101)	5 (UE 101)
RE-0204a	1? (UE 69) 1? (UE 75)	
Ab/Eiv/4 = RE-0902	1? (UE 51)	

COMUNA REDUÏDA	1 (UE 69) Base de peu anular de ceràmica grisa de la costa catalana	1 (UE 37) 1 (UE 41) 2 (UE 48) 1 (UE 55) 1 (UE 66) 1 (UE 75)
-----------------------	--	--

ÀMFORA

TIPUS	FORMES	INFORMES
ÀMFORA	2 (UE 01)	89 (UE 01) 1 (UE 35) 84 (UE 37)
	2 (UE 38)	34 (UE 38)
	4 (UE 39)	114 (UE
	3 (UE 41)	39)
	3 (UE 42)	78 (UE 41)
		176 (UE
	1 (UE 45)	42)
		4 (UE 43)
	2 (UE 48)	41 (UE 45)
	1 (UE 50)	16 (UE 47)
	8 (UE 51)	72 (UE 48)
	2 (UE 55)	49 (UE 50)
		75 (UE 51)
		27 (UE 55)
	2 (UE 65)	1 (UE 60)
	1 (UE 66)	3 (UE 62)
		115 (UE
	10 (UE 69)	65)
		77 (UE 66)
		13 (UE 67)
	4 (UE 75)	400 (UE
		69)
		2 (UE 73)
		2 (UE 74)
		235 (UE
		75)
		12 (UE 78)
		1 (UE 99)

		5 (UE 100) 23 (UE 101)
PE-25 ⁴⁴	1? (UE 37) 1 (UE 39) 1 (UE 69) 2 (UE 75)	
Dres. 7/11 de la Bètica	1 (UE 42)	
Beltran 2B	1 (UE 69)	
Almagro 51 C	1 (UE 66)	
Keay XXXV A	1 (UE 01)	
Keay LXII A	1 (UE 39)	
LRA 4 A	1 (UE 42)	

ALTRES

TIPUS	FORMES	INFORMES
TALAIÒTICA	1? (UE 75)	
LLUMETA	1 (UE 45) 1 (UE 51) 1? (UE 65)	
<i>Dolium</i>		1 (UE 01)

Resumen

Presentación de los trabajos de excavación arqueológica realizados durante el año 2003 en la supuesta “factoría de salazones” del yacimiento del Pla de ses Figueres de la isla de Cabrera (Baleares), centrándonos sobretudo en los hallazgos de época antigua. De entre lo presentado destacan las estructuras de esta supuesta “factoría de salazones” y un importante conjunto cerámico de época tardía.

Summary

The archaeological excavation work in the assumed “salt fish factory” from the site of Pla de ses Figueres in the island of Cabrera, made during 2003, is presented with special care of findings from the Antiquity period. The structure of this supposed “salt fish factory” and the important ceramic assemblage from the Late Antiquity are highlighted.

⁴⁴ No es descarta que alguna d’elles sigui realment una forma RE-0101.

LÀMINA 1:

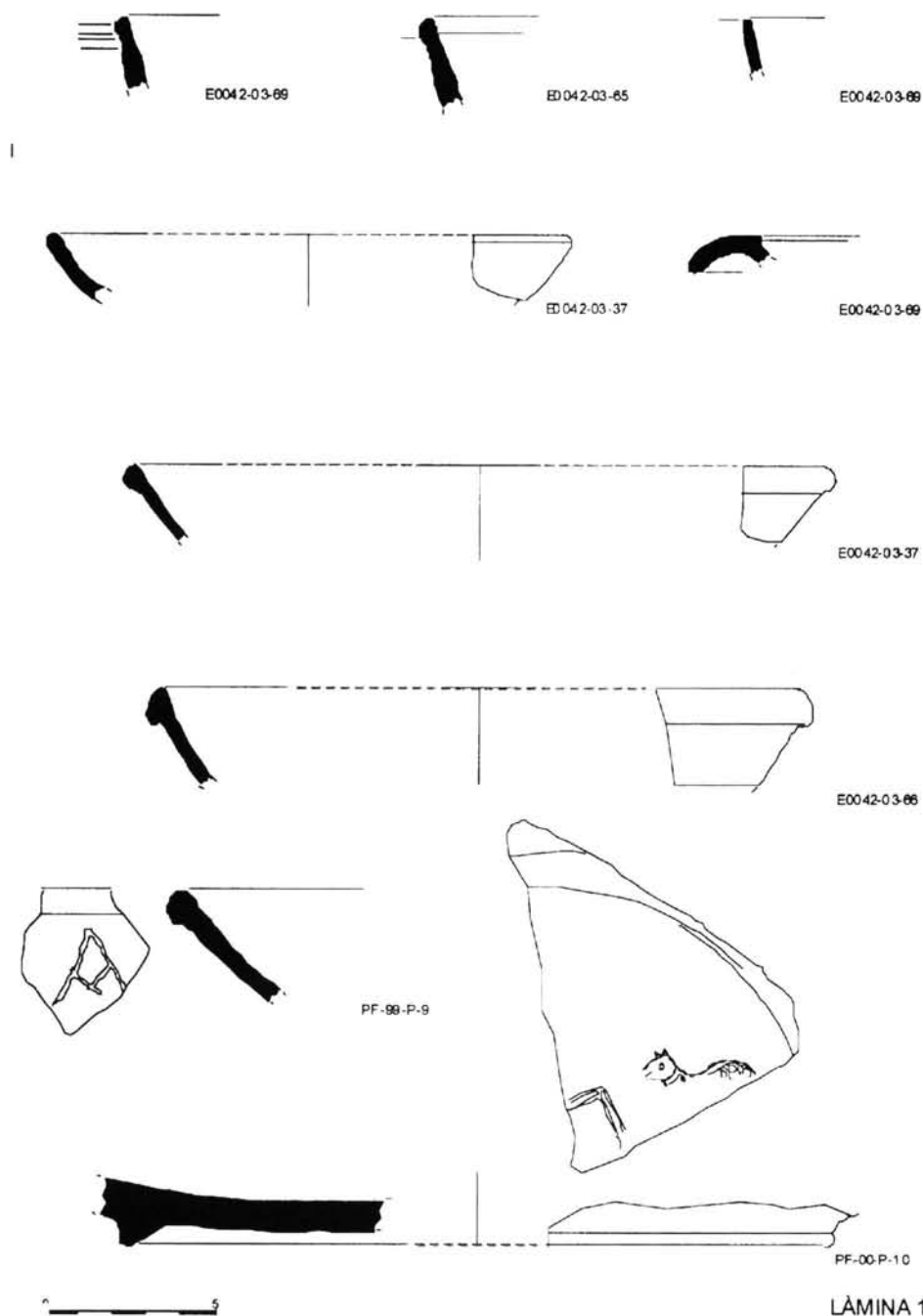
- E0042-03-69 *Terra. Sigillata* Clàssica
 E0042-03-65 *Terra. Sigillata* Clàssica
 E0042-03-69 *Terra. Sigillata* Africana A, Hayes 31
 E0042-03-37 *Terra. Sigillata* Africana A, Lamb. 3
 E0042-03-69 *Terra. Sigillata* Africana A, Hayes 3 c
 E0042-03-37 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 80B/99
 E0042-03-66 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 99 C
 PF-99-P-9 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 99 C amb grafit post-cocció
 PF-00-P-10 *Terra. Sigillata* Africana D, base amb decoració estampillada d'un anyell i una possible creu estil E (ii)

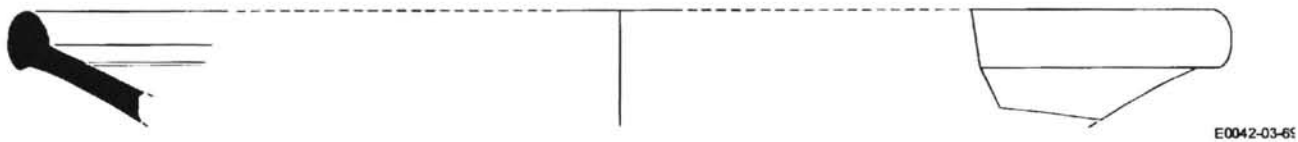
LÀMINA 2:

- E0042-03-62 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 99 C amb grafit post-cocció
 E0042-03-69 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 103 B
 E0042-03-65 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 104 B
 E0042-03-01 *Terra. Sigillata* Africana D, amb grafit post-cocció
 E0042-03-01 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 104 A
 E0042-03-69 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 104 B
 E0042-03-114 *Terra. Sigillata* Africana D, Hayes 104 B

LÀMINA 3:

- E0042-00-01 Cuina Africana, Plat-tapadora
 E0042-03-39 Cuina Africana, Plat-tapadora
 E0042-03-38 Cuina Africana, Plat-tapadora
 E0042-03-69 Cuina Africana, Plat-tapadora
 E0042-03-65 Cuina Africana, Plat-tapadora
 E0042-03-65 Cuina Africana, Plat-tapadora
 E0042-03-65 Cuina Africana, Ostia III, 267
 E0042-03-01 Cuina Africana, Ostia III, 267
 E0042-03-01 Cuina Africana, Ostia III, 267
 E0042-03-35 Cuina Africana, Lamb. 9 A







E0042-00-01



E0042-03-39



E0042-03-38



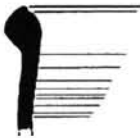
E0042-03-69



E0042-03-65



E0042-03-66



E0042-03-65



E-0042-03-01



E0042-03-01



E-0042-03-35



LÀMINA 4:

- E0042-03-42 Cuina Africana, Lamb. 10 A
- E0042-03-39 Cuina Africana, Lamb. 10 A
- E0042-03-50 Cuina Africana, Lamb. 10 A
- E0042-03-69 Cuina Africana, Lamb. 10 A
- E0042-03-69 Cuina Itàlica?, COM-IT 1a?
- E0042-03-75 Cuina Tardana
- E0042-03-P Cuina Tardana, Folford 20 o 32
- E0042-03-51 Cuina Tardana, Folford 20 o 32
- E0042-03-69 Cuina Tardana, CA/Dau?/3

LÀMINA 5:

- E0042-03-69 Ceràmica Comuna Oxidada, RE-0204a? Amb decoració incisa
- E0042-03-51 Ceràmica Comuna Oxidada, Ab/Eiv/4?
- E0042-03-109 Ceràmica Comuna Oxidada
- E0042-03-75 Ceràmica Comuna Oxidada, RE-0204a?
- E0042-03 Ceràmica Comuna Oxidada, RE-0808? Amb decoració incisa
- E0042-03-39 Ceràmica Comuna Oxidada
- E0042-03-51 Ceràmica Comuna Oxidada, Africana?
- E0042-03-P-3 Ceràmica Comuna Oxidada, RE-0102 o RE 0206?
- E0042-03 Ceràmica Comuna Oxidada, RE-0314 Amb decoració incisa
- E0042-03-69 Ceràmica Comuna Oxidada, amb decoració a pinta i *titulus pictus* pintat amb almagre
- E0042-03-42 Ceràmica Comuna Oxidada

LÀMINA 6:

- E0042-03-45 Ceràmica Comuna Oxidada, Eivissenca?
- E0042-03-69 Ceràmica Comuna Oxidada, Eivissenca?
- E0042-03-114 Ceràmica Comuna Oxidada, base de morter
- E0042-03-51 Ceràmica Comuna Oxidada, Eivissenca? Amb decoració incisa

LÀMINA 7:

- E0042-03-42 Ceràmica Comuna Oxidada, Eivissenca? Amb decoració incisa i a pinta
- E0042-03-51 Ceràmica Comuna Oxidada, Eivissenca? Amb decoració incisa i a pinta
- E0042-03-118 Ceràmica Comuna Oxidada, amb decoració a pinta
- E0042-03-69 Ceràmica grisa de la costa catalana
- E0042-03-45 Llumeta
- E0042-03-51 Llumeta
- E0042-03-42 Àmfora ebusitana
- E0042-03-42-1 Àmfora ebusitana

E0042-03-50



E0042-03-39



E0042-03-42



E0042-03-75



E0042-03-69



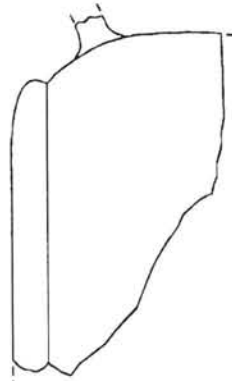
E0042-03-09



E0042-03-51



E-0042-03-P

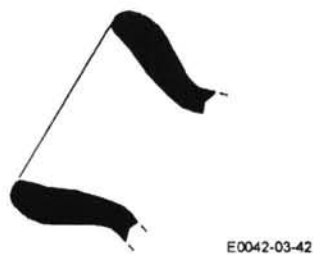
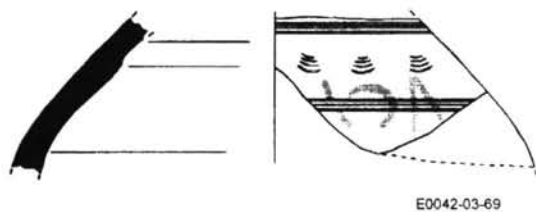
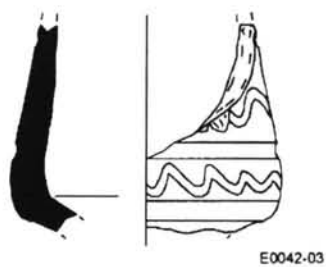
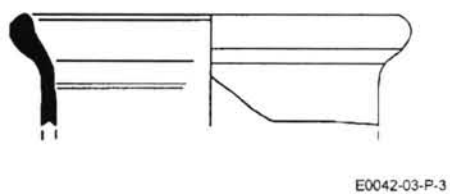
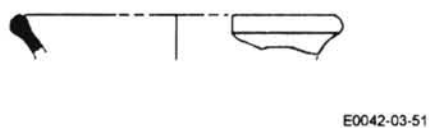
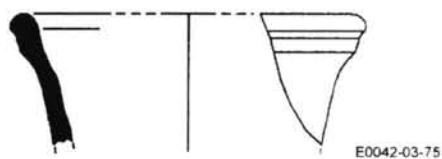


E0042-03-68



LÁMINA 4







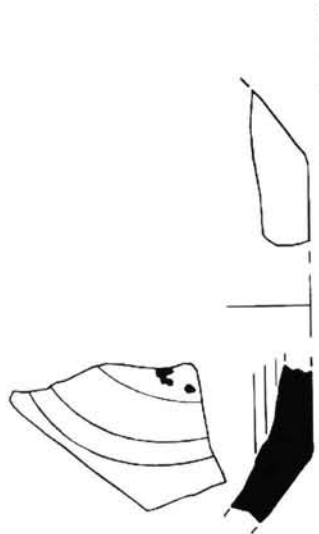
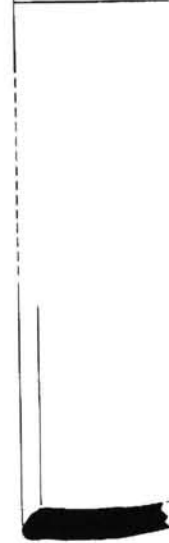
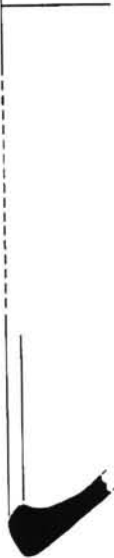
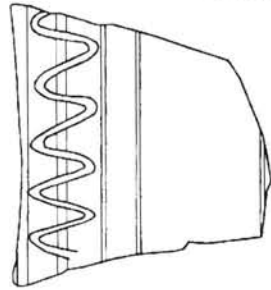
E0042-03-45



E0042-03-69

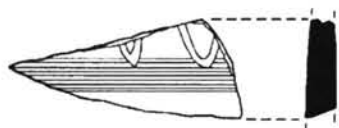


E0042-03-51



E0042-03-114

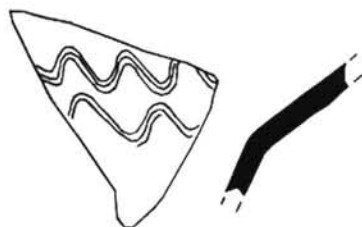




E0042-03-42



E-0042-03-51



E0042-03-118



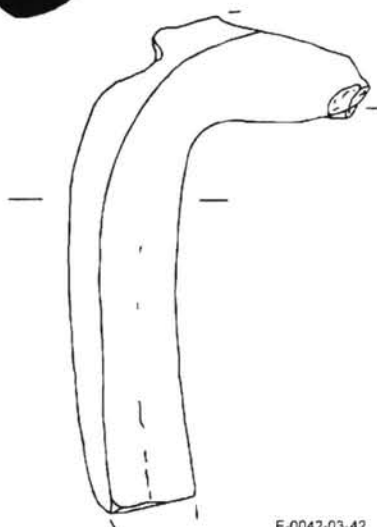
E0042-03-89



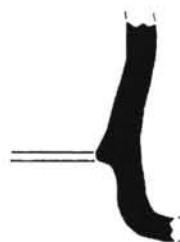
E0042-03-45



E0042-03-51



E-0042-03-42



E0042-03-42-1



LÀMINA 8:

- E0042-03-42 Àmfora bètica Dres. 7/11
- E0042-03-39 Àmfora ebusitana PE-25 o RE-0101
- E0042-03-69 Àmfora ebusitana PE-25 o RE-0101
- E0042-03-37 Àmfora ebusitana PE-25 o RE-0101
- E0042-03-69 Àmfora bètica Beltrán 2 B
- E0042-03-66 Àmfora lusitana Almagro 51 C

LÀMINA 9:

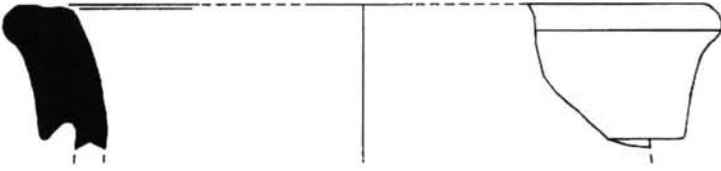
- E0042-03-01 Àmfora africana Keay XXXV A
- E0042-03-39 Àmfora africana Keay LXII, A
- E0042-03-42 Àmfora palestiniàna LRA 4 A
- E0042-03-41 Ansa d'àmfora africana amb grafit realitzat abans de la coccio
- E0042-03-51 Informe d'àmfora amb grafit post-coccio

LÀMINA 10:

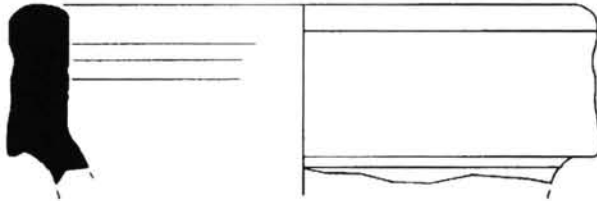
- E0042-03-48 *Tegula*
- E0042-02-01 *Tegula*

LÀMINA 11:

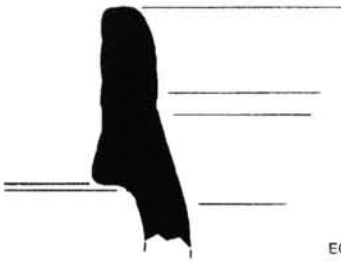
- E0042-03-48 *Tegula*



E0042-03-42



E0042-03-39



E0042-03-69



E0042-03-37



E0042-03-69

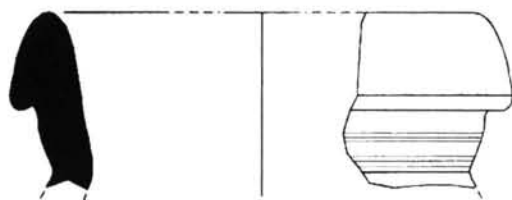


E0042-03-68

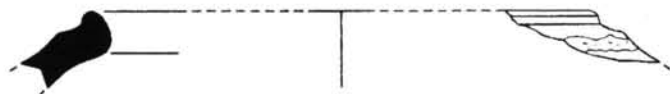




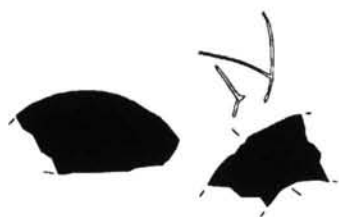
E-0042-03-01



E0042-03-39



E0042-03-42

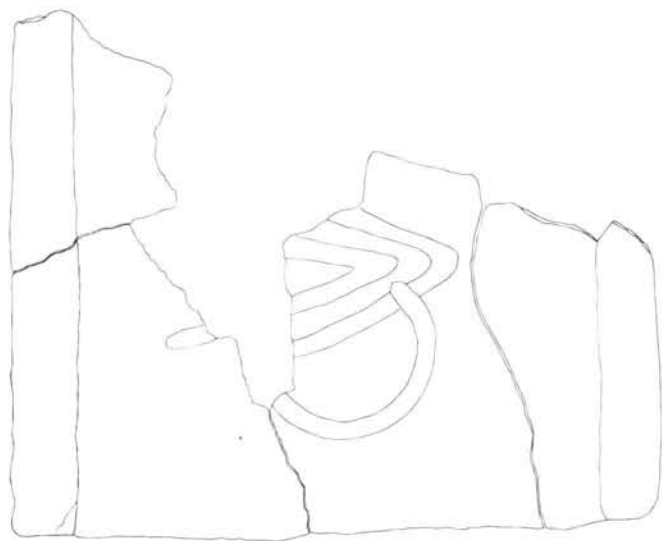


E0042-03-41

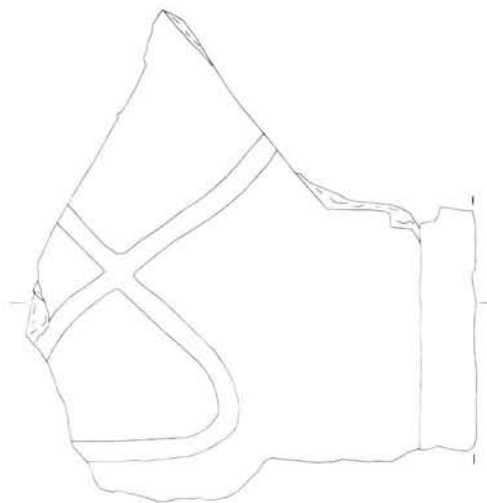


E0042-03-51





E0042-03-48



E0042-02-01

0 10 cm

LÁMINA 10

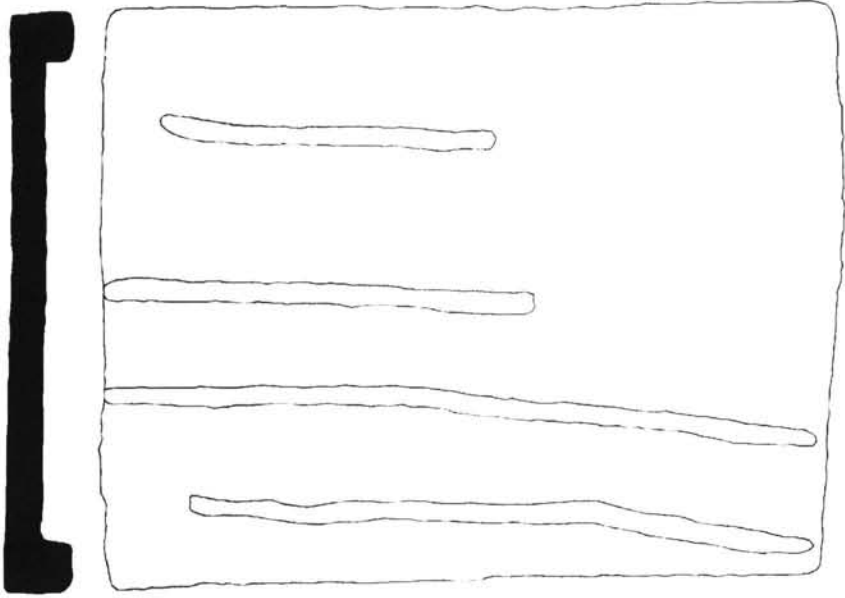
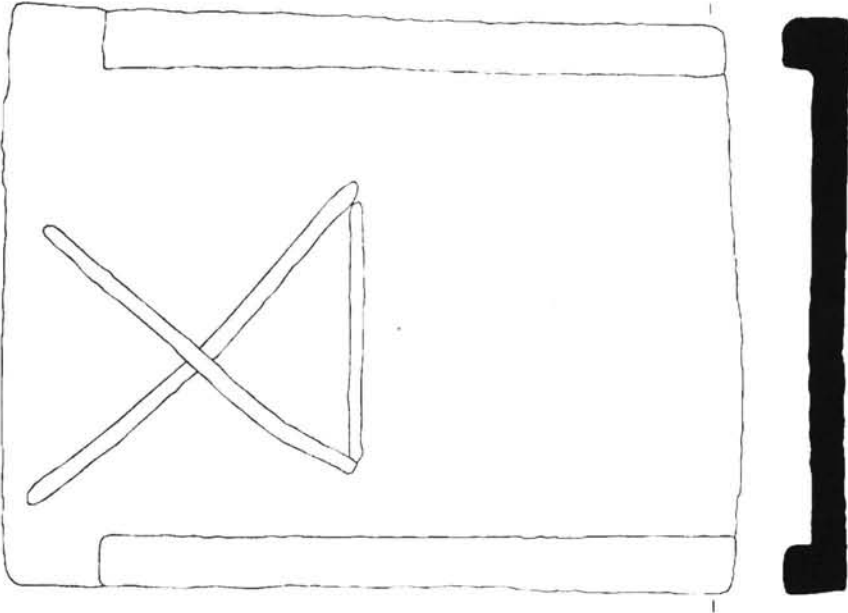


LÁMINA 11

E0042-02-48



0 10 cm



Fotografia 1. Àmbit A: Enderroc de *tegulae* (UE 48) i mur 49.



Fotografia 2. Cubeta A.



Fotografia 3. Cubeta B



Fotografia 4. Cubeta C

DOSSIER:
ANY COSTA I LLOBERA
(*1854-†1922)

Epistolari de Miquel Costa i Llobera (1854-1922)

MIQUEL FERRER I FLÓREZ*

En ocasió del 150è aniversari del naixement de D. Miquel Costa i Llobera (1854-1922), hem decidit aportar una col·laboració a l'ennobliment de la seva portentosa figura i per conèixer-lo de manera més profunda s'ha realitzat un estudi sobre el seu riquíssim epistolari fins ara parcialment conegut, verificant una tasca de recerca laboriosa amb la finalitat d'obtenir la imatge més completa possible, contant d'entrada, que no es pretén que el treball sigui exahustiu, ja que resten encara portes obertes per a futures investigacions.

*

1 - Indrets de la seva personalitat

Miquel Costa i Llobera (1854-1922) constitueix la personalitat humana i literària més serena i equilibrada de tota la literatura catalana. Una persona formada dins els fonaments de la racionalitat que té l'home, enlairats pels sentiments religiosos cristians, rebuts i assimilats d'una forma admirable, corresponent sempre la seva recta consciència, als suggeriments que Déu li insinuava, als que ell tenia i encara corresponia, ofereix una gama tan ampla com nombrosa de caires del seu ser, que flueixen rics i esplendorosos a través de la seva vida i dels seus escrits. Primerament, aquets darrers sovint han postergat inconscientment per part de les generacions posteriors, la figura excelsa de la seva espiritualitat, de la delicada tendresa humana i fins i tot de molts de caires de la seva existència que tant ennobliren el seu nom.

L'enquadrament de la seva figura dins l'època que va viure és un element essencial per a descobrir, conèixer i explicar, d'una part la seva vida i de l'altra, aspectes molt notables de la seva actitud a n'aquest món. D'acord amb el que s'acaba de dir, cal assenyalar tres punts eixals de la seva personalitat: el sentiment religiós cristià, la seva vocació d'escriptor certament innata i la seva humanitat.

Quant al primer, la seva concepció de Déu com a creador i centre de tot el creat, es presenta tan inherent a la seva obra, que si es prescindeix d'això o s'ignora o posposa, perd

la figura de Costa gairebé tota la seva entitat. Ni les seves actuacions, ni els seus escrits, tenen sentit si es deixa de veure aquest punt essencial de la seva vida i no es pensí que es pot concebir un Costa, marginant aquesta realitat. Si no es fa així, Costa apareix desfigurad i parcialment valorat del que realment és. Jamai s'ha de amagar o enfosquir, ni tan sol ombretjar, aquest eix central de la senyera personalitat que il·luminà la poesia catalana en el trànsit del segle XIX al XX.

Endemés Costa i Llobera té un altre indret indiscutible i és la seva condició d'escriptor, poeta per damunt de tot, el que es mostra en la seva concepció de la vida i dels sentiments i del món que l'enrevoltava. Curiosament, sembla, al examinar la seva obra escrita, com cap aspecte de la seva existència pot fugir d'esser tractat directe o indirectament mitjançant la forma escrita: La intimitat religiosa i fins i tot las voladas ascètiques i místiques del seu elevat esperit, els sentiments estètics que omplen les seves expressions vitals, les comunicacions familiars i amistoses, els comentaris de temes religiosos i literaris a més de l'entorn religiós o eclesial i les simples apreciacions d'ordre social o polític (ambdós aquests de forma incidental) sorgeixen a través d'una obra escrita, extensa, profunda, que abarca tota la riquesa de matissos d'aquella gran personalitat única.

La formació cultural, literària i artística, cal examinar-la dins el quadre general de la *Renaixença* com a moviment renovador de la llengua i cultura de Catalunya. L'aire romàntic que batega dins els autors d'aquest moviment, enlaira la visió cultural de Costa que s'esdevingué certament com un postromàntic, element clarament perceptible en la seva visió i al·lusió repetida a l'antiga cultura catalana i una concrecció en la temàtica, fonamentada o bé a un quadre històric medieval interpretat amb un sentit ample, o bé en moltes composicions on el sentiment melancòlic hi juga una intervenció notable.

Aquest sentiment aflora sovint mesclat en temes referents als costums o del contorn geogràfic que de forma modèlica va saber cohesionar el món clàssic. És a dir, es tracta d'un conreu del *wolkgeist* que ell s'anedona, com element de la seva cultura desenrotllada giravoltant l'ús de la llengua catalana.

Mes això no fou així clarament des d'un principi. Format dins el coneixement i ús del castellà, amb una correcció de veres notable, utilitzà per l'expressió dels seus sentiments la llengua de Cervantes, i quan enriqueí la seva formació amb un coneixement profund de la cultura clàssica, sabé com pocs, adaptar les formes poètiques del llatí a la llengua castellana i l'ngicament també a la catalana. Els coneixements que tenia del francès, de l'alemany, de l'italià i fins i tot de l'anglès, serviren per engradir-li l'educació literària elevand-la per damunt la concrecció a una llengua, i quan ho va fer així, utilitzà la castellana i la catalana, venint a esser la primera com un pñrtic de la usada més esplendorosament que fou la catalana.

D'aquesta forma el seu catalanisme esdevingué en primer lloc culturalment i gairebé

romangué dins aquesta ñrbita i sols ocasionalment tingué contactes amb els corrents polítics del moment històric al que va viure. El nacionalisme polític que arrelà fortament des de Enric Prat ¹ de la Riba, no determinà mai a Costa una actitud extremista; sempre es mostrà correcte, respetuós i jamai adoptà un caràcter militant i ofensiva que ferís altres mentalitats més moderades o clarament discordants amb aquesta manera de pensar. No podia esser d'altra manera en un home, on la serenor intel·lectual, el judici equilibrat de la vida i la professió d'un ideal cristià tan arreu conrat i amb tanta vivència assolit.

Per a mi resulta inconcebible que Costa i Llobera pogués esser un militant nacionalista, políticament parlant, tal com els nacionalismes extremistes es desenrotllaren al segle XX, posteriorment a la mort de Costa i Llobera ocorreguda a 1922, i ni tan sols dels nacionalismes frustrats amb motivacions reivindicatives violentes.

Per últim, ens queda valorar la seva humanitat. Dos corrents la crearen original i única. Per una banda, la concepció clàssica de l'home com element determinant de tota la civilització; per l'altra, l'espiritualitat redemptora que Jesucrist assolí per elevar-lo al pla sobrenatural. Així havia de succeir a una persona que del cristianisme féu l'objecte, el centre i el fi de tota la seva vida.

Profunditzant en el concepte de la humanitat dins Costa, ben prest sorgeixen dos caires diferents: un que es manifesta genèricament dins tota la seva obra, en la temàtica de la seva obra poètica, en les formes utilitzades quan es refereixen als homes: personatges, les actituds que aquests adopten davant la vida i episodis que protagonitzen, i fins i tot, en les expressions que diuen els seus heroïes i encara els simples homes i dones que intervenen en el relat o quan donen a conèixer la seva manera de pensar. L'altre, és la valoració de l'home que Costa deixa albirar amb les seves relacions familiars i amicals, visquent les seves alegries o sofriments que la vida comporta i als que hi participa evidentment fefaents, a través de la seva correspondència, que amb una mica de lògica s'ha de pensar que reflexa el que ell digué, parlant i conversant amb les confidències amb els sers estimats, com es dedueix de la nombrosa quantitat de cartes escrites que coneixem i de les que intuïm que existiren i són ignorades d'allà on es troben o simplement s'han perdut.

2 - L'epistolari de Costa i Llobera

L'aplec de tota la seva correspondència coneguda ens permet reconstruir tota aquella personalitat riquíssima que el distingeix i on sobresurten els seus sentiments religiosos, les seves idees estètiques, els seus coneixements literaris, les seves valoracions crítiques,

¹ Enric Prat de la Riba (1870-1917) Fou el primer president de la *Mancomunitat Catalana* i expressà les seves doctrines a l'obra *La Nacionalitat Catalana* i també en el manifest *Per Catalunya i l'Espanya gran*. Creà la *Universitat Industrial*, la *Biblioteca de Catalunya* i sobretot l'*Institut d'Estudis Catalans*, el que contribuï decissivament a l'expansió de la cultura catalana.

l'atenció a la cultura, especialment la catalana, i una gamma variada i complexa dels seus sentiments familiars i entranyables amb parents i amics que mostren un Costa, com ens social, viu i actiu que per ventura constitueix un home menys conegut. Tot això pot haver influït en presentar un home certament savi i sant, però allunyat i distant del coetanis seus.

El coneixement profund i complet del seu epistolari destrueix aquestes fal·làcies i desfiguracions, oferint al lector que escodrinya parcialment les cartes, aspectes bàsics desconeguts o poc apreciats de la seva idiosincràsia, i que sovint faciliten l'apreciació pletòrica del seu caràcter.

2. 1 - Notes característiques

La lectura atenta de l'epistolari revela certes notes pròpies tan interessants com necessàries, per entendre tot el seu significat i enunciades són les següents: Forma, temàtica, destinació i altres vàries com fites, encapçalament, firma, paper i altres menors.

Forma: Costa utilitza una forma senzilla d'expressió a la majoria de missives (que s'acosta bé a la totalitat), fugint d'estructures sintàctiques alambicades, anant directament al tema que tracta. Sense deixar mai el tema central de la carta en qüestió, introdueix a vegades detalls familiars o socials que donen a la carta un aire familiar que sens dubte correspon a la conversació que tindria amb la persona a la que dirigeix la comunicació.

El vocabulari no és recercat (el que restaria intimat a la lletra) i és desigual segons al qui va dirigida: ben acurat quan es trata d'homes arrelats fortament dins la cultura, com Antoni Rubió i Lluch, Joan Lluís Estelrich entre altres, més accessible en el cas de que la temàtica no tingui un clar aire cult o al dirigir-se a familiars i al ser documents d'elementals relacions de societat.

L'ortografia utilitzada correspon a l'època a la qual no està definida l'estructura que després s'acordà. No fa gaire cas de la reforma Fabra² i sols al final de la seva vida, la forma ortogràfica presenta certa uniformitat; per altra banda, els seus escrits tenen freqüents incongruències, puix unes vegades escriu la paraula d'una manera i en altres ocasions ho fa de forma distinta.

Temàtica i destinataris: Les cartes més abundoses són les que apareixen vinculades a les comunicacions amicals i familiars presentant moltes d'elles notes de certa intimitat. La

² Pompeu Fabra Poch (1868.1948) fou lingüista i filòleg català i va ésser l'inspirador i autor de la reforma ortogràfica de la llengua catalana. A 1912 publicà la *Gramàtica de la Llengua Catalana* i a l'any següent les *Normes Ortogràfiques*, set anys després publicà la *Gramàtica catalana* considerada oficial per l'Institut d'Estudis Catalans com també ho fou declarat el seu *Diccionari general de la Llengua Catalana* (1932). Les discrepàncies amb D. Antoni M^a Alcover foren fortes i intenses, però la reforma Fabra s'imposà totalment.

temàtica és molt variada i complexa i pensam que es poden considerar els següents aspectes concrets.

- Aplec de cartes familiars
- Aplec de cartes amicals
- Cartes literàries (viatges i descripcions)
- Cartes d'aspectes científics (llengua, obres literàries seves o d'altres)
- Cartes de simples relacions socials

Quant al primer les cartes familiars són molt interessants perquè donen a conèixer un Costa familiar, atent amb les persones que ell estima i que Déu li ha disposat dins el seu entorn familiar, bé per caires de sang o d'afinitat amb els seus. Moltes van dirigides als seus familiars més propis o s'estenen a altres membres no tant propers. A aquesta filera destaquen els seus gemans Catalina i Martí, els seus oncles, principalment D. Miquel Llobera i el seu cunyat Bartomeu, entre altres.

Totes elles comenten esdeveniments familiars, naixements, noçes, defuncions. Un sensible detall humà respira en totes elles i mostren una fibra sentimental del poeta, gairebé continguda dins aquella serenor humana i espiritual que tant bé va saber agermanar.

Pel que fa al segon grup que inclou les cartes escrites conrant l'amistat, que tant va viure Costa, l'aplec esmentat constitueix el conjunt de cartes més nombrós i per ventura més interessant. Naturalment no totes gaudeixen del mateix valor, destacant les dirigides a Antoni Rubió i Lluch,³ a Joan Rosselló de Son Forteza,⁴ Joan Lluís Estelrich⁵ i tal vegada a una categoria inferior les referents a Ramon Picó i Campomar,⁶ Tomàs Forteza,⁷ Llorenç

³ Antoni Rubió i Lluch fou catedràtic de Història general de la Literatura primer a Oviedo i després a Barcelona i encara de la càtedra de Literatura Catalana que creà l'Institut d'Estudis Catalans, Historiador i crític de gran prestigi destacà ja essent deixeble de Milà i Fontanals. Tingué gran amistat amb Costa i Llobera. Joan Alcover i Menéndez Pelayo, sobretot amb el primer amb qui coincidí en les aficions literàries, profunda amistat personal i el gran respecte vers la literatura catalana, el que donà peu a una intensa i interessant correspondència com es veurà.

⁴ Es tracta de D. Joan Rosselló i Crespi conegut ordinàriament per Joan Rosselló de Son Fortesa. Vid. la nota introductòria que precedeix l'Apèndix 4 d'aquest estudi.

⁵ Joan Estelrich i Perelló (1856-2923) llicenciat en Dret i catedràtic de literatura a Sòria, Càdis i Palma. Fou molt bon amic de Costa i Llobera amb qui mantingué una llarga correspondència, per ventura la més interessant per les seves idees científiques. Molt influït per la literatura italiana, escrigué *Antologia de poetas líricos italianos, Influencias de la lengua y Literatura italiana en la española*. És autor de *Primicias* (1884) i traductor d'Enric Heine i Frederic Schiller. Formava part del grup dàmics literaris de Costa. Escrigué sempre en castellà i Costa mantingué l'amistat malgrat el seu anticatalanisme i les missives de Costa dirigides a ell sempre foren en castellà.

⁶ Ramon Picó i Campomar (1848-916) es dedicà a activitats mercantils i comercials, però col·laborà amb Josep Tarongí en la problemàtica dels jueus conversos. El gust per la literatura catalana el dugué a cultivar-la escrivent els *Romanços Històrics*, per exemple, *El celler de Canamunts i Canavalls*. Obtingué

Riber.⁸ La resta integra un tercer subgrup més minvat amb singularitats especials com poden esser la dirigida a D. Miquel Maura i Muntaner,⁹ entre altres.

Les cartes dirigides a Antoni Rubió i Lluch tenen un valor cabdal per les seves reflexions literàries, per l'amistat sorgida al voltant del món de la cultura, tot condicionat per una confluència d'aficions i afinitats.

El bloc epistolar adreçat a Joan Rosselló de Son Fortesa revela una amistat sorgida a la infantesa d'ambdós dins unes relacions d'estudis i de famílies del mateix estament i en ell sobresurt més l'amistat natural que la relació cultural, encara que aquesta última ofereix indrets ben notables. En conjunt es tracta de cartes publicades en gran part pel mateix Rosselló, a vegades amb fragments suprimits per raó de la seva intimitat com es veurà després.

El grup integrat per les cartes estrictament literàries és molt reduït. No obstant dóna a conèixer un Costa observador que sap transmetre admirablement les impressions que la seva vista aguda i penetrant arpeggava a les totes. A elles es veu clarament que la seva perspicàcia vers el món del paisatge geogràfic, no es redueix a la seva estimada contrada pollencina, ni tan sols a Mallorca. Són comptades aquestes cartes, però alliçonadores per a manifestar fins on el seu ull penetrant, s'endinsava gràcies a la seva cultura.

Les seves cartes on hi expressa coneixements lingüístics o judicis crítics d'ordre literari són nombroses, però rarament tracta aquestes qüestions monogràficament a una carta especial escrita amb aquest fi. Es tracta de judicis i opinions que apareixen dispersos a moltes missives, mes sempre trasllueix la visió certera, la crítica constructiva amb claretat intel·lectual, procedents de la seva vasta cultura i d'una capacitat valorativa fora mida, temperada per l'ús de la raó disciplinada i rectament dirigida.

Per últim, resten les comunicacions escrites a l'entorn de les relacions socials que

l'englantina per la composició *Visca Aragó* i la viola per la poesia *A uns nivis* (aquesta última als Jocs florals de 1888) Col·laborà en les revistes *Museo Balear*, *La Renaixença* i a *El Eco del Santuario*. La seva correspondència amb Costa ja ha estat publicada com es veurà.

⁷ Vid, la nota introductòria que precedeix l'Appendix 2 del present estudi.

⁸ Vid, la nota introductòria que precedeix l'Appendix 2 del present estudi.

⁹ Miquel Maura i Muntaner (1843-1915) era fill de D. Bartomeu Maura i Gelabert i D^a Margalida Muntaner i Llampayes i per tant germà de Gabriel (escriptor dels costums), Bartomeu (Gravador), Antoni (polític), Francesc (pintor) i d'altres germanes Catalina, Susana, Margalida, Concepció i Francesca, així com també cosí de Joan Maura i Gelabert que després fou bisbe d'Oriola. D. Miquel Maura va esser un sacerdot apòstol, treballador infatigable de la causa de Déu, rector del Seminari de Mallorca i fundador de les *Hermanas Celadoras del Centro Eucarístico*. D. Miquel tingué relacions epistolars amb Costa poc conegudes i fins i tot algun incident. Vid. Maria Luisa SANCHEZ ALONSO: *Espiritualidad sacerdotal. Biografía de Miguel Maura y Muntaner*, Salamanca, 1999 i el nostre estudi sobre la relació entre Miquel Costa i Miquel Maura (en premsa).

mantingué, dispensant favors o ajuts i on s'adverteix com de forma continuada afavoreix o encoratja el que ell creia just i bo.

Característiques varies: Les cartes estan escrites preferentment en català si bé amb excepcions notables, que revelen la seva delicadesa en el tracte i l'educació inherent a seva persona i a la qui va adreçat el document.

A la primera època escriu les cartes generalment en castellà, És a dir les elaborades entre 1875 i 1887 any en el que començà a escriure amb més dedicació el català. No obstant la forma no la segueix radicalment. Malgrat el que s'ha dit convé tenir present diversos punts clarificadors:

- La correspondència amb Antoni Rubió i Lluch apareix sempre en català.
- Les cartes dirigides a Joan Rosselló de Son Fortesa les escriu en castellà fins a 1900 i a partir d'aquesta fita en català sempre.
- La vasta correspondència amb Joan Lluís Estelrich sempre l'escriu en castellà, fins i tot els darrers anys de la vida de Costa, debut a les idees d'Estelrich, gens favorables al catalanisme que Costa sempre respectà delicadament.
- La resta de la correspondència sempre fou escrita en català amb excepcions quan el destinatari era persona que pel càrrec o per les circumstàncies de la seva vida requeria fer-ho així. S'exclueixen les cartes familiars on utilitza generalment el castellà.

Costa cuidà generalment d'encapçalar les cartes amb el nom del destinatari i les data, encara que hi ha un nombre més reduït sense fita. Potser que fos per tractar-se de lletres poc importants o també perquè foren escrites depressa. Apareix habitualment a l'angle superior dret i en algun cas al final de la carta i abans o després de la seva firma i rúbrica tan senzilla com elegant.

Costa utilitza gairebé sempre plects de quatre planes de tamany 8º gros i en conjunt mostren una austeritat pròpia de l'època en que foren escrites. Algunes porta un anagrama (M C) a l'angle superior esquer. Altres vegades empra un altre tipus de paper; sols unes poques estan escrites en un paper grisenc i a vegades enquadrat de negre quan ha d'expressar el condol que té la seva família per l'òbit d'algun familiar.¹⁰

2.2 - Les fonts utilitzades

La gran figura de Costa i Llobera és un conjunt tan extraordinari de virtuts, un complex de qualitats humanes, una conjunció tan rica de dots literàries que al estudiar-les

¹⁰ Aquestes notes no tenen un caràcter absolut, puix sols s'ha pogut elaborar aquesta afirmació per la consulta d'alguns originals.

desmereixen o passen a segon terme els caires tan cabdalosos de les seves virtuts humanes que integren la seva personalitat, de tal manera que si no és ella ignorada és quasi difusa entre els altres indrets més soberguejats d'una figura tan prñcer com la seva.

Tota la seva obra literària i especialment la religiosa deixa entrevure aspectes molt notables de la qüestió que ens ocupa, però és per ventura el seu epistolari, particularment el sostingut amb alguns amics molt estimats, allà on es deixen notar aquests caires que comentam; sobretot el referent a Joan Rosselló de Son Fortesa i amb importància menor pel que fa al tema que tractam les cartes dirigides a Antoni Rubió i Lluch, sense oblidar les cartes familiars.

La base informativa per al present estudi ho constitueixen els escrits de Costa en general i d'una manera particular les cartes que coneixem de les quals una bona part d'elles han estat publicades encara que sovint ho foren d'una manera incompleta. Quant al perfil de l'etopeia de Costa aquestes són les fonts fonamentals i a elles ens referirem més endavant a un estudi més ample. Pel que fa al present, ens afermam singularment a les dites cartes.

2 - 3 Els Arxius de l'Epistolari

Les cartes han estat publicades en gran part, però un sèrie important han rstat inèdites fins ara i es conserven els originals o còpies en els següents arxius.

- Arxiu de les causes dels sants de l'Església de Mallorca. Les cartes han estat fragmentàriament utilitzades i conegudes. Procedeixen de l'Arxiu de D. Bartomeu Torres Gost, el principal investigador i estudiós de l'obra de Costa i Llobera.

- Arxiu de la Societat Arqueològica Lul·liana. Conté cartes, unes publicades i altres inèdites. De les primeres que foren publicades amb expurgs, es publiquen aquests últims i la resta de cartes que han permanescut inèdites fins ara.

- Cartes inèdites.

- Fragments inèdits de cartes expurgades.

- Arxiu de la Biblioteca March. Es conserven cartes, que formen quatre subgrups distints:

1 - Cartes publicades

2 - Cartes familiars.

3 - Cartes dirigides a Llorenç Riber i Campins.

4 - Cartes vàries.

- Arxiu del Centro Eucarístico: Conserva una sola carta inèdita.

Endemés es conserven cartes a altres arxius, però que no ha estat possible consultar-los.

2 - 4 - Els epistolaris publicats i altres fons.

Costa va esser molt amic del gènere epistolar el que ve explicat per uns condicionaments històrics determinats com són, per una banda la mobilitat de les persones debut als avanços de les comunicacions més efectives a la segona meitat del segle XIX, i per altra, a la vida de Costa i del seu ministeri que l'obligà a freqüents desplaçaments centrats especialment a Pollença, Palma, Roma, Madrid i Barcelona. Les seves relacions socials, literàries i religioses l'incitaven a utilitzar la missiva, que unes comunicacions relativament bones facilitaven bastant. La seva vida intel·lectual, les seves connexions socials nodrides sovint per la seva intensa vida interior, tingueren un complement segur en les cartes que d'ell coneixem.

A continuació inserim les resenyes referents a les col·leccions publicades de les cartes de Costa i Llobera

A - *Correspondència de Mossen Miquel Costa i Llobera pre. amb el Doctor Antoni Rubió i Lluch. 1876-1922*. Extract de *Analecta Sacra Tarraconensia*. Vol. I. P. 420-522. Barcelona. Biblioteca Balmes.

Aquest primer aplec fou incorporat a l'edició de les *Obres completes* de Costa i Llobera (1947). Biblioteca Perenne. Barcelona. Editorial Selecta

B - *Fons BSAL*. Conjunt de cartes publicat per Joan Rosselló de Son Fortesa en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* que denominam *Fons BSAL*. Comprèn 85 cartes i pel mateix recopilador i receptor d'elles, sabem que és incomplet i tenim - llegint la curta introducció que l'acompanya- notícia clara de la seva importància. En primer lloc, a una carta escrita per Costa a Rosselló datada a Roma el 4-VIII-1888, a una nota del mateix Rosselló diu aquest textualment: *Les lletres que fan referència no són d'interès pel públic*.¹¹ Insisteix Rosselló en la qüestió a una altra carta de Costa del 7-V-1900 on especifica: *Deixam de publicar moltes lletres rebudes de 1899 a 900*.¹² Per últim, encara hi afegeix una nota al final de la publicació de l'epistolari que diu: *Semblants a les últimes* (es refereix a les darreres cartes que publica) *per l'escàs interès que tenen pel públic, o massa íntimes per esser donades a la impremta, són les restants cartes que conservo; per això don aquí per acabada la publicació de la correspondència del més estimat i del més enyorat dels amics que he tingut durant ja ma llarga vida*.¹³

¹¹ BSAL, XIX, Palma. 1922-1923, 301.

¹² La nota diu: *Deixam de publicar aquelles lletres rebudes de 1889 a 900, com ho hem fet amb les anteriors i ho farem amb les posteriors al 1900 per diversos motius que no cal explicar.* (BSAL, XIX, 302).

Resta, idè, evident que Costa escrigué nombroses cartes que no publicades, suposan que s'han perdut, però com es veurà després no ha estat així amb totes elles.

Una nota encara falta esmentar i és que algunes cartes experimentaren mutilacions pel recopilador que així ho indica mitjançant una línia de punts. Concretament de les 85 donades a conèixer, 32 apareixen així incompletes. Sembla que la causa podria ésser que els fragments no publicats es referissin a caires més socials o particulars i que a judici del recopilador no era necessari reproduir.

C - *Fons O.C.*: Aquest epistolari comprèn 95 missives dirigides a Joan Rosselló de Son Fortesa i 124 dirigides a Antoni Rubió i Lluch. Ambdós grups sumen 219 escrits. Fou publicat en un volum titulat: *Obres completes. M. Costa i Llobera*. Barcelona, octubre de 1947. Biblioteca Perenne. 1184 pàg.¹⁴ Les cartes apareixen a les planes 984-1142 i porten dues introduccions. El primer aplec, (cartes a Joan Rosselló de Son Fortesa), du una introducció d'aquest mateix autor, que és la mateixa que fou publicada en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* en el tom XIX p. 301 i està dirigida a D. Pere Antoni Sanxo¹⁵ i a D. Josep Ramis d'Ayreflor.¹⁶ La segona fou elaborada pel P. Ignaci Cassanovas S. I.¹⁷ i està referida a la correspondència de Costa a Antoni Rubió i Lluch.

No sabem amb certesa qui va ésser el recopilador d'aquest volum, però aquí també es recorreix freqüentment a mutilacions dels texts sobretot a l'epistolari amb Joan Rosselló de Son Fortesa (31 cartes mutilades) i tan sols 4 al referit a Antoni Rubió i Lluch. Com es veurà després, a alguns casos ha estat possible conèixer el text suprimit, que en ocasions té importància per asabentar-se adequadament de la figura de Costa, d'acord amb caires ben interessants com són el literari o el cultural i fins i tot el polític.

D - *Fons M.G.*: És un conjunt de cartes recopilades per Miquel Gayà i Bauzà a un volum titulat: *Contribució a l'epistolari de M. Costa i Llobera*. Barcelona, 1966. Ed. Barcino. 142 p. L'integren 95 cartes de les quals 50 estan dirigides a Francesc Mateu, poeta català nascut a Barcelona a 1851 i mort a Sant Antoni de Vilamajor a 1938.

¹³ *BSAL*, XX, Palma, 1924-1925, 1071.

¹⁴ De fet existeix una segona edició que quasi es pot qualificar de facsimil.

¹⁵ Pere Antoni Sanxo i Vicens (1858-1943) fou llicenciat en Filosofia i Lletres, arxivier i director de l'Arxiu del Regne de Mallorca, president de la Societat Arqueològica Lul·liana i membre corresponent de la Reial Acadèmia de la Història. És autor de *Antics privilegis i franquícies del Regne*, de nombrosos articles sobre la història de Mallorca i gran documentalista.

¹⁶ Josep Ramis d'Ayreflor y Sureda (1877-1960) llicenciat en Filosofia i Lletres, historiador, expert genealogista i autor de *Alsitamiento Noble de Mallorca del año 1762* i *La Nobleza Mallorquina singularmente en el siglo XVII. El Conde Malo y su familia*. Palma, 1922.

¹⁷ Ignaci Casanovas i Camprubi S. I. (1872-1966). Teòleg i gran impulsor del *Foment de la Pietat Catalana*. Publicà les *Obres completes* de Jaume Balmes en 33 volums. És el fundador de la Biblioteca Balmesiana (36.500 volums) que depèn de la Fundació Balmesiana.

Les restants 45 cartes estan dirigides a personatges prou coneguts i que apareixen sovint a l'entorn de la vida de Costa i Llobera com són Marià Aguiló, Josep M^a Tous i Maroto, Miquel Ferrà, Miquel Victorià Amer, Jacinto Verdaguer, Angel Ruiz i Pablo i molts d'altres entre ells alguns familiars de Costa.

E - *Fons PC*: Aplec de cartes editat amb el títol: *Epistolari de Miquel Costa i Llobera amb Ramon Picço i Campomar*. Transcripció, comentari i anotacions per Bartomeu Torres Gost. Palma de Mallorca, 1975. Ediciones Biblioteca March. Comprèn 43 cartes a les que hi afegeix dues contrarèpliques de Picó¹⁸ amb la finalitat d'entendre millor el sentit de les cartes de Costa.

És un estudi de 216 planes molt ben elaborat amb nombroses notes a peu de pàgina i una nota introductòria a cada lletra que explica la raó de la carta, el contingut i altres detalls; fins i tot inclou reproduccions de poesies i altres texts de Costa. Conté endemés un índex alfabètic de gran utilitat.

F - *Fons JLC*: Està integrat per un conjunt de cartes publicades amb el títol següent: *Epistolari de Miquel Costa i Llobera i Antoni Rubió i Lluch a Joan Estelrich*, per Bartomeu Torres Gost. Mallorca, 1985. Ed. Moll. Col. *Els treballs i els dies*. 541 pàgines.

L'epistolari de Costa a Estelrich comprèn 111 cartes escrites entre 1871 i 1910 i es troba a les pàgines 1-227. Es divideix en VI seccions:

I -	1871-1976
II	- 1877-1885
III	- 1887-1990
IV	- 1891-1900
V	- 1901-1910
VI	- Comprèn les relacions postepistolars entre Costa i Estelrich i estan fonamentades i documentades en el <i>Diari espiritual de Costa i Llobera</i>

Amb la meticulositat que treballava el Dr. Torres Gost, insereix comentaris i cartes o fragments d'elles, corresponents a altres autors com Antoni Rubió i Gabriel Alomar i també enriqueix pensaments o impressions de Costa a través del seu *Diari Espiritual*, reproduint a la vegada algunes de les seves poesies relatives a algunes cartes.

L'estudi introductori és molt complet i analitza amb profunditat el caràcter i contingut dels escrits. Les notes a peu de pàgina, nombroses i imprescindibles, aclaireixen gairebé tots els aspectes més obscurs de l'epistolari.

¹⁸ Ambdues tenen les numeracions XX bis i XXI bis, respectivament.

G - *Fons CS*. (Causes dels sants). És especialment ric i interessant. A l'actualitat inclou tres grups: Cartes originals i fotocòpies, Cartes fotocopiades i un altre denominat Escrits menors.

El primer És el més important. Està constituït per 19 cartes dirigides la major part a Llorenç Riber i Campins (8), i la resta a diverses persones: Bartomeu Antich (2), a Mateu Jaume i Garau que fou bisbe de Mallorca entre 1875 i 1886 (2) i altres diverses persones.

El segon està integrat pe fotocòpies en nombre de 42 escrits que dividim entre els subgrups següents: A) cartes diverses (29), Cartes dirigides a la seva germana Catalina (4), Cartes sense data (5) i escrits de poesies o judicis crítics (4).

El subgrup A conté les cartes dirigides a personatges i amics:: Llorenç Riber i Campins, (5) a Duran (2), P. Antoni Thomàs MSSCC (2), a famliars variis i la resta una a cada una de les següents persones: Francesc Cardona i Orfila, Rvd. Miquel Maura, Pere Josep Campins, Josep Miralles i Sbert, Josep Nadal més una que no du encapçalament.

El subgrup B està integrat per 4 cartes dirigides a la seva germana Catalina i les fotocòpies corresponents apareixen grapades i així es conserven.

El subgrup C comprèn 4 missives i un escrit: A la seva germana Catalina, (2), a Llorenç Riber i a Francesc Fortesa; també hi ha un escrit dirigit a *El Eco del Santuario*.

Quant al subgrup D el formen 4 escrits: dos judicis referents a premis (Ajuntament de Sóller i el Col·legi de la Sapiència) y dues poesies una a la seva germana Catalina i una altra dirigit a Mn. Josep Calafat Mesquida Pr.; tots ells apareixen sense data.

H FONTS SAL. Comprèn escrits originals elaborats per Costa i Llobera dels quals, 16 són cartes inèdites que ara donam a conèixer. Endemés la resta del Fons que l'integren, proporcionen els texts que han estat publicats parcialment als dos Fons abans esmentats. És a dir, el *FONS BSAL* i el *FONS OC*.

FONS BM: Comprèn una sèrie de cartes dirigides a Llorenç Riber i Campins, algunes dirigides a D. Francesc Fortesa, algunes cartes familiars i una gran part de correspondència dispersa dirigit a nombroses persones entre els papers que es conserven de D. Miquel Costa, formats per quatre capsas d'escrits amb moltes dades interessants i curioses.

Pareix indubtable l'existència de fons menors, als quals no hem tingut accés possible per causes diverses, com són el del Seminari diocesà de Mallorca, al de la família Rubió, al de la Casa Llobera, i altres que possiblement contenen cartes poc conegudes de Costa i Llobera, suposat la seva nombrosa correspondència coneguda, que en alguna ocasió fa referència a cartes avui desaparegudes.

3 - Apendix complementaris. Correspondència inèdita

Nota prèvia

La transcripció de les cartes s'ha realitzada amb un criteri unitari, però les normes generals han tingut que esser aplicades dins un esperit de comprensió per a conservar l'hàbit familiar i personal que embarga tot l'epistolari transcrit.

Les cartes son transcrites d'acord amb les normes ortogràfiques actuals tant en català com en castellà. No obstant, aquestes normes han estat sotmeses als criteris següents amb la finalitat de conservar el caire personal i familiar i a vegades íntim.

- Si la paraula en el mallorquí col·loquial resulta impròpia, es conserva la forma primitiva. Per exemple, es manté la forma *agraiesc* en lloc de *agraiexo*
- Si la paraula usada a la transcripció es incorrecta es fa notar per una nota a peu de pàgina i si resulta esser un castellanisme es substitueix la paraula per l'adequada
- Les paraules subrallades es conserven així, encara que avui possiblement les escriuriem en cursiva
- Els noms de revistes i llibres es posen en cursiva. Costa no acostuma ni tan sols a subrallar-los.
- Els pronoms enclítics es posen precedits del guionet. Costa no ho sol fer.
- Les fites de les cartes es conserven tal com Costa les escrigué, el que suposa una manca de similitud.
- Quan s'introdueix un terme per a facilitar la comprensió s'inclou entre claudàtors
- L'aclaració d'una paraula va entre parèntesis o en nota a peu de pàgina.
- Els topònims estan actualitzats.
- A l'Apèndix IV els texts que apareixen en cursiva són els que foren publicats per Rosselló de Son Fortesa; així també les cartes inèdites estan transcrites en cursiva

Apèndix I

Cartes familiars

1

A D. Miguel Llobera Cànaves¹⁹

Barcelona 29 setiembre 1875²⁰

Le felicito por el día de su santo... Quiera Dios, apreciable tío, que de la identidad de nuestros nombres en nada se aparten nuestras ideas y sentimientos y que al calor del mutuo afecto prosperen unas y otras para común solaz de nuestras vidas. Mi corazón que siente lo que vale tener quien le acompañe en sus latidos, se congratula de tener simbolizada en la unidad de un mismo nombre la unidad de aspiraciones que existe entre V. y su sobrino Miguel.

2

A Miquel Llobera Cànaves.29-IX-1875. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 51.

3

A Pedro Llobera Garau (cosí seu). 31-III-1877. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 52.

4

A Miquel Llobera (oncle seu). 12-VI-1880. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 53.

¹⁹ D, Miquel Llobera i Cànaves era germà de la mare de D. Miquel Costa i Llobera i amb ell sempre tingué una gran afinitat espiritual.

²⁰ La grafia no és clara a la còpia del dr. Torres. Podria ser el 20 o 29.

5

A Miquel Llobera (oncle seu). 13-XII-1885. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 56

6

A Pedro Antonio Llobera (oncle seu).13-XII-1885. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 57

7

A Miquel Llobera i Cànaves (oncle seu). 25-V-1886. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 58.

8

A Miquel Llobera i Cànaves (oncle seu).20-IX-1886. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 59

9

A Miquel Llobera i Cànaves. 18-XII-1886. Publicada en el aplec realitzat per M. Gayà amb el nº 60.

10**6**

[A Miguel Llobera i Cànaves]

Roma 25 de setiembre de 1887

Mi siempre querido tío: Empiezo felicitando a V. cordialmente por la próxima fiesta de S. Miguel nuestro común patrono. No es menos afectuosa mi felicitación este año por llegar a V. sin una hoja siquiera de las que acostumbraba a mandarle nacidas en tierra propia. Preparación a exámenes y últimamente ejercicios espirituales me han ocupado buena parte del verano, por manera que no he tenido más vacaciones verdaderas que los días de mi viaje por la Umbría, días que, por otra parte, se me pasaron en ver y sentir, sin dejarme reposo para escribir como hubiera deseado.

En compensación de los versos que no le envío, tengo una grata noticia que darle; y es que ayer 24 tuve la innmerecida felicidad de consagrarme a Dios irrevocablemente, recibiendo el subdiaconato. En manos de la Virgen de las Mercedes (cuya fiesta se celebraba) emité el voto que, destruyendo hasta la esperanza de lazos terrenales, me impuso las dulces cadenas de una angélica servidumbre. Desde ayer, constituido público ministro de la plegaria, tengo la deliciosa obligación de cantar siete veces al día con el arpa del profeta, las alabanzas de Dios y de implorar sus bendiciones en nombre de la Iglesia.

ø No es verdad que esta noticia puede compensar con inmensa ventaja la falta de una hoja y a'n de la flor poética más premiada?

Como recuerdo de esta fecha le incluyo mi último retrato. Por más que la tía Rosa tenga ya otro igual, creo que este recuerdo no será para Vd.. inoportuno.

Por mi padre le supongo a V. enterado de mi viaje o más bien peregrinación a los principales santuarios franciscanos. A decir poco, prefiero no decir nada de aquellos sitios de tan suaves memorias.

Mis respetuosos saludos a los Sres. Quadrado, Salvà y demás amigos. Al tío Pedro Antonio, a la tía Rosa y demás de la familia, cariñosos recuerdos, y a V. querido tío un nuevo testimonio del profundo, merecido afecto que le profesa su sobrino.²¹

Miguel

11

[A Catalina Costa i Llobera]²²

Roma 6 de noviembre de 1887

Mi querida hermana: Enhorabuena. Al llegar ésta a tus manos, habrás ya dado el paso decisivo, estableciéndote en el estado de tu vocación por medio del que San Pablo llama gran sacramento. Como tal, espero que sabrás considerar el matrimonio, alejándote del frívolo juicio de las gentes que en él nada ven de sagrado más que la bendición con que le solemniza la Iglesia. Extender el tabernáculo de los Patriarcas para suscitar nuevos herederos a las promesas de Dios santificador es algo más grave y profundamente religioso de lo que suele parecer aún a las personas creyentes y piadosas. El lazo de vuestro afecto no debe ser simplemente natural entre los cónyuges cristianos, y debe mantenerse, no sólo con la ternura, sino más todavía con el respeto debido a todo lo que es sagrado. Si el hogar es un santuario, cuyo culto interno es el amor, tiene también necesidad de un culto externo, por decirlo así, que consiste en el buen gobierno de los bienes y en esa prudente economía tan ensalzada en el elogio de la mujer fuerte, con que la madre del rey Samuel concluye el inspirado libro de los Proverbios.

Que tan hermoso elogio pueda repetirse de ti y de toda tu casa, es lo que, felicitando contigo a tu esposo, desea y pide al cielo tu hermano

Miguel

12

[A Catalina Costa i Llobera]

Roma 20 noviembre 1887

Mi querida hermana: Después de felicitarte por tu boda en mi anterior que supongo

²¹ Segons una nota manuscrita probablement de D. Bartomeu Torres Gost, l'oncle li agrai la fotografia i escrigué: *buena en verdad, pero no tan perfecta con la que con tus ideas, sentimientos y hechos has grabado en el fondo de nuestro corazón.*

²² Era la germana de D. Miquel. Nascuda a 1865, morí a 1957; era per tant més jove que ell.

habrás recibido por conducto de papá, te felicito de nuevo con ocasión de tus días. Que la nueva dicha con que este año celebrarás la fiesta de Sta. Catalina sea preludio de no interrumpida bienandanza.

Mucho me han alegrado las buenas noticias que, tanto de ti como de tu esposo me ha dado papá en sus últimas cartas.

Según me escribe Martín,²³ piensa pasar a ésa con licencia en las próximas pascuas, y tiene ya la seguridad, si no hay contraorden, de que su barco sea destinado a Mallorca dentro de poco. De ambas cosas me alegro, porque así papá no sentirá tanto el vacío de casa.

Saluda en mi nombre a tu esposo y a su Sra. madre a quien ofrezco mis respetos.

Tu hermano que de veras te aprecia

Miguel

13

[A Bartomeu, cunyat seu i espòs de la seva germana Catalina

Roma 1 de diciembre de 1887

Apreciado Bartolomé: Agradezco las afectuosas palabras que me pusiste en la última de Catalina; y como a ella le escribí últimamente repetidas veces, me dirijo hoy a ti, con la seguridad de que será más grato a mi hermana recibir mi contestación en esta forma.

Me alegró vivamente la felicidad que rebosa la carta de Catalina, que es seguramente tu propia felicidad. Quiera Dios conserváros la tan completa como es posible en esta v. da. Espero que por vuestra parte no ha de perderse tan hermoso presente, pues la constancia de vuestro afecto es buen augurio de perpetua concordia.

A su [tú] Sra. madre las más expresivas gracias por el ofrecimiento de la casa. El de mi persona ya se lo expresé por Catalina, como hoy se lo repito, saludándola con respeto.

Para concluir, sólo resta que corresponda a tu ofrecimiento, poniéndose a tus órdenes el que ya es tu hermano

Miguel

Querida hermana: Sin tiempo para escribirte largamente, te saluda con efusión

Miguel

14

[A Catalina Costa i Llobera]

Roma 16 de abril de 1888

Mi querida hermana: Recibí tu carta del 9, doblemente grata por las noticias que en ella me das de tu tranquila felicidad y de la excelente impresión que te produjo nuestra nueva cuñada.

²³ És tracta del seu germà nascut a 1859 i mort a 1915. Fou contralmirall de l'armada espanyola.

También papá según me escribe, se halla muy satisfecho del buen tino con que Martín ha sabido elegir su compañera. Anita, por lo visto, es no solamente una joven simpática y modesta, sino también muy asimilable a nuestras costumbres mallorquinas, pues hasta las sopas le gustan. Bien puedes considerar cuan agradable sea todo esto para mí que cifro mi felicidad en la de mis hermanos.

Efectivamente el Sábado Santo, como leíste en mi carta a los tíos, recibí el diaconado. Creo que no hallaría inconveniente en ordenarme sacerdote en las próximas temporadas de la Trinidad;²⁴ pero a fin de poder prepararme de un modo más conveniente a un paso tan importante, he decidido aplazar mi ordenación para la época de vacaciones. Es muy posible, pero no absolutamente segura, mi visita a la familia en octubre, según te dijo papá. ¡Allá veremos!

Aquí en Roma tenemos ahora una multitud de peregrinos casi tan grande como la que tuvimos a principios de enero. Las más distintas naciones se suceden en este general desfile al pie del trono pontificio.

Han empezado ya las fiestas a los Santos últimamente canonizados. En el Gesú²⁵ se ha celebrado con una pompa deslumbradora el triduo a S. Pedro Claver, al cual seguirá otro idéntico en honor de S. Alfonso Rodríguez²⁶ en los últimos días de este mes.

Muy pródigos de gracias están esos peregrinos mallorquines, a quienes no hice más que acompañar un poco durante su permanencia en esta ciudad.

Saluda en mi nombre a Bartolomé y a su madre, cuyo encargo procuraré tener presente.

No te olvida en sus oraciones y a su vez se encomienda a las tuyas tu hermano

Miguel

15

[A Catalina Costa i Llobera]

Roma noviembre 1888²⁷

Mi querida hermana: empiezo por felicitarte con motivo del próximo día de tu Santa. Que la felicidad presente sea prenda de futuras dichas sazonadas con esa paz que es el mejor tesoro de los hogares.

Supngo que por papá habrás sabido lo relativo a mi viaje. Los dos días y medio que pasé en Barelona me han dejado muy buen recuerdo. Desde allí vine en poco más de tres días, deteniéndome en Marsella y en Génova en cuyos puntos pude celebrar misa y descansar oportunamente.

²⁴ La temporada era un tiempo de jejuni i penitència a l'inici de cada una de les estacions de l'any. Aquí es refereix a la de primavera.

²⁵ Es tracta de l'església principal de la Companyia de Jesús a Roma.

²⁶ Es refereix a Sant Alonso Rodriguez, el porter benaurat de Monti-Sion a Palma.

²⁷ Sembla que Costa s'oblida de posar el dia a la fita.

A mi llegada tuve que buscar habitación, y por fin me instalé en una muy decente y espaciosa en esta casa calle del Pozetto, 155, 2º, sitio sumamente céntrico, como que se halla junto al Corso, frente a Piazza Colonna, que tú recuerdas sin duda. Pagando menos, estoy aquí bastante mejor que en casa Magistrelli.

A propósito de esta Señora, debo decirte que vino a verme y me preguntó por ti, dándome recados

Mis respetos a Dª Magdalena y memorias a Bartolomé. Recuerdos también a la tía Rosa y demás de su casa.

Te saluda y felicita de nuevo tu hermano

Miguel

Dirección. Via del Pozzetto nº 155, pº 2º

16

[A Bartolomé, cunyat seu i espòs de Catalina Costa]

Roma 25 de enero 1889

Querido Bartolomé: Por carta de mi padre había sabido ya, como supones, el parto de Catalina. Comprendo el disgusto que a todos os causaría el ver que había nacido sin vida el pobre niño, que hubiera sido prenda de todo afecto y objeto de tantas caricias. Al menos queda (a Dios gracias) la compensación de que la madre siga perfectamente bien, así que el triste suceso no habrá hecho probablemente sino retardar la dicha de la paternidad que en otra ocasión podréis gozar cumplida.

He sentido la muerte del pobre Ramón de Formentor, aunque esperaba esta noticia desde que supe su enfermedad.

Saludo respetuosamente a tu Sra. madre y a toda la familia.

Siempre a tus órdenes tu hermano que de veras te aprecia

Miguel Costa Pbro.

13

[A Catalina Costa i Llobera]²⁸

Mi muy querida hermana: Después de lo que digo a Bartolomé, no hay para que repetir como participé de vuestros sentimientos en la parcial desgracia que os ha afligido. Personas más expertas y capaces que yo te habrán hecho oportunas reflexiones para consolarte, y tu buen corazón habrá sabido resignarse pacíficamente a la voluntad de Dios. Procura conservarte bien en esa atmósfera de buen afecto que te rodea, y otra vez, si Dios quiere, te dará colmado parabien tu hermano que no te olvida

Miguel

²⁸ La carta no du fita i figura en el mateix pleg de la carta anterior dirigida al seu cunyat Bartomeu.

17

[A Catalina Costa i Llobera]²⁹
Roma de junio 89³⁰

Mi querida hermana: No sé como agradecer los ofrecimientos y el afecto de tu sensible carta. Por el tono de la misma se conoce que consideras mi dolencia más grave de lo que ha sido. Gracias a Dios, ya no tengo necesidad de singular asistencia, como que estoy otra vez en estado normal sin más resabio de lo pasado que el no poder caminar largo tiempo, lo cual es cosa insignificante y que sin duda pronto pasará, según la constante mejora que experimento. Como generalmente al darse cuenta de una enfermedad a la familia se disimula mucho la importancia del mal, habiendo yo dicho la cosa como ha pasado, ahora pensaréis todos que mi dolencia ha sido mucho mayor. No es así ciertamente: en lo que fui refiriendo a papá en cartas sucesivas, más bien he pecado por exceso que por defecto, como acontece al que no está acostumbrado a sufrir esta clase de molestias. Puedes, por tanto, tranquilizarte del todo, mayormente después que el mal ha cesado.

A principios de julio espero salir de Roma, no para venir a ésta, que será inconveniente, debiendo en breve regresar para el examen; sino para buscar algún sitio salubre en donde pasar una temporada. Así me lo aconsejan amigos y profesores. Mucho deseo volver al seno de la familia y me conmueve pensar en el aislamiento en que se halla nuestro buen padre. Sin embargo, no depende todo de mi voluntad, y deberé hacer los ejercicios espirituales antes de resolver mi futura suerte.

Aplaudo las economías que vais haciendo con limitaros a la modestia propia de la posición, y más todavía aplaudo los sentimientos que manifiestas al darme esta noticia. Bendiga al Señor tan buenas disposiciones, que ciertamente no proceden sino de Él mismo.

Memorias a tu esposo y a su madre.

A los tíos les debo escribir cuanto antes.

Te saluda cordialmente y pide parte en tus oraciones tu hermano que no te olvida en las suyas

Miguel

P.S. No te había dicho cuanto me alegré a la noticia de que ya teníamos un Miguelito en la familia.³¹ La primera misa de mi convalecencia la celebré sobre el sepulcro de S. Luís por la inocencia de nuestro sobrinito, que Dios conserve y bendiga.

18

²⁹ Aquesta carta va rivetada de negre.

³⁰ Costa es torna oblidar d'inserir el dia.

³¹ Probablement es tracta del fill major del seu germà Martí.

[A Batolomé, cunyat seu, espòs de la seva germana Catalina]

Roma 11 de diciembre de 1889

Querido Bartolomé: He recibido esta mañana el telegrama en que me participas el feliz alumbramiento de Catalina, y me apresuro a darte la más cordial enhorabuena.

Hubiera tenido particular satisfacción en administrar al recién nacido el santo bautismo; pero ya que estando tan lejos esto no es posible, no dejaré de tomar parte en algún modo en el fausto suceso, asociándome a los sentimientos de la familia.

A tu Sra. madre que reciba su parte en la felicitación, que para todos repite con afectuosos saludos tu hermano

Miguel

19

[A Catalina Costa i Llobera]

Pollença 30 junio 1895

Querida hermana: Ahí te mando la poesía que me pides. No te la había leído por no hacerte llorar. Habíala enseñado a algunos literatos amigos que la creyeron muy sentida y lo mejor de mis rimas castellanas. Deseo que no te ofenda ninguno de los conceptos. Si algo te molesta, dímelo con franqueza y la romperé para no volver a verla.

Creo que hubiera sido demasiado duro y cruel leerle estos versos cuando los escribí. Dispensa, pues, la tardanza con que te los mando.

Recuerdos. Tu hermano

Miguel

20

[A Catalina Costa i Llobera]

[Roma. sense fita]³²

Mi querida hermana: Creería faltarte si dejase pasar este día sin darte el parabién directamente. Tú, siempre tan cariñosa con los niños, debes sentirte muy feliz con una criatura propia, mayormente después de haber esperado en vano tanta dicha en otra ocasión. Que esta felicidad continúe y se acreciente para que puedas llamar a este pequeñuelo algún día hijo mío y mi corona. Esto le he pedido a Dios al celebrar esta mañana por el recién nacido la misa en el altar del Santo Bambino de Araceli. Como recuerdo, te incluyo una estampa de aquella venerada imagen, a la cual tienen tanta devoción las madres de familia. Sirva también como augurio de felices fiestas para las próximas de Navidad, que todavía no podré daros personalmente.

Recuedos a toda la familia, y en particular a la tía Rosa.

³² Aquesta carta deu correspondre a una fita posterior a 1889 i a un mes de novembre ja que fa referència a la festa de Santa Catalina.

Te quiere tu hermano

Miguel

21

[A Catalina Costa i Llobera]

Pollença 13 Agosto 1897

Mi Queridísima hermana: Mucho me alegré de que te decidieses a mandar a los niños para la temporada de Formentor, que precisamente ha de probarles mucho. Lástima que tú no los puedas acompañar. Tal vez lo haga la tía Rosa, aunque por ahora no puede asegurarlo por hallarse ella con el tío Pedro Antonio en la Fortaleza.³³

Esta mañana he dicho a D. Juan Cifre³⁴ lo que para él me encargaste. Está gravísimo, aunque tal vez pueda vivir algún tiempo. Edifica y conmueve contemplarle tendido sobre un jergón, pues ha hecho quitar el colchón de su modesto catre. Cuando arrecian los dolores dice por toda queja y repite muchas veces Jesús con la suave madulación del que hace una caricia llena de ternura. A todo atiende y piensa en todo con lucidez admirable. Dispone hasta los pormenores de su entierro y da gracias a Dios por haberle puesto en situación de ofrecer holocausto completo, muriendo pobre y con deudas, que se pagarán con la venta de su casa. Muchos ratos permanece con los ojos cerrados, mientras le hacemos aire con un abanico, pero no es que duerma, sino que medita. Uno de estos ratos abrió de repente los ojos exclamando: ¡Hilarescit! Esta palabra es intraducible. Entonces conocimos que estaba meditando una homilía de San Ambrosio que rezamos en las fiestas de confesores. El pasaje dice así: *El que está seguro de sus obras y esperanza, abre de buena gana la puerta al ser llamado, porque recibe al Juez con alegría, y cuando llega el tiempo de la muerte próxima llénase de gozo (Hilarescit) por la gloria de su recompensa.* Ya ves como muere un santo.

Basta ya. Besa a los niños, recuerdos a la abuela, y hasta otro día.

Tu hermano

Miguel

22

[A Catalina Costa i Llobera]³⁵

Pollença 12 junio 1906

Queridísima hermana: La tía Rosa recibió anoche tu carta y me encarga de contestarte. Afortunadamente se halla ya restablecida de su indisposición, tanto que pasa el día componiendo ramos de flores para la fiesta de San Antonio de Padua. Tú, que adivinabas lo mucho que ella sufriría pensando en la tribulación pasada, puedes ahora figurarte la

³³ La Fortaleza és una possessió situada al port de Pollença, que pertanyia a la família Llobera, és a dir, la família de la mare de Miquel Costa i Llobera.

³⁴ D. Juan Cifre havia escrit unes hermoses paraules de consol a D^a Catalina Costa quan perdé el seu fill.

³⁵ Aquesta carta du l'anagrama MC.

alegría que tiene participando de la tuya por el feliz resultado de la operación de Miguelito. Al contarle yo circunstaciadamente lo que habíamos pasado, lloraba, la pobre, conmovida y no hacía más que repetir: Gràcies a Déu, gràcies a Déu. Hasta creo que la buena impresión de contento que esto le ha causado, ha contribuido a ponerla mejor de salud. ¡Es tan sensible y afectuosa esta santa mujer!

Como ella las monjas y muchas Señoras y madones te envían el parabién y te saludan. No te digo las exclamaciones que sobre el asunto ha hecho Polla. Tú ya puedes imaginarlo. Ella te agradece el pésame que le di en tu nombre por la muerte de su madre (q.e.p.d.).

Ya recibirías ayer mi pastel con la noticia de haber escrito a Tous la recomendación de Miguelito.

Papá está muy bien, habiéndose reforzado mucho durante la temporada última en que nosotros estábamos ausentes. Ya se viste sin ayuda y sube o baja del carruaje sin necesidad de apoyo.

Saludos a tus hijos y a la familia de Martín.

Miguel

23

[A Catalina Costa i Llobera]

Barcelona 3 mayo 1908

Queridísima hermana: Llegué a ésta sin novedad, después de una navegación de calma absoluta.

Ayer vi a tus tíos. D. José sigue muy fuerte; D^a Tomasa algo desmejorada a consecuencia de un catarro gripal que la ha dejado sin apetito. A la sobrinita no la vi, pues estaba de paseo con su profesora de francés, como acostumbra cada dos días. De ella me hablaron, como puedes suponer y me pidieron para ella y una amiga suya entradas para los Juegos Florales, que desde luego les proporcioné.

Anoche fui a saludar a Menéndez Pelayo, quien al verme me abrazó efusivamente ante una porción de personalidades en el Hotel Colón. Allí nos reunimos los del consistorio con los representantes de diversas naciones, a quienes Barcelona costea espléndido alojamiento. Hubo la mar de presentaciones. Entre aquellos personajes me tomó por su cuenta el duque de Lasalle d'Auvergne que hospeda en sus castillos a los Orleans y es amigo de la familia real española, del Papa, etc. etc. Ya te contaré de este finísimo tipo de aristócrata francés... Luego fuimos todos en landeaux por parejas al histórico Salón de Ciento donde se hizo la presentación al Alcalde; poco antes de empezar el lunch, nos retiramos Collell y yo siendo ya las 11 de la noche.

El P. Casanovas³⁶ te saluda como a Miguelito. Ha asistido acompaña]do de Riber a los Juegos Florales. Yo tuve que ir a la procesión de unos cincuenta coches descubiertos en

³⁶ Vid. la nota 19.

los que los mantenedores formábamos parejas con los ilustres extranjeros hasta el final en que iba el Presidente Collell³⁷ al lado de Menéndez Pelayo. Entre coche y coche iban ginetes (sic) llevando artísticos pendones de todos los territorios de la lengua; luego seguían las carretelas de corporaciones, Diputación y Ayuntamiento y un piquete de guardia a caballo. La fiesta resultó magnífica. El grandioso salón central de Bellas Artes con artístico *velarium*³⁸ en el techo y grandes estrados en el testero, presentaba el trono de la reina de la fiesta sobre más de treinta escalones ricamente alfombrados. La silla del trono, hecha expresamente, ha costado ella sola 500 duros... A la salida recorrimos los paseos y ramblas en los cohes consabidos. Collell en su breve concurso estuvo arrebatador y Maragall finísimo en el final.

Arriba Orlandis³⁹ me saludó al salir de la fiesta con D. José. Te saludan también.

Probablemente estaré aquí hasta el 10 inclusive. Me hospedo en el Hotel Suizo, Plaza del Angel; y es una cosa parecida a la de Mayoral,⁴⁰ pero con buena entrada, anchos comedores y más servicio si bien modesto.

Recuerdos a todos, y singularmente a tus hijos.

Tu hermano Miguel

24

[A Catalina Costa i Llobera]

Palma 24 noviembre 1911

Mi queridísima hermana: Te felicito muy cordialmente por la fiesta de tu Santa, deseándote toda suerte de bendiciones sobre ti y tus hijos.

Juan se porta muy bien conmigo. Yo por mi parte he pasado malos ratos con las novelas de que Vidal me hace protagonista para obsequiarme a su manera. He llegado a escribirle un billete diciéndole que no debo servir de *anima vilis* a sus efectismos novelescos ... ¡Y él empeñado en obsequiarme !. En fin, de ello hablaremos.

La tía Rosa sangrada otra vez. Su indisposición es la de costumbre, más leve que de ordinario, si bien es posible que le deje el rostro de algunos recargos, por lo cual Martorell le ha recetado quinina.

³⁷ Jaume Collell i Balcells (1846-1932) fou escriptor eclesiàstic i el gran propagador dels Jocs Florals, presidint els dels anys 1887, 1902 i 1925. Fundà el setmanari *La Veu de Catalunya* i escrigué: *Catlanisme: lo que és i lo que deuria esser* (1879). Fou opositor declarat a les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

³⁸ És a dir, el tendal del teatre.

³⁹ Es refereix al P. Ramon Orlandis i Despuig, S. I. (1873-1958) que entrà a la Companyia l'any 1896 i era germà del poeta Pere Orlandis i Despuig gran amic de Costa i al que al morir li dedicà *la Complanta*, per ventura l'elegia més hermosa que sortí de les mans del poeta pollensí. Ramon i Pere acudien al saló Beethoven a casa de D. Juan Alcover a la famosa tertúlia literària que allà es reunia. (Vid. "Afinitat espiritual entre Costa i els Orlandis", *Cala Murta*, 18, 1996.

⁴⁰ La Pensión Mayoral estava situada a les Rambles de Barcelona, on hi paraven molts de mallorquins al acudir a la ciutat comtal.

Ayer vino Juan Massanet a pedirme por favor que escribiera la biografía de su hermano el Obispo de Segorbe, para leerla en el Ayuntamiento al proclamarle Hijo Ilustre de Palma. Por más que el plazo ya es breve y voy a entrar en ejercicios, no quise negarme a un trabajo que D. Miguel Maura pudiera hacer mucho mejor que yo y no ha querido aceptar. Cuando se me pedía por la buena memoria del difunto venerable y a nombre de la familia, juzgué prudente aceptar el encargo.

Recuerdos y felicitaciones muy especiales de la tía Rosa.

Tu saluda a papá y a los de casa Llobera, y quédate con el afecto de tu hermano

Miguel

25

[A Catalina Costa i Llobera]

Formentor 29 abril 1922

Queridísima hermana: Después de pasar el domingo en Pollença, vinimos a este predio el lunes por la tarde con un tiempo inmejorable. Hicimos la travesía marítima, y el motor de Perico anduvo muy bien.

Aquí seguimos sin novedad. Perico muy entretenido con sus proyectos y consultas. Mariano encantado de estos parajes, que recorre en continuas excursiones. Arnaldo está aquí tan a gusto que dice se quedaría para fabricar tejas si fuese de 25 ó 30 años. El mismo ha dado informes sobre la teulera.

Juan el nuevo amo muy satisfecho y complaciente. Su hermano Guillermo triste por el ojo que perdió, cuyo globo tiene ya muy reducido. La esposa de Guillermo tan discreta y obsequiosa como siempre, por mí, que ya no somos los dueños de esta parte de Formentor.

La casa en construcción está ya casi lista; sólo falta enladrillarla, enlucirla por dentro y cubrirla. La del arrendatario está muy adelantada, pero aún no pueden habitarla.

Creo que estaremos aquí hasta el 10 de mayo. A la vuelta tal vez yo me detendré algún tanto en Pollença.

Perico escribe a Estefanía, y Mariano se va a Palma reclamado por sus ocupaciones.

Supongo que todos vosotros estáis sin novedad. Recuerdos a tus hijos y a los de casa Costa cuando los veas.

Te saluda afectuosamente tu hermano

Miguel

Apèndix II

Correspondència amb D. Tomàs Fortesa i amb el seu fill Francesc Fortesa

Abans de transcriure les cartes a aquest personatge, cal dir qui era i la vinculació que tingué amb D. Miguel Costa. Tomàs Fortesa i Cortès (1838-1898) nasqué a Palma i realitzà els primers estudis al Seminari formant-se bé en Llatí i en general en la resta de les humanitats. Es dedicà a l'ensenyament i ocupà el càrrec de Secretari de la Junta Provincial d'Instrucció Pública i precisament per aquest lloc de treball es va relacionar bastant amb D. Miguel Costa. Era home de profundes conviccions religioses, i defensà el tradicionalisme catòlic i encara actituds carlistes, el que el conduí a col·laborar amb la revista carlista *La Dulzaina* i en publicacions de caràcter conservador catòlic i a la vegada apològètiques com *El Àncora*, *el Semanario Católico* i *El Eco del Santuario*.

La seva activitat literària el duqué a cultivar la poesia de la que és bona mostra el volum titulat *Poesies* (1902) publicat després de la seva mort pel seu fill Francesc, prologat per Costa i fins i tot baix de les seves indicacions.

Com a poeta destaca *La llegenda de Sant Segimond*, *Les noces de l'infant* i *Lo rei i l'arquebisbe* guardonades reespectivament amb la Viola, la Flor Natural i l'Englantina a distints Jocs Florals, complementats per nombrosos romanços històrics, per ventura la part de la seva obra més coneguda pel poble. Jamai oblidà la necessitat de que el poble conegués l'ús de la llengua catalana, indret aquest que curà a través de diverses revistes principalment *L'Ignorancia*. La seva obra abarca endemés els camps de la filologia amb diverses publicacions especialitzades.

La vinculació de Costa i Llobera amb ell té arrels literàries, però també ideològiques, ja que el seu pensament coincidia amb les idees bàsiques de Costa respecte del tradicionalisme conservador i dins l'àmbit més concret de la literatura, per l'admiració que ambdós sentien pel romanticisme. Així ells han d'esser considerats com escriptors certament postromàntics.

La correspondència de Costa amb ell i encara amb el seu fill Francesc té interessants manifestacions crítiques, no sols literàries, sinó també polítiques i històriques, que mostren unes apreciacions de Costa referents a Castella poc conegudes i en part rectificadores de judicis afectuats per aquest mateix, tal vegada de forma precipitada.

1

[A Tomàs Forteza]⁴¹

Madrid 21 de novembre de 1875

Amic benvolgut: Mai havia pensat tant en la nostra terra ni en los amics que hi tenc com des que visc dins aquesta Cort, ahont tants de joves obliden fins la seva família. I com no tenc d'enyorar la nostra terra galana, en mig d'aquestes inmensos planures tan tristes i seques com la pell d'una mòmia., ahont les viles semblen advars de l'Àfrica per lo incult i miserable ! I com no he de pensar en mos (en los meus) amics en mig d'aquesta població d'artificiosa finura, ahont tothom fa d'amic i ningú ho és, ahont la frivolitat i les intrigues són distinció i proves de talent.

Perquè vos faceu càrrec de lo que són moltes persones que per aquí figuren, vos dire solament que a n'aquesta mateixa casa viu un senyor que és estat dues vegades diputat a Corts, que té la Creu de Carles III i la placa de mèrit al valor, que pertany a l'Orde de Calatrava i aspira a ser senador i que ab tota bona fe em va preguntar si des de Mallorca era molt prop Puerto Rico i l'Habana i si feia gaire temps que era possessió d'Espanya, figurant-se, segon digué, que Colón havia descobert les Canàries i dubtant si Mallorca està devora Tenerife o entre les Antilles. Aquest mateix senyor m'ha regalat un folleto que acaba de publicar i que feria riure un mort de tantes tonteries com diu i de tanta pretensió com du. O pare de la pàtria!

Precís és confessar que a Madrid, així mateix, hi ha coses bones i persones que valen, encara que molt poques. Els museus, en general, i sobretot el de pintures, estan al nivell de lo millor de l'extranger. Moltes i bones hores he passades admirant les obres mestres de quasi tots els grans pintors i entre elles m'han cridat molt l'atenció els quadres de Ribera de qui no tenia un concepte tan alt com el d'altres que no m'agraden tant, ni de molt.

Molt bones impressions he rebudes també en els teatres. L'Orquesta del Real i la veu d'en Tamberlick són coses que es fan aplaudir pel més fred espectador. Entremig de moltes bones representacions dramàtiques recordaré sempre amb prdilecció primera del [el, ?] nou drama d'en Echegaray: En el puño de la espada. És una obra de molta força, plena de defectes, de forma un poc culterana, però inspirada i poètica fin a lo sublim. En mig de la decadència general de l'escena, És una cosa notable. Tant com aplaudida aquesta producció ha estat siulat un drama filosòfic -prosaic- d'en Campoamor. Crec que el públic comença a tenir seny ab aquest poeta disolvent, no sols contrari quasi sempre a la fe i la moral, sinó també a la poesia vertadera. La setmana passada va esser estrenat ab gran acceptació un drama de bona forma titulat Hermenegildo original del novell poeta Sánchez Castro.

Un amic meu que coneix en Trueba⁴² el va trobar fa alguns dies llegint ab mol de gust

⁴¹ Les tres primeres cartes no duen encapçalament personal, però pel contingut creiem que van dirigides a D. Tomàs Forteza i Cortès. Endemés esmenta la figura de Josep Tarongí i Cortès, amic d'ambdós i la revista del *Museo* a la qual hi col·laboraven ells tres.

⁴² Antonio de Trueba y de la Quintana (1819-1889) escriptor de caràcter romàntic d'ideals centrats a l'amor a la pàtria, a la religió i a la família. Per mediació de Pau Piferrer conegué l'obra d'Antoni Rubió i Ors que

la poesia d'en Tarongí⁴³ premiada a Montpeller. Segons notícies és en Trueba molt aficionat a la poesia catalana i la coneix bastant. Molt m'ha sorprès veure el bon concepte que a molts d'aquí mereix el renaixement català. Ara veig que els de la terra són els que són enemics més que els castellans il·lustrats. Que hi farem?

Vos envio⁴⁴ l'adjunta poesia que vaig posar al album d'en Picó⁴⁵ quan vaig passar per Barcelona. Insertau-la⁴⁶ quan volgueu en el Museo.⁴⁷

Dispensau, amic meu, lo descuidat i llarg d'aquesta carta. Vaig molt depressa perquè tenc de fer el tema d'alemany (llengua qu em dóna molt que fer i que estudio ab gust) i no em sobra el temps.è parlar ab vos com desitja vostre invariable amic

Miquel Costa i Llobera

P.D. Memòries a n'Obrador i a n'en Tarongí

2

[A Tomàs Fortesa]

Madrid 15 de Gener 1876

Amic meu: rebí la vostra carta en que tan complascent vos mostrau per la poesia que destin a l'Anuari i agraiesc vostre bon desig de no publicar-la, lo mateix que les bones noves que em donau.

Vos envio un parell de juguetes pel Museo; i més material vos enviaria per ell, si el pensament que vos feia defugir la publicació del Pi de Formentor si no em fès també guardar algunes poesies de més cos que de bon gust vos mostraria. Al Pi de Formentor poden publicar-lo en el Museo després d'haver sortit l'Anuari perquè en Mateu no tenga res que dir.

Supòs que n'Obrador vos haurà donat un recort de part meva, perquè li vaig escriure poc temps abans de rebre la vostra carta.

Res de nou i notable tenc per contar-vos. Continuant en la mateixa vida un poc pererosa de sempre, no solen succeir-me coses grosses.

No sé si quan vos vaig escriure per primera vegada des de Madrid, coneixia encara en Trueba, però crec que no. Ara l'he tractat un poc i em pareix un home més agradable pel

influi a la seva formació literària. És autor de *El solar de Bortedo*, *Cuentos de color de rosa* (1859), *Cuentos de vivos y muertos* (1866), *Cuentos del hogar*.

⁴³ Es refereix a D. Josep Tarongí i Cortès (vid. la nota 102).

⁴⁴ L'autor escriu *enviy*.

⁴⁵ Es refereix a Ramon Picó i Campomar (1848-1916), poeta català nascut a Pollença i amic de Costa i Llobera amb qui mantingué una important correspondència ja publicada com s'ha dit.

⁴⁶ L'autor hauria d'escriure *inserir-la*.

⁴⁷ *El Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes* és una revista que es publicà a Palma a partir de gener de 1957 i la que hi col·laboraren Marià Aguiló i Fuster, Tomàs Aguiló i Forteza, Tomàs Fortesa i Cortès, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover i Antoni M^o Alcover i tota una colla de les figures intel·lectuals de llavors, La dirigí Joan Pons i Gallarza amb el fi principal d'incorporar d'alguna manera els escriptors mallorquins de llengua catalana al moment avans iniciat de *La Renaixença*.

seu caràcter que pel seu talent. Li vaig sentir fer algunes apreciacions tan prosaiques que en boca d'un poeta m'escarrufaren.⁴⁸ Deia que per res del món entraria a les coves d'Artà (encara que comprenia que eren cosa de veure), perquè tandra por. Deia també que ni li cridava l'atenció la tan ponderada bellesa del mar. Què tal? Conec que en general no em puc identificar amb los poetes de [la] Cort, per més que los reconexí mèrits que no pretenc tenir.

Qina diferència, amic meu, d'aquesta poesia migrada i artificiosa de Castella a n'aquelles torrentades d'inspirades estrofes que brollen de l'incomparable Mistral. Ara he llegit per primera vegada el poema *Calendau*. N'havia sentit parlar amb bastanta fredor, però jo no'n puc parlar sense entusiasme. Comprenc que no arriba a la perfecció helènica de Mireia; però té una força tan poètica tan viril i una forma tan brillant que sembla una d'aquestes migdiades soles de Provença, il·luminant totes les grandeses d'aquella nobilíssima terra.

Des que he llegit aquest gran poema em sona a dins el cor aquella valenta estrofa del cant III

Lengo d'amour ! Se i ha d'arlèri
E de bastard... ah ! per Sant Cèri !..
Auràs don terradou li mascle á toun constat;
E tant que lou mistrau farouge
Bramerà dins ti roco, aurouge,
t'aglararen à boulet rouge.
Car es t' la Patria... e t' la Libertat!.

Acabaré, que ja és hora. donant-vos memòries pels amics Obrador, Tarongí, Alcover i demés que vos coneguen. Vostre amic us envia una abraç.⁴⁹

P. D. D'aquestes poesies que us envio, si podeu, publicau primer la del Claper dels Gegants i després la Marina i l'altra curta. Vos envio borradors, perdonau. A Déu siau.

3

[A Tomàs Fortesa]
Pollença 7 de juliol 1876

Amic estimat: Supòs que no teniu notícia de la meua arribada a Mallorca, perquè des de el vapor vaig partir cap a Pollença, sense donar-me temps de veure ningú de Palma, la frissor que duia d'arribar a la família. Quinze dies ja fa que som de bell nou pagès i pollensí, després d'aver passat més de vuit mesos tan enfora de la nostra terra i més enfora encara de les nostres costums.

Podeu figurar-vos amb quin gust recorreré les montanyes i miraré la nostra mar després de sortir de l'inmensa planura castellana que té terres com tres vegades Mallorca, sense un arbre ni una pedra.

⁴⁸ Es a dir *escarrixaren*.

⁴⁹ L'autor hauria de dir *abraçada*.

Aquí l'espectacle d'una naturalesa variada i pintoresca m'entretén i m'alegra sense que enyori els espectacles ni el bull de vida que la Cort ofereix als que hi viuen.

No vull dir amb això que me trobàs mal a pler a dins Madrid; molt al contrari. Allà se pot passar (i he passat) molt bé la vida quant un vol triar entre lo bo i lo dolent que s'hi troba.

Ahont hauria jo pogut tenir les fruïcions que Madrid m'ha donat amb los seus museus, amb los seus concerts de música clàssica, amb los seus teatres i amb les sessions de l'Ateneo, ahont parla un Moreno Nieto, savi⁵⁰ desconegut, esperit superior que mereix una pàtria més il·lustrada que la nostra?

Es precis confessar que a Madrid hi ha molt de bo, encara que no sia una capital profitosa i productora com hauria d'esser la capital d'Espanya.

A més de tots els avantatges⁵¹ de cultura intel·lectual i d'artístiques preciositats⁵² que un pot trobar més a Madrid que a cap altre lloc d'Espanya, és tan agradable el tracte de la gent, no sols madrilenya sinó de tota Castella,⁵³ que deixant apart exclusivismes locals, no ó i malicioset. La gent castellana té qualque cosa de franca i noble espontaneïtat que per força ha d'agradar a un cor generós. Molts diran que tot allò és fingit; més jo puc dir que la gent més senzilla del camp no sap fer compliments, i en la gent del camp és precisament notable la noble hidalgúia de la raça castellana.

Tot això ho dic complint un deure⁵⁴ de justícia i fent una espècie [de] restitució de bona fama a la gent de Castella que jo sense donar-me'n compte calumniava abans, per un esperit mal entès de provincialisme. Si volem que fassin justícia a la nostra terra, comencem fer-ne als altres.

Deixant per quan vos vegi detalls que dins una carta sobrarian, vos diré solament per acabar que quan vulguen poden venir a passar amb mi una temporadeta amb la seguretat que em fereu contents.

L'oncle Miquel que ha estat bastant mal d'una pulmonia i que ja es troba convalescent, vos saluda lo mateix que mon pare i vostre amic de sempre

Miquel Costa i Llobera

P. S. He sabut que en Taronjí fa oposicions a un canonicat de la Seu. Donau-li de part meva memòries i una coral enhorabona, invitant-lo, si veniu, a acompanyar-vos.

4

Sr. D. Thomàs Fortesa

⁵⁰ L'autor escriu *sabi*.

⁵¹ L'autor escriu *les ventatjes*.

⁵² L'autor escriu *preciosidats*.

⁵³ L'autor escriu *Castilla*.

⁵⁴ L'autor escriu *dever*.

Pollença 2 de juny 82

Estimat amic: Estava per contestar a la vostra ben arribada carta del 31 de maig, quan n'he rebuda una d'en J. Matheu fent-me les mateixes preguntes que per encàrrec d'ell me feis vos. No em puc excusar de contestar-li directament, i així ho faré, si Déu vol, tan aviat com pugui. Per lo mateix crec excusat donar-vos ara detalls referents a lo que em demanaveu. Sols vos diré que de poesia propiament eròtica no en tenc cap ni estic ara per fer-ne. Trobau que podria servir pel llibre del Amor la composició tiulada Damunt l'altura publicada en el Museo Balear? L'altre dia em vaig entretenir en corretgir-la. Pel Llibre de la Fe crec que podia anar el Pi de Formentor (que és una poesia totalment estètica) o la que vaig dedicar a Mossen Verdaguer sobre dos Idilis. No voldria per cap estil que m'hi posassin la primera llàgrima que és de lo més pueril que es pugui donar. Vos dic tot això perquè si trobau que vaig errat, fassin el favor d'avisarme a fin de no triar malament o amb impropietat.

De fer res nou ja no n'és hora.

Miquel Costa i Llobera

5

Sr. D. Thomàs Forteza

Pollença 8 de juny 85

Amic estimat: Vaig rebre la vostra carta i no la veig acabar d'entendre. Jo em pensava que quan parlarem darerrament de lo de Pollença, havien quedat en que deixariem fer, tota vegada que no havien trobat cap subjecte que se pogués presentar per la plaça d'aquí entre aquells que més nos agradaven. Me figurava que el llucmajorer de qui em donareu bons indicis i probabilitats (sic) seria el que es presentàs. Així és que no he fet res ni he demanat que fessin. Després de rebre la vostra carta (en la qual me deieu que el dia del Corpus expirava el termini)⁵⁵ tampoc he intentat moure res, perquè he considerat que ja seria fora temps. Com jo no estic enterat de res d'això, potser que m'haja mal entès.

Deixau-me fer una pregunta: Si el termini (*plas*) ha passat sense que ningú haja sol·licitat, s'ha de proveir la plaça per oposicions ?

Un dia d'aquests s'en va a Ciutat en Matheu Rotger. A ell de paraula li podreu dir lo que em volgueu respondre. Li diré que passi per ca-vostra.

Res més per ara. Gràcies per l'interés que m'heu manifestat i memòries pels amics de per açí.

Amic vostre de cor

Miquel Costa i Llobera

⁵⁵ L'autor escriu *plas*.

6

Sr D. Thomàs Fortesa

12 de juny de 1885

Amic estimat: No vos puc enviar *La Llegendà del Puig* perquè m'hi manquen uns quants romancets que encara no m'ha vingut de gaita enllestir.

Vos envio ja que demanau poesia religiosa, aquesta glosada que vaig fer fa uns quants dies. És una poesia curta, però no la sé allargar. Si la voleu enviar al certamen de la Juventut, vos deman i vos exigesc que la hi envieu sense el meu nom en lo plec clos: posant-hi en tot cas el pesudònim de Un mallorquí.

Avui sense fer ne comptes, he escrit d'una tirada quasi, un salm (?) eucaristic que podria servir per lo que voleu. No sé si el tenc d'acabar aquí ahont se troba, i segurament ha de mester corregir. Per això el vos copiaré. Convé que reposi perquè es sortit massa depressa.

Gràcies per l'interés en lo de Pollença.

Memòries a la gent de per Ciutat.

Ah... Què és estat del Museo. Fa més d'un més que no en sé noves.

Vos saluda i abraça

Miquel Costa i Llobera

7

Sr. D. Thomàs Fortesa

4 de juliol 85

Amic benvolgut: no crec faltar en res a la vostra amiatat ni fer-vos el més insignificant desaire, si vos dic que no he mudat el meu propòsit de conservar el pseudònim i de no rebe el premi que han concedit a la poesia que vos vaig enviar. Tan enfora estic de tot això, que valdament ara volgués presentar-me, no podria, perquè tan sols no tenc roba de cerimònia, con s'exigeix a tals actes. No veig quin interès haja de tenir la fe en que jo surti en un certamen ni com puga afectar a Mallorca el silenci del meu nom. Si vos pensau lo contrari, tal vegada és una il·lusió del bon afecte que us ho fa veure d'aquesta manera.

Vos suplic que no prengueu a mal lo que vos dic amb tota franquesa, i cregueu que ara com sempre vos estima i desitja complaure-vos en lo possible vostre affm.

Miquel Costa i Llobera

Memòries als amics

8

Sr. D. Thomàs Fortesa

Palma 17 de setembre 85

Amic benvolgut: Per aquí desitjam saber si el mestre ara nombrat per l'escola vacant de Pollença vendrà ja dins poc temps o si esperarà venir per Nadal. Li agrairia que en cas de poder-me respondre a n'aquesta pregunta, me contesti prestet.

Supòs que en Rotger a n'aquí vaig donar memòries per V. despús-ahir, li haurà contat la nostra estada a Formentor, i li haurà dit com ell i jo nos hem alçat pintors.

Res de nou per aquí
 Memòries a la seva família i als amics i museistes.
 Son amic que l'estima

Miquel Costa i Llobera

9

Sr. D. Thomàs Fortesa
 Pollença, 27 setembre 85

Amic benvolgut: Vaig esser a Ciutat, però per poc temps i per feines no el vaig poder veure com desitjava. Lo que jo li havia volgut dir crec que le hi digué en Ramon Martorell i per lo mateix no le hi repetiré. Lo que sí faré és recomanar-li amb tota eficàcia la persona indicada per suplent de D. Jaume Vila a l'escola del Convent. Desitjaria que vingués prest, dins aquesta setmana, el nomenament⁵⁶ d'aquest interino, abans que l'Ajuntament no en fassi una de les seves. El proposat D. Eugeni Bauzá és un jove no sols de bones creències, sinó també de bastanta instrucció i ara desgraciadament cessant i sense subsistències.

Res més per ara.
 L'abraça son amic

Miquel Costa i Llobera

10

Sr. D. Tomàs Fortesa
 Roma 30 d'abril 1888

Molt senyor meu i amic mai oblidat: Amb fita⁵⁷ d'avui he enviat a D. Martí Llobera, segons indicacions rebudes d'ell mateix, el pròleg destinat a las poesies del complant J. Guiraud. V. que amb tan bona voluntat ha contribuït a l'edició de l'obreta, voldrà segurament encarregar-se de corregir les proves del meu esrit, conformant l'ortografia del mateix amb la dels versos ja impresos, a fi de que no resulti dissonància. No crec que el títol del pròleg escaigui del tot a la notícia de l'autor, que constitueix mon treball. V. té facultat per donar-li el nom que vulgui. Sols l'afecte pel difunt amic m'ha pogut fer emprendre una tasca per la qual me faltava temps i facilitat.

Moltes coses voldria ara dir-li de Roma; però per això no seria prou una carta i més val no dir-ne res.

Amb memòries als amics de Palma se posa de bell nou a les ordres de V. son afm.

Miquel Costa i Llobera

11

Sr. D. Thomàs Forteza
 13 de Juliol 93

⁵⁶ L'autor escriu *el nomenament*.

⁵⁷ L'autor escriu *fetxa*.

Amic benvolgut: Me faig càrrec de la resposta que vos féu el Vicari del Molinar. Per tant li predicaré, si Déu ho vol, el sermó que desitja dia 6 d'agost. El dia 4 hauré de fer el panegíric de S. Domingo a Sta. Catalina de Sena, i ja no m'en tornaré a Pollença fins el dia 6 de capvespre

Per contestar prest no esper a poder-vos retornar les recomenacions, encara que bé les podeu rebre suposades.

Memòries a casa vostra i al Vicari del Molinar.

Sempre vostre afm.

Miquel Costa pre.

12

[A Tomàs Fortesa]

Pollença 21 de maig de 1894

Amic D. Tomàs: Avui hem enterrada sor Teresa mestra de l'Escola de nines d'aquest poble. La plaça que deixa vacant s'ha de proveir per traslació, conforme tenia entès, i desitjariem conèixer qui és la mestra de la província, a la qual li toca venir. Vostè, segurament, nos ho podrà dir perquè poguem fer els nostres comptes.

La Junta d'aquí crec que proposarà per mestra interina una altra monja de la Caritat, Sor Feliciana Mayol. Tenim interès particular en que aquesta sia senyalada⁵⁸ per la Junta d'Instrucció o per qui haja de fer el nomenament.⁵⁹ Faci⁶⁰ favor d'indicar-los a D. Sebastià Font i a les altres persones que ho puguen treballar. Se tracta de protegir aquestes bones religioses i de mirar pel bé de la vila.

Esper veure'l prest a Ciutat i confiant en la seva gestió, li dic coralment a reveure.

Memòries

Miquel Costa Pre.

13

[A Tomàs Fortesa]

Pollença juny 7 - 97

Benvolgut amic: La nova de la mort de D. Mariano m'ha conmogut vivament. Quin buit per mi a Barcelona i dins les lletres! Ja m'ho deia el mestre venerat en la darrera carta: me farà un memento en sebre que Déu m'ha cridat. Jo ho vaig prendre com expressió d'un caràcter aprensiu i era, ay!, com una profecia.

Avui mateix he escrit pésam a la viuda i família.

Al cel lo vejem !

Memòries a ca-seva

Son afm. qui l'acompanya de tot en el sentiment

⁵⁸ És a dir *assenyalada*.

⁵⁹ L'autor escriu *el nomenament*.

⁶⁰ L'autor escriu *faça*.

Miquel Costa

14

Sr. D. Tomàs Fortesa
 Pollença 29 octubre 1897

Amic benvolgut: En Mateu Rotger s'era descuidat del vostre encàrrec. Rebuda la vostra carta en que me comenau el mateix assumpte, n'he parlat amb mon oncle Pere Antoni. Ell propietari de la casa que voldrieu allogar, m'ha dit que no sab res de que en vulga sortir l'estadà que l'ocupa. Per altra part, no creu convenient treure una gent amiga i que li cuida bé la casa. Donant-vos aquesta resposta, vos saluda amb tota la consideració que, com sabeu, vos té la família Llobera.

La segona quinzena de novembre fas comptes d'esser a Ciutat.
 Memòries a vostra família
 Vostre amic que ja desitja fer amb vos una bona conversada

Miquel Costa Pre.

Saludau-me n'Antoni Alcover

Notes

1^a) Hi ha una altra carta a D. Tomàs Forteza de fita de 20 de novembre de 1897 ja publicada per M. Gayà: *Contribució a l'epistolari de Miquel Costa i Llobera*. Anotació de ...Barcelona 1956. Ed. Barcino 142 p. Carta n^o 67

2^a) Endemés es conserven dues cartes sense data que són les següents:

Primera: Sr. D. Thomàs Forteza⁶¹

Agraint la seva atenció, li retorn les bones festes. No puc allargar; tenc feines i demà predic al Puig.

En Rotger i en Llobera també el feliciten i saluden
 Amic seu afm.

Miquel Costa Pre.

Segona: Sr. D. Tomàs Fortesa

Amic molt estimat: Grans mercès per l'entrada que heu feta en lo que deis mon jardí. Hi heu collit un ramell més agradós i gentil que tot el jerdinet mateix. Si no fos massa panegíric vostre article, diria que és d'una delicadesa extremada. Ma família que ja l'havia llegit avui dematí, l'ha trobat deliciós. Déu vos pagui la generosa benvolència.

En Rotger és a Ciutat des de mitjan setmana. Regularment en rebre aquesta carta ja

⁶¹ Aquesta carta probablement és de 1891, ja que agraeix la felicitació per les festes i anuncia que el sendemà ha de predicar en el Puig. Costa predicà al Puig set vegades. Hi ha que descomptar les quatre darreres perquè són posteriors a 1904, quan Tomàs Forteza ja havia mort, fet que succeí el 1898. El 31.III-1891 ho va fer per primera vegada. Després dirigí una plàtica als ermitans *intra missam* el 9-XII-1894, però el terme utilitzat, més bé suggereix un sermó. També ho va fer el 12-IV, 1898, l'any precisament que morí Tomàs Forteza, però la correspondència llavors no era tan freqüent entre ells.

l'haureu vist.

De n'Orlandis no'n sé noves. Sols vaig saber per D^o Magdalena que era arribat bé a València, segons un telegrama que li havia passat.⁶²

N'Alcover Pre. en deu tenir notícies.

Conservau-vos bé, i a reveure. Memòries. Vostre amic qui vos enyora

Miquel Costa Pre.

Cartes a D. Francesc Fortesa

D. Francesc Fortesa era un fill sacerdot de D. Tomàs que mantingué una curta correspondència amb D Miquel Costa i Llobera. Es tracta de un total de 7 cartes referents principalment a l'edició de les poesies de D. Tomàs Forteza que el seu fill recollí a una edició que prologà D. Miquel Costa. Generalment contenen advertàncies respecte a l'edició esmentada, on es mostren els detalls perfeccionistes de Costa i Llobera; el prÜleg no fou recollit a l'edició de les obres completes de Costa l'any 1947 de la Biblioteca Perenne de Barcelona.

I

[A D. Francesc Forteza]

Pollença maig 9 , 99

Amic benvolgut: Vaig rebre los manuscrits i el primer full que m'envià. La poesia A la Reyna de l'Amor me sembla massa fluixa, la deixaria anar. La titulada Mercè pot anar darrera Molts d'anys! a la fi de la primera part del tom. Les composicions Ni mai i El Pare sant pertanyen de ple a la secció religiosa; me són noves i m'agraden.

Vostè té raó en que La Fontanella i les altres que amb ella m'indica estaràn més a son lloc entre les Harmonies religioses, en no ser que aquesta darrera secció resulti massa llarga, respecte de la 1^a. Això de mudar l'ordre que vaig asenyalar no té res que veure. Poden fer les modificacions que creguen oportunes per l'estampa, servant la distribució general.

Ara una observació respecte del full tirat. Me resulta agradós. Llástima d'algunes inconseqüències ortogràfiques que conté. A la pàgina 5 després de la paraula bandola hi ha una coma que lleva el sentit. A la pàgina 7 se diu: de les cançons ... i tot d'una segueix: Cançonetes volen vos? O una cosa o l'altra. A la pàg. 10 la segona estrofa està puntuada malament: la coma que està després de la paraula lloc hauria d'estar darrera nodrit en el vers següent. Veig a uns llocs aygua, segons escrivia D. Tomàs últimament, i a altres boira amb ï en lloc de y. Convé que tot el llibre mostri uniformitat en l'ortografia. Per això es precis repassar bé les proves.

⁶² Es tracta de Pere Orlandis i Despuig, poeta delicat i molt amic d'en Costa. D^o Magdalena era la tia de Pere Orlandis i del seu germà Ramon Orlandis S. I.

Li dic això per l'interès que tinc en que l'obra de son pare surti com és digna d'ell.
Ja sap vostè que sempre estic disposat a servir-lo i particularment en lo que es refereix
a son pare de bella i santa memòria.

Memòries a la seva família, al Provisor i a n'Estanislau.

Son afm. in Xto.

Miquel Costa Pr.

2

Rvd. Sr. D. Francesc Fortesa

Pollença 3 d'agost de 1899

Amic benvolgut: Supòs que la novena d'ànimes que vostè m'indica deu esser a final
d'octubre o a principis de novembre. Doncs, bé; per aquell temps jo no seré a ciutat i me
seria massa molest haver-hi d'anar aposta. Ja trobarà fàcilment qui em pugui suplir.

Saludi ses germanes i estigui segur de l'apreci que li professa son amic

Miquel Costa Pr.

3

A Mossèn Francesc Fortesa

Pollença 16 d'abril de 1902.

Estimat Sr. i amic: Motiu tenia D. Mateu Rotger de no aprovar el vers que vostè em
consulta. Li mancava una sil·laba. Me sembla que el sentit de la frase exigeix escriure guiant
en lloc de quant, i mes, possessiu femení, en lloc de més adverbi de quantitat. Així consta
també mètricament el vers perquè guiant són dues sil·labes, mentre que quant és un
monosíl·lab.

Agraïesc a la seva família, lo mateix que [a] vostè l'enhonorabona que em donen per lo
de l'Acadèmia Espanyola, encara que la distinció pertocava de millor dret a n'en Joan
Alcover.

Memòries a la seva família i als amics Bartomeu i Nicolau Cortès, qui tan bona boca
han deixada a n'els pollencins.

Son afm. in Xto.

Miquel Costa Pre.

4

Al Rdv. Sr. D. Francesc Fortesa

Pollença 22 de maig de 1902

Amic benvolgut: Rebí la seva carta d'ahir juntament amb los darrers fulls estampats

de les poesies de son pare (q.a.c.s.). Em falten des de el full 27 fins al 30 inclusive; ja que el primer d'aquesta última remesa és el 31.

És llàstima que no hagin tingut més esment a la correcció de proves. Ara resulta algun vers coix i alguna frase sense sentit. Exemple de lo primer (pàg. 274): y's mor...flor de la terra resulta un vers de 7 síl·labes quant⁶³ la composició és un romanç de vuit síl·labes. Tal vegada hauria de dir: y's mor com flor de la terra. Així tendria el metre degut i millor sentit. Exemple de lo segon: (pàg. 299): niuera de negror, ànima mia...La primera paraula no significa res. Supòs que hauria de dir: niu eres de negror, ànima mia... Així faria sentit clar.

Aquests descuits em fan sospitar que n'hi haurà d'altres a les poesies que no estaven impreses. He començat a registrar a la pàg 71-72; veig que hi ha coma on el sentit reclama punt final, abans del vers: Fins quant ha de cantar. A l'estrofa següent, abans d'aquesta frase repetida, no hi ha punt ni res, i la frase comença amb lletra minúscula. Lo mateix passa a la darrera estrofa, on endemés l'últim vers que és quebrat, com els darrers de les estrofes anteriors, no està col·locat com aquells a mitjan columna. Arreu, arreu, trob imatje en lloc de imatge (imago) i coses per l'estil. Tot això resulta més impropï tractant-se d'un poeta filòleg i gramàtic, com son pare. Serà precis posar a la fi del tom una bona fe d'errades. No hi veig altre remei.

Procuraré fer el pròleg així com tindrè lleguda. No cal dir que el faç amb molt de gust, encara que no sigui prologuista.

Saludi en nom meu al seu oncle D. Francesc pre. i les seves germanes.

Seu in corde Jesu

Miquel Costa Pr.

P.S. Gràcies a tots per l'enhorabona. Memòries a n'Estanislau⁶⁴ i a D. Plàcid,⁶⁵ si encara és a Palma.

5

Rvd. Sr. D. Francesc Fortesa⁶⁶

Molt estimat amic: Li remet les proves del pròleg que he trobades ben corregides, com també li acompany el manuscrit del seu Mot d'agraïment, que trob en veritat ben agradós i escaigut. Unes quantes correccionetes hi he fetes, usant de la facultat que V. em donava.

⁶³ L'autor hauria d'escriure *quan*.

⁶⁴ Probablement es referixa D. Estanislau de Kostka Aguiló i Aguiló (1859-1917), il·lustre historiador i documentalista, propietari del casal Aguiló avui seu de la *Societat Arqueològica Lul·liana* que ell i les seves germanes deixaren a l'esmentada societat.

⁶⁵ Es tracta de D. Plàcid Aguiló i Fuster, mort a 1910, bibliotecari, germà de D. Maria Aguiló i Fuster (1825-1897), figura destacada de *La Renaixença*.

⁶⁶ Pel contingut d'aquesta carta sense fita ha d'anar després de la 4ª i deu esser del mes d'octubre posteriorment a la festa de Sant Francesc.

De fulls no me'n manca cap. Tenc el tomet complet, i per cert que resulta de bon aspecte. En quant a les errades, ja li vaig indicar les principals i no me'n vaig guardar nota, de manera que me seria enredós haver-les de cercar ara de bell nou, i tenc prou feines. Basta que posin aquelles errades. Les d'accentuació les deixaria córrer, tota vegada que no són d'aquelles que alterin el sentit ni fassin coix cap vers.

No té res que veure si entre ocupacions li passà per alt el dia de St. Miquel. També m'hi passà el de St. Francesc sense felicitar-lo.

Per llavors i per ara el felicit de la sentida i ben trobada conclusió Un mor d'agraïment. Per cloure el tom ve com anell al dit. Estic segur de que així ho trobarà tothom i singularment els amics de son pare (q.a.c.s.).

Saludi en nom meu les seves germanes.

Ja sab V. que l'estima son afm. in Corde Jesu

Miquel Costa Pre.

P.S. Ara ordenant els fulls, acab de trobar nota (que no m'en recordava) de la correcció d'errades: aquí la té.

6

R. Sr. D. Francesc Fortesa
Pollença 22 novembre 1902.

Amic benvolgut: Grans mercès per els tres exemplars de les poesies de son pare que ha tingut a bé a regalar-me. El llibre resulta molt ben presentat per sa part tipogràfica, digna del contingut que inclou. Les cobertes senyaladament són de molt bon gust. Enhorabona!

Bé ho crec que per V. i ses germanes la rebuda del llibre tan acertat ha hagut d'esser, com V. diu, un agre-dolç. També hi resulta per mi. Quan veig el tom esperat de temps enrera, lo mateix que quan acab alguna nova composició, sent renovar-se en mi l'enyorança d'aquell dolcíssim D. Tomàs i d'aquell delicat Orlandis,⁶⁷ que considerava jo com a confidents obligats de les meves coses e impressions. Que des de el cel aquelles dues ànimes volgudes pensin en nosaltres així com pensam amb ells !

Quan vaig esser a Ciutat la setmana de Sant Martí, vaig anar a ca-seva per entregar-li els fulls que tenia del tom imprès. No em respongué ningú i vaí suposar que serien a fora

Farà el favor de comunicar aquests sentiments meus a les seves bones germanes, saludant-les amb mos respectes.

Ja sab que està a ses seves ordres com amic que l'estima
Miquel Costa i Llobera

⁶⁷ Es refereix al poeta Pere Orlandis i Despuig (1864-1897).

Apèndix III

Correspondència amb D. Llorenç Riber i Campins

Aquesta gran escriptor nasqué a Campanet a 1885 i morí l'any 1958. És la gran figura literària del segle XX de la literatura catalana, malgrat els silencis i les marginacions que ha sofert.

Vingué al món dins una família creada dins l'ambient rural mallorquí i la seva vivor natural, l'amor al bell dir i parlar i al saber, el conduïa entrar plenament en l'àmbit cultural, primer mallorquí, després català i fins i tot castellà. Seguí la vocació religiosa de la seva ànima i cursà els primers estudis al Seminari Conciliar de Mallorca, essent ordenat prevere l'any 1905. Prest exercitè l'ensenyament des de la càtedra de Retòrica i Poètica del Seminari. A 1906 intevingué en el *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. També fundà, juntament amb Miquel Ferrà la revista *Mitjorn*. Tingué uns coneixements profunds de la cultura clàssica, abastits continuament pel constant estudi, especialment del llatí. A 1917 publicà la magistral traducció de *L'Eneida* i després els IV llibres de les *Geòrgiques*; col·laborador de *La Nostra Terra* cultivà la poesia catalana (*Les Coronas*, *A sol ixent*, *A sol alt*) i la prosa amb una riquesa de vocabulari, d'expressió estètica i casticisme, dels quals per ventura *La minyonia d'un infan orat* és l'element més representatiu.

Mai oblidà l'atenció a la llengua castellana com ho mostren les seves col·laboracions a *El Sol*, especialment com a prosista (*Aurelio Prudencio*, *Sibila de Fortià*, *Marco Valerio Marcial*) i les traduccions de Sant Agustí entre altres autors. Pertanyé a la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua i fou guardonat amb la Gran Creu d'Alfons el Savi.

Publicam, ara, les cartes que Costa dirigí a Riber entre 1904 i 1915. En total, es tracta de 13 cartes on es mostra especialment la preocupació estilística i poètica i el respecte que Costa tenia per les formes preceptives literàries.

Una importància notable l'ofereix la missiva indicada pel nombre 7 on Costa expressa respecte a la llengua catalana dues qüestions essencials: la necessitat d'obtenir la unitat de la llengua i la forma de crear-la indicant la imperiosa realitat pel que fa a l'incorporar les formes dialectals sempre que conservin la puresa etimològica i endemés el respecte a afegir-hi formes i expressions com ell diu *sense excluir-ne cap radicalment*. Tristement el Institut d'Estudis Catalans menyspreà tals indicacions, el que ocasionà en bona part la gran polèmica amb D. Antoni M^a Alcover i unes imposicions de termes i expressions que resulten extranyes a una gran part del poble que parla la llengua catalana, que per altra banda lamenta la poca consideració que han merescut les formes pròpies de cada regió.

I

Sr. D. Llorens Riber y Campins

Pollença 4 de maig de 1904

Estimat: poeta: Li don la més cordial enhorabona pel premi que ha guanyat amb la

poesia *L'Obra del dies*, que tant ja m'agradà de seguida que la vaig veure.

Ara la revista *Catalunya* vol dedicar un n^o a n'els poetes novells, i me demana que influesca per que vostè hi enviï unes quantes poesies seves. Qui m'ho escriu és en Joseph Carner, guanyador del premi religiós enguany i l'any passat també, jove de bondat reconeguda y de gran potència literària. Desitjaria jo que vostè el pogués complaure, enviant-li unes quantes composicions. La direcció d'en Joseph Carner és aquesta: *Ateneo Barcelonés - Barcelona*.

De vostè afm. i amic *in Corde Jesu*

Miquel Costa Pre.

2

Sr. D. Llorens Riber y Campins

Pollença 19 d'abril 1905

Mon jove i estimat amic: No sabia per altre contacte, fora del de vostè que D. Bartomeu Cortès obtàs al premi del Sr. Bisbe sobre el *Quijote*. Si ell mateix ho ha negat, no hi haurà res d'això.

Eestic molt content de la Flor natural concedida a Joan Alcover. Encara confiï que hi haurà per vostè qualque cosa.

Facem el favor de donar la benvinguda als amics Carner i Bofill, que em sab greu no poder acompanyar aquests dies.

Sempre afm.

Miquel Costa Pre.

3

Sr. D. Llorenç Riber i Campins

Pollença, 22 de maig de 1905

Amic molt estimat: Puc anar a fer el sermó que desitjen els congregants lluïssos⁶⁸ d'Esporles, i acept aqueix encàrrec amb doble gust., per lo simpàtic de tal festa i per esser vostè qui ha servit d'intermediari.

Li agraiesc el gentil *claveller* que em regala. És molt escaiguda la forma inversa dels dos sonets, tornant acabar el segon amb la plenitud dels quartets, com era començat el

⁶⁸ Es referix als emmbres de la Congregació Mariana de Maria Immaculada i Sant Lluís Gonxaga.

primer, lo que asenyala una bellíssima paritat entre les honrades amors de la neta i de l'àvia, que és el tema de la poesia. Sols hi trob una cosa que hauria preferit d'una altra manera, i és el vers d'onze sil·labes, que m'hauria agradat més de vuit, suposat el caràcter pagès i popular de lo que es canta.

Déu li do salut, inspiració i tota gràcia, com desitja per V. son afm.

Miquel Costa Pre.

P.S. El dissabte, 17 de juny, si Déu ho vol ja seré a Ciutat

4

4 de Juny de 1905

Estimat Riber: Aquí li torn les dues poesies que em consultà. Les trob ben avingudes, i crec que donaràn més uniformitat a la col·lecció, entrant-hi en lloc de les altres dues que V. en vol excloure. *La filla de Beleàric*, endemés, demostrarà massa clarament la província de l'autor.

Aprofit ara aquesta ocasió per recomanar-li al jove estudiant pollensí Miquel Bisbal que s'ha d'examinar de retòrica. Ja deu conèixer l'aplicació i bondat extremada d'aquest jove.

Sempre seu afm.

Miquel Costa pre.

5

A Llorenç Riber i Campins

Pollença 21 d'agost de 1905

Estimadíssim Riber: Li agreeisc l'enhorabona per la Flor natural del Montseny i per correspondre li envii *l'Oda a Cabanyes*

El seu *Torrent del Frau* es deliciós. Li don l'enhorabona, ajuntada a la del premi guanyat a Viladrau, aquell Rapte d'Europa que és tant del meu gust, com V. ja sab.

Me diu que V. en Tous i en Ferrà pensem en mi.⁶⁹ Jo sí que els enyor aquí, sense cap conversa literària en molts de mesos. Ara es vengut en Picó,⁷⁰ però ja la poesia no li interessa tant com de primeres.

Fris de llegir-li unes quantes Horacianes acabades darrerament, si bé concebudes temps enrera. Per contracop he feta una cançó trovadoresca de *La Cigala*. Ja ho verà tot.

Per St. Agustí seré a Ciutat, però V. estarà tancat pels exercicis d'ordenació.⁷¹ Més endavant esper que ens hi veurem.

⁶⁹ Es refereix l'autor a Josep M^e Tous i Maroto i Miquel Ferrà, aleshores escriptors i poetes jovecells. El primer és autor de nombroses poesies dedicades a la Immaculada Concepció de Maria, generalment escrites en castellà com també ho foren les col·leccions de narracions històriques de Mallorca titulades *Retrats de antaño*. El segon ha estat un gran poeta de minvada, però exquisita poesia en català.

⁷⁰ Es tracta de Ramón Picó i Campomar amic de l'autor, escriptor i també poeta.

⁷¹ Són els exercicis espirituals que es practicaven abans de l'ordenació sacerdotal.

Déu li do gràcies abundosas i el condueca venturosa i santament al estat de la seva vocació. Així li desitja de tot cor seu afm.

Miquel Costa Pre.

Expressions a n'en Tous i a n'en Ferrà
Pollença 21 Agost - 1905

6

Sr. D. Llorenç Riber
Formentor - 11 Juliol 1906
Sr. D. Llorenç Riber Pre.

Estimat amic i confrare: Està bé el premi oferit a una traducció catalana de l'Oda a Cabanyes, i crec que vostè és un dels pocs qui poguen (sic) realitzar bé aquest treball. No més plany una mica que se n'ocupi perquè V. té massa força pròpia per haver-se de destorbar en versions. Donat cas que V. empenga la tasca me sembla no cal cenyir-se sempre a les estrofes de l'original, tota vegada que ell no se cenyí a cap estrofa clàssica, ni propiament n'inventà de noves ben caracteritzades. Les que conservaria en la versió són les de l'oda I que essent fàcils i predilectes de l'autor, lliguen molt bé amb la seva inspiració. Fa temps que Mn. Gaietà Soler me llegí una traducció completa de Cabanyes exacta, però dura i falta d'unció poètica. No se que l'haja publicada ni tan sols parcialment.

M'agrada que li hagen asenyalat un tema al Congrés de la Llengua. Això tindrà de passar una temporadeta a Barcelona cosa que tant li desitjo⁷² com V. sab. Jo cont esser-hí també aquells dies. Ja tenc un tema pel Congrés i ara M. Alcover⁷³ m'en vol encarregar un altre.

Pens, que l'entendrà, el tema que li han senyalat, si comença a pensar-hi.⁷⁴ Jo arrancaria de la constant modificació de les llengües mentre són vives. Aquesta mutabilitat (condició vital) se converteix en principi de descomposició eficaç sempre que una llengua viu subordinada i serventa d'una altra, i endemés sense cultura literària pròpia. Llavors, si fan suplantacions de paraules i formes, s'hi embordeix el lèxic i més encara la sintaxi, se pert l'unitat fent-si cada dia més fondes les discrepàncies dialectals, etc.

La restauració de la llengua és una tasca de sos escriptors. Aquests han de reaccionar contra la descomposició, però no com en llengua morta, admetent tot lo legítim i acceptable duit⁷⁵ pel temps, però excluint tot lo malament suplantat, aplegant amb sana selecció tot lo bò de les tendències dialectals sense excluir-ne cap radicalment (com feren Dante, Petrarca, etc) i alçant (?) així l'unitat plena i autòctona de la llengua.

⁷² L'autor escriu *desitj*.

⁷³ Es refereix al filòleg Antoni M^e Alcover.

⁷⁴ L'expressió és anfibològica i molt dubtosa la grafia de la primera paraula.

⁷⁵ L'autor escriu *duyt*.

La influència dels autors ja's deixa sentir entre entre els catalans. (La locució tot-d-una fa pocs anys no's deya més que a Mallorca; ara ja l'escriuen arreu per totes les comarques de l'idioma).

Dispensi lo telegràfic d'aquestes indicacions. A buen entendedor media palabra.

Aquí estic passant una temporada dins una plena de família que no deixa lloch buit on col·locar-hi un hoste. Si no fos per això li pregaria que vengués a veure aquestes cales i pinars, fent-me companyia ara que està de vacances. Però ara aquí no hi poden aficar una aguya, com solem dir.

Bé va aquesta revenguda de les seves ufanes⁷⁶ poètiques. Endavant ! que sien com les de Gabellí,⁷⁷ però tot l'estiu.

Sempre seu afm.

Miquel Costa Pre.

7

Sr. D. Llorenç Riber i Campins

Pollença 11 d'Agost de 1906

Estimat amic Riber: Ahir degué rebre una tergeta en la que el felicitava per sa festa omomàstica. Avui li tramet copiada la carta que ahir vespre vaig rebre d'en Menéndez Pelayo sobre les *Horacianes*. Ja que el *Diari de Mallorca* no ha dit res del meu llibre, si V. ara hi té alguna participació i vol publicar-hi aquesta carta d'en Menéndez, pot fer-ho per part meva, si és que li admeten tal escrit. Si V. creu millor no entregarla, la guardi. De totes maneres estic segur de que V. s'alegrarà de llegir aquesta carta del insigne literat, per mi doblement satisfactòria per quant ell s'hi demostra desarmat de les seves prevencions catalanes.

Vaig rebre carta d'en Camer que ha tenguts malalts son pare i sa mare.

Comendacions a n'aquests amics

Son afm.

M. Costa Pre.

8

Pollença 20-VI-08

Molt estimat Riber: Avui mateix he escrit a n'en Martí Llobera a propòsit de la

⁷⁶ L'autor escriu *oufanes*.

⁷⁷ L'autor fa una clara referència a les ufanes de Gabellí a la possessió d'aquest mateix nom a Campanet que constitueixen un sistema de fonts des de la possessió de Massana a Gabellí Petit, a causa de la gran pluviositat (més de 1.000 mm. a l'any). Són de periodicitat intermitent amb un caudal anual de 10-12 hm.3 i duren 3 o 4 dies també segons el valor mig. Els terrenys són molt permeables i les aigües, soterrades a vegades, van pel torrent de Sant Miquel fins al pla de la Pobla.

peregrinació a Lourdes. Li he indicat que me sembla convenient que hi vaja un cronista de La Gaceta,⁷⁸ i suposat que n'hi haja d'anar un l'he proposat a vostè. Molt m'agradaria que fos acceptada la meua proposta, no solament per tenir la seva companyia que sempre m'és tan agradable, sinó també perquè vostè pogués recollir impressions inspiradores.

Li agraeisc la poesia, flor i fruit de les nostres passejades per Pollença que ara té entre mans, segons me diu.

Mon pare el saluda

Sempre seu afm.

Miquel Costa Pre.

9

Sr. D. Llorenç Riber Pr.

Pollença - 8 d'agost - 1908

Molt estimat amic: Molts d'anys i bons, como diuen per aquí.

Vaig llegint amb un gust especial els articles sobre Lourdes que V. publica a la *Gaceta de Mallorca*, i no és precisament per haver-hi posat un elogi tan afavorit del meu humil sermó

Ahir vaig enviar a la *Gaceta* mateixa una nota bibliogràfica sobre dos llibres que m'ha regalat el Comte de Séguier, aquell senyor frances que viu a Santa Maria. Son dos llibres que V. ha de veure i crec que l'interessaria. Quant vulgue els hi enviaré.

Aquell Duc de La Salle de Rocheмаure, que assistí a les festes dels Jochs Florals i de quí li vaig contar qualque cosa, è Ayrens, dins l'alta Auvergne. Me diu que hi vagi a principis de setembre, època en que hi trobaria reunits un grapat de bisbes y distingits literats y politics de França. El castell representat a una vinyeta de paper timbrat. es realment grandió. No aprofitaré aquesta ocasió, porque ja he sortit massa dins aquest any, i encara me resta un altre viatge per Novembre, quant hauré de presidir els Jochs Florals de Girona.

També m'ha enviat el mateix Duc de La Salle un munt⁷⁹ de llibres seus, viatges, contarelles de l'Auvernia, una visita a Mistral, etc... Per tot apareix el *causeur* (conversador) infatigable, de prelats i de salon.

He tingut carta d'en Penya,⁸⁰ qui m'envia un tomet de Rondalles traduïdes

⁷⁸ Sostituí al *Diario de Mallorca* (1900-1907).

⁷⁹ La grafia del terme sembla que és *ment*, és a dir, intel·ligència o un terme equivalent, que aquí no escau gaire bé.

⁸⁰ Pere d'Alcàntara Penya (1822-1906) fou escriptor, pintor, enginyer i arquitecte. Cultivà la història i la literatura (*Antiguos recintos fortificados de la ciudad de Palma*, *Guía manual de Baleares*, *Records i esperances*, *Poesies en mallorquí popular*, *Lo mestral*, *Lo palau encantat*) També escrigué obres de teatre: *La pesta groga*, *Por no entenderse*, *Un criat nou*. Col·laborà a *La Roqueta*, *Museo Balear* i *L'Ignorancia*. Con arquitecte dissenyà els plànols de Sant Felip Neri (Porreres) i Sant Alfons (Felanitx).

d'Erkman-Chatrion.⁸¹ Me diu el pobre malalt que es troba haver prè de funestíssima tristor, més amarga que l'aufeg de que tant ha patit. Quina llàstima!

Vaig veure just de passada, en Vallès. No'l vaig poder obsequiar com desitjava, per motiu d'estar tot ple a cà nostra.

Expressions a n'en Ferrà, a D. Andreu Pont, a n'en Tous, etc.

Sempre seu afm.

Miquel Costa Pre.

10

R. Sr.D. Llorens Riber, Pr.

Pollença 13 de novembre de 1908

Benvolgut amich: Supòs que haurà escrita una poesia sobre el Rey en Jaume per enviar al certamen de Tarragona. Si acàs no ho hagués fet encara, li queda temps, perquè han allargat el plas⁸² d'admissió fins el 15 de gener vinent.

D' allà me demana Mn. Bofarull que hi enviï; però jo no tenc humor ni saba per fer poesies. Estic aixut, probablement ja per a sempre. He contestat a Mn. Bofarull que de Mallorca hi presentaria qualque cosa digna del cas; i V. m'ha de fer quedar bé.

No som anat a Girona a presidir els Jocs Florals. Vaig enviar el discurs, i tan sols no sé si han celebrada la festa. Ja li explicaré de passada els motius que he tingut per no assistir-hi.

Les meves *Visions de Palestina*, no sortiran fins a fi d'any. Crec que les han retardades a fin de que el llibre pugui apàreixer oportunament per les estrenes o obsequis de cap d'any i de festes.

Moltes memòries a n'en Miquel Ferrà, a D. Andreu Pont, a n' en Tous, etc...

Sempre seu afm.

M. Costa Pr.

11

Sr. D. Llorens Riber Pr.

Pollença 16 nov. 08

Benvolgut amich: Estich content de que haja volgut contribuir en el certamen de Tarragona; així no em vaig equivocar quan vaig escriure a Mn. Bofarull que de Mallorca hi hauria cosa digna del Rey en Jaume.

Les estrofes que em dona per mostra són esplèndides d'imatges y de volada lírica. En quant a la consulta mètrica que V. em fa li he de dir que som partidari de la regularitat en els hemístiquis dels alexandrins. Mesclar-hi els plans amb els esdrúixols no em fa mal efecte,

⁸¹ Emilio Erckmann (1822-1889) unit a Alexandre Chatrion (1826-1890) publicà nombroses novel·les i contes: *Contes a la vorera del Rhin*, *Història d'un quinto a 1813*, *L'amic Fritz*, *Waterloo*.

⁸² L'autor vol dir *termini*.

però sí que m'en fa passar-ho dels esdrúixols fins als aguts. Me sembla que dins una mateixa composició convé adoptar o bé l'alexandrí a la francesa (1er. hemístiqui agut) o bé l'alexandrí dels castellans i dels italians xapat en paraula plana o esdrúixola). Un o l'altre. No obstant mai imposaria amb rigor aquesta disjuntiva en detriment del concepte poètic, que és lo principal. Allò de xapar l'alexandrí damunt una article com el vers

Ja ve arrulla dins la blancura de coloma me sembla defectuós en català considerant que la síl·laba *la* ni tan sols es tònica. En francès resulta més passable perquè totes les síl·labes hi duen quasi igual valor tònic. Per veure que el nostre article no es tònic basta atendre el sò de la vocal en *la*.

L'altre vers.

A Déu plagué que no's cumplís lo que volia, es acceptable com alexandrí del 1er hemístiqui agut, perquè l'adverbi (*no*) es tònic. Endemés té la ventaja d'esser una frase testual de la crònica. Una advertència: la paraula *canalobres* (purament dialectal nostra) la substituiria per *candelabres* que tothom entendra.

Molt m'agradaria que l'obtingués juntament amb el premi del Rey, el del Arquebisbe de Tarragona pel treball de prosa. Quan serà hora oportuna el recomanaria amb el gust singular a n'en Rubió i Lluch.

Moltes graïcies pel seu bon desitj sobre la meva tardor descoretjada que generosament califica d'autumne d'or.

He traduït al italià un parell de les meves *Horacianes*, per la *Rassegna* de Florència. Salutacions i auguris del seu afm.

Miquel Costa Pr.

Pollença 16 Nov. 08.

12

R. Sr. D. Llorenç Riber

Estimat amic: Sé que V. està encarregat del llibret de Lluch, i n'estic content. Per reproduir-hi la meua poesia que han posada en música, se pot servir de la 2ª edició, feta per Gili, ahont vaig fer unes quantes correccions. En quant a l'ortografia exigesc la mateixa d'aquella edició. Convé que tot el llibret de Lluch segueasca un mateix sistema. L'únic que crech indispensable és que no hi haja irregularitats i desordres asistemàtics y a la babellà com els que mostrava la meua cançó dins la revista Lluch.

¿Vol dir que V. sols ha obtingut un accèssit a la copa per aquelles flors monàstiques prodigioses? Ja ho val! De totes maneres enhorabona.

Vaig felicitar en Joan Alcover pel merescudíssim i retardat mestratge.

Me diuen que n'Obrador està prou delicat. Déu el mos conservi!

Memòries

El saluda seu afm.

M. Costa Pr.

13

R. D. Llorenç Riber

Mallorca 14 maig 1915

Mon estimat amic: Molt oportunament vaig rebre ahir el seu himne pel centenari del B. Ramon Llull. Precisament el demanaven els músics, dia 13, a la darrera junta de los festes projectades. M'ha fet molt bon efecte aqueix himne a faisó de goïgs (que és forma ben popular i ben nostrada) i ple de regust lul·lià tan legítim. Sí en don sencera enhorabona, ja que V. la compost a indicació meva.

Haurà vist que m'han fet "Acadèmic de la Llengua Catalana". Jo havia contestat a la proposta de projecte, criticant la pensada en termes que temia ofensius... Deia jo que no m'explicava com volia el Catalanisme fundar Acadèmia quan tothom desacredita tals institucions, i precisament a un país d'individualisme furios; que m'extranyava que els abominadors de Felip V prenguessin mudes de l'institut que ell plantà a Madrid segons la norma del fundat a París per Richelieu; i que els catalans em semblaven massa algmogàvers⁸¹ per acadèmics... Malgrat tot això, m'han col·locat entre els fundadors. Tal volta no reberen a temps la meva carta.

He traduït del castellà un sermó meu sobre el Cor de Jesus, per lo que desitjava Mn. Serra. Trob que això exigeix temps i treball, i em sembla que mos sermons no valen la pena. De mallorquins, que oferir-ne, pocs i calria retocar-los.

Sempre seu afm.

M. Costa Pre.

P. S. M'era descuidat de dir-li que n'Alomar ja no dóna conferència lul·liana, perquè està molt malalt i abatut. Per tant V. pot donar la conferència a Palma sense apartar-se de la nostra consigna. El Vicari Capítular no donarà conferència, per convalescent, i jo tampoc per falta d'humor. Però altres eclesiàstics, si volen, podran donar-ne.

Apèndix IV

Cartes inèdites a Joan Rosselló de Son Fortesa i conjunt de fragments suprimits de cartes ja publicades

Joan Rosselló i Crespi (1854-1935) neix a Alaró i és el gran amic que qualifiquem de "familiar" de Miquel Costa i Llobera. Estudià a l'Institut de Palma, aleshores ubicat en el Col·legi de Monti-Sión i allà es conegueren ambdós formant una amistat tan profunda que durà tota la vida.

⁸¹ No sembla clar el sentit del terme, per ventura volia escriure amb el sentit de *mercenari*.

Joan Rosselló es llicencià en Dret i ensenyà Dret Mercantil a l'Escola de Comerç de Palma i coincidí en les aficions literàries que els dos amics tant estimaven. I això es pot comprovar amb l'extensa correspondència que mantingueren sempre des de juliol de 1875 fins a la mort de Costa en 1922.

Les característiques d'aquesta amistat es poden entendre millor si es tenen en compte tres notes especials, però determinants. En primer lloc, l'afinitat espiritual de la que nasqué una amistat fonda i sincera des de la infantesa, puix ells tenien uns 12 anys quan es conegueren a les aules de l'Institut. Després, els dos pertanyien a un mateix estament social, la classe de senyors rurals, estesa gairebé a tots els pobles de Mallorca, el que facilità que els respectius ambients familiars agombolassin sempre aquella amistat iniciada quan eren nins. Per últim, la comú afició a la cultura i en especial a la literatura i encara aquesta centrada en la seva manifestació catalana que generaren, compartiren i conraren al llarg de les seves vides dins una fidelitat admirable.

És ver que Costa tingué una afecció d'un caire semblant a l'ara esmentat i va esser amb Antoni Rubió i Lluch. Però en aquest cas l'element intel·lectual i literari predominà, per ventura, sobre l'amistat coral com un valor estimable per sí mateix. Cosa parecuda es podria dir de les altres col·leccions epistolars, baix d'aspectes diferents, amb Joan Lluís Estelrich, Ramón Picó i Campomar i encara altres com ja s'ha vist.

La correspondència amb Joan Rosselló de Son Fortesa s'esten des de l'any 1875 a 1913 i comprèn un total de 108 de les quals dues són postals si bé és veritat que foren més segons manifesta el mateix Joan Rosselló al publicar-les. D'aquestes, 17 restaren inèdites i ara es publiquen íntegrament.⁸⁴

Una nota característica de l'epistolari publicat per Joan Rosselló de son Fortesa, és que algunes cartes foren voluntàriament mutilades no sols a la primera edició sinó també a la 2^a i la 3^a.⁸⁵ Les raons que determinaren tal fet pareixen obeir a que els fragments suprimits tractaven qüestions particulars que al criteri de Joan Rosselló no interessaven al públic. No és exactament així. A vegades les supressions obeïxen a altres criteris polítics, culturals o socials, como es veurà a determinades cartes.⁸⁶

⁸⁴ Alguns fragments es coneixen publicats per Mn. Bartomeu Torres Gost a Miquel Costa i Llobera (1854-1922) *Itinerario espiritual de un poeta*, Barcelona, 1971. Ed. Bames-

⁸⁵ *BSAL*, XIX (1922-1923), 319 i sigs.
BSAL, XX (1924-1925), 107 y sigs.

Obres completes, Ed. Selecta, Barcelona, 1947, 984 i sigs. (Biblioteca Perenne)

⁸⁶ Per completar el que s'ha dit aquí és convenient llegir el próleg a l'edició on han estat publicades les cartes. Vid. la nota anterior.

1

Pollença de Julio de 1875

Querido Juan: supongo que por tu primo Nicolás habrás sabido algo de tus amigos de Pollensa, como nosotros, por él, supimos de ti. Excusado me parece hablarte de ellos, pues ninguno ha variado á excepción de Rotger que ha aumentado su personalidad con una luchana, que es el blanco (no tan negro como él desea) de las pullas incesantes de los mayores en edad, saber y gobierno.

Dejando ya los numerosos enemigos de la luchana, con la seguridad que sus esfuerzos no lograrán hacerla caer, hora es ya de que sepas algo de los tristes sucesos que han perturbado a los pollensines en esta última temporada. Da horror el recordar tanta miseria. Un robo nocturno en que fueron atados los dueños, un infanticidio descubierto por los vagidos del recién nacido que había sido encerrado vivo en una tumba, un estupro cometido por un missatge de casa, haciendo saltar una puerta, atando a un hermano de la infeliz y honrada joven y golpeándola horriblemente, hasta conseguir su desmayo; son tres crímenes cometidos en menos de dos semanas, en un solo pueblo, en Pollença !.-

Como si esto no bastara, algunas desgracias, dignas compañeras de tales delitos, han completado el terror de nuestra villa. Muere ahogada en una alberca una joven de quince años, y, a la mañana siguiente, un carpintero estando cerca de casa, cae quebrantándose la cabeza, y por la tarde otra joven queda gravísimamente herida por la caída y hundimiento del piso en que trabajaba.-

Añádase á todo esto el gravísimo escándalo del Ecónomo que ha vuelto loca á la pobre hermana de Cerdà, y tendrás una idea de lo que debe pasar en Pollença y de las conversaciones que debe haber necesariamente.- Qué pueblo!.-

Por fortuna las continuas calamidades de que te hablo han cesado ya y respiramos, pero continúa todavía la locura de María Antonia. Quien pudiera ser obispo para arrojar de una vez a los que se sirven de la Parroquia como de una casa.-

Espero que nos veremos en Pollença y para entonces reservo el darte pormenores acerca de todo lo que te digo y demás- Cuando te parezca bien venir escribe o ven sin escribir si quieres, pues te espera para pasar contigo una temporada tu amigo de siempre

Miguel Costa

2

Madrid 11 de Noviembre - 1876

Acabo de recibir, queridísimo Juan, tu carta del 6 que me ha dado un buen rato como cosa tuya, por más que haya notado en ella no sé que frialdad (tal vez imaginaria) que no tenían tus cartas anteriores. Te digo esto aunque pueda parecerte algo nervioso, porque ya sabes que quiero decírtelo todo.

Antes de darte otras noticias, he de participarte que mañana mudaré de casa. Bien hiciste al aconsejarme que no volviera a casa de D^a Celestina, porque ahora he hallado una que no puede ser más a mi gusto. Es mi nueva casa un elegante entresuelo de la calle de

Valverde (la de la Academia española) que ni está lejos del centro ni de la Universidad. El balcón de mi habitación da á un pasage más ancho que la casa de Sevilla y completamente nuevo, por lo cual es muy limpio y claro... Mi cuarto es un gabinete sin alcoba, pero con su chimenea, su cómoda, su silloncito y portier. Todo es sencillo, pero agradable y limpio. Paga 15 rv. que no es mucho en estas condiciones.- Alcover de Söller vive en el principal de la misma casa y paga 16 rv.- Sé que mis compañeros serán decentes.- De la comida sé que se da sota, caballo (con ensalada) y rey y que por las mañanas se sirve chocolate con leche. En fin, allá veremos. La patrona es sorda, lo cual no deja de ser otra garantía.

Voy a dejar esta casa de Aduana porque tengo un cuarto muy oscuro y frío y además porque por las noches meten mucho ruido los patrones, jugando en el comedor; y los huéspedes son en general viajeros, es decir, viajantes de comercio, (pues los estudiantes extremeños de quienes te hablé se fueron a otra casa), y finalmente porque hay poca limpieza y mucho descuido.

Mi nueva casa me ofece mejores condiciones con mayor baratura. Me parece que no esperabas que cambiase ni siquiera buscase casa mejor una vez instalada en ésta.

Mi gran dificultad está ahora en la ropa de invierno. Necesito un pantalón y un abrigo, y como no se hacen sobretodos y no quiero ni puedo llevar levitón ó redingot, estoy indeciso de si pasarÉel invierno sin la pieza que tanto necesito.

Pasando á cosas para mi más importantes he de decirte que asisti a la apertura del Ateneo⁸⁷ oyendo un discurso leído de Moreno Nieto⁸⁸ sobre el tema de sus lecciones sobre el conjunto de las ideas modernas y la tendencia espiritualista que ha de vencer el panteísmo y el materialismo. Si he de ser franco, más me gusta Moreno improvisando que en discurso escrito.- Mi padre me ha escrito que entre cuanto antes en el Ateneo y voy á entrar.

Me preguntas si continúo el alemán y por ahora he de responderte que no.- Es muy posible que lo continúe en breve, pero no con Siemming, sino con otro maestro más barato, es decir, en la Universidad libre en que se dan lecciones diarias ¡por 1 duro anual! de inglés, francés, portugués, italiano ó alemán. Mir también quiere asistir á dicho establecimiento.

Uno de estos días haré una visita á Querol,⁸⁹ que preguntó por mi a Estelrich⁹⁰ y dijo que deseaba verme. A propósito de esto, Estelrich presentó á Querol su poesia Artá que

⁸⁷ El Ateneo Científico y Literario de Madrid va esser fundat a 1820, disolt a 1823 i reinstituït a 1835 per iniciativa de Salustiano Olózaga- Posseieix una gran biblioteca i dues galeries de retrats importants.

⁸⁸ José de Moreno y Nieto (1826-1891), gran orador i juriscònsult il·lustre, fou catedràtic de Història dels tractats, Diputat a Corts per Badajoz, Rector de la Universitat Central i president de l'Ateneu de Madrid. Molt important fou el discurs titulat: Oposiciones fundamentales entre la civilizaci6n religiosa-cristiana y la racionalista.

⁸⁹ Vicenç Querol (1856-1891) va esser l'iniciador dels Jocs Florals a València i President de l'Ateneu Científico de València. Escrigué Rimas (1877) y Oda a les Belles Arts.

⁹⁰ Vid nota 5.

tu conoces, y el distinguido poeta le dijo que la haría leer a Alarcón⁹¹ con quien se reúne todas las noches. También ha leído Estelrich una de sus piezas á D. Vicente Caravante⁹² traductor de Augusto Nicolás y literato de mucha erudición á quien conoce por recomendación de Quadrado.⁹³ Tal vez se represente esta pieza que lleva por título *-A caza de yerno-*

No debo pasar sin hablarte de la representación del nuevo drama de Echegaray - *„Como empieza y como acaba...* - Esta obra en tres actos es la primera parte de una trilogía que tiene ya concluida, según dicen, el autor de quien tanto se habla en opuestos sentidos. El género a que pertenece el drama en cuestión no me gusta: es uno de esos dramones de levita en que tan fecundo ha sido el romanticismo francés. Hay en este drama, preciso es confesarlo, escenas magníficas, buena versificación, pensamientos de mucho relieve, tipos bien delineados; pero en cambio hay algún efecto repugnante un tipo casi asqueroso sin gran maldad (Loreto) una protagonista extraña y en general algo de violento y exagerado en las pasiones todas, que hacen parecer la obra fruto más bien de una inspiración calenturienta y forzada que de una plenitud espontánea y verdadera. Con todo, lo cierto es que pasé un buen rato oyendo los hermosos versos del ingeniero poeta que en este drama son más limpios que en los demás que de él conoces, careciendo casi completamente de gongorismo, no sin que arrastre su poco de lujo á la española.- La ejecución fue magistral. La Boldun⁹⁴ estuvo incomparable en su papel de adúltera y Vico⁹⁵ en el suyo de amantísimo marido, sin que dejaran que desear Cepillo⁹⁶ como amante y el Barba (?) como padre de la dama, y más que ninguna de las segundas partes una dama joven que no sé como se llama y que hizo un papel de niña encantadora. Coll muy satisfecho del éxito, pero reconociendo los defectos. - Juan Luís⁹⁷ que no va mucho al teatro no ha visto aún el nuevo drama. Espero su opinión...

⁹¹ Pedro Antonio de Alarcón (1833-1891), Novel·lista espanyol, excel·lent narrador. Les seves novel·les més conegudes són *El escándalo*, *La pròdiga*, *El niño de la bola* i entre els contes destaquen *El sombrero de tres picos* y *El clavo*.

⁹² Vicente Caravante[s] és un juriconsult originari d'Aragó autor d'una obra molt curiosa com és *Anales dramáticos del crimen o causas célebres españolas y extranjeras* (1861). Visqué a meitat del segle XIX:

⁹³ Es refereix a Joseph M^o Quadrado Nieto (1818-1896), polígraf extraordinari. Nascut a Ciutadella arribà a Palma l'any 1823. A 1840 fundà *La Palma*, publicació notable que introduí el cultiu del romanticisme a Mallorca. També fundà *La Fe* y *La Unidad Católica*. Imposible resumir aquí la seva immensa producció històrica, literària i científica. Fou membre de la Reial Acadèmia de la Història, de la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua, de la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando i d'altres corporacions...

⁹⁴ Elisa Boldun i Corellano fou una famosa artista dramàtica que estrenà diverses obres d'Echegaray com *O locura o santidad*, *Como empieza y como acaba*.

⁹⁵ Actor dramàtic de gran fama que interpretà magistralment diverses obres d'Echegaray.

⁹⁶ Miguel Cepillo (1845?-1903) nascut a Granada també es distingí en la interpretació d'obres d'Echegaray. Les seves actuacions als grans teatres de Madrid foren tan notables com les d'Antonio Vico.

⁹⁷ Vid. no ta 7.

Anoche se estrenó en el teatro de Novedades una tragedia de Echegaray arreglo del alemán titulada el Gladiador de Rávena. - Espero verla en breve. Nada sé todavía acerca de su éxito.

El lunes te mandaré tal vez El Imparcial para que leas la revista dramática que ha de ser notable con los estrenos de esta semana.

En el Real hemos tenido unos Ugonotti como no se podían desear. Ordinas ha estado muy acertado en su interpretación del Marcelo, papel sumamente difícil. Le han aplaudido como nunca.-

Parece que en breve llegará la Scalessi Rubini, tiple de primera línea, es decir di primo cartello.

He comprado las obras de Manzoni y Leopardi en casa de Duran por 5 rv. cada tomo ¡que baratura!

Manzoni me encanta - ¡Qué himnos y que tragedias!

Pero concluyamos esta carta que nunca tendría fin si fuera a medida del deseo de este tu

Miguel

P.D. Memorias. Adiós.

3

Pollença 20 Febrero 78

Queridísimo Juan: a pesar de lo corta que fue nuestra última conversación y del vivo deseo que tengo de continuarla, apenas acierto a escribirte como quien nada tiene que decirte.

Te hablé tanto de mi viaje que sería pesado continuar hablándote de él. Más pesado fuera aún contarte los soporíferos lances de este pueblo, cuyas más interesantes novedades han sido la venida de Guillermo Coll que ha producido una semana de murmuraciones, y el funeral de Pio IX, que ha dado ocasión á otra semana de campaneo general.

Afortunadamente he pasado en Formentor, en compañía de Pedro, Coll, Rotger y algunos cazadores del pueblo casi todo el tiempo en que las campanas han aturrido á los vecinos de Pollença con su incesante doblar.

Supongo que en Palma estaréis todavía de funerales, pero así y todo pasaría de buena gana algunos días entre vosotros. ¿Cómo no ha de gustarme Palma si hasta mi padre, que tiene tanto interés en que no me guste, dice a menudo al llegar de su cotidiano⁹⁸ paseo: ¡Quien pudiera llegar á Palma en vez de meterse en este pueblo, y disfrutar de una agradable velada después de consagrar el día a los cuidados del campo! Si hubiese otra

⁹⁸ El autor escribe *quotidiano*.

guerra de forenses y ciudadanos mi padre no sabría que partido tomar. De mi puedo decir que no tomaría ninguno.

Pedro tan pollensin como siempre con la única verdad de haber comprado un perro de presa de pocos días, cuyo crecimiento y futuras costumbres le ineresan por lo menos tanto como a los partidarios del Syllabus⁹⁹ las tendencias del futuro pontifice.

Y a propósito del Papa, ¿cómo estáis por ahí de simpatias hacia los cardenales candidatos? Supongo que casi todas las rogativas serán intencionalmente favorables á los intransigentes. Supongo también que Taronjí hace votos por la elección del candidato liberal, para poder ofrecer al nuevo pontifice su libro del estado religioso y social de Mallorca,¹⁰⁰ que mandó esterilmente á la redacción del Siglo futuro¹⁰¹ y a D. Vicente de Lafuente.¹⁰²

Poco, muy poco, he leído desde mi llegada a este pueblo. Únicamente he leído el precioso libro descriptivo titulado Roma de D. Severo Catalina¹⁰³ y las vidas de los grandes artistas del renacimiento deliciosamente escritas por Giorgio Vasari uno de los últimos pintores florentinos del siglo XVI.

Veo que esta carta se arrastra sin interés y, para concluir no se me ocurre sino encargarte que saludes en mi nombre á los amigos y que me escribas cuanto antes

Tuyo

Miguel. (Rúbrica)

4

Pollença. 1 Mayo -78.

Amigo Juan: lo primero que se me ocurre al tomar la pluma para escribirte es que vas a extrañar que te escriba en este papel, mayormente juzgándome ya enemigo de la moda

⁹⁹ El *Syllabus* promulgat pel papa Pius IX condena 80 proposicions concretes del lliberalisme ja rebutjar abans a les encíclicques *Mirari vos* i *Quanta cura* del mareix pare.

¹⁰⁰ Josep Tarongí i Cortés (1847-1890) és un sacerdot procedent dels jueus conversos de Mallorca que defensà amb ardor i entusiasme la lluita contra la marginació que han experimentat aquests jueus conversos. Escrigué una obra titulada *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca* que originà una viva polèmica amb D. Miquel Maura i Muntaner referent a les preocupacions i prejudicis de classe a la Mallorca de finals del segle XIX. Al mateix temps cultivà la literatura i mantingué una bona amistad amb Costa i Llobera coincidint en les seves aficions literàries.

¹⁰¹ Era un diari defensor de la tradició i del carlisme.

¹⁰² D. Vicente de la Fuente (1818-1889) fou un escriptor eclesiàstic de gran prestigi. Fou catedràtic de Dret Canònic la Universitat de Salamanca i després professor de disciplina i Història de l'Església a Madrid. Fou Rector de la Universitat Complutense i membre de l'Acadèmia de Ciències Morals i Polítiques.

¹⁰³ D. Severo Catalina y del Amo (1831-1871) fou catedràtic i periodista. És autor de *La mujer, El hombre i Roma*. Són tres llibres que tingueren gran acceptació. Era membre de la Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua.

y severo de gusto. Para que no te extrañe, debo decirte que mi padre encargó el papel, y como después no le gustara, yo me encargué de consumirlo en mi correspondencia, única manera de consumir papel que me ha quedado.

Hubiérate escrito antes si no me hubiesen faltado noticias que darte; y si hoy lo hago para no parecerme olvidadizo, bien se te alcanza que no me sobran asuntos. Llenaba mis cartas en otras ocasiones, la monótona expresión de mis tristezas, únicas novedades que solían ocurrirme; pero ahora venturosamente me veo libre de disgustos, estándolo también de placeres y así no debes extrañar que me falte materialmente asunto para escribirte. De lo único que puedo darte alguna noticia es de mi lectura, aunque careciendo ésta de actualidad y de sorpresa no se presta mucho para que de ella escriba.- Sin embargo, alguna sorpresa y mucha admiración me ha producido el *Cosmos* de Humboldt, libro que te recomiendo como uno de los más graves, profundos, eruditos y bellos que puedan existir, y en el cual ha realizado su incomparable autor la fusión de las más excelentes cualidades del escritor y del sabio. Humboldt ocupa el trono de la ciencia alemana, como su amigo Goethe el de la poesía. Impresiones mucho más vivas y eficaces me ha causado en distinto orden de ideas la lectura de algunas obras de Fray Luis de Granada, el más simpático para mí de nuestros místicos. ¡Cuánto fuego divino, cuánta poesía y aroma de virtudes hay en aquellas páginas! - Lectura es ésta que pienso continuar alternándola con otras. Para ello he empezado las obras, nuevas, de D. Nicomedes Pastor Díaz,¹⁰⁴ uno de los más nobles y simpáticos ingenios de la generación romántica. Creo que verás con gusto sus *Problemas de socialismo* que dio a conocer en el Ateneo de Madrid siendo ministro, y que son más para tu gusto que los melancólicos versos y sentimentales novelas, donde se deja sentir demasiado la amargura sistemática del romanticismo, perjudicando, en mi concepto, las cualidades del insigne poeta gallego, a quien no puede negarse uno de los primeros puestos entre las eminencias contemporáneas.

A pesar de no saber al principio qué escribirte veo que se me acaba el papel.- Con que, adiós - Contesta - Tuyo - Miguel.

5

Pollença 21 de Mayo - 80.

Mi apreciado Juan: puesto el pie ya en el estribo para el viaje¹⁰⁵ a Madrid de que te

¹⁰⁴ Nicomedes Pastor Díaz Corbelle (1811-1863) fou seguidor de la Escuela Norteña de poesía que després influí a Bécquer. Es autor de *Poesias (La mariposa negra, Mi inspiración per exemple)*. També escrigué la novel·la *De Villahermosa a la China*.

¹⁰⁵ L'autor al·ludeix als coneguts versos de Miguel de Cervantes a la dedicatòria que escrigué al Conde de Lemos, el seu gran amic i protector, en el pròleg de *Trabajos de Persiles y Segismunda*:

Ya en las ansias de la muerte
Puesto ya el pie en el estribo
Oh gran señor ésta os escribo...

hablé ya en Palma, no he querido pasar sin darte noticia de mi partida. Creo que nada me encargaste, pero por si acaso algo se te ocurre, creo poder asegurarte que viviremos en el Hotel de Embajadores, junto a la carera de San Jerónimo. En Barcelona sólo pensamos detenernos dos días, y uno ó dos en Zaragoza.

Pedro ha llegado sin más novedad que una buena dosis de entusiasmo y de alegría que le sale a borbotones.- Siento que no lo hayas visto de vuelta para indemnizarte de la impresión que te dejó a la partida.

Nada de particular en ésta.- En Palma según leo en el diario que acabo de recibir, hay una novedad para nosotros y es la muerte de nuestro antiguo compañero Andrés Rosich, que siento vivamente.

Sin más por hoy, recibe recuerdos de mi familia y un abrazo de despedida de este tu constante amigo

Miguel

6

Pollença 25 de Junio 80.

Querido Juan: Aunque al llegar a Palma el lunes último, hallando cerrada tu casa, prometí escribirte a ésa de Alaró en cuanto llegase a mi Pollença, no he podido hacerlo hasta este momento, ocupado continuamente en recibir y hacer visitas, que éste es el epílogo necesario de nuestro viaje. Y siento no haberte podido escribir inmediatamente, no tanto por no haberte dado más pronta noticia de mi llegada como haber pasado la oportunidad de saludarte en tus días. Recibe hoy, aunque con retardo mi más afectuosa felicitación, que no por ser atrasada será menos cordial.

Nuestro viaje ha sido feliz como lo podíamos desear. Catalina ha disfrutado en él más de lo que yo esperaba y ha dado pruebas de su actitud para la cultura, observando discretamente en Madrid y lo que es más, no aburriéndose en Toledo

La impresión que la Corte me ha producido no es por cierto favorable; y en ello tal vez ha entrado por mucho el recuerdo de los dos años que allí pasé no estudiando. Paréceme verte sonreír al escribir esto, tachando de escrúpulos mis remordimientos. Ríete cuanto quieras: por esto no ha de ser menos cierta la esterilidad de aquellos dos años en que ni siquiera supe aprovechar mi estancia en Madrid para aprender el castellano. Borraron un tanto mi mala impresión Querol y Menéndez y Pelayo, animándome el primero a escribir y colmándome el segundo de inmerecidos elogios. - Nada me impresionó tanto como ver al eruditísimo joven enterado, no ya solamente de lo que llevo escrito, sino de proyectos míos que hace mucho Rubió le había comunicado. De Menéndez y Pelayo he traído la *Historia de los heterodoxos*, de la cual sólo he visto el discurso preliminar, que por sí solo supone tantas y tales lecturas que bastarían para ocupar una vida de cien años.

Madrid tan elegante y bullicioso como siempre, ha mejorado notablemente en sus cafés. Fornos y La Iberia se han cubierto de frescos y de bronces; pero el aspecto general de la población no ha cambiado. Madrid es siempre el mismo, pulido, moderno y de buen tono; pero artísticamente vulgar y prosaico. Madrid es una chistera.¹⁰⁶

Singular contraste el que ofrece la nueva corte, digna expresión de la época que alcanzamos, con la antigua Toledo, que parece el blasón monumental de la grandeza española. Todo es en Toledo noble y poético, todo español, en el sentido histórico de la palabra. Desde los angostos y torcidos callejones que ostentan viejos portones de enormes clavos y aldabas, hasta las dilatadas vegas que se tienden a levante y a poniente de la ciudad; desde el maritornesco Mesón del Sevillano donde escribió Cervantes su Ilustre fregona, hasta el soberbio Alcázar que parece personificar la corte de Carlos V; desde la diminuta fábrica árabe del Cristo de la Luz, que consagró la reconquista de Alfonso VI con la primera misa, hasta la sublime Catedral, que uniendo la regia majestad al más delicado misticismo, parece fiel trasunto de su glorioso fundador Fernando el Santo; desde las riquísimas sinagogas de la Blanca y del Tránsito y los arábigos salones de Mesa y de Abencerrajes llenos todavía del oriental aroma que exhalan sus artesonadas techumbres de cedro, hasta San Juan de los Reyes, ese afilagrano relicario gótico, memoria de Isabel I; todo en Toledo es interesante y noblemente antivulgar, todo artístico y poético hasta el extremo. - Y como para encuadrar tan singular población, muéstrase la naturaleza grave, solemne y románticamente bella en sus alrededores. Al acercarse a la viuda de los reyes, desecha el Tajo sus festones de verdura, y austero y triste pasa el viejo puente de Alcántara, corre entre áridas breñas y ruinosos torreones, rompiendo su corriente en vetustas aceñas y batanes y en la ruinas de un puente romano, abraza con largo rodeo y besa el peñón en que la ciudad se asienta, hasta que saliendo por el puente de San Martín recobra sus verdes galas y se lanza por la vega en busca de dilatados horizontes. - °Qué tontos fuimos, pasando dos años en Madrid sin visitar a Toledo !

Nada más quiero escribirte por ahora para tener ocasión de decirte algo cuando nos veremos. Cuando estés en Alaró por las acostumbradas vacaciones de veraneo, escribémelo y puede que pase a visitarte. En caso de ir a verte será ya entrado el mes de agosto.- Tuyo afmo. -

Miguel

7

Palma Julio 29 / 81.

Amigo Juan: recibí tu carta fecha de ayer y me apresuro a decirte que tengo el estudio o tablilla de Terrassa que Antonio Fuster me prestó. Creía tenerle entre los otros estudios que te entregué, y pudiera muy bien haberseme extraviado, si tú no hubieses

¹⁰⁶ L'autor escriví aquesta paraula en cursiva; per evitar confusió, l'escrivim subratllada i així ho feim en les ocasions subsegüents.

cuidado de avisarme. También tengo todavía otro estudio de Fuster que fué el último que copié. Si no se te olvidó mandar uno de los estudios á Rosselló el escultor, no sé de quien pueda ser el que me dices qu no es de Antonio.

Hoy mismo te mando por el ordinario los dos estudios de Fuster, puesto que no sé hasta cuando tendré ocasión de pasar a ésa.

Probablemente no iremos a Palma hasta la época de las Ferias; por lo mismo si quieres vernos debes venir á Pollença. Si quieres te avisaré cuando vayamos a Formentor.

Ya que aludes en tu carta a las próximas elecciones, no quiero ocultarte mi satisfacción al ver que se acercan sin preparativo alguno por parte de mi familia.- No me explico completamente tu antipatía por el candidato R - A propósito de tu simpatía por Maura, ¿no te pareció algo enrevesado su manifiesto? Me refiero solamente á la forma.

En ésta pocas novedades si se exceptúan algunas desgracias que habrás leído en los periódicos. Pedro (y no digo su familia, ni menos su padre) ha emprendido las obras de reforma de su casa. Creo que resultará buena cosa. Lo mismo dicen de su jaca, aunque no tengo de ello tanta confianza.

Tenemos en proyecto una expedición por mar hasta la cueva del Drach, que tal vez no realizaremos porque Pedro se halla delicado del vientre, indisposición que, si no ofrece cuidado, no deja de ser incómoda. No te invitáramos a esta expedición, porque tendría que ser demasiado espartana.

Saluda afectuosamente á Antonio Fuster y tú recibe, con muchos recuerdos de Pedro, el afecto de tu amigo

Miguel Costa y Llobera

8

Roma -7 de Julio – 1887i contestación á mi última carta del año pasado, me ha parecido qu es ya tiempo de cumplirte la promesa que te hice de un retrato mio. Ahí te lo mando, con la seguridad de que le reconocerás, aunque el cambio de traje y alguna libertad que se permitió el fotógrafo, principalmente en una de las cejas, hayan alterado un poco el tipo que sin duda recuerdas

Este año serán menos largas mis vacaciones. Hasta el 18 no me toca dar el examen universitario. Después tendré que dar otro para la ordenación de subdiácono, á lo cual tendré también que prepararme con diez días de ejercicios espirituales antes de las tómporas de setiembre.- Con todo aún me queda tiempo suficiente para hacer alguna excursión fuera de Roma.

Supé por carta de mi primo Pedro que te hallabas muy próximo a tomar estado y que le animabas á dar el mismo paso: de las dos cosas me alegro y confío que tu buen sentido podrá ser útil á Pedro en su tarea de buscar persona que pueda convenirle.

Días atrás recibí carta de Rubió anunciándome el nacimiento de su hijo, a quien ha dado el nombre de Jorge, por ser el patrono de Cataluña y de Grecia, según me dice con simpática fruición.

¿Qué hacen nuestros literatos? Me propongo saber algo de ellos durante estas vacaciones en que me obligará el ayuno de poesía, como por mí espontánea voluntad me obligaba durante el curso.

Nada te diré de noticias generales, pues, si bien corren por ahí rumores de próximos sucesos importantes, no sé hasta que punto sean fundados, y considero además que no deben ignorarse en esa isla.

Recuerdos á esos amigos que aun se acuerden de mí.

Ya sabes que no te olvida

Miguel Costa y Llobera.

9

Roma, 1 abril 1888

Amigo Juan: Mucho tiempo he pasado sin escribirte, pero hoy tengo una buena noticia que comunicarte y no quiero tardar más. He sido ordenado diácono en la solemne función del Sábado Santo, y en la misma basílica de Letrán donde en diciembre último recibí el subdiaconato.

El paso que acabo de dar, sin ser tan decisivo como el anterior, que lleva consigo el solemne voto, es sin embargo de tanta importancia para darle con sagrado terror y piedad profunda. Ahora sólo me resta la promoción al sacerdocio. Por una parte desearía ser ordenado en las próximas ténporas de la Trinidad, y por otra me parece preferible aguardar hasta septiembre, a fin de prepararme mejor durante las vacaciones. Creo que optaré por este último partido, aunque me cuesta el no realizar mi viaje a esta isla en el próximo verano.

Muchas cosas podría decirte del Jubileo de S.S. León XIII y de la Exposición Vaticana; pero de todo esto estarás enterado por los periódicos y tal vez por algun testigo de vista

Estoy muy conforme con cuanto me dices en la última á propósito de las consultas de Pedro. Según tengo entendido, ya se ha fijado en alguna persona determinada, aunque ignoro quien sea ella, y no me he atrevido á preguntarlo por segunda vez. - Espero que no tarde mi primo en seguir la marcha de mis hermanos, que, al parecer, con buen éxito le toman la delantera. - Mi padre se halla ahora en Barcelona para asistir á las bodas de Martín, que se casa el 9 de este mes. ¡Quiera Dios hacer á todos tan felices como deseo! Mucho me alientan á esperarlo las buenas noticias que tengo de Catalina.

Que pronto pueda tenerlas de ti es lo que desea y espera tu afmo. amigo

Miguel Costa

Recuerdos a los amigos de esa

10

Roma 4 de agosto de 1888

Mi apreciado Juan: No creo ser yo quien te deba contestación; con todo considero que ya es tiempo de escribirte siquiera para darte la noticia de que estoy en vísperas del sacerdocio. Hoy mismo he ido a encargar mis proclamaciones en la parroquia, y mi ordenación será (D.m.) en las próximas témporas de septiembre, si no se anticipa.

Tal vez en octubre tenga el gusto de verte en ésta de Mallorca. Deseo, como es natural, hacer una visita a nuestro país; pero no te aseguro que se realice mi deseo, pues no deja de presentarme algún inconveniente: allá veremos. Ya sabes que soy bastante indeciso necesitaria alguien que me diese el empellón como se dice en la isla. De todos modos volvería para el próximo curso que empieza en noviembre y es el último curso que me queda en la facultad teológica pues ese año he salido ya licenciado en el examen de julio. A pesar de haber mentado el título, no creas que le doy gran importancia; nunca fui, como sabes, un perfecto estudiante; y si bien ahora procuro cumplir con mi deber, conozco que no nací para sabio.

Supongo que sigues aún soltero pues prometiste anunciarme tu cambio de estado, que como el de Pedro,¹⁰⁷ se va retardando más de lo que yo creía

Espero que esta vez no me privarás del gusto de recibir noticias tuyas. Por mi parte ya te he dicho lo poco que me ocurre. No puedo hablarte de alguna excursión, como otras veces, pues este año no he salido de Roma, en donde gozamos este verano un fresco excepcional, que hace tolerable la permanencia á los mismos que otros años ya se habían ausentado de esta ciudad.- Roma no fascina a primera vista, pero, a medida que se la va conociendo, ejerce una singular atracción propia de su importancia, sobre todo cuando no se la considera tan sólo con ojos de artista o de arqueólogo, sino más bien con alma de creyente.

Memorias á esos amigos. Te saluda tu afmo

Miguel Costa Diaeº.

11

Roma - 14 de Febrero - 89

Querido amigo: *como supongo que ya no tardarás mucho en darme la noticia de tu casamiento, te escribo siquiera para darte mi nueva dirección. No te la habia mandado antes por carecer de novedades que participarte desde que nos vimos últimamente en Palma.*

Mi vida en esta capital es la misma que en años anteriores, con la sola diferencia de la misa que ahora celebro y entonces oía solamente.

Ni siquiera han producido alteración en el curso regular de mis días las recientes algaradas de carácter socialista que hemos tenido aquí durante la semana anterior y de las cuales tendrás noticias, tal vez algo abultadas, por los periódicos. El movimiento nada tiene

¹⁰⁷ Es refereix al seu cosí Pere Llobera.

de anticlerical, antes hubo en él gritos en favor del orden de cosas pasado, no ciertamente por instigación de los católicos, sino para ofender al Gobierno, que según decían, ha hecho de Roma la capitale della fame.

Hay aquí una población flotante de obreros, atraídos por el trabajo que se ofrecía sin previsión y que ahora se encuentran desocupados a consecuencia de numerosas quiebras de empresas constructoras y particulares. La blandura del carácter italiano hace menos temible esta situación, que no amenaza serias desgracias personales.

Entre las noticias tristes de Mallorca, no lo ha sido poco para mí la muerte del pobre Ramón de Formentor (es nan de Formentor), de la cual habrás tenido noticia.

Memorias a esos amigos. Te saluda y desea un feliz ingreso en el nuevo estado, preludio de nuevas dichas, tu amigo

Miguel Costa Pr.

12

Roma - 3 de Abril - 89

Mi querido amigo: te felicito cordialmente por tu matrimonio, de que me das noticia en tu apreciada del pasado marzo. Nada tengo que dispensarte por la tardanza en comunicarme lo que ya me habías hecho saber anticipadamente. Me alegro de tu felicidad en tu nuevo estado y hago votos para que perdure y crezca pacífica y colmada de bendiciones.

Tu luto por la muerte de tu madre política es de aquellos (sic) que admiten más consuelo por tratarse de una persona buena y probada con largos años de sufrimiento.

También nos ha dejado un recuerdo venerado el bondadoso tío Gabriel, de cuyo fallecimiento tuve noticia por mi padre y por Pedro como tú supones.

Aplaudo tu participación en la Liga Agraria que supongo de notable utilidad pra los intereses de nuestro país, y en la que como dices, es posible unir a todas la personas de buena voluntad sin distinción de partidos.

Yo, en ésta, ocupado como de costumbre, y aun más atareado que de ordinario ahora que se acerca la conclusión de mis cursos teológicos.

Nunca hubiera sospechado no haberte incluido en mi anterior las señas de la casa en que habito desde mi regreso á Roma. Fue uno de mis acostumbrados descuidos, que tú no extrañarás, conociéndome como me conoces. Vivo, pues, en la Via del Pozzetto - 155 - 2º. El sitio es muy céntrico y estoy en él bastante mejor que donde vivía en los años anteriores.

Con recuerdos a esos amigos, te saluda y repite sus parabienes tu afmo

Miguel Costa Pbro.

13

Pollença -14 de Abril - 90

Mi querido Juan: me afectó vivamente la inesperada noticia de que tu esposa se hallase en grave peligro. Esta mañana he aplicado por ella la Santa Misa. Quiera Dios escucharnos y conservarte a la que elegiste por compañera de toda la vida. Te felicito al mismo tiempo por tu primera hija, cuyo nacimiento me participas: que Dios la conserve a sus padres y os conserve a entrambos para ella.

Aunque no te escribí directamente por la muerte de tu buen padre, no me olvidé de consagrarle sufragios.

Te saluda con nuevo afecto en la presente tribulación tu amigo que con toda el alma te desea pronto consuelo.

Miguel Costa Pbro.

14

Palma - 27 Abril - 92

Amigo Juan: siento tener que repetirte la misma forzosa negativa de las otras veces. El día 8 de Mayo próximo le tengo comprometido desde el año pasado para predicar en S. Jaime de Palma, en la solemne bendición de la nueva capilla que dedica a San José la viuda de Ayneto. Aun faltando este compromiso me quedarían otros varios para el mismo día. Apenas tengo día festivo libre en toda la primavera y verano. Llevo ya predicados 107 sermones. - Ya ves que no me excuso sin justa causa.

Espero saludarte en ésa. En tanto recibe el particular afecto con que te distingue tu amigo

Miguel Costa Pbro.

15

Pollença 7 mayo 1898

Mi apreciado amigo: Sobrado motivo tienes para preocuparte tan hondamente por la actual situación de nuestra patria. En mi concepto, la invasión napoleónica que sufrió España en lo comienzos de este siglo, fue crisis menos grave que la sobrevinida ahora, en su posteros años. Más que la pujanza de los Estados Unidos aterra considerar la imprevisión, ligereza y aturdimiento de nuestros gobernantes y la decadencia y agotamiento del país. No faltan en España, por cierto, arranques patrióticos y abundan sobre todo las frases y declamaciones más audaces y arrebatadas; pero con tales pertrechos no se ganan combates; con estériles bravatas no se logra nada de provecho. Fuerza es repetir contigo: °Dios se apiade de nosotros!

Mi hermano Martín está en Cartagena, en el Estado Mayor del General de aquel Departamento marítimo. Mientras no le toque ascender, continuará regularmente en el mismo puesto, ya que regresó de la campaña de Cuba ha poco tiempo. Las impresiones que trajo de allí son ahora confirmadas por los sucesos.

Perico, como supones, sigue en Sóller sin peligro.

Escribiré a Campins lo que me indicas de tu recomendado Francisco Rotger. No creo necesario que tú le hagas indicación directa al Vicario Capitular, aunque tampoco sería inconveniente le dijeras algo, si tuvieses ocasión de verle.

Con recuerdos a tu familia se despide tu affmo.

Miguel Costa Pbro.

16

Pollença 12 de mayo de 1898

Mi apreciado Juan: A propósito del asunto que me encargaste, he recibido contestación del Vicario Capitular y me apresuro a comunicártela.

„ Todo cuanto se supone respecto el recomendado es pura novela. No se trata más que de una negativa del difunto Prelado, la cual, aunque no afecta a las cualidades morales del sujeto aludido, le saca de los límites de la concesión otorgada en Roma. Por manera que no es el interesado, sino yo, quien está cohibido en este asunto..

„ Puestas las cosas en tal situación, no hay necesidad de decir que no pondré obstáculos á los deseos expresados el día que mi acción sea libre y desembarazada..

En vista de esa contestación, tú mismo juzgarás conveniente no insistir, confiando como es justo en la prudencia y bondad del Sr. Campins, a quien ya podemos llamar Obispo electo, pues según noticias particulares, ha sido ya preconizado.

No creo necesario encargarte la debida reserva sobre el contenido de esta carta.

Memorias a tu familia.

Tu afmo. amigo

Miguel Costa Pbro.

17

Palma - 24 / 99 - Febrero

Querido Juan: Alcover me encargó te avisara que el próximo domingo 26 del corriente es el día designado para entregar al Sr. Obispo el obsequio que le dedica nuestra tertulia literaria. A las tres y media de la tarde nos reuniremos en casa del Provisor Ant^o M^o Alcover y desde allí pasaremos a celebrar la tertulia en el palacio de su Ilma.

Mi notificación no envuelve compromiso alguno: obedece tan sólo al deseo que tú manifestaste á Juan Alcover, según éste me dijo.

Memorias a tu familia.

Tu afmo.

Miguel Costa Pbro.

18

Ciutat de Mallorca 6 febrer 1900

Estimat Joan de Passatemp¹⁰⁸: Aquí m'arriba sa teva carta, girada des de Pollença, a on mai me sol trobar per aquest temps.

No sé d'on has pogut treure que sia tornat tan va-i-vé. Enguany, precisament, quasi no he corregut ni sols a predicar. S'Almudaina potser te va fer creure que era estat a Menorca, copiant unes retxes d'es Felanitxer i posant equivocadament que les copiava d'es Diari de Maó. *Voilà tout*

Deixant aquestes coses, que no fal al cas, te diré *que avui mateix he portat en el Palau de lo que atany a n'en Reinés... Se hi pensarà per procurar-li lo més convenient. Com s'han de tenir en compte diverses coses convé no atropellar-se.*

Crec que mol prest hem d'esser convidats a dinar tots els que firmarem la dedicatòria d'aquells breviaris regalats per la tertúlia de ca n'Alcover. Ja t'avisarem d'hora perquè tu no hi pots faltar.

Na Catalina agrai el pèsam que li donares per D^a Magdalena (a.c.s.)¹⁰⁹

Memòries a ca teva. Ton affim.

Miquel Costa Prv.

P.S. Enhorabona per aquests articlets i endavant amb La Roqueta.¹¹⁰

19

Pollença, 14 novembre 1905

Estimat Joan: Jo he vistes i triades les poesies del Certamen que m'an remeses d'Inca. Entre molta cosa xereca, hi ha composicions prou bones. M'ha semblat reconèixer *Na Salvà, En Carner, En Tous, En Ferrà, en Riber i Campins etc. Ja veus que podem quedar bé.*

Per el premi de narració o rondalla en vers o prosa, no he trobat res acceptable. Supòs que entre les composicions en prosa, tú que les has vistes, hauràs afinat qualche treball digne del premi.

¹⁰⁸ Segurament es tracta d'un pseudònim o tal vegada malnom pel qual es coneixia a Joan Rosselló de Son Fortesa.

¹⁰⁹ Es tracta de la sogra de D^a Catalina.

¹¹⁰ Era un setmanari que per iniciativa de D. Pere d'Alcàntara Peña sorti a 1887 per a omplir el buit deixat per *L'Ignorancia*. Tingué tres etapes: la primera (gener-desembre de 1887) comprèn 53 números essent el director D. Mateu Obrador, col·laborant-hi Tomas Aguiló, Bartomeu Ferrà, Gabriel Maura, Miquel dels Sants Oliver, Rosselló de Son Fortesa i Costa i Llobera.; la segona (agost-desembre de 1892) i la tercera (octubre 1898-maig 1901). Sembla que la segona fou l'època principal de la revista.

De Barcelona m'escriuen que la meua candidatura de consistori és la primera que des de molts d'anys s'ha vist votada per unanimitat. Així i tot no em fa gens d'il·lusió. Aviat m'hauré d'ocupar del discurs presidencial quan no sia més que per escollir punt de vista. Serà precís que m'aconsellin els amics de Mallorca.

Si vaig a Inca pel Certamen, esper que ferem una xerrada, ja que tu no hi pots faltar.
A reveure. Ton affm. Miquel Costa Prev.

20

Pollença, 15 desembre 1905

Amic Joan: Gràcies per la teva lletra d'ahir. M'ha fet bé amb l'interés amistós que demostres. Quan un respira dins una atmòsfera de general indiferència, és molt consolador que qualcú d'alluny i tot s'interessa per ell.

Me dius: per què no surts, per què no prediques? No ho puc fer com abans per no deixar tot sol a mon pare, que continua una mica delicat i li sap greu romandre sense cap fill. Com els altres no poder fer-li companyia tot seguit a Pollença, tenc d'esser jo que l'agomboli. Per això vaig haver de deixar en sec la novena de Santa Teresa a Ciutat a on me trobava quan mon pare volgué no estar-hi més dies. Aquestes sortides d'abans me fan falta per més d'un concepte. Que hi farem! Supòs que així mateix anirem a Ciutat després de festes. Allà esper que farem una xerrada.

Veres que no m'errava celebrant el teu discurs darrer? Lo que t'escriu en Joan Alcover confirma lo mateix que jo et deia. Fins i tot coincidim textualment en la frase final massa bo per Inca¹¹¹

Estic content que la memòria del Secretari te paresqués discreta i oportuna.

No conec el discurs del President. Ja suposava lo que m'en dius.

Lo notable es que en J., després del seu entusiasme ha experimentat un accés d'antiregionalisme. Ves-ho a entendre!

Perquè te faces càrrec de l'impressió que una de les meues Horacianes ha fet an En Masriera, t'envii el Diario de Mallorca¹¹² que tu no deus rebre. L'article Consejos a Homobono deu esser copiat del Diario de Barcelona. Ja en F. Matheu escrigué que, trobant aquella poesia superba, l'havia estampada com a manifest a la 1^o plana de la Il·lustració adornada amb un plançó de roure. És, poèticament apuntada, la mateixa tesi de la Llei de l'art que el Bisbe de Vic sostingué a l'Acadèmia de S. Lluc.

Jo no conec aquesta conferència; però, per lo que em diuen, crec que hauré coincidit

¹¹¹ Un i altre volen dir que el discurs era impropï del lloc, o sia, inoportú (Aquesta nota figura a peu de pàgina a l'edició de les *Obres completes*, Barcelona, 1947).

¹¹² Aquest diari fou promogut per D. Antoni M^e Alcover. Sostituï a *El Àncora* i fou després reemplaçat per la *Gaceta de Mallorca*. Existeixen altres dos diaris amb aquest títol: *Diario de Mallorca* (1818-1814) i el *Diario de Mallorca* creat a 1953 per la fusió de *La Almudaina* y el *Correo de Mallorca*.

amb la tendència inicial del gran pensador, encara que molt lluny de la seva altesa metafísica.

Desitjaria que la mare se trobàs ja restablerta. Mon pare ja es troba bé i fort, no quedant-li sinó un poc d'enrapament a conseqüència del reumatisme.

Bones festes. Ton affm.

Miquel Costa Prev.

21

Palma 14 gener 1909

Estimat amic Joan: M'han encarregat de recollir noms i diners pel monument de D. M. Aguiló que projecten a Barcelona. *En Joan Alcover i jo, com a deixebles directes figuraràn a la primera llista que és de quota fixa (25 pts.). Les altres llistes són de quota variable, de manera que s'hi pot contribuir amb una pesseta, amb cinch, o com se vulga, i sols per una vegada.* He trobat que, tractant-se d'un monument a un mallorquí, no estaria bé que Mallorca no figuràs a la subscripció. Per altra banda aquí no trobarem gent disposta a tal objecte, en no esser dins l'element literari...

Per aquí res de nou. Supòs que rebries el meu llibret Visions de Palestina que et vaig enviar.

En Galmés¹¹³ m'ha fet conèixer una novel·la seva Esqueixos, que té quadrets descriptius de moltíssima intensitat. La trama flueixja relativament. En Galmés resulta un prosista d'empenta.

En Riber ha acabada una oda al Rei en Jaume estupenda, destinada al certamen de Tarragona. Si no li donen el premi del Rei no sabran que es fan.

Memòries. Ton affm.-

M. Costa. Prev.

22

Palma 23 Juny 1909

Estimat Joan: Te felicito per la teva festa. A fi de reclutar gent per l'homenatge a n'en Joan Alcover, he indicats uns quants noms al Vicari General. Entre ells els germans de Haro, i aquests no sabem ahon caplleven. Tu t'en podries cuidar d'avisar-los, i esper que ho facis.

Molts anys i a reveure

Ton afm

M. Costa, Pr.

23

Formentor 19 juliol 1909

¹¹³ Salvador Galmés (1876-1951) fou sacerdot i novel·lista. De l'any 1911 a 1938 transcriví una part de les *Obres* de Ramon Llull destacant el *Llibre de contemplació en Déu*; *Llibre de Blanquerna* i l'*Arbre de Sci* +encia. Escriví novell·letes i contes com *Flor de card*, *Novel·les rurals* i *La Dida*.

Estimat Joan: Agraint la teva felicitació per la bona acollida que tenguérem a València, t'he de dir que encara no saps lo molt que personalment m'obsequiaren. Els poetes i escriptors d'allà intentaren una conjuració (com deien) per no deixar-me partir amb la gentada del Miramar.¹¹⁴ Uns quants n'hi hagué que em volien hostetjar, altres me volien dur a fer excursions a l'Albufera, al teatre romà de Sagunt, etc. Des que arribarem al Grau fins que partirem, sempre vaig tenir socis del Rat Penat o de València Nova que m'acompanyaven per tot arreu, regalant-me encara postals, vistes de l'Exposició, etc. Els canonges Sivera i Xabàs me prodigaren atencions; el Rector del Seminari me volia conèixer, com altres. Al despedir-me me pregaren molt perquè hi tornàs més despai a la coronació d'En Llorente.

No obstant en mig de tants d'obsequis jo enyorava la forta vibració de Barcelona. Dins València experimentava la sensació de lo entreuassat (híbrid), com un gust de menjar que no és ni carn ni peix, ni dolç ni fruita. Basta dir-te *que 'ls mateixos valencians qui, per convenció florelesca, ens parlaven en valencià, quan xerraven entre ells ho feyen en castellà (!!!) Crec que l'ànima catalanesca emigrà de València ja per sempre. Lo que allà resta es un provincialisme espanyol entusiasta de les millores locals, que per cert son notables.*

Nosaltres els mallorquins no deixarem de donar notes pan-catalanistes. Jo en el brindis del banquet vaig entregar el meu tom gros (edició Gili) dient que essent escrit a Mallorca, estampat a Catalunya i ofert a València, simbolisava la trina unitat de nostra raça. En Riber a la vetlada del Miramar ab l'espera del Rey en Jaume va punyir els valencians fins a l'afirmació de la Patria qui resurgeix... Molts no s'en feren càrrec y el batle de València finalisà son discurs de gracies ab un ¡Viva España!-- D'aquest varen protestar en seguida els de la Joventut Valencianista, dient el Sr. Espinosa que allò era per demés y presuposava que els hostes s'eren excedits contra l'Espanya lo qual era inexacte, no menys que poc cortès en vers dels mallorquins... Els qui estavem aprop fèrem lo possible per calmar l'incident, i no va trascendir...

L'impressió que vull recullir es que Lo Rat Penat es una institució superficial floresca ahont alguns arriben hasta el regionalismo bien entendido; y que València Nova ab (sic) la Joventut Valencianist entranya més força de conviccions, més simpaties per Catalunya, però sempre ab certa barrera de separació respecte de Barcelona.

Na Salvà obsequiadíssima. Tots molt agraits a tantes fineses. L'Exposició Valenciana reulta molt notable i atractiva. Sa nota principal és la compenetració del gust artístic en tot. La gran pista me resulta d'una bellesa grega amb ses columnades jòniques, sa quàdriga daurada i les moltes estatués que coronen els pòrtics en actitud d'animar els corredors a la victòria. Ses instal·lacions de fruites, de ventalls, de faiances, de mobles artístics són notabilíssimes. La darrera excedeix singularment tota ponderació i me causà gran sorpresa. S'hi coneix la influència britànica de The Studio. Diuen que a València ha

¹¹⁴ El vaixell Miramar es construí a 1903 per a la Islaña Marítima. Desplaçaba 1.750 tones.

pres grandíssim increment l'exportació de moblatge artístic cap a les Amèriques.

Les sales de pintures són també esplèndides; però això ja ho esperava i no m'ha sorprès.

Estic molt content del teu present poètic. Bé va. T'en parlaré un altre dia.

També m'agrada que hages trobada un poc més jove que altres la meua darrera poesia dedicada a Llorente. Supòs que les que te semblaven de poeta envellit no eren les Horacianes ni les Visions. Però qui sap?

Havies d'esser vingut a València. En Riber, Na Salvà i En Tous ho trobaven com jo mateix-- Ton affm. M. Costa Prev.

24

Sr. D. Joan Rosselló

Estimat amic: T'acompany en el sentiment per la mort del teu germà. Al cel el vejem.

Me faràs favor de participar a ta mare i demás familia l'expressió del meu condol.

Com en temps cuaresmal obliga més la residència capitular, no assistiré a cap dels actes que m'anuncies. No per això deixaré de tenir present el difunt en les meves oracions.

Sempre teu afm.

Miquel Costa Pr.

Pama 24 - II - 910.

25

Palma - 13 Febrer - 1911.

Estimat amic Joan: M'atrevesc a molestar-te amb un encàrrec. En Perico germà meu necessita una dida p'el seu menut, infantó de mitj any, perquè s'en va la que el criava. Li han dit que n'hi ha una d'Alaró bona per criar, i es la dona d'un tal Lluís Sastre (General) qui habita al carrer de Poader (?) n° 35. Desitja el meu germà sabre si aqueixa dona es sana i de bons antecedents i de llet profitosa, que no sia massa vella. Per medi del teu cunyat Balle te serà facil enterar-te d'això, i si el dictamen del teu cunyat metje resulta favorable, ja pots dir a la dona indicada que es presenti lo més prest possible a c. D. P. Costa, carrer de la Concepció, n° 106, Palma, per tractar el seu didatge.

Memòries a tothom de ca teva

Teu afm.

Miquel Costa Pr.

26

Palma, 8 març 1913

Estimat amic: No sabia que fossis estat per aquí fa molt de temps, encara que qualque vegada he sabudes notícies teves p'En Joan Alcover.

Lo de mon pare és estat un poc d'erissipela que li durà una setmana. *Ara ja surt en carruatge cada dia. Tot li provingué d'una caiguda que pegà dins la Seu, sortint de la meua sacristieta sense reparar l'escaló. Amb aquella caiguda se feu un trenc, y tot d'una quedà tant bé que volgué anarse'n per sos peus acompanyant-lo ja fins a casa. Ni tan sols volia metje, però en cridarem un que li curà la lleugera ferida. Aquell dia, que era dilluns, y tota la setmana féu la vida ordinaria sense més extraordinari que una bena pel cap. Però el dissapte tornà de passeig amb un fret intens y el vespre li entrà febre y deliri, per lo qual ens alarmarem creient que li entrava mallaltia sèria. Després de dos dies li exhalà l'espulsió y començà a sentir-se millors. Ara sols li resta una mica sense cloure en el trenc a conseqüència de no haver volgut que li donassen cap punt; però així y tot millora.*¹¹⁵

Faré amb gust la recomenació que m'indiques. Crec que no hi haurà cap dificultat.

Per ca N'Alcover la tertúlia ja quasi no existeix; qualche diumenge hi vaig sen-se fer literatura.

Ara he notat que, per costum, he escrit faltant a les normes la conjunció y en lloc de i. No creguis que no m'hi subjecti. Crec molt convenient sacrificar en obsequi de l'unitat i la disciplina.

Mon pare agraeix la teva felicitació.

Memòries de la família. A reveure.

Miquel Costa. Prev.

27

Sr. D. J. Rosselló.

Benvolgut amic: Rebuda ahir la teva carta, avui mateix he tornat recomenar en B. Guasp per la beca de la Sapiència. Estan disposats a atendre la meua recomenació. M'han dit, emperò, que corria pel Seminari la veu de que en Guasp ja no's presentava a les oposicions de la Sapiència. ¿Podria esser tal vegada que, per haverme tu escrit amb retard, no sabent ell si l'havien recomenat, hagués desistit de presentar-se? Per això crec convenient que ara mateix li escrignes animant-lo a que es presenti, o li facis arribar per bon conducte un mot d'encoratjament. Jo no ho he fet d'una manera directa per no donar ocasió a comentaris entre els estudiants.

Aquí t'incloc un sonetet de resposta a-n els quatre que el mateix Bartomeu Guasp m'envià por St. Miquel. Tu le hi podràs donar per les vacances de Nadal, quant sia a la vila. Jo no le he duit a-n el Seminari, per que no creguin que distrec els estudiants aficionant-los a la poesia.

Si que És un cas de llarga vida el de ta mare. No es estrany que trobi dura la pujada dels 100 anys. Que Déu la hi endolçesca!

Mon pare du molt bé els seus 84, i ara es a Pollença amb na Catalina, perque jo ja

¹¹⁵ A tot aquest paràgraf es conserva la conjunció copulativa en la forma y per la raó que apareix a les línies subsegüents del paràgraf anterior

no l'he pogut acompanyar, després de tantes temporades de faltar a la Seu.

Per fi avui brusquetja. Déu faça que ploga bé, com reclama la necessitat de Mallorca sencera.

Has vist pels diaris com a Pollença s'hi pega foc de discursos, banquets, juntes i projectes culturals? Ja hi tenim dos periòdics, s'hi funda museu i sala de conferències, etc etc..- M'han fet vocal de la comissió honoraria-consultiva, juntament amb en J. Alcover i en P. Llobera.

Progressam a l'americana. Al manco són americans els promotors de tanta empresa Salut i bones festes, que ja s'acosta Nadal.

Ton afm

Miquel Costa, Pr.

Palma - 5 Dbre. 1913.

RECENSIONS

Bartomeu FONT OBRADOR: *El Convent de Sant Bonaventura. Una història. Un símbol.* Amb la col.laboració del professor Sebastià CARDELL TOMÀS. Il.lustracions de Joan Miquel Ferrà i del Comité de canonització de Fra Juníper Serra (Missió de Santa Bàrbara, Califòrnia), Mallorca, Ajuntament de Lluçmajor, 2003, 185 p. + 2 f., apais.

Aquesta recent publicació de l'historiador i cronista de Lluçmajor, Dr. Bartomeu Font Obrador, qui ha comptat amb la col.laboració del Prof. Sebastià Cardell, Corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, ve motivada per la *presentació del projecte de restauració i rehabilitació del claustre de l'ex-Convent de Sant Bonaventura pel Magnífic Ajuntament de Lluçmajor*. Es tracta d'una circumstància puntual que ha donat lloc a una miscel.lània que gira entorn a dos eixos principals, a més d'algun altre de secundari.

El primer concerneix l'esmentat monument que, erigit pels Franciscans Framenors a impuls del llucmajorer fra Pere Roig Noguera, difunt el 1683, va estar sota l'ègida dels indicats religiosos fins als dies de l'exclaustració del segle XIX i ara servirà per a activitats de caràcter cultural, com se'n desenrotllaren en altres segles, quan la primitiva vida del convent va exercir una tasca no sols espiritual i de propagació dels sentiments franciscans, sinó també d'obra social, per al foment de l'ensenyança i de la cultura en general. El segon nucli sobre el que es centra dit estudi rau en la figura d'un dels fills distingits d'aquesta vila mallorquina -ara ciutat- sorgits igualment del mateix convent, fra Jeroni Boscana, amb la seva projecció cap el Nou Món.

Quant a l'inicial d'ambdós temes tractats, a les tapes interiors i guardes del llibre s'ofereixen uns gràfics del "Projecte bàsic de reforma, recuperació i rehabilitació del claustre del Convent de Sant Bonaventura" realitzat pels arquitectes Melcior Miralles -l'arquitecte municipal-, i Pere Rabassa. I, ja dins el text imprès, es perfilen els següents treballs més o manco extensos, segons els casos:

1er) El titulat "Els mestres educadors", que vol ser un record a aquesta funció formativa considerada com un exercici de *caritat de deslliurar del pensament dels infants les tenebres de la ignorància i dels vicis*, segons s'indica en el *Memoriale Provinciae Majoricarum Fratrum Minorum Regularis Observantie S. P. N. Francisci* del també llucmajorer fra Andreu Noguera.

2on) Un "Preliminar" on es reviu el procés general que conduí de l'establiment dels Franciscans a Lluçmajor a la desamortització del decenni de 1836 a 1844, quan el seu Ajuntament constitucional considerà l'any 1839 que el convent *no merece ser arruinado por ser todo él levantado con arreglo a una bella Arquitectura* i que seria molt avantajós aconseguir-lo per al Municipi *parte para Hospicio de caridad y parte para la Escuela pública y pabellón para poder colocar la tropa cuando se ofrece que la haya en esta villa*, així com *para tener una cárcel segura y ventilada*, petició que finalment se li concedí l'any 1842. Aquest apartat es suporta a més en un Apèndix documental que recull: a) l'extens R. D. de desamortització datat a El Pardo el 19 de febrer de 1836, a requeriment del Ministre Juan Alvarez y Mendizábal, que a

la vegada inclou un llarga i interessant Exposició a la Reina Gobernadora M^a Cristina de Borbó, com a Regent de la seva filla menor d'edat, Isabel II, per tal d'obtenir-ne l'aprovació; b) una còpia de la resolució de l'Ajuntament llucmajorer de 24 de juliol de 1837 sobre els actes a celebrar per al jurament de la nova Constitució a aquesta vila; i c) l'expedient tramitat pel Consell Insular de Mallorca per declarar Bé d'Interès Cultural dit convent de Sant Bonaventura, on destaca una Memòria descriptiva dels seus components.

3er) Un estudi sobre *El Convent de Sant Bonaventura. Una història*, on es consideren aspectes com l'esperit franciscà a Llucmajor; les últimes vicissituds d'aquest convent, des dels Menors Observants fins a l'establiment de la Tercera Orde Regular; la nòmina de tots el Regulars exclaustrats que eren fills d'aquesta població i no sols els Franciscans, sinó també els Mínims, Caputxins, Mercedaris, Agustins, etc...; una breu ressenya biogràfica dels darrers sacerdots Menors del convent, així com dels llecs i dels donats; un esbòs biogràfic del franciscà felanitxer fra Joan A. Puig Monserrat (1813-1849), expulsat el 1835 de la seva cel.la del convent llucmajorer i que, després de traslladar-se a Puerto Rico a exercir el sacerdoci i tasques d'ensenyament, en fou nomenat bisbe; un capítol sobre els custos de l'església del convent des de 1835 fins al 1892; un inventari de la mateixa església realitzat l'any 1850; i una relació dels cultes o festes religioses que s'hi celebraven.

Com hom pot observar per aquesta simple relació d'apartats, el treball presenta una temàtica diversa i múltiple dins d'un mateix marc, que serveix tant per tenir fàcilment a l'abast textos de transcendència com els de caràcter legal promoguts pel ministre Mendizábal, com per documentar variats aspectes del convent i dels seus frares o d'altres a persones vinculades al mateix.

La segona gran línia directiva contemplada al llibre, sota l'epígraf de *El Convent de San Bonaventura. Un símbol. Jeroni Boscana, etnògraf de Califòrnia (Llucmajor 1775-San Gabriel 1831)*, enfoca sobretot aquest personatge, de particular relleu per la seva actuació i escrits, la semblança biogràfica del qual segueix a uns capítols d'introducció sobre els franciscans partíceps en les missions a terres de Califòrnia, seguint els passos de fra Juniper Serra. Aquesta semblança, que s'inicia amb dades de caràcter familiar, continua amb l'època del religiós a Mallorca i després s'estén als 25 anys de missioner a l'Alta Califòrnia, comporta altra vegada un apèndix documental, i es refereix aiximateix a les sevas investigacions i manuscrits sobre els nadius dels espais geogràfics que va evangelitzar, uns textos que revesteixen la singularitat de què *el P. Boscana fue el único de entre todos los franciscanos que misionaron en California que se preocupó de estudiar la religión, costumbres e idiosincracia de los indígenas californianos en la época del interesante proceso de aculturación, poco antes de declararse la Independencia de México, de cuyo virreinato dependía California.*

No pot, doncs, estranyar que, a la vista de la importància etnogràfica que representen, Font Obrador, a continuació de les notes biogràfiques, torni a publicar el titulat *Memoria breve de las costumbres gentílicas de los Indios de San Juan de Capistrano por el R. P. Gerónimo Boscana, misionero franciscano en la Alta California, 1812-1822... Relación histórica de la creencia, usos, costumbres y extravagancias de los Indios de esta Misión de S. Juan de Capistrano, llamada la Nación "Acagehemen"*, que ja havia donat a conèixer amb anterioritat, i l'original de la qual es troba fora de les nostres fronteres, a la Biblioteca Nacional de París, als "Fons de manuscrits espanyols i portuguesos". La nova edició ocupa les pàgines 81-128 del

llibre i va acompanyada d'il·lustracions de plànols de les zones de les missions franciscanes; del camí reial que enllaçava San Diego amb San Gabriel; de la Califòrnia tribal, cultural i lingüística; dels cultes rituals de la mateixa zona; o d'imatges d'indígenes i les seves dances, entre d'altres, que en milloren la comprensió. No és necessari insistir en els valors específics i fora de sèrie d'aquesta Memòria, que el 1932 havia estat publicada en traducció anglesa.

Aquesta segona part del conjunt continua amb a) una "Recensión de los indígenas de California de Fr. Jerónimo Boscana", signada per fra Miquel Colom i apareguda a la Revista *El Heraldo de Cristo* pel novembre de 1973, amb unes reflexions de caràcter filològic; b) unes *Respuestas al interrogatorio... encargado por el ... Obispo de Sonora* sobre la situació material i moral que presentava la Missió de San Juan de Capistrano, redactades per fra José Barona i fra Jerónimo Boscana, l'any 1814; c) un tema de floklore californià, consistent en la llegenda sobre l'esmentada missió que l'escriptora Helen M. Roberts va titular *The Two Tailed Comet* i aquí es publica en castellà i també en català -*El cometa de las dos colas, El cometa de les dues coes*- precedida d'un estudi introductori i amb il·lustracions de plànols, paisatges de la missió de San Juan de Capistrano i d'altres missions, esquemes sobre divisions tribals i lingüístiques del Sud de Califòrnia, imatges religioses o bé costumistes i encara d'altres, on no falta un pietós himne matinal per als neòfits, que el cantaven a la capella: *Ya viene el alba, rompiendo el día. Digamos todos: Ave Maria*. La traducció al català de l'esmentada llegenda ha corregut a càrrec de Sebastià Cardell Tomàs.

Com a colofó, hom recorda que Lluçmajor va dedicar a Fra Jeroni Boscana una avinguda i una plaça, i es reproduïen una carta del P. Maynard Geiger O. F. M., historiador dels Franciscans de Califòrnia, amb motiu d'un homenatge celebrat l'any 1966 a Lluçmajor a aquell Fill predilecte seu; l'acord del Ple Municipal de Lluçmajor sol·licitant l'agermanament de les ciutats de San Gabriel a Califòrnia i de Lluçmajor el 1976; i finalment un himne del prevere B. Guasp d'*Homenatge al P. Boscana*, datat del 1966.

Cal remarcar que els textos estan profusament il·lustrats, en concordància amb els temes seleccionats, amb belles reproduccions de quadres i retrats de moltes persones al·ludides, d'esquemes geogràfics, de documents manuscrits, portades de llibres, *goigs*, d'imatges del convent lluçmajorer i d'altres més, en blanc i negre o més aviat en color, que fan la seva lectura més gratament instructiva.

Com hem assenyalat al principi, els lectors es trobaran davant una autèntica combinació d'articles, de documents i de gràfics complementaris entre si sobre els dos grans arguments específics en la relació precedent, units pel cordó umbilical del lluçmajorer convent franciscà de Sant Bonaventura i dels personatges que va hostatjar durant el segle de la seva existència sobretot abans de l'etapa desamortitzadora. Els interessats, hi veuran sens dubte elements de profit. I a més, és un bon motiu per celebrar el projecte de rehabilitació del seu claustre per part de l'Ajuntament lluçmajorer, per a remeiar en la mesura del possible els desastres cosesos a certs moments d'un passat no tan llunyà contra el nostre patrimoni històric i monumental arreu de l'illa. Tant de bo es fes el mateix amb altres monuments i espais del mateix patrimoni, amenaçats de perills -o bé de conservació o bé d'un ús inadequat- a tota Mallorca. A la mateixa Palma, p. e., en tenim casos ben palesos, com és el del secular recinte del Temple que, al meu entendre, hauria de ser de propietat pública per l'antiguitat i valors que ha representat durant

segles, des de l'època musulmana balear i fins a seu dels Comanadors de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, que tants d'alts personatges mallorquins li ha procurat.

ANTONI MUT CALAFELL

Antoni MUT CALAFELL: *Josep Maria Quadrado un arxiver del segle XIX a Mallorca*, Consell de Mallorca. Departament de Cultura, Palma, 2003, 272 pp.

El llibre d'Antoni Mut Calafell sobre Josep Maria Quadrado, un arxiver del segle XIX a Mallorca, és un passeig quasi diari pels camins i la trajectòria professional d'aquest home del segle XIX. Sempre des d'aquesta òptica, malgrat els abundosos comentaris sobre la seva vida personal que, com és lògic, tingueren una forta incidència a l'esfera professional.

El llibre s'estructura en dues parts ben diferenciades. La primera etapa es correspon a l'època en què Josep Maria Quadrado exercí d'arxiver de la Diputació Provincial (1840-1850, amb qualche interrupció). La segona etapa, correspon a la seva incorporació com a arxiver a l'Arxiu del Regne de Mallorca, és a dir, com a funcionari de l'Estat (1851-1895).

Aquesta monografia s'endinsa molt bé en la psicologia del personatge - malgrat l'autor no ho persegueixi - i demostra una vegada més el caràcter polièdric de la figura de Quadrado i la destacada importància, moltes vegades injustament criticada, que va tenir dins dels cenacles culturals de la societat illenca de la segona meitat del segle XIX.

Destaca la preocupació pel detall, la recerca de la documentació que sosté, prova i verifica els extrems. Demostra l'interès i la màxima comprensió per explicar, utilitzant exemples clarificadors, la societat en la qual es trobava immers el personatge estudiat. Intentant així comunicar al lector com era el *modus vivendi* d'una comunitat en el segle XIX, defugint així dels possibles prejudicis de l'anàlisi que podríem fer avui d'aquella època. A més, aconsegueix l'atenció constant del lector mitjançant l'ús de la reflexió i la interrogació que introdueix en el fil narratiu.

La trajectòria professional de Josep Maria Quadrado en la seva vessant d'arxiver havia estat estudiada per altres professionals del ram com Antoni Sancho Vicens, successor de Quadrado a la direcció de l'Arxiu del Regne de Mallorca (1895-1928); i el també director d'aquest centre Francisco Sevillano Colom (1966-1976). Aquesta nova aportació d'Antoni Mut Calafell, aleshores, també director d'aquest Arxiu (1976-1993), aconsegueix aprofundir més amb el coneixement i dimensió professional de Quadrado. La localització de nova documentació a arxius i biblioteques de Madrid, Barcelona i València, fan que aspectes desconeguts o molt poc coneguts i aquells que podien intuir-se de la seva trajectòria hagin pogut assolir-se.

Tot plegat ens ajuda i ens dóna una perspectiva, ben propera a la realitat, en la qual el personatge estudiat va desenvolupar la seva llarga carrera de quasi seixanta anys.

Aquest treball d'Antoni Mut es pot inserir dins el camp de l'arxivística insular - serà a partir d'ara una peça clau - i a més és també una aportació al coneixement d'aquesta ciència, pràcticament en el mateix moment del seu naixement, a nivell general. Ens permet seguir - utilitzant un vehicle individual, Josep Maria Quadrado - totes les vicissituds que viu

el món de la professió a l'estat espanyol, sense obviar els impulsos més globals a nivell europeu. Fa referència al canvi de mentalitat respecte a l'accés als arxius i ens posa com a exemple la RO de 20 d'abril de 1844, que va permetre l'obertura d'aquests dipòsits de l'Administració als investigadors i en paraules de l'autor, *això revolucionava concepcions ancestrals*.

És per tant, un moment crucial per la professió i Quadrado en serà un reflex fidel. Com a investigador i usuari dels arxius - recordem els seus viatges per Aragó, Castella, etc. - i com a director de l'Arxiu del Regne de Mallorca. La seva visió de la professió entroncarà amb la línia més moderna i actual de l'arxivística com a ciència, especialment dirigida a organitzar, donar a conèixer i posar a l'abast la documentació conservada a l'estudiós.

Malgrat els avanços, les imatges de l'època queden ben estampades amb pinzellades com *A los amigos no los veo, sino cuando vienen a fumar por el Archivo*, que enriqueixen especialment la percepció d'aquells anys i això cal agrair-ho a la mestria de l'autor.

No obvia l'autor l'existència d'altres arxius ben importants a més de l'Arxiu del Regne de Mallorca. Això ens ajuda a assolir una perspectiva més global sobre el patrimoni documental a l'època estudiada. A més, ens assabenta sobre aspectes que cal saber com és el reconeixement, a vegades necessari, del no aïllament de Mallorca amb la resta de països en línia amb la creació de nous arxius, concretament a finals del s. XVI quan es va projectà l'ampliació de l'Arxiu de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca, coincidint amb la creació d'altres arxius civils i eclesiàstics en el marc europeu, afirmant l'autor que Mallorca segurament no estava tan aïllada com hom podria creure.

La figura professional de Josep Maria Quadrado quedaria disminuïda si l'autor no hagués esbrinat les seves relacions amicals tant a Mallorca com a altres indrets decisius per la pròpia carrera i per la seva trajectòria intel·lectual. A Mallorca destaca la relació amb el grup d'intel·lectuals coneguts com els dragonígens, integrat pel mateix Quadrado, Guillem Fortesa, Josep Rocabertí de Dameto, Antoni Montís i Tomàs Aguiló Forteza. Amb aquest darrer l'unia una estreta amistat. Ciutats com Madrid i Barcelona foren claus en el seu desenvolupament. La primera a partir del seu nomenament com a director del diari *El Conciliador*, va poder arribar a determinats cercles de poder que l'ajudarien molt especialment en moments força difícils. Pel que fa a Barcelona destaquen les relacions dins l'àmbit estrictament intel·lectual, especialment, amb Jaume Balmes, Joaquim Roca i Cornet i, aquelles que es ceneixen estrictament a les arxivístiques amb la família dels Bofarull al capdavant.

Cal destacar aspectes col·laterals que es desprenen del balanç de la lectura acurada de la monografia, com són la imatge de la situació i els vaivens polítics i administratius i la seva incidència sobre el personatge estudiat. Finalment, la visió global i anotada de les publicacions de Quadrado, acaben perfilant la imatge professional, especialment de l'arxiver, però també de la intel·lectual en el sentit més ample que fou.

Aquest llibre és d'interès per als professionals dels arxius però també per a tots aquells que tenen ganes d'aproximar-se des de l'òptica individual, quasi novel·lada, a la Mallorca de la segona meitat del segle XIX.

Col·lectiu Teranyines. Vicenç M^a ROSSELLÓ VERGER *et alii*: *Josep Rosselló Ordines (1882-1966) Pedagogia innovadora, curiositat científica, creació artística*, Sant Joan, 2002. (Monografies santjoaneres 12).

És consolador veure com en els darrers anys la memòria sobre els grans pedagogs que en aquesta terra nostra han exercit el seu mestratge, sempre dins la més absoluta de les modèsties, comença a sortir a la llum. Si anys enrere foren Rosa Roig, Miquel Deyà, Melcion Rosselló, els meus pares i tants d'altres que bé a través de la tasca desenrotllada per la Universitat de les Illes Balears, bé gràcies a l'empenta personal dels propis investigadors, ara, malgrat arribi a les meves mans amb cert retard, li pertoca sortir a la llum pública la vida i obra d'un dels grans mestres mallorquins que exercí la seva tasca diària, sense sorolls, sense fotografies als diaris, sense penjar-se medalles al coll i complint amb la seva estricta funció d'ensenyar a pensar al jovent.

El llibre dedicat a Josep Rosselló Ordines és fruit de la magnífica tradició santjoanera a l'hora de conrar la història pròpia. Ve d'antic i les proves escrites són abundoses, des de la *Documenta* de fa molts d'anys a les monografies santjoaneres de suara.

En aquest llibre el Col·lectiu Teranyines ret homenatge a una persona que fou, en el poble de Sant Joan, un referent molt especial que significà no tan sols una obertura a les noves idees pedagògiques sinó també una participació de l'escola com a col·lectiu, dins la vida urbana manifestada tant en aspectes econòmics com corporativistes, sense deixar de banda els aspectes lúdics profans o religiosos en els quals la participació fou constant.

El llibre en qüestió ha comptat amb un artífex molt especial: el propi fill de l'homenatjat, que no necessita presentació, puix la saviesa popular mallorquina, l'antiga saviesa que es perd de manera irremeiable ens assabenta que els qui s'assemblen als seus no fan tort a la casta i en aquest sentit, Vicenç Maria Rosselló és un insigne test que s'assembla a l'olla benemèrita que fou son pare. Un artífex que no tan sols ha dirigit una complexa orquestra sinó que ha participat en algunes de les partitures que componen aquest concert, del qual, si repassam l'índex podem assabentar-nos del tarannà polifacètic de Josep Rosselló Ordines. Així Maria Josep Jaume i Serra glossa la figura del mestre dins les directrius que injectà a l'escola de Sant Joan que regentà una sèrie d'anys. Mestre del qual els meus records d'infantesa em confirmen el respecte que mereixia a casa meua on sempre fou don Pep Rosselló Ordines. Tàcitament els meus pares reconeixien el seu mestratge aportant un tractament que mai donaren a altres companys i amics engrescats, com ells, en la tasca pedagògica d'aquells anys fructífers de la segona república que acabà tràgicament.

Emperò Rosselló Ordines no tan sols fou mestre, fou moltes coses més i així Joan Bauçà i Perelló ens mostra les seves qualitats com a poeta, literat i folklorista, mentre que Joan Company, un dels meus alumnes del qual un pot sentir-se orgullós contempla la seva faceta musical per sempre arrelada a la vila de Sant Joan. D'altra banda Xavier Margais, desembolica la troca de la llengua auxiliar internacional que amb tanta passió, des de temps enrere cultiva, donant a conèixer la tasca empresa per Rosselló Ordines dins aquest camp, una de les utopies més esponeroses per la qual la humanitat segueix lluitant.

Mateu Cerdà, a la vegada, ens assabenta de la participació del mestre Rosselló a l'escoltisme insular i la problemàtica entorn a les associacions juvenils d'aquells moments.

Per a la gent de les meves quintes és sens dubte una assignatura pendent puix si no vàrem conèixer l'escoltisme fou perque no ens deixaren escollir. A bon entenedor sobren paraules.

La participació en aquest programa musical entorn a Josep Rosselló Ordines començà amb una partitura familiar el pròleg filial on Vicenç M^a ens situa la figura del pare en el lloc que li correspon. També participa amb un moviment, que no podia faltar: *El geògraf autodidacte*. En aquest punt és evident que els tests venen de molt bones olles, d'igual manera que les intrusions paternes en el camp de l'esperanto i de manera especial en el *interlatin*, són prova feaent de la formació humanística del fill que sense pretenir assolir la universalitat paterna, no li va enrere.

La cloenda final és també familiar, el nét, Josep Rosselló i Botey incorpora a la memòria ancestral els seus coneixements en la matèria, que també són bona prova del que tantes vegades he repetit.

És per a tots els que pensam que la nostra terra és quelcom més que ciment, pols de carreteres que preludeien coses innombrables i altres desveris als que ens trobam abocats, es, dic de nou, un llibre a tenir present. No de bades la història encara és *magistra vitae* com era a un temps.

GRB

Francisco CODERA Y ZAIDÍN: *Decadencia i desaparición de los almorávides en España*. Edición de María Jesús VIGUERA MOLINS, Urgoiti editores, Pamplona, 2004.

María Jesús Viguera reedita un texto básico para la historia de al-Andalus. Texto que, además, supone para la historia del Islam en las Baleares una aportación fundamental para el conocimiento de un período muy particular de la historia de nuestra tierra.

No hace falta presentar la figura de don Francisco Codera y Zaidín (1836-1917). Su nombre quedó inserto en la historiografía nuestra gracias al *Informe crítico sobre la 'Dominación Islamita' de Campaner* (BRAH, 16, Madrid, 1890, 473 i sigs.). Es por tanto una autoridad de obligada consulta para el conocimiento de nuestro pasado musulmán. Aquel informe quedó completado al publicar en 1899 la monografía que se reedita ahora. Reedición necesaria pues la versión original era inalcanzable y su consulta, de veras, imprescindible para introducirse en el estudio del Islam en las islas Baleares.

Codera entre sus muchas virtudes tuvo la de saber combinar el estudio de los textos con los aportes de la arqueología que, en su caso concreto, dedicó una muy especial atención a la numismática y gracias a su pericia en la materia pudo establecer cronologías y series de soberanos que la información textual le vedaba.

Me reafirmo en la idea de lo positivo de esta reedición que viene avalada por una larga introducción de María Jesús Viguera que bajo el título: *Al-Andalus prioritario. El positivismo de Francisco Codera* (pp. IX a CXXXVI) no sólo actualiza el valor de Codera en la historiografía actual, sino que, para muchos historiadores, da a conocer su figura y la situa en el lugar que se merece.

Si importante es la reedición, útil, utilísimo es el largo proemio que la editora dedica al patriarca del arabismo hispánico, relacionado con nuestra historia no sólo gracias a la ayuda que prestó a Álvaro Campaner y Fuertes, sino por las ignotas raíces que el padre Juan Artigues, S. J., desconocido arabista nuestro, pudo tener en la gestación del arabismo hispánico en el siglo XIX. Espero que algún día la figura de este jesuita, sabio y mártir, pueda ser conocida en toda su integridad.

Decadencia y desaparición de los almorávides en España dedica un amplio capítulo a las Baleares bajo los almorávides (pp. 87-95) complementado con las oportunas ilustraciones 38 a 47, a modo de notas a pie de página (pp. 150.158), referidas en exclusiva a las Islas Orientales de al-Andalus, o sea la Baleares islámicas.

Una última ilustración, la número 52, sobre la numismática almorávide complementa aquel apartado, pues sabido es que los almorávides mallorquines no acuñaron moneda en su señorío insular y, si lo hicieron, no está documentada y hasta el momento no se conocen especímenes salidos de sus cecas.

No está de más recordar el juicio que, desde el punto de vista estético, merece, para Codera, la amonedación almorávide:

Las monedas de los almorávides, la serie más numerosa y variada de cuantas se acuñaron en España por los musulmanes son indudablemente las más perfectas como sistema monetario, las más artísticas y las que más han influido en el sistema monetario de España durante la Edad Media.

Demos pues una cordial acogida a tan espléndido regalo y nuestras efusivas gracias a María Jesús Viguera, editora del texto, a Ignacio Peiró Martín, ligado a Mallorca desde tiempo atrás, director de la colección, pues nos aportan un texto clave para comprender un momento de nuestra historia por cuanto las Baleares, estas Islas Orientales, fueron el último reducto almorávide de al-Andalus, denominación que en su fluctuante y elástica geografía fue no sólo peninsular sino también insular, aunque no siempre la historiografía se acuerde de ello.

GRB

Werner-Francisco Bär: "Das Kartenbild der Insel Mallorca vom Ende des 15. Jhs. bis um 1700 ein Vergleich aus kartographischer Sicht". *Frankfurter Geographische Hefte*, 66, Frankfurt am Main, 2004.

ISBN 3-9808888-0-0

L'editorial de la Frankfurter Geographischen Gesellschaft (Societat Geogràfica de Frankfurt am Main) ha publicat dins la sèrie científica *Frankfurter Geographische Hefte* (Quaderns Geogràfics de Frankfurt, vol. 66) l'obra del Dr. Werner-Francisco Bär esmentada a la capçalera. L'ur traducció és *La imatge cartogràfica de l'illa de Mallorca des de finals del segle XV fins aproximadament l'any 1700. Una comparació des del punt de vista cartogràfic*. El treball consta de 527 planes, 6 taules, 152 figures en blanc i negre a més de 9 làmines, 8 d'elles en color.

Aquest treball és fruit d'una llarga dedicació al tema de la presentació i comparació

dels mapes històrics de l'illa de Mallorca així com l'estudi crític i pormenoritzat dels mètodes de representació cartogràfica emprats en la seva composició. L'autor ha consultat un valuós material conservat a moltes biblioteques, museus, arxius i altres institucions, alemanyes com de l'extranger. Es tracta de mapes terrestres dels segles XVI i XVII, d'escala relativament gran en comparança amb els dels portolans existents així com exemplars inclosos als grans atles de l'època renaixentista. A dits mapes s'han incorporat les representacions que apareixen a nombrosos illaris (isolaris). Entre els mapes analitzats figuren exemplars que en solitari representen la major de les Balears; en poques ocasions apareix Mallorca junt amb Menorca o amb les altres illes de l'arxipèlag, aquests són generalment mapes d'escala inferior, malgrat siguin útils per demostrar el desenrotllament de la imatge cartogràfica.

El text del llibre està dividit en quinze capítols. En el primer, i a manera d'introducció, hom dona una visió general de l'evolució de la cartografia de Mallorca dins del marc global. En el capítol següent s'explica el mètode de treball utilitzat en aquest llibre. Els demés capítols es dediquen per ordre cronològic als diferents autors i les seves obres respectives.

Entre les representacions cartogràfiques tractades figuren les manuscrits dels illaris il·luminats de Buondelmonti / Martellus, de Piri Reis i de Santa de Cruz, els exemplars en blanc i negre, gravats en fusta o en coure de Bordone i Honterus, les variants dels atles del tipus Lafieri, els pertenyents als illaris de Camocio, Porcacchi, Ferretti, Metellus i Coronelli, a les diverses edicions de l'*atlas minor* de Bertius, a l'atles de De Jode així com les dues obres de Mut. Poc o no coneguts a la literatura estudiada són els mapes de Mallorca (i de Menorca) a les obres indicades de Buondelmonti / Martellus i de Piri Reis, que fins ara no se'ls ha prestat atenció en publicacions de tipus cartogràfic. Els primers es troben inclosos en illaris existents a Florencia i Chantilly, en el caso de Piri Reis es tracta d'originals i també de còpies manuscrites que al llarg dels temps es feren dins la marina otomana o per artistes de l'època, generalment del mateix imperi. De les 42 edicions de l'illari de Piri Reis publicades fins ara, tan sols 25 han sigut confirmades per les respectives institucions bibliotecàries, contenint 23 d'elles la imatge de Mallorca. A causa del número elevat els mapes d'aquests illaris s'han ordonat en quatre grups de característiques semblants. D'interès no menor, malgrat ser més coneguts, són també els exemplars de les diverses edicions dels atles denominats del tipus Lafreri incloent en aquests els que procedeixen de l'isolari de Camocio. Molt semblants als anteriors són els treballs considerats de Porcacchi i Ferretti. Tant Bordone -en el seu croquis manuscrit i en la seva xilografia- com Bertius presenten en mapes d'inferior escala l'illa de Mallorca juntament amb la veïna Menorca, publicant Bertius els seus mapes en edicions de l'atles en diferents idiomes. Els mapes de Sta. Cruz, Metellus i De Jode representen a escala encara més petita el conjunt total de l'arxipèlag balear, De Jode com autor de l'únic exemplar procedent d'un gran atlas. Finalment s'han tingut en compte les representacions de l'illa realitzades pel mallorquí Mut, que pel seu contingut minuciós es tracten en dos capítols diferents, una versió, la més antiga, integrada a la *Història de Mallorca* dels mateix autor, l'altra que mostra per primera vegada una llegenda que excel·leix de les demés tractades, pel seu format relativament gran.

Al contrari de la introducció i la metodologia els capítols restants del text es

divideixen en subtítols que es repeteixen seguint un ordre estricte. Els cinc primers subtítols es refereixen a l'autor o autors dels mapes i les respectives obres; a les característiques externes del mapa; a la situació i orientació de la imatge representada; a l'escala del mapa i a la forma del terreny cartografiat.

En primer lloc es dona la biografia de l'autor o autors i les principals obres, mostrant gràficament la respectiva representació de l'original cartogràfic, adequant l'escala del mateix al format de la caixa tipogràfica. En diversos casos al text se li adjunta una meritoria llista dels mapes localitzats, diferenciada segons les edicions dels treballs o per autors, incloent els llocs de conservació i la signatura corresponent de l'entitat bibliotecària. En el següent subtítol es descriuen les característiques externes del mapa, a les que pertanyen les dades sobre format, mesures, numeració, camp del mapa, títol, orla, legenda i demés detalls de llurs característiques externes. Segueix l'explicació de la situació del territori representat a l'espai geogràfic així com llur orientació amb referència al Nord, en cas de graduació existent en relació amb el meridià d'origen i amb els paral·lels, en cas contrari mitjançant una rosa dels vents. A continuació es tracta l'escala dels mapes. En mancar la major part d'ells d'aquesta referència, sia numèrica, sia gràfica, s'expliquen les dificultats i els mètodes aplicats per a la seva determinació i per aconseguir un valor el més real possible. La configuració del terreny cartografiat és tema del següent subtítol. En aquest cas es té en compte principalment la forma de la costa, considerant tant en general com en detall llur traçat, orientació i les distàncies entre determinats punts.

Els demés subtítols comprenen les representacions del relleu, la hidrografia, la vegetació i cultius, poblacions i edificacions aïllades, de l'àrea marítima així com de la rotulació i de la toponímia. Tots aquests temes topogràfics es consideren en més o menys detall segons es presenten en els mapes analitzats. En diferents casos, i per a una millor visualitat i comparança van acompanyades d'exemples extrets, en grandària original, dels mapes tenint en compte principalment el relleu, la vegetació, les poblacions i les edificacions aïllades.

La hidrografia de l'illa s'ha comparat de forma gràfica tan sols en el cas dels mapes de Mut, per estar-hi representada de manera relativament detallada. Els mapes de Mut visualitzen les poblacions i edificacions aïllades de manera molt diferenciada, cosa que ha permès l'estudi comparatiu del seu emplaçament amb l'actual, aplicant dos mètodes diferents, el de vectors i el de cercles. Al final de cada capítol es descriu la rotulació del mapa i s'analitzen els topònims, que es presenten en llistats d'acord amb el tema topogràfic comparant-los amb les formes actuals. En el cas de Pirí Reis es tracta de topònims otomans transcrits en una llista, en la que van incloses les diferents variants ortogràfiques.

A l'annex figuren les nou làmines, de les quals la primera apareix subdividida en quatre parts, mostrant en blanc i negre tots els mapes estudiats en escala relativament petita de 1:3.000.000, una sinòpsi que permet una excel·lent comparació entre ells. En color segueixen les altres il·lustracions que representen els mapes escollits adaptats al format del llibre.

En resumen es tracta d'un treball de minuciosa investigació i detallada descripció dels mapes de Mallorca del Renaixement en part poc o gens coneguts a la bibliografia a l'ús, aplicant mètodes interessants per a l'obtenció de dades comparatives.

En síntesi és obra que hauria d'estar a l'abast del estudiosos insulars, hagut compte que la llengua de la present edició encara no és habitual entre nosaltres i per tant la informació que aporta Werner-Francisco Bär passarà per malla, la qual cosa és impropedent.

Voldria destacar la presència massiva a la cartografia otomana de l'illa de Mallorca i la preocupació per la toponímia insular. Cal pensar que la violenta presència de les naus turquèses a les costes insulars va comptar amb l'ajut de les anotacions de Piri Reis, circumstància que explicaria la gran quantitat de còpies conservades i l'especial dedicació envers la nostra terra d'aquells estols depredadors.

GRB

Heinz KRASCHUTZKI: *Memòries a les presons de la guerra civil a Mallorca*, Miquel Font editor, Palma, 2004, 180 pp.

Per tots nosaltres que vivírem la guerra civil i no la podíem entendre, l'infantesa, feliç malgrat els desastres que l'envoltaven, no podia capir el que passava, tot llibre que ens acosti als moments del passat (Ai!, massa llunyà!) té una especial atracció.

En aquest sentit la descoberta de nous textos, prohibits uns, amagats altres, per no dir aperduats dins els racons més inversemblants, sempre és cosa plaent, cercada amb ganes i llegida amb fruïció.

No està de més recordar la troballa insòlita d'un *Omaggio alla Catalogna* d'Orwell a un quiosc de l'aeroport de Milà fa quaranta anys, que ens obria els ulls davant una gesta inoblidable que curiosament ens era mantinguda oculta, ferotgement oculta per les autoritats que aleshores servaven la nostra rigorosa i correcta identitat política mitjançant prohibicions i censures.

Per tant la recuperació d'un text oblidat durant dècades, emperò no aperduat pels hereus de l'autor ens transporta a aquells temps que vivírem emperò no podíem entendre.

Les memòries mallorquines de Heinz Kraschutzki ens obren el món especial d'unes gents que feren d'aquella Mallorca idil·lica, il·lenca, tancada dins el seu viure mediterrani, un refugi plaent on varen trobar recés, calma, tal vegada les últimes esperonetjades d'aquella calma que en Russinyol ens va retreure, de manera encertada, sens dubte, emperò no tan palesa com fou en realitat.

No coneixem bé la vida mallorquina de les comunitats estrangeres que en el període de preguerra, civil, mundial, freda, feren de Mallorca el seu lloc de sojorn, per a molts de refugi a causa d'ideologies oposades a les que regien als seus països d'origen o d'altres políticament correctes, sempre dins la tortuosa certesa del què és correcte o incorrecte en política, perquè havien trobat un lloc tranquil on les economies minvades dels jubilats feien possible sobreviure en pau, perquè jubilació no sempre conjumina amb la *iubilatio* llatina, d'on, diuen els experts, deriva tal paraula. Jubilació no sempre ritma amb supervivència.

Heinz Kraschutzki ens dona a conèixer la vida d'una comunitat alemanya políticament incorrecta pel que fa als que aleshores *correctement* governaven el seu país, dins una terra estrangera que havia assolit una nova forma política correcta i que ben prest deixaria de ser-ho. Són vivències que més de mig segle després podem gaudir-les, endinsar-

nos a una manera de vida que, bellament es pot contemplar a les imatges recuperades que complementen aquest llibre.

Voldria reflectir mitjançant les meves paraules l'impacte del llibre i la importància que assoleixen unes vides senzilles que defugen de la categoria d'un Bernanos, d'un Graves o si tan es vol d'una Natasha Rambova o de tants d'altres personatges famosos que sojornaren a la Mallorca d'aquelles saons.

Per a mi representen una altra cara d'aquell món arrelat a una Mallorca que fou i que ja no serà mai. És clar que les memòries que ara estic glossant tenen una segona part trista i tenebrosa marcada per la repressió bèl·lica i fins i tot postbèl·lica. Aquesta part és un altre món que també varem viure i que poguérem assolir, malgrat l'edat que aleshores teníem, en realitat no era la més adient per capir el que passava.

I en aquesta part sí es reflecteix com les ideologies incorrectament correctes encara podien fer mal pel simple fet de fer-lo. Aquesta segona part mereix una més compromesa lectura. D'una banda la barbàrie d'una societat que per defensar ideologies s'enfronta a tots aquells que pensen de manera diferent, d'altra banda la serena tranquil·litat de l'autor a l'hora d'encarar-se amb la seva particular tragèdia.

Diria que les pròpies paraules de Heinz Kraschutzki, alemany, de formació militar prusiana, pacifista convençut, perseguit per considerar que el nazisme no era la fórmula adient pel seu poble, són el rsum més clar de la seva ideologia i de la seva confiança absoluta amb la providència:

Hi ha dues coses que són importants per a mi. No vull ser condemnat a mort pel perill que això comporta, però tampoc vull que se'm doni la llibertat [Seria extraditat]. Ja que això seria tant o més perillós. Potser amb alguna condemna a presó. Quant de temps? Això no és cap cosa que em preocupi a hores d'ara.

Com a colofó voldria assegurar que l'apassionada lectura d'aquest llibre m'ha ensenyat moltes coses i, a més, ha deixat una ànsia molt forta de saber més i més d'aquells anys de la meua vida que vaig viure emperò no podia entendre.

GRB

PASCUAL, A. y LLABRÉS, J., *El Baluard de Sant Pere i la Ribera del Moll*, Fotografías:D.G MURRAY. Presentación: P. A. SERRA BAUZÁ. Editor Promomallorca. Palma, 2004. ISBN 84-86617-66-9. 248 pp.

El libro que comentamos constituye una nueva aportación del equipo integrado por los historiadores del Arte Ana Pascual y Jaume Llabrés, que desde la publicación de *La casa y el tiempo* (Palma,1988), -obra en solitario de la primera- y *Jardines de Mallorca* (Palma, 1990), han contribuido de forma sobresaliente a enriquecer el conocimiento colectivo del Patrimonio Cultural de Mallorca. Como en otros casos, su trabajo constituye una madura simbiosis entre el texto y la ilustración, a cargo del fotógrafo D.G. Murray.

La monografía, perfectamente estructurada, nos presenta la evolución del baluarte de Sant Pere y su entorno urbano, desde la época medieval hasta la actualidad, situándolo en su contexto histórico y urbanístico.

Los dos primeros capítulos se dedican a los antecedentes del baluarte, con una novedosa aportación sobre el camino de Portopí y la torre y portal de Santa Catalina de época medieval, y una síntesis sobre la construcción de las murallas del siglo XVI y el nuevo recinto renacentista. A continuación dedican tres capítulos al estudio del Baluard de Sant Pere, en los que analizan la compleja evolución arquitectónica de la puerta, el baluarte bajo y el bastión de Santa Catalina, entre los siglos XVI y XVIII, repasan las modificaciones introducidas para albergar la artillería y acuartelar tropas permanentes, y dedican especial atención al monumental aljibe para el abastecimiento de agua a la ciudad y el puerto.

Una vez desarrollado el estudio interno del baluarte, se introducen sendos capítulos destinados al examen de su entorno inmediato. En primer lugar, se analiza la imagen de la ciudad sobre la ribera del muelle y su evolución -real o proyectada- hasta la apertura al mar en el siglo XX. Posteriormente se presenta una descripción del entorno del baluarte -desde la parroquia de Santa Cruz hasta el arrabal de Santa Catalina- desde los orígenes medievales a los últimos años del siglo XIX. A través de estas páginas, el trabajo de los autores adquiere una más amplia perspectiva, pues no queda ceñido a los muros del recinto fortificado sino que profundiza en la interpretación del amplio espacio urbano que, como un todo orgánico, incide en la configuración del monumento y viene determinado por él.

El último capítulo constituye un documentado repaso de las reformas sufridas por el monumento a raíz de la demolición de las murallas, su desafortunada privatización en los inicios de los años sesenta y su recuperación reciente.

La obra, ilustrada con las fotografías de Donald G. Murray, recoge una rica antología de imágenes, que incluye fotografías antiguas, cartografía, autógrafos, manuscritos, grabados, retratos, ex-votos y otras muchas fuentes gráficas, cuya localización sólo ha sido posible tras una dilatada y laboriosa investigación de campo en colecciones públicas y privadas.

El Baluard de Sant Pere i la Ribera del Moll no es un trabajo meramente erudito. Se trata de una obra que, escrita en un estilo ágil y dotada de un notable rigor científico, nos aproxima a un monumento y su entorno urbano, con un acusado sentido plástico. A lo largo de sus páginas, no sólo consigue ofrecer información, sino ampliar la capacidad perceptiva de los lectores. Esta virtud, acaso la principal del libro, requiere ser destacada de forma clara y distinta, pues es tal el calado de las obras de estos autores, que sus contenidos, de forma inconsciente, acaban por convertirse en propiedad intelectual colectiva del público.

APR

AGNÈS ET ROBERT VINAS: *La conquête de Majorque*, Perpignan, 2004. ISBN 84-933250-6-6; 307 pp.

Els autors, Agnès i Robert Vinas són una parella d'intel·lectuals rossellonesos, per tant són una parella de la Mallorca Nord o sia dels territoris continentals d'aquella utopia que fou el Regne de Mallorca, de durada tan curta en el temps, com de projecció tan llarga

en els esperits. Agnès, algerina de naixença, francesa de llengua, rossellonesa per vincles electius i afectius, és professora de llengües clàssiques. Robert, català de Rià, rossellonès d'arrel i per tant mallorquí de cor, francès de formació, medievalista especialitzat en paleografia, amb una llarga tradició docent a la seva esquena. Formació científica i dedicació docent han fet possible aquesta obra que avui tenc el goig de glossar per al públic mallorquí, als descendents d'aquells que protagonitzaren l'aventura de la conquesta de Mallorca.

Coneguts els progenitors cal entrar en matèria i donar a conèixer el fruit de la seva col·laboració.

La conquête de Majorque és una obra científica on el fonament és la recerca documental i la disposició de tot el cabal aportat per la ciència a mans del que no tenen perquè ser científics, n'és el resultat final. És a dir documentació feal, segura, enriquidora, presentada mengívolament per gaudir-la amb fruïció. Això sí enrevoltada amb una presentació agradable on la iconografia és quelcom més que la ximple decoració complementària que sol acompanyar els llibres d'història. En aquest cas no tan sols alegra la vista sinó que complementa el saber.

Els autors em comentaren que la manca d'informació gràfica sobre els moments islàmics era per a ells un retret a fer, una mancança insalvable, davant l'allau d'imatges que la part cristiana havia pogut aportar.

No és un retret, és una realitat. Hem de ser ben conscients que la figuració no conjuga bé amb el món islàmic i que a la nostra terra no hem servat amb cura el llegat cultural musulmà, fruit d'un passat esponerós, sens dubte alguna, emperò un passat oblidat, emmascarat per segles d'incomprensió.

En aquest sentit voldria retreure amb força que un dels mèrits del llibre és presentar els fets històrics amb igualtat d'oportunitats: la visió d'uns i dels altres; l'opinió de vençuts i guanyadors, els avantatges d'una i altra cultura i per que no els desavantatges d'un i altra tarannà. I els historiadors solem esser monolitics, coneixedors d'un sol caire de la moneda, defensors d'un ideal i lluitadors contra l'ideal del veïnat.

Això no és bo i, en aquest cas, els autors ens mostren el seu caire didàctic presentant amb igualtat de condicions el pensament dels protagonistes, perquè en aquesta història no hi ha antagonistes, tan sols les arrels de la Mallorca, terra acollidora fins i tot per a aquells que arribaren amb les armes a la mà.

L'esquema del llibre és clar i llampant. Un prefaci i una presentació de circumstàncies ens informen sobre els autors i la qualitat de l'obra. En tot llibre es convenient dir el perquè s'ha fet i qui és cada qual referint-se a l'autor o als autors. Segueix una introducció general on expliquen el que han volgut fer. Cal llegir-la amb atenció, és la base del llibre, i en ella s'explica de forma clara i sintètica el que pretenen: educar, en poques paraules, aportar coneixences perquè la gent pugui pair-les sense problemes i aprofitar-ne la lliçó.

Segueix la part documental amb noves traduccions dels fets de Mallorca segons la Crònica del Rei i el que va narrar temps després Bernat Desclot. Noves traduccions que, de manera clara i concisa ens serveixen en safà d'argent, mitjançant conceptes i paraules en

pla català, els textos medievals, bells i encisadors per als especialistes, però no sempre entenedors per als profans.

Finalment un apartat on la veu dels vençuts es presenta també amb claredat, acompanyada de documentació oficial i privada, resums dels testimonis que Pere Marsili ens deixà, juntament amb el text deliciós de Ramon Muntaner tan vinculat a la nostra història. Dins els primers són de tot punt importants les noves versions sobre els textos referits a Menorca durant la independència de l'illa entre 1230 i 1287 que ens permeten ampliar les nostres coneixences sobre aquella etapa tan interessant com desconeguda.

Com a cloenda les biografies breus dels principals cabdills de l'exèrcit cristià, on es combina informació textual i informació gràfica de tal manera que ens aporta una completa visió dels participants, complementada per notícies semblants relatives als mallorquins musulmans que patiren les conseqüències de l'assalt. En aquest cas, per raons òbvies, la documentació gràfica no ha sigut possible obtenir-la. Dins la llarga nòmina dels oblidats són noms que ens ajuden a conèixer quins eren els illencs que enrevoltaven el valí almohade, senyor de Mallorca el 1229.

La presència d'una selecta i copiosa il·lustració m'obliga a una especial menció referida a la part gràfica del llibre que no és complement sinó part integrant de la idea generadora de tal obra.

Els autors han fet una recerca acurada de fonts iconogràfiques. Tal vegada per l'època estudiada sia el problema més cabdal, l'absència quasi absoluta de manifestacions icòniques relatives als andalusins de Mallorca i l'escassa, encara que fonamental, representació gràfica contemporània del món cristià. Una i altra venen obligades per la manca de manifestacions d'un fet que poc després, ja a finals del segle XIII, va tenir una materialització singular representada pel murals de la casa dels Aguilar, successors dels Caldes originaris.

Amb valentia, diria que amb una dosi de sentit de l'humor prou catalanesca, la combinació de material gràfic suposa una tasca impressionant on la barreja de imatges medievals amb il·lustracions barroques, romàntiques, noucentistes i fins i tot la incorporació del còmic contemporani, com aport fonamental per a una millor comprensió del text, és un dels grans atractius d'aquest llibre.

Voldria endemés comentar alguns punts essencials, al meu entendre, de l'aparell gràfic que forma part de l'estudi dels Vinas, en especial per la recuperació d'aportacions d'artistes mallorquins que avui tenim estotjats dins l'armari de l'oblit. Un Jaume I triomfant de Pere Barceló Oliver, de l'any 1929, o el magnífic dibuix de Julián Nadal, un dels grans dibuixants de la recordada revista *Chicos*. Artista d'ascendència mallorquina, malgrat que l'arrelament familiar a Madrid el mantingués allunyat de la nostra terra, fins a tal punt que ni la més minça atenció ha merescut per part dels tratadistes locals.

Perquè no la figura marginal d'un escapçat exposat a la punta d'una llança que el Vinas trobaren al manuscrit 3.416 de l'Arxiu Capitular de Mallorca o les vinyetes plenes de gràcia dels valencians García, Laveda y Tornero, juntament amb les de l'equip Botifarra, els dibuixos de Tàssies, Granyer o Margalida Gayà, per no deixar de banda l'espectacular

maqueta de l'assalt a Madina Mayurqa conservada al Museu d'Història Militar de Sant Carles.

L'espectacular fotografia de la majestuosa figura ja cent de Guillem de Torrella, amb la vesta de templer que l'acompanya a la tomba, és una de les imatges més copsadores del llibre on tenim el retrat d'un dels principals protagonistes i que junt amb les efigies de l'infant Pere de Portugal, eventual senyor de Mallorca, són representacions molt apropiades a la realitat.

Voldria acabar aquest comentari, ja excessivament llarg, amb un record a l'anònim pintor que un dia batiàrem amb el nom de *Mestre de la Conquesta de Mallorca*. En el plafó de la batalla de Porto Pi on es representa la mort dels germans Moncada, l'avantguarda musulmana arborea l'estandart amb el segell de Salomó; el valí Abu Yahya cavalca sota l'empara del seu penó, amb les bandes diagonals de vermell sobre camp d'argent, i els mallorquins musulmans es defensen mitjançant les adargues circulars presidides per la mà de Fàtima, element profilàctic essencial, encara vigent o pel símbol totèmic de la tortuga que amaga una ignota tribu berèber que s'encomanava a la protecció d'aquest queloni, clara imatge de la mallorquinitat sotmesa. No de bades a la font més emblemàtica de Ciutat, les quatre tortugues de bronze suporten amb calma i paciència el pes del poder en forma d'obelisc. No serà una reminiscència del nostre passat islàmic?

Finalment és just i necessari destacar els apèndix finals, en especial, el glossari de termes tècnics on les paraules d'origen àrab estan tractades amb un respecte poc habitual en els traductors no arabitzants, juntament amb les paraules i denominacions d'arrel llatina que il·lustren, degudament, als no especialitzats en la matèria, els termes tantes vegades mal interpretats.

Aquest llibre és bona prova que els lligams entre les terres mallorquines, continentals i insulars, no s'han romput i encara es mantenen ben polents. Cal expressar l'agraïment de tots els illenes que a partir d'ara podran gaudir d'aquest llibre, a la *Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*, al *Conseil Général des Pyrénées Orientales*, a la *Région Languedoc- Roussillon* i a la *Préfecture de Région. Direction Régional des Affaires Culturelles* que han fet possible l'edició de tan magnífica obra que, esperam i desitjam que prest poguem llegir-la també en la nostra llengua.

GRB

ANTONI GINARD BUJOSA-ANDREU RAMIS PUIG-GROS (eds.), *El patrimoni de l'església i el convent de Llorito*. El Gall Editor -Els fitxers, 9- Mallorca 2004.

Aquest llibre és una obra col·lectiva, amb l'ambició de fer un treball interdisciplinari, fruit de la Jornada sobre Patrimoni Eclesiàstic a Llorito (13 de desembre de 2003). Des del punt de vista del contingut, aquesta obra abraça un ampli ventall temàtic:

a) L'estatut científic de la història de l'art en referència als estudis locals: el suggerent i crític treball de la Dra. Mercè Gambús; val a dir que, tot aquest llibre, és un exercici pràctic del que es diu en aquest primer article.

b) El context històric i social del nucli patrimonial que s'estudia. Es el cas del treball del Dr. Miquel J. Deyà sobre la Part Forana des de les Germanies fins a Trento, que

ajuda a entendre, amb més precisió, l'esforç neoevangelitzador de l'Església mallorquina posttridentina.

c) L'evolució arquitectònica del nucli patrimonial: en primer lloc, l'article del Dr. Gabriel Llopart sobre l'església de 1569, on es nota la seva mà d'etnòleg i folklorista. Per cert que, segons l'inventari, hi havia dos missals romans, quan aleshores a Mallorca s'usava encara el Missal propi de la diòcesi. Això, sens dubte, és perquè els franciscans que la regentaven contraven la litúrgia romana de la Cúria, com tothom sap. Caldria investigar fins a quin punt això ha influït sobre la religiositat popular, especialment sobre el santoral. En segon lloc, es presenta la història de l'actual conjunt patrimonial, dissenyada pels Drs. Antoni Ginard i Andreu Ramis, que han resseguit acuradament la documentació disponible, i mostren la participació col·lectiva del poble en les obres i en la vida quotidiana del convent i de l'església. D'altra banda, parlant de l'arquitectura s'ha de fer un esment especial a la capella de la Puríssima, enguany que s'esdevé el 150 aniversari de la proclamació del dogma de la Immaculada Concepció pel Papa Pius IX, l'any 1854.

d) La retaulística que és el gruix i el tema principal del volum, ben oportunament, perquè els retaules són un testimoni de l'evolució viva de la fe a través del santoral. Aquesta part ha estat encomanada sobretot als joves investigadors, que han acomplert la seva comesa amb dedicació i rigor. Són: Dr. Andreu J. Villalonga (introducció general); Isabel M. Galmés (retaula major); Catalina Font (les Ànimes); Apol·lònia Uguet (Sant Antoni Abat); Joan Sociés (Sant Sebastià); Joana Gomila (Sagrat Cor de Jesús); Joana M. Serra (la Puríssima i la seva capella); Ana García (Mare de Déu del Roser) i Cristina Puig (Sant Josep).

e) L'estudi sobre l'orgue, del Dr. Andreu Ramis, és una aportació valuosa a les investigacions musicològiques que s'han generalitzat a Mallorca, en ocasió de la restauració de molts d'aquests instruments.

1) La documentalística: l'article del Dr. Guillem Rosselló Bordoy sobre la documentació eclesiàstica lloretana conservada a l'Arxiu del Regne de Mallorca, que obre noves portes a la investigació i assegura el seu rigor. No seria just oblidar la documentació fotogràfica, obra de Bartomeu Amengual, que dona suport gràfic als estudis i és un testimoni rigorós de l'estat actual del conjunt artístic.

Així, doncs, el mètode seguit en aquest llibre permet veure la interacció entre l'evolució del convent i de l'església i la història global de Mallorca i de Llorito, i ofereix les claus de la gènesi d'aquest nucli monumental i artístic. D'altra banda, aquest mètode també dona pistes per a una interpretació interdisciplinària del patrimoni, en la qual han de participar historiadors de l'art, etnòlegs, musicòlegs, teòlegs, liturgistes, arqueòlegs i arquitectes. Cap disciplina no pot campar pel seu compte.

GABRIEL SEGUÍ I TROBAT

BIBLIOGRAFIA
(2003-2004)

Bibliografia 2003-2004

- Cosme AGUILÓ, Joan MIRALLES: "Transcripció i normativització toponímica", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 415-422.
- Maria Magdalena ALOMAR: "El convent de l'Olivar de Palma", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 47-56.
- Gabriel ALOMAR I SERRA: "Posant fites: desavinences entre Muro i Llubí arran de la segregació (1812-1875)", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 187-209.
- Maria AMENGUAL COLOM: "Jaume Juan: el pintor que no necessita ser poeta", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 137-141.
- Jaume ANDREU GALMÈS: "Pintura mural en el barroc mallorquí: el cas del convent de Sant Bernadí (Petra)", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 141-160.
- Josep BARCELÓ ADROVER; César MURILLO RADEMACHER: "Escrit d'en Joanot Colom als Jurats de Mallorca a 12 d'octubre de 1521", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 327-334.
- Guillem BARCELÓ I RAMIS: "Conflictivitat entorn de l'aprofitament comunal durant el segle XIX. L'enfrontament entre Muro i Santa Margalida", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 267-301.
- Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Pervivència de la Tradició Clàssica a través de la Iconografia y la Onomàstica en Mallorca durante la época del Humanismo", *Humanismo y pervivencia del Mundo Clásico*, III-3, Alcañiz-Madrid, 2002, 1.557-1.569.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 221-248.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Toponímia urbana de la Ciutat de Mallorca (segona meitat del segle XV)", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 167-176.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Majorque au carrefour des échanges en Méditerranée aux XIVe et XVe siècles", *D'une rive... l'autre. Travaux et Documents*, París, 2004, 24-39.
- Maria BARCELÓ CRESPI: "Romia Rovira i Genovard (1422?-1460?)", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 14, Palma, 2004, 25-38.
- José Luis BARRIO MOYA: "Don Bernat Nadal i Crespi, obispo de Mallorca entre 1794 i 1818", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 359-364.
- Concepció BAUZÀ DE MIRABÓ GRALLA: "La desamortización religiosa y sus consecuencias en el patrimonio artístico: la Cartuja de Valldemossa como ejemplo", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 193-206.
- Josep BENÍTEZ MAIRATA, Francesca VIVES AMER: "La Toponímia d'Inca. Assaig de classificació", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 125-129.
- Margalida BERNAT ROCA; Jaume SERRA BARCELÓ: "Els 'novatores' de Montision i la reforma del Sistema Mètric Mallorquí", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 109-132.
- Margalida BERNAT I ROCA: "Les aigües de Ciutat segons una visura del s. XVII (Ciutat de Mallorca, 1628)", *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de la Ciència*, XXXVIII, Actes del XIIIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana II, Barcelona, 2002, 59-73.
- Margalida BERNAT I ROCA: "El Call de la Ciutat de Mallorca a l'entorn de 1350: espai urbà i població", *Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebràics*, 4, Barcelona, 2002-2993, 111-136.
- Margalida BERNAT I ROCA; Jaume SERRA BARCELÓ: "Voces de profetas en las Germanías de Mallorca /1521-1523" in A. ALVAR; J. CONTRERAS; J. I. RUIZ; J. I. [Eds.] *Política y cultura en la época moderna. (Cambios dinásticos, Milenarismos mesiánicos y utopías)*.

Actas de la Sexta Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna. Alcalá de Henares, 2004, 565-578.

Margalida BERNAT I ROCA; Jaume SERRA BARCELÓ: "El concepto de *possessió*: unidad de control de espacio, de gentes y de producción. Reflexiones sobre su origen (Mallorca, siglos XVI y XVII)", F. J. ARRANDA PÉREZ [Cordinador]: *El mundo rural en la España moderna*. Actas de la Séptima Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Toledo, 2004, 259-292.

Margalida BERNAT I ROCA; Jaume SERRA BARCELÓ; Natàlia SOBERATS SAGRERAS: *Un passeig per la Prehistòria de Mallorca*. Quadern de l'Alumnat per a Educació Primària i Educació Secundària Obligatoria. Materials Didàctics del Museu de Mallorca, Palma, 2004.

Bartomeu BESTARD CLADERA; Jaume JIMÉNEZ FRONTERA; Mateu RAMON LIDÓN: *L'església i els retaules del santuari de Lluc*, Palma, 2004.

Joana M. BESTARD DARDER; Antònia SERRANO DARDER: "Deu sermons del paborde Jaume del Arbossar. Santa Maria del Camí 1765-1844", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 17-39.

Guillem BIBILONI; Bernat Juan RUBÍ: "Correspondència epistolar de Llorenç Pérez Martínez (1952-1962). (2)", *Estudis Baleàrics*, 74-75, Palma, 2004, 187-194.

Jaume BINIMELIS SEBASTIÀN; Antoni ORDINAS GARAU: "La neotoponímia com a indicador dels canvis a la ruralia de Mallorca. El cas d'Inca i selva", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 349-357.

Marc BONNIN I FEMENIES: "Apeo de Garay (1817), propietat i conreu a principis del s. XIX a Santa Maria del Camí", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 143-156.

Maria José BORDOY: "Les Ordinacions del bisbe Rocamora (1649). Un reglament de convivència conventual", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 69-98.

Antoni BORRÀS I SALAS; Francesc JAUME DEL ARBOSSAR: "En temps del paborde Jaume del Arbossar. Santa Maria del Camí 1765-1844", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 41-49.

Jaume BOVER PUJOL; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Tráfico marítimo entre Mallorca y Ceuta, Melilla y Orán, 1850-1851", *Cuadernos del Archivo Central de Ceuta*, 12, Ceuta, 2003, 351-353.

Tomeu CAIMARI CALAFAT: "Algunes notes per a l'estudi de l'escribania i la porteria de Muro als inicis del segle XVIII", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 147-158.

Celso CALVIÑO; Franc JAUME; Francisca MUT: "Els estudis de Toponímia a la revista 'Llucmajor de pinte en ample'", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 77-82.

Andreu CANALS; Martí CANYELLES: "Jaume Trias, 'Norat'. Cartes des de l'exili", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 157-163.

Martí CANYELLES CRESPI: "D'hostals, tavernes i bandejats", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 165-183.

Francesc CANUTO BAUZÀ: "Toponímia i talassonímia mallorquina als Columbrets", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 33-46.

Francesc CANUTO BAUZÀ: "Genèrics toponímics del Pla de Mallorca", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 231-236.

Maria CARBONELL; Matí CARBONELL; Margalida GUARDIOLA; Francisca TORRES: "Notes de treball en la conservació del patrimoni conventual. Convents de la Concepció i de Santa Elisabet, de Palma", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 169-180.

Xavier CARBONELL I CASTELL: "Tortell compositor", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 27-47.

- Xavier CARBONELL I CASTELL: "Portes de sarja pintades en els orgues mallorquins dels segles XV i XVI", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 127-132.
- Xavier CARBONELL: "Plagueta de Jaume Tortell a l'arxiu parroquial de Muro", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 325-332.
- Xavier Carbonell: *La imatge de la música en les Illes Balears*, Palma, 2004.
- Joan CARRERAS ESCALAS: "Apuntes históricos y documentales sobre la sociedad tabaquera 'March y Garau' para la compra-venta de tabacos en hoja y elaborados, con fabricación exclusiva para la exportación", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 175-196.
- Gabriel CARRIÓ i VIVES: Jaume Llull, escultor cap al Setcents", *Estudis Baleàrics*, 74-75, Palma, 2004, 163-186.
- Albert CARVAJAL I MESQUIDA: "Notícies musicals als "Llibres de Sentències" de l'Arxiu Municipal de Manacor (segles XVII i XVIII)", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 203-213.
- Albert CARVAJAL; Joan LLITERAS; Antoni GOMILA: "Aplec de malnoms manacorins (1700-1730)", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 317-339.
- Albert CARVAJAL MESQUIDA; Antoni FERRER FEBRER: "Toponímia i configuració urbana de manacor al s. XVII", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 395-413.
- Ubaldo de CASANOVA Y TODOLÍ: *Aproximación a la Historia mallorquina del siglo XVII*, Salamanca, 2004.
- Margalida CASTELLS VALDIVIESO; Carles QUINTANA ABRAHAM; Bartomeu SALVÀ SIMONET; Clara VALERA TORRES: "Troballes arqueològiques a Son Morell vell (Muro)", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 7-21.
- Pau CATEURA BENNÄSSER: *Sociedad y Sistema Fiscal del Reino de Mallorca (1360-1400)*, Palma, 2003.
- Maria CERDÓ GREGORIO: "Terra, propietat i poder local: Muro, 1868-1899", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 255-265.
- Jordi CLOQUELL: "Jocs de matances", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 469-487.
- Ramon CODINA I BONET: Algunes dificultats socials en la difusió de la creació musical d'avantguarda a Espanya", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 315-323.
- Ramon CODINA BONET: "En torno a *La sombra de Nelson* de Leandro Fernández de Moratín (Una crítica de Cristóbal Cladera Company)", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 345-358.
- Albert COMAS; Joan HUGUET; Manel SANTANA: *Història de la UGT a les Illes Balears. Un segle de lluita sindical*, Palma, 2004.
- Santiago CORTÈS I FORTEZA: "Aproximació al catàleg de l'arxiu del monestir de Sant Bartomeu d'Inca", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 57-68.
- Carles COSTA I SALOM: "Aires de pagesia i Maria Antonia Salvà", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 265-274.
- Elionor CRESPI CLADERA; Miquel SEGURA BOYERAS: "Círculo Recreativo Murense: pinzellades de la vida social a Muro (1926-1999)", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 427-448.
- Esther CRUZ PÉREZ: "La feina de les alletadores durant la baixa edat mitjana mallorquina", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 35-46.
- Esther CRUZ PÉREZ; Juana Maria PUJADES MORA: "Bibliografia publicada a les illes Balears entoto a les abadies, cartoixes, convents i monestirs", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 427-437.

- Esther CRUZ PÉREZ: "Notes per a l'estudi de les bases econòmiques del convent de Santa Clara als segles XV i XVI", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 359-374.
- Miguel José DEYÀ BAUZÀ: "La conflictivitat entre autoriades polítiques y religioses en la Mallorca de Felipe V. Las cuestiones fiscales", *Política y cultura en la época moderna (Cambios dinásticos. Milenarismos mesiánicos y utopías)*, Madrid, 2004, 345-352.
- Miguel José DEYÀ BAUZÀ: "Entre la economía, la política y el paisaje agrario. Los primeros privilegios para la siembra de viña en la Mallorca del siglo XVI", *Josep Fontana, història i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*, Vol. 1, Barcelona, 2004, 105-116.
- Miquel DEYÀ: *La manufactura a Inca durant l'antic règim*, Inca, 2004.
- Miquel DEYÀ: "La geoestratègia mediterrània en el segle XVI. El seu impacte en la creació del sistema defensiu balear", *I Centenari de l'Enderrocament de les Murades de Palma, 1902-2002*, Palma, 2004, 31-46.
- M. del Camí DOLS MARTORELL; Rafael PIZÀ ROSSELLÓ: "L'electricitat a Santa Maria del Camí", *IV Jornades d'Estudis Locals*, 2004, 185-190.
- Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Notes històriques sobre el convent del Carme (1450-1520)", *XXII JEHL Abadies, cartoixes, convents i monestirs*, Palma, 2004, 47-56.
- Rafel ESTARELLAS: "Un Santa Maria que jo record", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 191-198.
- Josep ESTELRICH I COSTA: "Microtoponímia d'un monestir: el monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes de Ciutat", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 227-230.
- Josep ESTELRICH COSTA: "El convent de Santa Elisabeth. Àpendix documental (1530-2000)", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 249-318.
- Lluís Miquel ESTELRICH RUIZ: *El col·legi notarial de les Illes Balears. Un segle d'Història social i econòmica en els seus protocols notariais (1901-2001)*, Palma, 2004.
- Miquel FERRÀ MARTORELL: "Els llaüts viatgers i la marina comercial sollerica: el bastiment 'Nuestra Señora del Rosario'", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 379-384.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "La convulsió de 1750 referent al culte de Ramon Lull", *Studia Luliana*, 43, Palma, 2003, 103-126.
- Miquel FERRER I FLÓREZ: "Bartomeu Jaume de l'Arboçar, historiador i bibliògraf (1765-1844)", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 59-73.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "Inquisición, judíos y judaizantes", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 14, Palma, 2004, 103-117.
- Miguel FERRER FLÓREZ: "La regència de Urgel y las Baleares", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 133-156.
- Pere FERRER GUASP: *Joan March, la cara oculta del poder 1931-1945*, Palma, 2004.
- Maria Antònia FERRER I VIDAL: "Patrimoni documental santamarier: arxius i arxivers", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 199-209.
- Pere FIOL I TORNILA: "Any Tortell", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 13-25.
- Pere FIOL I TORNILA: "Les investigacions de mossèn Francesc Mulet i Palau sobre la figura de Miquel Tortell i Simó", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 69-89.
- Pere FIOL I TORNILA: "El rectorat murer de mossèn Antoni Deià i Rullan, 1902-1913", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 363-385.
- Reis FONTANALS: *L'aigua a Ciutat de Mallorca. La síquia de la Vila al s. XIV*, Palma, 2004.
- Miquela FORTEZA: "Las xilografías que ilustran la obra *Varones ilustres de Mallorca*", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 365-370.

- Eugenio DE LA FUENTE; Pedro RABASSA; Mario TECGLÉN: *Elementos básicos de la arquitectura popular de Mallorca*, Palma, 2004.
- Pere FULLANA I PUIGSERVER: "Els darrers pabordes de la Seu de Mallorca, segles XVIII-XIX", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 75-78.
- Domingo GARCÍAS ESTELRICH: *La ópera y el teatro en Mallorca (1824-1834). La década ominosa*, Palma, 2004.
- Ramón GARCÍA PALACIOS: "Las fundaciones religiosas femeninas durante el pontificado del obispo Bernat Nadal i Crespi (1794-1818): las Hermanas de la Pureza (1809)", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 407-426.
- Jordi GENDRA, Maria Rosa PLANAS, Maria C. PLANAS: "El problema de la transcripció dels noms hebreus a les fonts medievals", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 263-269.
- Antoni GILI: "Banyeres, un topònim de cap de brot", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 179-180.
- Rafel GINARD I BAUÇÀ: *De com era infant*, Sant Joan, 2003.
- Antoni GINARD BUJOSA: "Sa Indioteria (Palma, Mallorca). Un cas de pervivència d'un topònim popular", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 305-316.
- Antoni GOMILA I GRIMALT, Joan LLITERAS I VIVES, Albert CARVAJAL I MESQUIDA: "Notícies musicoteatral extretes del setmanari manacorí "Voz y voto" (1931-1936)", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 215-230.
- A. M. GORRIAS: "El control de l'aigua de Ciutat pel monestir de Santa Maria de la Font de Déu. Segles XIII-XIX", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 243-268.
- Miquel GRIMALT GELABERT, Raquel RODRÍGUEZ GOMILA: "El paisatge de Sant Llorenç des Cardassar a partir de la fitotoponímia", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 365-378.
- Manuel CALVO TRIAS i altres: *La ceràmica prehistòrica a mano: una propuesta para su estudio*, Palma, 2004.
- Bernat D'HARO I MATES: "Els Mates de Santa Maria del Camí, segles XIII-XIX", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 227-232.
- Just HERNÁNDEZ; Tomàs VIBOT: *Son Nèt. Puigpunyent pam a pam, segle a segle (II)*, Palma, 2004.
- Rafel JUAN FORTEZA; M. Magdalena MESQUIDA MAS: "La Reial Casa d'exòsits en temps del paborde Jaume", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 89-100.
- Gabriel JULIÀ I SEGUÍ: "Els orgues de Josep Casas i Soler de Ciutadella de Menorca", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 103-116.
- Gabriel JULIÀ I SEGUÍ: "Claudio Simón Grafulla Morales", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 275-284.
- Helena KIRCHNER; Fèlix RETAMERO: "Cap a una arqueologia de la colonització. La subversió feudal de l'espai rural a les Illes", *L'Avenç*, 290, Barcelona, abril 2004, 40-45.
- Heinz KRASCHUTZKY: *Memòries a les presons de la guerra civil a Mallorca*, Palma, 2004.
- Francesc LILLO COLOMAR: "Noves aportacions a la Toponímia de s'Albufera", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 101-123.
- M. Pilar LÓPEZ SASTRE; Gaspar VALERO I MARTI: "La Toponímia de Formentera", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 149-165.
- Josep LLINARES MARTORELL: "La llarga lluita per la instrucció pública a Muro, 1836-1936", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 333-350.

Gabriel LLOMPART MORAGUES: "‘La dona Granada’, una empresaria de banys del segle XIV", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 14, Palma, 2004, 59-75.

Antoni LLULL MARTÍ: *Receptes, consells i remeis del segle XVIII que foren publicats per la Sociedad Econòmica Mallorquina de Amigos del País*, Palma, 2003.

Antoni LLULL MARTÍ: "Hi ha quelcom amagat a darrere d’alguns cognoms de jueus conversos de Mallorca?", *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 85-90.

Antoni LLULL MARTÍ: "Els colors en el topònims", *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 91-96.

Antoni LLULL MARTÍ: "Sobre dos noms de reines de Mallorca: Violant i Esclarmunda", *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 359-364.

Joan MARCH: "Eusebi Estada: un home progressista", *I Centenari de l’Enderrocament de les Murades de Palma, 1902-2002*, Palma, 2004, 101-117.

Xavier MARGAIS: *Bunyola amb la por al cos*, Palma, 2004.

Miquel A. MARQUÈS SINTES: "Toponímia urbana: noms correctes? Un exemple d’Alaior (Menorca)", *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 63-70.

Bernardo MARTÍ: "La vida rural mallorquina, en 1772, y el género epistolar, por un autor con talento literario", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 335-344.

Bernardo MARTÍ: "Un artículo de Miguel Ángel Colomar: la obra poética de Miguel Ferrà", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 385-392.

Bartomeu MARTÍNEZ I OLIVER: "La construcció de la nova casa consistorial de Muro (1948-1949) obra de Francesc Casas Llopart", *I Jornades d’Estudis Locals*, Muro, 2004, 411-426.

Joan MAS I ADROVER: "La mortalidad infantil y juvenil en Sineu (Mallorca) durante el siglo XIX", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 157-174.

Antoni MAS, Ricard SOTO: "Un regne dins la mar: El procés migratori català i l’extinció de la població indígena a Mallorca", *L’Avenç*, 290, Barcelona, abril 2004, 35-39.

Antoni MAS I FORNERS: "La primera toponímia catalana dels actuals termes de Santa Margalida i Maria referida a unitats d’explotació agrària", *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 19-27.

Antoni MAS I FORNERS, Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ: "La repoblació mallorquina al Sud del País Valencia després de l’expulsió dels moriscs (1609). Resum d’una recerca en curs", *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 379-386.

Antoni MAS I FORNERS: "L’origen de la població de Muro en el segle XIII. Una aproximació per mitjà de l’Onomàstica", *I Jornades d’Estudis Locals*, Muro, 2004, 23-49.

Joan MAS QUETGLAS: *Els mallorquins de Franco. La Falange i el moviment nacional*, Palma, 2003.

Josep MASSOT; Bartomeu COLOM; Pere OLLERS et alii: *Comentaris a la Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears*, Palma, 2003.

Josep MASSOT I MUNTANER: *Església i societat a la Catalunya contemporània*, Barcelona, 2003.

Josep MASSOT I MUNTANER: *Sobre Georges Bernanos i altres temes polèmics*, Barcelona, 2004.

Josep MASSOT I MUNTANER: *Escriptors i erudits contemporanis*, Barcelona, 2004.

M. J. MASSOT RAMIS D’AYREFLOR; Francesc JAUME DEL ARBOSSAR: "Son Seguí de Santa Maria del Camí", *IV Jornades d’Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 233-248.

Joan J. MATES I PASTOR: "Evolució històrica de la JOC a Mallorca (1959-1972)", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 197-218.

- Bartomeu MATEU: "A les entranyes de Selva, topònims", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 215-219.
- Pau MATEU VIVES: "Les 'relacions de descendents de jueus conversos de diferents pobles de Mallorca' (1809). Estudi onomàstic i històric", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 423-437.
- Antoni MAYOL I LLOMPART: "Festes i celebracions col·lectives a Muro a finals del segle XIV", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 51-72.
- Antoni MAYOL I LLOMPART: "Un cop d'ull a la Casa i l'Orde de l'Hospital a Pollença. Aproximació a la vida quotidiana (1370-1417)", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 317-338.
- Cristina MENZEL SANSÓ; Josep Joaquim ESTEVE VAQUER: "L'aportació musical de l'Escolania de Lluc en el segle XVIII", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 161-168.
- M. Magdalena MESQUIDA MAS; Rafel JUAN FORTEZA: "Els inicis de la premsa política a Mallorca entre els anys 1810 i 1814", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 79-88.
- Antoni MIR I MARQUÈS: "Dina (Annie Francis Moore) Bowden", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 285-290.
- Joan MIRALLES I MONSERRAT: "Interès antroponímic del monedatge d'Inca del 1329", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 47-57.
- Joan MIRALLES I MONSERRAT: *Estudis d'Onomàstica*, Barcelona, 2003.
- Joan MIRALLES I MONSERRAT: *Francesc de Borja Moll. L'home dels mots*, Palma, 2004.
- Aina MOLL: *Francesc de Borja Moll. La fidelitat tossuda*, Palma, 2004.
- Francesc de B. MOLL: *Obres completes*, II, Palma, 2004.
- Josep MORATA SOCIAS; Mateu RIERA RULLAN: "Un possible segell d'estampar ceràmica trobat a Can Serra (Palma de Mallorca)", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 413-420.
- Jordi MORELLÓ BAGET: "Mercaders reusencs documentats a Mallorca (des de mitjan s. XV a principis del XVI)", *Informatiu Arxiu*, 7 Reus, 2003, 3-7.
- Guillem MORRO: *Capdepera medieval. Segles XIII-XIV*, Palma, 2003.
- Mateu MORRO I MARCÉ: "El puig de Mors i el castell de Mors, un aspecte de la Toponímia antiga de Mallorca", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 195-202.
- Mateu MORRO I MARCÉ: "Sobre l'etimologia de Bunyola", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 341-347.
- Antoni MULET I BARCELÓ: "Miquel Tortell: l'orgue de la Seu i altres orgues", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 49-68.
- Bartomeu MULET I RAMIS: "Toponímia documental de Sineu: capbreuació de l'honor de Defla", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 131-137.
- Antoni MUT CALAFELL: *Josep Maria Quadrado, un arxiver del segle XIX*, Palma, 2004.
- Magdalena NIETO CERDÀ: "El convent de la Mercè", *XXII JEHL Abadies, cartoixes, convents i monestirs*, Palma, 2004, 33-46.
- Guillem NOGUERA I CERDÀ: "La guitarranova. Relat dels fonaments, disseny i construcció d'un instrument prototip de guitarra novel·los", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 311-314.
- Josep NOGUEROL MULET: "Alguns topònims històrics de la costa calvianera", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 237-242.
- Sebastià OLIVER REYNÉS: "La política a Muro en el segle XVIII (1700-1770). Càrrecs,

- eleccions i milícies”, *I Jornades d’Estudis Locals*, Muro, 2004, 159-185.
- Antoni ORDINAS GARAU: “El recull toponímic del mapa topogràfic de Mallorca a escala 1.5.000”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 29-30.
- Margarita ORFILA PONS i altres: *Les ciutats romanes del llevant peninsular i les Illes Balears*, Palma, 2004.
- Jordi PAGÈS MAS: “La situació de la Toponímia al litoral de Calvià”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 387-393.
- Joana Maria PALOU SAMPOL: “Art i Humanisme a Mallorca”, *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 14, Palma, 2004, 93-101.
- Joan PARETS I SERRA: “Llista de manuscrits santamarieris dels certàmens científico-literaris del seminari de Mallorca”, *IV Jornades d’Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 249-254.
- Miquel PARETS I SERRA: “Contemplació del paborde Jaume des dels incluseros del meu penal”, *IV Jornades d’Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 101-111.
- M^a José PASCUAL BENNÀSSAR: *La Historia Natural de Bonaventura Serra i Ferragut (1728-1784), un ilustrado mallorquí*, Palma, 2003.
- Aina PASCUAL, Jaume LLABRÉS: *El Baluard de Sant Pere i la Ribera del Moll*, Palma, 2004.
- Damià PAYERAS CAPÓ: “Tradició textil i darrers teixidors a Muro”, *I Jornades d’Estudis Locals*, Muro, 2004, 303-323.
- Plàcid PÉREZ I PASTOR: “Un recull dels genèrics i topònims més antics de la vall de Sóller (1232-1350)”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 203-212.
- Isabel PERICÀS: “Els noms de pila a Santa Maria del Camí. Naixements i defuncions (1975-1999)”, *IV Jornades d’Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 255-265.
- Antoni PICAZO, Jesús GARCÍA: “Nota a peu de pàgina: dos eivissencs en la construcció del canal de Panamà (1908)”, *Estudis Baleàrics*, 74-75, Palma, 2004, 157-162.
- Gabriel PIERAS: “Festes patronals d’Inca”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 97-99.
- Gabriel PIERAS SALOM; Miquel PIERAS VILLALONGA: “Antroponímia d’una vila artesana. Inca, 1872”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 275-283.
- Román PIÑA HOMS: “Letargo y dramático despertar de la Inquisición mallorquina en el siglo XVII”, *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 14, Palma, 2004, 119-135.
- Maria Rosa PLANAS FERRER: “El llinatge Aguiló i els seus malnoms (s. XVII-XX)”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 181-188.
- Maria Rosa PLANAS FERRER, Maria PLANAS FERRER: “Presentació de les síntesis regionals en el projecte Patrom”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 141-148.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: “La condición estamental de los notarios en la Mallorca del Antiguo Régimen”, *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 14, Palma, 2004, 77-91.
- Antonio PLANAS ROSSELLÓ: “El canceller de competencias de Mallorca y los conflictos entre las jurisdicciones real y eclesiástica”, *BSAL*, 59, Palma, 2003, 7-34.
- Antoni POL MARCÚS: “Antroponímia de Binissalem (noms, llinatges i malnoms)”, *Sobre Onomàstica. Jornades d’Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 273-274.
- Miquel PONS BONET: “Imatge de mn. Bartomeu Ballester (A) Catoi – II”, *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l’Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 151-155.

- Nicolau PONS LLINÀS: *Aquella església de fa cent anys*, Palma, 2004.
- Joan Manuel PONS VALENS: *Jaume Ferrer i els navegants mallorquins d'època medieval*, Palma, 2004.
- Enric PORQUERES, Francesc RIERA: *Xuetes, nobles i capellans (segles XVII-XVIII)*, Palma, 2004.
- Isabel PORTELLS SASTRE: "La guerra civil viscuda per alguns murers", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 385-410.
- Cristina PUIG ARGENTE; Ramón GARCÍA PALACIOS: "Cuatro inventarios para el estudio de la Orden del Cister en Mallorca (1386-1797)", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 339-354.
- Cristina PUIG ARGENTE: "Tres cartes de professió de clarisses de Palma: sor Maria Ignàsia Fuster, sor Francisca Despuig, sor Maria Lluïsa Rosselló", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 99- 116.
- Joana Maria PUJADES MORA: "La població conventual a Mallorca entre el Cens d'Aranda (1768) i la Desamortització de Mendizábal", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 207-224
- Joan RAMIS AGUILÓ: " 'Salero típic de Fontanella'. Tonades i cançons folklòriques mallorquines poc conegudes", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 267-281.
- Mateu RAMIS CANYELLES: "Economia del municipi de Santa Maria del Camí a la primera meitat del segle XIX", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 113-122.
- Miquel RAMIS MULET: "Els inicis de l'electricitat a Muro, 1910-1927", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 351-362.
- Andreu RAMIS PUIG-GROS: "Els malnoms de Llorito". *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 189-193.
- Andreu RAMIS PUIG-GROS: "Els camins del terme municipal de Llorito", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 285-303.
- Andreu RAMIS PUIG-GROS, Antoni GINARD BUJOSA: "El topònim Llorito-Lloret de Vistalegre. Anàlisi evolutiva", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 245-253.
- Enric RIBES I MARÍ: "Aspectes toponímics de la costa dels Amunts (Eivissa)", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 71-75.
- Francesc RIERA i MONTSERRAT: "Foren racistes les oposicions a organista de la Seu de Mallorca dels anys 1901 i 1911?", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 133-150.
- Bartomeu RIUTORD GENOVARD: "Apunts per a la història de l'associació de la tercera edat de Muro", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 509-519.
- Guillem ROSER VIDAL: "La recuperació del claustre del convent de Sant Francesc de Paula de Campos", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 181-192.391-406.
- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: "Acotacions a la toponímia de l'època islàmica de Santa Maria del Camí", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 283-287.
- Guillem ROSSELLÓ-BORDOY: "Les murades prerenaixentistes de Palma", *I Centenari de l'Enderrocament de les Murades de Palma, 1902-2002*, Palma, 2004, 9-29.
- Pere ROSSELLÓ I FAR: "El bon samarità", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 123-125.
- Joan ROSSELLÓ LLITERAS: "El patrimoni familiar del Dr. Gaspar Alba Llompart, 1663-1735", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 127-146.
- Joan ROSSELLÓ LLITERAS; Santiago CORTÈS FORTEZA: "Descripció i resum del registre de determinacions capitulars del convent de Santa Anna de Muro (1680-1709)", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 107-125.

Bartomeu ROSSELLÓ I MONSERRAT: "Rafel Vich Bennassar i les notes manuscrites als marges de les partitures", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 257-263.

Ramon ROSSELLÓ I VAQUER: "De organis II", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 117-126.

Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229*, Palma, 2004.

Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Joan PARETS I SERRA: *Notes per a la Història de la Música a Mallorca*, Palma, 2003.

Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Joan PARETS I SERRA: *Notes per a la Història de la Música a Mallorca*, II, Campos, 2004.

Ramon ROSSELLÓ VAQUER; Joan PARETS I SERRA: *Notes per a la Història de la Música a Mallorca*, III, Campos, 2004.

Tina SABATER: "Sobre pintura gòtica del segle XV. El retablo de San Pedro y San Esteban de la Parroquial de Lluemajor", *BSAL*, 59 Palma, 2003, 321-326.

Pere SALAS VIVES: "Polítics locals i consolidació de l'estat liberal (Muro 1860-1898)", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 211-238.

Pere SALAS VIVES: "De la vida contemplativa al compromís social dels nous ordes religiosos", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 391-406.

Bartomeu SALVÀ SIMONET: "Talaiòtics ¿ Qui són?", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 395-408.

Maria SAMPIETRO: "Els quaderns de l'apotecaria d'un convent palmèsà (1632-1554)", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 375-384.

M^a Luisa SÁNCHEZ LEÓN: "Hallazgos epigráficos en *Pollentia* (Alcudia, Mallorca)", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 409-412.

Gabriel SANTANDREU; Damià RAMIS: "Presència de ceràmiques prehistòriques a la cova des Got, a Santa Maria del Camí", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 289-301.

Alejandro SANZ DE LA TORRE: "El Ayuntamiento de Palma en la literatura artística del romanticismo", *BSAL*, 59 Palma, 2003, 371-378.

Juan Carlos SASTRE BARCELÓ: Aproximació a l'economia del monestir de Santa Clara (segles XIII-XV)", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 269-286.

Bartomeu SASTRE CANALS; Miquel GRIMALT GELABERT: "Notícies sobre esdeveniments meteorològics i fenòmens naturals catastròfics en l'obra del paborde Jaume", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 127-134.

Jaume SASTRE I MOLL: "Notas para la historia de la música en la Seo de Mallorca (prelatura de Luis de Prades y Arenós, 1392-1429)", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 91-101.

Jaume SASTRE MOLL: "L'obra pictòrica com element decoratiu, sumptuari i devocionari a les llars medievals mallorquines, en el trànsit a la Modernitat", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 47-88.

Gabriel SEGUÍ TROBAT: "Un evangeliari medieval de la Cartoixa de Valldemossa", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 133-140.

Gabriel SEGUÍ I TROBAT: "El P. Rafel Juan, arxiver de Lluc, estudiós de la Toponímia", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 255-261.

Josep SEGURA I SALADO: "Els tamborers de la Sala", *IX Simpòsium i Jornades*

- Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 177-201.
- Josep SEGURA SALADO: "El campanar de la parròquia i el dret d'asil", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 73-89.
- Josep SEGURA I SALADO: "Miramar entre la Real i Cartoixa. Els delmes de Deià i Llucalcari", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 287-316.
- Francesca M. SERRA CIFRE: "El convent de Sant Francesc a través de les fonts. Segles XVIII i XIX", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 117-132.
- Joana Maria SERRA FIGUEROLA, Apol·lònia UGUET JULIÀ: "Llibre de pitaça (1731) del convent dominic de Lloret de Vistalegre", *Abadies, cartoixes, convents i monestirs. XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals 2003*, Palma, 2004, 385-390.
- Aina R. SERRANO ESPASES; Jerònia FLORIT ZUAZAGA; Lluís López MASSOT: "Les tafones de Santa Maria del Camí. Projecte de rehabilitació de la tafona de Son Torrella", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 211-225.
- Pilar SIMÓN: "Les muralles de Palma avui", *I Centenari de l'Enderrocament de les Murades de Palma, 1902-2002*, Palma, 2004, 119-173.
- Denis SMITH: *Els presoners de Cabrera. Els soldats oblidats de Napoleó. 1809-1814*, Palma, 2004.
- Antonia Maria SUREDA I COLOMBRAM: "Les xeremies al s. XX. Una visió etnomusicològica", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 291-309.
- Bernat SUREDA GARCIA; Francesca COMAS RUBÍ: "Higienisme, educació i protecció a la infància en la figura del pabordà Jaume", *IV Jornades d'Estudis Locals*, Santa Maria del Camí, 2004, 52-57.
- Francesc Xavier TORRES I PETERS: "Música a la S. E. Catedral de santa Maria d'Eivissa (s. XIX)", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 159-175.
- Joan Antoni TORRES I PLANELLS: "Joan Gamisans i Arabí, l'orfeó eivissenc i Roqueta sa meua roca. Una història d'amor a Eivissa", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 247-255.
- Francisca TORTELL: "L'administració municipal a la vila de Muro (1860-1869)", *I Jornades d'Estudis Locals, Muro*, 2004, 239-253.
- Juan TOUS MELIÀ: "Las murallas de Palma durante la Edad Moderna", *I Centenari de l'Enderrocament de les Murades de Palma, 1902-2002*, Palma, 2004, 47-100.
- Yolanda TRIGO; Petrina VICH: "Sant Antoni i el dimoni a Muro", *I Jornades d'estudis Locals*, Muro, 2004, 4889-508.
- Antoni TUGORES: *El batle Antoni Amer 'Garanya' (1882-1936)*, Palma, 2004.
- Carine TUMBA: "Traversées pédagogiques au XVIe siècle", *D'une rive... l'autre*, Travaux et Documents, Paris, 2004, 41-56.
- Gaspar VALERO I MARTÍ: "Geografia llegendària de Palma", *Sobre Onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma, 2004, 221-226.
- Tomàs VIBOT: *Criminals, infàmies i immoralitats a Esporles i Banyalbufar, segles XVII-XIX*, Palma, 2004.
- Francesc VICENS I VIDAL: "La primera temporada d'òpera del Teatre Líric a través de les pàgines del diari *Última Hora*", *IX Simpòsium i Jornades Internacionals de l'Orgue Històric de les Balears. IX Trobada de Documentalistes Musicals*, Palma, 2003, 231-246.
- Damià VIDAL RODRIGUEZ: "Acerca de la supuesta existencia del llamado 'Decreto de las Cortes de Monzón de 1510' referido a los hijos puestos en condición", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 89-108.

Andreu Josep VILLALONGA VIDAL: "Les imatges de la història evangèlica de Jeroni Nadal i l'art mallorquí: el retaule del Nom de Jesús de Muro", *I Jornades d'Estudis Locals*, Muro, 2004, 91-105.

Agnès et Robert VINAS: *La conquête de Majorque*, Perpinyà, 2004.

VV. AA.: *Coral Universitat de les Illes Balears. XXV anys. 1976-77/2001-2002*, Palma, 2003.

Nota:

En aquesta relació només s'inclouen els títols de llibres i articles sobre temes de Mallorca que han arribat a la biblioteca de la SAL o que, així mateix, se n'ha notificat la seva existència.

Consten alguns títols amb data del 2002 apareguts ja en el 2003.

SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES

ACTA DE L'ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA DE SOCIS DE LA SAL CELEBRADA DIA 11 DE FEBRER DE 2003

A les 19'30 hores del dia abans esmentat té lloc al local social l'Assemblea General Ordinària de la SAL amb l'assistència dels socis següents:

Pedro Aloy Felani	Joan Marcó Ordines
Josep Barceló Adrover	Antoni Marimon Riutort
Maria Barceló Crespí	Joan Mas i Vives
Nadal Bernat Salas	Andreu Mateu Sastre
Bartomeu Bestard Cladera	Fausto Orlandis Morell
Santiago Cortès i Forteza	Joan Parets i Serra
Miquel J. Deyà Bauzá	Javier Pastor Quijada
Miquel Duran Pastor	Antoni Planas Rosselló
Josep Estelrich Costa	Antoni Puente Munar
Alexandre Font Jaume	M. Magdalena Riera Frau
Faust Frau Camacho	Júlia Román Quetgles
Antoni Joan Horrach	Guillem Rosselló Bordoy
Antonio Lozano Ruiz	Sebastiana Sabater Rebassa
Gabriel Llompart Moragues	Nicolau Tous Escoubet
Jorge Maíz Chacón	Jordi Vidal Reynés

Després de saludar als presents i agrair la seva presència la Presidenta obri la sessió segons el següent ordre del dia:

1.- Lectura i aprovació, si pertoca, de l'acta anterior: el Secretari procedeix a la lectura de l'acta de la darrera Assemblea General Ordinària que es aprovada.

2.- Memòria de les activitats realitzades durant l'any 2002 i projectes per al 2003. En primer lloc la Presidenta agraeix la tasca que duen a termini els socis que ajuden en diverses activitats així com als membres de la Junta de Govern, gratitud que fa extensiva als autors dels treballs que es publiquen en el Bolletí. Pel que fa a l'ajut econòmic es vol deixar constància de les ajudes del CIM i de Sa Nostra.

Posteriorment la Presidenta ofereix el saló d'actes per a les activitats culturals que els socis proposin.

En referència a les activitats dutes a termini en el darrer any la Presidenta fa menció a les següents presentacions de llibres.

- El llibre sobre pintura gòtica de Sebastiana Sabater presentat pel Dr. Joaquin Yarza, de la Universitat de barcelona.

- El llibre de Guillem Rosselló sobre l'aixovar de la casa musulmana presentat per la Dra. Viguera Molins de la Universitat Complutense

- El llibre de Josep Amengual sobre la història de l'Església presentat pel secretari de la SAL professor Dr. Miquel Deyà.

- El llibre de Ramon Rosselló sobre la Guerra Civil vista per l'estament eclesiàstic.

En el darrer any també s'ha aprovat un nou intercanvi del nostre Bolletí amb la revista *Acros de Melilla*.

Dins l'apartat de préstecs es cediren temporalment dos dels plànols de construccions escolar de Guillem Forteza per a l'exposició d'història de l'educació titulada *L'educació a Mallorca durant el segle XX*.

També s'ha dut a termini el cicle de visites anual que en aquesta ocasió es dedicà a Museus. Es visitaren el Museu Diocesà, el Museu Bíblic de la Casa de l'Església, el Museu de la Puresa, el de la Porcíncula i el Militar de Sant Carles.

Posteriorment el Vice-president, Manuel Ripoll i Billon, explica l'estat de les obres, tot indicant com en el darrer any s'ha instal·lat la nova electricitat a 220w i s'ha fet la coberta superior, de bellnou gràcies al conveni amb el CIM de caràcter extraordinari i destinat a infraestructures. El Vice-president indica també que dels diners que queden del citat conveni es farà el forjat superior de la sala de l'hemeroteca. Acaba la seva intervenció assenyalant que al porxo s'ha tirat un tabic i serà una superfície única.

Posteriorment intervé el Director de Publicacions, Guillem Rosselló Bordoy, comunicant com en el dia d'avui els socis podran recollir el volum del Bolletí de l'any 2002, en el qual s'ha afegit un nou apartat titulat "Crònica Arqueològica". Per acabar explicita als socis la problemàtica derivada de les altes tarifes de correus que en un futur poden dificultar els intercanvis. El Director de Publicacions a més comunica que els futurs projectes de publicació abasten les actes del darrer Congrés sobre el patrimoni i la història de la SAL que ja està redactada a més del Bolletí.

En finalitzar aquest punt de l'ordre del dia la Presidenta esmenta l'adhesió de la SAL a l'any Moll, car Francesc de Borja Moll fou Soci d'Honor de la nostra entitat.

3. Moviment de Socis. En del darrer ha hagut quatre altes i tres baixes, totes per defunció: Joan Gual de Torrella Truyols, Antonio Arribas Palau i Emili Pou Galindo.

4. Balanç econòmic i estat de comptes.

El tresorer, Antoni Vallespir, exposa el balanç econòmic del darrer any.

INGRESSOS:

Quotes de socis:	18.018,00 €
Subvencions:	39.055'67 €
Interessos:	610'22 €
Fotocòpies i altres:	44'60 €
Existències inicials:	29.605'50 €
TOTAL INGRESSOS	87.333'99 €

DESPESES:

Infraestructures	8.790,73 €
Aigua	178'91 €
Electricitat	701'25 €
Telèfon	553'11 €
Beques	4.728'51 €

Material d'oficina	3.204'55 €
Ordinador	3.585'06 €
Mobiliari	94'55 €
Neteja	1.082'65 €
Rebutj tornats	2.536'00 €
Despeses de devolucions	22'25 €
Despeses de cobrament	184'55 €
Impremta	15.127'16 €
Manteniment de comptes	29'55 €
Retencions d'interessos	0'50 €
Impostos	1.095'08 €
Conferències i presentació de llibres	556'55 €
Existències finals	45.174'33 €

5.- Assumptes de tràmit: No hi ha cap assumpte de tràmit.

6.- Precs i preguntes: La Presidenta agraeix al Sr. Nadal Bernat la celebració de la missa anterior a aquesta Junta.

El Sr. Andreu Muntaner proposa que els socis que no paguen perdin el dret a rebre el Bolletí. També proposa que s'iniciï el tràmit per declarar BIC a la SAL, de manera que no pagui la contribució del Casal Aguiló. El Sr. Antoni Planas Rosselló recorda que sols els immobles poden ser BIC.

El Sr. Jordi Reynés proposa que la SAL tingui una adreça electrònica.

I sense més temes a tractar s'aixeca la sessió a les 20'32 hores.

EL SECRETARI

Signat: Miquel Josep Deyá Bauzá

V i P

LA PRESIDENTA

Maria Barceló Crespi

ACTA DE L'ASSEMBLEA EXTRAORDINÀRIA DE SOCIS DE LA SAL CELEBRADA DIA 11 DE FEBRER DE 2003

Al Casal Aguiló, una vegada aixecada la sessió de l'Assemblea Ordinària, es procedeix a constituir l'Assemblea Extraordinària amb el següent ordre del dia:

1. Elecció i nomenament de la nova Junta de Govern: La Presidenta exposa que, segons el que disposen els Estatuts, es va constituir la mesa d'edat per tal de proclamar les candidatures presentades a la Junta de Govern de la SAL, comprovant que no n'hi havia cap. En conseqüència i d'acord amb el mandat estatutari la Junta cessant presenta la Junta de Govern formada per:

PRESIDENTA: D^a Maria Barceló Crespi
Vicepresident: D. Manuel Ripoll Billón
Secretari: D. Bartomeu Bestard Cladera
Tresorer: D. Antoni Vallepí Bonet
Conservadora: Da. Maria Magdalena Riera Frau
Bibliotecari: D. Antoni Lozano Ruiz
Director de Publicacions: D. Guillem Rosselló Bordoy
Vocals: D. Joan Mas i Vives
D. Miguel Ferrer Flórez
D. Santiago Cortes Forteza
D. Miguel José Deyà Bauzá
D. Antonio Planas Rosselló
D. Josep Morata Socias
D. Jaume Serra Barceló.
D. Josep Carles Tous i Prades

La proposta de nova Junta de Govern és aprovada per assentiment.

2. Proposta i votació, si escau, de nomenament de Socis d'Honor. La Presidenta exposa que d'acord amb els seus mèrits la Junta de Govern proposa anomenar Socis d'Honor als Srs. Andreu Muntaner i Darder i Bartomeu Font Obrador, proposades en que tots els present manifesten el seu consentiment. Després de felicitar als dos nous Socis d'Honor s'aixeca la sessió.

EL SECRETARI
Signat: Miquel J. Deyà Bauzá

V i P.

LA PRESIDENTA
Maria Barceló Crespi

**Presentació del llibre *La Societat Arqueològica
Lul·liana. Una il·lusió que perdura
(1880-2003)***

**paraules pronunciades el dia 13 de gener de 2004 pel
consoci Miquel Ferrer Flórez a la Sala d'Actes del col·legi de
La Sapiència**

Senyores i senyors

Amics, socis i companys de la nostra entitat

Responent a una amable invitació de la Presidenta actual de la SAL, Maria Barceló i Crespi, amable amiga dins els camins, sempre umbrosos de la investigació històrica de la nostra ben estimada Mallorca i a la que m'uneixen llaços tan antics com entranyables, em pertoca presentar el llibre abans esmentat i ho faig amb un mèrit que, com tot el món de la meua vida, sols el dec a Déu: i és el privilegi de l'edat i la meua ja molt antiga militància en aquesta societat des de l'any 1943 i endemés, perquè encara que mal representats per la meua persona, pens que la meua veu és portadora dels sentiments de tants de socis desapareguts que ens han precedit a la nostra vida dins la SAL. També he d'esmentar un altre: l'amor que tinc a Mallorca a la que sempre he procurat enaltir, donar a conèixer i fer estimar dins els camps del meu entorn: la docència, la investigació i les altres activitats que la meua vida i vocació han posat a la meua disponibilitat arreu dels anys de la meua existència.

La Societat Arqueològica Lul·liana és el ca-nostre cultural de la història de Mallorca als temps moderns. Ja fa més de cent anys que un grup d'homes que estimaven i vivien la nostra essència mallorquina, decidí emprendre una obra que havia de perdurar molts d'anys, perquè *l'elan vital*, como diria Bergson, constituïa una flama inextingible, puix es nodria de l'esperit representatiu com és el nucli de tota la personalitat d'un poble com el nostre.

El fi i la missió d'aquesta, aleshores nova entitat, era tan simple com ara i es concretava en conèixer i expandir, conservar i acumular, el patrimoni històric, cultural i artístic, del embats que el progrés i encara l'evolució del món, amenaçaven esborrar, sense la més mínima preocupació pel seu resguard, ignorant que assumir-ho, constituïa la forma més hermosa i noble, d'enriquir i perfeccionar la nostra identitat històrica i per tant la conseqüent peculiar idiosincràsia.

Aquest grup d'homes, formats dins els corrents postromàntics tenia una clara

inclinació al *volkgeist* i a reconstruir a un pla o òrbita, sens dubte utòpic, una entitat que hauria de ser el nucli d'una futura evolució ja en aquell temps gairebé superada. Dins aquest utopisme, no obstant els camins de la Providència són efectivament inescrutables, l'atenció al patrimoni, la seva conservació i difusió han devingut una obra extraordinària, d'un resultat tangible, que res té d'idealista, al llarg de més d'un segle. D'aquesta manera els certs aires utòpics fundacionals han estat els autors d'una realitat admirable.

Precisament aquest entusiasme postromàntic dona peu i consistència a la valoració dels nostres genis com Ramon Llull i aquesta veneració es presenta com un programa d'una lògica inqüestionable si es tenen en compte tres indrets essencials:

- La figura de Ramon Llull com un estel lluminós dins el món medieval, com apòstol, com a creador d'un ideal religiós i científic i mestre, i principal forjador de la llengua catalana.

- El fet de que aquesta figura, gairebé irrepètible, fos mallorquí per naixement i perquè Mallorca fou el centre geogràfic, cultural i social de la seva activitat asombrosa, que va saber situar al nivell de la cultura universal.

- El reconeixement de la figura de Ramon Llull i encara del opus lul·lià que a partir de 1830 reneix amb un impuls de veres formidable, on hi col·laboraren persones senyeres de la nostra investigació històrica i cultural com foren Geroni Rosselló des de 1859, Ferran Weyler y Laviña des de 1866 i Joaquim M^a Bover a partir de 1868.

La Societat Arqueològica Lul·liana fou a les seves primeres passes, l'element lul·lià que aprofità l'encoratjament dels primers lul·listes del segle XIX a Mallorca. Així, idò, d'aquesta manera, quasi com evolució natural, fou lul·liana i aquesta és una nota distintiva i continuada a través del seu camí i desenrotllament històric, nota a la que jamai pot renunciar, puix que neix en la mateixa arrel que donà vida a la societat.

El fi al que abans s'ha al·ludit concretat des dels orígens de la SAL, és, com únic eix, la valoració del fet històric bàsic, incloent tots els aspectes sectorials que l'activitat de l'home comporta: l'home propiament dit, la cultura, la societat l'art i totes les seves diverses manifestacions que en aquest cas es redueixen a les Balears, singularment a Mallorca i els territoris del seu àrmbit històric.

La valoració del fet històric és essencial. Aquesta atenció apareix sovint sotmesa a criteris circumstancials o a tendències determinades que pel que fa al nostre cas, és l'element postromàntic balear, arrelat dins els orígens medievals de la nostra història més recent. Aquí cal fer memòria i tenir en compte, la gran personalitat de Josep M^a Quadrado, historiador, pensador i encara literat que visqué i representà una il·lusió romàntica que influí determinantment en la intel·lectualitat mallorquina, és a dir, historiadors, literats, artistes i encara escriptors de caire apologetic, especialment dins l'òrbita religiosa. L'edat mitjana marca una empremta molt forta.

Malgrat el que s'acaba de dir, els creadors de l'entitat i els seus seguidors a través de tants d'anys, jamai oblidaren esdeveniments, personatges, manifestacions artístiques que arrelant dins la prehistòria i la protohistòria, es continuen a èpoques anteriors i posteriors a l'edat mitjana, servant així mateix un respectuós límit referit als temps immediats anteriors al naixement de la SAL. És a dir que conscientment o no, mai oblidaren, ni postergaren, ni

ignoraren els fets acumulatius que representen els elements objectius de la història, lligats a circumstàncies de lloc i temps diferents. Aquesta realitat, fidelment conservada, i al respecte a l'encadenament dels fets de l'home historiat, permeten, dins el que és possible, assolir la imprescindible objectivitat, ideal impossible realment d'arribar-hi, encara si es permès acostar-s'hi molt. D'una manera soterrada, gairebé aparentment desaparebuda, l'obra de la SAL possibilita en relació a Mallorca, destriar la veritat, embastar els successos per al final cosir-los tal com succeïren, no caient dins la nota grossera d'ignorar que la història ha transcorregut d'una forma determinada, malgrat agradi o no a l'historiador que posteriorment vol escodrinyar-la. Més greu, és encara l'apreciació parcial i esgarrada, dirigida o encapçalada a la tergiversació del seu contingut, per a arribar a conclusions falses i perilloses que res tenen d'històriques i que tan freqüentment avui en dia proliferen. Ja curaran els temps futurs del seu expurg.

La concepció romàntica que movia l'esperit dels fundadors de la SAL procedia especialment dels estudis i la recerca de tot el referent a l'Edat Mitjana, però poc a poc, la preocupació pel passat de Mallorca, es va anar engrandint i meresqueren l'atenció cada vegada més la història del segle XVI i XVII. No tant el segle XVIII i pràcticament res el XIX. Al llarg del segle XX i de forma tímida en un principi i ja als finals de la centúria de forma clara, s'ha atès venturosament la història del segle XIX mallorquí. Això, sens dubte, té la seva importància, puix suposa el reconeixement i fins i tot la valoració del procés acumulatiu de fets històrics.

Els estudis, de cada any més nombrosos, mostren com l'aportació dels mallorquins al desenrotllament de l'home ha estat significatiu i sobretot en caires fins fa ben poc marginats, com són l'assimilació, la tolerància i la imprescindible aportació a les noves situacions que l'evolució del fet històric, comporta; tenint arreu present una altra llei històrica decisiva, és a dir, deixant passar el temps necessari que esborri protagonistes, amb els seus entusiasmes i rencors, permetent aflorar així l'objectivitat històrica inexcusable. D'aquesta manera, s'ha d'esperar que a l'actual segle, els novells historiadors s'esmerin, amb cura i dedicació, a observar i valorar les realitats que els nous temps aporten, sense tergiversar, malejar i maleguanyar el que ha succeït, malgrat simpaties, empaties i antipaties.

Pel que fa als protagonistes de la SAL, s'ha de reconèixer en tots ells un fons comú generalitzat, motor impulsor de la societat i de les seves actuacions i és l'indiscutible amor a Mallorca, expressat des de caires diferents, però sempre matisats amb notes ben expresives i característiques com són: la fidelitat, l'acomodació a les circumstàncies a les quals s'ha manifestat i en el fons, una tolerància, filla de la intel·lectualitat que ha animat la vida de la nostra societat, superant rencors i intrigues i altres debilitats humanes, que sempre apareixen dins el quefer diaris de les persones.

Aquests protagonistes creen uns medis instrumentals molt simples, ja que mancaven al principi les estructures bàsiques, com eren la ubicació física de la societat, que anà d'Herodes a Pilats, fins que un benemèrit home i la família Aguiló, cediren la seva casa pairal amb que la SAL tingué aleshores el local idoni que la seva personalitat mereixia.

Els medis als que s'ha al·ludit foren el Bolletí, el Museu i les iniciatives i activitats que resten explicades amb gran precisió al llibre que avui la SAL té el goig i la satisfacció d'oferir-vos, pulcrement editat que comprèn les parts següents:

- Introducció
- ***Del casal de Gregori Genovart i Jerònim de Mília al casal Aguiló (segles XV-XX)*** a cura d'Aina Pacual Bennàssar.
- ***La Societat Arqueològica Lul·liana i la utopia d'un museu a Mallorca***, a càrrec de Guillem Rosselló Bordoy.
- ***La formació de les col·leccions museològiques de la SAL***, treball elaborat per Miquel Angel Capellà i Galmés, Maria Magdalena Estarellas Ordines i Josep Merino Santiesteban.
- ***El Bolletí de la SAL i la historiografia contemporània de les Illes Balears*** per Miquel Marín Gelabert.
- ***Els fundadors, presidents i secretaris, les juntes de govern i; els socis d'honor*** a cura de Maria Barceló Crespí, Miquel Deyà Bauzà, Miquel Ferrer Flórez, M^a Magdalena Riera Frau i Guillem Rosselló Bordoy.
- ***Els símbols de la Societat Arqueològica Lul·liana***
- ***Documentació gràfica.***

No coment els continguts i la seva valiosa informació que comprenen els esmentats apartats, perquè ho farà amb més detall i precisió Guillem Rosselló Bordoy, al qui correspon la tasca més fatigosa, laboriosa i digna de ser reconecuda i agraïda públicament, sense oblidar la revisió lingüística realitzada per Gabriel Ensenyat Pujol.

I es fa precís acabar. Vet aquí la història d'una il·lusió -com diu molt bé el seu títol- que perdura i esperam que perduri en el futur. No obstant, és convenient recordar, que tota il·lusió està fonamentada en un ideal i aquest és el que s'ha de conservar pur, net, íntegerrim, seguint la mateixa volada que prengué quan va néixer. Podran canviar els temps, les persones, els medis de treball, els condicionaments polítics, socials i econòmics, però la seva escuma deu ésser aquell primitiu impuls, viu i dinàmic, sense espectacularitats, més constant i ferm, amb la seguretat que dona vida el treball ben fet. D'aquesta forma, les seves rutes d'amor a Mallorca seran *viae elus, viae piulchrae* (Prov. 3, 17) com diu la Sagrada Escriptura i la seva obra restarà, segons la mateixa font: *Sicul balsamum aromatizans odorem dedi* (Ecl, 24,20).

He dit. Moltes gràcies.

Vida de la Societat. Any 2004

Nous socis admesos durant l'any 2004

1.222 Dolors Forteza-Rei Borrelleres

1.223 M. del Camí Dols Martorell

1.224 Tomàs Vibot Railakari

1.225 Joana Aina Gual Frau

1.226 Pau Reinés Villalonga

1.227 Magdalena Ruiz Pérez

1.228 Jaume Deià Miró

Baixes voluntàries

Lluís Moragues Ribes de Pina

Pau Cateura Bennàsser

Baixes per defunció

Guillem Simó Roca

Antònia Borobia Garrigosa

Álvaro Santamaría Arández, Soci d'Honor

Baixa per acord de la Junta de Govern

Josep Segura Salado

Presentació del llibre *La falconeria a les Balears*

El dijous 8 de gener es presentà a la Sala d'Actes de la SAL el llibre *La falconeria a les Balears s. XII-XV*, obra dels consocis Jaume Bover i Pujol i Ramon Rosselló Vaquer. La presentació a cura del Dr. Guillem Rosselló Bordoy glossà els espectes més característics del llibre. Una recensió fou publicada en el volum anterior del Bolletí.

Presentació de la Història de la SAL

El dimarts 13 de gener, a la sala d'actes del Col·legi de La Sapiència es va presentar el primer volum de la història de la SAL amb el títol de *La*

Societat Arqueològica Lul·liana. Una il·lusió que perdura (1880-2003).

L'escenari de tal presentació fou una recordança de l'indret on el desembre de 1880 es va constituir la nostra societat. Hi intervingueren el Director de Publicacions Dr. Guillem Rosselló Bordoy i el Dr. Miquel Ferrer Flórez, soci més antic de l'actual Junta de Govern, que glossà més de cent anys d'activitat de la SAL. Acabà la festa amb un refrigeri a la sala capitular del Col·legi.

Monestir de La Real. Taula rodona

Dia 22 de gener va tenir lloc una taula rodona sobre els projectes urbanístics entorn del monestir

convocada pel superior P. Antoni Vallespir MMSSCC, a la qual fou convidada la SAL.

Visita de la Consellera de Cultura del CIM

Dia 26 de gener visità el casal Aguiló la Sra. Dolça Mulet per prendre contacte amb la casa i les necessitats d'infraestructura per tal de millorar la nostra projecció externa a nivell cultural.

Assemblea General Ordinària

Tingué lloc al local social el dia 10 de febrer de 2004 i es lliurà als consocis el volum 59 del BSAL corresponent a l'any 2003, tot mantenint el costum ja habitual de fer entrega del *Bolletí* el dia de l'Assemblea General.

Reunió SAL - Arca

Al casal Aguiló, el 25 de març, es tractà envers la problemàtica de les torres del Temple sorgida arran de la projectada conversió en habitatges de luxe. Una i altra entitat, preocupades per la defensa del patrimoni, varen mantenir el criteri que la restauració hauria d'atendre de manera ineludible la recuperació de la funció monumental de tal indret i no la conversió en habitatge, tot i que durant un segle aquesta ha estat la funció donada al monument amb un evident menyspreu als seus valors històrics.

Cicle de visites culturals

La proposta aprovada per enguany consistí en visitar antics

centres d'ensenyament de Mallorca. Els seleccionats foren:

20 d'abril: Miramar (Valldemossa). El Dr. José M. Sevilla, l'amfitrió, ens explicà i mostrà els diferents recons de l'indret en relació a Ramon Llull i a l'arxiduc Lluís Salvador.

27 d'abril: escola de Randa, al santuari de Cura. A més, a Randa, el consoci Miquel A. Capellà Galmés ens introduí en la història del poble i els significat dels tres santuaris. També, tant Gràcia com Sant Honorat, es pogueren visitar amb tot detall.

4 de maig: en aquesta ocasió es tractava de conèixer els col·legis de la Criança i de Monti-sion de Ciutat. Sor Xima Bauçà de Mirabò ens obrí les portes de La Criança i el Dr. Miquel Ferrer Flórez, a la clastra de Monti-sion, explicà els orígens i trajectòria del col·legi jesuític, una de les primeres fundacions de la Companyia.

11 de maig: la visita al santuari de Santa Magdalena del puig d'Inca va ser dirigida per mossèn Santiago Cortès Fortesa. Abans ja s'havia fet un recorregut per algunes dependències del monestir de Sant Bartomeu de monges jerònimes, les quals ens oferiren un refrigeri amb els tradicionals congrets.

18 de maig: santuari de Monti-Sion (Porreres). La vila de Porreres acollí el grup de visitants que pogueren contemplar de manera detinguda la magestuosa església parroquial i després el santuari de Monti-Sion, on temps enrere hi hagué una important escola de gramàtica. Les explicacions corregueren a càrrec de la Presidenta de la SAL. L'Ajuntament de Porreres volgué obsequiar als presents amb diverses

publicacions sobre la vila. S'aprofità l'ocasió per cloure el cicle de visites culturals i celebrar el ja tradicional sopar de primavera de socis i amics de la SAL en el marc del santuari de Monti-Sion.

Assemblea General Extraordinària

Aquesta reunió del dia 20 de maig venia motivada per l'adaptació dels Estatuts de la SAL a la nova legislació establerta sobre les societats privades. Els Estatuts així modificats es publiquen a les planes d'aquest *Bolletí*.

Visita al Senyor Bisbe

El dia 9 de juny la SAL va ser rebuda al Palau pel nou bisbe de Mallorca, monsenyor Jesús Murguì, que com a President d'Honor de la SAL va venir a bé a rebre una representació de la Junta de Govern i acceptà una propera visita al casal Aguiló.

Any Miquel Costa i Llobera

La participació de la SAL a la commemoració del 150 aniversari del naixement del poeta es concretà en les conferències pronunciades al casal Aguiló sobre *Poesia arqueològica o arqueologia poètica?* a càrrec de Guillem Rosselló Bordoy (19 d'octubre) i sobre *Etopeia de Miquel Costa i Llobera* a cura de Miquel Ferrer Flórez (26 d'octubre).

Encontre de revistes científiques de ciències socials i històriques

El Director de Publicacions assistí els dies 28 i 29 d'octubre a la reunió d'editors de revistes científiques de ciències socials i històriques organitzada per la UIB, en la que es

tractaren problemes d'organització, edició i finançament d'aquest tipus de revistes. Cal recordar que el *Bolletí* n'és una de les més antigues d'arreu de l'Estat i que l'any que ve complirà 125 anys d'existència.

VIII Trobada de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica

Els dies 18-21 de novembre tingué lloc l'aplec de membres de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica que inicià les interessants sessions de treball al monestir de La Real per continuar a Binissalem, Sóller i cloure a Ciutat amb la conferència del soci Vicenç Rosselló Verger. La SAL figurà com entitat organitzadora.

Medalla d'Or de l'Ajuntament de Palma

L'Ajuntament de Palma acordà la concessió de la Medalla d'Or de la ciutat a la SAL en reconeixement a la seva llarga trajectòria en favor de la cultura. Vagi el nostre agraïment.

Reconeixement als socis

Entre els socis guardonats durant aquest any, tenim constància que el Dr. Romà Pinya Homs va rebre el premi Ramon Llull del Govern de les Illes Balears. Al consoci Joan Parets Serra se li ha concedit el premi Bartomeu Mojà.

Foren nomenats membres de la Comissió Assessora de Dret Civil de les Illes Balears els consocis Antoni Planas Rosselló i Pilar Ferrer Vanrell. Jaume Albertí Albertí ha estat designat Director General de Joventut del CIM i Gabriel Janer Manila, Director de l'Institut d'Estudis Balearics.

Ajuts econòmics

Agraïm el següents ajuts econòmics:

Ajuntament de Palma	1.800 €
Caixa de Balears - "Sa Nostra"	6.000 €
Consell Insular de Mallorca	6.000 €
Conselleria d'Educació i Cultura	3.000 €
Consell Insular de Mallorca	1.836 €

Donació GESA-ENDESA

Aquesta empresa ha fet donació a la SAL de quatre ordinadors per organitzar la xarxa informàtica de la societat, aportació que volem agrair.

Visita al Rector de la Universitat

Com a resultat d'una entrevista amb el Magnífic Senyor Rector de la UIB, el Servei de Publicacions ha lliurat a la SAL tot un conjunt de publicacions referides a matèries d'Humanitats per a la nostra biblioteca, la qual cosa s'agraeix.

VI Congrés de Patrimoni Cultural

L'Autoritat Portuària de Balears s'ha fet càrrec de l'edició de les Actes del VI Congrés en Defensa del Nostre Patrimoni Cultural: *El Patrimoni Marítim i Costaner*. Després de tres

anys en espera de finançament a la fi ha estat possible la publicació de dites Actes que en el moment de redactar aquesta nota estan en vies de impressió. El nostre més sentit agraïment a l'Autoritat Portuària de Balears pel seu ajut.

La presentació oficial del volum es preveu que tindrà lloc el pròxim dia 27 de gener de 2005.

Participació cultural

La SAL ha col·laborat en l'exposició presentada per la Caixa de Balears "Sa Nostra" dedicada al pintor Antoni Fuster, amb el préstec temporal del retrat de Tomàs Aguiló procedent del llegat de la família Aguiló.

Defunció de Soci d'Honor

En premsa aquest Bolletí esdevingué la mort del Soci d'Honor Dr. Álvaro Santamaria Arández, medievalista i mestre de medievalistes, i tan estretament vinculat a la nostra Societat. Per acord de la Junta de Govern el pròxim Bolletí [BSAL, 61 (2005)] estarà dedicat a la seva memòria.

ESTATUTS DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

PREÀMBUL

La Societat Arqueològica Lul·liana va ésser fundada el 1880 amb els objectius de crear un museu arqueològic, de treballar en la localització, la descripció i la conservació de monuments d'interès històrico-artístic i de fons de valor arxivístic i literari i, consegüentment, de publicar documents, informes i estudis sobre la història del patrimoni de les Balears.

Fins a l'actualitat, l'entitat s'ha regit, successivament, per un Reglament de 1881, modificat el 1962, pels Estatuts aprovats el 1983 i pels actualment vigents de 18 de juny del 1988.

L'entrada en vigor de la Llei Orgànica 1/2002 de 22 de març, reguladora del dret d'associació, fa necessària la seva reforma per tal d'adaptar-los a les noves prescripcions.

CAPÍTOL PRIMER: NOM, SEU I ÀMBIT

Article 1: La Societat Arqueològica Lul·liana, fundada l'any 1880, té el seu domicili al carrer de Monti-Sion, núm. 9 (Casal Aguiló), de Palma (Mallorca), i l'àmbit de les seves activitats s'estén al conjunt de les Illes Balears. Es regeix pels presents Estatuts i, en allò no previst en ells, per la Llei Orgànica 1/2002 de 22 de març, reguladora del dret d'associació.

CAPÍTOL SEGON: OBJECTIUS

Article II: La Societat té els següents objectius:

- A. Promoure, per ella mateixa o amb la col·laboració d'altres entitats, els estudis que tendeixin a conservar i difondre el patrimoni lul·lià. Commemorar la diada del Beat Ramon.
- B. Impulsar la defensa, la conservació i la restauració del Patrimoni Cultural de les Illes Balears. D'una manera especial el propi de l'entitat, dipositat en el Casal Aguiló, en el Museu de Mallorca o en altres organismes o corporacions, però també el d'altres societats i el de col·leccions particulars amb els mitjans que estiguin al seu abast. Per complir aquest objectiu, la Societat Arqueològica Lul·liana:
 - 1. Es farà representar a tots els organismes pertinents.
 - 2. Promourà, mitjançant convenis precisos, les accions que siguin escaients a aquest objectiu i en recollirà i divulgarà els resultats.
 - 3. Fomentarà la recerca científica sobre aquest patrimoni i, en aquest sentit, farà de pont entre la Universitat i la resta de l'entorn cultural.
 - 4. Crearà comissions d'estudi per tal d'elaborar o analitzar informes i d'emetre dictàmens.
- C. Mantenir, completar i posar a disposició dels investigadors i estudiosos la Biblioteca General de l'entitat, els fons especials i l'hemeroteca, amb la finalitat de constituir un centre de documentació especialitzat en la Història i el Patrimoni de les Illes Balears.

- D. Fomentar i divulgar els estudis històrics i, en general, de Ciències Socials de temàtica o vinculació balear.
- E. Editar el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* i d'altres publicacions que s'ajustin als objectius de la Societat. Aquestes publicacions hauran de servir per a l'intercanvi amb les d'altres societats o editorials que tinguin aquests mateixos centres d'interès.
- F. Establir relacions amb altres entitats que tinguin finalitats semblants a les de la Societat Arqueològica Lul·liana, i acollir-ne iniciatives al Casal Aguiló.
- G. Procurar la coordinació amb els programes i activitats de les esmentades entitats, i establir-hi convenis si s'escau.

CAPÍTOL TERCER: ELS SOCIS

Article III: Els socis de la Societat Arqueològica Lul·liana podran ser numeraris, corresponents, protectors i d'honor.

SOCIS NUMERARIS:

Ho podran esser les persones físiques, amb capacitat d'obrar, que, proposades per escrit per dos socis numeraris, siguin admeses com a tals en una reunió de la Junta de Govern. La Junta de Govern s'haurà de pronunciar sobre les propostes de socis numeraris en el termini màxim de quatre reunions. Si la seva decisió és negativa, els socis numeraris que hagin signat la proposta podran recórrer davant l'Assemblea General, que haurà de resoldre sempre amb una majoria dels dos terços dels presents.

Els drets dels socis numeraris són els següents:

- a. Rebre la notificació d'admissió i un exemplar dels Estatuts de la Societat.
- b. Fer ús del local social, biblioteca, hemeroteca i altres serveis de la Societat, d'acord amb el que s'estableixi en els corresponents reglaments interns.
- c. Esser elector i elegible per a càrrecs, a partir de la segona Assemblea General Extraordinària després de la seva admissió com a soci.
- d. Ser oït amb caràcter previ a l'adopció de mesures disciplinàries contra ell, i ser informat dels fets que les han provocat. L'acord que, si escau, imposarà la sanció haurà de ser motivat.
- e. Impugnar els acords dels òrgans de l'associació que consideri contraris a la llei o els estatuts
- f. Tenir accés a la documentació assenyalada a l'article 14 de la L.O. 1 / 2002 reguladora del dret d'associació, en els terminis expressats a la mateixa.
- g. Disposar d'un exemplar de cada nou número del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, a partir de la seva admissió com a soci.
- h. Visitar gratuïtament el Museu de Mallorca.

Les obligacions dels socis numeraris són les següents:

- a. Abonar la quota social.
- b. Atenir-se als Estatuts i als Reglaments de la Societat.
- e. Col·laborar, a petició de la Junta de Govern, en les comissions que s'estableixin.

d. Donar suport i col·laborar en la consecució de les finalitats de la Societat.

SOCIS CORRESPONENTS:

Ho podran esser les persones físiques no residents a les illes Balears, que hagin demostrat la seva dedicació a la temàtica cultural d'aquestes illes.

SOCIS PROTECTORS:

Ho seran els socis numeraris que, perquè satisfacin anualment una quota extraordinària o perquè hagin fet una donació d'una certa importància, siguin nomenats com a tals per la Junta de Govern. També podran esser socis protectors les entitats o persones jurídiques, que tindran veu, però no vot en les Assemblees Generals, i no podran esser elegides per ocupar càrrecs directius.

SOCIS D'HONOR:

Ho seran aquelles persones físiques o jurídiques que, a proposta de la Junta de Govern o de vint socis -per escrit i a la Junta de Govern-, siguin acceptades per la Junta General. En la proposta es tindrà en compte el seu mèrit en l'àmbit cultural o el seu ajut a la Societat.

Article IV: El soci numerari podrà causar baixa de la Societat per renúncia expressa. També causarà baixa en deure dos anys de la quota de la Societat i en actuar en contra dels presents Estatuts o dels Reglaments interns. La baixa serà acordada per la Junta de Govern i el soci podrà recórrer davant l'Assemblea General Extraordinària, la decisió de la qual serà inapel·lable.

CAPÍTOL QUART: JUNTA DE GOVERN

Article V: La Junta de Govern estarà formada per

- 1 President.
- 1 Vice-president.
- 1 Secretari.
- 1 Tresorer-comptador.
- 1 Bibliotecari.
- 1 Director de Publicacions.
- 1 Conservador del Patrimoni.
- 8 Vocals.

Article VI: En atenció a la memòria de l'impuls a l'entitat en els seus orígens, l'Excm. i Rvdm. Sr. Bisbe de Mallorca tindrà la consideració de President d'Honor.

Article VII: La Junta de Govern tindrà la missió de vetllar per l'acompliment dels objectius de la Societat, dirigir-la i administrar-la i executar els acords de l'Assemblea General.

Article VIII: Els membres de la Junta de Govern seran elegits per un període de dos anys en una sessió de l'Assemblea General Extraordinària convocada a tal efecte, amb quinze dies d'antelació.

Article IX: Les votacions per a la provisió o renovació de càrrecs seran secretes.

Article X: La Junta de Govern es reunirà quan la convoqui el President o quan ho sol·licitin cinc dels seus membres. En qualsevol cas s'haurà de reunir un pic cada tres mesos. Els acords s'adoptaran per majoria simple dels membres presents.

Article XI: En cas de restar vacant un càrrec, la Junta de Govern podrà nomenar un soci numerari perquè l'ocupi, amb caràcter interí, fins a la primera Assemblea General Extraordinària.

Article XII: La no assistència d'algun membre de la Junta de Govern, sense justificació prèvia, a quatre de les seves sessions, de manera consecutiva, implicarà el cessament en el càrrec que ocupi. La seva substitució es farà d'acord amb l'article XI.

Article XIII: El secretari aixecarà acta de les sessions de les Juntes de Govern i de les assemblees generals. Es competència seva la custòdia de la documentació i té la facultat de lliurar certificats.

Article XIV: El tesorer serà el responsable de la comptabilitat de l'associació i de la custòdia de la documentació contable, en els termes establerts per la legislació vigent.

Article XV: La Junta podrà sol·licitar la col·laboració d'aquells socis numeraris que, pels seus coneixements, dedicació i experiència, puguin fer aportacions a les comissions de treball. Almenys s'establiran les següents comissions: Biblioteca i Hemeroteca, Publicacions, Patrimoni i Activitats culturals.

CAPÍTOL CINQUÈ: ASSAMBLEA GENERAL

Article XVI: Tots els anys la Societat celebrarà una AssAsemblea General Ordinària, que serà convocada per escrit, amb quinze dies d'antelació com a mínim. En aquesta Assamblea, es llegirà, per a la seva aprovació, la Memòria de l'exercici que finalitzi i l'estat de comptes. També es presentarà el programa d'activitats i el pressupost per a l'exercici següent. Acabarà amb un capítol de Precs i Preguntes. Els acords s'hauran de prendre per majoria simple de vots.

Article XVII: L'Assamblea General podrà reunir-se en sessió Extraordinària sempre que la convoqui la Junta de Govern o quan ho sol·licitin trenta socis numeraris, que hauran d'especificar l'objecte de la convocatòria.

Article XVIII: Perquè es pugui celebrar l'Assamblea General en primera convocatòria, hi hauran d'esser presents la meitat més un dels socis amb dret a vot. En segona convocatòria l'Assamblea General serà vàlida sigui quin sigui el nombre de socis assistents.

Article XIX: L'Assemblea General Extraordinària es convocarà amb les mateixes formalitats que l'Ordinària. Competències seves seran:

- Disposició o alienació de béns de la Societat.
- Elecció dels membres de la Junta de Govern.
- Nomenament d'administradors i representants.
- Sol·licitud de declaració d'utilitat pública i acceptació d'aquesta declaració.
- Baixa de socis.
- Acords que requereixin el vot favorable dels 2/3 dels associats presents.

Article XX: Els acords de l'Assemblea General seran executats pel President i per la Junta de Govern.

CAPÍTOL SISÉ: PERSONALITAT I REPRESENTACIÓ

Article XXI: La Societat serà representada pel President, que actuarà en el seu nom.

Article XXII: La Societat tindrà plena capacitat i personalitat jurídiques per actuar en defensa dels seus interessos davant els Tribunals i altres organismes. Podrà atorgar contractes, adquirir i administrar béns mobles i immobles, etc.; els beneficis d'aquestes activitats es destinaran, preferentment, a l'acompliment de les seves finalitats socials.

CAPÍTOL SETÉ: ADMINISTRACIÓ

Article XXIII: La Societat serà administrada per la Junta de Govern. L'exercici econòmic coincidirà amb l'any natural i es tancarà a 31 de desembre.

Article XXIV: El patrimoni social és d'uns tres milions d'euros. Està format per l'immoble de la seu social i per les col·leccions artístiques i bibliogràfiques depositades en ella, en el Museu de Mallorca i en altres instituts acadèmics i culturals.

Els ingressos normals de la Societat provenen de les quotes dels socis i les subvencions i ajudes d'entitats, socis i simpatitzants.

Article XXV: Es procedirà a la dissolució de la Societat en les següents circumstàncies:

- a. Segons el que estableix l'article 39 del Codi Civil.
- b. Per sentència judicial.
- e. Per reduir-se el nombre d'associats a 29 o menys.
- d. Per acord de l'Assemblea General Extraordinària, expressament reunida a tal efecte mitjançant convocatòria única. Hi hauran d'esser presents les quatre cinques parts dels socis numeraris amb cinc o més anys d'antiguitat i per a la dissolució hi hauran de votar a favor dos terços dels assistents.

Article XXVI: En cas de dissolució, es constituirà una comissió liquidadora, elegida per l'Assemblea General i formada per un nombre de socis numeraris equivalent al de la Junta de Govern. Aquesta comissió destinarà el producte dels béns socials a satisfer els deutes de la Societat.

Satisfets aquests deutes, la resta del Patrimoni es lliurarà a entitats de Mallorca, establiments científics o col·leccions públiques que compleixin unes finalitats semblants a les de la Societat.

ÍNDICE

ÍNDIX

EDITORIAL: Entorn al Patrimoni Històric-cultural	7
MONOGRAFIES	11
ANTONI MAS FORNERS: De toponímia andalusina a antroponímia feudal. Els llinatges toponímics andalusins a la Mallorca del segle XII	13
JUAN CARLOS SASTRE BARCELÓ: Documentació sobre l'orde del Temple a l'Arxiu de Santa Clara	39
JAUME SASTRE MOLL: Palaus rurals a Mallorca: la reestructuració del Palau de Sineu (1309)	63
MARIA BARCELÓ CRESPI: El casat de les possessions a la Mallorca baixmedieval. Estructura i funció	101
MARGALIDA BERNAT ROCA; NATÀLIA SOBERATS SAGRERAS: De l'alquena ... i altres herbes	127
ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ: Las facultades normativas de los Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca	145
ALFONSO ENSEÑAT DE VILLALONGA: ¿Quién era Miguel Ballester, el hombre de confianza de Colón en el Nuevo Mundo?	161
CARINE TUMBA COLOM: El puig de Randa: ¿el otro Estudio General de Mallorca?	181
BERNARDO MARTÍ: Sermones dedicados a San Miguel y Santa Cecilia sacados de 'El Mallorquín menor' (1677), sermonario de Nadal Feliu (1623-1681)	193
JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Don Mateo Cabrer, contrabajo mallorquín en la Capilla Real durante los reinados de Carlos II y Felipe V	233
DOMINGO GARCÍAS ESTELRICH: La actividad teatral en la Casa de las Comedias (1700-1800)	251
FRANCISCO SANLLORENTE: El tribunal de responsabilidades políticas de Baleares (1939-1942)	267
VÀRIA	283
AGNÈS VINAS; ROBERT VINAS; RODRIGUE TRETON: Donation aux templiers	285
GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY: Qui eren els jueus de l'Almudaina?	289
ANTONIO ORTEGA VILLOSLADA: Andreu Bonmacip, guardià del port de Mallorca	297
PEP BARCELÓ ADROVER: Versions del memorial 'De la vinguda a Mallorques de l'Emperador Carles I d'Espanya i V d'Alemanya'	303
CRÒNICA ARQUEOLÒGICA DE LES ILLES BALEARS	313
LUIS MORANTA JAUME: CAESAR AVGV...	315
MATEU RIERA RULLAN; MARÍA LUISA SÁNCHEZ LEÓN; MAGDALENA FÀBREGUES POMER; ENRIQUE GARCÍA RIAZA: Dues inscripcions d'època antiga de l'illa de Cabrera (arxipèlag de Cabrera, Illes Balears)	325
MARÍA LUISA SÁNCHEZ LEÓN; ENRIQUE GARCÍA RIAZA: Tres fragmentos epigráficos inéditos de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)	333

MARIA MAGDALENA RIERA FRAU; MATEU RIERA RULLAN: Campanya d'excavacions arqueològiques de 2003 en la 'factoria de salaons' del Pla de Ses Figueres (Cabrera, Balears)	337
DOSSIER: ANY COSTA I LLOBERA (*1854-†1922)	373
MIQUEL FERRER FLÓREZ (ed.): Epistolari de Miquel Costa i Llobera (1854-1922)	375
RECENSIONS	445
BIBLIOGRAFIA 2003-2004	467
SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES	481
ÍNDIX	503

Historia del Colegio de nuestro padre San Ignacio de Loyola fundado en la villa de Pollensa del reyno de Mallorca a 19 de junio de 1688. Introducción, transcripción y notas por Miquel Ferrer Flórez (2ª parte)

LIBRO II

Erección y fundación del Colegio de la Compañía de Jesús de Nuestro Padre San Ignacio en la Villa de Pollença

Capítulo 1º

Fundan el colegio de la Compañía de Jesús

Quitados los estorbos que impedían la fundación del colegio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença, aplicó el padre Sebastián Sabater, Administrador de la Obra Pía destinada para la dotación del nuevo colegio, toda diligencia en prevenir lo necesario para la iglesia y casa del nuevo colegio. Asimismo daba órdenes en que se dispusiese en conveniente forma la casa, que para este efecto había comprado al muy Rdo. Do[c]tor Christóbal Bosch y después a 14 de julio de 1688 iso de ella donación o trasportación a la Compañía. Dispuesto que estuvo todo a los 18 del mes de junio del año 1688, se partieron del Colegio de Montesión los padres Jorge Fortuny, que fue señalado Vice Rector con patente del Padre Provincial, el padre Josef Antonio Mas, morador del Colegio de San Martín¹ que iba a asistir a la nueva fundación, y detenerse algunos días, el padre Antnio Garriga, que había de ser morador del nuevo colegio y los hermanos Gregorio Andreu y Jayme Poquet. Para mayor autoridad de la fundación, quisieron acompañar a los nuestros Don Francisco DesBruy² del ábito de Calatrava, Don Raymundo Fortuny de Ruescos y García del ábito de Alcántara, Don Berenguer Domo del ábito de Alcántara y Don Baltasar Sierra. El día siguiente por la mañana Juan Moranta, escribano de la Curia Eclesiástica, en nombre y vos de Juan Odón, escribano mayor, notario y secretario de la misma curia con asistencia del Rdo. Daniel Llobera, procurador, fiscal y de Vicente Ferrer su nuncio, dio posesión a los padres del nuevo colegio con cuya facultad pasó luego el P. Vice-Rector a bendecir la piessa, que estaba prevenida para iglesia; con arte aliño isose señal con la campana inmediatamente, y dixo la primera missa, reservóse el Santísimo Sacramento y se cantó el Te-Deum. Asistió a esta función el muy Ilre. Señor Don Fray Guillermo Brondo, de la Orden de San Juan, Baylio de Mallorca, el muy Rdo. P. Prior de la Iglesia Parroquial Fray Bartholomé Coll, comendador de San Juan, Gabriel Jayme Vila lugar tiniente del Bayle Real, Blas Cifre y Juan Ferragut, Jurados, algunas otras personas de lo principal de la villa, y notable concurso del pueblo que acudió a la novedad y a oyr las missas que sucessivamente se celebraron en toda la mañana.

Concluyda esta función el P. Vice-Rector, el P. Josef Antonio Mas, en compañía de Gabriel Jayme Vila lugar tiniente de Bayle Real, y de los jurados Blas Cifre, Juan Ferragut, siguiendo los caballeros y personas principales se encaminaron á la Iglesia de San Jorge, de la qual y el patio a ella aderente, había echo la Universidad de Pollença³ donación a la Compañía en consejo extraordinario, convocado en el día 21 de junio de 1686, como queda ya referido. De lo qual, el ya nombrado Juan Moranta, con la assitencia de los mismos oficiales referidos, pasó, en verdadera, real, actual y pacífica posesión como iglesia agregada al Colegio de San Ignacio de la Compañía de Jesús en la villa de Pollença al P. Vice-Rector, entregándole las llaves y exerciendo las demás ceremonias acostumbradas.

Aunque la Compañía de Jesús tenía donación echa y poseía la iglesia de San Jorge

¹ El colegio de San Martín se encontraba en Palma y había sido fundado en 1630 gracias a los bienes donados para su fundación (25.000 libras mallorquinas) por Miguel Simonet y su hermana Catalina casada con Pedro Antonio de San Martín. Primeramente estuvo situado en el Hort d'en Moranta, pero vencidas algunas dificultades se trasladó en 1723 en la actual calle de San Gaietà, empezándose las obras de la nueva iglesia en 1752. No la vieron concluida los jesuitas y después de su expulsión en 1767, pasó a ser regida por los teatinos bajo la advocación de San Cayetano; después, ya en el siglo XIX se hicieron cargo de ella los PP. Misioneros de los Sagrados Corazones.

² Era D. Francisco Desbrull Font de la Roqueta, de Villalonga y Gual, caballero de Calatrava desde 1684.

³ Se refiere a la corporación municipal que rigió los destinos de la villa desde 1249 hasta la implantación de los Decretos de nueva Planta as principios del siglo XVIII (1718).

que es muy capas de nuevo adorno y de buena arquitectura, no se tomó para la nueva fundación del colegio por estar dicha iglesia sola, ni tener alguna casa junta para abitarla; y aunque el Señor Gabriel Nadal, Do[c]tor en medicina, muy aficionado de la Compañía, prestaba sus propias casas que tenía en frente de dicha iglesia de San Jorge, encárgandose a sus gastos de ponerlas en conveniente y cómoda forma de casa de religiosos para el tiempo que se edificasse el nuevo colegio, pareció mas conveniente tomar las casas donde se iso la fundación, proponderando más la incomodidad de aber de travessar los nuestros la calle para comunicarse a la iglesia y no ser tan conforme a la desencia religiosa.

El día 24 de junio, día de San Juan Bautista, comenzó el P. Vice-Rector a exersitar en pública muestra, ministerios, enseñando la doctrina christiana en la iglesia de San Jorge por no ser bastantemente la de nuestro colegio. Acudió muchíssimo concurso, que oyó explicación de la santa doctrina con mucha atención, devoción y consuelo. En un ocasión dio noticia el P. Vice-Rector al auditorio, como el domingo siguiente, por serlo quarto del mes, estaría expuesto el Santíssimo Sacramento toda la mañana en nuestra iglesia del colegio, en donde se ganaría indulgencia plenaria. Prosiguió el P. Vice-Rector la enseñanza de la doctrina christiana en la misma iglesia, los domingos siguientes asta que dispuso de pocas semanas. Quando las ánimas de los moradores de Pollença ya se abían mudado mucho, cobrando afición a los nuestros con su trato, el muy Rdo. Prior de la Iglesia Parroquial, con el parecer de los reverendos eclesiásticos, suplicó al P. Vice-Rector se sirviesse de enseñar la doctrina cristiana en la Iglesia parroquial a cuya petición se condescendió y prosiguió el P. Vice-Rector en enseñar la doctrina christiana en la Iglesia Parroquial, asta el último domingo de setiembre en el qual día se izo la doctrina general con una solemne processión que salió de nuestro colegio. En ella, llevaba el pendón el Bayle real asistido de dos jurados, seguianse los niños pareados en buen orden, por medio de los quales iban los señores eclesiásticos y los nuestros con bonetes y cañas. Al último, cerraba la processión, lo demás del Magistrado de la villa con muchos otros, cantando todos en voz alta las oraciones para lo que en adelante se abía de observar; en esta misma forma se a echo los años siguientes la doctrina general.

En nuestra iglesia introduxo el P. Vice-Rector el exercicio de la oración mental, que se asía los viernes, pero por no ser el viernes día tan proporcionado para los concursos, se passó después a los domingos y fiestas y en otros días se a continuado el dicho exercicio. A 30 del mes de julio vino de la residencia de Alicante a este colegio, el H^o Antonio Company, mallorquín, para el oficio de ropero. La fiesta de nuestro padre San Ignacio se celebró en esta primera vez en el nuevo colegio de su invocación con mucha solenidad. En la vispera, después de completas, ubo algunos fuegos artificiales; cantó la Capilla del Colegio de Nuestra Señora de Lluch⁴. Assí en las completas, como en el officio, assistió todo el Magistrado de la villa; los más de los señores eclesiásticos dixeron missa en nuestra iglesia; el concurso del pueblo fue numeroso. Offició el muy Rdo. Rector Christóbal Bosch como protector de la nueva fundación.

Assí se iban mudando los naturales de Pollença convirtiendo en benevolencia a los nuestros aquella primera aversión, que les tuvieron, pero sobre todo fue para ello efficacísimo medio el de la misión que se predicaba en la iglesia parroquial de Pollença por el mes de noviembre siguiente. Deseando mucho los padres, y tenían puesta la mira a alguna buena ocasión; y se les ofreció muy oportuna, sin buscarla, qual fue, que por la trabajosa penalidad, con que fueron alligidas algunas provincias de la Monarquía de España, y muy en particular los Reynos de Nápoles y Sicilia con pavorosos y orrendos terremotos que causaron lamentables daños, quando Su Magestad Nuestro Rey y Señor Carlos segundo, que Dios guarde, que en todos los reynos de la Monarquía española, sus vasallos isiesen algunas pias demostraciones para aplacar la divina indignación, según

⁴ Al margen aparece una nota que dice Lluc. El Monasterio de Lluch (Escorca) tiene su origen en el culto que se tributó a Maria en aquel lugar desde 1246. En 1456 por inciativa del caballero Tomás Tomas y Mn. Bernat Duran, se fundó la escolania *dels Blauets*, siendo siempre el principal centro de la devoción mariana en Mallorca.

mejor pareciese a los preladados. En este Reyno de Mallorca, dispuso el Señor Obispo se iciesen mission general en todo el obispado, dándose principio a ella en la Santa Iglesia Catedral de Mallorca donde ubo sermón tres días de parte de tarde. El primer día predicó el muy Rdo. Padre Maestro Fray Antonio Pons del orden de Santo Domingo; el segundo día predicó el padre Josef Antonio Mas de la Compañía de Jesús y el tercero día predicó el muy Rdo. Fray Buenaventura de Zaragoza, capuchino. Después, se prosiguieron en todas las iglesias de Mallorca, estando [expuesto] en cada una el Santísimo Sacramento un día mañana y tarde con sermón; y a este mismo tiempo salieron los misioneros, que fueron los más fervorosos predicadores de todas las religiones⁵ por la parte forense a los lugares que tenían señalados por mandato del Señor Obispo.

Al padre Jorge Fortuny, Vice-Rector del colegio de la Compañía de Jesús de Pollença y al padre Josef Antonio Mas se les encargó aser la misión en la villa de Pollença, Sa Pobla y Campanet. La primera, la villa, en que la icieron, fue Pollença, en donde la comensaron el día 19 del mes de noviembre de 1688. Diose principio a esta⁶ con la processión de la Doctrina Cristiana, en que iba delante el guión de la misión, que llevaba el Bayle Real de la villa con asistencia de dos jurados; seguíanse los niños pareados con buen orden y después todo el magistrado, a quien seguia lo demás del pueblo, ombres y mugeres. Por medio de la processión iban los señores eclesiásticos y los padres misioneros con bonete y caña y todos respondían con vos alta a las oraciones. Vuelta esta processión a la iglesia, enseñó la doctrina cristiana el padre Vice-Rector; después predicó el padre Josef Antonio Mas y se concluya la función con cantar los señores eclesiásticos los gosos delante la santa imagen de la Virgen⁷ y de nuestro P. San Ignacio y San Francisco Xavier, patrono de la misión. En esta misma se forma se izo en los demás días, que se prosiguió la misión que fueron diez y siete. En todo el tiempo de la misión fueron numerosísimos los concursos, siendo todos los días, lugar angosto para el grande auditorio, el de la iglesia, acudiendo de todas partes del territorio a la misión. El penúltimo día, que era domingo, se iso una devotísima processión de penitencia, en la qual la penitencia común a todos, assi ombres como mugeres, fue ir descalsos, y los niños y niñas vestidos de blanco y corona de sarsas y cambrones.⁸ La penitencia particular en muchos fueron penosísimas en tal genero, unos tomaban disciplina de sangre, otros llevaban cubiertos sus cuerpos de sarsas espinosas, otros iban cargados con pesadas cruces, otros llevaban en las manos una calavera y con otras semejantes penitencias. Affervorizaban tanta devoción los dos padres misioneros, el muy Rdo. Do[c]tor Christóbal Bosch, el muy Rdo. Padre Fray Rafael Pons de la orden de Predicadores, y el P. Antonio Garriga, que repartidos a largos trechos por medio de la processión, con continuos coloquios, disponían a los oyentes a verdadera contrición y enmienda total de vida. Vuelta esta processión de penitencia a la iglesia, el P. Josef Antonio Mas predicó un sermón dirigido a renovar la caridad cristiana con un perdón general púplico (sic) de todos los agravios y disgustos recibidos los unos de los otros; después de aber ponderado este punto con fervorosa energía, eficacia apostólica, lo pasó a la obra, baxándose de repente del púpito con el Santo Christo en la mano, encaminándose al presbiterio, donde asistían los señores eclesiásticos, se postró de uno en uno a sus pies, se los bessó, pidioles perdón y dioles un caritativo abrazo, los cuales icieron lo mismo entre sí derritidos en lágrimas. Con este ternísimo espectáculo y las clamorosas exortaciones del P. Mas y de sus compañeros, se comovió todo el auditorio a acer la misma acción llenándose en un instante la iglesia de voces, lágrimas, sollosos, suspiros y alaridos, que acían estremecer sus paredes, desechos ya los corazones de todo, de sentimientos, penas y

⁵ Se refiere el autor a las órdenes religiosas.

⁶ Al margen dice: gran misión.

⁷ Era una antigua devoción mariana que Ramon Llull menciona en la *Doctrina pueril*. Es decir, la considreación de los gozos de la Virgen Maria (Anunciación, Nacimiento del Señor, Resurrección, Ascensión, Pentecostés y Asunción de Maria a los cielos.) a la que se añadía el rezo de avemarias. Después, acaso, se concretó en la actual corona franciscana, muy popular en Mallorca hasta nuestros días.

⁸ Es decir, zarzas y cambrones. El cambrón es un arbusto espinoso de la familia de las ramnáceas. En Mallorca se la conoce con distintos nombres: *cambró*, *espina cervina*; también puede referirse a la planta *Paliurus spina-Christi*, cuyos nombres vulgares son: *arn*, *espinaversa*, *espina santa*, *espina negra*.

dolor, besándose a porfía los unos a los otros postrándose a los pies, pidiéndose perdón, abrasándose tiernamente; y siendo la iglesia angosto teatro para tan luctuoso espectáculo, se salieron a las plajas que tiene la iglesia enfrente de dos portales a proseguirlo con más desaogo, donde les sobrevino la noche y aunque por esto se dio fin a tan piadosa acción en este puesto; pero se prosiguió por algunos días así como se encontraban; y buscándose los unos a los otros en sus propias casas, renovándose antiguos sentimientos para llorarlos y darse de todos entera satisfacción.

Tan gloriosamente se concluyó esta misión y aunque de la exterioridad referida sencillamente, bien se infiere el colmadísimo fruto que en el interior de las almas se izo, y más, que los moradores de Pollença estaban en aquellos tiempos asta necesitados de la cultura, y pasto espiritual, no refiero cosa alguna en particular por no haber podido alegar más noticias en ocasión que ésta escribo. Lo cierto es, que del fervoroso espíritu y celo de los dos padres misioneros, como de las relevantes prendas y largo ejercicio del ministerio que cada uno ejercía, se puede asegurar, fue copiosísimo el fruto que se izo en las almas en esta misión. Yo puedo decir que passados algunos años, muy frecuentemente los moradores de Pollença acen memoria de esta misión y siempre con palabras ponderativas, que manifiestan el grande concepto que entonces concibieron y muy en particular de la processión de penitencia, acto de perdón, disiendo que no ubo nadie que en aquella ocasión, no remitiesse las injurias recibidas. Lo cierto es que en esta misión se manifestó el celo y espíritu de la Compañía para la ayuda del prójimo. De Pollença, se partieron los padres misioneros para Campanet, y después a la Pobla, en donde se izo la misión en la misma forma, que en Pollença, correspondiente fruto en utilidad de las almas, crédito del santo ministerio de las misiones.

Con esta ocasión de faltar el P. Vice-Rector del Colegio, entró el P. Antonio Garriga a enseñar la doctrina christiana en la iglesia parroquial de Pollença, procurando con toda la fervorosa actividad y celo, el mayor lucimiento de tan santo y propio ministerio de la Compañía. En particular procuró afervorizar a todos con la devoción de la Virgen Santísima y para que de continuo estuviesse esta soberana Señora en la memoria de todos; para el prompto socorro de todas las necesidades, introduxo la devoción de saludar a la celestial reina al dar el relox las oras, con la oración del Ave María y alcansó del Señor Obispo quarenta días de perdón para cada ves.

En los tres días de carnestolendas por el jubileo de las quarenta oras estando nuestro Señor Sacramentado patente mañana y tarde, en el domingo a la tarde, ubo sermón, y lunes y martes se tuvo el exercicio de la oración. En toda la octava del Corpus se tuvo el Santísimo Sacramento patente desde las nueve de la mañana asta acabada la última missa, y, de parte de tarde, un par de oras, teniendo el exercicio de la oración; y después saliendo los nuestros a encerrar se dice la letanía mayor y se canta el inno y oración al Sacramento.

Capítulo 2º

Algunas cosas particulares que concurrieron en esta fundación

Parece, que quiso Dios Nuestro Señor dar a entender quan agradable le era la fundación del colegio de la Compañía de Jesús de Pollença, en algunas demostraciones que por ser tan singulares no se pueden pasar en olvido. El muy Rdo. Do[c]tor D. Gabriel Martorell, que tuvo tan a pecho el contradecir esta fundación, dentro de un año de fundado el colegio, le sobrevino un fuerte accidente de gota, que en breves oras le quitó la vida sin darle lugar a recibir los santos sacramentos, lo qual reparó la consideración de muchos, aún de sus amigos, no fuesse pago de las veras con que abía procurado impedir la fundación del nuevo colegio de la Compañía.

El muy Rdo. P. Fray Francisco March como el más contradictor de esta fundación,

vio más presto cumplido en daño propio aquel su repetido dicho: (*No hay que temer que mientras estos ojos estén abiertos, no verán los de la Compañía en Pollença*). Así lo decía este religioso, quando [con] mayor modestia oraba, a sus patricios los de Pollença. Sucedió, pues, que pocos días antes de venir los nuestros a la nueva fundación, enfermó gravemente y antes que se fundase el nuevo colegio, murió. ¡Quien le dixera a este religioso, quando con tanta soberbia repetía aquel su ordinario dicho: (*No hay que temer que mientras estos ojos estén abiertos, no verías los de la Compañía en Pollença*), que profetisaba ignorándolo. Lo que causa algún orror es, que aseguran personas fidedignas, que estando este religioso muy vesino a la muerte, se le oyó desir algunas veces con muestras de mucho sentimiento: *A que los de la Compañía ya vienen a fundar en Pollença*. Pero, puede piamente creerse de persona religiosa de tan santa religión, que tales palabras, tal era, no nacía de sentimiento adverso a la fundación sino arrepentido de la eficacia con que abía contradicho la fundación.

No fue menor reparable otro caso, que aconteció cinco años después de la fundación del colegio. Una muger muy devota de la religión de Santo Domingo, como a este género de gente se les queda más impresso lo que una vez se les persuade, queda tan fixo en su corazón el primer concepto que de los de la Compañía izo, en que los cinco años que vivió después de fundado el colegio, por ocasión alguna, puso los pies en nuestra iglesia y quando tal vez alguna de sus conocidas le decían viniése a alguna fiesta, o ministerio de nuestra iglesia, respondía ella: que no abía de menester a los de la Compañía, sino en la ora de la muerte para que le aplicassen las indulgencias de la imagen del Santo Crucifixo. Enfermó esta muger y ella misma estando ya moribunda, pidió llamasse a algun padre de la Compañía viniése a aplicarle la indulgencia. Vinose al Colegio y por ocasión de los muchos enfermos que avía en el lugar, no allaron padre alguno en casa, abiendo salido todos aquella tarde a los ministerios; icieron diligencia para encontrar a alguno para consuelo de la moribunda, que manifestava vivo sentmiento en verse privada de aquel socorro espirirtual en caso tan extremo, pero por cuidadosa que fue la deligencia, quando allaron a un padre, fue tarde [ya] que antes que llegase a la casa de la enferma ya abía espirado. Con tan manifiestas particularidades, advirtieron algunas personas que en vida abían comunicado con la difunta en aquel acontecimiento para permisión divina: que quien en vida nunca abía querido comunicarse con los de la Compañía, no los alcansasse a la hora de la muerte y les sirvió de aviso para frequentar más nuestra iglesia en adelante.

No es manifiesto menos el agrado de Nuestro Señor en la fundación del nuevo colegio en otras demostraciones que por ser de mayor consuelo passo a referirlas, omitiendo otros casos semejantes a los dichos. La mudanza de las voluntades de los moradores de Pollença en común y en particular fue extraordinaria en el trato de los nuestros; los que más aversos se avían mostrado antes, después se manifestaban más a aficionados; los que más abían contradecido la fundación, eran los que más defendían el nuevo colegio de lo qual no puedo dexar de decir algo en particular..

El Reverendo Bartholomé Albertí, que según lo que queda dicho, fue tan declarado contrario de la fundación, el mismo día, que nuestros padres tomaron la posesión del nuevo colegio, todo el empeño de los caballeros, que en ella assistieron, no fue bastante para recabar, que el Rdo. Albertí viniése en su compañía a nuestro colegio; que fue cosa muy notable por allarse con estos señores don Francisco DesBruy,⁹ a quien y a su casa de mucho tiempo tenia notable respeto el Dor. Albertí, tan firme estaba en su pasión. Después de algunos días consiguiöse a instancias de los mismos caballeros, que el Rdo. Albertí dixesse missa en nuestra iglesia, que poco tiempo después la continuó viniendo a decir missa los más de los días; y últimamente vino a assistir a todas las funciones de la casa, y a decir la última missa todos los días, asta que dexándose comunicar más, y reparando en su anciana edad, se tuvo la debida mira, en que dixesse la missa después de los primeros officios de la iglesia parroquial; y assi prossiguió y prossigue sin que las muchas

⁹ Era D. Francisco Desbrull Font de la Roqueta, caballero de Calatrava en 1684. (José RAMIS DE AYREFLOR SUREDA: *Alistamiento Noble de Mallorca del año 1762*, p.205, Madrid, 1998, Ed. faes.)

contradicciones de los eclesiásticos con capa, de que tal vez por asistir a nuestra iglesia, falta a la parroquial; ni el perder algunas distribuciones por no poderse allar en las ocasiones de alguna función personal, ayan alterado en cosa alguna su firme constancia en la puntual asistencia de nuestra Casa e Iglesia. Pero no sólo en estos buenos officios manifiesta el Dor. Albertí la particular afición [que] a cobrado a la Compañía, sino también en assistir al Colegio en lo temporal, procurando el abasto de las provisiones, de tal suerte, que no es menester salga de casa hermano a comprar, y esto lo ase con tan exquisita solicitud que siempre el colegio es el primero en alcanzar la conveniente provisión. Con el mismo gusto, solicitud y caridad, diligencia el Señor Albertí, quanto en el colegio se le encarga, manifestando en todo la fina y sincera voluntad con que nos ama, incapaz al parecer de poder intibiar con los disgustillos inexcusables, como se dexa considerar an de suceder en tan continuas ocasiones y digna [es] de eterna memoria y agradecimento.

Una de la principales familias de esta villa máa aversa a la fundación del colegio de la Compañía en Pollença, fue la de la casa de Martorell del Ort, tal vez por deudor del muy Rdo. Do[c]tor Gabriel Martorell, a quien mucho respetaban. Juan Antonio Martorell siempre contradixo la fundación, su hermano el Do[c]tor D. Batholomé Martorell, presbítero, Beneficiado en la Iglesia Parroquial de Pollença, fue a Mallorca, considerado síndico del Rdo. Común, para impedir la fundación. Asta la señoras de esta casa, a voses tal vez pessadas, impropereban las personas, que mostraban y aficiónaban a la Compañía y deseaban la fundación. Pero después, andando el tiempo, aquella aversión [se transformó] en benevolencia comunicando con los nuestros, confessándose en nuestra casa y mostrándonos tener muy buena afición a la Compañía.

Lo que se a dicho de esta casa puede decirse de otras muchas como de la de casa de March Axartell, de Joaquín Vila, de Lorenzo March y otras muchas. Y, en general, puede decirse que los moradores de Pollença tienen a singular gloria, el tener en su villa el colegio de la Compañía de Jesús publicando entre sí y con los extraños, las buenas obras en lo espiritual y temporal, que se les acarreado¹⁰ la nueva fundación, procurando disimular la oposición que izieran quando se pretendió fundar el colegio de la Compañía de Jesús.

Capítulo 3º

El primer rector del colegio de San Ignacio, que fue el padre Jorge Fortuny y de los sucesos de su tiempo

Queda dicho en el capitulo primero de este libro como fue señalado por Vise-rector de este colegio de Pollença el padre Jorge Fortuny y lo fue desde el día 19 de junio de 1688 asta 13 de junio de 1689 en que fue nombrado rector con patente de nuestro muy Reverendo Padre General el padre Carlos de Noyelle, que se guarda en el archivo. Prosiguió el padre Rector en su gobierno adelantando con toda aplicación, en primer lugar los ministerios de la Compañía.

Por el mes de agosto siguiente de 1689 vino a este colegio de Pollença desde el de Gerona el padre Juan Antonio Ferrando para acer el año de la tercera probación, con la licencia que dio para ello nuestro muy reverendo Padre General, con que los sujetos moradores de este colegio fueron seis, tres sacerdotes y tres hermanos coadjutores. Con la venida del P. Ferrando cobraron nuestros ministerios nuevo lustre, ya por poderse acudir a más y ya por la mucha actividad tan bien aplicada del padre así en el confesionario como en el púlpito, a más que emprendió muy de veras el ministerio de enseñar la doctrina christiana en la iglesia parroquial, que prosiguió por espacio de quatro años con conocido provecho de las almas con crédito de tan santo ministerio. Para mayor aprecio de la santa doctrina, introduxo el P. Ferrando que se levantassen las personas adultas, así ombres

¹⁰ Debe decir: que les ha acarreado.

como mugeres, a responder a las preguntas; de que edificado y gozoso el Ilustrísimo señor Don Pedro de Alagón, obispo de Mallorca, allándose en visita de esta iglesia parroquial, concedió quarenta días de indulgencia por cada vez, que semejantes personas responden¹¹ enseñando la doctrina; y este premio se llevan por su devoción, en lugar del santo que se da a los niños y niñas, santa costumbre que se va loablemente proseguida, con notable devoción que causa el verla predicar. Introduxo, también se ganasse el jubileo que ay concedido a los que assiten a la enseñanza de la doctrina, señalando para ello, con licencia del Ordinario, el domingo antes de la fiesta de San Juan Bautista. Pero en lo que puso notable conato el P. Ferrando, fue en promover la devoción, que ya abía establecido el P. Garriga de saludar a María Santíssima con rezar la oración del Ave María al tocar el rector las oras y añadiendo al último [toque]: *Alabado sea Jesucristo y el preciosísimo nombre de Jesús y su santa doctrina*. Assí mismo, al saludarse unos a los otros al encontrarse con alabanzas de la soberana Señora, disiendo el uno: *Ave María* y respondiendo el otro: *Sin pecado concebida*. Para afervorizar¹² las ánimas alcanzó del Ilustrísimo Señor Obispo de Mallorca, quarenta días de perdón a cada una de estas devociones. Con estos socorros de indulgencias y la eficaz diligencia del padre en promover estas devociones, se entablaron muy de propósito y se ven proseguidas con notable devoción, que causa el oír frequentemente por las calles y campos, tan celestiales alabanzas de la gran Señora, a cuya gloria se proseguirá tan santa costumbre.

Este año de 1689 fue muy falta de cosecha en este reyno y la necesidad fue mucho mayor en Pollença por no ser su territorio muy abundante de granos. A esta causa, entrado el invierno, se padecía mucha necesidad, la qual en gran parte remedió la liberalidad caritativa del padre Rector con cuantiosas limosnas, assí en dinero remediando casas menesterosas, como en pan que se repartía en la portería del colegio, y para que tanta caridad cadiesse¹³ en bien de las almas, el mismo Padre Rector salía todos los días al mediodía a la portería a distribuir la limosna enseñando antes la doctrina christiana. Fue notable el fruto, que en este santo exercicio se izo, que afervorizó al P. Rector para adelantar obra tan santa. Por esto, tomando el pretexto, que por ser tantos los que acudían a la portería, no cabían en ella, passó a la iglesia a enseñar la doctrina y con esta mudanza de lugar, acudían de todos estados a la enseñanza de la doctrina. Fruto de esta enseñanza fueron las comuniones generales que se dispusieron en tiempo de quaresma. Un día para los niños, en que comenzaron muchos a comulgar y cada uno de los que era la primera vez que comulgaban, iba acompañado de dos niños, de los que ya comulgaban. En la misma forma se dispuso otro día de comunión general para las niñas. También ubo otro día de comunión general para los ombres y las mugeres. En todas estas comuniones dessía misa el P. Rector, y así una platitiquita, antes de dar la comunión, en [la] que disponía y enternecía los ánimos de la gente. En estos mismos días de comunión se daba una buena comida en la portería y en ella se daba mayor ración, a los que abían comulgado los quales entregaban un billetico que se les abía dado al tiempo de comulgar. Para mayor edificación de esta caritativa función se convidaba al muy Rdo. P. Prior de la iglesia parroquial con algunos de los señores eclesiásticos y seglares de los de mayor suposición, los quales con los nuestros repartían la comida a los pobres que de ordinario iban al pie de treientos (sic). Después de la quaresma, se continuó la enseñanza de la doctrina christiana antes de repartir la limosna asta los últimos de junio, en que ya tenían algún alivio a sus necesidades con la nueva fundación

No sólo con estas limosnas remedió el padre Rector muchas necesidades, sino que también con algunas mejoras, que izo en nuestra eredad de Son Bruy,¹⁴ en donde procuró

¹¹ Es decir, respondieran.

¹² Es decir, enfervorizar.

¹³ La grafía dice *cadiesse*; es posible que se quisiese escribir *cediese* o *cayese*.

¹⁴ Son Brull o Son Bruy. Era el predio principal que poseía la Compañía de Jesús en Pollença. Está situado al SE. del Puig de María, entre el torrente de Sitges y el Pontarró. La casa es del siglo XVIII y fue utilizado por la Compañía de Jesús como residencia para sus estudiantes.

Constituía con la Torre de Manacor y otro predio en Campanet, como se verá, el núcleo principal de los bienes que el P. Hugo de Berard cedió a la Compañía para fundar el colegio de Pollença.

reparar los daños que [había] en el torrente que pasa por en medio, mudándole en parte la corriente. Assí mismo se limpió la maleza de un pedazo de tierra para lograr¹⁵ los asebuches ingiriéndoles de olivo. Izo el aljibe de aceyte y otras mejoras de mucha conveniencia. Con estas obras daba de comer a muchos pobrecitos que sin este socorro abrían padecido mucho, privados de su jornal, que en malos años con mucha dificultad allan.

El sábado del domingo dentro el novenario de San Francisco Xavier¹⁶ se salió al acto de contrición y fue esta la primera vez que se izo. Salió de la iglesia parroquial con asistencia de los reverendos eclesiásticos y magistrados de la villa y numeroso concurso de todo el pueblo. Todo el novenario fue muy asistido y el santo se mostró muy liberal con sus devotos. Sólo referiré una cosa sucedida en este tiempo. Vivía una muger totalmente olvidada de su salvación, la qual en tiempo de la novena vino a confessarse con el P. Antonio Garriga a quien dixo: *Padre, por mandato de Maria Santissima, y del glorioso San Francisco Xavier vengo a confessarme con vuestra paternidad y por su amor le suplico encamine mi alma, que está en medio del infierno por mis pecados.* Procuró el padre a consolarla y animarla, disponiéndola para una verdadera y entera confesión, que ubo de aser de muchos años. Después de cumplir con todo lo de la confesión y dirección de su alma, le preguntó el padre sobre lo que antes abía dicho del mandato de la Virgen y de San Francisco Xavier, a que respondió la muger con toda claridad, que prudentemente comprobaba ser assí como desía, y añadió que nunca abía visto al P. Garriga.

En este año compráronse algunas casas al lado de nuestra iglesia; de parte de ellas se dispuso algún lugar de mayor comodidad para las alajas¹⁷ de la sacristia, una tribuna y un portal para salir las missas. Assí mismo se compró el guerto grande que se incorporó en (sic) casa.

Por el verano de este año llegó a Mallorca dende (sic) Ibiza¹⁸ el hemano Bernardo Pons, mallorquín, natural de Campanet. Venía algo indispueto y apesarado de una desgracia, que abía tenido en Ibiza con ocasión de que cuidando de una eredad nuestra en compañía de dos mosos mallorquines, una noche entraron en la viña, quatro soldados de la guarnición de aquella fuersa. El criado que estaba de guarda los avisó que se saliessen. Resistieron los soldados con fieros,¹⁹ pasando de las palabras a las manos, tiraron de las espadas. A las voses acudió el hermano Pons, y el otro criado, que viendo, que los soldados apretaban a su compañero, los disparó una escopeta, y mató a uno de ellos. Temeroso el hermano y los criados dexaron la casa antes del día y se retiraron a la iglesia de San Miguel que lo es del quartón de Balansate,²⁰ de donde pocos días después por estar muy alterados los soldados, pareció conveniente al P. Superior sacar el hermano, y a los criados de Ibiza, y del evidente riesgo que corrian en su vida, como lo exexutó con sumo secreto enviando el hermano a Mallorca y a los criados a Valencia a donde quisieron ir.

Llegado el hermano Pons a Mallorca se le agravó la enfermedad de suerte que estaba muy de cuidado en el colegio de Montesión. Convalecido que ubo, con orden del P. Provincial, vino por el mes de octubre a este colegio, en donde le sobresalió en el labio una úlcera cancerosa, de que ya abía estado trabajado en otro tiempo; estuvo acá algún tiempo

¹⁵ Es decir, aprovechar.

¹⁶ Es muy posible que se refiera a la llamada Novena de la Gracia que se celebra del 4 al 12 de marzo. La festividad de San Francisco Javier es el 3 de diciembre.

¹⁷ Su significado, aquí, es el de muebles.

¹⁸ La Compañía de Jesús se instaló en Ibiza el año 1653 y lo hizo cuando se falló el pleito por la herencia de D. Agapito Mulet que dejaba todos sus bienes a la Compañía para fundar un colegio en Ibiza. Instalados en una casa cedida por las autoridades, al poco tiempo lo hicieron en la calle d'en Julià (1657), donde habia estado emplazada una mezquita. Al año siguiente se erigió una iglesia y por último se levantó un colegio frente al seminario. En Ibiza poseyó la Compañía varias heredades, en una de las cuales sucedió lo referido en el texto.

¹⁹ El autor escribe fieros; es posible que deseara decir hierros.

²⁰ El *Quartó de Balansat* aparece citado en el *Llibre del Repartiment d'Eivissa* (1235). Parece que antes se llamó de *Benizamid*. Costaba de 31 alquerías y un ratal. La familia Balansat lo retuvo hasta el siglo XV; la parte N. del mismo llegaba hasta la costa entre el *Cap Bernat* y el *Cap Nimó*, y por el sur llegaba hasta la *Vila d'Eivissa*.

en poder de médico y cirujano, y después por la mayor facilidad de los remedios pasó al colegio de Montesión en donde después de haber padecido mucho sin que los muchos remedios que le aplicaron con toda diligencia, pudiesen detener tan maligna úlcera, que llegó a abrirle orrosamente todo el cuello. Murió a los últimos de noviembre de 1690 de edad de 54 años, de religión 26 y 25 de incorporación.

Por el mes de enero del año 1690 vino morador a este colegio de Pollença desde el de Montesión P. Pedro Guillermo Costurer, y el P. Antonio Garriga pasó al colegio de San Martín. Por la quaresma de este mismo año, prosiguió el P. Rector en el ejercicio de enseñar la doctrina christiana después del medio día y repartir la limosna en la misma forma que que el año antecedente, como queda dicho; los concursos fueron mayores por ser más crecidas las necesidades y con correspondiente utilidad espiritual. En esta misma quaresma, el P. Juan Antonio Ferrando fue a la ciudad de Alcúdia a enseñar la doctrina cristiana y predicar en la iglesia parroquial todos los domingos y fiestas de parte de tarde. El mismo día asistió la mayor parte de la mañana en el confesionario de nuestra iglesia. Comía temprano y después de partir para Alcúdia, de donde volvía al colegio el día siguiente, sino (si no) le detenían algunas confesiones. Fue notable el fruto que fue servido Nuestro Señor se iciese en esse ministerio. El novenario de San Francisco Xavier en este año lo izo en casa el P. Rector con mucha devoción del pueblo y utilidad espiritual de muchos.

Por este mismo tiempo el P. Rector aún intentó de dar principio a la fábrica del nuevo colegio [y] previno materiales. Accabaron de vasiar dos hornos de cal, que abía en Son Bruy y se icieron dos de nuevo; todo lo qual se transportó al colegio y de parte de ella se iso mortero; arrancaron la piedra del Monte Calvario²¹, acarrearon una buena partida de piedras de *marés*²² y se acarrearon más de cien maderos de pino. Pero todo paró en prevenciones, sin que se pudiese mano a la fábrica.

Con el intento que se tenía de edificar el colegio en el sitio en que estábamos, pareció al P. Rector y a los demás padres, sería conveniente el renunciar la iglesia de San Jorge y a su patio adiacente, restituyéndolo a la Universidad de la villa, que en la fundación nos la dió para sitio, como se izo. Tal vez nos abría sido más conveniente el retener siempre aquel dominio, porque en ocasión que algunos años después, que se tomó resolución de fabricar el colegio en el pie del Monte Calvario y se compró un patio a la Universidad de la Villa por precio de 59 ll., sin duda les abría venido muy ancho el darlo, para que la Compañía cediese a la iglesia de San Jorge. A más de que no se puede reconocer inconveniente en aquella retención, que aunque el colegio tenía alguna carga, según las condiciones con que la Compañía aceptó aquella donación, como queda dicho en su lugar, lo que se sacaba de las moreras que hay en le patio, bastaba para los gastos que se ofrecían en aquella iglesia; y aún parece que con todo este gasto, por ser muy momentáneo, se podía retener aquel dominio por lo que se podía ofrecer con el tiempo de tener siempre dependiente a la Universidad.

Continuándose el contratiempo de esterilidad, en el año siguiente de 1691, continuó el P. Rector en enseñar la doctrina christiana, después de medio día en la portería, de la misma forma que ya se a dicho en los años precedentes. Remedió assimismo el P. Rector la necesidad de trigo que se padecía, con aser traer una gruesa cantidad del que tenía el colegio en Manacor que fue un grande subsidio para los pobres, pues con esta socorro, el trigo no subía de precio. Siendo assí que el colegio venía a perder algo á más del cuydado de acerlo transportar y vender porque en Menacor casi lo podía vender al mismo precio, que lo vendía en Pollença.

En la quaresma de este anno el P. Juan Antonio Ferrando predicó en la iglesia

²¹ Monte situado en la localidad de Pollença, llamado antiguamente dels Templers, de les Forques y aún d'en Porquer. En la cima se encuentra un oratorio construido en 1795 donde se encuentra un grupo escultórico integrado por un crucifijo y la Virgen. Una impresionante grada de 365 escalones permite su acceso del mismo núcleo urbano del pueblo.

²² *Marès* equivale a sillar constituido de piedra arenisca más o menos dura, pero de fácil elaboración. Es muy utilizada en la construcción.

parroquial de Pollença la tarde de los domingos y fiestas a petición de los señores jurados que se movieron con el motivo de averlas predicado el P. Ferrando en Alcúdia el año antecedente. Antes del sermón, el P. Rector asía el exercicio de la Buena Muerte²³. Fue colmadísimo el fruto que en estos sermones se izo; notable la comosión (conmoción) de conciencia con nuevos desengaños; muchas las confesionnes generales; remediáronse algunos malos usos en particular a cerca de la onestidad de las mugeres, assí en el traje ordinario como en los bayles y otros bureos, de todo lo qual se siguió mayor frecuencia en nuestra iglesia y confessionarios.

Por el mes de octubre de este mismo año vino por morador de este colegio del de San Pablo de Valencia, el hermano Josef Sagarra, malloquin. El mismo lo abía pedido y apenas ubo llegado, quando pidió con grandes instancias el salir. Consiguído su importunidad, invioló la obediencia a la residencia de Alicante, en donde poco tiempo después fue despedido de la Compañía. Nunca se contentaba este hermano y assí al último se encontró con el paradero forzoso (forzoso).

La señora Doña Inés Fortuny y de Sales, cuñada del P. Rector, presentó a nuestro padre San Ignacio un vistoso frontal de tela passada color de oro muy bien guarnecido, y otro pequeño de la misma echura para la mesica del altar en donde está la custodia, quando se expone el Santísimo Sacramento.

Remediada en parte la necesidad común por aberse mejorado algo el contratiempo de la esterilidad el año 1692, no fue la limosna tan pingüe (pungüe), como en los años antecedentes, pero proseguió el P. Rector en enseñar la doctrina christiana, después de medio día en la misma forma que en los años antecedentes, atrahido del grande fruto que se acía en este santo exercicio, quedando el pueblo muy bien instruido en materia tan necesaria, de la qual abía notabilissima falta; y en particular los niños y niñas salieron tan bien enseñados, que por sí podían instruir a otros en los rudimentos de nuestra santa Fé, conocimiento de las verdades eternas, buen uso de los santos sacramentos de la confesión y comunión y otras devociones; de tal suerte, que después creciendo en edad, siempre se los a conocido a los que asitieron a estas doctrinas, el provecho de la buena enseñanza, que en aquella edad tuvieron en su devoción, temor de Dios, frecuencia de sacramentos y buen uso de ellos.

Los señores jurados pidieron otra vez se predicassen las pláticas de los domingos y fiestas de quaresma en la iglesia parroquial. Volvió a predicar el P. Juan Antonio Ferrando y antes del sermón, en lugar del exercicio de la Buena Muerte, que en el año antecedente izo el P. Rector, en este año se enseñó la doctrina christiana desde el púlpito; y por ser más breve este exercicio, que el de la Buena Muerte, era de mayor comodidad para el padre, que en el año antecedente muchos no podían acabar de oyr el sermón por no llegar a sus casas sobrado tarde. Fue copiosísimo el fruto espiritual arraigándose siempre las buenas costumbres que con tanta abundancia de ministerio se introducía.

El Novenario de San Francisco Xavier se izo en este año con mucha asistencia y devoción del pueblo. El sábado de dentro el novenario se izo el acto de contrición. En tiempo de este novenario obró el santo apóstol un portentosísimo milagro. Una muger de cerca de sesenta años de edad se allaba con notable allicción abiéndole muerto una hija, dexando un muchachito que tenía pocos meses de edad sin posibilidad para darle el alimento necesario para su sustento. Se le rompían las entrañas a la agueta (abuela) al oír el muchachito llorar continuamente por falta de alimento. Una noche que más afligida se allaba invocó el amparo de San Francisco Xavier y para acallar el muchachito le dio su pecho infecundo para acallarle como pudiesse. Caso raro! se alló la muger de repente con abundancia de leche, que continuó todo el tiempo que fue necesario al sustento de la criatura, publicando (sic) el poder del santo, y glorificando todos a Dios por un prodigio

²³ Se trata de una piadosa devoción que propagó la Compañía de Jesús para alcanzar una muerte santa. Existían cofradías de este nombre y en la iglesia de Monte Sión de Palma existe una capilla bajo esta advocación de la que cuidaba la Cofradía de la Buena Muerte.

tan raro como continuado.

Un mozo llamado Juan Martí de edad de 17 años cayó gravemente enfermo. Assí él como sus padres eran muy devotos de San Francisco Xavier, y confiados en el patrocinio del Santo y confiados en su poderosa intercesión, aunque los médicos no daban ninguna esperanza de vida, siempre perseveraron ellos constantes en su confianza. Llegó el enfermo a tal extremo, [que] abiéndole ayudado a bien morir, estuvo muerto en opinión de todos por espacio de media ora larga, al cabo de la qual volviendo en sí, invocó con mucha suavidad a San Francisco Xavier; y dende aquella ora fue mejorando con tanta prisa que dentro pocos días se alló en perfecta salud y dispuesto para ir a missa a la capilla del Santo, y ofrecer los votos que sus padres abían echo al Santo para su salud.

A 21 de abril de 1699 murió el señor Juan Cerdà Fenals nuestro aficionado favorecedor, en las dependencias y contradicciones de la fundación de este colegio, en que nunca miró sino las conveniencias de nuestra pretensión, atropellando casi todos los otros respectos, que vieron retardado (sic) a qualquier otro. Para acer el colegio demostración del debido sentimiento de su muerte, el día después de su entierro, abiéndose erigido en medio de la iglesia un túmulo cubierto de baeta²⁴ y antorchas al rededor, por la mañanita se dobló la campana del toque de difunto; dixéronse missas toda la mañana por el alma del difunto y el P Rector dixo la missa solemne con asistencia de la muy reverenda comunidad de los clérigos que fueron convidados; al cantar los responsos, después de la missa, salieron los padres y hermanos con sobrepellices²⁵ y se juntaron con los clérigos al rededor del túmulo. Assistieron a la función los deudos del difunto, el magistrado de la villa y otras muchas personas de la primera suposición.

Capítulo 4º

Del segundo Rector que fue el P. Antonio Vallès

Al P. Jorge Fortuny sucedió en el officio de rector de este colegio al P. Antonio Vallès a 13 de diciembre de 1692. Vino el P. Vallès a este colegio dende el de Montesión en donde leía Theología²⁶, y el P. Fortuny luego después de aber nombrado sucesor, se partió para el colegio de San Martín a ser su rector. En este tiempo sustentó el colegio a seis de los nuestros, tres sacerdotes y tres hermanos coadjutores. Prosiguióse el exercicio de los ministerios acostumbrados con los mismos concursos y frutos.

Por estos días se aumentó lo temporal del colegio con la donación que de toda su asienda izo el Reverendo Guillermo Riera, presbítero y beneficiado de la iglesia parroquial de Santa Olalia virgen y mártir de Mallorca. Abiase criado este eclesiástico, siendo beneficiado, en casa de una señora parienta muy cercana de nuestro fundador el P. Hugo Berard, y, entrambos le asistieron en todas ocasiones asta acomodarle en el estado de beneficiado y sacerdote. De que, agradecido, en su muerte izo memoria de .los beneficios recibidos con la íntegra donación de sus bienes a este colegio.

En el mes de agosto de. presente año vino por morador de este colegio dende el de Montesión, el P. Gabel Coll para acer el anno de tercera probación con licencia especial que para ello dio nuestro muy reverendo padre el Padre General. Con la venida del P .Coll pasó al colegio de Montesión el P.Juan Antonio Ferrando para leer la cátedra de Vísperas²⁷ de aquel colegio y después de la Universidad Luliana que pocos meses después se erigió en

²⁴ Bayeta o paño.

²⁵ Vestidura blanca de lienzo que llevan los clérigos o ayudantes en las ceremonias litúrgicas que llega desde los hombros hasta la cintura.

²⁶ Es decir, enseñaba.

²⁷ La cátedra de *vísperas* era la que se explicaba a última hora de la mañana, en contraposición a la de *prima* impartida al principio de la mañana

Mallorca.²⁸ El P. Gabriel Coll prosiguió el ministerio de enseñar la doctrina christiana en la iglesia parroquial con los mismos concursos, aceptación y fruto espiritual de los oyentes.

Por el mes de noviembre con comission del P.P rovincial vino el P. Urbano Campos a visitar este colegio. Pareciole a su reverencia que el Santissimo Sacramento [que] está patente toda la mañana, lo estuviese también de parte de tarde, en tiempo que se ace el exercicio de la Oración acostumbrado en los otros domingos; el qual acabado, saliesse la comunidad con sobrepellices a enserrar, resándose las Letanias Mayores y cantando el inno y oración del Santissimo Sacramento y assí se a acostumbrado en adelante.

Por el mes de enero de 1693, vino el hermano Juan Antich por morador de este colegio, dende el de San Martín, y el hermano Jaume Poquet passó dende este colegio al de Montesión.

En la quaresma de este año el P. Gabriel Coll predicó en la iglesia parroquial las tardes de domingos y fiestas. Assí mismo izo el exercicio de la Buena Muerte los viernes en nuestra iglesia. El P. Rector izo la novena de San Francisco Xavier, y el sábado dentro del novenario se salió a acto de contricción . En este año se presentaron a San Francisco Xavier cinco votos en memoria de beneficios recibidos por su poderosa intercessión; entre todos fue muy particular el portento, que sucedió en tiempos de este novenario que es como sigue:

Un niño de edad de cinco años padeció una gravíssima enfermedad de que quedó baldado de las dos piernas y a juicio de los médicos y cirujanos sin remedio humano. Quedó la madre sobremanera lastimada, ya por el amor maternal, ya por ser una pobre muger y consideraba lo que abía de padecer el ijo quedando en aquella indisposición. Con esta aflicción y llena de confianza, acudió a la capilla del Santo apostol, suplicando con lágrimas, assistiendo a la novena; y un día volviendo la madre a casa después de la novena, alló el niño en pie que con gran alboroso a voses le dijo: Que San Francisco Xavier le abía dado la salud cumplida como la gosó en adelante sin rastro de lo que abia padecido.

A media quaresma partió de este colegio el P.Rector a la Congregación Provincial que se celebró en Zaragoza. Después de la quaresma, vino a este colegio dende el de Montesión el P. Lorenzo Socias por Vice-rector; poco después el P. Pedro Guillermo Costurer²⁹ de passo al colegio de Montesión. En estos días se iso una mejora de notable conveniencia en Son Bruy, cambiando un pedazo de tierra con otro de la posesión del llado.³⁰ dicha Son Mosquerolas,³¹ añadiendo por parte nuestra cien libras moneda de Mallorca. Para firmar el P. Rector el auto se tuvo atendencia, que su reverencia volviesse de [la] Congregación y que se firmasse en propio nombre.

Con la ocasión de dar el P. Vicerector los puntos³², en el exercicio de la oración, introduxo la devoción de resar la oración del Ave María al toque del relox delante de la imagen de la Virgen del Pilar, para ganar los cien días de perdón, que el Eminentissimo Señor Cardenal Sabomvelini Nuncio de España concedió passando por Zaragoza. Para promover el P. Vice-rector esta loable costumbre, repartió algunas medallas, anillos y estampas con la santa imagen, y recogiendo algunas limosnas se izo el quadro que ay en la iglesia de la Santissima Virgen del Pilar.

A 4 del mes de enero de 1694 murió en el colegio de Montesión el P. Hugo Núñez Berard, nuestro fundador. Se tuvo el aviso en este colegio el día siguiente ó 5. El día 6, al

²⁸ Se refiere a la Universidad Luliana de Mallorca creada en 1691, como consecuencia de la transformación del *Estudi General Lul·lià* creado en 1483 por privilegio de Fernando el Católico. Los estatutos de la Universidad fueron sancionados por Carlos II en 1697.

²⁹ Acaso era pariente del lulista jesuita P. Jaume Custurer Garriga.

³⁰ El autor quiso escribir lado.

³¹ Hoy está situada la finca de este nombre en el camino de Masteguera junto a los *rafals d'en Vic* y *can Torrandell* (SE del *Puig de ses Monges*).

³² El dar los puntos consiste en señalar las ideas centrales o más importantes para que luego sean meditadas con más facilidad.

toque de oración se hizo señal a difunto; se erigió en nuestra iglesia un túmulo cubierto de baeta con antorchas al rededor. En los altares se pusieron ornamentos negros; convidose la reverenda comunidad de los clérigos y a los religiosos de Santo Domingo. El día siguiente se prosiguió en tocar la campana a difuntos; toda la mañana se dixerón missas. Las dos comunidades vinieron en procesión a cantar responsorio; ya tarde el P. Rector cantó la missa solemne con la asistencia de los señores eclesiásticos y después de la missa en tiempos de los responsorios, salieron los nuestros con sobrepellices y se compusieron con los clérigos al rededor del túmulo, a quien asistió también el muy reverendo P. Prior de Santo Domingo, que entonces era el muy Rdo. P. Presentador Fray Rafael Socias, el qual a más de esta demostración de buen afecto, no quiso la limosna del responsorio que cantó su comunidad. Con esta demostración debida, celebró este colegio la memoria de su fundador del mejor modo que le fue posible en Pollença. Pero en el colegio de Montesión se hizo mayores demostraciones a expensas propias. Erigióse en medio de aquella iglesia un eminente túmulo cubierto de baeta, circuido de muchas antorchas y otras luces menores; dióse el aviso de la muerte a todas las religiones de Mallorca y de todas vinieron los padres más graves a decir missa, a más de otras muchas, que se mandaron celebrar por toda la mañana. El P. Rector del Colegio de Montesión cantó la missa solemne con la música de la Seo, la qual acabada, los padres y hermanos de los dos colegios de Montesión y de San Martín, salieron en procesión a la iglesia al rededor del túmulo con sobrepellices, al tiempo que la capilla cantó los responsorios, y se hizo el entierro. Passose el cadaver a parte encerrado en un ataúd dentro de la sepultura común para quando se aya de transportar a este colegio.

Murió el P. Hugo Núñez Berard siendo de 81 años de edad; de religión, 43 de profesión de quatro votos y otros tantos de merecimientos a medida de las virtudes que en todos ellos exerció, de los quales me queda que decir algo, predispuestas las noticias referidas. El más precioso adorno de un alma religiosa es la observancia de los votos religiosos y el P. Ugo puso el mayor cuidado en su más exacto cumplimiento. En su persona fue espejo de pobreza religiosa en toda su vida; su vestido así exterior como interior en todo tiempo era el mismo, y según la pobreza más austera que se usa en la Compañía, tanto en la calidad como en el corte, observando en toda la larga vida en el vestir la disposición que se usaba, quando entró en la religión. Vivió siempre en el aposento más ruin de casa y éste deslucido y pobrísimo; asta en la cama nunca quiso usar dos mantas, cosa común a los demás, y en el rigor del invierno, doblaba la que tenía para algún mayor abrigo, que quería padecer el P. Ugo, no pudiéndose bien abrigar con la manta doblada por su cortedad. Esta austerísima pobreza del P. Ugo no sólo servía de notable edificación a los que la veían, sino de mucho orror en particular quando entró en edad, viendo un ombre anciano, sin cuydado (sic) alguno de su comodidad aún en lo necesario. Si no es que se diga que el P. Ugo con el largo uso de tan exacta pobreza, se abía cobrado aquel cordial amor de madre aunque nos dió Nuestro Santo Padre:³³ *Procuremos amar a la santa pobreza*. En una ocasión el hermano procurador de la obra pía dispuesta por su reverencia, le daba una bula de la Santa Cruzada,³⁴ que en aquel año abía tomado para el Padre; preguntó su reverencia al hermano, si tenía licencia del Padre Rector; y conociendo el hermano porque le preguntaba el Padre, no le respondió directamente, sino que le instaba para que la tomase, pero el Padre Ugo no la tomó, asta que el hermano le aseguró con toda claridad, que el Padre Rector ya abía dado licencia. Para reconocer la perfección de este caso y de las demás acciones de extremada pobreza en el P. Ugo, se a de reparar en que nuestro muy reverendo Padre General, en ocasión de la renuncia, que de su quantioso patrimonio hizo el P. Ugo en favor de la Compañía, le dió licencia para disponer libremente todos los años de cierta cantidad, de cuya licencia en nada le valía el P. Ugo para guardar su santa pobreza con los primores de la más perfecta perfección.

En la castidad fue el Padre Ugo cuydadosísimo, [ya] que estaba en la guarda de sus

³³ Se refiere el autor a San Ignacio.

³⁴ Se refiere al privilegio concedido por la Santa Sede a España, acerca de limitación de algunas penitencias y sacrificios.

sentidos para conservar la más pura e intacta, guardando inviolablemente el recogimiento en su aposento sin salir apenas de él o tomar algún alivio en algún puesto alegre de casa; y fuera casa passaba algunos años sin salir, aún en su juventud. Nunca [hablaba] a otras mugeres fuera de sus hermanas, y con éstas ablaba rara vez y brevemente. El tiempo lo empleaba en continuo estudio de las Sagradas Letras, de que a más de los muchos sermones que predicaba, compuso dos eruditos comentarios, uno sobre los psalmos y otro sobre los Cantares, que abrían sido de mucha utilidad, si el mayor cuydado del Padre Ugo, a lo menos los ubiesse reeservado para la comunidad. De otro eficaz medio se valía el Padre Ugo para la custodia de la presiosa joya de la castidad, qual es el de la mortificación de su cuerpo en rigidísimas penitencias, en particular de asperísimas disciplinas, casi quotidianas, en las cuales por mucho tiempo se valió de mano agena paraque fuessen más rigurosas.

La virtud de la obediencia fue tan eroica que el P. Ugo, quanto más abía de reprimir su fogoso natural para su cumplimiento; pero sujetábalo el fervor de su virtud, rindiéndose a todo con tal reverencia a lo superiores, que en oyendo que se interponía el dicho, o voluntad del Padre Rector, aún en su anciana edad casi decrepita, encogía los ombros y baxaba los ojos sin tener que contradecir

Esta puntual guarda de los votos religiosos acompañaba el P. Ugo con una fervorosa devoción. Fue devotíssimo del Santíssimo Sacramento, visitábale frequentemente entre día, celebraba con mucha devoción el santo sacrificio de la missa, reconciliándose siempre para mayor limpieza de conciencia, en que era temerosíssimo; que a tiempo para sosiego de las aflicciones, que padecía consultaba muchas veces al día a su confesor. Gastaba en la missa tres quartos de ora, y aún passaba, quando celebraba en la capilla interior, asiéndolo siempre que posible le era. En los últimos años de su edad perseveró en desir missa todos los días con notable dificultad y trabajo y quando se le aconsejó dexasse de desirla, lo sintió mucho, viéndose privado de la devoción y dulsuras espirituales que en aquel sacrosanto ministerio recibía. Esta afectuosa devoción al Santíssimo Sacramento acía velar al P. Ugo su mayor culto y reverencia en el procurar la solemnidad en las octavas del Corpus, en muchas alajas y últimamente empleó muchos annos la asienda de la obra pia en el ostentoso adorno de colgaduras de terciopelo y damasco carmesí para toda la iglesia del colegio de Montesión, siendo la primera de Mallorca, que se adornaba con tan preciosa colgadura.

En el rezo divino fue el P. Ugo puntualíssimo resando muy despacio con vivos sentimientos y altas consideraciones en que pasaba largos ratos embebido en la consideración. Abiendo ya cegado uno de sus ojos y del otro veía con dificultad, perseveró con notable trabajo en resar todo el oficio divino, sin sosegar su delicada conciencia en lo que su padre confessor le desía, de que no estaba obligado, ni avérselo comutado el Padre Rector en algunas otras oraciones; reconociéndose el mismo P. Ugo imposibilitado, resaba la parte del officio divino que le era posible empleando en ello casi todo el día.

Fue el P. Ugo cordialíssimo devoto de María Santísima. Todos los días le resaba la corona y repetidas veses al día invocaba su piadosíssimo patrocinio con ternísimas y dulcíssimas jaculatorias en alabanza de la soberana Señora. Esta fervorosa devoción dilató el P. Ugo a muchos santos y muy en particular a nuestro padre San Ignacio; por esta particular devoción, a más de muchos adornos con que adornó la capilla del colegio de Montesión, así como concluyó el adorno de colgaduras de la iglesia, izo para la capilla del santo y después para la de San Francisco Xavier.³⁵ Así mismo dio muy buenas limosnas para adornar la capilla de San Ignacio de la iglesia del colegio de San Martín; últimamente quiso que este colegio fundado con su asienda, tuviera la invocación de nuestro padre San Ignacio. Por estos passos de vida tan ajustada le traxo Dios a la muerte en su anciana edad. Su principal enfermedad fueron sus muchos años en los que la flaca complexión no pudo aguantar a los rigurosos fríos, con que abía entrado el invierno aquel anno. Izo cama sólo

³⁵ Parece que falta alguna palabra, como por ejemplo, otro tanto. De lo contrario no queda claro el sentido.

tres días; en ella recibió los santos sacramentos con mucha devoción y acabó en sosegada paz lleno de días y de merecimientos, por los cuales está gosando de Dios como de su infinita piedad confiamos.

En un sermón que por estos días se predicó en la iglesia parroquial de la Virgen de Lluch en la fiesta que todos los años se acostumbra aser, se ponderó en buena parte del sermón la grande misericordia con que la soberana Señora se ayuda de la salud espiritual de sus devotos. El día siguiente, vino a un confesionario de casa un ombre muy afligido con la pessada carga de su mala conciencia, pero confiado que por la piadosissima intercesión de la santissima Virgen saldría del profundo abismo de confusión en que le abian puesto sus graves culpas y enormes pecados de toda su mala vida. Animole el celoso confessor, que le instruió para disponerse a una verdadera confesión, que algunos días después izo con mucho consuelo de su alma, quedando sosegado en gran paz y obligadissimo a su poderosa abogada Maria Santissima.

Por la quaresma del año 1694 el P. Rector predicó los sermones vespertinos en los domingos y fiestas en la iglesia parroquial. El P. Lorenzo Socias izo el novenario de San Francisco Xavier en nuestra iglesia, que fue muy assistido. No buo³⁶ el exercicio de la Buena Muerte, ni se salió al Acto de Contrición este año. San Francisco Xavier, se mostró propicio con sus devotos consolándoles en sus aflicciones y entre otros favores fue muy particular el que recibió un ombre, el qual abía³⁷ algunos meses que estaba en cama tullido padeciendo cruels dolores en todos sus miembros. Alentado en la poderosa intercesión de San Francisco, izole la novena en su casa delante de una imagen del santo y su muger al mismo tiempo la acía en la capilla de nuestra iglesia. Experimentó en breve el enfermo la intercesión del santo, pues dentro de pocos días se alló totalmente sano sin sentir jamás tan penosa dolencia. En este verano se reedificaron las casas [que] tiene el colegio en la villa de Manacor, disponiendo una buena sala para los trigos; en nuestras tierras se plantó una viña; en Son Bruy se izo la pared a la parte de Son Mosqueroles³⁸ y el granero; quitose una buena partida de censo de los Malles (?) que ase la asienda del colegio; y se izo el pendón de tafetán azul para la Doctrina General. Por este tiempo, el P. Jorge Fortuny invió a la sacristía de este colegio una palia bordada de sedas y el aspersorio de plata, alajas ricas y curiosas.

Abiendo entrado en la mitra de Barcelona el ilustrissimo Señor Don Manuel de Alba, suplicó a nuestro padre provincial, dispudiesse que los padres de la Compañía de Mallorca, asiessen [hiciesen] misión en la villa de aquel reyno que se llama del pariaise³⁹, por tener su ilustrissima la jurisdicción sobre ella partida con el Señor Rey. Condescendió el padre provincial con la voluntad del señor obispo y dio orden al P. Lorenzo Socias, morador entonces de este colegio, que se dispudiesse para estas misiones; y el P. Rector del colegio de Montesión que señalasse un padre para compañero, el que al P. Socias pareciese; con que fue señalado el P. Guillermo Custurer. Dispusiéronse los dos padres misioneros y antes de emprender las misiones en los lugares del pariaje, la icieron en la villa de Muro, a ruegos del muy Rdo. Do[c]tor Migel (sic) Martorell, beneficiado de aquella iglesia parroquial, varón muy espiritual y fervorosissimo predicador, el qual en diferentes ocasiones abía instado al P. Lorenzo Socias para esta misión y al presente se cumplió sus buenos deseos.

³⁶ Es decir, ubo. El autor trasladó las letras.

³⁷ El autor queria escribir acia (hacia).

³⁸ Expresión defectuosa que constituye un barbarismo procedente del catalán. Quiere decirse: en la parte que limita con Son Mosqueroles.

³⁹ El autor se refiere al *Pariatge*. Era un convenio firmado entre el Rey y una institución acerca del reparto de competenciás en el orden económico. Aquí se trata de la *Baronia del Pariatge o del Bisbe de Barcelona* que estaba constituida por los terriorios situados bajo la jurisdicción del obispo de Barcelona. Comprendía los términos de Andratx, Calviá, Estellenes, Puigpunyent y Marratxí, que son los lugares en los que se alude en el texto. Comprendía, además otras tierras en el Pla de Sant Jordi, Bunyolí en Esporles, gran parte de la demarcación de la parroquia de Santa Cruz en Palma, las tierras llamadas de Parellades en Palma y dos molinos situados en la *Siquia Major* y en la *d'en Bastó*.

Dende el colegio de Pollença se partieron los dos padres misioneros para la villa de Muro el día 26 de octubre de 1694 y en demostración de los grandes deseos, conque abian solicitado la misión aquellos señores, el señor rector acompañado de los principales eclesiásticos y de los del gobierno de la villa, salieron trecho fuera del lugar a recibir a los padres misioneros. Paraque los padres tuviessen mayor quietud, les tuvieron un quarto de unas casas, que estaban descampadas delante de la rectoría, en donde los hospedaron y para comer passaban a la rectoría. El día siguiente, abiéndose presentado todas las cosas necessarias para la misión, al ponerse del sol, abiéndose echo señal con las campanas, salió la processión de la Doctrina Christiana, que se ordenó de un gran número de muchachos en dos largas ileras, que ordenaban los padres misioneros y seguía el pendón de la misión, el qual, llevaba el Bayle Real acompañado de dos jurados; luego se seguían en orden los señores eclesiásticos con manto y bonete, después de los quales se seguían muchos ombres assí mismo ordenados; y a la fin seguían las mugeres y niñas; y toda esta processión respondía con voz alta y mucha devoción a las oraciones que entonaban los niños de buena voz. Dio esta processión, por ser el primer día, una larga vuelta por las calles principales de la villa y llegando a la iglesia, se resó el santo rosario a María Santíssima a dos coros, ofreciendo el señor rector los misterios. Luego enseñó el P. Custurer la doctrina, la qual acabada, predicó el P. Socias, y después del sermón los señores eclesiásticos puestos en el presbiterio delante de la santa imagen de los patrones de la misión, la Virgen Santíssima y nuestros santos padres, San Ignacio y San Francisco Xavier, cantaron con acorde armonía una devota rogativa compuesta a este intento que causó notable devoción y consuelo a todos los presentes.

En esta forma se prosiguió la misión que se continuó por espacio de dies y siete días con extraordinarios concursos, concurriendo de los lugares circumvecinos, en particular de Castell Llubí,⁴⁰ en tanto número que algunos días era corta la iglesia, siendo assí que es el mayor templo de la parte forense de este Reyno. Este fervor en la asistencia a los exercicios de la misión creció mucho más el sábado de la primera semana, día quinto de la misión, en que se salió al Acto de Contrición, en el qual apenas faltó persona del lugar y muchas de los lugares vesinos. El numeroso concurso, que abía en la iglesia antes de salir, dio ocasión de preparar en que ubiesse algún orden en el salir, y se dispuso, que delante fuesse una cruz a quien seguían los ombres, después de los quales venía el Santo Christo que llevaba un señor sacerdote assistido de los demás con los padres misioneros; luego se seguían los señores Bayles, Jurados y personas de más calidad y al último las mugeres. Hicieron seis Actos de Contrición, dos de los quales izo el señor rector Migel Martorell en que manifestó bien su fervoroso celo, extraordinaria misión y particular pericia en el santo ministerio. En todo se manifestaba esta noche el fervor de todo el pueblo, pero muy en particular se experimentó en la mucha asistencia que vino en el exercicio de la disciplina, a que se dio principio aquella noche y en adelante se continuó un día sin otro en lo restante de la misión.

Tan grande assistencia en gran parte se puede atribuyr a lo mucho que cooperaron los principales de la villa en favorecer a la misión. Los señores eclesiásticos no faltaban a función alguna, siempre al lado de los padres misioneros para quanto se ofrecía. Los padres del convento de San Francisco de Paula⁴¹ en todas sus pláticas con lo seglares introducían, luego, la misión alabando a los padres misioneros y enfervorizando a todos que acudiessen a aprovecharse. El muy Rdo. Padre Corre[c]tor⁴² desde el primer día se ofreció a sí y a todos los religiosos para asistir en quanto se ofreciesse a los exercicios de la misión, ofrecimiento, que representó muchas veces y en las ocasiones, que fue menester lo cumplieron promptos. Todas las noches assistian a la misión al menos quatro religiosos. El señor Bayle tenía sumo cuydado en que no ubiesse desorden alguno en la villa y muy en particular en tiempo de los exesicios de la misión; para esto, al último de la enseñanza de

⁴⁰ Se refiere a la actual villa de Llubí, distante de Muro unos 6 kilómetros.

⁴¹ En Muro se hallaba un convento de frailes mínimos de San Francisco de Paula dedicado a Santa Ana, cuya iglesia existe en la actualidad.

⁴² Era el superior del convento de mínimos.

la Doctrina Christiana, se levantaba de las gentes y daba una vuelta por la villa, a ver si había algún signo de revuelta. A los señores jurados les corría obligación de haber de ir, por lo menos dos, a la ciudad a dar razón de un negocio que les tenía encargado la Real Audiencia, y lo escusaron escribiendo una carta, en que pidieron licencia, en dilatarse asta después de la misión. ¡ Que mucho con tan buen ejemplo de los mayores assistiese el pueblo con tanto fervor a la misión !

A medida del extraordinario concurso a la misión, fue copiosísimo el fruto de las almas, como lo manifestaban las continuas confesiones y muchas de ellas generales, en que fue necesaria la continua asistencia en todo el tiempo de la iglesia de diez y seis confesores que entonces se allaron en las dos iglesias, Parroquial y de los religiosos mínimos. Esta continua frecuencia de sacramentos, iba acompañada con muchos otros ejercicios de devoción, ya de oír missa antes de salir al jornal, devoción que se había enfriado no poco, con el entredicho⁴³ que en este reyno había tiempo que duraba, ya de asistir a los officios divinos, ya de visitar los altares, ya de seguir los passos del Vía Crucis que están puestos en las calles de la villa, con la notable mortificación, que en todo se llega, en lo qual reparando eclesiásticos y personas prudentes lo explicaban con decir: *Parece que estamos en Semana Santa.*

El jueves de la segunda semana de la misión publicó (sic) el P. Socias para el domingo siguiente a la tarde una procesión de penitencia, declarando la forma en que se había de disponer. Infundió nuevo fervor [a] todo el auditorio este aviso; víéronse continuamente en aquellos días por la villa instrumentos de penitencia para la procesión. El día siguiente fueron los padres misioneros a visitar el P. Corre[c]tor y suplicaron a su paternidad muy reverenda dos cosas: la primera, que su paternidad tuviese por bien enviar un padre al lugar de Castell Llubí,⁴⁴ para que el sábado a la noche predicase en aquel pueblo y le convidase a la procesión de penitencia y a ganar el jubileo de la Doctrina Christiana, supuesto los más habían ganado el jubileo de la misión. La segunda, que así mismo tuviese por bien su paternidad, señalar los padres que assistiesen a la procesión de penitencia en los coloquios que se habían de aser. A una y otra súplica condescendió el muy reverendo padre Corre[c]tor con mucho gusto y conocido afecto; y añadió que si había de servir de algún beneficio a la santa misión, los demás religiosos irían con los señores eclesiásticos a la procesión. Agradecieron los padres misioneros, como era debido, el mucho favor con que su paternidad muy reverenda favorecía la santa misión alabando su celo.

Así dispuestas las cosas tocantes a la procesión de penitencia, y venido (sic) la tarde del domingo, una ora después del mediodía, se reconoció aquel grandioso templo angosto respecto del numerosísimo concurso que acudió. Después de vísperas subió el P. Socias al púlpito y en una breve plática declaró la necesidad de la penitencia y las calidades que la habían de acompañar, para aser que fuera muy agradable a Dios. Al último sacó un piadosísimo retrato de Nuestro Señor Jesucristo en el paseo del Ecce Homo, como el que había de ser ejemplar de nuestra penitencia y discurriendo con affecto persuasivo por todos los tormentos que padeció Nuestro amabilísimo Redemptor, llegó a describir las sacratísimas espaldas, desholladas a asotes y corriendo sangre para suavizar nuestros

⁴³ El entredicho o interdicto se produjo en tiempos del obispo D. Bernardo de Cotoner y Oleza (1671-1684), cuando los Jurados decretaron que los eclesiásticos se sujetasen a las cargas vecinales para la reedificación de las murallas de Palma. El Obispo se opuso y la Audiencia ocupó las temporalidades del Obispo ordenando su destierro del Reino de Mallorca. El 18-VIII-1677 el Obispo puso en entredicho a la ciudad y al reino

En tiempos del obispo D. Pedro de Alagón y de Cardona (1684-1701), concretamente en 1693, se produjo otro interdicto, porque D. Gerardo Dezcallar al morir su hijo pretendió que el entierro se celebrara por la noche y el Obispo se opuso para evitar desórdenes. Nombrado el canónigo Juan Dameto, Juez Delegado por la orden militar a la que pertenecía D. Gerardo Dezcallar, excomulgó al Obispo y el Virrey D. José de Castellví, marqués de Villatorcas, ordenó el destierro del obispo y la incautación de sus bienes. El Obispo decretó nuevamente el interdicto. El Rey y el Nuncio le dieron la razón, disponiendo que Dameto y Dezcallar fueran a Roma para solicitar el perdón.

⁴⁴ Es el nombre antiguo del actual pueblo de Llubí.

corazones y encenderlos en el divino amor, preguntando, al entre tanto, al auditorio en que género de penitencia querían imitar a su amoroso redemptor tan penado (sic) por nuestros pecados. Desasióse el auditorio en lágrimas, prosiguiendo siempre el padre entreteviendo (sic) algunos actos de contrición, conque iba creciendo la moción⁴⁵ de todos. Luego, el padre aplicándolo así mismo, se dolía, que con sus culpas tuviessen tan buena parte en aber causado aquella pena, por lo qual quería también acer penitencia; y comenzando un coloquio con el Señor tan afligido, pidiéndole perdón, se fue quitando la sobrepellis, sacó una maroma que tenía prevenida, se la puso como dogal al cuello. Passo fue éste, que enterneció mucho al auditorio, acrecentando las lágrimas, suspiros y solosos⁴⁶ con notable conmoción y más quando se oyeron preguntar, en que querían imitar a Christo. Y previniendo la respuesta, que no era otra que lágrimas amarguíssimas, les dixo que todos fueran descalsos, siguiendo a Christo, ofreciendo al Señor esta leve penitencia, tan desigual a la terribilidad de sus penas y a la gravedad de las propias culpas, con su corazón contrito paraque fuessen más acceptos a su Divina Magestad. Al oyr estas palabras, luego se descalsaron todos los ombres y mugeres; ofrecieron aquella penitencia a Christo y se concluyó con fervorosísimos actos de contrición, en que desasiéndose de pena, se erían sin piedad los rostros en señal de su verdadero dolor.

Luego se comenzó la processión, que se dispuso en esta forma: Salieron los señores eclesiásticos al portal de la iglesia, en donde allaron dos fuentes llenas de ceniza, que iban esparciendo sobre las cabezas de todos los que iban saliendo. Iba delante una cruz, y un gran número de niños, bien ordenados, vestidos de blanco, descalsos y con coronas texidas de abrojos de espinas; después de los quales se seguía una señorita que llevaba una cruz con otras dos que la acompañaban, a quienes seguían las niñas todas vestidas de blanco, el cabello suelto con corona de espinas y descalsas; al último de las quales venía una deevota imagen de la Virgen Santíssima de la Soledad que en una peana bien adornada llevaban quatro señoritas y la acompañaban otras quatro con luses, todas con el mismo ábito penitente⁴⁷. Luego se seguía una señora anciana que llevaba otra cruz a quien seguían las mugeres. Después se seguían el Señor Bayle Real que llevaba el pendón de la misión, a quien seguían los ombres; después de éstos, los religiosos de San Francisco de Paula, los señores eclesiásticos, después de los quales, iba una devotíssima imagen del Christo Crucificado que llevaba un señor sacerdote baxo palio, cuyas astas llevaban los señores jurados y los del gobierno de la villa y otros acompañaban con luses; y últimamente daba fin a la processión el Gremial en que iba el señor Rector.⁴⁸

Estaba esta larga processión toda entretevida de penitentes con particular penitencia. En el lugar de los niños abía muchos con cruses y algunos ceñidos con sogas; immediatamnete a la cruz que se llevaba delante, las mugeres; abía dos largas ileras, que serían en número de quarenta, que no más, que tirado el manto para no ser conocidas, llevaban sobre el ombro una gruesa barra de hierro. En el lugar de los ombres abía muchos más, con una disciplina de sangre, otros pesadísimas cruses y otros ceñidos al medio cuerpo con ásperas maromas de esparto; otros con barras de hierro o pesados leños crusados por cuello y brazos; otros con calaveras y Santo Christo en las manos; otros con grillos; otros cubiertos de medio cuerpo con sarsas⁴⁹ espinosas. Toda esta processión de penitentes iba con mucha devoción, modestia y compunción, resando el santo rosario con vos alta, llevando el coro los seis sacerdotes, que iban divididos a trechos proporcionados, de los quales abía los señores eclesiásticos, dos religiosos minimos y los dos padres misioneros y todos llevaban un Santo Christo y una cuerda al cuello; y de tanto en tanto asian algunos coloquios moviendo a verdadera contrición, siendo continuas las lágrimas en toda la

⁴⁵ Es decir, emoción.

⁴⁶ Es decir, sollozos.

⁴⁷ La devoción a la Virgen de la Soledad fue propagada especialmente por los frailes minimos de San Francisco de Paula, de los que, como sabemos, había un convento en Muro.

⁴⁸ El gremial era un paño rectangular parecido a un frontal de altar que llevaban pendiente de sus manos los clérigos oficiantes en las procesiones en algunas iglesias.

⁴⁹ Es decir, zarzas.

processión que en esta forma dio una larga vuelta crusando la villa.

Volvió esta processión a la iglesia y subió el P. Socias inmediatamente al púlpito, donde izo una plática en que ponderó la infinita misericordia de Dios en aberles dado tiempo de aser penitencia, volver a la divina amistad, con que se dispuso el auditorio a un fervoroso acto de contrición con copia de lágrimas, sollosos y agrios clamores. Viendo el padre a todos tan enternecidos, se volvió a Christo Nuestro Señor, preguntándole con afecto compasivo, si su Divina Magestad estaba satisfecho de todas aquellas sus redimidas almas, ofreciendo todos los trabajos, que abía passado en aquella misión. Mientras el padre hacía al Señor este ofrecimiento, se quitó el sobrepelliz, volviose la cuerda al cuello en señal de mayor umillación. Prosiguió después que por si sus pecados, sus ruegos no merecían ser admitidos en el divino conspecto, recurría al seguro patrocinio de su Santísima Madre; y luego sacó en el púlpito una de María Santísima de la Soledad y le suplicó que como madre piadosísima para con los pecadores, echase sus piadosísimos ojos sobre todos, moviéndolos a verdadera contrición y reconciliándolos con su amoroso Ijo Señor Nuestro. Mientras, con estos coloquios se dispuso al auditorio a un perdón general, remitiéndose entre sí los sentimientos y causas de offensión que ubiessen tenido, reconciliándose con una caridad fraterna. Luego, prosiguió el padre, que él quería ser el primero por lo que deseaba dar gusto a nuestro Señor; y volviéndose al auditorio, les pidió perdón, si acaso en aquellos días les abía ofendido, o ya en el confesionario o ya tratando con ellos, aunque podían assigurarse que su intención no abía sido otra que el mayor bien de sus almas, pero con todo si por descuydo umano o sobrado celo abía faltado, les pedía perdón con toda umildad repitiendo estas palabras asta obligar a todos a que con voz alta, respondiessen que le perdonaban, palabras que con mucha dificultad pronunciaba, por las muchas lágrimas que derramaban. Entonces el P. Socias previno que nadie se moviesse, abrazose⁵⁰ con la Virgen, tomó el Santo Christo de la misión y con mucha prestesa se encaminó al presbiterio, donde de industria estaban los señores eclesiásticos y religiosos, aunque ignoraban el motivo, y abiendo puesto las santas imágenes encima la messa del altar y adorádoles, pidiéndoles su gracia, vuelto al auditorio, en breves palabras les exortó a que aquel acto de reconciliación fuesse verdadero y muy christiano; y de repente se arrojó a los pies del señor rector y aunque con grande repugnancia suya, se los besó; después levantándose le abrazó. La misma acción izo el padre con los demás sacerdotes que volviéndose los unos a los otros icieron lo mismo derramando muchas lágrimas y aciéndolos a cuantos se allaban en la iglesia. Al entretanto, el padre Socias, tomando el Santo Christo atravesó por medio del auditorio, exortando en voz en grito, que mutuamente se perdonassen, dándose la debida satisfacción de los agravios recibidos como buenos hijos de Jesucristo, a cuyas voces y al ejemplo de lo que passaba en el presbiterio, se conmovió todo el auditorio. Los señores Jurados y los del gobierno se levantaron de sus puestos y se encaminaron al presbiterio, lo qual previniendo los señores eclesiásticos, les salieron al encuentro y abrazándose con lágrimas en los ojos, se pidieron umildemente perdón a que se siguió la comoción (conmoción) universal, instando tan eficaces ejemplos pidiéndose entre sí perdón, assi la parte de los ombres como en la de las mugeres, con voces, lágrimas, sollosos y alaridos perseverando en esta christiana acción más de una ora.

El día siguiente se dio fin a la misión en la misma forma, que los demás días, que fue de mucho aliento y consuelo a los oyentes, deseosos de perseverar en los nuevos propósitos. Quedáronse después los padres misioneros tres días para acabar de ajustar algunas materias. Un día de los quales para condescender con los ruegos de los más de los eclesiásticos, que abían suplicado al padre Socias les iciesse en particular una plática, escusándose el padre con su edificativo proceder; les izo la meditación del estado sacerdotal, que se pone en los ejercicios de Nuestro Padre San Ignacio amplificándole algo, que fue de notable utilidad para aquellos señores eclesiásticos, movidos ya en lo que abían oído en la misión. Al cabo de los tres días se partieron los padres para Mallorca⁵¹.

⁵⁰ Es decir, abrazose.

⁵¹ El autor se equivoca, pues queria decir la ciudad de Mallorca o sea la actual Palma.

Abiéndose llegado los padres misioneros al colegio de Montesión, luego se dispusieron para la misión a la villa de Andratx. Escribieron al señor rector de aquella iglesia avisándole de la determinación [que] tenían y del día en que se allarian en aquella villa para comenzar la misión. A este aviso contestó el señor rector después de algunos días de tención (tensión), que estimaba mucho la merced que se le asia en querer enseñar a sus feligreses, pero por ser el tiempo tan ocupado en la labor del campo y mucho más por estar concertado con el muy Rdo. Padre Maestre Ferrandell de la Orden de la Santissima Trinidad que abía mission en la iglesia por las fiestas de Navidad, lo más acertado era y casi precisso dexar agora esta misión. Lo más ponderable de esta respuesta era la energía y sin sabor con que se escribía. Recibiose esta carta la noche antes del día señalado a partirse. Los padres ponderáronse sus razones, las cuales se supo después quien las abía formado, y, prevaleiéndose el parecer de que no eran suficientes para dexarse aquella misión, se partieron los padres el día siguiente como se tenía determinado, abiéndose prevenido de pasada por si acaso faltaba la casa del señor rector de cuya confidencia nueva se abian asegurado.

Llegaron los misioneros a la villa de Andratx miércoles a 17 del mes de noviembre del año 1694, en donde, aunque en casa agasajados del señor rector, les despidió de su casa. Comenzó a aquel mismo día la misión en la misma forma que se ha dicho en la villa de Muro, lo qual se guardó puntualmente en lo restante de esta misión que se continuó por tiempo de doce días con numerosísimos auditorios, acudiendo de todas las poblaciones de aquel distrito, aciendo exquisita diligencia para componer con sus ocupaciones tan precisas, el no faltar a todos los exercicios de la misión; tanto que siendo de admiración al señor rector el tercero día, acabado el sermón, fue al aposento de los padres y portándose muy otro del que antes, confesó llanamente la equivocación que en este particuar abía padecido; engrandeció el singular talento de los de la Compañía en las misiones y dando muchas satisfacciones, dende esta ora se manifestó fino protector de la santa misión, procurando en todo quanto podía, su lustre, sin reparar en cooperar en todos los exercicios. Crecía cada día la devoción, fervor y dolor de pecados en el pueblo, dando demostraciones, de ello, sensibilissimas, en los sermones, confesiones y asistencia en la iglesia, passando tan adelante este santo afecto en violentar a las almas que pareció a algunos confesores ser necesario suavizar en algo las materias; y así lo representaron a los padres misioneros, que en lo que también experimentaban, se condescendió en lo que pareció conveniente. Concluydos los doce días de esta misión con tan copioso fruto, fue necessario el detenerse los padres misioneros seis días más para acabar de recoger la copiosa mies, que Dios inviaba y para consuelo de aquellas almas; y así se ocuparon aquellos seis días en continua asistencia en el confesionario de parte de mañana, y, a la tarde en la enseñanza de la doctrina christiana, o en la iglesia, o en alguno de los partidos del distrito.

De la villa de Andratx passaron los misioneros a la villa de Calvià donde fueron recibidos del señor rector con mucha caridad y urbanidad, correspondiendo con las obras a las palabras, aunque pocos días antes les abía escrito, agradeciendo en lo mucho que estimaban fuessen a la iglesia a enseñar al pueblo. Comencose (comenzose) la misión el día siguiente que fue domingo, aguardándose en todo la misma forma que en las otras, deseando sólo dar la vuelta con la processión de la doctrina, porque las casas de esta villa no están en disposición, que formen población⁵²; pero acudieron todos este día y los demás durante la misión que fueron nueve, según decian los experimentados, afirmando no aber visto tanta gente junto a la iglesia, aún en sus mayores fiestas procurando todos muy de veras su provecho espiritual.

Concluyda esta misión dexaron los padres de proseguir las misiones, que abian determinado acer, por allarse vecinos a las fiestas de la Natividad y se restituyeron a sus colegios el P. Lorenzo Socias al de Pollença y el P. Pedro Guillermo Custurer al de

⁵² Calvià no formaba un núcleo urbano concentrado, aún a finales del siglo XVIII. Ver: Gerónimo de BERARD Y SALA: *Viaje a las villas de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1983. Ajuntament de Palma. P. 9 y sig.

Montesión.

En el año de 1695 predicó el P. Rector Antonio Vallès la quaresma en la iglesia parroquial de esta villa y el P. Gabriel Coll los sermones de las tardes en los domingos y fiestas con mucha aceptación y fruto espiritual de los demás. En nuestra iglesia fue muy frequentado y asistido el novenario de San Francisco Xavier y en este tiempo se demostró el santo muy propicio en el bien temporal y espiritual de sus devotos. Muy en particular lo experimentó para bien de su alma, una donzella qua abía algún amor, que vivía en feissimos pecados con notable ceguedad de su debida ponderación. Allose ilustrada con superior luz en esta ocasión, con cuya luz suplicaba muy de veras a San Francisco le asistiese para salir de tan infeliz estado; consiguióle, confesándose con demostraciones manifiestas de verdadero arrepentimiento.

No alló menos piadoso el santo para la salud del cuerpo. Nadal Cànaves y March, muchacho de edad de doce años, que allándose gravísimamente enfermo sin esperanzas algunas de vida, invocaron el patrocinio del grande apóstol; aplicósele la santa reliquia y entre otros votos que ofrecieron al santo, votaron que el muchcho iría vestido de jesuita por tiempo de un año. Reconocieron luego la piedad del santo, mejorando a todas prisas el enfermo, sobre las esperanzas de los medicos asta recobrar entera salud. Todos los de aquella casa quedaron muy devotos de San Francisco Xavier por ser el muchacho el arredero⁵³ único de su casa, quedando assimismo aficionado a la Compañía con la puntual asistencia, que icieron los nuestros en esta ocasión, siendo esta casa de March y Axartell una de las principales, que en esta villa más se contradixeron a la fundación del colegio y siempre asta en esta ocasión manifestaron aquella primera aversión.

Passada la quaresma trató el P. Lorenzo Socies de concluir la missión que tenía comensada en los lugares del Parigi,⁵⁴ dándose otra vez con el P. Pedro Guillermo Custurer y el día 17 de abril se allaron en Puigpunyent, en donde se dio principio a aquella misión en aquel mismo día, guardándose en esta la misma forma que en la misión de Calvià. Son los moradores de Puigpunyent de natural apacible y dócil y acia en ellos notable provecho la divina palabra; acudían a oirla con toda puntualidad y devoción sin reparar en inclemencia del tiempo, siendo muy pesado el tolerarrla, viviendo los más tan apartados de la iglesia, aiendo de caminar una y dos oras. Pero ninguna cosa les detenía de acudir a los exercicios de la misión. Viose bien este devoto affecto especialmente un día, que llovió toda la tarde, y a la ora acostumbrada de la misión, se alló en la iglesia el acostumbrado concurso de los otros días. La misión era tan extraordinaria que fue más conveniente el usar de toda la suavidad posible en las materias, que se trataron, así en las doctrinas, como en lo sermones, con que fue notabilíssimo el fruto que se consiguió en esta misión que se continuó por espacio de nueve días.

De Puigpunyent passaron los padres a Estellencs en donde se izo la misión por tiempo de diez días, aciendo todo el pueblo continua asistencia a todos los exercicios de la misión y por estar esta misión en el término del Puigpunyent, vecino al lugar de Banyalbufar, acudían de todas partes con que los concursos eran numerosos quanto ser podía, correspondiendo en todo el fruto en bien de sus almas.

Últimamente fueron los padres a Marratxí en donde, aciendo misión por espacio de siete días con no menor fruto, concurriendo, a más de los moradores de Marratxí, muchos de la villa de Santa Maria. Concluyeron la misión en los lugares del Parigi.

Quan copioso fue el fruto, que nuestro Señor fue servido acer e esta misión, se puede inferir de la mucha asistencia con que se a dicho. Acudió el pueblo a todos los exercicios, pero debe juzgarse fue extraordinaríssimo si se atiende a la grande necesidad espiritual en que se allaban estas poblaciones; en esta ocasión, en particular, las del

⁵³ El autor quiere decir heredero.

⁵⁴ El autor se refiere al Pariatge, es decir, la Baronía del Pariatge o del Bisbe de Barcelona.

Pariage,⁵⁵ porque como sus casas están muy apartadas de las iglesias, se les hace muchas dificultades el acudir para la enseñanza y provecho espiritual. Habían introducido esta falta, mas agora por ocasión del entredicho⁵⁶ de más de un año que abia en todo este obispado, que por no tener Bula de la Santa Cruzada se les acía muy poca diferencia los días de fiesta de los días de asienda.⁵⁷ Por esta causa era notable la ignorancia, en que vivían aún de los misterios más necesarios de nuestra santa Fe con los demás males espirituales que de ella se siguen, en total descuydo de la selebración. Pero en esta ocasión, asistió con particular gracia Dios Nuestro Señor, remediándose fácilmente todos estos daños con admiración de todos. Ni fue la menor parte del copioso fruto de estas misiones, el que se consiguió por medio de los actos del perdón general, que fueron ternísimos en particular en las villas de Muro, Andratx y Calviá, sosegándose rencores muy envejecidos y reconciliándose entre sí. Sólo referiré, por muy particular, lo que sucedió en Muro. Volviéndose los señores Bayle, Jurados y los demás a sus puestos, después de echas las acciones de reconciliación con el clero como queda dicho, uno de aquellos señores se arrojó de improviso, a los pies del señor Bayle, sin poderlo impedir, pidiole perdón en voz alta y perseverando postrado a sus pies con muchas lágrimas, le dio satisfacción de los sentimientos passados, prometiéndole para en adelante la enmienda. Acto fue éste que enterneció más a los presentes, que todo quanto abía sucedido en aquel fervoroso acto de perdón general. Aquí se aumentó el sentimiento, a que crecieran las lágrimas o a que se renovó el fervor, a que se siguió la común edificación y este era el fin principalísimo que se pretendió en esta christiana reconciliación. Era el caso: estaban los del gobierno de la villa divididos en dos parcialidades, que estaban, abía años dos de los más principales de cada parte, con mucho daño de sus almas y notable perjuicio del bien común. Abian procurado componerlos tres señores rectores que en este tiempo abian gobernado la iglesia parroquial de Muro, abiendo procurado algunos religiosos graves, que, o abian predicado quaresma o por alguna otra ocasión se abian allado en la villa. Últimamente por agravarse las materias, abía puesto la mano la Real Audiencia de Mallorca, sin que medio alguno ubiese podido sosegar aquellas diferencias. En esta ocasión, el que era principio y total causa de ellos, fue el que izo la acción de postrarse a los pies del señor Bayle; mas no se contentó con acto tan umilde en púplico (sic) lugar, sino que no allando después en la iglesia a otros dos señores que tenía gravemente ofendidos, fue a buscarlos a sus casas, y izo enn ellos la misma demostración de reconciliación. Obligado con tan christiana demostración, los demás, el día siguiente, suplicaron al P. Socias les iciesse merced de ir en compañía a la casa de dicho señor y allí con christianas y urbanas frases, se remitieron todos los disgustos pasados, asegurándose unos a otros, finíssima correspondencia y estrecha amistad en adelante, suceso particularísimo, en que quiso manifestar Dios que sólo dependía de su divina gracia.

Entre otras devociones que se entablaron en estas misiones, fue la de nuestro Santo Padre San Ignacio y San Francisco Xavier. En todos estos lugares, sólo en Muro estaba introducida la devoción del novenario de San Francisco Xavier, y con esta ocasión se estableció en todo, y muy en particular en Andratx, en donde el señor rector que con todas las demostraciones posibles procuraron manifestar la particularísima afición que abía cobrado la Compañía, izo voto de acer y ofrecer el novenario todos los años. En la iglesia de Calviá, no abiendo aún quadro de San Francisco, luego dio orden el señor rector para que se iciesse igual al que abía de nuestro P. San Ignacio, que era muy bueno, para que los dos se pudiesen acomodar con proporción en una capilla.

Por este tiempo, a los primeros del mes de mayo, vino el P. Rector de calificador de la Santa Inquisición, de que después de algunos días, juró.

Por los últimos de este mismo mes de mayo, vino a visitar este colegio el P. Antonio Rius; atendió mucho a que se tratasse de [la] fábrica del colegio y inclinose a que se

⁵⁵ Ver las notas 38 y 53.

⁵⁶ Ver nota 42.

⁵⁷ Es decir, hacienda que aquí significa labor diaria o trabajo casero.

comprassen para ello las casas, que se disen de Balli⁵⁸ (?), pero reparando en todo, se alló impracticable, por razón de estar dichas casas por la mayor parte con las casas del Baliaje de Mallorca de la religión de San Juan, circuydas,⁵⁹ el poder tomar sitio dispuesto para formar [el] colegio.

Capítulo 5º

Del tercer rector que fue el P. Lorenzo Socias

A los 13 del mes de junio del año 1695 concluyó el P. Antonio Vallès el officio de rector de este colegio, nombando por su successor al P. Lorenzo Socias, que antes ya era morador de este colegio. En este tiempo sustentó el colegio a seis de los nuestros, tres sacerdotes y tres hermanos coadjutores. Procuró con todas veras el P. Rector la total aplicación a todos los ministerios acostumbrados en este colegio.

A 4 del mes de octubre de este mismo anno vino el hermano Francisco Carbonell del seminario de Valencia por morador de este colegio en lugar del hermano ropero que lo era el hermano Antonio Company, que pasó a la residencia de Alicante.

El padre Antonio Rius quando vino visitador a este colegio, atendiendo a la urgencia se tratasse de la nueva fábrica del colegio y que el principal punto era mudar de sitio, dexó muy encargado al P. Lorenzo Socias que dentro de breves días abía de entrar en el officio de Rector, dispusiese en papel lo que se representasse a nuestro muy reverendo Padre General y al P. Provincial los motivos de necesidad de nueva fábrica y la conveniencia en que fuesse en otro sitio del que tiene el colegio al presente; y principalmente se individuasse el del pie del Monte Calvario junto a la villa. Cumplió el P. Rector el orden y le pareció firmassen dicho papel los padres que entonces vivían en este colegio y los demás que dende la fundación abían vivido en él y en esta forma se remitieron los dos traslados a Roma y a la Provincia.

Por el mes de diciembre siguiente procurese disponer la iglesia en alguna mejor forma en quanto permitía la estrechez. Abrióse un arco, lo más grande que permitió el hogar, y a la parte de dentro formose una capilla con que se dió grande ensanche a la iglesia respecto de lo que antes era, quando no abía más que un arco muy pequeño, que antes de la fundación del colegio servía de comunicación a la casa en el qual se formaba un nicho, que a más de no estar muy desente para las sagradas ceremonias, era de grande incomodidad el aber de celebrar en el altar. Negocióse con el colegio de Montesión, que diessen algunas colgaduras de las viejas en recompensa de la rica colgadura, con que nuestro fundador el P. Hugo Berard abía adornado toda la iglesia de aquel colegio, ya que por la incerteza de noticia, no se cumplió la mente de su reverencia, es a saber: que quando izo la colgadura para la iglesia del colegio de Montesión, fue con intención, que las que abía en aquel colegio, sirviessen por el colegio, que se abía de fundar. Dio el colegio de Montesión a este las colgaduras que sobaban, las cuales se ajustaron a nuestra iglesia. Icieronse tres frontales, uno de satín liso carmesí para el altar mayor todo bordado que salió muy vistoso; los otros dos para los altares colaterales. Assimismo se icieron seis paliás, unos manteles de mesa de altar bordados y dos sobrepellices. Gran parte de esta alajas se icieron de limosnas, en particular la mayor parte del frontal bordado [que] corrió por cuenta del hermano Juan Antich. Por las fiestas de Navidad, se puso en nuestra iglesia un belén de variedad de personajes de muy buen gusto, obra toda de los que se trabaja de barro en Manacor. Mudose assimismo la pieza del refitorio para que estuviesse algo más retirado y desente.

En diferentes ocasiones, abía [hacia] mucho tiempo, que los señores vicarios de la

⁵⁸ Nombre no identificado y de defícil grafía. Podría decir, acaso, Bach.

⁵⁹ El sentido parece querer expresar: *dichas casas por la mayor parte circuyda, con las casas del Baliaje de la Rrlgión de San Juan, el poder tomar sitio dispuesto para formar [el] colegio.*

iglesia parroquial de la villa de Manacor, instaban para que de este colegio fuesen [a] aser misión en aquella iglesia; pero al presente escribieron con toda instancia, que por ciertas dependencias, convenia que sin falta, después de las fiestas de Navidad, se iciese la misión. Con esta noticia diligenció el P. Rector que le acompañasse un padre del colegio de Montesión, que no pudiéndose conseguir, se valió del muy reverendo Do[c]tor Migel Martorell, beneficiado de la iglesia parroquial de la villa de Muro, sacerdote exemplaríssimo de muchos años, muy exercitado en el pùlpito y celosíssimo del bien de las almas.

Llegaron los misioneros a Manacor a 8 de enero y en aquella misma tarde a la ora conveniente se volteó las campanas y se salió a la processión de la Do[c]ctrina Christiana con asistencia del clero y de algunos seculares de los principales que de prompto se pudieron avisar, respondiendo todos en voz alta a las oraciones. Dio vuelta esta processión por la mayor parte de esta grande villa que es la mayor de la isla y al volver a la iglesia se alló formado un numerosíssimo auditorio. Pasose luego el rosario a dos coros delante de la imagen de la Santíssima Virgen. Después enseñó la doctrina christiana el muy reverendo do[c]tor Mig[u]el Martorell, que quiso encargarse de este ministerio que exercita con eminencia. Acabada la enseñanza de la doctrina, predicó el P. Rector últimamente la misión, cantó los gozos a los patrones a la misión, a la Virgen Santíssima, y nuestro santo padre, cuyos retratos se abían colocado en el altar mayor.

Esta forma se guardó en los demás días de la misión que fueron diez y seis. El sábado de la primera semana, que era el quinto día de la misión se salió al Acto de Contrición, y vueltos a la iglesia, se quedaron los ombres para el exercicio de la disciplina y se reconoció particular fervor en este santo exercicio de penitencia en esta primera noche, que fue creciendo en los demás que se tuvo en el discurso de la Misión, usando de cadenas y allándose la tierra rociada en sangre en muchas partes.

En la segunda semana de la misión se señalaron los días para comunión general. Uno para los muchachos en que comulgaron juntos, disiendoles missa y una platiquila con que se disponían para la comunión con algunas devociones y acción de gracias. Otro día de comunión general⁶⁰ para las niñas en la misma forma. En una y otra comunión comenzaron a comulgar muchos, y sirvieron estas comuniones de disposición para el domingo, día del jubileo de la Doctrina Christiana, en que se abía de tener la principal comunión general, que se izo con particularíssima devoción y edificación, comulgando, puede decirse, todo el pueblo. Este mismo día por la tarde se izo processión de penitencia a la qual a más de acudir todo el pueblo con la penitencia común a todos de ir descalzos, abía muchos penitentes en todo género de penitencia y algunas asperísimas y extraordinarias. Acabada la processión, se izo el acto de perdón general que fue de mucho provecho.

Assí en los numerosísimos concursos, que ubo durante todo el tiempo de la misión, como en la devoción del pueblo pudieron servir de exemplar los señores eclesiásticos con la puntual asistencia que icieron a todos los actos de la misión; y los padres del convento de Santo Domingo que ay en esta villa, acudieron, al menos, quatro religiosos todas las noches quedándose también al exercicio de la disciplina, quando la abía, hasta la noche del Acto de Contrición siguieron juntos con el clero delante la imagen del Santo Christo. Tan continua y general asistencia con tanta devoción a todos los exercicios de la misión, manifiesta bien el grande provecho que se siguió en bien de las almas y assí sólo expuesto la loable costumbre, que quedó establecida en honra del santo y utilíssimo ministerio de la enseñanza de la do[c]ctrina christiana. Los padres del convento de Santo Domingo, en unos sermones vespertinos que se predicaban en su iglesia los domingos y fiestas de quaresma, introduxeron aquel año, enseñar antes la Sta. Do[c]ctrina. Y los señores vicarios de la iglesia parroquial antes de la enseñanza de la Do[c]ctrina en los

⁶⁰ En los domingos y fiestas señaladas se solía celebrar una missa en la que se instaba a todos los asistentes debidamente preparados a comulgar. En el siglo XX esta práctica, bajo esta determinación, dejó de celebrarse, pues a veces implicaba que se recibiera la comunión por compromiso social al no estar debidamente preparados algunos comulgantes.

domingos de entre año, dan la vuelta por la villa en procesión cantando las oraciones, medio eficacísimo para que acuda más pueblo en particular de los ombres y en quien ay más falta.

Este año de mil seiscientos noventa y seis el día del jueves lardero⁶¹ se comenzó a celebrar en nuestra iglesia una fiesta al Santísimo Sacramento en la forma acostumbrada en nuestras quartas dominicas⁶² a expensas de una devota persona celosa del bien de las almas para apartar de las ocasiones perniciosas de aquellos buliciosos días. Con esta oración se introduxo música de cuerdas en la tribuna de parte de tarde en todos los días en que el Santísimo Sacramento está patente.

Diose principio al novenario de San Francisco Xavier con salir al Acto de Contrición, al qual no se abía salido, abía (hacía) tres annos. Siguió todo el pueblo con notable devoción y utilidad espiritual que manifestasen⁶³ los buenos efetos que se siguieron. Predicó la plática, ofreció la novena el P. Antonio Vallès con muy buenos concursos y frecuencia de confessions y sus devotos reconocieron al santo muy propicio, de que sólo referiré algunos beneficios más particulares.

Una muger iba de parto con recios dolores, que padeció por espacio de tres días, al cabo de los quales, perdidas las fuerzas, recurrió únicamente a la poderosa intercessión del grande Apóstol de las Indias. Pidió su santa reliquia y luego que se la aplicaron salió del peligro, dando a luz un niño sin lesión alguna.

Con la aplicación de la misma reliquia con voto de acer los diez viernes en onra de San Francisco Xavier, quedó casi de repente sana una muger que abía cerca de dos meses que padecía recias tercianas complicadas con penosos accidentes, lo qual a vista de lo poco que aprovechaban los remedios de la medicina recurrió a la intercessión del santo, que experimentó tan propicio.

El sacristán de la Iglesia Parroquial de esta villa de Pollença, un día del novenario, que también se ase muy solemne en esta iglesia, abía subido a poner unas velas al nicho del santo, que está en el segundo orden del retablo mayor. Al baxarse, erró el pie en la escala y cayó asta el suelo, dando algunos golpes en las columnas y pedestales del retablo, pero no recibió daño alguno con asombro de todos los circunstantes que agradecieron la intercessión de San Francisco Xavier a quien abía invocado.

Un niño de edad de diez años estaba delante de un ermano suyo mayor, el [al]qual acompañaba una escopeta. Disparó ésta al entretanto, y dio toda la carga de perdigones en los pechos del muchacho, quedando [en] tan mal estado, que a la primera vista le dieron por muerto los médicos y cirujanos, ya por lo grave de la erida, ya por haberle sobrevenido recia calentura. Afligióse mucho la madre que amaba tiernamente al muchacho y recurriendo a la intercessión de San Francisco Xavier, excitó en el ijo la misma devoción, consiguiendo el poderoso patrocinio del santo apóstol. Passó casi de las calenturas y curóse brevemente la llaga asta cobrar felizmente entera salud. En la iglesia parroquial predicó el P. Rector los sermones de las tardes de los domingos y fiestas de esta quaresma con numerosos concursos, mucha aceptación y provecho espiritual.

A media quaresma se partió de este colegio el P. Antonio Vallès para el de San Martín para el qual estaba señalado vice-rector, y del colegio de Montesión vino el P. Gerónimo Amer para morador de éste. Por la semana santa, se puso en nuestra iglesia un monumento nuevo de perspectivas (sic), muy vistoso y ajustado a la capacidad del lugar.

En tiempo del verano de 1696, se icieron dos notables obras: la una fue los caxones de la sacristía para resguardo de los ornamentos sagrados, que antes se mal guardaban

⁶¹ El jueves lardero era el inmediato a las carnestolendas o carnaval.

⁶² En la cuarta dominica de cada mês, se celebraba en las parroquias una función eucarística breve a intención de la familia a cuyo cargo corría el gasto de la celebración. Esta costumbre ha continuado hasta bien entrado el siglo XX.

⁶³ Posiblemente se debía haber escrito, manifestaron.

amontonados en una arca, obra que salió primorosisima, sobre preciosa qual se dexa ver. Se aumentó también el adorno de la iglesia con quatro quadros de nuestros santos, con marco dorado, un círculo de flores de seda para la custodia, una vasa⁶⁴ dorada para el pie del altar, tres cíngulos de seda carmesí con borlas de hilo de oro y plata; vetas de seda con mansanillas⁶⁵ y cabos de hilo de oro y plata para tres amitos, quatro paliás muy buenas, dos bancos largos con balustre en el respaldo y otra ropa blanca para la sacristia.

La otra obra fue en nuestra eredad de Son Bruy, en que se mudó de lugar el passo del torrente, que acá notables daños, siendo inútiles los continuos gastos que se acian en acomodarle los más años. A más de abrise muy anchuroso el cauce, se fortificó con fuertes paredes de cal y canto, que ciñen entrambas partes quanto pareció por entonces conveniente; y manifiesta la experiencia ser esta obra de notable provecho. Assi mismo renovose la oficina donde se trabaja el aceite,⁶⁶ mudose la viga y arreos de la prensa y dos graneros. En la eredad del Albreget⁶⁷ se acomodaron las casas y se izo una sala⁶⁸ para más cómodo resguardo de los granos.

Con las noticias que el P. Re[c]tor tenía de la grave necesidad que abía en la ciudad de Alcúdia de una misión, dispuso los medios para que se iciesse, y a 22 del mes de o[c]tubre se partió en compañía del muy reverendo do[c]tor Mig[u]el Martorell, que abía de enseñar la do[c]trina christiana y del P. Gabriel Coll, que assistió a esta misión algunos días al principio y a la fin, lo qual pudo averse cómodamente por la vecindad del lugar y por allarse en el colegio un señor eclesiástico que abía venido de la villa de Alaró a tener los exersicios de nuestro padre San Ignacio. Ospedáronse los misioneros en una casa que abía desocupada, y se abía prevenido por la conveniencia, que pidian las circunstancias recurrentes, assi la ciudad como el reverendo ecónomo que gobernaba aquella iglesia, avisado del muy reverendo re[c]tor electo, ofrecieran la asistencia en el sustento de los misioneros y se admitió la oferta del señor re[c]tor.

Diose principio a la misión saliendo al Acto de Contrición en el qual se reconocieron muy bien afectos, assi en el general concurso de todos los moradores de Alcúdia, en la mucha devoción y notable mosión.⁶⁹ El día siguiente se procedió en la forma acostumbrada a las más misiones, por tiempo de catorce días, experimentándose siempre particularísimos efectos en bien espiritual de las almas. En la vigilia de la fiesta de todos los Santos se salió [por] segunda vez al Acto de Contrición y se manifestó bien ser inspiración del cielo por el notabilissimo provecho que se experimentó; y fue cosa particularísimas, lo que se experimentó en esta noche que dende la primera exortación que se izo, prorrumpió el pueblo en tan abundante munida⁷⁰ de lágrimas que la continuaron por toda la vuelta, que se dio, que parecia se iba a algún entierro y en la iglesia se desmayaron algunas mugeres. Este mismo feavor se reconoció en el exersicio de la disciplina que se tuvo acabada la función aquella noche.

Ubo un día comunión general para los muchachos, otro para las muchachas y el penúltimo de la misión, día del jubileo de la do[c]trina christiana, lo fue para ombres y mugeres. En este mismo día, de parte de tarde, se izo processión de penitencia en la que a más de la penitencia común a todos, assi ombres como mugeres, que iban a pie descalzo, abía muchos penitentes con asperísimas penitencias en todo género. Pero lo más particular, fue el acto de perdón general después del sermón de la vuelta de la processión, el qual se izo con tal ternura y comossión (conmoción) universal, qual era menester para deponer los envejecidos enconos que se tenían los moradores de Alcúdia y vivir en

⁶⁴ Es decir, marco. Es un mallorquinismo o catalanismo.

⁶⁵ Es decir, manzanillas o adorno en forma de manzana que se ponian en diversas telas.

⁶⁶ Se refiere a la almazara, en catalán o mallorquin, *tafona*.

⁶⁷ Al parecer se trata de la actual Alborallet, predio situado en Campanet que perteneció a la Compañía de Jesús y antes habia pertenecido a la familia Garau.

⁶⁸ En Mallorca se designa con el nombre de *sala* una habitacion situada en la parte alta de la casa payesa, donde se suelen almacenar los granos. La palabra *sala* tiene además el uso genérico ya conocido.

⁶⁹ Es decir, emoción.

⁷⁰ Munida: Probablemente se trata de un latinismo equivalente a munificencia o largueza

adelante libres de semejantes passiones con ermandad christiana. Assi lo confesaban después ellos mismos con mucho consuelo espiritual, que manifestaban en copiosas lágrimas.

Bien se dexa ver de la censilla (sic) narración de lo que se izo en esta misión, que el fruto fue copiosissimo, y, a la verdad fue el passo⁷¹ de la necesidad espiritual, en que se allaban los moradores de Alcúdia, que se puede decir era extrema. Sólo particularizaré lo que se consiguió en arrancar totalmente una perniciosa costumbre, de largos años introducida, de decir palabras torpes y profanas con tanto escándalo que era notorio en toda la isla, acudiendo de todas partes a Alcúdia para visitar la venerabilissima y milagrosissima imagen de Christo crucificado que se venera en la iglesia parroquial.⁷² Abiéndose reprehendido tan nociva, como escandalosa costumbre, con todo esfuerzo y celo en el discurso de la misión interponiendo su autoridad, las reprehendian severissimamente a quantos les oyan sin respeto alguno; y la justicia en pregón publico (sic) fulminó penas pecuniarias y de cárcel contra los que las dixessen.⁷³

Al despedirse la misión de los magníficos jurados en la sala de la Universidad, estando presentes todos los del gobierno, y otros muchos señores dándoles gracias del grandioso beneficio que abía recibido aquella ciudad en la misión, suplicaron al P. Rector, si se le ofrecía algo, de que usarlos para el bien espiritual de los moradores de Alcúdia, cosa bien rara respecto de aquellos naturales. Alaboles el buen celo el P. Rector añadiendo, que esto le animaba a representar de quanta gloria de Dios y conveniencia espiritual de las almas sería, que se buscasse una muger de virtud y habilidad, a quien señalando salario púplico, tuviesse cuydado de enseñar a las niñas la do[ctr]ina christiana y las buenas costumbres. Aceptaron con notable gusto aquellos señores la propuesta y ofrecieron executarla promptamente, como de algunas otras advertencias de que se les izo reparo, dispidiéndose con tal ternura de los misioneros que se les vinieron las lágrimas a los ojos.

Vuelto que ubo el P. Rector de esta misión recibió cartas de nuestro Padre General y del Padre Provincial en que le avisaban, como visto el informe que se abía remitido para la mudansa de sitio y nueva fábrica del colegio, parecía muy bien el emprender la obra observando lo que en dicho informe se decía. En particular, el Padre Provincial, que era el Padre Tomás misionero con todas veras, animaba al P. Rector paraque pusiesse toda la aplicación en este particular. Con este beneplácito comenzó el padre Rector a disponer lo conveniente para la obra y confiar de los materiales que previno el Padre Jorge Fortuny; trató de adquirir algún punto en el lugar que se tenía destinado para sitio del nuevo colegio. Acudió, primero, al señor Don Mig[u]el de Bordils, caballero del ábito de San Juan, entonces procurador general de su religión y administrador del Bailiage de Mallorca y se le pidió un pedazo de tierra, que abía años le abía desamparado su dueño, volviéndolo al Señor directo el muy ilustre Señor Bailío.. A esta súplica, que fue en forma de petición, guardando el derecho curial, manifestó el Señor Comendador Don Mig[u]el de Bordils, el particular gusto [que] tenía de allarse en ocasión de favorecer a la Compañía, a quien tan finamente estima y aprecia. Luego, despachó sus letras, paraque el notario de la curia de la religión en esta villa, formasse auto de establecimiento en favor del colegio en la misma forma del auto antiguo. Mas en carta aparte al mismo notario, que remitió abierta al P. Rector, le ordenaba que siempre y quando el Padre Rector le requiriesse para firmar algún auto de compra, o establecimiento, lo iciesse luego, presuponiendo su licencia, reservándose para sí la cobranza de los derechos que le tocaba, y estos derechos con los demás que cupieran en la compra y establecimiento de los otros sitios, los perdonó al

⁷¹ Tal vez el autor quiso escribir pasto.

⁷² El Sant Crist d'Alcúdia aún es objeto de una gran veneración, cuyo origen se remonta al 24 de febrero de 1507 cuando los habitantes de Alcúdia acudieron en rogativa para pedir la necesaria lluvia a la cueva de Sant Martí y notaron al regresar que el crucifijo sudaba alguna gotas de sangre. El notario Francisco Axartell levantó acta del portentoso milagro y en 1697 se instaló su imagen en una capilla principal de la parroquia. Su fiesta se celebra cada tres años con una procesión de penitencia el día 26 de julio.

⁷³ Aún en el siglo XX hemos oído decir que Alcúdia era el pueblo de Mallorca donde se hablaba peor en lo que concierne a palabras malsonantes.

colegio, el señor Don Mig[u]el de Bordils.

Luego passó el P. Re[c]tor a los señores el muy reverendo Prior de la iglesia parroquial y magníficos jurados de Pollença, a quienes como administradores de las limosnas de la Universidad,⁷⁴ para los pobres de la villa, les pidió se estableciesse un pedazo de tierra, en que en años passado abía abido unas casas que estaban obligadas a las limosnas en siete libras censal, de las cuales al presente, se allaban destinadas las limosnas por no allarse bienes del que fue su dueño. Por tanto, y añadió el P. Ret. que siempre estaba en disposición de pagar el precio conveniente; olgaria mucho, que atendiendo a las limosnas, que el colegio reparte dende su fundación, se sirviessen dar graciosamente aquel sitio, no más que por quedar la Compañía con satisfacción positiva de la benevolencia, supuesto el precio de lo que se pidió no podía ser de monta⁷⁵ considerable. Respondieron todos los dichos señores, que se olgaba mucho, se tratasse de la nueva fábrica del colegio, y que en quanto a sí, daban graciosamente el sitio que se les pedía,⁷⁶ reservándose solamente el passarlo por Consejo particular de la villa para quitar lo que maliciosamente quisieran dextr mal intencionados, sobre su determinación. Propúsose, pues, la materia en consejo y todos los votos fueron de parecer que el sitio se diesse graciosamente a la Compañía, ampliando muchos de ellos su voto con grandes alabanzas de la Compañía por lo mucho que acía y trabajaba en Pollença.

Abido este beneplácito, se ofrecía una dificultad, que vencer y fue: si esta donación podía en algún tiempo perjudicar a los administradores de las limosnas como en tiempos de revista⁷⁷, y para la solución se remitieron al Padre Rector, el qual consultándolo con los abogados del colegio, fueron de parecer, que lo más conveniente era, que cada una de las dos partes señalasse una persona que impusiesse algún precio al sitio, y que de él se firmasse auto de establecimiento. Ízose la diligencia; por parte de la villa, se señaló a Mateo Vila del Pujol, y por parte del colegio a Juan Antonio Martorell del Ort, los quales nunca podían convenirse, asta que se entendiò claramente, que los jurados abían encargado al nombrado por su parte, que lo dexaban a su juicio, porque querían todo el rigor del valor con que a purar (apurar) diligencias. Últimamente se concertó por cincuenta libras mallorquinas, firmándose el auto de establecimiento en favor del colegio por cincuenta sueldos censal. Apuntaré esto con toda claridad paraque se advierta el cuydado con que se han de recibir los ofrecimientos, pues nunca suelen corresponder a las obras.

Conseguido este sitio, que es el que agora forma la plasuela delante de la iglesia y en donde está situada la pared de su frontispicio, llamó el P. Rector buenos maestros albañiles de Mallorca, a quienes propuso la planta que abía delineado de la nueva fábrica y reconociendo el sitio ajustado aquélla a ésta, se quedó uno de ellos para comenzar la obra a que se dio principio el día del gran pontífice San Gregorio a 12 de marzo de 1697, comenzándose por el repecho que dende la calle forma la plasuela. Dende este día se emprendió la obra con todo fervor, trabajando buen número de peones en disponer el sitio y romper peñas, aunque en las semanas que quedaban de quaresma, se perficionó la pared del repecho de la plasuela, y se dispuso el sitio para asentar la pared del frontispicio de la iglesia, y se señaló el día en que se abía de poner la primera piedra, que fue el segundo domingo después de Pascua de Resurrección que se contaba 21 de abril.

Esta primera piedra se labró primorosamente dispuesta en la forma, que pide el Ritual Romano, quadrada y triangulada; en la parte superior del triángulo se entretalló el nombre de Jesús y en el plano de cada uno de los quatro ángulos, una de estas quatro inscripciones:

Anno communi MDCXCVII. Die XXI. Aprilis. Papa Innocentio XII.

⁷⁴ Se refiere a la corporación municipal que rigió los destinos de la villa desde 1249 hasta la implantación del Decreto de Nueva Planta a principios del siglo XVIII.

⁷⁵ Monta: suma de varias partidas.

⁷⁶ Es decir, pedía.

⁷⁷ Acaso esta palabra equivale aquí a inspección.

Rege Hispanarum Carolo II. Posuit nunc primum lapidem pro novo Templo et Collegio Societatis Iesu Pollentino, ad aumentum divini cultus, et ornamentum oppidi D.D. P. Bartholomeus Coll Religiosis Militaris Ordinis Sancti Sepulchri Dominici, Capellanus. Sancti Joannis ad Mare⁷⁸ Maioricae et Ecclesiae Parroquialis Pollentiae prior, Vice Prior et Comendator Ecclesiae Sancti Joannis Barchinonensis Prioratus Cathaloniae.

Praetore eiusdem Collegii R. P. Laurentio Socies.

Anno de Christo 1697 a 21 de abril, siendo Papa Inocencio duodeximo y rey de las Españas Carlos segundo, pasó esta primera piedra de la nueva iglesia y colegio de la Compañía de Jesús en Pollença, para aumento del divino culto y ornamento de la villa, el muy reverendo señor Don Fray Bartholomé Coll, religioso de la militar orden del Santo Sepulcro del Señor Capellan de San Juan de Mar de Mallorca y Prior de la Iglesia Parroquial de Pollença, y antes Prior y Comendador de la Iglesia de San Juan de Barcelona del Priorat de Cataluña. Sent Rector del metex Collegi el R. P. Llorens Socies.

Honró la función con su asistencia el magnífico Bautista Cànaves, Bayle Real, junto con la antiquíssima villa de Pollença por sus magníficos jurados Lorenzo March, Antonio Serra, Antonio Provensal, Juan Aloy con lo restante del pueblo.

En la víspera del día 21 de abril designado para la función, se plantó una cruz en el punto, en donde a (ha) de estar el altar mayor en la iglesia; y por la mañana del mismo día se pusieron en la plazuela, junto a la abertura de los cimientos, unos bancos para el magistrado y sacerdotes y una mesa para los paramentos sagrados. Compúsose la piedra de una peana, que se adornó ermosamente, cubriéndola toda de arrayán y variedad de flores entretejidas en buen orden. Venida la tarde, así como acabaron de tocar vísperas en la iglesia parroquial, se tocó la campana de nuestro colegio [a] la qual siguieron a repique todas las demás campanas de la villa, asta la de la Virgen del Puche,⁷⁹ y al mismo tiempo quatro ombres sacaron en ombros la piedra de casa, acompañados de doce arcabuceros que de continuo estaban disparando. En esta forma, dieron vuelta por el lugar, entrando en las iglesias, y en la parroquial y en la del Rosario tañeron el órgano. Al entretanto, subió el concurso al puesto de la función y juntándose, tal qual nunca se abía visto en Pollença, según decían los más experimentados. Vistiéronse los señores eclesiásticos el ábito de coro, acompañándoles los nuestros con sobrepelliz y el muy Rdo.⁸⁰ Prior de la iglesia parroquial con alba y pluvial,⁸¹ y se formó el coro del clero, de la muy reverenda comunidad de .los padres de Santo Domingo y de los nuestros y cessando el repique de las campanas y arcabuzazos, se dio principio a la sagrada función, en suspensión de todo el numeroso concurso atento a las sagradas ceremonias. Alacer⁸² de assentar la piedra en su puesto, esto es en la esquina del frontispicio de la iglesia a la parte de la epístola, el Padre Rector echó cantidad de moneda mallorquina de todo género en plata y cobre, y al colocarla, isieron la señal los arcabuceros, que siguieron las campanas, repicando asta concluida del todo la función. Un día, éste, alegríssimo para Pollença sobre quantos se tenía memoria.

Dexose la piedra descubierta asta el toque de oraciones, paraque la viessen los muchos que no abían podido. Los eclesiásticos, religiosos, el magistrado, y personas de la mayor suposición, baxaron al colegio donde ubo refresco correspondiente a tan festivos días. El día siguiente se prosiguió la obra, los maestros albañiles en la pared del frontispicio de la iglesia y buen número de peones en desmontar la subida del sitio.

Por este tiempo vino a Pollença para componer ciertas diferencias entre las

⁷⁸ Grafía dudosa. Dice Marc.

⁷⁹ Se refiere a la de la ermita situada en lo alto del Puig de Maria muy cercano a la villa de Pollença.

⁸⁰ La expresión *y el muy* aparece repetida.

⁸¹ Es decir, la capa pluvial.

⁸² Expresión defectuosa. El autor quiere decir: al hacer asentar

univesidades de Pollença y Alcúdia, el señor don Berenguer de Oms y San Juan, tiniente entonces del Procurador Real en el Reyno de Mallorca. Y se le pidió el cerrar las calles que subían al Calvario⁸³ por donde está agora la portería reglar (sic) y incorporarla al colegio. Y como caballero tan afionado a la Compañía, y más a las conveniencias de este colegio, como más próximo pariente del Padre Ugo nuestro fundador, allanó a vista todas las dificultades, asta darnos la calle que mandó cerrar luego el Padre Re[c]tor y descomponerla a la parte de dentro, para atajarlas⁸⁴ novedades que podían originarse, sirviendo esta calle de passo a las processiones, quando baxan del Calvario y no ser la que sirve agora muy cómoda.

En el entretanto que assí se trabajaba en la obra, se negociaba la compra de seis casas que en ilera abía en la parte de calle. Convinose últimamente con sus dueños, el señalar a dos ombres por cada parte que las avaluassen; pero éstos tirados de la afición a sus naturales las evaluaron todas de precio exorbitante en particular las unas, cuyo dueño se llamaba Juan Cànaves. Tuvo noticia de la estimación el Padre Rector por un papel que se le entregó por tercera persona, en el qual iban expresados las cantidades del precio de cada casa, pero sin firma alguna; y valiéndose de la misma dissimulación, tomose tiempo, y consultó la materia con muchas personas prácticas en Pollença y con los abogados de Mallorca.⁸⁵ Y todos fueron del parecer, que no se debía passar por tal estimación, no sólo por lo subido del precio, sino mucho más por no aber los estimadores observado la debida legalidad, según costumbre, aún en esta villa, como fue el no aber prestado juramento en mano ábil, siendo la estimación en materia tan grave, el no avisar al P. Re[c]tor la ora en que se abía de aser la estimación, ni aberle llamado paraque asistiese al aserla, siendo assí que se allaban los dueños de las casas que los informaba a su modo, callando las conveniencias y pactos que les tenía ofrecidos y prometidos el Padre Rector; y principalmente, que después de echa la estimación, no la propusieron a las dos partes para saber si convenían en ella, según costumbre inconcussa en Pollença.

Assí, informado el P. Re[c]tor de la razón que tenía por su parte, quiso probar algunos medios suaves para ajustar las diferencias pacíficamente, pero en vano. Abló últimamente con Juan Cànaves, que era el más interesado, a quien alló fortissimo en que se abía de passar por la estimación y aunque se le propusieron algunos partidos de mucha conveniencia suya, que reconociéndola pidió tiempo para pensar en ello, persuadido de los que le aconsejaban, no mudó de parecer con que fue forcoxo (forzoso) poner la diferencia en tela de juicio.

De parte de colegio se presentó a la Real Audiencia petición el día 31 de agosto de 1697, en que se le presentaba el gravamen que padeció por la estmación echa tan parcial, alegando las razones insinuadas antes. Por tanto, se suplicaba fuesse del beneplácito del Real Consejo nombrar estimadores no naturales de Pollença, que prestado el acostumbrado juramento, evaluassen las casas, que se pretendía para la nueva fábrica de iglesia y colegio de San Ignacio de la Compañía de Jesús de Pollença. Salió proveida esta petición el mismo día que se presentó en esta forma: las partes interesdas nombran estimadores, a fin de que estimen las casas que necessita el colegio de la Compañía de Jesús de Pollença, para la edificación y fábrica de la iglesia y colegio, que fabrica en dicha villa; y dichos estimadores tengan atención a las estimaciones del catastro de la villa, y razones que las partes alegaren, y en caso de no conformarse los estimadores, que las partes eligieren, se passará a elegir tercero por la Real Audiencia. *Et intimetur*.⁸⁶ Sacáronse las letras necesarias de esta provisión, las cuales se intimaron y notificaron en Pollença a todos los dueños de las casas. Y todos callaron; sólo Juan Cànaves asiéndose⁸⁷ cabeza de los demás se partió a Mallorca⁸⁸

⁸³ Se refiere a un montículo donde hay una ermita en la que se venera el misterio de la crucifixión de Jesús, en cuyo pie se alzó el nuevo colegio de la Compañía de Jesús. Vid. además, la nota 20.

⁸⁴ Es decir, atajar las novedades.

⁸⁵ Es decir, la ciudad de Mallorca.

⁸⁶ Expresión latina de carácter jurídico que significa: que se ejecute.

⁸⁷ Es decir, aciéndose (haciéndose).

⁸⁸ Es decir, la Ciudad de Mallorca.

y el día 16 de setiembre presentó petición a la Real Audiencia, representando diferentes razones por las cuales pretendía probar, que por parte del colegio, se decía estar a la primera estimación, sin poderse pasar a otra. Y en dorso de la qual, se proveyó las partes *compareant coram Regente*⁸⁹ con todas las pruebas que tuvieren en lo que representaba. *Et intimetur*.

Para esta Audiencia en el tribunal del señor Regente, el Padre Rector, que abía llevado todo este negocio, trabajó un papel sobre la petición presentada por Juan Cànaves en que aclaraba y anulaba todas las razones, una por una, con toda evidencia, expresando los días y ocasiones en que se abía tratado, procedido en esta materia y alegando para todo muchos testigos. Por medio de este papel, quedó el señor Regente muy enterado de lo sucedido, tanto que quiso participarlo a la Real Audiencia. De los dueños de la casa comparecieron tres, y no sabiendo que alegar dos de ellos, sólo Juan Cànaves compareció delante del señor Regente, pero ni el mismo Cànaves, ni los testigos que alegó, dixerón cosa que no estuviera ya comprendida por parte del colegio en dicho papel. Relató el señor Regente a la Real Audiencia todo lo precedido en el verbal, tenido en su tribunal, de lo qual salió esta provisión: de parte del Colegio de San Ignacio de la Villa de Pollença nómbrense estimadores por su parte, paraque con los que nombrare por la suya la parte contraria, nuevamente agan estimación de las cosas que se disputan y en caso de no conformarse se elegirá tercero por la Audiencia. *Et intimetur*.

Viéndose assi convenido, pero no vencido, Juan Cànaves, aconsejó a los dueños de las casas, que no nombrassen estimadores en fuerza de las letras que se les intimarían, porque él aún tenía que contradecir, animándolos a ellos con los empeños fuertes que le patrocinaban en Mallorca⁹⁰ y que la Compañía no llegaría en muchos años a lograr la pretensión teniendo la obra detenida. Con este intento, al mismo tiempo en que se intimaban las letras de la última provisión, Juan Cànaves suplicó con fuerte instancia a la Real Audiencia, se pusiese en causa esta diferencia, formándose processo y señalándose juez relator. No pudo evadirse de parte del colegio esta pretensión y así vino bien en ella. Pero supuesto, que según todo derecho, no se pueden retardar semejantes fábricas de iglesias y casas de religión, no se retardasse la pretendida al presente, passándose luego a la nueva estimación, que repetidas veces estaba proveyda por la Real Audiencia, obligándose al colegio a seguir la causa asta definitiva sentencia de validez, o invalidez, de la primera estimación. Consiguióse también por parte del colegio esta pretensión proveyendo la Real Audiencia, que las partes nombrassen estimadores paraque de nuevo estimassen las casas y juntamente nombró juez relator de la causa al do[c]tor⁹¹ Socies y Gibert, juez de la Real Audiencia.

El día 22 de diciembre de 1697 se sacaron las letras necesarias de esta última provisión para obligar a las partes nombrassen estimadores, pero se dilató exexación⁹² de estimar, asta los 4 de marzo de 1698 por la impertinentes dilaciones que interponía Juan Cànaves en comparecer por sí, y su procurador; quando, a no poder más, compareció se excusaba de que no tenía orden de su principal, y pidió tiempo para avisarle. De suerte procedieron estas retardaciones, que fue necesario recurrir a la Real Audiencia para nuevas letras con las cuales se compelió [a] dicho Cànaves a a que se constituiesse (sic) abogado y procurador conversantes en las Cortes y con poderes bastantes paraque se pudiesse proseguir la causa y comisión, que de no aserlo, se fixarian en las puertas de la Real Curia los progressos [que] se iciesen en dicha causa por la parte contraria asta definitiva sentencia y exexución⁹³ de aquélla inclusive.

A los primeros días del mes de enero de 1698 se volvió con toda actividad a la obra en desmontar el sitio ámbito de la iglesia que se prosiguió asta los primeros del mes de

⁸⁹ Es decir: comparezcan ante el Regente (de la Real Audiencia).

⁹⁰ Es decir, la Ciudad de Mallorca.

⁹¹ Sigue un espacio en blanco.

⁹² Ignoramos el significado de este término. Acaso quiso escribir ejecución.

⁹³ Es decir, ejecución.

junio. Aportábanse materiales para el edificio y se compró una buen partida de álamos en los términos de Pollença y Campanet por cantidad de ciento veinte y cinco libras de primera compra. Por ofrecerse la ocasión, se compró una casa de la Villa en la calle del ospicio de la Virgen de Lluch, por si acaso fuesse de conveniencia para cambiar con alguna de las que se an de tomar en el sitio de obra nueva.

Vinieron de Mallorca⁹⁴ los estimadores nombrados por parte del colegio que fueron Migel Vicens, albañil, y Jaime Sampol, carpintero, el día dicho de 4 de marzo y con los que señaló la parte contraria, observando las condiciones mandadas por la Real Audiencia, passaron a estimar, conviniéndose fácilmente en el precio de todas las casas, excepto en las de Juan Cànaves, las cuales los estimadores de la parte del colegio, las valuaron en trescientas libras y los de la parte contraria en seicentas libras con que añadieron diez libras más a la primera estimación. Ízose relación a la Real Audiencia de lo procedido en dicha estimación, y por parte del colegio se presentó luego petición solicitando el nombramiento de tercero, según se abía proveído en la antecedente provisión en caso de no convenirse los estimadores nombrados por las partes.

Al entretranto que se procuraba el nombramiento del tercero por la Real Audiencia, se diligenciaba que los dueños que fueron de las casas que se compraron las desembarasassen quanto antes, en que aún que ubo alguna resistencia, abiendo recibido tan puntuales su dinero así como se firmaron los autos; lo qual conseguido, se comenzó a derribar las casas y disponer el sitio para dar principio a la fábrica del quarto principal, el qual se dio a estajo⁹⁵ y se concertó juntos todos los materiales a pie de obra a razón de quince sueldos⁹⁶ la cana quadrada⁹⁷ de pared y diez sueldos por cada docena de piedras de marés⁹⁸, dándoles casa y con dos camas y dos xergones, lo qual era el principal intento del destajo, el escusar el enfado y estorbos que siempre causan los seglares viviendo la nuestra casa y ayudar de su sustento; y muy en particular las casas cortas.⁹⁹ Plantose la fábrica del quarto, tirando todo lo largo de él dos paredes aunque se ubieron de entrar por el patio de las casas de Cànaves, que aun se disputaban; y la tercera pared se tiró asta llegar a dichas casas. En esta forma se levantaron las paredes en tiempo del verano de 98, asta llegar a las ventanas de los aposentos del segundo suelo.

Asta el mes de julio de este verano no se pudo conseguir viniessen a Pollença los estimadores nombrados por la Real Audiencia para disedir (sic) la difirencia de las casas de Juan Cànaves. Éstos fueron los dos maestros mayores del Rey en Mallorca, Antonio Rosselló, albañil, y Gomila, carpintero, los cuales las valuaron en quatrocientas ochenta libras. Depositose esta cantidad en poder del Depositario Real y se intimó a Juan Cànaves firmasse acto de venta como lo izo, después de aberlo dilatado quanto le fue posible, quedando últimamente las casas en poder del colegio. Este es el progresso que tuvo la fábrica de nuestro colegio, dende el día 12 del mes de marzo del año 1697 en que se empezó, asta los últimos del mes de noviembre del año 1698.

Por no dividir la narración de lo que se obró en la fábrica del nuevo colegio para su mayor claridad, e (he) passado lo del año antecedente, que aora se sigue. El domingo dentro del novenario del Apóstol de las Indias, San Francisco Xavier, del año 1697, se salió al Acto de Contrición en curso numerosissimo, devoción y fruto. Predicaba las pláticas antes de ofrecer la novena el P. Gerónimo Amer con mucha aceptación de los auditorios. Los muchos votos que se ofrecieron al santo en este año manifiestan la particular devoción que le tienen los moradores de Pollença, a quienes paga el santo apóstol con contlnuos favores. Los más notorios fueron los dos que passo a referir.

⁹⁴ Es decir, la Ciudad de Mallorca.

⁹⁵ Vulgarismo que equivale a destajo.

⁹⁶ El sistema monetario mallorquin de esta época era el siguiente: 1 *lliura* (libra) equivalía a 20 *sous* (sueldos); 1 *sou* a 12 *diners*; 1 *diner* a 2 *malles*.

⁹⁷ La *cana quadrada* media 4 *pams* (palmos). 1 *pam quadrat* equivalía a 0'038025 metros.

⁹⁸ Pieza de piedra escuadrada para la construcción; es decir, sillar.

⁹⁹ Es decir, reducidas o de poca entidad.

Pocos días antes del novenario, se allaba un ombre en peligro manifiesto de la vida por abérsele aumentado el achaque de quebradura que abía años que padecía. Acudió a la poderosa intercesión de San Francisco Xavier, prometiendo asser la novena, acer celebrar una missa en su altar y ofrecer un par de velas. Ofrecido este acto, se sintió luego alivio en su indisposición que se fue mitigando, de suerte que para los días del novenario, se alló dispuesto para aserlo, recobrada enteramente la salud.

A 2 del mes de mayo de este año 97, en la montaña de Formentor del término de Pollença,¹⁰⁰ salieron moros de una fragata corsaria de Argel, a tiempo que la gente de la casa se entretenía en el campo tomando alguna recreación en recompensa del trabajo del día; y a repetidas instancias de una muger que decía estaba temerosa de moros en lugar tan peligroso, y tan entrada la noche, se retiraron; y al cerrar las puertas antes de subirse a la torre, oyeron ruido a la parte de fuera y reparando conocer ser moros, los cuales allando la casa cerrada, se retiraron aguardando el poder lograr algún lanse, persuadiéndose que se abía reparado en ellos. Entonces la muger que les abía instado [a que] se recogiesen, les certificó, debían el beneficio a San Francisco Xavier, cuya estampa llevaba en el pecho para que el santo la guardasse de semejante peligro; y abía largo rato, que oya unos latidos en el corazón que le avissaban del riesgo en que se abían visto, lo qual fue el motivo de las repetidas instancias que les abía echo; y sacando la estampa del santo, postrados todos a su presencia, le dieron las gracias y le pidieron acierto para librarse de aquellas manos infieles. Estuvieron en silencio lo restante de la noche, previniendo las armas que tenían y aguardaron abrir la puerta bien entrado el día, con que retirándose los moros, tuvieron ocasión los de la casa de avisar a la villa, donde acudiendo buen número de ombres reconocieron la tierra y en una cala allaron la fragata y los moros en tierra que comían, los cuales viéndose descubiertos, se embarcaron a toda prisa, pero no fue con tanta que los nuestros no tuviessen tiempo de offenderlos y cautivar a dos. Éstos dixeron que aguardaba[n] la noche siguiente para acudir otra vez a la casa, juzgando no aber sido descubiertos.

En esta quaresma predicó el P. Gebriel Coll con mucho espíritu en la iglesia parroquial los sermones vespertinos de los domingos y fiestas. A 19 del mes de abril murió el señor Gabriel Cerdá Fenals y en reconocimiento de los favores que en tiempo de la fundación de este colegio recibimos de su parte, el día después de su entierro, se le izo en nuetra iglesia funeraria, al modo que se celebró en la muerte de su padre. En la villa de Mecor (Manacor) se compraron unas casas para ensanche de las que ya teníamos. También se acomodaron las casas de la Torre de la Caballería, renovando las salas para mayor conveniencia de la conservación de los granos y mudáronse los maderos de Malis¹⁰¹(?) para emplearlos en los ventanas del colegio nuevo.

A devoción del muy Rdo. P. Re[c]tor de la ciudad de Alcúdia, el do[c]tor Antonio Marcó, discípulo de nuestras escuelas, y, por lo que se abía procurado en tiempo de la misión que el año antecedente se izo en esta parroquia, se introduxo el novenario de San Francisco Xavier y paraque con mayor comodidad pudiesse asser las pláticas y ofrecer la novena, algun padre de este colegio se celebró por el mes de diciembre¹⁰² y fue el P. Gabriel Coll en compañía del P. Re[c]tor para dar principio al novenario con el Acto de Contrición. Assí la noche del Acto de Contrición, como en todo el novenario, acudió toda la ciudad cobrando todos cordialissima devoción al santo apóstol y poco después se le dedicó una capilla colateral de las de la sumptuosa capilla del Santo Christo,¹⁰³ que en el verano antecedente se abía bendecido. Se continúa en aserse el novenario todos los años, aumentándose siempre la devoción al santo.

¹⁰⁰ El autor se refiere a alguna de las montañas que se alzan en la península de Formentor, posiblemente no lejos de los campos de cultivo donde se encuentran las casas antiguas del predio de este nombre.

¹⁰¹ Debía ser una clase de madera que no ha sido posible identificar.

¹⁰² No se trata de la novena de la gracia a San Francisco Javier que se celebra del 4 al 12 de marzo. Se trata de la novena que debía preceder a la fiesta del santo cuya festividad se celebra el 3 de diciembre.

¹⁰³ La capilla dedicada a San Francisco Javier existe en la actualidad (2004) Es la segunda capilla colateral situada al lado de la epistola estando el observador de espaldas al altar central.

Con esta ocasión los señores jurados de Alcúdia, suplicaron al P. Re[c]tor predicase en aquella iglesia los sermones en las tardes de los domingos y fiestas de quaresma, alegando que desde el tiempo de la misión se lo pidían; y con tan fuertes instancias y razones, que el P. Re[c]tor se vio obligado a condescender, ofreciéndoles, que por sí o por otros de los padres del colegio los consolaría; y a su tiempo predicó estos sermones el P. Gabriel Coll con copioso fruto espiritual.

El día 2 del mes de enero de 1698 comenzó la misión en la villa de Porreres el P. Jayme Custurer, morador del colegio de Montesión en compañía del P. Gerónimo Amer, que de este colegio fue para enseñar la doctrina christiana. La misma noche, en que llegaron los padres misioneros, comenose la missión por la enseñanza de la doctrina christiana; después de la Doctrina cantó el clero en ábito de coro los gozos de las misiones a los gloriosos patronos de la misión la Virgen Santíssima, nuestro padre San Ignacio y San Francisco Xavier, cuyos retratos se abian colgado en el altar mayor; al fin de los cuales se predicó, forma en que se prosiguió la misión por espacio de doce días. Al passo que se continuaba la misión, se reconocia mayor fervor en el pueblo en los concursos a todos los actos de la misión y en la frecuencia de los Santos Sacramentos, teniendo bien ocupadas todas las mañanas en el confesionario, a más de los dos padres misioneros, los doce clérigos que tenia dedicados para el confesionario aquella iglesia parroquial. Concurría Dios Nuestro Señor a este crecido número de confesiones y fruto de la santa misión con demostraciones exteriores. Ponderose en sus sermones la fealdad y malicia del pecado mortal comparándolo a una venenosa serpiente. Quedósele a un ombre tan viva esta representación, que no la podía apartar de sí; passó toda la noche en estos temores, y luego, a la mañana fue a confesarse, quedando quieto y deseoso de servir muy de veras a Dios. Otro ombre, a la clara lus (sic) de los desengaños que oya, reconoció la gravedad de sus pecados y el evidente peligro de su condenación; y cargando la imaginación sobre esto, le parecia ver demonios feísimos que le amenassaban arrebatarle. Tuvo tan cierta y verdadera esta representación, que de noche llamó a un hermano suyo en su ayuda, el qual le consoló y animó del mejor modo que pudo y a la mañana le acompañó a la iglesia; confesose y se aquietaron aquellos temores, quedando consoladíssimo.

Abian los padres misioneros severísimamente reprehedido el abuso y vicio infernal de maldecir. Sucedió, pues, en aquellos días de la misión, que un niño de cerca de dos años de edad lloraba importunamente, sin poderlo acallar la madre con medio alguno, de que impaciente la madre, le maldecia diciéndole: *No ceses de llorar asta que estés muerto*. Castigola, con rigor, Dios Nuestro Señor, porque prosiguiendo el niño en llorar sentidamente, como quien padecía agudos dolores, al tercero día murió con notable pena de la madre, que se confessaba aver el omicidio de su querido ijo. El domingo dentro de la misión, se dio la comunión a los enfermos, saliendo Christo sacramentado acompañado de un gran número de achas y de la mayor parte del pueblo, en que se presentó una solemne processión del día del Corpus. Concluydos los doce días de la misión, se detuvieron los padres misioneros tres días para consuelo de los penitentes que acudían toda vía (sic). En uno de estos días el P. Jayme Custurer en compañía de dos confesores, subió al Puche de Montesión,¹⁰⁴ en donde izo una plática a los muchachos que allí estudian, disponiéndolos a la confesión para el día siguiente, acción que fue de considerable utilidad. Uno de los frutos principales que se izo en esta misión fue, que a representación de los padres misioneros se introduxo en la villa con salario público el officio de Mayol,¹⁰⁵ que es, cuydar un ombre de los niños, a los cuales tiene en la iglesia y en las processiones en lugar

¹⁰⁴ Se refiere al P. Jayme Custurer Garriga S. I. nacido en 1657 que fue rector en Palma, Madrid y Calatayud. Célebre lulista, escribió *Las disertaciones históricas del culto inmemorial del B. Raymundo Lulio* (Mallorca, 1700). El Puche de Montesión se refiere al Puig de Monte-Sion (245 m.) situado en Porreres. En 1530 se creó allí un colegio donde se enseñaba latin para luego acceder al Estudi General Lul·lià y en época posterior a la Universidad.

¹⁰⁵ Es decir, *mollol*, que era un funcionario encargado en la iglesia de matener el orden el templo. Llevaba una percha larga en cuya parte superior habia una pequeña cruz con la que tocaba a los que hablaban o dormían. (*Diccionari català-valencià-balear* Mn. Antoni M^e ALCOVER. Art. *mollol*, Vol. 7 p. 174).

diputado¹⁰⁶ procurando que estén en la debida reverencia, y que por la villa no muevan inquietudes ni se entretengan en juegos nocivos, ayudando en todo de su buena crianza. Assí mismo se pasó¹⁰⁷ con salario púbplico una maestra para la buena educación y enseñanza de las niñas, paraque aún las más pobres no estén defraudadas de este beneficio.

Passadas las fiestas de Navidad, los jurados de Pollença dieron (concedieron) las pláticas, que en las tardes de los domingos y fiestas de quaresma an acostumbrado a predicar los de casa en la iglesia parroquial. Comenzose a predicar estas pláticas el tercero año de la fundación del colegio a petición de los jurados, que manifestaban mucho agradecimiento, assí en encomendarlos con tiempo, como después en reconocer el favor; pero, por años se fue perdiendo aquel reconocimiento, que parece lo miraban ya como costumbre introducida, que carga forzosa del colegio con disgusto de los padres de casa. De que informado el P. Re[c]tor, al primer año que vinieron los jurados a pedirle las pláticas, con todo buen término y celo les dio a entender, lo que era razón en la materia, de lo qual reconocidos los jurados ofrecieron dexarlo de manera notado que sus successores lo pudieran advertir. El año siguiente conocióse la encomienda, pidieron las pláticas muy con tiempo, pero el otro año se desceuydaron en tal forma, que un mes no bien cumplido, antes de la quaresma, las pidieron. Respondioles el P. Re[c]tor que abiéndose sus mercedes tardado tanto, pensaron no querian plática aquel año, y con esta suposición abia condescendido a las apretadas instancias paraque uno de los padres fuera a predicar las tardes de los domingos y fiestas de quaresma en la iglesia parroquial de Alcudia; que para los ministerios de nuestra iglesia, novenario y exercicio de la buena muerte, era menestar otro padre y que su reverencia se allaría en aquel tiempo en precisa ocupación incompatible con poder predicar en Pollença.; y assí que receloso de allarse en esta angustia, por lo mucho que sentía el no poderles dar gusto en todo, en el primer año de su officio abia prevenido a los señores jurados que eran, se sirviessen el avisar con tiempo si querían se predicassen las pláticas. Pero, con todo, añadió el P. Rector por guardar todas las debidas atenciones, que pensaría si podría disponer el servirles, de que les volvería respuesta. Passados algunos días, les respondió el P. Re[c]tor que no era possible predicar las pláticas aquel año, dilatándose de modo en la respuesta, que no pudieron los jurados formar sentimiento en negarles su petición y quedassen bien advertidos de lo que era justo acer en adelante.

El día del apóstol San Mathías, que fue el segundo lunes de quaresma, se salió al Acto de Contrición, que siguió la mayor parte del pueblo. En el novenario de San Francisco Xavier, predicó las pláticas y ofreció la novena el P. Gerónimo Amer con numeroso concurso y los devotos del Santo lo experimentaron muy propicio, como lo comprueban los muchos votos que se ofrecieron en su capilla este año, en reconocimiento de los beneficios recibidos por medio de su poderosa intercessión. En particular se tiene noticia de un portentoso milagro. Abía tiempo que una doncella padecía una penosa enfermedad de unas vértolas¹⁰⁸ malignas que le abían nacido en el cuello, de tan mala calidad que durmiendo alguna vez con ella una sobrina suya, que se le apegó el mal, de que sin valerle remedios algunos en la cura, murió. Allábase la doncella afligidissima porque sentía a paz de muerte¹⁰⁹ ponerse en mano de cirujano por la repugnancia [que] tenía en descubrirse. Con esta resolución se valió solamente de la intercessión de San Francisco Xavier. Prometió acer la novena aquel año con particulares devociones, sintiendo cada día alivio en su enfermedad de la qual, acabado el novenario, se alló totalmente sana.

Este año de 1698 en tiempo del novenario de San Francisco Xavier los padres del Colegio de Montesión determinaron aser misssión en nuestra iglesia y en todas las parroquias de Mallorca¹¹⁰. Pidieron al P. Re[c]tor de Pollença les acompañase en predicar

¹⁰⁶ Es decir, señalado.

¹⁰⁷ Es decir, se concedió (*DRAE*: Artº pasar. Acep. 34, Madrid, 1992, Ed. 21ª).

¹⁰⁸ Se trata de un barbarismo procedente del catalán. Equivale a ganglio.

¹⁰⁹ La grafía puede ser *paz* o *pax*. Expresión oscura que debía significar *como la paz de la muerte*.

¹¹⁰ Se refiere a la capital de la isla.

una de estas misiones. Dispusieron esta célebre misión en esta forma: algunos días antes del novenario, se fixaron por toda la ciudad papeles impresos en que se daban noticia de la misión, de la iglesia en donde se abía, de los predicadores, de las indulgencias y de las licencias que concedía el Ilustrissimo y Reverendissimo señor Arzobispo Obispo de Mallorca, en que anduvo liberalissimo su Ilustrissima, concediendo todas las facultades de absolver en casos reservados, comutar (conmutar) votos, y todas las que puede comunicar en el fuero de la conciencia, y esta concessión se concedió a todos los confesores que confesassen en qualquier iglesia en donde se acia la misión. La noche antes del novenario, se salió al Acto de Contrición de todas las iglesias, en donde abía de aber la misión y en todas partes los concursos fueron extraordinarios, quales nunca vistos en los otros años, que solo salen de nuestro colegio por dos veredas.¹¹¹ Particularidad que se reparó mucho, y más la noche era notablemente áspera y toda la ciudad parada¹¹² un lodasar, abiendo llovido aquella tarde de continuo desde la una ora, después de medio día, asta el toque de las oraciones. Demostraciones todas, con las quales quería San Francisco Xavier demostrar muy a los principios, de lo que abía de favorecer aquella especial misión. Dirigiéronse las veredas con tal diligencia, que no ubo rincón, por retirado que fuesse en toda la ciudad, desde donde no se oyesse las fervorosas voces de los predicadores en esta noche, conmoviéndose los moradores de Mallorca, suspendidos con la expectación de lo que abía de obrar, aquel espiritual assalto general. El día siguiente, primero de la misión, en una misma ora comenzó la misión cada qual de los padres en su iglesia. El Padre Lorenzo Socias, Ref[c]tor del colegio de Pollença en la parroquial de Santa Olalia (Eulalia); el P. Jayme Custurer en la de Santa Cruz; el P. Jorge Fortuny en la de Santiago¹¹³; el P. Diego García en la de San Miguel; el P. Pedro Guillermo Custurer en la de San Nicolás; el P. Raymundo Adrover en la del colegio de Montesión. La forma que se guardó uniformemente fue: A las dos oras y media de salir a la processión de la doctrina christiana, en que iban muchos eclesiásticos y seculares, respondienddo en vos alta a los niños que cantaban las oraciones volviendo a la iglesia, se enseñaba la doctrina christiana asta las quatro oras y luego el sermón en el qual en lugar del Ave Maria, se declaraba alguna virtud del santo apóstol, se refería algún milagro obrado por medio de su poderosa intercessión y se concluía ofreciendo la novena. Los concursos en todas partes y en todos los días, fueron numrosísimos de personas de todos estados, muchos eclesiásticos, muchos religiosos y de los más calificados de todas las religiones,¹¹⁴ el muy ilustre y magnífico magistrado de los Señores Jurados del Reyno, sin ser convidado, assistió públicamente un día a cada iglesia, advirtienddo le avisassen a ora que pudiesse oyr la enseñanza de la doctrina christiana; y abiendo passado por todas las iglesias, los demás días, se repartieron assistiendo otra vez algunos de los señores jurados, acción que movió al P. Ref[c]tor de Montesión a dar las gracias a su Señoría en públic consistorio en casa de la ciudad. En tiempo tan santo, como de quaresma, con la poderosa intercessión del grande apóstol San Francisco Xavier, que predica mejor muerto, que lo que vivo predicaba, tantas misiones a la una, obraron fruto copiosísimo y universal en las almas, el qual con admiración reparaban y publicaban los confesores de parroquia y conventos, siendo assi que ya se tiene[n] tan continuas las misiones en esta ciudad, y pocos meses antes se abía echo en Santo Domingo y en San Francisco de Assis. Este mismo fruto claramente se reconoció en la assistencia que ubo en lo restante de la quaresma, a la multitud de exercicios espirituales cotidianos¹¹⁵ que ay en Mallorca. Y de este mismo fruto fue efecto la estimación que universalmente se cobró de la Compañía, que claramente se traslucía en la veneración y respeto, con que el pueblo miraba a los nuestros al ir después por la ciudad; quan muchos fueron de los moradores de Mallorca, que en toda su vida no abían ablado con alguno de la Compañía; y en esta ocasión les trataron amorosamente, descargando sus conciencias y consolándose, formando totalmente diferente concepto del de antes.

¹¹¹ Posiblemente aquí significa avisos.

¹¹² Parada: venida a ser, recaída [en] lodazar.

¹¹³ En Palma es conocida comunmente por San Jaime.

¹¹⁴ Se refiere a órdenes religiosas.

¹¹⁵ No se refiere a los exercicios espirituales de San Ignacio, sino a practicas piadosas de diversa indole.

En este año se comenzó a plantar la viña en Son Bruy y su cerca; se icieron las paredes de la parte del camino y la de la parte de arriba en el campo. El P. Sebastián Escardó, en la disposición que izo de sus bienes, dexó a esta sacristía seis libras de renta sobre la lonja de los mercaderes de Mallorca, como consta del auto en poder de Rafael Amengual, notario, a 8 de octubre de 1698. En el discurso de estos tres años an venido de fuera, assí de Mallorca, como de algunas villas, algunas personas, assí eclesiásticos como seglares, a tener los exercicios de nuestro padre San Ignacio. En la librería se a añadido un buen número de libros. Con la ocasión de la seda que de cosecha tiene el colegio, recogió el P. Re[c]tor una buena partida de ella, de que izo trabajar treinta y siete canas¹¹⁶ de damasco carmesí de vistosa muestra, paraque con esta suavidad con el tiempo se puedan aser colgadas para nuestra iglesia. En la víspera de la fiesta de nuestro padre San Ignacio, se colgó en nuestra iglesia una lámpara de plata, curiosamente labrada, que entre plata y manifetura, costó ciento y dose libras; las demás fueron limosnas y la más pingüe se dió por medio del P. Juan Antonio Ferrandó, en que demostró el buen affecto [que] cobró a este colegio. Para la misma solemnidad se izo un altar muy rico por su labor primorosa y guarnición.

Capítulo 6º

Del quarto Re[c]tor que fue el P. Gabriel Coll

A los 23 de octubre de 1698 concluyó el P. Lorenzo Socias el oficio de re[c]tor de este colegio, nombrado por su successor el P. Gabriel Coll que antes ya era morador de este colegio. En este tiempo sustentó el colegio a seis de los nuestros, esto es, tres padres y tres hermanos coadjutores dos de los quales moraron continuamente en casa y el Hermano Procurador comunmente en Manacor o Ciudad. Cuydó el nuevo P. R.^o con toda aplicación el buen fruto en las almas, assí en Pollença por medio de los ministerios acostumbrados de confessar y predicar, como fuera por los medios de las misiones, inviando, luego que entró en su rectorado, a algunos lugares al P. Lorenzo Socias, que aunque no ha dicho el fruto, se debe suponer de su gran talento y espíritu en éste como en los demás ministerios, sería grande a mayor gloria de Dios e igual a otas misiones de su R.^a que quedan referidas.

No cuydó menos el P. R.^o de lo temporal de este colegio en su ingreso, prosiguiendo en plantar la viña de Son Bruyl, previniendo a buen tiempo piedra y madera para la otra; hizo cortar 200 revoltones de Ternelles,¹¹⁷ que aunque no hubieron de servir en teimpo del rectorado de su R.^a, fue prudente prevención, por no sobrar la madera en esta tierra y ser mejor estado bien seca,¹¹⁸ hizo también su R.^a dos hornos de cal en Son Bruy con grande conveniencia del colegio.

Por el diciembre de este año 98 hizo una devota persona un frontal de damasco a la capilla de San Francisco Xavier.

Por el henero de 1699 se fue el P. Gerónimo Amer por morador al colegio de San Martín, en cuyo lugar vino por el mayo de las misiones de Zaragoza, el P. Sebastián Escardó, quedando el tiempo intermedio sólo dos padres en el colegio.

Por la quaresma de este año 1699 predicó el P. Lorenzo Socias las pláticas vespertinas en la parroquia de esta villa; los asuntos fueron de misión y se experimentó grande fruto en las almas de muchas confessions generales a mayor gloria de Dios. El P.

¹¹⁶ La cana equivale a 8 palmos, es decir, 1 m. y 60 cm., aproximadamente. Joaquín M^o BOVER le da una equivalencia exacta: 1° 565651364466924 (*Noticias histórico topográficas de la Isla de Mallorca*, Palma 1864. Librería de D. Felipe Guasp, P. 130)

¹¹⁷ Molde pequeño de madera para hacer las bovedillas o espacios que hay entre viga y viga. Ternelles es un predio situado en Pollença en un valle homónimo entre l'Horta y Llinars. Cmprendía extensos bosques de encinas y pinos.

¹¹⁸ Es decir, por ser mejor hallarse bien seca

Rr. predicó en casa las pláticas de la novena de San Francisco Xavier con mucho concurso y devoción del glorioso apóstol de las Indias.

En este mismo año por el noviembre vino del colegio de Montesión el P. Jorge Fortuny y con el P. Sebastián Escardó, morador de este colegio, hizo misión en la parroquia de esta villa; el fruto fue qual acostumbra en tan santo ministerio tener tan fervorosos operarios de la Compañía como son dichos padres.

A 11 de agosto de este año 1699, vino el P. Juan Bapt^a Roldán de Valencia de orden del P. Manuel Pineyro a este colegio, por visitador; dixo muy convenientes órdenes que constan en el libro de visita.

Por el año 1700 se movió el pleyto de la paz que deben dar a la parroquia al P. Re[c]tor, o a qualquiera otro padre de la Compañía en su lugar. Es el caso, que tiene este colegio por sus fundadores como heredero del Pr. Juan de DesBruy¹¹⁹ y de D. Pedro Berart obligación de hacer 5 quartanes¹²⁰ de aseyte para arder una lámpara en el altar mayor de la parroquia; y el señor Francisco DesBruy otros 6 como legatario de dicho Juan; y gosan ambos a dos partes, así el colegio, como heredero del señor Juan, como dicho DesBruy, de la preeminencia de su banco levantantado con respaldos altos y antepecho a la parte del evangelio, según tenía Juan DesBruy a quien sucede el colegio; y después por orden de visita del Sr. Obispo Bauzá, la tuvo don Pedro Berart como heredero de dicho Juan y de Francisco DesBruy su legatario. Pagó el colegio los 6 quartanes de aseyte asta dos años después de fundado. Mas, después, viendo que no querían en la parroquia dar la honorificencia de la paz, suspendieron la paga de dicho aseyte, hasta que por el año 1699, poco antes de Pentecostés, acudieron los jurados de la villa al P. Re[c]tor pidiendole la causa de no pagar el aseyte. De lo que respondió su R^a, que el colegio estaba pronto a pagar siempre que en la parroquia les concediessen la honorificencia de la paz; y supuesto, que la reconocían obligado¹²¹ a la deuda, como heredero de D. Pedro Berat (Berard) y de dicho Juan de DesBruy, era razón la reconocieran como merecedor de la honorificencia. Fuéronse los jurados y acudieron a D. Antonio DesBruy, tío y contador de Don Francisco DesBruy y concertaron con S M¹²² que pagasse los 12 quartanes de aseyte, que su sobrino le darían¹²³ la paz en la parroquia. Vino en ello Dn. Antonio que se encargó de pagar los 12 quartanes con auto en poder de Juan Venrell, reservándose poder de repasar los 6 quartanes de la heredad del P. Hugo Berart. Vino de Pollença dicho caballero con su sobrino Don Francisco en la misión mayor después del magistrado. Viendo el P. Re[c]tor que todos pretendían quitar la honorificencia del colegio, acudió al Sr. Obispo y su Ilma. mandó despacharnos letras al Rdo. Común, en que mandaba diessen razón, porque pretendía excluir al colegio de aquella honorificencia, abiéndola concedido con igual derecho a D. Francisco DesBruy. Intimose esta letra a 9 de febrero 1700; se comunicó el pleito con Don Antonio DesBruy, que ofreció al Rdo. Común pagar todos los gastos y a su cuenta correr la causa.

Capítulo 7º

Del quinto Re[c]tor, que fue el P. Rafael Vallès

A los 24 del mes de octubre de 1701 acabó el P. Gabriel Coll su officio de Re[c]tor y nombró por successor suyo al P. Rafael Vallès, que vino de Montesión en donde lehia *in cathedra*, Theologia moral; y dentro de ocho días se fue el P. Lorenzo Socias por operario del Colegio de San Martín. Quedaron moradores de este colegio tres padres y tres hnos. coadjutores. Luego que entró el P. Re[c]tor en su gobierno, procuró con la desidida

¹¹⁹ El autor confunde *se con de* y escribe *Juan se Desbrull*.

¹²⁰ *El quartà* es una medida de capacidad usada en Mallorca para el aceite y equivale a 9 *lliures* o 108 *unces*. De mayor capacidad es la *mesura* que equivale a 4 *quartans*, o sea 16'221 litros.

¹²¹ Es decir, al obligar al colegio al pago de la deuda.

¹²² Su merced.

¹²³ Debería ir en singular; daría.

aplicación, continuar los acostumbrados ministerios que se hasían en el colegio y en la parroquia. El año 1702 el P. Gabriel Coll dio los puntos de oración en nuestra iglesia, y hizo el exercicio de la Buena Muerte en tiempo de quaresma; el P. Escardó enseñó la doctrina los domingos del año en la parroquia y el P. Re[c]tor hizo el novenario de San Francisco en casa, y tanto en la parroquia como en casa, se icieron esos exercicios con mucho concurso, estimación y utilidad de los seculares. También por la quaresma, se hizo el Acto de Contrición de noche, por las calles, acudiendo atan (a tan pia) y santa función el magistrado de la villa con los demás de pueblo con singular devoción y reverencia a tan santo exercicio.

Por el mes de junio el P. Gabriel Coll pasó morador al colegio de San Martín y de Montesión vino en su lugar el P. Gabriel Alba, y poco después vino el H^o. Juan Vicens; el H^o. Francisco Carbonell por el mes de julio fue por morador a la residencia de Ibiza y de Ibiza vino en su lugar, el H^o Juan Francisco Christóbal. Por el mes de o[c]tubre el P. Sebastián Escardó fue a acompañar al padre P. Socías en las misiones, que se hicieron en los lugares de Sineu y Inca con el fruto acostumbrado de confesiones generales, reconciliar enemigos y frequentar sacramentos.

Considerando el P. Re[c]tor la estrechez del colegio viejo, [la] incomodidad en que vivían lo sujetos y la pequeñez de nuestra iglesia para nuestros ministerios, con consulta del P. Provincial, que era el P. Gabriel Sierra, determinó de proseguir la obra del colegio nuevo hasta ponerlo en estado de podernos mudar en él. Para eso hizo la debida prevención de pertrecho, de su horno de cal, piedras marés. Halló el P. Re[c]tor la obra del colegio nuevo con las tres solas paredes en esta forma: la paret del frontispicio que mira assí a la villa levantara asta el paramento de la asotea; la paret de en medio y la que corresponde asser al monte Calvario levantara asta los portales de los aposentos y ventanas del quarto con los testeros de un lado y otro. Hizo el P. Re[c]tor levantar las paredes y testeros hasta el terrado y se hizo cubrir el quarto; y para ello se valió de la madera que ya halló en casa y de 20 chopos [que] le dio de limosna el Sr. Juan Antich de Llorac y de otros dos chopos grandes que se cortaron en Son Bruy.

El año 1703 continuaron los mismos ministerios, enseñó la doctrina christiana en la parroquia el P. Escardó y hizo el novenario de San Francisco en casa; el P. Alba dio los puntos de la oración los domingos en nuestra iglesia con los mismos concursos y mayor frecuencia de sacramentos. Este año el P. Rector predicó la quaresma en la parroquia y hizo en la misma iglesia el novenario de San Francisco, llenándose todos los días la iglesia; y singularmente, [en] los domingos eran extraordinarios los concursos y mucha gente se quedaba fuera los portales por no tener lugar dentro.

Por este tiempo sucedieron dos casos dignos de memoria en honra de San Francisco: el uno es, que una muger de esta villa tenía su caballo que hacía tres días que no comía, echado en el establo, sin poderlo levantar y dado por muerto. La buena muger entrando en el establo con grande confianza y fe en San Francisco, dijo al caballo: *En nombre de San Francisco, levántate y comerás*; cosa admirable. El caballo, luego, se levantó, comió y estuvo bueno. El otro caso es, que estando una doncella sola en una casa de campo, fue de noche un mozo a solicitarla, resistió ella, afeándole la culpa, y al quererla hacer violencia, invocó la doncella a San Francisco; y luego vino un hombre inesperadamente a la casa sin saberse como, ni porqué motivo venía o passaba por aquel lugar retirado; y con esso el mozo no pudo lograr su intento y se fue. Volvió el otro día el mozo a pedir perdón a la doncella; ésta, dijo, le perdonaba y que de su agravio dejasse su venganza a Dios. Sucedió que dentro seis años, el moso murió desastrosamente con circunstancias raras del castigo del agravio que intentó haser a la doncella, y de la protección que tenía San Francisco de las almas castas; esas circunstancias se callan por el peligro de manifestar las personas.

Este mismo año vino al Rdo. Jayme Llull viceprior de esta parroquia la siguiente orden del señor Obispo y vicario general: *Señor Vice-Prior de Pollença V. M. de orden su Ilma. el Bisbe y nostra proseguirá lo que feu lo any passat, de que la processó de les Tres*

Rogatives que vinan esta semana que ve, que se diuen lletanies o lladanyes, vaja a la iglesia del Convent de Sent Domingo; la segona a la iglesia del Colegi de Sent Ignaci de los pares de la Compañia de Jesús, suposat que estas dos iglesias ay reserva del Santíssim Sagrament; y la tercera anirà a una de les dos sufragànees de aquesta vila, en aquella hont no anaren esse any passat. Y notificarà esta orde a tots los eclesiàstics de aquest comú a juntarsa (juntarse) en forma de comunitat mananlos, com nosaltres ab aquesta los manava en pena de sinch sous a cada un y altres penas a nos reservades que obeyescan y vagen a dites processó[ns] y axi mateix diuenge, que se notificarà en el poble, que es orde de su Ilma y nostra, que les dites processons vagen a dits llocs, Guarde Deu a V.M. de Ciutat y maig 11 de 1703.

Esta letra vino firmada del Vicario General Bauzá y a 12 de mayo del mismo año fue leyda delante la comunidad de los Rdos. Clérigos intimados, publicada y obedesida. La causa de enviar esta letra, fue que abiendo tenido la processión de los clérigos a casa el año antecedente, hubo varios pareceres entre ellos, y seculares de que dejassen de venir a casa; de que noticioso el Señor VicePrior de la parroquia escribió al Vicario general y hizo venir la referida orden.

Por el febrero de este mismo año, prosiguióse la obra del quarto nuevo hasta concluir. Comecose (comenzose) por la bóveda de la bodega, que es el suelo de los aposentos de abajo; hizose la bóveda de los aposentos y tránsito de arriba; formáronse los aposentos de igual latitud y anxura con la divisiones de los tabiques y alcobas; hiciéronse las corbas¹²⁴ del suelo de la asotea con su pavimento de trespol¹²⁵, enladrillándose los aposentos y su tránsito. Hiciéronse dos hornos de cal en Son Bruy; blanqueáronse todas las paredes interiores del quarto. Hiciéronse todas las puertas y ventanas, valiéndose de tablas de unos grandes maderos que traxeron de la Torre de Manacor¹²⁶. Sólo faltaba para mudarnos a la obra nueva, las officinas de dispensa, cocina, refitorio y lugar común. En este mismo año por el mes de agosto vino visitador a este colegio, el P. Juan Bautista Arcayna, Re[c]tor que era del colegio de Gandía; y su reverencia con madura consideración, ordenó que dichas officinas se hiciessen fuera de la testera del quarto, que mira assí a lebeche. Diose mano, luego, a la obra; fabricose la cisterna, dispensa, refitorio y lugar común de arriba y de baxo, según la misma forma que el P. Visitador lo abía ordenado.

Por el mes de mayo de esta año el P. Gabriel Alba fue a la villa de Muro y allí hizo misión tomando por compañero al Sr. Do[c]tor Miguel Martorell, beneficiado de aquella parroquia. Hizose mucho fruto en las almas, se reconcilaron los ánimos y se ajustaron varias dependencias en beneficio de las almas, cuió ajuste abéndose empeñado muchos, no osaron poderlo conseguir. En este año su cedieron (sucedieron) varias mudancas¹²⁷ de sujetos en este colegio. Por el mes de marzo se fue el P. Sebastián Escardó a Ibiza para superior de aquella residencia y de allí vino en su lugar el P. Basilio Balansat que acababa de ser superior en la misma residencia. Por el mes de junio, vino el H^o Antonio Company de Gandía por morador de este colegio. Por el mes de agosto, envió el P. Visitador al H^o. Juan Antich al colegio de Montesión y poco después, de San Martín vino en su lugar el H^o Antonio Vila. Por el mes de o[c]tubre fue el P. Basilio Balansat a San Martín por morador de aquel colegio y poco después de allí vino el P. Pedro Descallar que en aquel colegio abía concluido un triennio de re[c]tor.

¹²⁴ Es un barbarismo procedente del catalán equivalente al término castellano galápago, es decir, es una pieza de madera de superficie convexa que sirve de molde y soporte para construir arcos o bóvedas. *Diccionari català-valencià-balear. Art. corba. Acep. 9. T. III.*

¹²⁵ Es decir, trespol, (traspol o trispol), barbarismo procedente del catalán. Se trata de una mezcla de polvo hecha de trozos de tiesto picado y cal viva que servía para pavimento de algunas cisternas y habitaciones. *Diccionari català-valencià-balear. Art. trespol. Acep. 1^o. T. 10.*

¹²⁶ Predio situado en Manacor que en su origen formaba parte de la caballería de Sa Torre. Perteneció en el siglo XV a la familia Berard tan vinculada a la fundación del colegio de la Compañía de Jesús en Pollença.

¹²⁷ Es decir, mudanzas.

El año 1704 se prosiguió el P. Rafael Vallès su re[c]torado. Continuáronse los mismos ministerios con mucha aplicación de los padres y igual fruto de las almas, aumentándose los concursos de seculares en nuestra iglesia. Hizo este año en ella la oración el P. Pedro Descallar; enseñó la doctrina en la parroquia el P. Gabriel Alba y el novenario de san Francisco en nuestra iglesia. Hizo también el P. Descallar “la buena muerte”¹²⁸ los domingos, y fiestas de quaresma en nuestra iglesia con numeroso concurso de seculares y enclesiásticos (sic), que gustaban mucho de la ternura y devoción en que hacía tan piadoso ejercicio. Por el mes de mayo de este año fue el H^o Antonio Vila a Ibiza por morador de aquella residencia.

Aplicóse mucho el P. Re[c]tor a concluir las obras del cuarto nuevo para el día de San Ignacio de ese año. Concluida, pues, la obra del cuarto, enjutas las paredes y pavimentos, dispóse (sic) lo que a de servir de portería con dos aposentos más en forma de iglesia, que será un tercio mayor de la que teníamos en el colegio viejo; el aposento inmediato lo prevenimos para sacristía y obtenida la licencia del padre vice Provincial Josef Vidal, nos mudamos a vivir en el cuarto nuevo en la forma siguiente: pidióse licencia al Ilmo. Señor Don Francisco Antonio de la Portilla, obispo de Mallorca, para bendecir la pieza que se abía preparado para iglesia; y lunes a 28 de julio por la mañana la bendijo el P. Re[c]tor con asistencia de todo el Rdo. Común de clérigos y magistrados de la villa, siendo Bayle Lorenzo March de la Plaza; Jurados, Blas Cifre, Miguel March alias *quadrat*, Miguel Aloy y Miguel Lliteras con asistencia de lo principal de la villa y concurso de pueblo. Concluida esta función dijo el P. Re[c]tor la primera misa cantada sirviendo de diácono el Rdo. Joaquín Rull y de subdiácono el Rdo. Gabriel Melià.

Los religiosos del convento de Santo Domingo de esta villa formaron quexas por no aberles convidado el colegio a la bendición de la iglesia. Fue el P. Re[c]tor a darles la debida satisfacción. Y fue, que nosotros en semejantes funciones debemos ir incorporados con los clérigos, por serlo, y llamarnos el concilio de Trento, clérigos regulares; como sus paternidades eran de religión¹²⁹ más antigua no querían (querrían) ir delante, abiendo de ir nosotros detrás con los clérigos de la parroquia; y para evitar inconvenientes se abrá juzgado, que era prudencia privarnos de la grande honra, que en aquella función recibiera la Compañía de la asistencia de sus paternidades. Pero, que si se allaba medio para soltar esse reparo, que desde entonces considerara aquella santa comunidad religiosa para el día del mismo mes, en que con solemnidad se abía de trasladar el Ssmo. Sacramento a la iglesia del nuevo colegio. Respondió el P. Superior, que entonces era el P. Fray Antonio Aloy, que comunicaría esse reparo con los padres del convento, y nos volvería rspuesta.

Vino a casa el P. Superior proponiendo que los padres dominicos fueran incorporados con los clérigos como nosotros. A que, respondimos que de nuestra parte ya veníamos bien, pero que esto abían de ajustarlo con el Rdo. Común de la Parroquia. Llamose el señor Prior de la parroquia y no se pudo alcanzar que los clérigos fuessen solos, detrás, y nosotros delante incorporados a los padres dominicos. Respondimos que teníamos constumbre en esas raras funciones, en donde van los clérigos, ir incorporados con estos. Finalmente se convino que los padres dominicos sin llevar capas pluviales fuessen delante la processión, y nosotros inmediatamente detrás incorporados con los clérigos llevando tantos clérigos como nosotros capas pluviales.

A 30 del mismo, vispera de San Ignacio, por la tarde se trasladó el Smo. Sacramento desde la iglesia del colegio viejo a la del nuevo con grande solemnidad. Ordenose una solemne processión en que iban delante todos los pendones de los officios con sus cirios encendidos; seguíanse los padres dominicos y después los clérigos incorporados con los padres de la Compañía que amás (a más) del P. Re[c]tor eran, el P. Pedro Descallar, el P. Juan Antonio Ferrando que vino de Ciudad para asistir a dicha función y el P. Gabriel Melià. Llevaban con andas el Ssmo. Sacramento quatro clérigos con

¹²⁸ Se refiere al ejercicio piadoso preparatorio para obtener una buena muerte. El entrecorillado es nuestro.

¹²⁹ El término religión equivale aquí a orden religiosa.

sus casullas. Hizo la capa el P. Rector,¹³⁰ tuvo por asistentes el Reverendo Do[c]tor Francisco Planes, Rector de la villa de Esporles y el Rdo. Jayme Rull vice-prior de esta parroquia. Hubo música de la capilla de N^o S^o de Lluc. Fue la procesión por la parte más principal de la villa; pasó por medio de la parroquia en donde se cantó *in tono* al Ssmo. Sacramento y se concluyó con su oración. Llegó la procesión a nuestra iglesia; disparáronse dos veces los morteretes y se empearon (empezaron) las completas con música estando el Ssmo. patente. Acabadas completas se hizo el encierro con la misma solemnidad. Después se dio un refresco a todos los de la procesión, así eclesiásticos, como seculares. Esse día se acabaron de passar todas las alajas del colegio viejo al nuevo y ya dormimos en este colegio.

A 31, día de N^o S^a P. San Ignacio, estando el Ssmo. patente, cantó la missa mayor con música el Rdo. Do[c]tor Antonio Marcó, Re[c]tor de la ciudad de Alcúdia, diácono el Rdo. Jayme Rull vice-Prior y subdiácono el Rdo. Gabriel Melià. Predicó el sermón el Rdo. do[c]tor Francisco Planes, Re[c]tor de Esporles, con asistencia del magistrado y grande concurso de la villa, tanto de eclesiástico, como de secular. Hase notado, que desde que vivimos en el colegio nuevo, nuestra iglesia es más frecuentada, y la gente acude más a nuestros ministerios.

Mandados que fuimos al colegio nuevo puso mano el P. Rector a fabricar en la asotea algunas officinas que faltaban para la comodidad de tener ropa y provisiones de frutos y ahora sirven de roperia y graneros. En el quarto donde vivimos, uno de los mayores de la Provincia,¹³¹ cuyo frontispicio tiene de alto 18 varas y un palmo y de largo 59 varas y dos palmos,¹³² y, por estar en lugar eminente sobresale más la obra, hermosa la vila, tiene muy alegre vista de tierra y mar. Este mismo año por el mes de noviembre el P. Pedro Descallar, se fue por morador a Montesión para mejorar de sus accidentes.

El año 1705 sustentó este colegio a 6 de los nuestros padres y hermanos. Continuáronse los mismos ministerios con buenos concursos y frutos de seculares. El P. Re[c]tor dio en nuestra iglesia los puntos de la oración y por la quaresma, hizo la Buena Muerte los domingos y fiestas en la parroquia. El P. Alba enseñó la doctrina y predicó este año la quaresma en la misma parroquia y hizo mucho fruto en las almas por ser los sermones predicados con mucho fervor y encaminados a materias de los novísimos.¹³³ Este año el Do[c]tor Miguel Martorell, beneficiado de la villa de Muro, hizo el novenario de San Francisco en casa, ayudándonos a confesar gran parte de la quaresma. Vino también de Montesión el P. Antonio Sierra para ayudarnos a confessar y assistió al Actode Contrición que todos los años una noche de la quaresma hasemos por la villa; y passada la Pascua de Resurrección su R^a se volvió a Montesión.

Por el mes de junio el H^o Juan Vicens fue por morador a Montesión; por noviembre vino de Montesión el Pe. Marco Antonio Quart por morador de este colegio; y por diciembre pasó a Montesión el H^o. Antonio Company y de Montesión volvió el hermano Juan Vicens. Este mismo año por el mes de enero se concluyó la obra de la caballerisa; se comenzó (comenzó) a arrancar peñas del cerrado que ahora tenemos en el Calvario, haser márgenes, plantar parras y frutales. Por el mes de feberero se comenzó (comenzó) la pared de cal y canto del cerco, cuyo sitio estableció el colegio a la religión de San Juan con pensión alodial de un gallo negro cada año.

Al año 1706 sustentó este colegio a seis de los nuestros, tres padres y tres hermanos. Continuaron los mismos ministerios con los mismos concursos, aceptación y agrado de los de la villa y mayor frecuencia de sacramentos en nuestra iglesia. Prosiguió el

¹³⁰ Es decir, llevaba la capa pluvial presidiendo el conjunto de tres clérigos que cerraba la procesión.

¹³¹ Se refiere a la provincia de la Compañía de Jesús.

¹³² La vara es una medida de longitud dividida en tres pies o cuatro palmos y equivalente a 835 milímetros y 9 décimas. (RAE art^o vara, 6^a acep. Madrid.1956).

El palmo equivale a unos 21 cm. Es la cuarta parte de la vara dividida en 12 partes iguales o dedo. RAE Art^o palmo. Acep. 1^o. Madrid. 1956.

¹³³ Es decir, las postrimerias del hombre: muerte, juicio, infierno y gloria.

P. Alba en enseñar la doctrina en la parroquia y hizo los coloquios de la Buena Muerte en casa. El P. Marco Antonio Quart dio los puntos de oración en nuestra iglesia y hizo las pláticas del novenario de San Francisco. Por el mes de junio el hermano Antonio Company volvió de Montesión a este colegio y por diciembre pasó otra vez a Montesión y por mayo 1709 le despidieron de la Compañía. Este año, por el mes de agosto, se dio principio al huerto de la Cabana¹³⁴ en Manacor; se hizo la noria que costó mucho por la grande copia de agua que entonces salía y el año siguiente se hicieron las casas del mismo huerto.

Prosiguese el pleyto de la paz que deben darnos en la parroquia después del Magistrado, abiendo salido sentencia echa por el Do[c]tor Llorens, que ahora es canónigo, y contiene: que da la precedencia en el banco de la parroquia a la casa de los de D. Francisco Desbruy que concurriendo los de la casa de D. Francisco Desbruy con los padres de la Compañía moradores de Pollença, se han de assentar interpolados en dicho banco y dar la paz, tanto a los de casa de Desbruy como a los (a los) de la Compañía. Don Antonio Desbruy, curador de Don Francisco Desbruy, se apelló a Roma de esta sentencia, y nosotros también quod (?) gravamen de la precedencia en el banco. Señalaron de Roma por revisor de la causa al señor canónigo Matheo, y éste señaló para hacer la sentancia, al Do[c]tor Fiol que es Jues de Bienes confiscados por la Santa Inquisición.

Este año se fundó en la parroquia la Cofradía de San Francisco Xavier con autoridad apostólica por un breve despachado por la santidad de Clemente XI a los 26 de marzo del presente año con varias indulgencias, privilegios y indultos concedidos a los cofrades. La causa de suplicar este breve fue el aberse aumentado mucho la devoción al santo con varios casos prodigiosos que obró San Francisco en esta villa de que referiré algunos.

En la valle de Colonia hay un huerto que llaman el Hort de Son Cladera.¹³⁵ La hortelana tenía un niño de tres años de edad. Dejole la madre junto al aljibe que estaba lleno de agua y júsgasse que el muchacho para coger algún palo que nadaba por encima de la agua se abalansó sobrado y cayó dentro el aljibe. Buscaba la madre el niño y no lo encontraba dentro ni fuera del huerto ni se le ofreció lo que había sucedido. Al cabo de tres horas entró una muger al Huerto para lavar la ropa y reparó en un buco que nadaba encima de la agua y volviendo a reparar advirtió que era niño o niña que estaba immobile (inmóvil) con algunas ranas que tenía encima. Avisó al hortelano que era padre del niño que al punto se echó dentro el aljibe y nadando sacó a su hijo ya difunto al cabo de tres horas, que abía caydo dentro del aljibe. Acudió la madre y viendo al hijo muerto se desace en llanto y gritos con otras demostraciones, que causaba el natural sentimiento que preocupaba su corazón (corazón). Pero advertida, como era devota de San Francisco, le invocó en alta voz con grande confianza que el santo había de resucitar a su hijo; caso raro. Luego el muchacho dio señales de vida echando una bocanada de agua; volvió otra vez el niño a dar indicios de muerte. La madre, entonces, con mayor eficacia, empezó de nuevo a invocar al Santo entrando en mayores confianças (confianzas) que San Francisco que selo (se lo) abía de restituir vivo; y luego el muchacho echó más agua por la boca; pusieronle cabeza abajo, vomitando la agua que tenía dentro del estómago, abrió los ojos, comencó (comenzó) a menearse y aora vive sano y bueno. Quien considera las circunstancias de este prodigio de aber el niño estado anegado tres oras dentro el aljibe, nadar tripa arriba, tener ya las ranas encima, como cera, que quando le sacaron del aljibe, ya ni podía naturalmente estar vivo, y que Dios por intercessión de San Francisco o milagrosamente le conservó la vida, o le

¹³⁴ Al parecer esta finca estaba ya documentada en el siglo XIII (1259). Puede que se tratara de *Sa Cabana Nova* o *Sa Cabana Vella*. (*Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Art. *Cabana*, Sa. T.2 p. 39).

¹³⁵ Colonia constituye un valle situado en el municipio de Pollença delimitado por los montes de la Cordillera Norte de Mallorca que los separan de la *Vall d'en March*, al O. por los montes de Fartàritx la *Moleta* y *Moletó*, al S. por los montes de *Rafalet*, *Mascorba* y *Cova Morella* y al Este por el núcleo urbano de Pollença, el *Puig de Maria* y el predio de Son Bruy. El historiador J. Binimelis lo define como una de las seis comarcas que constituían el término de Pollença (*Nueva Historia de Mallorca y de otras islas adyacentes*. Palma, 1927, T. IV p. 97).
L'Hort de Son Cladera es un topónimo que no ha podido ser identificado.

resucitó después de muerto.

Una muger ya de muy anciana edad cayó de una paret, rompióse la canilla de un brazo; llamó a otra muger, que tiene uso de acomodar huesos dislocados, que les puso en el brazo su emplastro y tablillas para curarles. Mas la noche siguiente, la muger que se rompió el brazo, sintió tales dolores en el brazo, que no pudiéndolo sufrir y pensando que abía errado la cura, ella misma se quitó el emplastro, y invocando San Francisco, en lugar de la tablilla, solo¹¹⁶ ató, poniendo en él unas candelas benditas; y luego con aquel dolor y dentro tres o quatro días estuvo buena con perfeta cura y dio libras de limosna al Santo.

Otra muger tenía una colmena de abejas y reconociéndola alló que las abejas abían muerto, encontrando en ella quatro o cinco abejas. Ofreció al Santo que si le restituya las abejas para conservar la colmena, daría toda la cera de aquel año a San Francisco. Fue caso prodigioso, que dentro de breves días alló la colmena abundosa de abejas y miel y presentó al Santo un pan de cera de la dicha colmena.

Este mismo año vino el almirante Lach¹¹⁷ con su escuadra inglesa al puerto de Mallorca y a 31 de setiembre se hicieron las capitulaciones; y el señor Conde de Zavellá, catalán, que vino con la escuadra tomó posesión de la isla en nombre del Cathólico Rey Carlos 3^o.¹¹⁸ De ciudad vinieron los cursantes a este colegio en donde estuvieron cerca de dos semanas, hasta que los ánimos alborotados se aquietaron y de aquí volvieron a Montesión a proseguir su curso.¹¹⁹

Año de 1707 prosiguió el Pe. Rafael Vallès su rectorado. Sustentó este colegio a 6 de los nuestros tres padres y tres hos. Continuaron los mismos ministerios de la Compañía con igual fruto a los otros años pasados. El Pe. Re[c]tor hizo las pláticas del novenario de San Francisco en la parroquial, el Pe. Alba enseñó la doctrina en la misma iglesia y el Pe. Quart dio entre año los puntos de la oración en la iglesia de casa. Este año el señor Vir[r]ey íntimo orden a varios religiosos de San Francisco de Assís, de San Francisco de Paula y de la Compañía para salir de la isla y pasar a Milán o a Nápoles; los de la Compañía fueron el Pe. Re[c]tor de Montesión Diego García, el Pe. Jorge Fortuny, el Pe. Juan Antonio Ferrando, el Pe. Gabriel Coll, el Pe. Alberto Pueyo, el H^o Sierra y el H^o Crespi, sujetos de Montesión y el Pe. Jayme Custurer¹²⁰ re[c]tor del colegio de San Martín. Se embarcaron con un navío maltés; tuvieron grandes borrascas en el mar y desembarcaron en Salou y de allí por tierra fueron a Aragón. Y como el colegio de Montesión quedaba con falta de sujetos, el P. Quart de Pollença pasó a Montesión para leher, en lugar del P. Ferrando, la cátedra de prima de la Universidad.

Año 1708. Sustentó este colegio gran parte del año a siete de los nuestros, 4 padres y tres hos. y se exercitaron los ministerios de la Compañía con mayor concurso y

¹¹⁶ El autor posiblemente quiso escribir: se lo.

¹¹⁷ Se trata del almirante Leake que mandaba la escuadra inglesa en apoyo del pretendiente Carlos de Austria(III). En ella venía el Conde de Zavellá, catalán, cuyo nombre era Juan Antonio de Pax-Boxadors y Pinós.

¹¹⁸ Mallorca había aceptado a Felipe de Anjou (Felipe V) como el nuevo rey de acuerdo con el testamento de Carlos II muerto en 1700. Gobernaba la isla el Virrey Baltasar Cristóbal de Híjar, conde de la Alcedía, desde 1704; y regía la diócesis el observante Fr. Francisco Antonio de la Portilla que en 1701 había ocupado el cargo como obispo de Mallorca.

Al presentarse en Mallorca la escuadra aliada el 25-IX-1706 que apoyaba al pretendiente Carlos, el Virrey y el Obispo organizaron la defensa, pero después de graves tumultos sus esfuerzos resultaron vanos y Gabriel de Berga uno de los fieles principales a la causa de Felipe V, murió. Se firmó la capitulación de la plaza y el nuevo Virrey Juan Antonio de Boxadors, Conde de Zavellá, destituyó de sus cargos a los funcionarios fieles a Felipe V como el Jurado militar Antonio Cotoner, y el obispo La Portilla que fue confinado a Barcelona y a su muerte en 1711 fue sustituido por Atanasio de Esterripa. Se desató la persecución hacia los elementos fieles a Felipe V como los Dameto, Fortuny, Puigdorfila Brondo, Net y Pueyo e incluso a los franceses residentes en Mallorca. Incluso algunos religiosos fueron hostigados por este motivo como algunos frailes menores y jesuitas.

¹¹⁹ Al parecer estos estudiantes de Montesión tuvieron que refugiarse en el Colegio de San Ignacio de Pollença para mayor seguridad, pues la Compañía de Jesús y los frailes mínimos de San Francisco de Paula fueron molestados por considerárseles fieles a Felipe V.

¹²⁰ Se trata del lulista que antes se mencionado en la nota 103.

fruto de los externos por ser dos confesores en casa. El P. Alba hizo la Buena Muerte en casa y los domingos de este año enseñó la doctrina en la parroquial. El P. Matheo Mojer hizo el novenario y dio los puntos de la oración en nuestra iglesia. Vino este padre por los últimos de febrero del colegio de Cervera a éste de Pollença.

A 1 del mes de mayo de este año murió Juana Ana Martorell del Ort de edad de unos 35 años y después de muerta se alló una donación suia en favor de este colegio, en que dejaba una lámpara de plata de 100 onzas para el altar de la Purísima y 100 ls. para fundarse 5 ls. de censo para aseyte de dicha lámpara; nos dejó otras 100 ls. para fundar la quarta dominica del mes de enero y 10 ls. para un a missa de 4 ls. en la misma dominica. Desde niña se confessó en casa y fue siempre muy inclinada a la virtud, mostrando una total aversión a los goses del mundo y un grande aprecio a la pobreza y vida religiosa. Pretendió toda su vida entrar religiosa capuchina y fue para conseguirlo a Ciudad, y de tanto ern tanto, escribía una carta y en viaba (sic) algún regalillo a la Madre Abadesa para hacerle memoria de su santa vocación. Deseaba la Madre recibirla, reconociendo en su alma singulares virtudes, que le hacian digna de tan santa religión, pero no tuvo efeto su santa vocación por falta de salud.

Se confessaba Juana Ana y comulgaba todos los días en casa, y, abiendo echo voto de castidad, aunque no era religiosa vivía como si lo fuera de la más observante religiosa con el singular exemplo que daba en esta villa. Observaba tal recogimiento que no salía de casa, sino (si no) para ir a la iglesia o a otra obra de piedad o obediencia. Su modestia era tal, que hubo personas, que reparando muchas veces en su compañía, jamás la vieron con los ojos levantados, ni pudieron saber de que color tenía los ojos. Su hablar siempre era de Dios y si alguna muger hablaba incautamente delante de ella, aunque la falta fuesse leve, no solía Juan Ana dissimularla, sino que la corregía de palabra o con severidad del rostro indicaba su sentimiento.

Era sumamente humilde. En casa [se]prestaba de hacer los officios más bajos como es frejar (sic) y barrer y si tenía alguna porfia, era con la criada por quererle quitar la escoba, o estropajo de las manos. Jamás se le reparó palabra que redundasse en alabanza propia, ni de quejarse de otra persona por mal que la tratasse. Quando hablaba abía de saber muy cuerdamente la cosa para que no usasse de la palabra, me parece por temor de decir alguna mentira. Tenía grande obediencia de voluntad y de juicio a sus superiores y confesores. En decirle el confessor alguna cosa, por dificultades que ubiesse procuraba vencerla para obedecer y nunca parece estaba más contenta que quando acía las cosas por obediencia y los mayopres escrúpulos, era si abía obedecido de modo que el confessor le abía dicho, o insinuado algún consejo que le daba. En la charidad y amor con Dios tenía casi continuo exercicio, exercitándola entre día en actos fervorosos de esta virtud en particular al tocar las horas del reloj, sirviéndole ésse de despertador para unir su alma con Dios; ni era menos fervorosa en su charidad con los pobres. En saber alguna necesidad de persona pobre procuraba remediarla, y quando no podía se le atravessaba el corazón de pena.

Su penitencia era singular. Ayunaba tres veces [en] la semana; cada día tomaba una rigorosa disciplina y llevaba un áspero cilicio. En la penitencia, la prudencia del confessor le asía de ir a la mano y mitigar algún tanto su fervor. Dios le envió una enfermedad de que murió, que era la de mayor sentimiento, que el Señor podía enviarle por lo mucho que apreciaba su virginal recato. De tal manera, que consultó con el confessor si le era lícito dar la vida antes de decubrir el mal al médico o cirujano, determinada primero a morir si el confessor se lo aconsejaba. En sus espaldas allaron después de muerta, bien rubricados los azotes de las disciplinas que cada día tomaba. No he querido omitir su breve relación de la vida de essa doncella, por aberse educado en el espíritu siempre de la Compañía y su vida ser de singular exemplo en esta villa.

A los primeros de julio vino el Pe. Pedro Riusec de Montesión a este colegio para hacer el año de 3ª Probación. Por el mes de abril se dio principio a las paredes de la escalera y del pedaco (pedazo) del quarto junto a ella.

Año 1709. Prosiguió este colegio, este año, en sustentar a 7 de los nuestros. Continuáronse los mismos ministerios de la Compañía con iguales concursos a los otros años antecedentes. El Pe. Pedro Riusech enseñó la doctrina [en] la iglesia parroquial. El Pe. Matheo Moger hizo la Buena Muerte y el novenario de San Francisco lo hizo también el Pe. Riusech. El Pe. Alba dió los puntos de la oracion en nuestra iglesia y predicó segundo año de quaresma en la parroquia con grande concurso del pueblo y mucha mocion¹⁴¹ de dolor de sus culpas en el auditorio. A 5 de diciembre fue el Pe. Alba a Montesión; y de allí vino en su lugar al Pe. Pedro Antonio Sierra. Passó, también, el Pe. Moger por el mes de setiembre (sino me engaño)¹⁴² a leer Gramática en el colegio de Montesión.

Por agosto se acabó la obra de la escalera y pedaco (pedazo) junto a ella. Salió esta obra muy acustada (sic), en particular la escalera, que es una pieza también (tan bien) executada que no tiene igual en arte ni en hermosura en Mallorca, ni sé que de su género la aya igual en alguno de los colegios de esta provincia. La piedra de que se icieron las gradas se trajo por mar de Santanyi¹⁴³ hasta el puerto de Pollença. El barandado se a hecho de madera de olivo bruñida con su balustrada¹⁴⁴ del mismo género que a todos parece bien y algunos mejor que si fuese de hierro.

Año 1710. Sustentó este colegio 6 de los nuestros, tres padres y tres hermanos, y aunque hubo mucha mudanza de sujetos con poca permanencia en este colegio, se continuaron los mismos ministerios de enseñar la doctrina en la parroquia, dar los puntos de oración los domingos de este año, hacer los coloquios de la Buena Muerte y novenario de San Francisco. Quexáronse los afectos a la Compañía de que tan poco permaneciesen los padres en este colegio, pero no por eso se conocía falta de concurso en las funciones y ministerios de la Compañía tanto en nuestra iglesia como en la parroquia.

El Pe. Pedro Antonio Sierra por el mes de junio passó a Montesión a leer el curso de Artes a los escolares. El P. Pedro Riusech a 29 de setiembre también passó a Montesión para leer la cathedra de Theología moral. Y este mismo día vino de Montesión el Pe. Josef Esteve, y, a 27 del mismo mes vino de San Martín el Pe. Basilio Balansat que no estuvo en este colegio mes y medio y se volvió otra vez a San Martín.

Este año se dio mano a la obra de la custodia desse (sic) colegio y se concertó con el oficial que saldarían 300 reales de ocho de sólo las manos; y que el colegio pagaría la plata, oro, cobre y azogue que fuese menester. Es todo lo que contiene: el viril, la plata, el angel que le sustenta, la gloria sobre que¹⁴⁵ el angel de arriba, y el pie que todo lo sustenta y de cobre por delante y por detrás todo dorado; y de tan linda y semejante idea no la ay en Mallorca ni aquí tampoco.

Este mismo año recibió el P. Re[c]tor carta de N^o P. General Miguel Angel Tamburini¹⁴⁶ fecha a 12 de abril de 1710, en que su paternidad exonera a este colegio de la carga de alimentos en el de Montesión, el curso de seis Hos. Estudiantes.¹⁴⁷ Fue antes el caso, que el año de 1708 por favor provincial y vice-provincial, tenía el gobierno de los colegios de Cathaluña y Mallorca el Pe. Gabriel Sierra y su R^a, para aliviar a Tarragona, envió de aquella casa a Mallorca seis Hos. estudiantes y con ellos escribía el Pe. Sierra que o pasassen a Pollença o que el P. Re[c]tor de Pollença se ajustasse sobre los alimentos con

¹⁴¹ Es decir, emoción.

¹⁴² Es decir, si no me engaño.

¹⁴³ *Pedreny que s'estén al subsol del terme de la dita vila (Santanyi) que és molt estimat per a la construcció i escultura. (Diccionari català, valencià, balear. Mn. Antoni M^o Alcover, T.IX p. 737).*

¹⁴⁴ Es decir, balaustrada

¹⁴⁵ Expresión oscura que acaso quiere decir: la gloria [que está] sobre el angel de arriba.

¹⁴⁶ Miguel Angel Tamburini nació en Módena en 1648 y murió en Roma en 1730. Fue el 14^o preposito general de la Compañía de Jesús, sucediendo en 1706 al P. General Tirso González. Fue gran protector de las misiones y en su tiempo fueron canonizados San Francisco de Borja (1724), San Luis Gonzaga (1725) y San Estanislao de Kostka (1726).

¹⁴⁷ El sentido de la frase es el siguiente: su paternidad exonera de la carga de alimentos a seis hermanos estudiantes que seguían el curso en el Colegio de Montesión.

el P. vice Rr.¹⁴⁸ de Montesión que entonces era el P. Antonio Vallès. Considerando el P. Rector de este Colegio los ahogos de los colegios de la Provincia, ocasionados de los contratiempos de la guerra y la nueva carga que ponían al de Montesión, de tener cursos de hermanos filósofos y teólogos, convino con ellos [el] vice Ror. de Montesión que Pollença pagaría a Montesión por espacio de tres años, 300 l[s]. cada año para sustentar el curso de los seis hermanos que abian venido de Tarragona. Acabose este trienio del curso y el P. V.Rr. de Montesión, que era el P. Pedro Descallar, pretendió que este colegio abía de proseguir en pagar las 300 l[s]. cada año. Escribieron a N^o P. General y su paternidad respondió que exoneraba este colegio de tal carga y que assí lo abía escrito el P. ViceProvincial.

Este año por el mes de febrero vino el Pe. Antonio Vila de Iviza a este colegio de Pollença y el H^o Juan Vicens deste colegio passó al de Manresa. También casi todo el año se tabajó en arrinconar unos matorrales y hacer la paret seca, que hay desde el Hostalet¹⁴⁹ hasta el puente de Son Bruy, abiéndose echo el año antecedente, la que sube desde el torrente hasta la más alto del Puig de Caller que divide Son Bruy de Son Mosqueroles y esta pared se hizo contribuyendo en el gasto la mitad el colegio y otra la mitad el dueño de Son Mosqueroles y entranbas paredes han sido de grande utilidad para obrar¹⁵⁰ los daños que seguían de estos la heredad en essas paredes. Por el mismo fin, los años 1708 y 1719¹⁵¹ se hicieron la paret seca que cierra el Clos d'en Segur¹⁵² y la de cal y canto que ay entre la viña y el puente de Son Bruy.

Año 1711. Sustentó parte del año a 7 de los nuestros 4 padres y tres hos.. Exercitáronse los primeros [en] los mismos ministerios de la Compañía con frutos y concursos de los externos no inferior a los otros años. Enseñó la doctrina en la Parroquia el P. Sebastián Escardó y hizo el novenario de San Francisco en casa; dio los puntos de la oración en nuestra iglesia el Pe. Rector y parte del año el Pe. Torrens. El P. Re[c]tor hizo los coloquios de la Buena Muerte. El Pe. Sebastián Escardó por el mes de enero vino a este colegio de la residencia de Ibiza, abiendo sido antes superior de aquella casa y a 4 de setiembre del mismo año passó por operario al colegio de Montesión y en su lugar vino el Pe. Juan García que de Ibiza passó al de Montesión y deste al de Pollença. También por el mes de mayo el H^o Juan Vicens del colegio de Montesión volvió a éste de Pollença.

Por el mes de o[c]tubre el Pe. Pedro Seguí, Re[c]tor que era del colegio de Tarragona, vino por orden del P. V. Provincial Francisco Ilbarri (o Ubarri) a visitar este colegio y dejó órdenes muy convenientes para lo temporal y espiritual. Por el mes de marzo el Pe. Miguel Torrens vino de Gerona a este colegio para proseguir el año de 3^o Probación que abía comencado (comenzado) en Gerona y por los primeros de o[c]tubre del mismo año passó a Montesión para leer la cáthedra de Theología moral.

Este año por el mes de setiembre vino un coronel prisionero de guerra a refugiarse al colegio huyendo de la justicia que le iba a los alcances, disiendo al P. Rector, que abía huído, porque temía le cortassen la cabeza y pidió refugio en nuestra casa. El P. Rector, con consulta de los padres, considerando que la razón de huir que daba el coronel no era crimen *lesa maiestatis*,¹⁵³ no abía causa para no patrocinarle, le admitió en casa. Mas un capitán que con caballos le iba persiguiendo, por el rastro presumió que se abía retirado dentro el colegio y vino al otro día y pidiendo auxilio al Bayle y Timiente de la villa, circuió¹⁵⁴ el colegio con gran tropel y alboroto. Fue el capitán al P. Rr. diciéndole que por orden de su Ilma. el Señor Vir[r]rey le entregase la persona de dicho coronel que tenía dentro el colegio. Disimuló el P. Rr. aber tal sujeto en casa; quiso el capitán reconocer el colegio; se le pidió

¹⁴⁸ Tachado aparece lo siguiente: de este Colegio. Los ahogos de los colegios de la Provincia

¹⁴⁹ Propiedad rústica situada en Pollença entre Can Beato, Colonya Vella, Can Bennasser y el torrente de Sitge. (*Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Art. Hostalet. T. VII p. 60).

¹⁵⁰ Podría significar obrar o borrar; en este último caso se habria producido una metátesis.

¹⁵¹ ¿1709? El autor escribe 1719.

¹⁵² Ver la nota 183.

¹⁵³ Es decir *lesae maiestatis*, de lesa majestad.

¹⁵⁴ Es decir, rodeó o cercó.

si tenía licencia para ello y conociendo de su respuesta que no la tenía, se le protestó de acer injuria a la comunidad eclesiástica. No obstante, esa misma *manu armata*¹⁵⁵ con Bayle y Tiniente reconocían la casa y no encontró dicho prisionero, porque el H^o Sacristán tuvo lugar de esconderle en un arcón de la sacristía bajo las albas que están dentro el arcón. Despidiose el capitán del P. Rr. con gran cortesía; juró proseguir el cerco del colegio de día y de noche con luces al contorno del colegio; se hizo en la villa un pregón en nombre del Sr. Vir[r]ey que ofrecía 100 reales de ocho a quien descubriría o entregaría a dicho prisionero y sopena de traydor al Rey para quien lo encubriría. Alborotose media Mallorca, iendo por los montes de Pollença y de las villas del contorno con armas en busca del prisionero; pusieron guardas en todos los caminos. Vino de Aleúdia al colegio un juez de la Real Audiencia que había salido también en busca del coronel prisionero. Quiso volver a reconocer; preguntado el P. Rr. si tendría licencia del ordinario y abiendo respondido que no se la había menester, se volvió a protestar con la excomunión contra los que violen la inmunidad eclesiástica y no obstante esso reconoció con gran diligencia los rincones del Colegio y no lo encontró.

Havisado de todo esso el Señor Vir[r]ey envió a llamar a Ciudad al Pe. Rr. con una carta que en nombre de Su Ilustrísima el Pe. Bartholomé Monsón, Vice Rr. del Colegio de Montesión y un soldado con el Bayle lo entregó al Pe. Rr. Luego su P^{at}¹⁵⁶ dentro de dos horas salió a caballo y como a menos de siete horas llegó a Montesión. Fue a Palacio y disimuló con el Sr. Vir[r]ey lo mejor que pudo tener tal prisionero dentro su colegio de Pollença. Mandó su Ilm^a al Pe. Rr. que hasta otra orden no se moviera de la Ciudad, prosiguiendo de día y de noche el cerco del colegio, los guardas en los caminos y buscando por los montes al prisionero. Pero siempre con vehementes sospechas de que el prisionero estaba dentro este colegio. Al otro día el Sr. Vir[r]ey por medio del Pe. ViceRr. de Montesión envió a decir al P. Rr. de este colegio que se allaba detenido en Montesión, que tratara de entregar al prisionero, que de otra manera, al otro día, Su Ilm^a iría en persona a Pollença, que llamaría albañiles y comenzaría por un lado a deshacer los tabiques de este colegio y si no lo allaba desharia hasta las paredes maestras; que le penaba mucho usar de este rigor con la Compañía, pero el empeño en que se allaba no le permitía el dejar de hacerlo; que era de los lances de mayor importancia que se podía hacer al real servicio en Mallorca, el apoderarse de dicho coronel. Entonces el P. Rr. de Pollença, abiendo recibido el recado, suplicó al Pe. ViceRr. de Montesión que mandase juntar consulta y a sus Rrs. los padres consultores, dijo el Pe. Rr. que era verdad que el prisionero estaba en esta colegio y que pidió su parecer para ver que tenía que responder a Su Ilm^a, antes que fuese a Pollença a executar la ruína que amenasaba. Nadie hubo de los padres consultores que fuera de parecer que se podía manifestar a Su Ilm^a que el prisionero estuviere en este colegio, por temor de incurrir en irregularidad. Por último, se resolvió en la consulta que el Pe. Rr. de Pollença fuese al señor D. Francisco, Togores Canónigo y Vicario General sede vacante,¹⁵⁷ y se executase lo que el Ordinario dispondria .

Hisosse así y después de varias consultas se tomó un medio según la urgencia del caso podía, y fue que el Pe. Rr. fuese a Su Ilm^a, que ya que Su Ilm^a tenía tales indicios de estar el prisionero en este colegio, que le diera licencia para volver a Pollença y que su R^a reconociera los rincones de su colegio y si en él encontraba a dicho prisionero, no le tendría escondido, sino que una de dos: si quería ir a sus venturas, que se fuesse; o que si quería quedar en casa, que estuviere en lugar público o dentro la iglesia. Contentó la respuesta al Vir[r]ey. Partió, luego, el Pe. Rr. para el colegio de Pollença; halló a dicho prisionero y considerando que era imposible escaparle de las manos de la justicia, si el Sr. Vir[r]ey executaba lo que había dicho, como se proponía, lo haría, según el grande empeño, que tenía de allarlo. El mismo prisionero tomó patido de estarse dentro de la iglesia. Al otro día, por la mañana, vino el Sr. Regente de la Ciudad, reconoció nuestra iglesia y encontró a dicho

¹⁵⁵ Es decir, a mano armada.

¹⁵⁶ Su paternidad.

¹⁵⁷ El obispo Fr. Francisco Antonio de la Portilla estaba desterrado a Barcelona por ser partidario de Felipe V.

coronel prisionero delante del altar mayor. Se apoderó de su persona y levantando un auto como se sacaba de la iglesia en presencia de un ministro de la curia eclesiástica enviado para ello del Sr. Vicario General, después de haber dicho coronel confesado y comulgado, se lo llevó al Sr. Regente con su persona a Ciudad y lo pusieron en la Torre del Ángel.¹⁵⁸

No faltó quien escribió a la corte de Barcelona contra el P. Re[c]tor en este caso tan ruidoso, culpándole de no haber entregado luego a dicho prisionero. Pero con el favor de Dios, conociéndose la recta intención de la christiana charidad en patrocinar a un desvalido y librarle de la muerte, la justicia no hizo demostración alguna contra su R.^a.

Año 1712. Sustentó este colegio a 6 de los nuestros, tres padres y tres hnos. Continuáronse los mismos ministerios de la Compañía. El Pe. Juan García enseñó la doctrina en la parroquia y hizo el novenario en nuestra iglesia. El Pe. Rr. hizo los coloquios de la buena muerte y parte del año dio los puntos de la oración en nuestra iglesia. El Pe. Antonio Puigserver, parte del año, dio los puntos de la oración y parte del año enseñó la doctrina en la parroquia.

Por el mes de enero el H.^o Juan Vicens pasó a la residencia de Ibiza. El 9 de agosto vinieron de Montesión a este colegio el Pe. Antonio Puigserver, el H.^o Juan Monserrat y con el re[c]torno se fue el H.^o Antonio Vila al de Montesión. Por el mes de mayo el P. Josef Esteve se fue a Barcelona, señalado para leer Theología en el colegio de Betlem. Este año y el pasado se trabajó mucho en arrancar peñas para llenar el sitio de la Iglesia como también en arrancar un pedazo de bosque que abía dentro del olivar de Son Bruy y hacer varios márgenes para el cultivo de la tierra, y también arrancar asebuches y algarrobos, que abía dentro el bosque. También se hizo la cisterna que ay dentro el quarto por haber encontrado allí un vacío entre las peñas que al verano refresca el agua y juzgar que ha de conservarse la agua bien fresca, de que en muchos tiempos del año necesita el colegio por no tener nieve tan a mano como en ciudad.

Año de 1713. Continuó el Pe. Rr. su gobierno, entrando en el duodécimo año de su rectorado en cuyo tiempo con varia compra de cereales nuevos y de pedacos (pedazos) de tierra y quitación de males que había el colegio. Se emplearon 3865 libs. S. 7.¹⁵⁹ de los frutos que sobraron, que todo echó de contar en aumento de la hacienda y beneficio del colegio. Por los primeros de junio de 1713 se fue el P. Antonio Puigserver a Montesión y al cabo de 15 días vino el P. Pedro Antonio Sierra en su lugar y el H.^o Juan Monserrate en lugar del H.^o Antonio Vila.

Por los últimos de agosto vino el Pe. Pedro Ximénez morador de este colegio.

Año 1714

A los días primeros de mayo murió Madalena Rulla, doncella, y con licencia de N.^o Pe. se enterró en N.^o iglesia. Hubo dificultad sobre el entierro y pagar quarta al Vice Prior de la parroquia. Se convino entre el colegio y el Rdo. Común y Vice Prior que las 4 achas y condaliones quedarian en el colegio como en depósito hasta que ubiesse en juicio declarado el drecho (derecho) de las partes. Dicha difunta se enterraría del modo y como querría el P. Rr.. Fue enterrada de este modo: las quatro achas y candelinas de la offerta quedaron en casa y que el Vice prior no ha pedido cosa y sólo se ha pagado por la heredera a dicho común, los drechos (derechos) de procesión, capas y missas que cantaron los clérigos en casa, como consta en un albarán del Rdo. Blas Terrasa, Procurador de sepultura, echo a 10 de julio de 1714 con otros gastos que hubo del escolano, extremaunción de la difunta que todo paga dicha heredera.

Al 13 abril deste año se dio principio en fabricar las paredes colaterales de la iglesia nueva. A los primeros de junio deste año se fue el Pe. Pedro Ximénez al colegio de

¹⁵⁸ Torre existente en el palacio de la Almudaina en Palma, que en ocasiones ha servido como prisión para personas de relieve.

¹⁵⁹ O sea, 3865 libras 6 sueldos. Sigue un signo

San Martín por orden del Pe. Domingo Navasqués, Re[c]tor del Colegio de Barcelona. A 7 de agosto de 1715 llegó para vice Rr. de este colegio el Pe. Sebastián Escardó. El día 8 le nombró el Pe. Rafael Vallès y el mismo día se partió para Rr. del de San Martín a donde pocos días después fue cambiado por orden de la obediencia el Pe. Juan García.

A los 9 del mismo mes y año llegó a este colegio del de Montesión el Pe. Bartolomé Monzón con el H^o Miguel Simón que le servía de enfermero, para probar si con el clima saludable de estos montes mejoraría de sus achaques; mejoró algo y a 4 de diciembre del mismo año volvió al de Montesión para pasar al Reyno de Valencia.

A 20 del mismo mes y año llegó a este colegio el Pe. Bartholomé Antonio Fullana para morador del mismo colegio.

A 8 de setiembre se prosiguió en desmontar las peñas que ocupan el sitio que a [de] servir para la iglesia nueva y se trabajó en ellas asta los primeros de noviembre. El P. Severino Claret a 18 de octubre deste mismo año, vino a este colegio para convaleser de su enfermedad. Convalesió perfectamente y moró acá asta los últimos de abril del año siguiente que pasó a la casa profesa.

Capítulo 8^o

Del 6 Rector que fue el Pe. Sebastián Escardó

Al primero de enero 1716 fue nombrado Rr. de este colegio el Pe. Sebastián Escardó. Los sujetos que este año sustentó este colegio, los ordinarios 6 ó 7; los ministerios, los acostumbrados. El Pe. Bartholomé Antonio Fullana enseñó la doctrina en la parrochia; en la misma predicó algunos sermones y en casa hizo el novenario de San Francisco Xavier siempre con buenos concursos y aplauso. El P. Claret, en tiempo que acá moró, tuvo la oración en casa y por la quaresma la buena muerte.

A 5 de febrero deste año vino el Pe. Francisco Bru a visitar este colegio por comisión del Pe. Antonio Ríos Ve. Provincial¹⁶⁰ y abiendo compuesto todas las cosas assí en lo espiritual como en lo temporal se volvió a 18 del mismo mes al de Montesión.

A 8 de marzo se partió el Pe. Sierra para la residencia de Ibiza y de allá a 5 de mayo del mismo año vino el Pe. Matheo Moger; el mismo día vino en su compañía el Pe. Miguel Roca del de Montesión, para imponerse en la Procura deste Collegio por estar ya viejo el H^o Gregorio Andreu.

El primero de quaresma se empezó a trabajar en las peñas que ocupan el sitio en donde se a de fabricar el quarto del refitorio, cozina alta y a sacar del sitio del collegio la tierra, piedras y demás agrunone (?) y aún se prosigue en esto.

Después de pasqua como lo ordenó en su visista el P. Francisco Bru, se derribó la esquina del quarto principal que amenasava ruina, se reparó su daño, concluióse la obra por la pasqua de Pentecostés y quedó firme el quarto. Por este mismo tiempo, se izo en Son Bruy la mota de la noria¹⁶¹ de cal y canto. A 2 de junio se compró de Juan Viansó, obligándole por justicia, aunque no se llegó a sentencia, un pedazo de tierra y sus casas de que necesitaba el colegio para tener todo el sitio que había menester para la iglesia y sacar fuera el camino del Calvario,¹⁶² y por el otoño se izo toda la paret que faltaba para estar serrado (cerrado) todo el colegio y huerto que creció un buen pedazo. También se hizo por este tiempo el camino del Calvario a satisfacción de los de la villa que quedan contentos por tenerle mejor y mas drecho (derecho).

¹⁶⁰ Es decir, viceprovincial.

¹⁶¹ Es decir, un ribazo para contener el agua que se extraía.

¹⁶² Se refiere a la ermita de este nombre que existe junto al colegio en Pollença y a la que antes ya se ha referido.

A 3 de agosto llegó a este colegio la alegre noticia de la beatificación del venerable Juan Francisco Regis.¹⁶³ Por la tarde se tocó la campana y los lugares tinientes, que son los que pueden tener armas en sus casas, dispararon muchos fusillazos con que se divulgó la noticia a todo el pueblo. La fiesta se hizo a 25 de octubre del mismo año; la iglesia se entoldó toda de damasco carmesí; en el altar mayor se puso una gradería que remataba con un nicho en donde estaba la estatua del Bto. con sobrepelliz y estola que por ser cuarto domingo del mes tenía en la mano el Ssmo. Sacramento. La víspera por la tarde cantaron el Tedeum el Rdo. Clero y Ps. Dominicos y la música; después se dijeron las completas y acabadas se dispararon los fuegos que estaban en la plasueta y en la asotea que adornaron los faroles; dispararon los lugares tinientes. El otro día hubo oficio y sermón por la mañana y por la tarde fiesta y completas. Este día comieron en casa el Por. de Santo Domingo con el P. Antonio Aloy que nos tiene buen afecto y todos los clérigos que cojieron en el refectorio. A 26 de octubre se partió el P. Fullana a Palma para embarcarse para la casa profesa.

A 29 de este mismo mes y año llegó el Pe. Ignacio Montañana por morador interino de este colegio y se fue a 6 de enero 1717. Año 1717. Este año sustentó este colegio a 6 de los nuestros 2 Ps. y 4 hos. Continuaron los mismos ministerios de la Compañía, con igual concursos (sic). El Pe. Rr. predicó la quaresma en la parroquial que es cotidiana con extraordinario concursos y el Pe. Matheo Moger el novenario a San Francisco Xavier y pláticas de la buena muerte en casa con buenos concursos. La villa dio a la sacristía de limosna las 30 ls. que acostumbra decar (dejar) a los que predicán y de ella se hace una cruz de plata para *lignum crucis* que lo tenía de ébano.¹⁶⁴

El primero día de quaresma se prosiguió en trabajar a las peñas del cuarto del refectorio. En Son Bruy se hizo el algibe de la noria y en Manacor se acabó la bodega y casa que el colegio tiene en aquella villa.

Por los últimos de abril de este año de 1717, hallándose este término de Pollença muy falto de agua, hizo la villa devotas y fervorosas rogativas, y entre éstas, una numerosa procesión al oratorio de Lluch a la devota y milagrosa imagen de N^a Señora [que] en aquel santuario se venera con mucha y bien conocida devoción. En este oratorio y rogativa, a instancia de la misma villa, predicó el Pe. Gabriel Coll, morador entonces de este colegio, con notable fruto por el fervoroso espíritu del Pe. y por la aceptación y aplauso que sus revelantes¹⁶⁵ prendas le habían grangeado; y poco después pasó dicho Pe. Coll a Montesión por morador de aquel colegio.

En el año de 1718 se continuaron los ministerios acostumbrados, así en la quaresma, como en lo restante del año, con no menor fruto de las almas que en los años antecedentes. A diez de abril del mismo año, llegó desde Ibiza el P. Pedro Antonio Sierra para morador de este colegio. A los primeros días de junio de este año salió a misión de Muro el P. Sebastián Escardó, Re[c]tor que era de este colegio, con el Pe. Gabriel Coll que desde Montesión pasó a aquella villa para ayudar a su R^a. Salió esta misión tan conforme al espíritu apostólico de los Pes. Misioneros que lograron por parte de ella muchas confesiones generales y la paz vinieron, y con concordia entre muchos, que vivían con peligrosas y escandalosas enemistades¹⁶⁶. Otra misión hizo el mismo P. Re[c]tor en la villa de Alaró. No se sabe quien fue su ayudante compañero, ni menos se tiene noticia del fruto, pues en cosa de veinte y un años que han pasado desde el rectorado del Pe. Escardó, no se halla aberse proseguido la Ystoria del colegio hasta el presente año de 1739 en que se vuelve a continuar con solas algunas bien reducidas noticias, que se han hallado de lo sucedido en los años pasados, pero es de creer correspondería el fruto de esta misión al

¹⁶³ San Juan Francisco de Regis, S. I. (1597-1640) se distinguió en el movimiento de la Contrarreforma. Su festividad se celebra en la actualidad el 2 de julio.

¹⁶⁴ El *lignum crucis* es un fragmento de la cruz donde murió Jesucristo. La letra cursiva es nuestra

¹⁶⁵ Es decir, relevantes.

¹⁶⁶ La redacción es defectuosa. Parece que el autor desea expresar que llegaron la paz y la concordia entre muchos que vivían en peligrosas y escandalosas enemistades.

bien notorio espíritu, fervor y celo del Pe.. Lo que se sabe es, que, o fuese por el improbo trabajo en aquel ministerio, o fuese por el poco cuidado de si volvió el Pe. enfermo de dicha misión. Concluyó el rectorado el Pe. Sebastián Escardó con dos patentes milagros obrados en su tiempo en esta villa, por la poderosa intercesión del gran apóstol de la India Sn Francisco Xavier, que son como se sigue, según el informe que de uno y otro, con sus testigos, como el muy Rdo. Jayme Rull pbro. y vicario de esta parroquia.

A los 7 de abril del año 1719 Guillermo Colomar de 2 años hijo legítimo de Guillermo y Martina Martorell, naturales y habitantes de esta villa de Pollença, al ponerse el sol, cayó sin que nadie lo advirtiese dentro el canal del molino de agua de Cuxac¹⁶⁷ del señor Don Matheo Gual y pasando Pedro Colomar, tío del muchacho, passando frente al dicho canal reparó que en el suelo del agua, que subía hasta cosa de cinco palmos, abía una cosa blanca la que por entonces juzgó que sería ropa que alguna lavandera se abía dejado. Buscó un palo para sacar lo que pensaba era ropa y mirando con más atención lo que era, se certificó era el ya referido niño Guillermo Colomar. Sacole del agua y halló que estaba ya muerto, el color azul, cerrados los dientes (que no se los pudo abrir con un uso¹⁶⁸ por mucha fuerza que hizo), yerta toda cara y cuerpo y frío como nieve, de suerte que por los indicios tan claros no le quedó rastro de duda que estaba ya difunto el niño. Púsole fuera de la sequia¹⁶⁹ o canal, invocando desde luego a Sn Francisco Xavier. Llamó al padre y madre del niño difunto, quienes viendo a su hijo muerto, entre suspiros y llantos, no paraban de invocar al mismo santo. Tomaron el niño, pusiéronle bajo el poder del médico y el dicho Pedro Colomar, tío del muchacho, rogó a los circunstantes que se abían recogido ya (y a) muchos a las voces de la novedad. Dixerón un Padre nuestro y una Ave María a San Francisco Xavier, prometiendo, si el niño volvía a la vida, hacerle una presentalla de plata. Hecho esto, entaron al niño dentro la casa, desnudáronle y repararon que abía hecho algún sentimiento o movimiento con los dientes. Avivaron más la fe e invocando con más fervor el patrocinio de San Xavier, el niño, poco a poco, passada la media noche, se halló vivo, sano y bueno. Según la relación de dicho Pedro Colomar, juzgó éste, que estuvo el niño bajo de agua más de un quarto y medio de ora. La presentalla de plata, se alla en este colegio en el altar y capilla de San Francisco Xavier. Fueron testigos del suceso a más de los padres y tío del muchacho, Antonio Pont Godó, Antonio Rull, alias *Famella* y Antonio Martorell de Son Vela,¹⁷⁰ la señora Juana Martorell de Son Vela, Juana su hija y Magdalena su nuera y otros muchos que acudieron a la novedad.

Jaime Sardà de la posesión llamada Mortixet¹⁷¹ de esta villa, de edad de sinquenta y un años, había cerca de doce años que tenía mala una pierna, llena toda de llagas. Había ya buscado todos los remedios naturales posibles, pero sin ver otro efecto que aumentarse con ellos el mal. Por el mes de mayo de este año de 1718, no dando lugar esperanzas algunas de mejora, ni de aún devida (de vida), el do[ct]or Juan Munar, médico, y Juan Cifre y Juan Cifre, cirujanos de esta villa, resolvieron éstos abrirle la pierna y estando ya para efectuarlo, comenzó dicho Cerdà a temblar y quedose sin pulso, por lo que resolvieron dilatar para el otro día la ejecución de tan penosa cura. Fuéronse médico y cirujanos y quedándose assí el referido Jayme Cerdà, invocó el auxilio de San Fco. Xavier, prometiéndole, si le daba la salud, hacerle cantar un oficio en acción de gracias. Envió a la parroquia para que le trajessen a ceyte (aceite) de la lámpara que arde delante del santo y se

¹⁶⁷ Valle situado entre el de Sant Vicens, la zona de l'Horta y la Vall d'en March en el municipio de Pollença.

¹⁶⁸ Es decir, huso.

¹⁶⁹ Es decir, acequia.

¹⁷⁰ Puede corresponder este topónimo a la actual finca Can Vela Gran ubicada entre Son Tut y Can Bosseta, las Quarterades y Can Vela Petit en el término de Pollença.

También podría corresponder a Can Vela Petit entre Can Vela Gran, Can Vic, Can Lloquet y Can Tirana, también en Pollença. Cabe, por último, la posibilidad de que estas dos fincas actuales constituyeran en el sigloXVII la finca de Son Vela.

¹⁷¹ Predio situado en el término de Escorca entre los predios de Pedruixella Petit, Son Marc y Mortixet. El autor lo situa erróneamente en el término de Pollença a causa de su proximidad al límite de demarcación de ambos municipios y además porque su relación debía ser más corriente con Pollença, ya que Escorca carecía prácticamente de núcleo urbano.

la untó con mucha fe y devoción por ocho o diez días, conociendo ya mejoría desde el día primero y dentro breve tiempo, sin otra medicina, quedó toda buena y sana la pierna que en ella no conocieron más que las cicatrices de las pasadas llagas. En prueba del prodigio mandó se cantase en la parroquia el prometido oficio en agradecimiento a su Sto. bien echor. Afirieron - médico y cirujanos después los referidos -,¹⁷² [que] era imposible curarse con medicinas naturales y que no dudaban aber sido manifiesto milagro de Sn. Francisco Xavier.

Capítulo 9

Del séptimo Rector de este colegio el Pe. Miguel Torrens

A 21 de agosto de 1719 llegó desde Ibiza, en donde abía sido superior, el Pe. Miguel Torrens, sujeto cabal en virtud y letras, cuya santidad y vida religiosa arreglada a nuestras constituciones se le traslucía en su modesta compostura y circunspección en el trato común de todos. Fue nombrado re[c]tor de este colegio día 23 del mismo mes y año. El Pe. Sebatián Escardó, concluyó su rectorado, pasó a Montesión para ministro de aquel colegio. En todo el re[c]torado del Pe. Torrens, se gestionaron los ministerios acostumbrados con igual fervor y fruto que en los antecedentes sin omitir el Pe. Rector diligencia ni remedio alguno, que pudiese conducir a promover en sus súbditos la más puntual observancia religiosa y en los externos el fruto y bien de sus almas a la mayor gloria de Dios, según el espíritu de nuestro Pe. San Ignacio. Día 21 de noviembre de este mismo año vino de San Martín para morador operario de este colegio el P. Gerónimo Amer.

En el año 1720 los magníficos regidores de esta villa según la costumbre que abía de convidar con la quaresma de la parroquia, al muy Rº Pº Prior del Convento de Nuestra Sª del Rosario de padres dominicos, o al Re[c]tor del colegio, para que así cada uno de dichos superiores la predicara en su respectivo gobierno, brindaron al P. Re[c]tor con la quaresma de este año; y si bien procuró su Rª escusarse con su poca salud y debilidad de fuerzas, para una tarea continua y a ora tan incómoda, empeñados los regidores, pusieron en manos de su Rª el disponer de ella o su gente, con tal que fuese jesuita quien la predicara. A vista de lo qual, quedó a cargo del colegio el predicar la dicha quaresma. Ofreciéndose gustosos los padres operarios al Pe. Re[c]tor, para ayudarle en quanto fuese menester para satisfacer el deseo de los señores regidores. Predicose la quaresma; el Pe. Re[c]tor tuvo a su cargo los domingos y fierstas y algunas de las ferias, quedando los demás días a cuenta de los otros dos padres que abía entonces en el colegio, sin que por esta ocupación se descantillase¹⁷³ nada de los ministerios domésticos quadragesimales. Salió la quaresma tan a satisfacción del pueblo, que aún aora se acuerda (acuerda) de ella, celebrando después de tantos años algunos sermones que predicó el Pe. Rector muy persuasivos por lo tierno, devoto y eficaz de ellos.

A 24 de agosto de 1720, llegó desde Urgel parta morador y operario de este colegio el Pe. Jacinto Huguét. Por el mes de mayo de 1722 vino desde Montesión para morador y operario de este colegio el Pe. Antonio Puigserver, aunque pocos meses después, se volvió al mismo colegio de Montesión. A 24 de Mayo del mismo año 1722, el Pe. Francisco Sierra, exprovincial de la provincia de la América Meridional, la de Toledo, y entonces re[c]tor del Colegio Imperial de Madrid,¹⁷⁴ nombrado por Nª Rª Pe. General,

¹⁷² Estas palabra aparecen entre el signo + usado al principio y al final que nosotros sustituimos por los guiones respectivos por ser más adecuados. El sentido es éste: Después los referidos médico y cirujano afirieron [que] era imposible

¹⁷³ Aquí significa rebajase.

¹⁷⁴ Este colegio fue fundado en 1625 en Madrid por Felipe IV quien lo encomendó a la Compañía de Jesús. Tuvo gran prestigio y al ser expulsda la Compañía de España se conservó reglamentado por la Ley 3ª, Tit. 2º, Libro 8º de la Novissima Recopilación. Fue suprimido definitivamente al ser nuevamente expulsada la Compañía de Jesús de España en 1835.

visitador de esta provincia de Aragón, llegó a este colegio; hizo en tan breve tiempo su visita que se volvió ya a 5 de junio. Los magníficos regidores de esta villa, suplicaron a dicho visitador, les concediera aulas en el colegio para la buena educación de la juventud. Condescendió su R^a en parte con su petición, poniendo la escuela de niños, que regentó el H^o. Juan Monserrat. También el mismo Pe. Visitador, que en la noche de Navidad se hiciese la función que asta aora se continúa en nuestra iglesia con numeroso y devoto concurso. En tiempos del re[c]torado del Pe. Mguel Torrens se hizo para la sacristía una casulla rica y muy vistosa como también su alba buena y algunas otras cosas para el adorno de la iglesia. Adelantó mucho su R^a la fábrica del colegio, pues hizo el quarto nuevo en donde está la librería, la capilla, el refitorio y el _____¹⁷⁵ de Profundis, con su texado y las quadras, y aunque no concluyó dichas piezas las dexó muy adelantadas. Tuvo así mismo el Pe. Torrens mucho cuidado en mejorar la hacienda del colegio; a cuyo fin mandó se hiciese la paret nueva de cal y canto de la viña de Son Bruy, con la qual queda la viña guardada, de las soberbias avenidas de agua, que a veces se entraba por ella con notable daño. En Manacor se compraron algunas piezas de tierra dentro la Caballería de la Torre en alodio del colegio, que por vecinas se agregaron a dicha posesión. Luyéronse¹⁷⁶ también en este tiempo más de 60 libras de censal, de que antes estaba cargada la hacienda del colegio, esto es 49 libras 19 sueldos a la sacristía del colegio de Montesión y 17 libras 10 sueldos a la librería del mismo colegio, como consta en el Libro de Propios.

A 1 de De. [al] Pe. Miguel Torrens le sucedió en el gobierno de este colegio, con el empleo de Vice Re[c]tor interino, el Pe. Gerónimo Amer, que, como no llega a un año su gobierno no se pone en capitulo aparte. Quedose por poco tiempo morador de este colegio el Pe. Miguel Torrens y pasó después al de Montesión para cuydar de la congregación de seculares que con la invocación del Espíritu Santo, está fundada en aquel colegio con notable proceder espiritual de sus congregantes, y edificación en sus muchos y devotos ejercicios y funciones de piedad, que exercitan así en los hospitales, como en las cárceles. En este ministerio que desempeñó a medida de su bien conocida aplicación y fervoroso celo, duró poco el P. Torrens, pues se lo llevó Dios poco tiempo después para darle en el cielo el premio de sus virtudes. Sustentó por este tiempo el colegio a siete u ocho sujetos, quatro padres y los demás Hos.

Luego que entró en el empleo de Vice Re[c]tor el Pe. Gerónimo Amer, vinieron desde Montesión, a petición de su R^a los padres Bartholomé Antonio Fullana y el Pe. Francisco Bordils por hacer misión en esta villa de Pollença. Enseñó las doctrinas el Pe. Fullana y predicó la misión el Pe. Bordils, ambos con mucho crédito de la Compañía y aprovechamiento de las almas. Otra misión hicieron con igual crédito y fruto a petición del mismo Pe. Vice Re[c]tor en la villa de Manacor, los ya dichos Pes. Fullana y Bordils, predicando éste la misión y enseñando aquel las doctrinas, a quienes ayudaron en el trabajo los Sres. Eclesiásticos de aquella villa, señaladamente el muy Rvdo. señor Re[c]tor, el muy Rvdo. Dr. Binimelis, de cano (decano) de aquel común y el muy Rvdo. señor Dr. Gilí, entonces vicario de aquella parroquia y al presente Rr. de la villa de Petra, ombres todos verdaderamente celosos y doctos, quienes tomaron a su cargo cada uno su plática en el Acto de Contrición que con numeroso con curso (concurso), salió por la villa la misma noche que llegaron los padres misioneros; y después, en tiempo de la misión, con los demás confesores de aquella villa, ayudaron a los padres misioneros con notable aplicación al confesionario, a coger el copioso fruto de la misión.. Acudió también el Pe. Vice Rector de este colegio [a] ayudar en esta misión a los padres misioneros. En el gobierno del Pe. Gerónimo Amer se concluyeron las piezas de librería y capilla y parte del refitorio. Hiciéronse las casas del Huerto de Son Bruy y se mejoró la viña que abian destrozado las avenidas de agua. A 24 de julio de 1722 se llegó desde el colegio de San Martín, para procurador de este colegio, el H^o Gabriel Simó.

¹⁷⁵ Grafía indescifrada.

¹⁷⁶ Es decir, redimiéronse.

Capítulo décimo

Del octavo Rector de este colegio el Padre Francisco Bordils

Día 7 de febrero de 1723 llegó desde Montesión el Pe. Francisco Bordils y el mismo día fue nombrado Rector de este colegio en cuyo gobierno permaneció cerca de quatro años. El día 8 del mismo mes y año pasó su R^a a la villa de Manacor a predicar la quaresma que a súplicas del muy Rdo. Señor rector y magníficos regidores había admitido su R^a hallándose en aquella villa. Predicó la misión de que hablamos al último del capítulo antecedente. Predicó su R^a esta quaresma con mucho fruto y tan a satisfacción de todos, assí eclesiásticos como seculares, que quedaron unos y otros bien asegurados de ser bien fundada y verdadera la opinión que del celo, eficacia y prendas de su R^a habían conocido en la misión referida. Con cluydo (concluido) que hubo el Pe. Rector esta quaresma, se restituyó luego al colegio a proseguir su gobierno, en el cual se continuaron los acostumbrados ministerios, con igual, sino mayor lucimiento y fruto y a medida de la bien conocida aplicación y celo que siempre tuvo el Pe. Francisco Bordils a nuestros ministerios.

El año 1724 predicó el Pe. Rr. a petición [y] constancias de los magníficos regidores, la quaresma en esta villa con notable fruto de las almas y universal aplauso de todos tanto eclesiásticos como seculares. En tiempo de la quaresma el Pe. Sacristán, o custos de la parroquia, a cuyo cargo y cuidado están las muchas y preciosas reliquias que logró aquella iglesia parroquial, y entre éstas, la de la Sagrada Esperanza con que dieron los judíos aquella amarga bebida a Jesu Christo en la cruz. Viendo que esta tan preciosa reliquia estaba en un relicario de madera tosca y sin aliño alguno, y por esto, no con la decencia y veneración debida, discurrió con piadoso celo hazerle un nuevo reliquiario de plata, de las limosnas, que le ofreciese la piedad de devotas personas. Comunicó éste su piadoso pensamiento con otro sacerdote de la misma parroquia y gualmente (y igualmente) celoso, ambos lo comunicaron con el Pe. Rector y convinieron los tres (aunque contra el parecer de muchos que discur[r]ían imposible se recogiesen bastantes limosnas), se hiziese dicho reliquiario, ofreciendo el Pe. Re[c]tor promover desde el púlpito, la devoción piadosa de sus oyentes para las limosnas a dicho fin; y como reunía su R^a tanganadas (sic) las voluntades, le fue fácil lograr de tal suerte su intento, que saliendo a la ora señalada el P. Custos por el auditorio apedir (a pedir) limosna para dicho reliquiario, experimentó tanto la liberalidad devota, que no pocas veces algunas mugeres piadosas, no hallándose, por entonces, condinero (sic) para la limosna, se quitaron de las manos las sortixas y anillitos de plata y los ofrecían devotas a dicho señor para el reliquiario sobre dicho. Y de estas limosnas se hizo en brevísimo tiempo uno de los mejores, más ricos, y más pulidos reliquiarios que oy día tiene la iglesia parroquial de Pollença, en donde se colocó la reliquia de la Sagrada Esperanza para su mayor devoción y veneración, debiéndose esto engranparte (sic) sino entodo(sic), al fervoroso zelo, [y] piadosas, eficazes exortaciones, con que el Pe. Rector desde el púlpito promovía la piedad y devoción.

Por los años de 1725 y 1726 hubo en la villa una gran epidemia de enfermedades muy maliciosas y peligrosas, que esplicaron su malignidad (malignidad) en los muchos, aquienes (sic) quitaron la vida, de suerte que llegó a recetar la villa, no se les cerrara la comunicación con la ciudad de Palma y demás lugares de este Reyno, por el temor no fuesen en fermedades (sic) contagiosas, pues era excesivo el número de viáticos y unciones que cada día se administraban y casi nunca visto el número de los que morían. En esta ocurrencia de enfermedades tuvieron mucho en que emplear suzelo (sic) los padres del colegio en la asistencia espiritual de los enfermos, pues sino todos, los más, querian tener asu (sic) cabecera, assí para el viático, como para el trance de la muerte, alguno de ellos. Señalose con especialidad el Pe. Rector, quien no sólo assistió a ynumerables enfermos y moribundos en lo espiritual, sí también en lo temporal con limosnas a muchos que lo necesitavan.

A 4 sbre.¹⁷⁷ 1725 vino el Pe. Vicente Juan, Rector del colegio de San Pablo avisitar (sic) este colegio por comisión del Pe. Josef Mathías Socies provl.¹⁷⁸ de esta provincia de Aragón y con cluyda a 15 de éste su visita, se volvió a Palma. A 6 de diciembre se fue de este colegio para España el H^o Bartholomé Miomendia, en cuyo lugar vino luego de Montesión el H^o Jayme Frontera, quien llegó a este colegio a 9 del mismo mes y año 1725.

Día 30 abril 1725 falleció (siendo el primero que murió en este colegio después de 37 años de fundación) el Pe. Gerónimo Amer, profeso de religión, de edad 69 años 4 meses y cinco días; de religión, 45 años 3 meses y 15 días; y de profesión, 29 años 1 mes y 25 días. Al día siguiente primero de mayo, fue depositado su cadaver en la antigua iglesia cerca de la capilla de la Concepción a la parte del evangelio entre la bóveda y la pared, aunque al cabo de algunos años fue trasladado con otros a la nueva sepultura de la iglesia nueva, como se dirá, en el mes de diciembre del año 1738. Su deposición o entierro fue lucidísimo acudiendo anra.¹⁷⁹ iglesia numeroso concurso de pueblo, movidos así de la novedad como principalmente del cariño y aceptación, que con su afable [y] religioso, porte contodos (sic) se había de todos grangeado el Pe. Gerónimo Amer. Assistió a la función del entierro el magnífico Ayuntamiento de Bayle y regidores. Honró (sic) al difunto el muy Rdo. Común de clérigos nosolo (sic) con su responso, sí también celebrándole las exequias como sí fuera uno de ellos. Cantole la misa de difuntos el Pe. Francisco Bordils, Rector entonces del colegio. Fue el P. Gerónimo Amer de la ciudad de Palma, capital de este Reyno, hijo de padres onrrados y piadosos, quienes procuraron criar a su hijo, ya desde sus primeros años, en virtud y letras las que acompañadas desu (sic) condición y genio afable, conocidos talento y aplicación, le merecieron ser admitido en la Compañía, en laqual se formó cabal jesuíta, muy conforme y ajustado a nuestras reglas e instituto y notablemente aplicado a nuestros ministerios y con especialidad ala (sic) enseñanza de la doctrina cristiana, ministerio en que empleó toda su religiosa vida con gusto y satisfacción desus (sic) numerosos auditorios de varios colegios, con casi ninguna interrupción (interrupción) en este ministerio en que logró notable fruto en las almas. Fue assimismo incansable en el ministerio de confesar, enque (sic) se señaló en todas partes atrayendo grande número de penitentes atraídos del espíritu y habilidad que reconocían en el P. Amer para gobernar sus almas; y aún se cree que perdió la vida por no faltar en un ápice a ese ministerio y cumplir exactamente con la caridad de oír las confesiones de los enfermos, porque siendo éstos, por aquel tiempo, en este pueblo en excesivo número, y todos de calenturas malignas, oyó el Pe. en una tarde las confesiones de muchos y luego estando aún en casa de uno de ellos, ledió (sic) un mortal desmayo, que fue principio de su maligna enfermedad y anuncio de su muerte muy sentida y llorada de todos así externos como domésticos.

Por los últimos del mes de mayo del mismo año 1726 se fue de este colegio para Cathaluña el Pe. Jacinto Huguet y en su lugar vino poco después desde el colegio Montesión el Pe. Francisco Riusech, quien habiendo empezado en aquel colegio su tercera aprobación,¹⁸⁰ la con cluyó (sic) en éste, en el qual hizo la profesión de quatro votos el día 13 de Sbre. del mismo año y poco después pasó a Cathaluña, quedándose en este colegio, de sacerdotes solos el P. Rector y el Pe. Pedro Antonio Sierra con quatro hos. coadjutores. A los principios del mes de diciembre del mismo año de 1726, vino desde el colegio de San Martín ha éste el Pe. Rafael Peralta, para ayudar en los ministerios del colegio; y por tiempo de Navidad del mismo año, pasó al colegio de Montesión el Pe. Pedro Antonio Sierra quedándose assimismo en el colegio de Pes., solos el P. Rector y el P. Rafael Vallès.

En este rectorado del Pe. Bordils, que duró desde 7 de febrero del año 1723 hasta 20 de enero (sic) 1727, en que fue nombrado Rr. el Pe. Miguel Morro, se adelantó mucho la fábrica del colegio y de la nueva iglesia y se mejoró notablemente la hacienda. Quando

¹⁷⁷ Septiembre.

¹⁷⁸ Provincial.

¹⁷⁹ A nuestra.

¹⁸⁰ Se refiere a la tercera probación que es una fase de la formación de los jesuitas.

entró a su gobierno dicho Pe. Bordils, se hallaba el refitorio, De Profundis y cocina nueva, echas las paredes externas con su texado. Concluyéronse, estas piezas; desmontose la peña para fabricar la dispensa y caballerizas y ambas piezas se empezaron y con cluyeron en tiempo de dicho rectorado. Por Pasqua del Espiritu Santo del año 1726, que se celebró en aquel año a 9 de junio, comenzaron a secar dichas piezas de refitorio, de profundis, cocina y dispensa. Hizo también en su tiempo el Pe. Bordils 19 colgaduras de damasco carmesí para la iglesia que con las 25, que en su rectorado había hecho el Pe. Sebastián Escardó, son las 44 que ay aora para el adorno de dicha iglesia.

En la nueva iglesia, quando entró Re[c]tor el Pe. Bordils, sólo se allaban cosa de 40 palmos levantado el frontispicio y dos pedazos de pared a los lados, abiendo pasado 10 años sin aberse echo cosa en dicha fábrica por las dificultades que había sobre sí había de ser la iglesia con cruzero, o sin él; por esto, abiendo el Pe. Rr. tenido en Montesión algunas consultas con algunos padres señalados por el Pe. Provincial, llamado algunos peritos albañiles y Don Juan de Aragón, arquitecto, que entonces dirigía la fábrica de la iglesia de Montesión, se resolvió viniere este arquitecto al colegio de Pollença y visto el sitio donde se había de edificar la nueva iglesia, formase el diseño y planta de ella. Vino dicho Don Juan y formó dos plantas una con cruzero y otra sin él. Lleváronse ambas plantas a la ciudad y a vista de ello informó el P. Rr. de todo lo sucedido al P. Provincial, en cuya respuesta de 6 de marzo de 1724 mandó su R^a al Pe. Rr. de este colegio, que la iglesia nueva se fabricase sin cruzero y se pasara adelante la fábrica tantos años detenida. En la misma carta del Pe. Provl. (que está en el arechivo) da su R^a licencia para que se celebre misa en la capilla interior del colegio.

En fuerza de la citada carta orden del Pe. Provincial habiéndose el año antecedente desmontado mucha peña del sitio del presbiterio y sacristía, tras sacario, campanario y tránsito de confesionarios, por el mes de abril del año 1724, se puso mano otravez (sic) a la fábrica de la nueva iglesia y referidas piezas subiendo de una todas las paredes, para la mayor unión, firmeza y seguridad de la obra. Al mismo tiempo, se acabó de allanar y poner a nivel el suelo. Abriose también en el cuerpo de la iglesia una sepultura arto capaz, aunque con mucho trabajo y dificultad, por ser todo peña el sitio donde se abrió dicha sepultura, la que se cubrió inmediatamente con bóveda de cal y canto. Tomó el Pe. Rector tan de veras y constante fervor el adelantamiento de la fábrica de la nueva iglesia, que habiéndola hallado quando entró en el gobierno, tan a los principios, como arriba queda dicho, al dexar su empleo, dexó la paredes, así de la iglesia como de la sacristía, tras sacario, campanario y tránsito de confesionarios (sic), a 36 palmos de alto, que es el nivel de los dos tránsitos del colegio en que estaban ya echos. Comprose asimismo en el tiempo del dicho Pe. Rector, una partida considerable de maderas de chopo en que había un buen número de jáseras¹⁸¹ y tablones para la nueva iglesia, la que fue denotable(sic) con veniencia (sic) alivio al Rr. y administrador, que después de algunos años hubo de hacer bóvedas y concluir la iglesia. Traxose dicha madera desde Sóller por mar con el bergantín del patrón Andrés Bestart en dos viajes: desembarcola en el puerto llamado de San Vicente y desde allí con carro setraxo (sic) al colegio. Dicho bergantín, después de haber descargado su segundo viaje, moviéndose una terrible tempestad, pereció del todo en el mismo puerto.

En el mismo tiempo del rectorado del Pe. Bordils se hicieron muchas y buenas mejoras en la hacienda del colegio. Delante de las casas de Son Bruy, había cosa de media quarterada inculta y ocupada de piedras y malezas,¹⁸² se limpió todo y se puso en disposición para el cultivo; y de la piedra se hizo la margen¹⁸³ que corre por el mismo puesto desde delante de las casas hasta la viña, a cuyo abrigo se plantó una partida de igueras. Por los años de 1724 y 1725, se hizo el paredón que cierra Son Bruy por la parte del camino real desde el campo llamado el clos del sequer¹⁸⁴ hasta la cruz donde se termina

¹⁸¹ Es decir, jásseres, o sea jáceras o vigas maestras.

¹⁸² Es decir, existía cerca de media quarterada o sea unos 3.500 metros cuadrados

¹⁸³ Es un término equivalente a bancale. En catalán, *marge*.

¹⁸⁴ El *clos del sequer* significa un terreno cercado usado a manera de secadero de frutos.

la dicha posesión por la parte de la villa. Es de notable utilidad dicho paredón. Lo primero porque con él se impide a la gente y ganado la entrada en la posesión que antes era ocasión de malograrse mucha aceytuna y los sembrados. Lo 2º, porque de la tierra que se sacó de los fundamentos¹⁸⁵ se compuso el campo vesino a dicho paredón. Lo 3º por que (sic) para dicho paredón se recogió toda la piedra que estaba esparcida por dentro dicho campo y olivar, lo que impedía el cultivo y el recoger los frutos. Lo 4º por que con este paredón se logra, no sólo el tener aquella parte de posesión (sic) guardada y limpia, sí también, que con las avenidas y aguazeros no se vaya la aceytuna y la flor de la tierra,¹⁸⁶ como sucedía antes. Desuerte (sic) que aquel pedazo de tierra de sobre dicho paredón, siendo antes casi el peor de Son Bruy, pasó a, con estas mejoras, a ser¹⁸⁷ casi el mejor, y más frutifero de dicha posesión.. Por el mes de mayo de 1726, se hizo una pared seca entre la posesión llamada Moscaroles y la porción del Puche, que la domina, por haberse antes declarado en fuerza de las cruces y santos (?) que se hallaron, ser aquella porción de monte de pertenencias de Son Bruy; y por esta parte del monte con fronta (sic)¹⁸⁸ Son Bruy con la posesioncita llamada el Ponterró.¹⁸⁹ Costó dicha pared 55 ls.. Es de mucha utilidad para el ganado mayor y menor que ay en Son Bruy, así por estar cerrado por todas partes dicho pedazo de monte, como también por estar guardado a la inclemencia de los vientos que más dominan en esta villa los inviernos. En la casa de Manacor se compró puesto en que se hizo un molino de sangre, se mejoró la cocina que antes era sobradamente reducida; hizose un terradito al piso de las salas y quedó la casa muy mejorada. En la Torre se añadieron dos quarteradas y media de tierra¹⁹⁰ que compró el colegio de dinero de frutos. Luyéronse en dichos tiempo 12 libras, censo que antes hacía este colegio al de Montesión y una quartera de trigo, censo que se hacía al Colegio y Santuario de Nuestra Señora Lluch, todo de dinero de frutos.

Capítulo undécimo

Del nono Re[c]tor de este colegio el Pe. Miguel Morro

Día 2 enero de 1727. Llegó desde Ibiza en donde había sido superior el P. Miguel Morro para rector de este colegio y el mismo día que llegó tomó posesión de su rectorado, quedándose el Pe. Bordils, particular morador, y operario de este colegio. Pocos meses después, vino desde la misma casa de Ibiza, para morador de este colegio el Hº Gabriel Mascaró. En el tiempo del Rdo.¹⁹¹ del Pe. Morro (que duró cerca de siete años) se mantuvieron en su fervor los ministerios espirituales domésticos y aún se aumentaba como en adelante se dirá. Los sujetos que por lo regular mantuvo el colegio en dicho tiempo no pasaron de ocho, es asaber (sic), tres sacerdotes y cuatro o cinco hos. coadjutores. A primeros de abril del mismo año, se restituyó a su colegio de Sn. Martín, el Pe. Rafael Vallès, habiendo estado en éste algunos meses por orden del Pe. Provl. para ayudar allevar (sic) la carga de los ministerios domésticos que excedían las fuerzas de los dos solos sacerdotes sujetos propios del colegio; y en lugar del Pe. Vallès, vino para el fin sobre dicho y así mismo por orden del P. Provl., el Pe. Bartholomé Antonio Fullana que era entonces morador del colegio de Sn Martín y estuvo en este colegio ayudando a los ministerios asta los primeros de julio del mismo año, en que se restituyó a su colegio de Sn. Martín.

Por los primeros de junio de este año 1727 vino desde Montesión, después de concluydo su curso de filosofía y presidido sus actos, el Pe. Juan Bautista Pujals para

¹⁸⁵ Este término parece ser un mallorquinismo equivalente a cimientos.

¹⁸⁶ El autor se refiere a la capa superficial del suelo.

¹⁸⁷ El autor repite una a; quiere decir: Pasó a ser.

¹⁸⁸ Es decir, limita.

¹⁸⁹ No queda claro el sentido del texto.

¹⁹⁰ O sea 17.757'5 metros cuadrados.

¹⁹¹ Rectorado

morador y operario de este colegio. En el año 1728 aynstancias (sic) y empeño de los magníficos regidores, predicó la quaresma en la parroquia el Pe. Rr. del colegio con satisfacción del pueblo, y con el fruto de las almas correspondiente a la grande aplicación y fervoroso celo de su R^a, a todos los ministerios propios de la Compañía. Aprimeros (sic) de junio del mismo año el Pe. Josef Sánchez, visitador del colegio y casas de la Comp^a.¹⁹², de estas islas por orden y comisión del Pe. Miguel Gerónimo Mon.....¹⁹³ real Provl., entonces de esta provincia de Aragón, vino a visitar este colegio y entre sus disposiciones fue una que el Pe. Juan Bautista Pujals, pasaba de este colegio al de Montesión para hacer la cátedra de Theología moral, en cuyo lugar y por orden de el dicho Pe. Visitador, vino del dicho colegio de Montesión con cluydo el curso de filosofía y presidido sus actos el Pe. Juan Bautista Torres para morador, y operario de este colegio y con el empleo de ministro siendo ésta la primera vez que se puso este oficio en el colegio. Por último de abril y primeros de mayo del mismo año, con acuerdo de ambos Pes. Rectores de Montesión y de este colegio, se hizo una misión en la villa de Alaró, para cuyo fin se juntaron en dicha villa, el P. Jayme Fluxà del colegio de Montesión quien predicó la misión y de este colegio el Pe. Juan Bautista Torres que enseñó la doctrina; lograronse muchas confesiones y comuniones con notable fruto y provecho de almas y gloria de Dios.

En este mismo año por el mes de mayo se formó hermandad de este colegio con la Rda. Comunidad de la parroquia y de ésta con el colegio con los capítulos que están en papel firmado y sellado: [se] halla[n]¹⁹⁴ en poder del Pe. Prefecto de la Sacristía de este colegio.¹⁹⁵

En el año 1729, por la quaresma, a más de los ministerios espirituales acostumbrados [a] hacerse en nuestra iglesia, considerando el Pe. Rr la grande y casi extrema necesidad que había de los rudimentos de la doctrina christiana en un barrio de esta villa, llamado el barrio de San Jorge, por ser barrio no sólo de gente pobre, si también por ser (estar) algo lejos de la iglesia parroquial, en donde un Pe. del colegio en señaba (sic) la doctrina christiana, por ser entonces muy reducida nuestra iglesia,¹⁹⁶ resolvió su R^a recoger por sí mismo aquellos pobres en el oratorio de San Jorge y allí en señalarles (sic) la doctrina, y procurarles así con su fervoroso celo, la salvación de sus almas; desta suerte, lo practicó su R^a los domingos y fiestas de dicha quaresma con numerosos con cursos (sic) y grande utilidad de aquellos pobres, con cluyendo (sic) cada día la explicación de la doctrina, con su ejemplo, o ya para hacerlo aborrecer y huir del vicio, o ya para moverles a conocer y amar la virtud; y con fervoroso acto de contrición en que se conocía haber en los corazones de aquellos sus oyentes, mucha mella la verdad católica y sólido desengaño que su R^o les en señaba (sic). Concluyda cada día su función, amás de los santos y premios, que su R^a daba a los niños, repartía a los pobres que a cudian (sic) a función tan piadosa, buena cantidad de pan, así de las muchas limosnas que hacía y hará de continuo el colegio, como del que allegaba dicho Pe. Rr. de muchas personas piadosas y devotas de la villa. Valiéndose su R^a de aquel ardid piadoso y caritativo para obligar aquella gente aque (sic) acudiera abuscar (sic) en la enseñanza de la ley de Dios, la salvación de sus almas y valiéndose su R^a de la caridad corporal para lograr la espirirtual en aquella pobre gente.

En esa misma quaresma del año 1727, ha más (a más) de los acostumbrados ejercicios espirituales en nuestra iglesia, se añadió el octavario de Nuetsro Padre San Ignacio, ejercicio que ha sido muy aplaudido en el lugar y lo es aún al presente con muy numerosos con cursos y notable provecho de las almas. A este devoto ejercicio contribuyen devotas personas con el valor de la cera, que para dicha función arde cada día en el altar del santo con tanto anelo, que algunas personas devotas están aguardando quede vacante algún día para entrar en tan piadoso tributo al Sto., por la devoción que le tienen y

¹⁹² Compañía.

¹⁹³ Aparece una línea de puntos que acaso indica el desconocimiento del apellido en cuestión

¹⁹⁴ El autor quiere decir allá.

¹⁹⁵ Este párrafo está escrito en el margen izquierdo.

¹⁹⁶ Parece que se refiere a la parte construida de la nueva iglesia.

por los singulares favores que se experimentan de la poderosa protección por medio de tan devoto ejercicio. El modo de hacer esta piadosa función es de esta suerte: encendidas las velas delante de cuadro de N^o Sto. Padre, o delante de estatua vestida de negro, o de sacerdote, que algunas veces se pone así, sube un padre al púlpito con sobre pelliz y refiere dos o tres milagros del Sto. añadiendo, si le parece, el ponderar alguna principal virtud suya para mover así no sólo a la devoción, si también a la imitación de las virtudes de Sn. Ignacio. Después propone, y pondera cada día por su orden una de las meditaciones de los ejercicios del Sto. según las señala el mismo librito del octavario, reduciendo cada meditación a dos puntos para su rato de oración y dos coloquios, que se hacen inmediatamente después de propuestos los dos puntos. Con cluydo todo esto, se hace el ejercicio del octavario acabando el Pe. con las antífonas y versículos y oración de Sn. Ignacio, durando toda esta función el espacio de sólo una hora.

Por el mes de noviembre del mismo año en la iglesia parroquial de la villa hizieron misión el Pe. Jayme Fluxá y el Pe. Miguel Cañellas con numerosos concursos y mucho fruto en las almas. En señó la doctrina el Pe. Cañellas y predicó la misión el Pe. Fluxá. La noche antes de empezarse dicha misión, se salió por las calles del lugar, haciéndose unas exortaciones o pláticas para empezar así como también ver las gentes, tan distantes a una y a otra función tan piadosa, tan de la gloria de Dios y de tanto provecho de sus almas. Con cluyda la misión en esa villa, pasaron los mismos padres en hacer semejantes funciones en la villa de Sta. Margarita y después en la de Manacor y en la una y en la otra lograron semejante fruto correspondiente asu (sic) fervoroso celo.

En el año 1730, a instancias de los magníficos regidores predicó la quaresma en la iglesia parroquial el Pe. Juan Bautista Torres, operario que era entonces de este colegio, la que salió aygual satisfacción y fruto del pueblo que en los años antecedentes, en los que se había fiado el púlpito a los del colegio para semejantes ministerios, sin que por esto se des cantillara (descantillara) cosa de los ministerios o funciones espirituales domésticas que se suelen tener en nuestra iglesia en tiempo de quaresma, siendo así que sólo eran tres sacerdotes en el colegio y haber abido el Pe. Bordils (que era uno de ellos), de suplir por dicho Pe. Torres, por algunos días, la quaresma por una indisposición que tuvo su R^o. Por este mismo tiempo ubo en esta villa y su distrito la epidemia de la viruela, que según el rigor con que entraba, parecía haber de hacer notable estrago en los niños como dolencia propia de su edad; pero parece en cargo de Dios al Sto., joven y nuevamente canonizado Sn. Estanislao Kostka al ser protector de la niñez¹⁹⁷ para atajar el estrago que amenazaba, pues acudió y se estendió tanto la devoción del Sto., especialmente en los niños y gente moza expuesta a semejante enfermedad, que apenas se experimentaba alguno herido del accidente, que no clamase con tierna devoción y afecto al Sto., como a protector y abogado (que así era llamado comunmente) de la niñez y juventud, contra semejante accidente y pidiendo de continuo, estampas e imágenes para tener las cabesi¹⁹⁸ y afervorizarse en la devoción y animar la confianza de renovar la salud en la poderosa intercesión del Sto. Ni engañaron estas confianzas, pues se experimentó, que del excesivo número de los que fueron heridos de esta enfermedad, [que invocaron] por sí, o por medio de sus padres al Sto., [ninguno hubo] que no recobrarla la salud. Avista de lo qual, que de los muchos niños y niñas, que convalecidos ya acudían a nuestra iglesia para dar las gracias a su santo protector de la salud recuperada por su poderosa virtud, juzgó preciso el Pe. Rr. poner un altar en la iglesia, aunque tan reducida; y colocar en él el quadro de dicho Sn. Estanislao en donde pudiese con más devoción aquella tierna edad rendirle a su Sto. protector las gracias; y era cosa digna de verse como acudían los niños y niñas [a] agradecerle al Sto. el favor recibido, llenando su altar de velas que ardían a honra del Sto.. Semejante devoción y fruto se experimentó en el año 1738 en que sucedió en esta villa la misma epidemia. De suerte, que es Sn. Estanislao en este lugar, llamado comunmente el Sto. abogado de los niños contra la viruela.

¹⁹⁷ San Estanislao de Kostka nació en 1550. Entró en la Compañía de Jesús a los 17 años y murió en 1568. Practicó grandes virtudes y fue canonizado en 1604 por Benedicto XIII.

¹⁹⁸ Es decir, cabe sí.

Día 9 de agosto de dicho año 1730, por orden del Pe. Provl., pasó de este colegio al de Montesión el Pe. Juan Bautista Torres, para leer allí la cátedra de Theología moral; y en su re[c]torno vino desde dicho colegio de Montesión a éste el Pe. Jayme Cladera para hacer su tercera probación la que concluyó el año siguiente de 1731.

Por el mes de henero de 1732, vino por visitador de este colegio por orden y comisión del Pe. Vicente Juan, Provl. entonces, de esta provincia de Aragón, el Pe. Dionisio Plana, Rr. del Colegio de Belén en Barcelona. Y día 2 de febrero del mismo año, hizo en manos de su R^a su profesión de quatro votos el P. Jayme Cladera, como consta del Libro de Profesiones de este colegio en el folio 45. Con cluyda dicho Visitador su visita, se restituyó su R^a por primeros de febrero a Palma a continuar y concluir la visita de los colegios de aquella ciudad. A 29 de febrero del mismo año murió en este colegio el H^o Gregorio Andreu, coadjutor temporal, natural de la villa de Montuiri, de edad de 80 años y tres meses, de 60 de Comp^a y 16 de incorporación. Fue religioso de elemplar observancia y esacta aplicación a los empleos aque (sic) le destinó la obediencia; señalase especialmente en la abilidad y economía de administrar hazienda, y por esto, después de pocos años, asegurados los superiores de la bien radicada virtud y destrizada¹⁹⁹ experimentada en los oficios de la mayor confianza en que se había ocupado el H^o Gregorio Andreu, le envió la obediencia al Colegio de Montesión, señalándole procurador de la administración de la obra pía que dispuso el P. Hugo Berart, profeso de nuestra Comp^a, para la fundación de este colegio de Pollença.

A este empleo se dedicó con tanto fervor y conato el H^o Andreu, que en breves años se dio a conocer su grande aplicación en la cobranza, desempeño y mejoras notables de dicha obrería y por esto vio el H^o Gregorio de grado²⁰⁰ sus trabaxos en la fundación de este colegio, que se hizo con toda solemnidad por el mes de junio del año 1688, como consta del libro 2^o, al principio del capitulo primero de esta historia. Quedose el dicho H^o Andreu, sujeto de este nuevo colegio, y con el mismo empleo de procurador del oficio, que exerció después aún por espacio de más de 10 años con cabal satisfacción en todo, si bien en sus últimos años, atendiendo sus superiores a su avanzada edad, le señalaron por ayudante al H^o Gabriel Simó; y sobre ser tantas las ocupaciones de su empelo, no le impidieron estar al H^o Gregorio, el atesorar las virtudes religiosas con que supo enriquecer su alma.²⁰¹ como se puede ver en la carta de aviso, que de su suerte y vida religiosa, escribió el Pe. Rr. atoda (sic) la Provincia para la común edificación y de que se guarda copia entre la carta de otros difuntos en el archivo de este colegio.

De²⁰² la enfermedad, muerte, exequias y entierro del H^o Gregorio Andreu, se empezó a poner en práctica la acordada y firmada hermandad entre el colegio y la comunidad de clérigos de la parroquia, que pocos años antes se había establecido. Luego que se le hubo administrado al H^o Gregorio Andreu el Viático, se avisó al muy Rdo. Ror. señor Vice Prior se dignara encargar a su Rda. comunidad en comendarse (sic) a dicho señor al H^o Gregorio Andreu gravemente enfermo, lo que executaron aquellos señores con grande puntualidad. Luego que espiró el moribundo, se avisó a la parroquia para que doblasen las campanas al levantar el colegio la suya, como se executó. El día siguiente vino la Rda. Comunidad de la parroquia arresponsar²⁰³ y a enterrar al difunto. Dos Rdos. sacerdotes señalados de la dicha comunidad le celebraron misa *corpore presenti* (sic) y todos los demás presbíteros celebraron por su alma, según lo acordado en la ya referida hermandad. Colocose el cadaver y deposito (por no estar aún con cluyda la iglesia y sepultura nueva) arrimado a la pared de la parte del evangelio bajo de una ventana alta que daba luz atoda (sic) la iglesia vieja. *Anima eius requiescat in pace. Amen*

¹⁹⁹ El verbo destrizar significa hacer trizas o pedazos y también consumirse o deshacerse por un enfado *DRAE*. Art^o destrizar, T.I, p. 734, Madrid, 1992. 21^a ed.

²⁰⁰ Es decir, de gusto.

²⁰¹ La expresión usada por el autor resulta incorrecta.

²⁰² Es decir, desde.

²⁰³ Es decir, a responsar o rezar responsos.

A 15 de agosto del mismo año de 1732 hicieron sus incorporaciones los Hos. Gabriel Mascaró y Jayme Frontera, coadjutores temporales, según consta del Libro de Profesiones en el folio 87. A los principios del mes de diciembre del mismo año, vino desde el colegio de Gerona para morador de éste el H^o Juan Pont, coadjutor temporal, quien por allar en el colegio de Montesión al P. Rector de éste, que había pasado a Palma para curarse de una enfermedad (que daba mucho cuydado a los médicos), se detuvo en aquel colegio para asistir asu R^o hasta que convelecido ya el Pe. vinieron ambos, que llegaron a este colegio a 22 de henero..

En el año 1733 a instancias de los magníficos regidores de esta villa predicó la quaresma en la iglesia parroquial el Pe. Jayme Cladera con el desempeño y fruto de las almas que prometían sus conocidas prendas, aplicación a nuestros ministerios y celo fervoroso del bien espiritual de los próximos. Por el mes de agosto, se fue de este colegio para morador del de Montesión, el H^o Gabriel Mascaró coadjutor temporal.

En este tiempo del Rdo.²⁰⁴ del Pe. Miguel Morro se adelantó mucho la fábrica de la nueva iglesia, pues habiéndola hallado a 30 palmos de alto, en la que la dejó el Pe. Freo. Bordils, quando le entregó a su R^o el gobierno, según se dixo a los últimos del capitulo antecedente, con cluyó dicho Pe. Rr. el frontispicio, y el lienzo de pared y sobre tribunas con sus texados en la parte que mira al colegio de asta el presbiterio (sic) exclusive; [y] lo restante de las paredes de la misma iglesia de levante asta unos 7 palmos sobre la cornisa grande. Desmontose mucha peña del sitio que había de servir para claustro y quarto de la parte del monte; hizose también la [p]revención necesaria de todas las piedras grandes de marés para hacer los arcos grandes de la iglesia; prevínose, asimismo, un buen número deladrillos (sic) para en la drillar (sic) la nueva iglesia, sacristía, tribunas y tránsito; una buena partida de madera de chopo, otra de pino para envegar²⁰⁵ la asotea de la nueva iglesia, la sacristía y tránsito nuevo; otra partida considerable de texas para dichas piezas. Para la sacristía, hizo el ya referido dicho Pe. Rr., una casulla que ay rica de tisú de flores de oro y campo colorado como también algunos frontales muy buenos y muy vistosos, parte de limosnas que personas devotas liberalmente le ofrecian y parte de dinero del colegio.

En el rectorado hizo también el mismo Rr. en la librería 3 estantes nuevos, los bancos, y los leones que le sirven de pie, las mesas, el quadro de la Purísima y la silla, todo para la misma librería. Compró también un grande número de libros muy buenos, muy útiles, y muy baratos, logrando la ocasión de la almoneda (que por muerte del señor Don Gregorio Togores, canónigo y sacrista de la catedral de Mallorca, se hizo de su copiosa y escogida librería) sin otros muchos libros, que hizo venir de fuera del Reyno. Hizo la[s] piezas y algibico del alambique para quemar el vino de Son Bruy que se pasa y el algibe grande del azeyte que ay en el colegio en que coxen al pie de 360 cargas. En Son Bruy plantó una buena partida de chopos y otra de olivos; concluyó la pared que sierra el monte de Son Bruy por la parte de la posesión llamada el Pontarró y dio principio a la tahona subiendo las paredes en algunos trechos algunos palmos sobre los cimientos. En la posada de Inca puso las armas de la Comp^a sobre el portal.²⁰⁶ En Manacor mexoró mucho la hazienda comprando de sus frutos algunas porciones de tierra muy buena que se agregaron a la posesión llamada la Torre. Cargó también muchos censales afavor (sic) del colegio y entre esto uno de 9 l. censo, para la quarta dominica de febrero, de 100 ls. que en su testamento u obra pía dexó el Sr. Antonio Aloy a disposición de su hermano el Rdo. Juan Aloy, presbítero y del Pe. Rr. del colegio. Compró asimismo unas casas vecinas a la posada que tiene el colegio en Manacor para algún ensanche de dicha posada. Sirvan de conclusión y remate del Rdo. del Pe. Miguel Morro, tres milagros patentes obrados el uno por interesión poderosa del gran apóstol Sn Franco. Xavier; los otros dos por la de nuestro

²⁰⁴ Rectorado.

²⁰⁵ Posiblemente este término no correcto quiere expresar: poner las vigas, es decir, envigar.

²⁰⁶ En Mallorca los propietarios de los predios (*possessions*) solían tener una casa que servía de morada en el pueblo cercano usada por ellos o por los amos. Esta posada mencionada en Inca, que dista unos 20 kilómetros de Pollença, debía servir para alojarse los jesuitas que por sus ministerios o destinos, iban y venían con frecuencia de la Ciudad de Mallorca (Palma).

Pe. y patriarca Sn. Ignacio.

Fue el primero (pues lo fue en el tiempo), el de Sn. Franco. Xavier que sucedió dentro del novenario del Sto. en el año 1727 y lo quiero referir con el mismo informe que del suceso dio por escrito el muy Rdo. Don Antonio March pro., beneficiado de esta parroquial iglesia de Pollença en 13 de julio de 1739, al Pe. Rr., que entonces era de este colegio.; dice , pues, assí [el] ilustre Pe. Rector en orden a lo que me manda, que es declarar lo que sobre lo acontecido (lo que supra natura y en el sentir de todos los que concurrieron):

Un día de la novena de San. Francisco Xavier en el año 1727, afavor de Jayme Carbonell, por sobrenombre Fuada (¿Suada?), hombre caridísimo (¿candidísimo?) y incapaz de fingir, ni tener en sus potencias más que simples aprensiones, y con todo como era, y es aún público e indudable en este pueblo de Pollença, su fatal cayda al pozo o noria del Hospital, casa del Baylio de Mallorca en esta villa, en seguimiento, de lo que vi por mis ojos, y me informé respecture (?) de la salida del mencionado Jayme Carbonell del dicho pozo o noria y de lo que su propia tosca lengua, tengo logrado. Puedo decir que allándome en la iglesia parroquial de esta villa en el tiempo en que se cantaban los divinos oficios oy²⁰⁷ unos voses de que en el Hospital había novedad, sobre la cayda casual del ya dicho Jayme Carbonell dentro el pozo de aquella casa; y passando allá, luego, con otros, movidos de novedad, encontramos al pobre Jayme todo mojado de cabeza a pies chorando (chorreando) popia (¿copia?) de agua²⁰⁸ sus pobres andraxos de que iba vestido, tiritando de frío, y su birrete; y esto a la vista de todos los circunstantes. Fuy curioso enpreguntarle (sic)²⁰⁹ (¿) qué cosa era lo sucedido? a que me respondió palabras formales: som caygut dins un pou. Preguntele más: [¿] cómo y de que manera as salido, siendo tú solo, del pozo y sin otro que te ayudase, de donde apenas naturalmente se puede salir? Respondiome como enfadado según su umor, que Sn. Francisco Xavier le había sacado. Volví a preguntarle serio: [¿] Cómo puedes decir con tanta seguridad que Sn. Francisco te ha sacado? y respondiome con resolución: Sí, sí que Sn. Franco me tret.²¹⁰ Fuy preguntándole más: [¿] y de qué manera ? Y respondiome que el Sto. le había tomado la mano (señalando al mismo tiempo el simple hombre su mano derecha). Algunos de los circunstantes como burlándose de él, le replicamos, que no era aquella, sino²¹¹ la otra mano; pero él siempre firme y constante, como enfadado de tanta pregunta, dixo: y yo dic que es aquesa, apuntando siempre a la mano derecha, y en realidad, mostrando el hombre públicamente las manos, se vio que la palma y de entre de sus dedos de la mano derecha quedaba tan blanca casi como un papel, al paso que estaba la izquierda con su natural denegrido color.

Declaró aún más venturoso, que el Sto. al sacarle, le levantaba por la mano derecha (sin decir derecha sino por señal, pues con su notoria simplicidad no la conocía) y que él con la otra mano procuraba aguantarse y subir sarpeando por la circunferencia del pozo para librarse del riesgo; y realmente fuimos muchos al pozo y vimos claramente, que en las yerbas que estaban verdes y frescas en la dicha circunferencia por donde decía haber subido, quedaban aún impresas las señas de su mano con que quedamos asegurados de la verdad de su dicho. A todo esto, añadía el simple hombre,

²⁰⁷ Es decir, oí.

²⁰⁸ Es decir, chorreando copia de agua.

²⁰⁹ Es decir, fui curioso en preguntar.

²¹⁰ Es decir, *m'ha tret*, en catalán actual.

²¹¹ Es decir, sí no.

había quedado su birrete en el suelo dentro del lodo de aquel pozo: en consecuencia de esto y para averiguar la verdad, fueron allá algunos con cierto instrumento (lo que yo no vi, pero si me lo aseguraron) y lograron sacar el dicho birrete tan sucio y lleno de lodo del suelo de aquel pozo.

Avisado el Pe. Rr. del Colegio, se vino a toda prisa al Hospital con suma alegría, para obtener las más verídicas noticias del suceso y logró lo mismo que se a dicho. Después oy decir que habían llevado el dicho hombre a la iglesia del colegio y al estar delante la imagen del Sto., le dixerón algunos, si era Sn. Franco. Xavier que le había sacado del pozo. Aquél respondió, como inquieto y con su propio lenguaje: No, no, que el portaba roquet y aquest no porta, sobre que la figura del Sto. que está en la iglesia del colegio está con sobre pelliz y el de la parroquia está con roquete. Replicole el Pe. Rr. que si el que le había sacado llevaba roquete, sería algún clérigo de la parroquia y no el Sto. es²¹² que le abía sacado; pero él ya como enfadado, respondió: No, no dic que es San Francisco; y para mayor apoyo de la verdad le acompañaron algunos después a la iglesia de la parroquia y luego que estuvo el simple hombre delante de la estatua que del se alla en el altar mayor de aquella iglesia con roquete, dixo muy contento: Aquex, aquex, Sn Franco. es el que me atret. No llegué a lo último de esta función, pero estuve atiempo de preguntarle cómo y cuándo el Sto. le había dexado, después de haberle sacado y que se había ido por dentro el pozo. De donde se ve claramente, que abiéndosele desaparecido el Sto. sin saber por donde fuese, el pobre pensó que se abía ido por dentro del pozo, lo que es prueba de su gran simplicidad. Esto es, mi Pe. Rector lo que ya de vista ya oydo, sobre lo acontecido en orden a lo[que] me manda V. R^{ua} y estoy pronto para jurarlo siempre que fuese menester. Su vida gude.²¹³ Dios ms. as. de esta su casa Pollença y julio a los 13 de 1739.

B.L. M. de V^{ra} R^{ua}

Su menor capellán

Dn. Antonio March Presbítero.

Asta aquí el informe digno de todo crédito sobre el ya dicho suceso, que sin duda alguna puede y debe tenerse por patente milagro de San. Xavier, por todas sus circunstancias; y debe advertirse, que según dicen, después le quedó al hombre, por algunos días, la mano derecha, blanca; amás (a más) de todo esto, que siendo un hombre tan simple, que rara vez perseveraba en los mismo que antes había dicho, yéndose en lo último que se le decía, aunque fuese lo contrario de lo de antes, por mucho tiempo perseveró en decir que Sn Franco. le había sacado por la mano derecha, aunque le dicesen que había sido por la otra.

A los 13 de mayo de 1730 en la villa de Artà, sucedió el siguiente milagro, que hizo N^o Pe. Sn Ignacio y que por haberse logrado por la devoción del Sto. adquirida en esta villa de Pollença, toca de derecho ponerse en esta historia. Es como sigue: Antonio Sureda y March de edad de 5 o 6 años, hijo de Juan Sureda, natural de aquella villa y de la señora Doña Isabel March, natural de ésta, ambos de las casas más conocidas de uno y otro lugar, acosa ²¹⁴ de las cinco de la tarde de dicho día, se estaba jugnado, como niño, sentado sobre un poyo o pie de un molino de sangre, al tiempo que éste andaba. Sucedió, pues, que alargando el niño algo su pie, lo puso sobre la rueda, que como iba dando vueltas cogió el pie del niño entre sus dientes o peines y una abertura del poyo o pie del molino tan reducida y estrecha que sobrotampoco²¹⁵ o nada para pasar los dientes o peines de dicha

²¹² El autor quería escribir: el.

²¹³ Es decir, guarde.

²¹⁴ Es decir, a cosa.

²¹⁵ Es decir, que sobró tan poco.

rueda; en cavose²¹⁶ el pie del inocente, de tal suerte, que bastaba y aún sobraba para hacerle menudos pedazos el pie y aún la piernecita y todo su delicado y tierno cuerpecito. El niño, al verse de aquella suerte, echó dos o tres gritos amarguísimos, que lo fueron más para la madre quien no estando muy lejos, aunque muy agena de la desgracia de su hijo, levantó la vista a tan lagrimosos clamores y vio a su hijo en aquel evidente riesgo; y parada la caballería, a quien, sin duda, de tubo²¹⁷ el paso mano superior, acudió presto la madre con su hermana la Sra. Madalena March, que se hallaba entonces por aquella villa y casa, haciéndole compañía. Como eran ambas y son tan conocidamente devotas de Sn. Ignacio, devoción que habían aprendido desde sus primeros años en esta villa, apelaron luego²¹⁸ a la poderosa intercesión del Sto. invocándole con ternura devota y con aquella fe y confianza que suele causar la devoción piadosa y verdadera en semejantes aflixiones; señaladamente la afligida madre al ver a su tierno hijo en tan evidente riesgo, prorrumpió por dos o tres veces en estas voces nacidas del más íntimo devoto corazón: *Pe. Ignacio, Pe. Ignacio, Pe. Ignacio*. Sacaron como pudieron, aunque con suma dificultad y trabajo, al niño de aquel lance ayudados del maestro del niño; y quando pensaban hallar estruxado y aún molido el cuerpecito del muchacho, sólo se encontraron el zapato y ebilla del niño echos pedazos, pero el pie sin tener lesión alguna y enprueba²¹⁹ de ello, apenas se vio el niño, fuera del peligro, puesto en pie, arrancó a correr descabullándose²²⁰ y huyendo de su madre que reparando no tenía daño alguno, le amenasaba el castigo, por aberse puesto a jugar en puesto tan peligroso. Quiso nostante²²¹ asegurarse más lo ya dicho Madalena March, tía del muchacho, y reconociéndole después de rato el pie, no sólo no lo halló entumecido, pero ni aún con la menor señal de daño alguno, con que se aseguraron madre y tía y todos los circunstantes haber sido evidente milagro de Sn. Ignacio. De este milagroso suceso, fueron testigos de vista la madre y tía del muchacho, su maestro que vivía en la casa y otros que acudieron al oír la novedad y entre ellos el Rdo. Guardián y otros religiosos del Convento de Sn Francisco que ay en aquella villa.

Aún no paró aquí el favor de Sn. Ignacio, sí que quiso añadió milagro a milagro. Hallándose en vista y a un día de parir la madre del referido muchacho, que por el susto grande, que de pronto había tomado en el dicho suceso y que le duró por muchas horas, sin poder dar razón nidesí,²²² ni de lo que había acontecido, teniendo y tenían casi por cierto, ser acelerado y peligroso parto, con daño de la madre y criaturita que llevaba en sus entrañas, luego que hubo vuelto del susto dixo a su H^a y tía del niño[que] empezasen un octavario a Sn. Ignacio en su capilla, que tiene el Sto. en la iglesia parroquial de aquella villa, añadiendo la madre que ella no esperaba concluirlo por el estado en que se hallaba, si bien confiaba que el Sto., habiendo obrado aquel prodigio con su hijo, le daría fuerzas para darle gracias. Hiziéronlo así las hnas. y al (a) últimos días del octavario, se adelantó la madre en acudir a la capilla del Sto. para concluir su octavario, dando por motivo, que ya no se hallaba buena por sentir algunos dolores se vuelve a su casa, parió luego un niño con parto feliz, qual se podía desear, sin accidente alguno, ni en la madre ni en el niño recién nacido, lo que tuvieron por segundo milagro, obrado por la poderosa intercesión de Sn. Ignacio. Poco después para mostrarse más agradecida a su Sto. protector, ofreció, con consentimiento de su marido, que si Dios le daba otro hijo, le pondría por nombre Ignacio y así lo cumplió.

El último milagro es también de Sn. Ignacio y sucedió en esta villa de Pollença en la fábrica de la nueva iglesia de este colegio a los primeros de octubre del año 1733. El maestro Martín Tocho, albañil de oficio, natural de esta villa, trabajando en la fábrica de

²¹⁶ Es decir, se enclavó o se atravesó.

²¹⁷ Es decir, detuvo.

²¹⁸ Esta palabra aparece repetida.

²¹⁹ Es decir, en prueba.

²²⁰ El verbo descabellar no tiene reconocido por la RAE el sentido que aquí se le da, es decir, correr sin orden o sin saber donde.

²²¹ Es decir, no obstante.

²²² Es decir, ni de sí.

dicha nueva iglesia, cayó de un andamio, áltaria de unos 108 ps.²²³ con una gaveta que llevaba baco²²⁴ el brazo. Advertido desde una ventana de este colegio, el P. Jayme Cladera, sujeto entonces de este colegio, e²²⁵ invocó en voz alta y con mucha fe y confianza a N^o Pe. acudiendo pronto al lugar donde se había caydo el hombre. Acudió assimismo el Pe. Rr. con la reliquia de N^o Pe.; acudieron muchas personas movidas de la novedad; hallaron al pobre hombre sin habla, sin sentidos, y como muerto. El Pe. Rector le aplicó la reliquia con grande ternura y devoción llamando al hombre por su mismo nombre y exhortándole a la confianza en el poder del Sto., ofreciendo el Pe. Rector y demás circunstantes hacerle un octavario. Caso prodigioso; al contacto de la Sta. reliquia y echo el ofrecimiento, cobró luego el caydo la habla y dentro brevissimo rato se halló claro de sentidos y potencias. Puesto sobre una cama llamaron al cirujano para que viese si tenía roto algun hueso, o por decirlo mejor, si tenía hueso sano en todo su cuerpo a vista de tan formidable cayda; y sólo se halló algo magullado por algunos golpes que había dado al caer y en el talón de su pie un pequeño agugerito ocasionado de un pedacito de piedra que se había clavado al llegar al suelo. Dentro breve tiempo, convalecido ya, y del todo bueno, y fuerte prosiguió en trabajar en la misma fábrica. Túvose el caso por evidente milagro de Sn. Ignacio, así por haber sido la cayda de una altura tan eminente y bastante para acabar la vida, antes de llegar al suelo por falta de respiración, como también, porque a medio trecho había un madero atravesado arto recio y nuevo, sobre el qual dio al caer e hizo pedazos, cuyo golpe bastaba o para estrujarle o hacerle pedazos al pobre hombre. Y por último, porque el suelo donde cayó estaba lleno de piedras que habían caydo al suelo al hacerse las paredes. Hízose, luego, después de visto el prodigio, su hazimiento de gracias, el ofrecido octavario a Sn. Ignacio en que se publicó el milagro.



²²³ Es decir, palmos. La palabra catalana áltaria, significa altura.

²²⁴ Es decir, bajo.

²²⁵ La conjunción e, usada en el texto, es innecesaria.

CRÒNICA ARQUEOLÒGICA DE LES ILLES BALEARS	313
LUIS MORANTA JAUME: CAESAR AVGV...	315
MATEU RIERA RULLAN; MARÍA LUISA SÁNCHEZ LEÓN; MAGDALENA FÀBREGUES POMER; ENRIQUE GARCÍA RIAZA: Dues inscripcions d'època antiga de l'illa de Cabrera (arxipèlag de Cabrera, Illes Balears)	325
MARÍA LUISA SÁNCHEZ LEÓN; ENRIQUE GARCÍA RIAZA: Tres fragmentos epigráficos inéditos de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)	333
MARIA MAGDALENA RIERA FRAU; MATEU RIERA RULLAN: Campanya d'excavacions arqueològiques de 2003 en la 'factoria de salaons' del Pla de Ses Figueres (Cabrera, Balears)	337
DOSSIER: ANY COSTA I LLOBERA (*1854-†1922)	373
MIQUEL FERRER FLÓREZ (ed.): Epistolari de Miquel Costa i Llobera (1854-1922)	375
RECENSIONS	445
BIBLIOGRAFIA 2003-2004	467
SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES	481
ÍNDIX	503

Historia del Colegio de nuestro padre San Ignacio de Loyola fundado en la villa de Pollensa del reyno de Mallorca a 19 de junio de 1688. Introducció, transcripció y notas por Miquel Ferrer Flórez (2ª parte)

Portada: Rajoles decorades al pinzell, en verd i morat. Obra d'Inca, segle XVII. Col·lecció de la SAL.

A l'aparició d'aquest número del Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana formaven la seva Junta de Govern les següents persones: Presidenta: Dª MARIA BARCELÓ CRESPI, Vicepresident: D. MANUEL RIPOLL BILLÓN, Secretari D. BARTOMEU BESTARD CLADERA, Tresorer: D. ANTONI VALLESPÍR BONET, Conservadora Dª MARIA MAGDALENA RIERA FRAU, Bibliotecari: D. ANTONI LOZANO RUIZ, Director de Publicacions: D. GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY, Vocals: D. JAUME SERRA BARCELÓ, D. MIQUEL DEYÀ BAUZÀ, D. JOAN MAS I VIVES, D. SANTIAGO CORTÈS FORTEZA, D. ANTONI PLANAS ROSSELLÓ, D. JOSEP CARLES TOUS PRADES, D. MIQUEL FERRER FLÓREZ, D. JOSEP MORATA SOCIAS.



ASSOCIADA A LA
CONFEDERACIÓN ESPAÑOLA DE
CENTROS DE ESTUDIOS LOCALES

**Aquest Bolletí ha estat editat per la Societat
Arqueològica Lul·liana, gràcies a les
subvencions de**



Ajuntament  de Palma